Digitized by Google

NAZIONALE
R. BIBLIOTECA CENTRALE V. E. II
8 h
41 F
16
ROMA

Digitized by Google

8.41.F.16

Habes in hoc

volumine lector optime diuina Lactantii Firmiani
opera nuper per Janū Parrhaſiū accuratiſſime
caſtigata: graeco itegro adiūcto: quod in aliis
cū mancū. tū corruptū inuenit. In hoc vero
emēdatiſſimū inuenies. Eiuſdem Epi-
tome. Carmen de Phoenice. Car-
mē de Reſur. Dñi. Habes et Joā.
Chry. de Eucha. quādā expoſi-
tionē & in eādē materiā Lau.
Vall. ſermonē. habes Phi.
adhortationē ad Theo-
do. & aduerſus gentes
Tertul. Apologeti-
cō: habeſq; tabulā
nouiter ipreſſā.
Cum gratia & Priuilegio:

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cart.e Rom.e

¶Ioannes Tacuinus Reuerendiſs. In chriſto patri:& Domino.D.Marco ſanctæ Mariæ in porticu diacono Cardinali Cornelio.S.P.D.

SOLEBANT Romani illi priſci frugalitatis:& diſciplinæ omniū cultores Am
pliſſime:ac glorioſiſſime Cardinalis:eos clientes ſuſcipere:quos patrocinio ſuo
dignos arbitrabātur:illoſq; ſancti⁹ charīuſq; hērē:q̄ cognatos:& affines oēs i quē
morē ꝑclariſſimū a Corneliis ueſtris lōga ſerie p man⁹ traditū ueluti peculiarē
adhuc retinet uenetiis īclytā illuſtriſq; familia tua. Siq̄dē ſub ei⁹ tutela:ac beni
gniſſimo patrocinio:& iterdū cōtubernio innumerabiles hoīes doctiſſimi:&
oīum laudatarū artiū periſſimi:uiuitores:ac liberalitatē ueſtrā admirati eſſe uoluere. In quorū
numero (ut Enniū illū Aphricāi Scipiōis generis uiri pricipis haud pœnitē di alioſq; poſt illū
ꝓtereā) occurrit in primis recēti memoria Pōponius ille lætus Romāi pauloante Gymnaſii
princeps:cuius morte latina lingua multū amiſit:q̄ quo tpe Veneriis ægit:nuſq̄ p triēniū ni
ſi in ædib⁹ ueſtris eē uoluit. Idē etiā fecit Gregorius Tiphernas: Idē Frāciſcus philelphus: Idē
Georgius ille Merula oium ſui ſæculi erudintiſſimus: idē Georgius Trapezuntius: Matthæus
Siculus:ac Paulus Marſus:qui etiā clariſſimo Equiti ſenatoriq; nobiliſſimo Georgio Corne
lio patri Reuerē. D. tuæ enarrationes illas luculentas in Ouidii faſtos dicauit: His etiā noſtra
memoria addēdus uidet Nurſius ille Veronēſis poeta elegātiſſimus: qui clarus uirtute mul
tiiuga:& qui mores hoīum multorū nouit & urbes: in ædibus ac rebus ueſtris iādiu cōſenuit
& utit nunc aura benigniſſima glorioſiſſimæ Reginæ ueſtræ Cypriæ His etiā nō in poſtre
mis annumerandus uidet Bartholomæus Merula: quē tua amplitudo uel ab ipſis Crepūdiis
in ſtudiis prius Grāmatices: deinde etiā Eloquētiæ præceptorē habuit minime ꝓletarium: Nūc
ea ad Cardinalatus faſtigiū euecta a ſecretis unt ſinuq; ueluti parentem benigniſſimo fouet
maioraq; illū i dies ductu & auſpiciis Reuerē. D. tuæ cōſecuturū omniū eſt opinio certiſſima
ꝓceptoribus ſiquidē ac parentibus oia debemus: nouit enim ea in hoīe (quod paucis cōceſ
ſum eſt per annos quattuordecim:& amplius integritatē ſummā: religionē conſpicuam:mo
res ſanctiſſimos: elegantiā: eruditionē: doctrināq; excellentē: Alios etiā prætereo multiſcios
cliētes ueſtros inter quos me quoq; in angulo patrocinii gētis Corneliæ iāpridem locatum
non parū me aſſecutū eſſe arbitror:q; tutela ueſtra me dignū eſſe iudicaſtis: cuius māſuetudi
nis:& humanitatis ego quoq; pro uirili parte eniti debeo ne ingratus aut immemor fuiſſe ui
dear: Nam cū proxime opus Lactātii Firmiani exactiſſima cura emendandū imprimendūq;
curauerim: addiderimq; opuſculū elegantiſſimū Ioannis Chryſoſtomi de cœna Domini: Nec
non Laurētii uallenſis de ſacramēto Euchariſtiæ oratiunculā:& Sermonē cuiuſdā ad quen
dā Iudæū de fide chriſtiana cū appendice & coronide Apologetici libelli Tertuliani ꝓſbyte
ri Carthaginēſis:q ſub Seuero & Antonino Caracalla floruit: ſtatui labores iſtos tuæ Am
plitudini dicare Cardinalis ac dñe Reue. Q̄ doniā doctos amas: religionē chriſtianā tueris:
cū ſis ipſe religioſiſſimus. Ideo opus hoc diuinarū inſtitutionū cū reliquis dignū auribus tuis
emendatū mitto teſtorq; quoquo modo poſſum meā erga Reueren. D. tuā ac domū Corne
liā: cui addictus ſum ac iampridē autoratus fidem. amorē. & obſeruantiā: Tuæ igitur fuerit
amplitudinis:& humanitatis hilari (ut ſoles) uultu munuſculū ſuſcipere a deuotiſſimo cliēte
& Seruulo Ioāne Tacuino tuo: eiuſq; animū deditiſſimum metiri magiſq̄ laborem hunc no
ſtrū: meminiſſeq; Plynianū illud: Et diis lacte ruſticos multaſq; gentes ſupplicare: & moia tā
tū falſa litare: qui non habent tura: nec ulli fuiſſe uitio deos colere quoquo modo poſſet. Va
lebit igitur quam fœliciſſime Reueren. D. tua quæ propediem alia his longe maiora:& hu
beriora opera expectabit. Venetiis anno. M.ccccc.x. quintodecimo kalen. Ianuarias.

¶IOAN.PETRVS VALERIANVS.

Lacteus in lucem quoties Lactantius almam
Prodiit. excuſſis dentibus ora tulit.
Eſt itaque explicito nunquam ſermone locutus:
Nec bene Romano: nec bene Cecropio.
Vir bonus ut doluit ſortem Tacuinus iniquam:
Qui bene ſanarent: appoſuit medicos.
Authoris præſtans igitur facundia tanti
Integra compoſitis dentibus ora feret.

EX HIERONYMO DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

Firmianus q & Lactãtius: Arnobii diſcipulus, ſub Diocletiano pricipe accitus cũ Flabo grãmatico: cuius de medicinalibus uerſu cõpoſiti extant libri: Nicomediæ rhetoricã docuit, ac penuria diſcipulorũ: ob grecã uidelicet ciuitatẽ: ad ſcribendũ ſe cõtulit. Habemus. n. Sympoſiũ qđ adoleſcẽtulus ſcripſit Aphricæ. & Odeporicon de Aphrica uſq; Nicomediam hexametris ſcriptũ uerſibus. & aliũ librũ q inſcribit̃ grãmaticus: & pulcherrimũ de ira dei. & Inſt. diuin. aduerſus gentes libros. vii. Epitomen eiuſdẽ opis in libro uno acephalon: & ad Aſclepiadẽ libros duos. De pſecutione librũ unũ. ad Probũ epiſtolarũ libr. iiii. ad Seuerũ Epiſt. libr. ii. ad Demetriũ auditorẽ ſuũ Epiſt. libr. ii. ad eundẽ de opificio dei: uel formatione hoĩs librũ unũ. Hic in extrema ſenectute magiſter Criſpi Cęſaris filii Cõſtãtini ĩ Gallia fuit. qui poſtea a pr̃e ĩterfectus eſt.

¶ L. Cœ. Lactantii Firmiani De diuinis inſtitutionibus aduerſus gentes Index primi libri. ad car. I.

QVanti ſit & fuerit ſemper cognitio ueritatis. Et q nec ſine religione ſapientia: nec ſine ſapientia ſit probanda religio. Caput primum.
De errore phorũ euacuãtiũ puidẽtiã: & publica ſtatuẽtiũ fide. C. II.
An poteſtate unius dei mundus regatur: an multorum. Cap. III.
Quod ſub uno humili deo particulares plures eſſe non poſſunt: Cap. IIII.
De teſtimoniis poetarum: Cap. V.
De teſtimoniis prophetarum & philoſophorum. Et de teſtimoniis Cottæ pontificis, Triſmegiſti. Et de decem Sibyllis: Cap. VI.
De teſtimonio Apollinis & deorum. Cap. VII.
De cæcitate eorum qui plures deos opinãtur: & unde hic error habuerit originẽ. Et q corpus deo nõ eſt neceſſarium: nec propagatio liberorum. Cap. VIII.
De Hercule, atq; ortu eius & geſtis, & morte. Cap. IX.
De æſculapio, Apolle, neptũo, ac marte & Caſtore, polluce atq; Mercurio. C. X.
De ipſius Iouis parentibus, & ortu, & uita eius flagitioſiſſima: morte & ſepultura, & officio poetarum. Cap. XI.
Quõ ſtoici figmenta poetarũ ad philoſophicã transferant rõnem. Cap. XII.
Quõ poetę & hiſtorici euacuãt ſtoicorũ traditionẽ de ioue et ſaturno, & aliis diis. Ca. XIII.
Quid. Q. Ennius doceat in ſacra hiſtoria. Cap. XIIII.
Qua ratione homines dii cœperint nominari. Cap. XV.
Qua ratione dii eſſe non poſſunt quos ſexus diſcernit. Et q in naturam dei nõ accidit aut ſexus: aut coitus aut officium generandi. Cap. XVI.
Quod ſtoici fidem hiſtoriarum & poetarum figmenta inani Phyſiculatione peruertũt & quæ miſeriæ & turpitudines de diis referantur. Cap. XVII.
Quõ refellant̃ hi qui deos eſſe factos ex hominibus mentiunt̃. Cap. XVIII.
Quod deos uanos & deũ uerum nemo ſimul poteſt colere. Cap. XIX.
De propria Romanorum religione. Cap. XX.
De ſacrificiis & myſteriis eorum. Cap. XXI.
Quis auctor prædictarum uanitatum in Italia apud Romanos fuerit: & q̃s apud alias gentes: Cap. XXII.

Quo tẽpore cœperint uanæ ſupſtitiones: & qbus auctoribus. Cap. XXIII.

¶ L. Cœ. Lactãtii Firminiani de origine erroris index libri. II. ad car. XX.

QVod rationis obliuio: et ignorãtia ſui facit homines ingratos ueri dei: qui colitur in aduerſis: & in proſperis cõtemnitur. Ca. primum.

Quæ fuerit prima cauſa fingendi ſimulacra. Et ꝙ ueriſſima dei imago eſt homo. Et ꝙ extra ſe deum nemo fideliter colit Cap. II.

Quod Ci. & alii q uidebanť ſapientes, cæteris deterius peccauerint. Ca. III.

Quod nihil maieſtatis & reuerentiæ habeant idola. Cap. IIII.

Quod ſolus oĩum creator uerus deus eſt: ſoluſq; colẽdus: nec elemẽta: nec corpora cæleſtia aliquid diuinitatis hñt: in quo & ſtoici deſipiũt, q ſtellas deos putãt quæ nõ ſua uolũtate mouenť, ſed dei. Et qua rõne eas ſic fieri uoluit. Ca. V.

Quod nec terra, nec aqua, nec pars aliq̃ mundi: nec totus ipſe, deus ẽ animatus: ſicut ſtoici mentiuntur: qui quod aſtruunt: pariter & euertunt. Cap. VI.

Qđ dupliciter peccãt iſipiẽtes. Et ꝙ auaritia ſub obtẽtu religiõis coliť ꝓualẽte rõi traditõe maioꝝ: & q fuerit maiores: quoꝝ authoritas ꝑiudicat ueritati. C. VII.

Quod rationi potius innitendum eſt, & quæ miracula ſcripta ſunt ad confirmationem erroris multorum: Cap. VIII.

Quod ꝑ inuidiã diaboli intrauit mors, & pullulãt radices erroꝝ. Et ꝙ deus ipſe natura eſt: qui materiam primordialem & omnia fecit ex nihilo: Cap. IX.

Quod deus quatuor elementa diſtinxit: & quatuor qualitates, & quatuor tempora: & ꝙ ex calore & humote ſit uita, & quare homines igne, cætera aĩalia aqua magis utantur: Cap. X.

Quod creato mũdo facta animalia propter homines ſunt, & tandem homo ipſe. Et q̇d ſit qđ poetæ finxerũt Deucalionem homines reparaſſe. Et ꝙ Ariſtóteles falſo putauit mundum eſſe æternũ. Et quæ ſunt tres parcæ. Cap. XI.

Quod non de terra uel ſponte nata ſũt animalia, ſed diſpoſitione diuina: cuius feciſſet nos deus conſcios, ſi ſcire expediret. Cap. XII.

Quare duo ſexus mũdi minoris, ideſt hominis, & quid ſit mors eius prima: q̇d ſecunda, & de primorum parentum culpa & pœna Cap. XIII.

Quod non Liber pater fuit inuentor uini: ſed Noe poſt diluuium. Et quæ fuit origo gentiũ: & q primi habuerũt ſciam aſtroꝝ, & ignorãtiã dei Cap. XIIII.

De inquinatione angeloꝝ, & duobus generibus dæmonum: qui ſe ꝑſuaſerunt ut deos coli: quos etiã familiares philoſophi habuerunt, ut Socrates Cap. XV.

Quod hi prodeſſe putanť cum nocere deſinunt, nec poſſunt aliqd in eos qui in fide ſolidati ſunt: ſed ſanctis ſubiecti eis tanq̃ ſerui obediũt Cap. XVI.

Qđ hi aſtrologiã auruſpicinã & omnes artes reprobas inuenerũt: & ꝑſuaſerũt cultum idolorum per miracula: & uarias fallaciaꝝ tendiculas Cap. XVII.

Cur deꝰ hũano gñi ſic patiať illudi, & ꝙ tribꝰ de cãis uana ẽ deoꝝ religio. C. xviii.

Quod in cultu ſimulacrorum nulla poteſt eſſe religio, nam a ſimulatione, ideſt a fallacia dicta ſunt. Cap. XIX.

Breuis epilogus: quo docet gentilibus ſuperatis, ſibi a philoſophis grauius imminere certamen. Cap. XX.

¶ L. Cœ. Lactãtii Firmiani de falſa ſapiẽtia index. iii. libri. ad car. XXXVI.

Quomodo

C ommendatur in primis ueritas:& omni pferẽ eloquentiæ: & quare eã non fint aſſecuti phi aperiẽ. Et quare ſtilo ſimplici ſacra ſcribãtur eloquia. Et q philoſophis tunc maxime credendum eſt, cum ſuam ignorantiam profitentur. Caput primum.
Q uod ipſo nomine philoſophiæ cõuincitur q̃ inanis fuerit gentiliter philoſophã tium occupatio. Cap. II.
Ex quibus rebus philoſophia conſtet, & quis fuerit auctor academicæ ſectæ:quę nihil recti diffinit:q̃ ſolam opinionem eſſe in philoſophia gentilium, qui ideo plus audent quia errores eorum non arguit niſi deus. Cap. III.
Q uomodo Zeno & Socrates totam philoſophiam ſuſtulerunt de medio, & q̃ſi quodam ciuili bello ſuis confecta eſt armis. Cap. IIII.
Contra academicos, multa ſciri, & natura rex: & uitæ neceſſitas cogit. Ca. V.
Q ũo ſapientia in medio erratium fuerit, & academici contra phyſicos:& phyſici contra academicos dimicauerint. Et quæ ſint aſiſtatarum exẽpla quæſtionũ. Et q rationes cæleſtium ſiue naturalium ſciri non poſſunt. Cap. VI.
De morali philoſophia:& q̃re ſicut utilior ita de cæteris philoſophiæ ptibus ſit facilior, q̃ fuerint oium philoſophoꝝ ferẽ ſniæ de ſummo bono. Cap. VII.
Q uod uera ſapiẽtia docet ſummũ bonũ hois non eẽ animi:uel corporis uoluptatem, aut aliquod eoꝝ, quæ a philoſophis ſunt propoſita. Cap. VIII.
Q uid ſit uere ſapiẽtis ſũmũ bonũ:& q̃ uitioſa fuerit rõ Anaxagoræ, ad qd nat9ſit hõ. C. IX.
Q d' ea q̃ uidenẽ hois eſſe ꝓpria:cæteris quoq; aialibus cõia ſunt;homini uero propriũ eſt deũ noſcere & colere. Cap. X.
Q uod deus fecit hoiem cupidũ religionis & ſapiæ:quoꝝ alteꝝ conſtare ſine altero non põt. Et q nihil eorum q̃ mortales appetũt, ſummũ bonũ ſit. Ca. XI.
De duplici pugna corporis & animæ, & hoſtibus utriuſq;. Et q uirtus nõ pp ſe appetenda eſt, ſed propter uitam æternam:quæ ſummum bonum eſt, & uirtutem neceſſario ſequitur, & in præſenti haberi non poteſt. Cap. XII.
Q uod anima immortalis, & quare diuina traditio logicã non deſiderat, aut philoſophiam, ſed ethicã ſolam, in qua docẽda ſummi philoſophi errauerũt, & quare philoſophia non ſit dux uitæ:& uirtutum parẽs, expultrix uitiorum; quod tamen Cicero & alii aſtruere conati ſunt. Cap. XIII.
Q uod Lucretius & alii errauerunt opinati ſapientiam inuentã eẽ ab hoie: & nec datam hominibus a creatore. Et quomodo Cicero ſuis uerbis conuincitur. Et q philoſophia nec uerum docet:nec ad recte uiuẽdum inſtruit. Cap. XIIII.
Q uod in eodem errore fuit Seneca. Et quid philoſophia ſecundum ipſum. Et q ſicut deus unus & ueritas una:ita una ſimplex ſapientia:& quomodo philoſophorum oratio pugnet cum uita. Cap. XV.
Q d' recte docẽtes & male uiuẽtes teſte Cicerone nõ utilitatẽ ex philoſophia, ſed inanẽ pcipiũt delectationẽ. Et q ſapiẽtia ſeipſam ſemp exercet in bonis actibus. Et quare non philoſophiæ:ſed ſapiẽtiæ ipi iugiter inſiſtendũ ſit Cap. XVI.
Q uæ fuit ipſa doctrina Epicuri, quæ moribus omnium appoſitiſſima loqbatur:et quomodo Leucippum & Democritũ habuerit auctores erroris: & fabros atomorum, & aſſertores uoluptatis. Cap. XVII.

Quomodo pythagorici & ſtoici cõtrario epicureis errore deſipiãt, ſic animarum imortalitatem ſtatuentes: ut eas in uaria corpora trãſire mentiantur, & uoluntariam mortem perſuaſerint inaniter philoſophantibus. Cap. XVIII.

Quod Cicero & alii ſapientiſſimi ĩmortalitatẽ animarũ: ſed infideliter docent, & ꝙ mala uel bona mors ſit ponderanda ex añ acta uita & gr̃a dei. Cap. XIX.

Quod Socrates ĩ eo fuit cordatior cęteris, ꝙ a ſcrutinio cæleſtiũ & naturaliũ cauſaꝝ diſputationẽ ſuſpendit, in quibus temere conſumitur ĩgenium & tempus, ſed & in multis deſipuit quorum ſubiiciuntur exempla. Cap. XX.

Quid Plato didicerit a Socrate: qđ ſi obtineret, hũani gñis piret ſocietas. Ca. XXI.

Qđ dogma Pla. nõ erat niſi crĩs fons, & fomes, & uirtutũ oĩum exterminiũ. c. xxii.

De minoribus philoſophis: & quatenus in uitæ rõne ex rerũ contẽptu proficiant, & erroris aſſertores ſint. Cap: XXIII.

De antipodib9 quos stõ eẽ finxerũt, qa opinati ſunt mundũ eẽ rotũdũ. C. XXIIII.

Quot & quanta prædiſcenda ſunt, generaliter philoſophantibus, ut philoſophiam nullus aſſequatur aut rarus. Cap. XXV.

Quod doctrina cæleſtis ſapiẽtiã ſola largiat̃, quã natura cõis appetit: & quærens p̃hiã nõ iuenit. Et q̃ efficax ſit lex dei & eccleſiæ ſacramẽta. Cap. XXVI.

Quod philoſophi ſæpe recte ꝑcipiunt: & interdũ uidẽt uerum: & q̃re non ſit eis credẽdum, in quo ſolo nitat̃ conditio creaturæ. & unde: naturæ nomen aut fortunæ, & q̃uo philoſophi ſuis inuicẽ gladiis pereunt. Cap. XXVII.

Quod fortuna nihil eſt, quã p̃hi non mõ deã, ſed deũ mentiunt̃. Et q̃uo hunc errorẽ dæmones immiſerint eis: qui deũ neſciebãt & cõtẽnebãt. Ca. XXVIII.

Item repetitio de fortuna: & natura & diffinitione eius. Cap. XXIX.

Epilogus quo docet q̃uo trãſeũdum ſit a uanitate philoſophoꝝ recedẽtibus, & ad uerã ſapiẽtiã aſpirãtibus. ſ. ad uerbũ dei: in quo ſola ueritas inuenitur, & uirtus & beatitudo, & ab eis quæ dicta ſunt, ad dicenda trãſitũ facit. Cap. XXX.

¶ L. Cœ. Lactãtii. Firmiani de uera ſapiẽtia index libri quarti. ad car. LV.

Quomõ unius ſeculi error ĩ oẽm ſit trãſfuſus ætatẽ, & orbẽ occupauerit & Græcia poſt gloriã ſeptẽ ſapiẽtũ ſtudio ꝑqrẽdę ueritatis exarſerit, & ſtudioſi ei9ſe maluerit p̃hos q̃ ſapiẽtes appellari. Cap. primũ.

Qđ ibi ẽ q̃rẽda ſapĩa: ubi gẽtibus ẽ ſtultitiæ titulus. Et q̃re Pythagoras & Plato litteraꝝ ꝑſcrutatores non acceſſerũt ad iudæos. Cap. II.

Qđ ſapĩa & religio ĩſeparabiliter cohærẽt, & ꝙ neceſſe ẽ eoſdẽ nõ diuerſos eẽ ſecretarios ſapiæ: & numinis ſacerdotes. & q̃re cõtra naturã ſit colere plures deos & q̃re neceſſitate naturę oportet dñm eẽ unũ unicuiqꝫ: ſic et patrẽ unũ. C. III.

Qđ ſapĩa ſpectat ad filios: religio ad ſeruos, & utriuſqꝫ fons deus unus ſolus & uerus, qui ingratum abdicat filiũ: & fugitiuum punit ſeruum. Cap. IIII.

Qđ oracula ꝓphetaꝝ ſollicite ĩſpiciẽda ſũt: quos diuinitus eẽ locutos: reꝝ multo añ p̃dictaꝝ cõuincit euentus. Et quo tpe ꝓphetauerit Moyſes: quot annis Ioſue rexerit populum: quot p̃fuerint iudices: q̃diu regnauerint reges, quo tpe dñatus Cyrus. quod in ꝓphetis eſt ſapientiæ fundamentum. Cap. V.

Qđ de9 creator oĩum cooĩpotẽtẽ gẽuit filiũ: & ꝑ eũ creauit uniuerſa: teſtes ſũt Sibylla et Triſmegiſtus, oracula cõſona ꝓphetis et ſapiẽtiſſimo Solomõi. C. vi.

Quod nomen filii & angelis & hominibus ſit ignotum, Licet nomen habeat qđ non ab utriſq; adoratur, & unde dicatur Ieſus: & unde xp̄s. Cap. VII.
Qđ filius bis natus eſt: æternaliter de pr̄e: tpaliter de uirgine matre: ſed natiuitate in excogitabili & ieffabili. Et q̄re dicat̃ uerbũ: & in quo ab aliis angelis differat & q̄re illi non dicāt̃ uerbũ dei uel uerba, & q̄re hominis ſp̃us diſſolubilis, & qđ Dauid & Solomon prophetauerint de hoc uerbo: & ꝙ Solomō p̄ceſſerit Troianum bellum: & quid Ioannes euangeliſta de eodem uerbo. Cap. VIII.
Quod melius a græcis logos q̄ a latinis uerbum: & quid de deo ſenſerint gentiles philoſophi Zenon & Triſmegiſtus. Cap. IX.
De ſecũda natiuitate filii, quā ꝓphetæ multo añ p̄dixerũt: & q̃uo educt⁹ ſit Iſrael ab ęgypto, & q̄bus ĩgratus bñficiis caput bouis ĩ memoriā Apis dei ęgyptioꝝ figurauerit: & q̄s ordo publicaꝝ fuerit ptãtum uſq; ad dñi paſſionẽ. Cap. X.
Quæ fuerit cauſa incarnationis Chriſti. Cap. XI.
De conceptu & partu uirginis prædicto a prophetis: de paſſione, & reſurrectiõe, & aſcenſione, & iudicio. Cap. XII.
Qđ filius a pr̄e ē ſecũdũ deitatẽ. & ꝙ geminæ ſubſtãtiæ eē cõuincit̃: tũ ex opib⁹ ꝓpriis: tũ ex oraculis ꝓphetaꝝ, tũ ẽt Apollinis Mileſii teſtimonio. Et q̄re nec ad Solomonẽ: nec ad aliũ q̄ ad xp̄m referri pñt uaticinia ꝓphetaꝝ. Cap. XIII.
De æterno ſacerdotio, qđ prophetę ſicut & cætera p̄dixerũt ſic exprimẽtes Ieſum chriſtũ: ut oracula nec ad filiũ Naue: nec ad filiũ Ioſedech ualeāt retorq̄ri. Et de uiis quas docuit xp̄s qui nũq̄ ſuũ honorẽ q̄ſiuit: ſed patris. Cap. XIIII.
De baptiſmo chriſti & miraculis q̄ geſſit in carne añ paſſionẽ, q̄ non mõ a prophetis ꝓnunciata ſunt: ſed ẽt uaticino Sibyllaꝝ, ſicut Cicero & Varro teſtant̃: ſed oracula ante chriſti aduẽtum non potuerunt intelligi. Cap. XV.
De paſſione xp̄i q̄ iudæis ē ſcãdalo & ſtultitię gẽtibus q̃uo ſũmã uirtutẽ cõtineat: & uerã & ſingularẽ ſapiẽtiã & ueritatẽ ſicut ꝓphetę fuerũt p̄locuti. Ca. XVI.
Qđ calũniati ſũt eũ q̄ſi legis deſtructorẽ: & qđ p̄figurauerit circũciſio: Et q̄re in illo iuſſa ſit fieri mẽbro. & quare ꝓhibitũ ſit carne ſuilla ueſci. Cap. XVII.
Quæ cā & q̄s fuerit ordo dñicę paſſiõis, & qb⁹ ſit p̄nũciata oraculis. C. XVIII.
De miraculis quæ in paſſione domini contigerunt. De ſepultura & reſurrectione Et a quibus teſtimonis prophetarum fides roboretur iſtoꝝ. Cap. XIX.
Qđ ꝓfect⁹ ĩ galilæã dñs poſt reſurrectionẽ diſcipulis ſcripturaꝝ reſerauit arcana, & q̄re lex uetus dicat̃ teſtamẽtum, nec potuerit ĩtelligi añ mortẽ dñi: & ꝙ nouũ teſtamẽtũ ueteris adipletio ē. Et q̄bus hoc añ p̄dictũ ſit teſtimoniis. Ca. XX.
De aſcenſione dñi, diuiſione diſcipuloꝝ ad naſcẽtis eccleſiæ, fundamẽtũ iaciendũ & roborandum. Et de miraculis eoꝝ, & q̃uo Petrus & Paulus Romã uenientes prophetauerunt regem in breui uẽtuꝝ: qui Hieroſolymã deſtrueret & iudæos deleret, eodem modo quo poſtea contigit. Cap. XXI.
Qđ argumẽtis reuincẽdi ſunt qui diuinis detrahunt ſacramentis & quibus argumẽtis utant̃ infideles, ut dominicæ incarnationis fidem euacuẽt. Cap. XXII.
Qđ p̄ceptoris moꝝ uacillat authoritas ſi nõ facit ip̄e qđ docet, ſicut ĩ phariſęis patet: q cõtra ſua p̄cepta uiuebãt, ſed xp̄s prio fecit poſtea docuit. Cap. XXIII.
Quod cæleſtẽ doctorem perfectum eē oporteat. Et quare perfectus eſſe nõ poſ-

ſit ſine corporis aſſumptione mortalis. Cap: XXIIII.

Q đ xp̄s licet mortalitatē noſtrā ſumpſerit, non tñ natus ē ut alii hoies, ſed ex carne uirginis. Et q̄re cū Imunis eēt a culpa: ſpōte ſubierit pœnā. Ca. XXV.

De myſterio dñicæ crucis, & uirtute, & ſignificatione eoꝝ quæ xp̄s geſſit aut ptulit, & quomodo præfiguratus ſit in immolatione agni legalis. Cap. XXVI.

De potentia ſigni crucis, quantæ efficaciæ ſit inuocatio nominis crucifixi. Et quantum a demoniis timeatur ſignum crucis. Cap. XXVII.

De uera et ſingulari religiōe, et uñ dicat̄ religio: uel ſcđm Ci. uel alios. C. xxviii.

De unitate p̄ris & filii: ut liq̄at qūo uni⁹ dei p̄nt eē cultores q duos colūt: alteꝝ patrē: alteꝝ filiū, p̄remq̧ imortalē, filiū mortalē: de quo ſupi⁹ dcm̄ ē. Ca. XXIX.

De hæreſibus: q̄s non modo ꝓphetæ: ſed etiā xp̄s & apoſtoli p̄dixerūt emerſuras eſſe & uitādas: & ꝙ illa ſola eccleſia catholica eſt & uera, in qua ē cōfeſſio & medicina peccatorum ꝑ pœnitentiā & fidei ſacramenta. Cap. XXX.

L. Cœ. Lactātii Firmiani de iuſtitia libri quinti index. ad car. LXXIIII.

QVod iniquū & impium eſt añ dānare uel pſonā: uel cauſam, q̄ de merito eius cognoſcere, & quare ſapientia iungenda ſit religioni, & quare ſapientia huius mūdi litteras ſacras contempſerit & qđ eloquentia ſeruit ſeculo, & plærūq̧ ut amplius eluceſcat ex induſtria impugnat ueritatem quæ fere ſemper idoneis aſſertoribus indiget. Caput primum.

Q đ ex defectu doctoꝝ data eſt temerariis hoibus audacia impugnādi ueritatem ignotā, & hoc ꝓbat exēplo duoꝝ ph̄oꝝ quos uiderat in Bithynia. Cap. II.

Q uod a diſcipulis xp̄i uolūtas mētiēdi abfuit, qui uitā exercebāt contrariā uitiis. Et quid reſpondendū fuit blaſphemię eorum qui chriſtum Magum fuiſſe mentiti ſunt: & ſibiipſis contraria docuerunt. Cap. III.

Q uare hoc opus inceptum ſit, & contra quos: & ad quid proſit. Cap. IIII.

De iuſtitia quā nō mō ph̄i, ſed ēt poetæ q eos p̄ceſſerūt tantis q̄ſierunt uiribus. Et qūo ꝓ uero haberi debeat nō figmēto poetico ꝙ iuſtitia terras incolebat regnāte Saturno: & aurea fuiſſe ſecula, ſed Ioue regnāte iuſtitiā eē fugatā. Cap. V.

Q uod cupiditas fons maloꝝ oīum expulſa iuſtitia ſuas ideſt iniquiſſimas ꝓmulgauit leges, & quomodo ſub Ioue naturæ conſortes ſeruituti ſubiecerit audax: auara: ambitioſa, ſuperba & crudelis impietas hominum, & aureum expulit ſeculum: quod ſola facit puritas ueræ religionis. Cap. VI.

De aduentu Chriſti aureum ſeculum reſtituentis in electis, ideſt ueram reformātis religionem. Et ꝙ uirtus innoteſcat, & probatur exercitio uitiorum: ut liquidū ſit quare deus mala eſſe permiſerit. Cap: VII.

Q uare juſtitia quæ in ꝓpatulo eſt nō uideat̄ ab hoibus, & ꝙ homo dei templū ē non auꝝ uel lapides. Et qđ deus uirtutibus colendus ē, non corruptibilibus donis, & qđ oīa mala ex eo proueniūt, qđ plures dii colunt̄: quia ſi unus ſolus uere coleret̄: oēs iura fraternitatis agnoſcerent & exercerent. Cap. VIII.

Q uod iniqui iuſtitiā quā ſibi abeſſe ſentiunt, omnibus abeſſe putāt. Et in eos q iuſtiores & innocētiſſimi ſunt atrocius ſæuiūt: ideſt in ſeruos chriſti mēſuram patrū iplētes, qui caput omnium iuſtorum chriſtum occiderunt: eo quod diſſimilitudo uitæ criminoſæ ſitiat ſanguinem innocentium. Cap. IX.

De impia iniquoꝝ qui deum neſciunt pietate. Et quid & ubi ſit uera pietas: quam deorum cultores aſſequi nequierunt propter ſubiectas cauſas. Cap. X.
Quod perſecutores chriſtianoꝝ nõ modo beſtiæ fuerint, ſed ipſis beſtiis brutiores & truciores, quibus & quare tormentis martyres afficiant. Cap. XI.
Quomodo ipſi carnificibus grati facti ſunt: qui diligũt inimicos. Et qđ expetibilius eſt eſſe bonũ & malũ putari, quã malũ eſſe & uideri bonũ. Cap. XII.
Quod ex eo patet iuſtitia chriſtianæ religiõis & ueritas fidei, quod de cultoribus deoꝝ creſcit eccleſia, ſed de eccleſia nec minis nec tormentis compelli poſſit ad cultũ deoꝝ: licet qdã ſacrificaſſe ex infirmitate legant̃ inuiti: qui tñ poſtea per pœnitentiã in quo nouatiãi confutant̃, ſurrexerunt fortiores. Et quod patientia martyrũ ſolidiſſimũ eſt xp̄ianæ religionis fundamentum. Cap. XIII.
De uera uirtute chriſtianorum, qui in culmine patientiæ conſtituti, philoſophos laudatores patientiæ antecedunt uirtute patiendi: & quod uanum & ſtultũ eſt imaginatam terram ut deum colere. Cap. XIIII.
Quare ſapientes habentur pro ſtultis: & qũo in duabus præcipue uirtutibus, pietate: ſcilicet & æquitate iuſtitia conſtet: & quid pietas ſecundũ Triſmegiſtum: & quid æquitas ſecundum Ciceronem, quarum neutrã aſſequi potuerunt Romani uel græci, nec aliqui niſi chriſtiani. Cap. XV.
De æquitate chriſtianoꝝ, quã philoſophi nõ habentes, nec inuenire, nec defendere potuerunt. Cap. XVI.
Qũo Carneades & iura pro utilitate ſancita, & uerã in hoïbus iuſtitiam niſi forte ſtultis, collegerit inueniri non poſſe: & ꝙ ciuilis iuſtitia ſapientiã quidẽ habeat, ſed iniuſtã. Naturalis aũt iuſta ſit ubiq;, ſed ſapiẽtiã oĩno nõ hẽat. Ca. XVII.
Contra Carneadẽ, ꝙ nõ ſtultus põt ẽẽ iuſtus, nec ſapiẽs iniuſtus: & qđ innocentibus & iuſtis deus ſemꝑ optime cõſulit, & neceſſaria ꝓuidet, quæ patẽt ex diffinitiõe ſtultitiæ, & ſapientiæ. Et quæ ſit cognatio hoïs & dei. Cap. XVIII.
Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri ꝑdictoꝝ cauſa erroꝝ eſt, & mortẽ merent̃ æternã. Et ꝙ homo non ſit hoïs genitor, ſed miniſter generationis. Et quare deus uerã ſapientiã uoluit ſub ſpecie ſtultitiæ occultari. Cap. XIX.
De inſania eorum qui deos colunt, & non audent ratione cõtendere cũ fidelibus. & quare ſacramentoꝝ ſuorum ſilentium indicant. & ꝙ religio per patientiã defendenda eſt: & ratione potius q̃ ſæuitia, ferro uel igne, & quãtum & in quibus differunt religionis ueræ cultus & falſæ. Cap. XX.
Quod hoſtes ſuos adorat ſtulta gentilitas, quorum cultus non modo chriſtiani, ſed & philoſophi & domeſtici cultores deorum deſtruũt. Cap. XXI.
Quare maligni ſpiritus inſtigent cultores ſuos in perſecutionem fideliũ: & quare uera religio uideatur inanis. Cap. XXII.
Quare deus electos ſuos tradita impiis ꝑtãte uexari patiat̃. Cap. XXIII.
Qđ bonoꝝ tortores torq̃bunt̃: & malas beſtias de terra auferet deꝰ. C. XXIIII.
¶ L. Cœ. La. Fir. de uero cultu lib. vi. idex. ad Car. LXXXIX.
QVod innocentia uerilſſimus dei cultus eſt, quã carnalis homo corpori deditus neſcit. Caput primum.
Qđ deus nec eſurit, nec ſitit, nec in tenebris ẽ, ut ei oporteat hoſtias

immolari, aut uina offerri nel lumina, & quare hæc offerant̃ diis gentiũ, qui fi-
dem rectã & uerã innocẽtiã offerre neſciũt: in qbus conſiſtit dei cultus, & q̃ in-
tra oia quæ ad cultũ dei pertinent, præſtantiſſimũ eſt homines ad ueritatẽ & iu-
ſtitiã erudire, & quare nolit ab elementis incipere. Cap. II.

De duabus uiis, q̃rũ altera uirtutũ, altera uitioꝝ ẽ, q̃ in lra pythagorica fignrant̃,
& fidelius tractant̃ a xp̃ianis q̃ a p̃his: & de duobꝰ ducibus uiaꝝ. Cap. III.

De uia uirtutis, quæ in Elyſios campos deducere dicitur: & uitiorum quæ ad im-
pia tartara ducit, & ducibus utriuſq;. Cap. IIII.

De falſa diffinitione uirtutis, quam auctore Lucilio poſuerunt philoſophi: & ue-
ra differentia ſcientiæ & uirtutis. Cap. V.

Quod philoſophi neſcierũt quid eſſet bonũ: aut malũ: quia fontem boni lucidũ
neſciebãt, nec intellexerunt quis debeat rerũ & operum finis eſſe & qũo cõſtet
Lucilium falſo diffiniuiſſe uirtutis officia. Cap. VI.

Quod in uia erroris eſt ſpẽs ſapientiæ & uirtutis, & q̃ uia ueritatis & ſapientiæ
eſt ſimplex, & anguſta, & ardua, & deum habet ducem. Cap. VII.

Quate a p̃his ueritas inueniri non poterat, nec ab his qui terrenis dediti ſuñt: ſed
ab electis inuenit̃ p legẽ dei, cui põt Cicerõis diffinitio adaptari. Cap. VIII.

Quod caput religionis & uia ueritatis eſt deum fideliter noſcere, & fideliter cole
re, & quare diuerſæ leges ſint a gentibus inſtitutæ: & quis ſenſuum integritate
uigeat, quã gratia largitur potius q̃ natura. Cap. IX.

Quod religio deo, miſericordia homini debet̃: & quas cauſas ædificãdi ciuitates
& cõueniẽdi ſocialiter & inuẽtionis uerboꝝ falſo cõmenti ſunt. Cap. X.

In quos præcipue ſit humanitas exercenda, & in quibus liberalitatibus imagina-
riis pereãt opera, & quæ impenſa præſtantis. Cap. XI.

A quo ſit ſperãda expetenda, & quæ & quanta ſit uere liberalitatis merces, & quã
inanis & nulla falſæ, & qui ſunt gradus humanitatis. Cap. XII.

De p̃mio, & q̃ in neceſſitate ex ptecibus pauperum quiſq; tentat̃ a deo, & tribus
gradibus uirtutis. Cap. XIII.

Quod philoſophi uera caruerunt humanitate, qui cum ſtoicis eã inter morbos
animi poſuerunt. Cap. XIIII.

Quomodo peripatetici uincãt ſtoicos & doceãt affectuũ naturaliũ ſtimulos euel
li nõ poſſe ſed mitigari, & q̃ ea quæ brutis aĩalibus data ſunt: ſingulis hoĩbus in
ſita ſunt uniuerſa, & qũo ſtoici mentis affectiones diffiniant. Cap. XV.

Quomodo peripatetici errauerũt: & q̃ bonus uſus effectuũ uirtus eſt: malus ui-
tium & q̃ uſus ip ſe ex cauſa penſandus eſt. Cap. XVI.

Qd ea q̃ p̃hi uitia putãt uirtutes ſunt, ſi tñ referant̃ ad finẽ debitũ. i. ad deũ, & q̃
inſani ſunt q hũanã naturã ĩgenitis affectibus ſpoliare nitunt̃. Cap. XVII.

Quomodo præcepta dei quibus inſiſtendum eſt: a philoſophis diſſident inſtitu-
tis, & quis ſit patientiæ titulus. Cap. XVIII.

Quod peripatetici ſtoicis obuiãt in defenſiõne affectuum, & quæ ſint tres furiæ
quas poetæ finxerunt: & quis earum ſit uſus & abuſus. Cap. XIX.

De quinq; ſenſuũ uoluptatibus, & quare plus uoluptatis datũ ſit homini a natura
q̃ cæteris aĩantibus, Et primũ de uoluptate uiſus & de ſpectaculis euitandis: &
de ludoꝝ

de ludorum & ſpectaculorum auctoribus. Cap. XX.
De uoluptate aurium, & quid ſibi uelit diuinorum eloquiorum ſimplicitas: quæ oibus carminibus & floribus, põpiſq; uerboꝝ præferenda eſt. Cap. XXI.
De uoluptate olfatus & guſtus, quem uir prudens euitare debet ut laqueos & tendiculas mortis. Cap. XXII.
De uoluptate tactus & quare in hoie ſit uæhementior q̃ in cæteris animalibus: & quãtas per eũ diabolus turpitudines ingerat, & ſpicula gehẽnæ, & de licito coitu & illicito. Et quare intra oia aiantia ſola mulier poſt conceptũ ſit patiẽs uiri. Et quis ſit continentiæ uel incontinentiæ fructus. Cap. XXIII.
De pœnitentia & fructu eius, & conſcientiæ ſtimulis: & diſtricto dei iudicio. Et quibus ſacrificiis, & qua ara poſſit placari, Cap. XXIIII.
De dñia dñi & ſacrificii diui, & forma laudãdi deũ & oŕonis ſoŕa & fructu. c. xxv.
L. Cœ. Lactan. Frmiãi de beata uita index libri ſeptimi. ad Car. CVIII.
QVid dictum in p̄cedentibus libris, quid reſtat dicendũ in ultimo, qui ſunt credituri ueritati, & qui non, & quare. Caput. primum.
Quod aureũ ſeculum. i. feliciſſimus ſtatus futurus eſt poſt iudiciũ. & quare rõ mundi non poteſt ab hoie apprehendi. Et ꝙ uerã ſapientiam non aſſequitur quis beneficio naturæ, ſed gratiæ. Cap. II.
Quantum errauerunt ſtoici de ratione mundi, & auctore oium deo, & hoie per quem factus mundus: & quam manifeſte contra Epicurum rationibus doceat mundum & omnia quæ in eo ſunt dei prouidentia gubernari. Cap. III.
Quod omnis res ad aliqué uſum facta eſt, etiã illa quæ oĩno uidentur eſſe mala: quare homo creatus ſit corpore fragilis, & capax rationis. Cap. IIII.
Quare homo creatus ſit & quare ex contrariis conſtet, & ꝙ ei domiciliũ conſtitutum eſt in medio, & uita duplex p̄ponit̃, quaꝝ alterã miniſtrat natura: alterãm largit̃ gr̃a, & quid ſignificet ꝙ homo primũ quadrupedibus conformat̃, & poſtea erigitur, & tandem utitur exercitio rationis. Cap. V.
Item quare mundus creatus ſit, quare hõ: q̃ inanis ſit cultus deoꝝ. Cap. VI.
Quare ph̃i nequerunt cõprehẽdere ueritatẽ integre, quã tñ ſicut exempla declarant, particulatim comp̄henderunt, tñ ſe defendere nequerunt. Cap. VII.
De imortalitate aĩæ, & qbus eã argumẽtis Plato ſit conatus aſtruere. Ca. VIII.
Quæ ſit de immortalitate animæ fidelis aſſertio, & ꝙ laborũ uirtutumq; finis beata æternitas eſt. Cap. IX.
Item de immortalitate aĩæ, & ꝙ uirtus ſemel habita perpetuat̃ & amitti nõ põt & ꝙ uita duplex eſt, & itẽ mortes duæ homini p̄ponuntur. Cap. X.
De reſurrectione corpoꝝ mortuoꝝ: & morte, & aĩarũ p̄petuitate. Cap. XI.
Item de immortalitate animæ cõtra Lucretium & Epicurũ. Et de differentia mentis & animæ, & corporum reſurrectione. Cap. XII.
Quibus teſtimoniis immortalitas animæ approbat̃, & futurum iudicium dei, & quãtum Ariſtoxenus alios uicerit in errore. Cap. XIII.
De fine mundi & errore chaldæoꝝ. De ætate mũdi, & ꝙ poſt ſex ætates. i. ſex mille annoꝝ ſtatus mundi mutabit̃ & renouabitur, & ꝙ mille anni ſunt unus dies dei: & ꝙ poſt mille annos regnabũt electi dei ĩ terra poſt iudiciũ. Ca. XIIII.

Quod ſubmerſio Pharaonis & Ægyptioꝝ, & liberatio Hebræorum de ſeruitute
Ægypti p̄figurauit liberationē electoꝝ: & reprobationē dānatorū: quæ futura
eſt in fine mūdi, & ꝙ ſigna multa ſicut illā, ita & hāc p̄cedent liberationē, & qd'
Romanum imperium ante delebit': & quod in aſiā ſumma poteſtas omniū re
uertetur, & q̄bus ætatū gradibus Rhoma creuerit & deficiat. Cap. XV.
Quomodo imperii uentura ſit deſtructio, & quæ illi ſigna p̄ceſſura ſint ſecundū
uaticinia prophetarum & Sibyllæ. Cap. XVI.
De aduētu magni prophetæ qui Helias dicitur, & q̄uo interficiet' ab antichriſto,
& reſurget die tertia & aſcendet in cælum, & de perſecutione eccleſiæ quā infe
ret antichriſtus, & de miraculis eius. Cap: XVII.
Quomodo hæc prænunciata ſunt & uaticiniis prophetarum, & oraculis gentiliū
uatum & uerſibus ſibyllinis. Cap. XVIII.
Quomodo Chriſtus & q̄bus ſignis p̄cedētibus deſcēdet de cælo ut interficiat an
tichriſtū, & tyrānos, & impios deleat de terra, & ꝙ uigiliæ nocturnæ chriſtiano
rum ideo inſtitutæ ſunt, ꝙ Chriſtus de nocte uēturus eſt, & ꝙ dii & cultores eo
rum dabuntur incendio, ut Sibylla prædixit. Cap. XIX.
Quomodo aperientur inferi, & reſurgent mortui, & qui iudicādi ſunt, & qui nō:
& quomodo hæc Sibylla prædixit, & qua ratione anima cum immortalis ſit, pa
tibilis eſſe poſſit ſecundum ſtoicos. Cap. XX.
De potentia dei, quæ pro merito cuiuſq; pōt, & hoīes: & angelos punire. De car
nis immortalitate poſt reſurrectionem. De differētia ignis gehennalis, & ignis
cōmunis, & quid in electis, & quid in reprobis operetur. Cap. XXI.
Qd' hæc a q̄buſdā dicunt' eē poetica, & unde ad notitiā uenerint poetaꝝ, q̄bꝰ de
cauſis corruperint ueritatē, & Lethæū amnē, & alia phātaſtica īduxerit. C.xxii.
De reſurrectione, & ꝙ Pythagoras & alii philoſophi inepte locuti ſunt, & de ana
ſtaſi mentientes animas in uaria tranſire corpora. Cap. XXIII.
Quod ſecundū uaticinia Sibyllæ poſt iudicium per mille annos regnabit in ter
ra filius dei cum electis ſuis in ſancta ciuitate, quā conſtituet & ꝙ diabolus uin
cietur mille annis: & oīs creatura manſueſcet, & ad iucunditatem ſeruiet homi
ni, & Chriſtus ab omnibus coletur ut deus & dominus. Cap. XXIIII.
Quod non reſtat ex quarundā ſcripturarū aſſertione niſi ducenti anni uſq; ad re
rum inouationem. Et ꝙ finis nō aderit niſi Rhoma deſtructa. Cap. XXV.
Quod elapſis mille annis auræi ſeculi poſt iudiciū ſoluet' itē diabolus: & concita
bit gentes ut ſanctā expugnent ciuitatem, & obſidebunt eam, & q̄uo eā omni
no deus deſtruet & pœnis æternis tradet, electis hominibus tranſlatis ad glori
am angelorum poſt reſurrectionem ſecundam. Cap: XXVI.
Exhortatio ut omnes properent ad ſuſcipiendā cum religione ſapientiā per quas
ad beatiſſimam peruenitur æternæ uitæ beatitudinem. Cap. XXVII.
¶ L. Cœ. Lactantii Firmiani de ira dei index. pag. CXXIIII.
PRoœmium in quo præmittens ordinem dicendorum ad habendam
ueritatem docet deum eſſe cognoſcendum. Caput. primum.
De gradibus per quos ad ueritatem aſcenditur: & qui de ipſis gradi
bus deiiciantur. Cap. II.

Quod

Q uod nullus aſſeruit deum iraſci, & gratia non moueri. Cap. III.
Cōtra Fpicurū diſputat ꝗ negabat deū iraſci: gratificari, & oīa ꝓuidere Ca. IIII.
Contra ſtoicos dicentes in deo fore gratiam, ſed non iram. Cap. V.
Q uod deus iraſcitur. Cap. VI.
Q uod philoſophi errant, & ꝙ homines ab aliis animantibus maxime differūt religione, quæ hominis eſt propria. Cap. VII.
Contra Epicuꝝ religionem ſubuertentē, & ꝙ religio ſit habēda. Cap. VIII.
Varias opiniones de mundi opificio, & gubernatione enumerat. Cap. IX.
Q uod mundus dei ꝓuidentia factus ſit & gubernetur. Cap. X.
Viꝝ unius dei an pluriū deoꝝ ꝓuidētia mundus regat̃ & cōſtet. Cap. XI.
Q uod religio ſit, & hominis ſit. Cap. XII.
Q uod omnia tam bona q̃ mala hominis gratia facta ſunt. Cap. XIII.
Cur deus fecerit hominem. Cap. XIIII.
Vnde ad hominem peccata perueniant. Cap. XV.
Q uæ materia ſit in deo miſerationis, gratiæ uel iræ. Cap. XVI.
Q d' deus admiſtrat mūdū, & regit hoīum actꝰ, & ꝑ cōſeq̄ns iraſcit̃. Ca. xvii.
Q uod ſine ira peccata non corriguntur. Cap. XVIII.
Q uod homo ex corpore uitia & ex anima uirtutes habeat. Et ꝙ cū uelit deus homines bonos eorum uitiis iraſcitur. Cap. XIX.
Q d' maloꝝ felicitas iræ dei nō cōtradicat, & ꝙ ſit deus patiētiſſimus. Ca. XX.
Si deus iraſcitur, cur hominem iraſci prohibeat. Cap. XXI.
Epilogus & īductio auctoritatū Sibyllæ Erythreæ ad irā dei ꝓbādā. Ca. XXII.
Auctoritatibus aliarum Sibyllarum ira dei probat̃. Cap. XXIII.
Cōcludit deū amādū, uerēdū, honorificādū, & metuēdū. Cap. XXIIII.
L. Cœ. Lactātii Firmiāi de opificio dei uel formatiōe hoīs index. pag. cxxxvi.
PRoœmiale caput ad Demetrianum, in quo narrat cur hoc opus aſſumpſerit. Cap. I.
Q uæ deus homini, & quæ cæteris animantibus dedit. Cap. II.
Contra Epicuros diſputat qui opera nature damnabant: & præcipue ꝙ homo cæteris animantibus imbecillior oriatur. Cap. III.
Cōtra Epicureos cōquerētes hoīes morbis & īmaturæ morti ſubiectos. Ca. IIII.
De differētia creatiōis brutoꝝ aīaliū, & hoīs ſecundū corpus. Cap. V.
Contra Epicurum, qui ex atomis fortuito concurrentibus cōpactum fabricatūq; hominem diſputauit. Cap. VI.
De dei prouidentia circa uniuerſalem hominis fabricam. Cap. VII.
De forma hoīs & oīum mēbroꝝ hitudīe: ſed ſpāliter de aurib9 & oculis. ca. viii.
Contra eos qui ſenſus falſos eſſe contendunt. Cap. IX.
Ad oculorum fabricam redit, & omnium membrorum habitudinem: ſed ſpecialiter quæ uſq; ad uentrem per cutem apparent. Cap. X.
De uiſceribus & inteſtinis uſq; ad membra genitalia. Cap. XI.
De membris conceptionis, & ipſius cōceptus phyſica ratione. Cap. XII.
Contra illos qui per uoluptatem membris genitalibus abutuntur, & ſubditorum membrorum forma. Cap. XIII.

Quod de multis quæ ſunt in corpore ratio ſciri nequit. Cap. XIIII.
De obſcuta uocis ratione. Cap. XV.
Vbi ſit mentis ſedes, & qua ratione corpori cõiungatur. Cap. XVI.
Quod aïa ſit æterna, & quid ſit ſecundũ p̃hoꝝ uarias opiniões. Ca. XVII.
Vtrum animus & anima ſint idem. Cap. XVIII.
De origine animæ: & an ſit. Cap. XIX.
Cur deus dedit ſpiritum temptatorem. Cap. XX.
Operis concluſio & ueritatem ſuperari non poſſe. Cap. XXI.
V. Cœ. Lactantii Firmiãi diuin. inſt. Epitome. pag. CXLVII.
L. Cœ. Lactantii Firmiani carmen de phœnice. pag. CLIII.
Luci Cœ. Lactantii Firmiani carmẽ de reſurrectiõe. pag. CLIIII.
¶ Ioãnis chryſoſtomi uiri eloq̃ntiſſimi ac ſanctiſſimi eius diui pauli ad corinthi. p̃ticulę, quę legit̃ in cœna dñi præclara enarratio ĩterprete Hieronymo donato patritio Veneto uiro clariſſimo. pag. CLV.
Sermo lautẽtii uallę patritii romãi uiri piiſſimi d̃ myſterio euchariſtię. pa. clviii.
Adhortatio philippi ad quendam theodoſium iudæum, ut Chriſti religionem relicta iudæorum ſuperſtitione coleret. pag. CLIX.
Q. Septimii Florẽtis Tertulliani Apologeticus aduerſus gẽtes. pag. CLXI.
¶ L. Cœ. Lactãtii Firmiani errata primi libri q̃bus ipſe deceptus eſt per Antonium Raudenſem theologum collecta & exarata.
PRimus error quãdo dicit, & quidem uniuerſaliter fieri nõ poſſe, quin omnem quod ſit aliquando eſſe cœperit. Cap: VII.
Secundus error eſt quando ex precedenti errore credit deũ ſeipſum genuiſſe & feciſſe. Ibidem.
In ſecundo libro errata.
PRimus error quando dicit angelos non ſtatim a mundi principio ad hominum tutelam eſſe decretos. Cap: XV.
Scd̃s dũ dic̃ deũ ãgelis p̃cepiſſe, ne terrę cõtagiõe macularent̃. ibidẽ
Terti9 error dũ dicit diabolũ angelos paulati ad uitia pellexiſſe. ibidẽ
Quart9 er. q̃n dicit ãgelos dei mulieꝝ cõgreſſib9 iqnatos & filios gẽuiſſe. ibidẽ.
Quintus error quando dicit omnes animas cælo creatas eſſe. Cap. IX.
Sextus error quando dicit cælum ſtelliferum eſſe ſupremum, & eſſe ſedem ipſius conditoris, & ibi ſuperos omnes habitare. Cap. X.
Septimus error q̃n dicit deum poſuiſſe ſolẽ & lunã in firmamento. ibidem.
Octauus q̃n dicit aïam ex dei ſubſtãtia eſſe deciſam. Ca. X. & Ca: XIII.
Nonus quando dicit deum infinitas animas, ſeu infinitam multitudinem animaꝝ principio procreaſſe. Cap. XI.
Pulchra contentio inter Ciceronem & lactantium de materia prima. Ille æternam eſſe dicit, hic creatam nititur comprobare: Cap. IX.
Sequitur incidens materia de induratiõe cordis humani de cauſa quoq; prædeſtinationis reprobationiſq;: Cap. IX.
Decimus quando dicit deum poſt diluuium inſtituiſſe ut homines poſt centũ uiginti annos non amplius uiuerent. Cap. XIIII.
Arguit Ariſtotelẽ qui mundi æternitatẽ poſuit ip̃e autem a deo productã eſſe teſtatur

ſtatur.quod cũ ueriſſime dicatur.tamen iſta exiliter intẽdit aduerſus eũ philoſophum u: ſomniare potius q̃ litigare,ne dicam diſputare,uideatᷣ. Cap. II.
Scribit de diluuio tpe Deucalionis:& qd antea dixerit de diluuio oblitus eẽ digno (ſcitur.Cap. II.

Errata tertii libri

PRimus error ĩ pħia:qñ dicit ſi antipodes eẽnt capita deorſum hẽrẽt pedes uero ſurſũ.Et ubi uerᷣ ſint ãtipodes,ibi docetᷣ C.XXIIII
Secũdus qñ Platoni dat uitio eũ audiſſe dicere matrimonia eẽ cõmunia,ſed tã illuſtrẽ philoſophũ nequaq̃ ĩtellexit Cap. XXI.
Sequitᷣ defenſio Platonis aduerſus Ariſtotelẽ,qui Platonẽ ipm & Socratem reph̃endit,quod uoluerit uxores eẽ communes Cap. XXI.
Item Platonis alia defenſio contra Ariſtotelẽ,qui illum & Socratẽ damnat quod uoluerit facultates eſſe communes. Cap. XXI.
Tertius qñ dixit oẽm philoſophiã abiiciẽdam,& eã prolixius inſectatᷣ de laudibus ſocratis & platonis Cap. XXIIII.

Q uarti libri errata

PRimus quãdo ſpiritus ſancti oĩno negat ſubſtantiã,& ibi incipit tractatus de trinitate perſonarum Cap. VI.
Secundus error quando dixit ex deo deum.ſcilicet filium ex platione potuiſſe generari Cap. VIII.& etiã XIII.& Cap. VII.
Tertius error quãdo ait ꝙ pater filiũ:& filius patrẽ facit. Cap. XXI.
Q uartus eſt quando ait ꝙ integrũ corpus chriſti e patibulo tractũ eſt:ne læſum & minutum ad reſurgendum inhabile redderetur. Cap.XXV.
Q uintus error eſt quãdo dicit chriſtũ in Galileã profectũ noluiſſe ſe iudæis oſtẽdere,ne adduceret eos in pœnitẽtiam,& ĩprobos reſanaret Cap. XX.
Sextus error ẽ qñ dicit pilatũ ĩ xp̃m mortis ſniam nequaq̃ ꝓtuliſſe Ca. XVIII.
Septim9 error qñ dicit xp̃m ĩ pricipio adoleſcẽtiæ a ioãne eẽ baptizatũ Ca. XV.
Octauus error eſt quando dicit nihil credendum quod oculis mortalibus cernitᷣ qa mortale ſit neceſſe eſt. Cap. XXIIII.
Nonus error eſt quando dicit deum uirtutẽ docere non poſſe,quia expers corporis non faciet quæ docebit Cap. XXIIII.
Decimus quãdo dicit Chriſtũ ſoluiſſe legẽ Moyſi Cap. XVII.

Libri ſexti errata

PRimus error eſt quando dicit eos eſſe ſtultiſſimos:qui candelas & cæreos in eccleſia ſuccẽdunt. Cap. II.
Scd̃s error ẽ qñ dicit ñ eẽ cõgruẽs deũ ĩ nẽm adiutoriũ ĩuocari Ca.ulti.
Reph̃ẽdit Lactãti9 Cic.qd̕ dixerit eũ uiꝝ bonũ eẽ:q ꝑſit qb9 poſſit:& noceat nẽini niſi laceſſit9 iniuria:ſed ibi Cic.defẽditᷣ.Lactãti9 uero iurᷣ reph̃ẽditᷣ c.XVIII
Q uartus qñ dicit ſi qs liberos ob paupiem nõ poterit educare,ſancti9 eſt: ut ſe ãb uxoris cõgreſſiõe cõtineat q̃ ſceleratis manib9 dei opa corrũpat. Ca. XX.
Diſputatio pulchra ubi Lactãtius reph̃ẽdit Ciceronẽ nõ recte ſenſiſſe de libralitate & hoſpitalitate:& multis aliis:ueꝝ calũniator ẽ nõ ueritatis aſſertor.Ca.XII.

Errata ſeptimi libri

PRim9 error ẽ qñ dicit cõpletis ſex milib9 ãnoꝝ mũdũ d̃ſituꝝ eẽ c.XIIII
Secundus dũ dicit ꝙ omnis expectatio de fine mũdi nõ amplius eſſe q̃ ducentoꝝ uidetur annorum.Eodem loco Cap. XXII.

Tertius error: & diridendus eſt dum dicit, incolumi urbe Roma de interitu mundi nihil eſſe metuendum. Cap. XXV.

Quartus de diuinatione & aſtrologia multa incidenter & pulchra dicuntur per Lactantium: neſcitur quo oraculo diuinare præſumpſerit. Cap. XV.

Quintus quãdo de fine ſeptimi milleſimi: & fine ducentorum annorum ſibimet aduerſatur & contradicit. Cap. XXV.

Sextus quando mille annos illos famoſiſſimos quibus diabolus carcerandus eſt: quid ſibi uelint non intelligit ſed delirat. Cap. XXIIII.

Septim9 qñ dicit hoies poſt iudiciũ ad paradiſum delitiaꝝ rediturος. C. XXVI.

Octauus error eſt (fortaſſe ſomniarat) quando dicit Romanorum imperium in Aſiam reuerſurum iterum. Cap. XV.

Nonus quando dicit ꝙ qui in dei iudicio erunt uiui, nequaq̃ morientur, ſed p mille annos infinitam multitudinem generabunt. Cap. XXIIII.

Decimus eſt qñ dicit ꝙ gẽtes in iudicio nõ extinguent̃ oino. Cap. XXIIII.

Vndecimus eſt quando dicit ꝙ peracto iudicio ciuitas ſancta pulcherrima a deo in medio terræ conſtituetur. Cap. XXIIII.

Duodecimus error eſt qñ implicat in ſuis eloquiis duos in fine mũdi antichriſtos eſſe uẽturos, nec imprudens errorem ſuũ percepit. Cap. Vltimo.

Decimus tertius qñ cælum medium intempeſta nocte & nõ ex tenebroſa aperiri debere quando dominus ad iudicium uenerit Cap. XIX.

Decimus quartus qñ putat dñm Chriſtũ comitãtibus angelis aduerſum antichriſtũ in aerẽ deſcẽſurum, & quarto prælio illũ ſuperare debere Cap. XIX.

Decimus quintus eſt qñ credit ante diẽ iudicii chriſtũ uẽturũ de cælo cũ antichriſto cõflictuꝝ, & ita aduẽtus duos īprudẽs ponit admodũ ꝑpīquos Cap. XXIII.

Decimus ſextus quia contra Platonem diſſerere & diſputare de mũdo contendit ſed friuolis & exilibus nimium argumẽtis Cap. L.

Decimus ſeptimus qñ dicit in reſurrectione uniuerſali nõ erit caro illa quã deus homini ſuperiecit huic terrænæ ſimilis Cap. XXIIII.

Decim9 octauus qñ dicit deũ in fine mũdi factuꝝ ne ſol p triduũ occidat, & de Lactãtii eloquẽtia uideat̃ qd Seneca multis annis ante ꝑſenſerat Cap. penul.

Decimus nonus error eſt quando non a deo iudicandos dicit, ſed tãtum eos q in dei religione uerſati ſunt Cap. XXV.

Vigeſimus error eſt quãdo dicit ꝙ illi quos plena iuſtitia & maturitas uirtutis in coxit ignem iudicii non ſentient Cap. XX.

Vigeſimus primus error eſt quando dicit animas uſq; ad diem iudicii in una cõmuni cuſtodia detineri recluſas eodem.

Vigeſimus ſecũdus eſt quando dicit ꝙ qui ab inferis ſuſcitabuntur, hi præerunt uiuentibus ueluti iudices Cap. XXIIII.

Vigeſimus tertius eſt quando credit ætatem auream ꝓpoſitam a poetis eſſe uerã: & eam quidem poſt diem iudicii eſſe futuram Cap. II.

Vltimus error eſt quando dicit duo iudicia uniuerſalia, duaſq; reſurrectiões uniuerſales eſſe futuras. Tempus autem intermedium eſſe mille annorum plenũ omni iuſtitia & pace, omnibuſq; delitiis, quo tempore finito ſcilicet in fine ſeptimi milleſimi ſoluetur diabolus & perſequetur fideles ut prius. Cap. ulti.

Index uocabulorũ notabiliũ Lactantii ex uno quoq; capite per abecedarium ordine ſuo recte compactus.

A ante B A ante C

ACademici ſcientiam ch.38 cap.3
Academiæ ch.38 c.4
Aceſta ciui. ch.19 c. 22
Acies quæ ch.141 c. 10
Accius naui' ch.26 c. 8
Accii Nanii ch.35 c. 17
Accuſare quemq; crimie capitali ch.104 c. 20

A ante D

Adulari nõ ch.150
Adultera ſo. ch.105 c. 23
Adulteria ch.106 c. 23

A añ E & F

Aedicula ch.16 c. 20
Aegeũ mare ch.10 c. 11
Aegeos curare ch.98 c.12
Aegis in io. ch.18 c. 21
Aeneas cur ch.80 c. 10
Aequitas ch.83 c. 15
Aequalitas ch.83 c. 15
Aeſculapi' eiuſq; ch.7 c. 9
Aeſculapius a ch.15 c. 19
Aeſculapi' bar.ch.23 c. 4
Aeſculapi' æpi.ch.26 c. 8
Aeſtas meri. ch.30 c. 10
Aeſculapio ch.50 c. 20
Aether ſum. ch.4 c. 5
Affect' neq; bo. ch.149
Affectus tres ho. ch.148
Affectuũ ſeda. ch 92 c. 5
Affectus de. ch.99 c. 15
Affectus exc.ch.100 c. 15
Affectus ui.ch.100 c. 16
Affectus ibe. ch.125 c. 4

A ante G

Agathocles ch.17 c. 21

A ante L

Albumæa ſibyl.ch.5 c. 6
Alcibiades ho.ch.50 c.19
Alexãdri ma.ch.63 c. 14
Alæ ch.139 cap. 5
Aliter caranũ ch.12 c. 15
Alieno & lg. ch.98 c. 12
Alteri ne fa. ch. 148

A ante M

Amalthæa ch.5 c. 6
Amalthææ ca. ch.18 c.21
Amalthæa ch.19 c. 22
Ambitioſi ch.92 c.4
Ambitio qñ ch.114 c.10

A ante N

Anacharſis ph.ch.53 c.25
Angeli qui ch.6 ca.7 ch. 85 cap.6
Angeli mulie.ch.34 c. 15
Aios eẽ imorta. ch.151
Aias in pecudib' ch.151.
Aiæ imortales ch.151
Animæ interitus ch.147
Aia an ex pſe ch.146 c.19
Anima ab ch.146 c.18
Aium uicere & ch.7 c. 9
Aialia ſpõte ch.31 c. 12
Aia an cũ cor.ch.48 c.17
Aias poſt ch.48 c.18
Aias ad uitã ch.121 c.22
Aias renaſci ch.121 c.22
Aias in noua ch.121 c. 23
Aialia muta ch.126 c.7
Aialib' mutis ch.126 c. 7
Aiarũ origo ch.129 c. 11
Aias ſp ire ch.132 c. 17
Animi corpo.ch.133 c. 19
Aialia muta ch.137 c.2
Aialia timida ch.139 c. 4
Aialiũ aptiſſi.ch.139 c. 5
Aialia fortuito ch.139 c.6
Animi cele. ch.45 c.16
Aiam eẽ i ch.145 c.17
Ania qd & ch.145 c.17
Ania qd ex ch.145 c. 17
Aius & aia ch.146 c.18
Aiæ imortales ch.113 c.7
Aias eẽ immor.ch.113 c.8
Aius humanus ch.113 c.8
Aias interire ch.113 c.8
Aiam corpore ch.113 c.9
Aiaꝝ interitũ ch.115 c.12
Aia morbũ ch.115 c.12
Animas mi. ch.116 c.12
Animæ exter. ch.116 c.13
Animã eẽ har.ch.116 c. 13
Aniæ cũ ſint i.ch.120 c.18
Annus qd ch.30 cap. 10
Anthitheꝰis.l. ch.30 c.10
Antipodas nõ ch.52 c.24
Antipodas eẽ ch.52 c.24
Anthropiã hæ.ch.73 c.30
Antichriſtus q ch.152
Antichriſtus ch.119 c.17

A ante O & ante P

Aphricãi epit. ch.14 c.18
Apis ch.60 c. 10
Apollinis hymn' ch.6 c.7
Apollo cur ad ch.7 c.10
Apollo imber. ch.23 c.4
Apolloni' ma. ch.75 c.3
Apolloni' ab epheſiis adorabatur ch.76 c.3
Appius claud. ch.26 c.8
Apum nã ch.42 c. 10
Apũ ſollertia ch.126 c.7
Apulei' magus ch.75 c.3

A ante Q

Aqua ſp lacẽs ch.101 c.17
Aqla cur in ch 10 c. 11
Aquæ & igni ch.30 c.10

A ante R

Ara oĩu3 prima ch.10 c.11
Arabia ch.33 c.14
Archimedis ch.24 cap. 5
Arceſilas ch.38 c. 4
Archytæ Tarẽ.ch.133 c.18
Architecti of. ch.139 c.6
Argeoꝝ ſacra ch.17 c.21
Ariſtot.ipẽ ſecũ ch.4 c. 5
Ariſtippus pec.ch.40 c.8
Ariſt.uirtutẽ cũ honeſtate ſummũ ch.41 c.8
Ariſtipp' cyre.ch.46 c.15
Ariſtippus ſtatuit ſũmũ bonũ corp. ch.46 c.15
Ariani hæret ch.73 c.30
Ariſtides iuſtus ch.93 c. 6
Ariſtoxeni ch.145 c.16
Armenta q̃ ch.40 cap.8
Artes q̃te di. ch.41 c.8

A ante S

Aſclepiades ad ch.111 c.4
Aſelli in cœlo ch.17 c. 21
Aſylũ patefecit ch.26 c.7
Aſyſtaton qd ch.39 c.6
Aſſũptio argu.ch.25 c. 6
Aſtrologi oĩu3 ch.33 c.14
Aſtræa terras ch.77 c.5
Aſtra quã ch.130 c. 13

A ante T

Atlãtis filii q ch.10 c. 11
Atomi quid ch.48 c.17
Atomos exc. ch.127 c. 10
Atomi uñ ch.127 c. 16
Atomi irregetis motib' p inane uol.ch.128 c.10
Atomi reꝝ ch.137 cap.3.
Attis ch.14 cap.17

A ante V

Auaritia malorum fons ch.77 c. 6
Auari ch.92 c. 4
Auaritia ch.148
Auẽtin' mõs ch.10 c. 11
Auguſt' cæſar ſomnio ſeruatus ch.27 c. 8
Aulatia oppi. ch.10 c. 11
Aurea ſecula ch.11 c.13
Auriũ uolup. ch.104 c.21
Aureũ ſeculũ ch.77 c.5
Aurichalcũ auro uilius ch.84 cap. 17
Aures ch.141 cap. 8
Aura uitalis ch.142 c.11
Autũn' occidẽ.ch.30 c.10

B ante A

Barbari in faſt.ch.50 c.19
Barba ch.140 c. 7

B ante E & I

Beatitudo p ſe.ch.43 c.12
Bellona dea q̃ ch.17 c.21
Bello iminẽte ch.91 c. 4
Belus aſſyrioꝝ ch.19 c.23
Bñficẽtia uera ch.97 c. 11
Bñficiũ ſi refe. ch.97 c.12
Bene hẽt ch.108 cap.1
Bñfici laus ch.126 c.5
Beſtiæ quoti. ch.103 c.20
Bis pueri ch.23 cap. 4

B ante O

Bona uerba i ch.18 c. 21
Bona fortũæ ch.124 c.27
Bona dea ch.19 cap. 22
Bon' uir q̃ ch.102 c. 18
Bonoꝝ tria ch.40 cap.8
Bonũ ex malo ch.78 c.7
Bonæ deæ ſacra a uiris aſpici nefas ch.50 c.20
Boni cur odio ch.79 c 9
Bonoꝝ defen.ch. 93 c.6
Bonũ pſtat eẽ & malũ putari q̃ cõ. ch.81 c. 12
Bonis uiris multa mala cur accidãt ch.88 c. 23
Bonos q dili. ch.126 c.5
Bona & mala uñ ch.151

B ante R

Brachia ch.142 cap. 10

Brutis in eſſe colloquiũ & riſum & ch.42 c.10

┌C ante A

Caca caci ſoꝛ ch.16 c.20
Calor & hũor ch.30 c.10
Candelas accẽ. ch.90 c.2
Cãnẽſis claud. ch.35 c.17
Canina facũ.ch. 103 c.18
Capitoliũ reſtitu.ch.5 c.6
Capitoliũ qd ch.9 cap.11
Captiuoꝝ redẽ.ch.98 c.12
Capitoliũ ful.ch. 47 c.17
Capitoliũ a Q. Catulo reſtitutum ch.135 c.22
Caput ch.139 cap.5
Caput unde ch.139 ca.5
Capitis ſedes ch.140 c.7
Capilli ch.140 cap.7
Carnis hũanæ ch.10 c.13
Carthaginenſes hoſtias humanas ſa. ch.17 c.21
Carneadis phi ch.82 c.15
Carneades in utrãq; partẽ diſputabat ch.85 c.15
Carminũ deli.ch.104 c.21
Caſtigate caſte ui.ch.150
Caſtor & pol. ch.7 c.10
Caſtitatis offi.ch.105 c.18
Caſtor & poll. ch.26 c.8
Cato ſocratis ch.49 c.18
Cato ſenticæ ch.49 c.18
Cato cẽſor ch.82 c.15
Cato ſapiens ch.93 cap.6
Caudæ uſus ch. 140 c.7

┌C ante E

Cœlũ unde ch.10 cap.11
Cœleſtia q̃ mouent oia i deoꝝ nũero ch.24 c.5
Cœlũ deũ nõ ch.25 c.5
Cœlũ dei ſedes ch.29 c.10
Cœlũ deuexũ ch.25 c.24
Cœli magnitu. ch.38 c.3
Cœlũ quid ch.145 c.17
Ceres inuẽtrix ch.15 c.18
Ceres æterne. ch.23 cap.4
Ceres mileſia ch.27 c.8
Cæſar ab anto. ch.13 c.15
Cæſaris dem.ch.103 c.18
Cæſaris clem. ch.49 c.18
Ceſpites ad ch.107 c.24

┌C ante H

Chaos quid ch.4 cap.5
ch.27 cap.9
Chananei qui ch.33 c.14
Chartilago ch.139 cap.5
Chartilago au.ch.141 c.8
Chloris dea q̃ ch.15 c.20
Chryſippus ſe ch.48 c.18
Chriſt' nũcupa.ch.58 c.7
Chriſtus uerbũ ch.59 c.8
Chriſt' i crucẽ ch.60 c.10
Chriſti duplex ch.61 c.12
Chriſt' deus & ch.62 c.13
Chriſt' a iudæis ch.6 c.13
Chriſtus facet.ch.63 c.14
Chriſtus nũq̃ ch.63 c.14
Chriſti baptiſ. ch.63 c.15
Chriſti portẽ. ch.63 c.15
Chriſti paſſio ch.64 c.16
Chriſti paſſio a prophetis p̃dicta ch.65 c.16
Chriſti primus aduẽtus in hũanitate ch.65 c.16
Chriſto iudæi ch.65 c.17
Chriſti crucia. ch.66 c.18
Chriſti reſur. ch.67 c.19
Chriſti miracula quã figurã gere. ch.70 c.16
Chriſti paſſio ch.70 c.26
Chriſtiãos ex p.ch.71 c.27
Chriſtũ latroci. ch.75 c.3
Chriſtianoꝝ perſecutiones ch.79 cap.9
Chriſtianoꝝ ſupplicia lege cõſtituta ch.81 c.16
Chriſtiãi ſe frẽs ch.83 c.16
Chriſtiãi p ſtul.ch.85 c.19
Chryſipp' ſtoi.ch.121 c.23
Chriſt' dei mi. ch.124 c.2

┌C ante Y

Cybeles ſacra ch.18 c.21
Ciboꝝ ſuci ch.143 cap.11
Cicer.libri de ch.12 c.15
Ciceron.locus ch.12 c.15
ch.13 c.19 ch.114 c.10
Cice.rõanæ ch.13 c.17
Cice.de deoꝝ ch.14 c.17
Cice.ex loc'di. ch.23 c.4
Cice.loc'ex li.de ch.14
c.5 ch.26 c.7 ch.29 c.9
Cice.eloquẽtia ch.36 c.1
Cice.philippi.ch.103 c.18
Cice.ex lib.de ch.42 c.10
Cice.pfectus ch.45 c.14
Cice.M.Antoniũ in ſe excitauit ch.45 c.14
Cice.phiæ ch.45 c.14
Cice.carmẽ ch.47 c.17
Cice.& Cato ch.49 c.18
Cice.loc' ex li.ch.49 c.19
Cice.li.de officiis ch.54
c.29 ch.90 c.2 ch.92 c.5
Cice.lo.ch.127 c.8 ch.130
c.13 ch.136 c.1 ch.137 c.1
Cice.Epilogi ch.135 c.12
Cice.loc'ex tu.ch.115 c.11
Cic.loc'ex di.ch.117 c.14
Cimõis i paup. ch.95 c.9
Cymmeriis ten.ch.76 c.3
Cynoſuræ ciui. ch.7 c.10
Cynici obſe. ch.46 c.15
Cypriani laus ch.74 c.1
Cypriãus igno.ch.74 c.1
Cypriãus i de. ch. 76 c.4
Cyri regnũ ch.58 cap.5
Circunciſio ch.65 c.17
Circũciſiõis ſi.ch.66 c.17
Circẽſes ludi ch.104 c.20
ch.104 cap.21
Circẽſes ludi Ne. ch.149
Circẽſes in ſania ch.149
Citherõ mõs ch.19 c.22
Ciuiles uiri p̃.ch.46 c.16
Ciuitates inir. ch.96 c.10

┌C ante L

Claudia ueſtal. ch.26 c.8
Claud.cæcus ch.26 cap.8
Cleõbrot' Amach.49 c.18
Cleãtes man. ch.48 c.18
Clodius ſororẽ ch.7 c.10
Cloacina dea ch.15 c.20

┌C ante O

Cogitatio qd ch.101 c.17
Coitus in alalib' ch. 6 c.8
Colorẽ cõcipi. ch.10 c.12
Colũnã cæ. ch.13 cap.15
Collum ch.142 cap.10
Cõmunia oia ch.50 c.21
Comœdia ch. 149
Cõſtãti.ĩpator ch.1 cap.1
Conſtantia ch.99 cap.14
Cõtumaniæ tedargui nõ poteſt ch.69 cap.24
Contumacia ch.99 c.14
Cõſciẽtiæ te.ch.107 c.24
Cõfeſſio pec.ch.107 c.24
Cõſciẽtia reſre.ch.127 c.8
Cõceptis qũo ch.143 c.12
Corporis boni.ch.40 c.8
Corona quid ch.71 c.26
Cordis duo ch.142 c.10
Cor hois pri. ch.143 c.12
Cor ſedes p. ch.144 c.14
Coſtæ quæ ch.139 cap.5

┌C ante R

Cræat p ædifi. ch.10 c.11
Crityas erũde. ch.50 c.19
Crucis xpi rõ ch.71 c.26
Crudelitas ch.99 c.14
Crudeles in hoium figura beluæ ch.80 c.11
Crura ch.144 cap.14

┌C ante V

Cubita ch.139 cap.5
Cultus dei q ch.107 c.25
Cumina deæ ch.16 c.20
Cupiditas qd ch.100 c.15
Cupidinis triũp.ch.8 c.11
Cupere mor. ch.100 c.16
Cupido ch.14 cap.17
Cupidus quis ch.100 c.16
Cupidinũ ſimulacra in gymnaſiis ch.16 c.20
Cupiditatis ch.103 c.19
Cupiditas ad ch.149
Cupiditas ipſe interit ch 114 cap.10
Curetes curionẽ dicãtus aliſiſſe ch.18 cap.21
Curio & Octa.ch.135 c.22

┌D ante A

Damon ch.85 cap.18
Danaæ fabula ch.8 ca.11
Dardan'& iaſi' ch.19 c.22

┌D ante E

De ira dei ſcri. ch.35 c.18
Decii mures ch.43 c.12
Dei cõſilia cut humana cogitatio nõ ch.1 c.1
Dei ptãs diuidi ch.2 c.3
Dei puidẽtiã ch.3 c.5
Dei maieſtas ch.6 cap.8
Dei meminerũt hoies tãtũ in malis ch.21 cap.1
Dei cõſilia ab ch.29 c.9
Dei formã nõ ch.130 c.11
Dei filius ch.58 cap.6
Dæmonũ p̃ſti.ch.35 c.17
Dæmonũ pœne ch.6 c.7
Dæmonũ duo ch.34 c.15
Dæmones uñ ch. 34 c.15
Dæmones a chriſtianis eiiciuntur ch.35 c.16
Democrit' ult.ch.49 c.18
Democritus agros ſuos dereliquit ch.51 c.22
Demiurgus q ch.58 c.6
Dæmõ idẽ ꝙ ch.72 c.27
Dentes ch.142 cap.10
Deoꝝ certamia ch.3 c.3
Deos plures eẽ ch.3 c.4
Deoꝝ duo ſexus eſſe nõ poſſunt ch.13 cap.16
Deoꝝ primi ch.19 c.22
Deos hũana ch.80 c.18
Deoꝝ culto. ch.80 c.10
Deos ex ato. ch.128 c.10
De' & ſi uideri ch.113 c.9
Deus bon' & nulli ch.151

Deus unus ch.150
Deum uenator ch.148
Deus unꝰ an plu. ch.2 c.3
Deꝰ patiẽtiſſ. ch.134 c.20
Deꝰ qd ch.4 c.5 ch.5 c.7
Deꝰ hoium ch.136 c.24
Deus unus an beatus eſſe
  poſſit ch.6 cap.7
Deus ipſe ſe fecit ch.6 c.7
Deũ tremiſcũt ch.135 c.23
Deus cur btũs ch.43 c.12
Deus nec iraſcit. nec gratia tangit ch.43 c.17
Deꝰ & mas & ch.59 c.8
Deũ nõ iraſci ch.35 c.18
Deus hõeſto ch.107 c.25
Deus mũdi me. ch.109 c.3
Deũ nõ iraſci ch.24 cap.1
Deũ iraſci & gr̃a nõ moueri in cõſen. ch.125 c.3
Deũ nec iraſci ch.125 c.4
Deꝰ nihil curat ch.125 c.4
Deus ſi nõ ira. ch.125 c.4
Deũ gr̃a moue. ch.125 c.5
Deus trãqllus ch.126 c.5
Deũ gr̃a moue. ch.16 c.5
Deũ unũ eẽ ch.129 c.11
Deus unꝰ ac ch.130 c.11
Deus an ſubil. ch.131 c.15
Deũ miſericor ch.132 c.16
Deũ gr̃a capi ch.132 ca.16
Deũ iraſci ch.132 cap.16
Deũ nihil cur. ch.132 c.17
Deꝰ ſi nocet ch.132 c.17

D ante I

Diabolus a deo ch.27 c.9
Diabolus latine ch.27 c.9
Diagoras athe. ch.117 c.9
Digiti 142 cap.10
Dii trecẽti ſexag. ch.6 c.7
Dii cur ch.6 c.8 ch.12 c.15
Diluuiũ cur fa. ch.31 c.11
Diluuiũ noe ch.33 cap.13
Diluuiũ cur f. ch.135 c.25
Dioniſii tyrãni ch.23 c.4
Dionyſiꝰ tyrãnꝰ ch.23 c.4
Diuinitas unã ch.8 cap.11
Diuitiaꝝ ch.93 cap.6
Diuortiũ ſub. ch.106 c.23

D ante O

Docti paucio. ch.36 c.29
Doctrina interna ac propria in hoie ch.69 c.24
Doloris priua. ch.40 c.8
Dolore oi ua. ch.40 c.8
Dolor oium ch.48 c.17
Donũ deo ch.107 c.25
Donũ quid ch.107 c.25

D ante V

Dualis numerus ad pſectiões mul. ch.142 c.10

E ante B

Ebriis oia du. ch.141 c.9
Ebur ñ caſtũ ch.107 c.25

E ante G

Egeria nymp. ch.18 c.23

E ante L

Elemẽta tanq̃ ch.24 ca.5
Elemẽta quot ch.32 c.13
Elementarum ch.111 c.5
Eloquẽtiæ opa ch.74 c.1

E ante M

Emancipatio ch.57 c.3
Empedocles philoſophꝰ & poeta ch.32 cap.13
Empedocles in ch.4 c.18

E ante P

Epicuri ſecta ch.47 c.17
Epicuri opio. ch.47 c.17
Epicuri dog. ch.48 c.17
Epicuꝝ ſẽſiſſe ch.125 c.4
Epicurus uerbis deos reliq̃t re ſuſtulit ch.125 c.4

E ante Q. & R

Equis inest cup. ch 41 c.8
Erythræa ſibylla ch 5 c.6
Erihthonꝰ q ch.14 c.17

E ante S

Eſus & tẽtates ch.17 c.21

E ante V

Euclides phs ch.43 c.12
Euhemerꝰ Meſſe. ch.9 c.11
Europæ raptus ch.8 c.11

E ante X

Exẽplã magis ch.69 c.23
Exponere liberos ſuos ſcelus eſt ch.104 ca 20
Extemoꝝ ñ mi. ch.93 c 6
Exulibꝰ aq̃ ex ch.30 c.10

F ante A

Fabricius iuſtus ch.93 c.6
Faſtor. i. opifex ch.22 ca.2
Facies ch.141 cap.8
Faſtor p opifice ch.25 c.7
Fanatici hello. ch.17 c.21
Fatalis neceſſi. ch.4 ca.5
Fatis paret & iu. ch.8 c.11
Fatua ch.19 cap.22
Faula herculis ch.15 c.20
Faunus ch.19 c.22
Fauna ch.19 cap.22

F ante E

Febris dea ædi. ch.16 c.20
Fel iracũdiæ ch.144 c.14
Femen ch.144 c.14
Fœminæ ibeci. ch 13 c.16
Feræ quæ ch.40 cap.8

F ante I & L

Fides firmior eſt quam reponit pœnit. ch 82 c 13
Filii dei nomẽ ch.58 c.7
Filioꝝ ſimilit. ch.143 c.12
Flagitare pud. ch.105 c.23
Floralia cur iſt. ch.15 c.20
Flora dea q̃ ch.15 cap.20

F ante O

Fortũa mulieb. ch.26 c.8
Fortũæ bona ch.40 ca.8
Fortitudo ch.99 ca.14
Fortũa quæ ch.54 cap.28
Fortũæ diffõ ch.54 c.29
Fortuna deus ch.54 c.29
Fortũæ mag. ch.54 c.29
Formica futu. ch.54 c.29
Fortũæ ſimu. ch.55 ca.29

F ante R

Frons ch.140 cap.7
Frons unde ch.141 cap.8
Frugi eẽ quid ch.93 c.6
Frugalitas eſt ch.101 c.17

F ante V

Fuit q̃ iã nõ eſt ch.10 c.12
Fuluius cẽſor ch.26 ca.8
Furiæ cur res ch.103 c.19
Furioſis oia ch.141 c.9

G ante A

Gal
Galba cenſor ch.82 c.15
Galli cybeles ch.17 c.21
Ganym. raptus ch.8 c.11
Ganym. imago ch.8 c.11

G ante E

Genii qui ch.34 cap.15
Genna ch.139 cap.5
Gene ch.141 cap.10
Georgicoꝝ libri ch.22 c4

G ante L & I

Gingiuæ ch.142 cap.10
Gladiatoꝝ ce. ch.103 c.20
Gladiatoꝝ ludi ch.149

G ante N & R

Gnoſi cõditrix ch.9 c.11
Græcoꝝ leuita: ch.12 c.15
Græci res leui. ch.14 c.18
Græci oium ch.16 ca.20

G ante V

Gulæ uinum ch.149
Gurgulio qd ch.142 c.11

H ante A

Harmonia ch.14 cap.17
Harmõia qd ch.145 c.16

H ante E

Hebræi ab æg. ch.60 c.10
Hebræi ab ægypto eduſti ch.117 cap.15
Hæliæ aduẽtꝰ ch.128 c.17
Herophile ch.5 cap.6
Herculis res ch.6 cap.9
Hermaphroditus ch.14 cap.17
Herculi buſtũ ch.14 c.18
Herculẽ uirtꝰ in ch.15 c.18
Herculis lidii ch.18 c.21
Hæreſes a xp̃o ch.73 c.30
Heſiodi theogo. ch.4 c.5

H ante I

Hydaſpes rex ch.118 c.15
Hydaſpes fluu. ch.118 c 15
Hyms ſeptẽtri. ch.30 c.10
Hyeroſolima ch.62 c.13
Hieroſolymoꝝ euerſio ꝓdicta ch.68 cap.20
Hymbres ferrei ch.8 c.11
Hippolitꝰ a di. ch.14 c.17
Hiſtoriæ p ſaty. ch.17 c.28
Hiſtrionica ch.104 c.20

H ante O

Hõ morbis & immature morti ſubie. ch.138 c.4
Homo niſi ſit imbecillus uti rõne nõ ch.138 ca.3
Hominis educatio laborioſa ch.132 cap.3
Hominis nocere cõtra naturã ch.96 cap.11
Hõ natura ch.96 cap.10
Homer. humana potius q̃ diuia cõſcrip. ch.4 c.5
Hoies unde cõſ. ch.12 c.15
Hominis ratio ac officium ch.21 cap.15
Hominis ſtatus rectus & os ſublimæ ch.21 cap.1
Homo non eſt id quod uidetur ch 21 cap.3
Homo ultimũ ch.29 c.9
Homo unde ch.129 ca 11
Homo unde ch.30 c.10
Homo ſponte natus e terra ch.32 cap.12
Homo generatus a ſummo deo ch.32 cap.12
Homo cur electus e paradiſo ch.33 cap.13
Hoiuʒ uita lõg. ch.33 c.13
Homo cur a deo rigidus eſt figuratus ch.36 c 18
Homo natura ſciendi cupientiſſimus ch.37 c.1
Homo cur & ad quid natus ch.41 cap.9
Homo nam appetens religionis & ſa. ch.42 c.11
Homines ideo natos ut ſcelerũ poe. ch.49 c.18
Homo ceteris animantib⁹ ĩbecillior ch.51 c.23
Homines inter ſe conſanguinei ch.78 c.8
Hoium pditiſſ. ch.79 c.9
Homo hominẽ tueri debet. ch.95 cap.10
Hominem nocentẽ odiſſe ſcellus ẽ ch.95 ca.10
Hominum una eademq; origo ch.95 cap.10
Hõ aial ſociale ch.95 c.10
Hoies ad iuſt. ch.107 c.25
Homo cur nudus & inermis a deo ch.110 cap.4
Hõ cur a deo ch.111 ca.5
Homo ad contemplationẽ cæli erect. ch.111 c.5
Hõ fictus ex ter. ch.111 c.5
Hõ cur mortalis a deo factus & fragil. ch.111 c.5
Homines eadem ratione natos i qua uniuerſa q̃ ſpirant ch.126 cap.7
Homo tantum dei notidiam habet ch.126 cap.7
Hominũ cauſa facta omnia ch.130 cap.13
Homo cur a deo factus ch.130 cap.14 ch.151
Hoieʒ uiolare ch.131 c.14
Homo natus ad iuſtitiã ch.131 cap.14
Hõ qs deo ſi. ch.134 c.19
Homini ſenſus a deo datus ch.137 cap.2
Homo cur editus in lucẽ nudus & ier. ch.137 c.2
Hominẽ nimis ĩbecillẽ & fragilẽ naſci ch.137 c.3
Hõ cur appe. ch.139 c.4
Hõ cur bibes & rigidus ad cæli cõ. ch.140 c.8
Homo non eſt id quod uident ch.147 cap.20
Hõ hoi frater ch.148
Hõ hoi qd debẽt ch.148
Homicidiũ exect. ch.149
Hõ a deo creatus ch.150
Hoies e terra ch.113 c.7
Hõ na⁹ ad uit. ch.113 c.7
Homo ex duabus naturis mortali. ſ. & ch.116 c.13
Honeſtas cum uoluptate nõ eſt ſũmũ ch.40 c.8
Honeſtas qd ch.41 cap.9
Honoris ædes ch.15 c.20

H ante O & V

Horatii locus ch.82 cap.14 ch.92 cap.5
Horatii locus ch.84 c.18
Horti pẽſiles inter. vii. mira. ch.52 cap.24
Hoſpitalitatis ch.97 c.12
Hũanæ hoſtiæ ch.17 c.21
Humanitas q̃ ch.51 c.23
Hũanitatẽ uio. ch.95 c.10
Hũanitatis offi. ch.96 c.11

I ante A

Ian⁹ hoſpes ſat. ch.11 c.13
Ianus pater ch.57 cap.3

I ante E & G

Iecoris offi. ch.144 c.14
Ieſus nomẽ di. ch.58 c.7
Ieſus quid ch.61 cap.12
Ieſſe pr̃ dauid ch 62 c.19
Ieſus Na. ue. F. ch.65 c.17
Ignis iſerni ch.120 c.19
Ignorãtia uiti. ch.53 c.26
Ignorãtiæ cõf. ch.54 c.28
Ignoratio hũa. ch.124 c.1
Ignoſceñ. pec. ch.133 c.18
Ignis i uſu tm̃ ch.114 c.9

I ante M

Imaginatum ch.82 c.14
Immortalitas ſummum bonum ch.43 cap.12
Immortalitatẽ de memoria nois optã. ch.76 c.3
Impatibile ch.28 cap.9
Impiorũ ſedes ch.49 c.19
Impudentia ch.99 ca.14
Imperiũ metu ch.135 c.23
Impii non reſurgent ad dei iuditiũ ch.120 c.20

I ante N

In luto hæret ch.109 c.2
Incogitabilis ch.6 cap.8
Infames recẽs natos oblidebant ch.104 cap.20
Inferos eſſe ch 113 cap.7
Iniuria nõ ref. ch.102 c.18
Iniuriarũ obli. ch.102 c.18
Innocẽtiæ & iuſtitiæ merces ẽ imor ch.136 c.24
Inſtauratici⁹ cir. ch.27 c.8
Intelligere qd ch.109 c.2
Inteſtino p ſpi. ch.143 c.11
Inuidi ch.92 cap.4

I ante O

Io in bonem ch.8 cap.11
Ioſue ch.58 cap.5
Iouis ĩpiæ flag. ch.7 c.10
Iouis triphilei ch.9 c.11
Ioues duo naturalis & fabuloſus ch.9 ca.11
Iouis nomẽ ſummo deo nõ tribueñ. ch.9 c.11
Iouis oblitus ch.9 cap.11
Iouis ſepulchrũ ch.9 c.11
Iouis piſtoris ch.16 c.20
Iouis ſacra ch.18 cap.21
Iouis cognomẽta ab hoſpitibus ch.19 cap.22
Iouis regnum ch.77 c.6
Iouis ſæculũ pditi. ch.148

I ante R

Ira quõ ſedet ch.114 c.10
Ira cur hoi ingen. ch.149
Iracundi ch.92 cap.4
Ira in felle ch.99 cap.15
Iraſci uitiũ ñ ch.100 c.16
Iracũdus qui ch.100 c.16
Ira fomes uit. ch.103 c.19
Iræ certus ſi. ch.103 c.19
Ira quid ch.125 cap.5 ch.133 cap.17
Irati uultus ch.126 cap.5
Iræ mala ch.126 cap.15
Ira iuſta ex in. ch.133 c.17
Ira a dolore ch.133 cap.17
Irã cur iu ho. ch.134 c.21
Iræ ſedes in le. ch.134 c.21
Iræ affectus ch.135 c.23
Ira ch.148
Irrumatorum libido execrabilis ch.105 ca.23

I ante S

Iſidis ſacra ch.17 cap.21
Iſtrionũ ſaltatio ch.149

I ante V

Iudæi q qñ & ch.60 c.10
Iudæorũ reſpu. ch.60 c.10
Iudex animal ſedato reos audire de. ch.133 c.18
Iudiciũ dei de uiuentibus & mortuis ch 120 c.20
Iumẽta q̃ & uñ ch.30 c.11
Iuno unde ch.9 cap.11
Iuno ſamia ch.14 cap.17
Iuno Moneta ch.26 cap.18 ch.35 cap.17
Iunonis laciniæ ch.26 c.8
Iuppiter uñ ch.8 cap.11
Iuppiter unde ch.9 cap.11
Iuppiter ſaturni ch.11 c.13
Iuppiter ante iuno gemini ch.11 cap.14
Iuppiter ſalaci. ch.13 c.16
Iuppiter latialis ch.17 c.21
Iuppiter diuũ ch.57 c.3
Iura ſibi hoies ch.83 c.17
Iura curuaria ch.94 c.9
Iurañ nõ eſſe ch.149
Ius triũ liberũ ch.13 c.16
Iuſtorũ ſedes ch.49 ca.19
Iuſtitiæ ius in æquitate cõſiſtit ch.50 cap.21
Iuſtitia uirtutũ ch.51 c 22
Iuſtitia ſũma ch.77 c.5
Iuſtitia a terris in cœlum migrauit ch.77 cap.5
Iuſtitia ſpẽm ch.82 c.15
Iuſtitiæ qd quot ue ei partes & quæ ch.83 cap.15
Iuſtitiã aũt nullã eſſe aut ſummã ſtul. ch.83 c.17
Iuſtitia nãlis ch.84 c.17
Iuſtus eſſe ſtultus non poteſt ch.85 cap.18
Iuſtitiæ tm̃ um. ch.93 c.6
Iuſtus eſſe nemo põt qui

mortē timet ch.101 c.17
Ius nā nullum eſſe ch.47
Iuſtitia imaginem habet ſtultitiæ ch.47
Iuſtus idē ſapiens ch.47
Iuſtitiæ officia ch.148
Imitare quid ch.9 cap.11
Iuuenal. locus ch.55 c.29

L ante A

Labra ch.142 c.10
Lactātii liber de ch.31 c.11
Lactātii ch.123, cap.25
Lactātii eloquētia docuit ſed ſoꝝ nō ch.44 c.13
Lactātiꝰ oratoriā docuit in Bithynia ch.75 c.2
Lacerti ch.142 cap.10
Lactus allmō. ch.144 c.13
Lætitiæ affectꝰ ch.99 c.15
Lætitia quid ch.100 c.15
Laidē habeo non habere a laide ch.49 cap.15
Lamiæ ch.19 cap.22
Larentinalia ch.15 cap.20
Lara dea ch.16 cap.20
Larunda dea ch.16 ca.20
Largiendū nō ch.96 c.11
Lanū unde ch.11 ca.13
Latōæ errores ch.14 c.17

L ante E

Leæna meritri. ch.15 c.20
Leges a qbꝰ ch.77 c.6
Leges cur inuēte ch.148
Lælius ſapiens ch.84 ca.18 ch.93 cap.6
Leucothea ex ch.17 c.21
Lex papia ch.13 cap.16
Lex oium ueri. ch.94 c.8

L ante I

Libidinoſi ch.92 cap.14
Liberi patris ch.7 cap.10
Libido i iecore ch.99 c.15
Liberi ſacra quis ex ubi inſtituerit ch.19 cap.22
Libertas ch.99 cap.14
Liber pater ch.57 cap.3
Libertus patroni nomen incipit ch.57 c.3
Liberalis officiū non fructū ſequit ch.11 cap.97
Liberalitas reg. ch.77 c.6
Libidine cō. ch.100 c.16
Libidioſus q ch.100 c.16
Libidinis ſtim. ch.103 c.19
Libido cur ai. ch.105 c.23
Libidinis ſtim. ch.108 c.1
Libido ch.148
Libido cur hoi ch.149
Libido cū ch.114 c.10
Licētiæ malū ch.103 c.19
Lindos oppi ch.18 cap.21
Lingua ch.142 cap.10
Lingua unde ch.142 c.10
Littera pythag. ch.90 c.3
Liuor oium ma. ch.27 c.9

L ante O

Locupletes per uiā mortis incedūt ch.108 c.1
Logica quæ ch.44 ca.13
Logos quid ch.59 cap.9

L ante V

Lucri ſtudium mentiēdi uolūtatē parit ch.3 c.4
L. Valerius ch.5 cap.6
Lucianꝰ irriſit ch.7 c.9
Lucretii locus ch.22 cap.3 ch.127 c.8 ch.128 c.10
Lucretii locus ch.31 ca.12 ch.47 c.16 ch.48 c.17
Lucretiꝰ plūs ex ch.32 c.13
Lucretii locus ch.45 c.13 ch.109 c.3 ch.137 c.3
Lucretii hemi ch.52 c.27
Lucernas in tēp. ch.90 c.2
Lucretii locus ch.139 c.6 ch.146 c.18 ch.115 c.12
Lucretii locus ch.115 c.12
Ludoꝝ cele. ch.104 c.10
Ludi ſcænici ch.104 c.20
Lunæ taurus ch.18 c.21
Lunæ orbis.18. partibus terra maior ch.52 c.23
Lunæ concauū ſinū aliā intra ſe terrā ch.52 c.23
Luna globoſa ch.38 c.3
Lūa quos uſus ch.130 c.13
Lupa romuli ch.15 c.20
Lupertii ch.18 c.21
Lupū ſub ouis ch.76 c.3
Lux ꝑ uita q̄re ch.114 c.9

M ante A

Magoꝝ carm. ch.35 c.17
Maioꝝ gēnū ch.12 c.15
Maiores ch.26 cap.8
Maieſtas ex h. ch.127 c.8
Mallū ꝑſtat eē ch.81 c.12
Mala q̄ putātur hic in cœlo ſunt bona ch.83 c.16
Malis inimicit. ch.93 c.6
Maledicēdi ch.102 c.18
Malos q nō ch.126 c.5
Mala uā ſunt ch.131 c.13
Mala deꝰ cur ch.131 c.13
Mala & bona uā ch.151
Manes circa tumulos & corpoꝝ ſuoꝝ ch.22 c.2
Manū dare ch.54 cap.28
Manus ch.139 cap.5 ch.142 cap.10
Manū euoca. ch.116 c.13
M. oſtatiliꝰ ch.5 cap.6
Mars homicida ch.7 c.10
M. Antonii imperiū maritimum ch.9 cap.11
M. Tullius nō tm̄ ꝑfectꝰ orator: ſed ch.12 c.15
Mares robuſti ch.13 c.16
Marica ex circe ch.17 c.21
M. Tulliꝰ for. ch.54 c.28
Mars pater ch.57 cap.3
M. Tulliꝰ ſūmi ch.57 c.4
Macrōitæ hæ. ch.73 c.30
Martyꝝ cruciatus ch.80 cap.11 ch.101 cap.17
M. Tullius ab ineloquentibꝰ ſuparꝰ ch.147 c.21
Mas muliere ch.50 c.19
Materia quid ch.28 cap.9
Mrimonia cōia ch.51 c.21
Matrimoniū dici nō pōt ubi mulier ul. ch.57 c.3
Matrimonio ſeru. ch.150

M ante E

Medullæ ch.139 cap.5
Meliſſeus cræ. ch.19 c.22
Mēbra aiantibꝰ ad aliquē uſum nō eē ch.140 c.6
Mēbroꝝ ſeri. ch.140 c.7
Mēs adultera ch.106 c.23
Mens dea ch.15 ca.20
Mēdacia cohærere non poſſunt ch.75 cap.3
Mendico dare quod edat eſt male me. ch.96 c.11
Mentiri nefas ch.102 c.18
Mendacium non cadit in ſapientem ch.129 c.10
Mēs in ſumo ch.140 c.8
Mēs p oculos ch.141 c.8
Mentum ch.142 cap.10
Mentis ſedes ch.144 c.16
Mētis ſedes i ch.145 c.16
Mētis nulla ch.146 c.16
Mēs q̄ſi in fidelibus harmonia ch.146 c.16
Mentiēdū nō eē ch.149
Mēs ab aia dif. ch.115 c.11
Mercurii qnq; ch.4 ca.6
Mercuriꝰ fur ac ch.7 c.10
Metus quid ch.100 c.15
Metus ſūma ch.100 c.17
Metanæa qd ch.106 c.24
Metus ira cō. ch.135 c.23

M ante I

Militare xp̄i. ch.104 c.20
Mimoꝝ offi. ch.104 c.20
Mimi ch.149
Minerua artiū ch.15 c.18
Minos a ioue ch.24 c.22
Minutius felix ch.74 c.1
Minores ch.26 cap.8
Miſericordia ai ch.51 c.23
Myſterioꝝ fili ch.86 c.20
Miſericordiæ affe. ch.150

M ante O

Moyſi tpa ch.58 cap.5
Moyſæ mirac. ch.60 c.10
Mollíciei expt. ch.79 c.9
Mors quoru. ch.32 c.13
Mors indifferēter in oēs ſæuit ch.47 cap.17
Mors nihil ad ch.48 c.17
Mortē nō eē ch.49 c.19
Mors bona ſit an mala an acta uita ch.49 c.19
Mortē quā nos timemus eē uitam ch.49 c.19
Mori q̄ primū ch.49 c.19
Mors appetēda nō eſt ultroq; nobis ch.101 c.17
Mortis cōtēp. ch.101 c.17
Mori meliꝰ ſit ch.109 c.2
Mors quid ex Ariſtoxeno ch.145 cap.16
Mors q̄re gra. ch.116 c.11

M ante V

Mulieres opor. ch.51 c.22
Mulier ex oibus aiantibꝰ ſuſcepto ch.105 c.23
Mulier unde ch.144 c.13
Mūdi cōſum. ch.117 c.14
Mūdi origo ch.117 c.14
Mūdus hoium ch.113 c.7
Mūdus a deo ch.113 ca.7
Mūdi finis ch.152
Mūdus hoium cā ch.151
Mūdū cur fecerit ch.151
Mūdus a deo factꝰ ch.150
Munera nō recipienda a tenuioribus ch.149
Muneꝝ editiōes ch.149
Mūdi ſortitio ch.9 cap.11
Mūdū nō eē ch.25 c.6
Mūdū aial eſſe ch.25 c.6
Mūdū a deo ex ch.27 c.9
Mūdꝰ a deo factꝰ ch.28 c.9
Mūdus an æter. ch.31 c.18
Mūdus i orbē ch.52 c.24

Munus a paupe nõ accipiendum ch.102 cap.18
Mũera uena. ch.104 c.20
Mũdus a deo ch.108 c.1
Mũdũ ſp fuiſſe ch.108 c.1
Mũdũ & ortũ ch. 108 c.1
Mũdus dei cor.ch.109 c.3
Mũdũ a deo factũ & ei⁹ puidẽtia gu.ch.109 c.3
Mũdus hoium ch.109 c.2
Mũdus in æternum mãſurus ch.110 cap.3
Mũdũ ſp fuiſſe ch.110 c.3
Mũdũ ſita ſpõ. ch 110 c.3
Mũdũ ĩtetitu ch.110 c.3
Mũdi mirabilis ratio ordo & diſpõ ch.110 c.3
Mũdũ nõ pp ſeipm neq pp deũ.ſed ch.110 c.4
Mũdus a deo ch.112 ca.6
Mũdi innoua. ch. 121 c.23
Mũdũ ex atomis cõcretũ aut natura ch.127 c.10
Mundoſeſſe innumerabiles ch.128 cap.10
Mũdũ natura ch.128 c.10
Mũdũ a deo f. ch.129 c.11
Mũdo nihil ordinatius nihil aptius.ch.129 c.11
Mũdũ a deo f. ch.129 c.13
Mundus hoium cauſa cõditus ch.130 cap.13
Mũdũ deflag. ch.135 c.23
Muſicæ quanta ch.149
Muta dea ch.16 cap.20
Muti cur ho. ch.143 c.11
Muti cur ex ſu.ch.143 c.11

¶ N ante A

Nares ch.142 cap.10
Nares unde ch.143 ca.11
Naſus ch.141 cap.10
Natura quæ & ch.27 c.9
Natura idẽ qđ ch.28 c.9
Natura re oium mater ch.54 ca.28 ch.129 c.11
Natura duplex ch.109 c.3
Natura idẽ q ch.54 c.29
Natura quid ch.127 c.10
Naturam homini nouercam ch.137 cap.3
Nates ch.144 cap.14

¶ N ante E

Nemeſis ex le. ch.17 c.21
Neptũnus impera. maris ſortitus ch.9 cap.11
Neptũn⁹ pater ch.57 c.8

¶ N ante I

Nidificãdi rõ ch.137 ca.3
Niuem nigram dixit anaxagoras ch.52 cap.23

¶ N ante O & V

Noceas quis ch.132 ca.17
Nõ naſci lõge ch.49 c.19
Nouatiani hæ.ch.73 c.30
Noxia cur ma.ch.130 c.13
Nũmi ueteres impſſi ſub imagine iani. ch.11 c.13
Numæ ſupſtiti.ch.18 c.22
Numæ libri ch.19 ca.22
Nuptia fœdera aquã & igni ſumunt ch.30 c.10

¶ O ante C & L

Occidens ch.29 cap.10
Oceania regio ch.10 c.11
Oculi unde ch.141 ca.10
Oculo uol. ch.103 c.20
Oculi ch.141 cap.8
Oculi mentis ch.141 c.8
Oculi fallunt ch.141 c.9
Olympus mõs ch.9 c.11
Olympus cœlũ ch.9 c.11

¶ O ante M & P

Omphale ch.7 cap.9
Opes querere ñ ch.93 c.6
Opera omnia conſumit uetuſtas ch.97 cap.11
Opera manibus hoium laborata ĩter.ch.115 c.11
Opibus cõgerẽdis nitenti legant hæc ch.149
Opinari quid ch.38 c.3
Opinationem ch.38 c.4
Ops ch.10 cap.13
Opulentia libidinum incitatrix ch.136 cap.24

¶ O ante R S & V

Oratores emeriti philoſophiæ ſe tradũt ch.1 c.1
Oriens ch.29 cap.10
Orion per pelagus Incædebat ch.64 cap.15
Orpheus poeta antiqſſimus unus ar. ch.3 c.5
Orphæi ætas ch.19 cap.22
Os ch.142 cap.10
Oſiris qui ch.18 cap.21
Oſſa ch.140 cap.7
Ouidius præclarum ops metamorpho. ch.4 c.5
Ouid.igenioſus ch.21 c.1
Ouid.phæno. ch.25 c.5
Ouid.loc⁹ex pri.ch.30.10
Ouidii locus ch.134 cap.20 ch.135 cap.23

¶ P ante A & E

Pædicoru ſcelus ch.105 cap.23 ch.135 cap.22
Pæſtifera cur tam multa terra mariq ch.110 c.4
Pallor deus ch.15 cap.20
Palemõ ex mel.ch.17 c.21
Palimpſychia pythagore ch.48 c.18 ch.50 ca.19
Palpebræ q̃ ch.141 ca.10
Pan iouis ch.10 cap.11
Papillæ ch.142 cap.10
Parthenia ĩſu. ch.14 c.17
Parcæ tres & ch.31 cap.11
Paradiſus quid ch.33 c.13
Patibile ch.28 cap.9
Pater oĩs deus inter pcationes appel. ch.57 c.3
Paterfamilias ch.57 ca.3
Patiẽtia quid ch.88 ca.23
Patriæ cõmodam cæteris oibus ppõnẽ. ch.93 c.6
Patientiæ laus ch.102 ca.18 ch.102 cap.18
Pauor deus ch.15 cap.20
Pecũiæ cõtẽpt⁹ ch.51 c.23
Pecũia effudit ch.51 c.23
Peccati excuſ. ch.69 c.24
Peccata largiti.ch.99 c.13
Peccati late. ch.106 c.24
Peccata q̃re pu.ch.133 c.18
Peccãdi fom ch.134 c.20
Pectus ch.142 cap.10
Pedes ch.139 cap.5
Perfectũ quid ch.2 cap.3
Perductores ch.101 ca.17
Pergula ch.19 cap.22
Perſii loc⁹ ch.21 c.2 ch.23 c.4 ch.47 c.16 ch.90 c.2
Perſi⁹ ſatyra ch.25 cap.7
Perſecutões de.ch.66 c.18
Perſecutiones in xpianos cur deus fieri ch.89 c.23
Peregrinorum & pauperũ ſepultura ch.98 c.12
Peſſumata ætate ch.9 c.11

¶ P ante H

Phanetes uñ de⁹ch.90 c.2
Phaneta quẽ di. ch.3 c.5
Phœtõtis icẽd. ch.31 c.11
Phædõ eliẽſis ch.53 c.25
Philoſophi quãto ſtudio uirtute ſectarẽt ch.1 c.1
Philoſophi maiori in gloria q̃ oratores ch.1 ca.1
Philoſophia qd ch.38 c.2
Philoſophiæ nomen a quo primũ ch.38 cap.2
Philoſophia conſtat ſciẽtia & opinati. ch.38 c.3
Phĩa moralis ch.39 cap.7
Philoſophia falſa ac inanis eſt ch.44 cap.13
Phiæ laus & ch.44 c.13
Philoſophiæ iuentor qa & qũo laud.ch.45 c.14
Philoſophiæ uituperator iquinat ſe ch.45 ca.14
Phĩa qd ex ſe. ch.45 c.15
Philoſophorum oĩo puguar cũ eo ch.46 c.15
Philoſophiæ ſtudium nõ ad utilitatẽ tendere ſed ad inanẽ del.ch.46 c.16
Phãdũ ñ eẽ ch.47 c.16
Phiæ origo ch.47 ca.16
Philoſophiam non eſſe uulgarem ch.52 cap.25
Philoſophi barbatenus & pallio ch.52 cap.25
Philoſophandum ſeruis & ex mulieri.ch.52 c.25
Philoſophia ariſt. ætate nõdũ abſo. ch.54 c.28
Philoſophia nõ põt eſſe cum religiõe ch.56 c.3
Phs pallioten⁹ ch.75 c.2
Phitias amicit.ch.85 c.18
Philoſophiæ la⁹ ch.90 c.2
Philoſophi cur ueritatẽ aſſequi nõ po.ch.112 c.7
Philoſophi barba ac palliotenus ch.135 cap.22
Phryges hær. ch.73 c.30

¶ P ante I

Picus ch.19 cap.22
Pietas homini tutum præſidium ch.35 cap.16
Pietas quid ch.35 cap.16 ch.83 cap.15
Pyrrhi ſacrilegium naufragio indica.ch.27 c.8
Pythagoræ pa.ch.49 c.18
Pythagoras in ch.56 c.2

¶ P ante L

Plato oium ſapi. ch.4 c.5
Plaſtes añ prim.ch.31 c.11
Plato i ſeruitu. ch.53 c.25
Plato i ægyptũ ch.56 c.2
Plato uim poteſtatemq ſummi dei ch.57 ca.4
Plato quibus de reb⁹ agebat gratias ch.50 c.19

plauti locus ch.96 c.11
Plato naturæ ch.138 c.3
Plautæ q̃ & ch.144 c.14
Plutō ageſilaus ch.9 c.11

P ante O

Poetæ officiū ch.8 ca.11
Poetaꝝ fictiōes ch.9 c.11
Poetæ philoſo.ch.77 c.5
Pœnitētiā age.ch.99 c.13
Pœnitētiæ ch.109 c.24
Pœnitētia g.ch.106 c.24
Poetæ cæteris ch.121 c.22
Pœna pp iræ ch.133 c.18
Pœnitētia uirt⁹ eſt ch.150
Pollex q & ch.142 c.10
Pōpei⁹ bonoꝝ ch.93 c.6
Portitioꝝ gēs ch.26 c.8
Poſtilimino ch.121 c.22

P ante R

Præceptoris ē ch.68 c.22
Priapi uictima ch.17 c.21
Priapi ſimulacꝝ ch.22 c.4
Prouidētiā a qb⁹ ch.2 c.2
Prouidētiā cōſen.ch.2 c.2
Prophetaꝝ fides ch.3 c.4
Proſerpinæ ra. ch.17 c.21
Prouidētia ſub. ch.20 c.1
Propoſitio arg.ch.25 c.6
Prometheus plaſtes ante primus ch.31 cap.11
Prouidētia cu.ch.47 c.17
Prouidētiā n. ch.47 c.17
Prophetæ ſim. ch.74 c.1
Prodigus q ch.101 c.17
Prouidētiā m.ch.110 c.3
Protagoras de.ch.127 c.9
Prouidētiā ſu. ch.127 c.9
Prouidētiæ rō.ch.138 c.4
Promiſſis ī ele.ch.139 c.5
Prouidētiā ſuſtu. ch.150

P ante V

Pueri plagis ch.103 c.9
Puerorum ingenia mobilia & ad pci. ch.101 c.22
Pulmo aeris ch.142 c.12
Pupillos ac ma.ch.98 c.12
Pupillæ quæ ch.141 c.8
Purpura regiæ diuinitatis inſigne ch.59 cap.7

Q ante V

Quadrupedū ch.140 c.7
Quidecī uiri ſib. ch.5 c.6
Quirinus qui ch.13 ca.15
Quirin⁹ ex roꝝ ch.17 c.21
Quinq; hoīum milia quq; panib⁹ ch.46 c.15
Quīti.de clam.ch.78 c.7
Quītil.loc⁹ ch.106 c.23
Quies mortis ch.132 c.17
Quod ſupra ch.50 c.20

R ante A

Rō plus hoī cō.ch.138 c.3

R ante E

Reges a ſuis cō.ch.12 c.15
Reges oportet ch.51 c.21
Reguli cōſtātia ch.82 c.13
Religio ſine ſapia ch.2 c.1
Religio diſputa.ch.21 c.3
Religio falſa ch.22 c.3
Religio ſine ſa.ch.42 c.11
Religiōi mini.ch. 50 c.20
Religio unā ch.73 c.28
Religio cogi ch. 86 c.20
Religio qūo ch.86 c.20
Religio hoīs ch.127 c.7
Religio ſiñ m.ch.127 c.8
Religio terro. ch.129 c.11
Rē familiarē augere uirtutis officiū ē ch.93 c 6
Reminiſcētia ch.121 c.22
Renes q & ch.144 c.14
Reſurrectio ſe.ch.123 c.26
Reſurrectio mortuorum ch.128 c.23 ch.114 c.11
Reſtaurare ch.122 c.24
Rex añ primus ch.11 c.13

R ante H & I

Rhæa q̃ & ops ch.10 c.13
Riſus hoīs pp.ch.126 c.7

R ante O & V

Rōani oīa p iniu.ch.147
Romulus deſi. ch.13 c.15
Romanoꝝ ma ch.26 c.7
Rōani p initu. ch.83 c.17
Romæ interitu ch.133 c.25
Rōani ipii p̄.ch.117 c.15
Romæ rpa di.ch.118 c.15
Rugio dea ch.16 ca. 20

S ante A

Sabbatū qd ch.117 c.14
Sacrilegia ab hoībus nō eſſe puniēda ch.89 c.1
Sacrificioꝝ uet. ch 89 c.1
Sacrificiū qd ch.107 c.25
Sacrificia deo gra.ch.148
Salii ch.18 cap.21
Salluſti⁹ hō ch.132 cap.13
Santos inſula ch.14 c.17
Santia uaſa ch.15 c.18
Samnen. ch.13 cap.15
Sāguis aīa ñ ch.145 c.17
Sapientia cūctis opibus honoribuſq; p̄. ch.1 c.1
Sapientia qd ch.41 c.8 ch.85 cap.18
Sapiētē oīa ch.49 c.17
Sapiēs ī torm. ch.53 c.27
Sapiētes.vii. ch.56 cap.1
Sapia hūana ch.109 c.2
Sapiētiæ tō oīs poſita in diſcernēdis ch.131 c.13
Sapor utrū palato an lingua ſentiat ch.142 c.10
Sapiētū filii ch.146 c.19
Saturnus qs & ch.9 ca.11
Saturn⁹ cœli.F.ch.10 c.11
Saturni res ge. ch.10 c.12
Saturn⁹ idē qd ch.10 c.12
Saturnus uñ ch.10 c.12
Saturn⁹.f.uora.ch.11 c.13
Saturn⁹ rex añ ch.11 c.13
Saturni generis & res ab eo geſtæ ch.11 c.14
Saturn⁹ a ioue ch.11 c.14
Saturno cur imolarentur infantes ch.17 cap.21
Saturn⁹ æq̄lis ch.19 c.24
Saturni ſecula ch.77 c.5

S ante C

Scapulæ ch.139 cap.5
Scelera gētiliū ch.79 c.9
Scæuole forti. ch.82 c.13
Scænici ludi ch.104 c.20
Scæna liberi ch 149
Sceleꝝ pœnæ p⁹ ch.151
Scia pariter ch.38 cap.3
Sciri q̄dā nō ch.39 cap.6
Sciri nihil ch.39 cap.6
Scia ſūmū bo. ch.40 c.8
Scia uirt⁹ nō eſt ch.92 c.5
Sciri q̄dā cōtra ch.38 c.5
Scio hoc unū ch.124 c.1
Scrutinium ch.50 cap.20
Scripturæ ſacræ repugnātia a p̄hīs not.ch.75 c.2
Scriptura ſacra cur ſimplici cōlo; ch.104 c.21

S ante E

Secula pditiſſi.ch.16 c. 20
Secus p ſexu ch.13 cap.15
Seculoꝝ mul.ch.117 c.14
Semē genita. ch.143 c.12
Semē ſanguis ch.143 c.12
Semimares ch.143 c.12
Seneca ſtoicoꝝ ch.4 c.5
Sen.ſtoicoꝝ ac ch.28 c.9
Seneca arguit ch.53 c.25
Sene.uitioꝝ ac.ch.79 c.9
Sēſus nō eē ch.141 c.9
Senes cur bal.ch.142 c.10
Septē ſapiētes ch.93 c.6
Sepulturā ſup.ch.98 c.12
Septenari⁹ numerus legitimus eſt ch.117 c.14
Serapis qui ch.17 cap.21
Seruire deo qd ch.42 c.9
Sermo qd ch.59 cap.8
Sermōis initia ch.96 c.10
Sermo hoīs ch.126 cap.7
Seruoꝝ peccata nō cohercere pec.ch.133 c.18
Serpētū lap. ch.140 c.7
Seueritas ch.99 cap.14
Sex⁹ duo cur ch.143 c.12

S ante I

Sibyllæ quæ quot & unde ch.5 cap.6
Sibyllini libri ch.5 cap.6
Sibyllæ quæ ch.135 ca.22
Sibyllini libri in capitolio cōditi ch.135 cap.22
Sibyllini libri ch.135 c.23
Sidera nō eſſe ch.24 c.5
Sidera aīalia ch.24 cap.5
Simulacra cur ch.22 ca.2
Simulacrū unde ch.22 c.2 ch.36 cap.19
Simulaī aliqd ch.97 c.12
Siſmti⁹ capi. ch.104 c.20

S ante O

Socratis dæm.ch.34 c.15
Socratē quāti ch.50 c.19
Socrates i quo ch.50 c.20
Socra.ab epicuræo zenone ſcurra ch.50 c.20
Socrates nañ ſe ſcire dicebat q nihil ch.54 c.28
Socratis arg. ch.100 c.17
Sociō ſene. ch.106 c.24
Socrates phoꝝ ch.124 c.1
Solidū quid ch.2 cap.3
Solitudo btā eē ch.6 c.7
Sol cā oium q̃ ch.10 c.12
Sol & luna dii ch.25 c.5
Sol unde ch.30 cap.10
Sol an itta ſuū ch.52 c.23
Solis & lunæ ch.52 c.24
Solomō ſapiē. ch.58 c.6
Solomōis ætas ch.59 c.8
Solis magnitu. ch.38 c.3
Solis meatus ch.130 c.13
Sōniaſſe quēdā ne ſom-

nis crederet ch.39 c.6
Sõniãdũ rõ ch.146 c.18
Sõni cã ch.146 cap.18
Sõniãdi iter. ch.146 c.18
Sophia q̃ ch.47 cap.16

¶S ante P

Spatii qui ch.38 cap.4
Spectacula ui.ch.103 c.20
Spina q̃ i hoie ch.139 c.5
Splen læti. ch.144 c.14

¶S ante T

Sterculi⁹de⁹ ch.16 c.20
Stult⁹ſp peccat ch.85 c.18
Stultitia qd ch.85 c.18
Stultorꝫ filii ch.146 c.19
Stulti cur peccãt ch.147

¶S ante V

Suillæ carnis abſtinẽtia
qd ſignificet ch.66 c.17
Sũmũ bo.qđ ch.40 c.7
Sũmũ bonũ ch.40 c.8
Sũmũ bo hoĩs ch.42 c.10
Suppedaneũ ch.61 c.12
Supſtitioſi q & ch.72 c.28
Supſtitio q̃ & ch.72 c.28
Supercilia ch.141 c.10

¶T ante A

Tartari late. ch.135 c.23
Tauri ſcythæ ch 17 cap.21

¶T ante E

Tẽpora cur tria ch.31 c.11
Temeritas ch.99 cap.14
Tẽporꝫ nroꝝ deſcribit
iniquitatẽ ch.117 ca.15
Terræ filii ch 10 cap.11
Terræ hoſtia ch.10 cap.13
Termini ſacel. ch.16 c.20
Terrã nõ eẽ deã ch.25 c.6
Terra tenebris ch.29 c.10
Terra globo ſimilis &
cur ch.52 cap 24
Tertullian⁹ i oĩ ch.74 c.1
Tertulliãi apo.ch. 76 c.4
Terrarꝫ caſus ch.109 c.3
Terra ſedes ho. ch.111 c.5
Teſtamẽtũ quare iudeo-
rũ leges ch.68 cap 20
Teucer apud ci.ch.17 c.21

¶T ante H

Thales mileſi⁹ch.4 cap.5
Thales auctor ch.47 c.16
Thetide cur abſt.ch.8 c.11
Thebãi piguis ch.50 c.19
Themiſte p̃hiæ ch 53 c.25

¶T ante I & M

Timor i corde ch.99 c.15
Titan ſaturni ch.11 c.14
Titani qui ch.11 cap.14
Titio quid ch.63 cap.14
Tityi pœna ch.120 cap.19

¶T ante R

Tragœdia ch.149
Triſmegiſt⁹ q &'ch.4 c.6
Triſmegiſtus ueritatẽ pe-
næ uniuerſaꝫ ch.59 c.9
Trinitatis rõ ch.73 c.29
Triſmegiſt⁹ q ch.130 c.11
Troia ab hercule ch.7 c.9

¶T ante V

Tuditanus p̃imoniũ po-
pulo diripiẽ.ch 51 c.23
Tuliiolã cõſec. ch.12 c.13
Turullius.M.Antonii p̃-
fectus ch.26 cap. 8
Tutinus deus ch.16 ca.20

¶V ante A

Valẽtiniãi hæ.ch.73 c.30
Valeat quid ch.127 c.8
Vates interdũ futura ſic
enũciãt q̃ſi ch.122 c.24

¶V ante E

Veneris adul. ch.14 c.17
Veneri caluæ ch.16 c.20
Venus armata lacede-
monie cur ch.16 cap.20
Venenarius ch.87 c.20
Vẽti qd ad ui. ch.130 c.13
Venæ ch.140 cap. 7
Venter ch.142 c.10
Vena genitalis quæ ſemẽ
continet ch.143 c.12
Veritatis inq̃ſitio ch.1 c.1
Veritatis cogni. ch.2 c. 1
Verg.æneĩ.vi.ch.4 cap.5
Verg.loc⁹ ch.4 c.5 ch.121
cap.22 ch 141 cap.8
Verg.locus ch.16 c.20
ch.122 cap.24 ch.136 c.1
Veritas ab in. ch.21 cap.1
Vera difficilius ch.22 c.3
Verris ſacrilegia ch.23 c.4
Verres dãnat⁹ch.23 cap.4
Verres ab anto.ch.24 c.4
Verſurã ſoluis ch.28 c.9
Ver orientis ch.30 ca. 10
Verg.locus ch.31 cap.11
Veritas nuda ch.37 cap.1
Veritas in p. ch.54 c.28
Verg.locus ch.55 cap.29
Verbũ erat apđ ch.59 c.8
Verbũ caro ch.60 cap.10
Verbũ caro & ch.60 c.11
Veritas animi ch.74 c.1
Verg.locus ch.79 c.9 ch.
80 c.10 ch.106 c.24 ch.
109 cap.3
Veritas odiũ ch.79 ca.9
Verbenæ i ſacri.107 c. 24
Veſtibula q̃ ch.139 c.5
Verba unñ ch.144 cap.15
Vergilii loc⁹ ch.120 c.18
Veſta cur uirgo ch.10 c.12
Veſtæ ſacra ch.17 cap.21
Veſica ch.143 cap.11
Vetuſtatis auct.ch.26 c.7

¶V ante I

Vidẽdi uis unñ ch.141 c.8
Vigiliæ x̃pan.ch.119 c.19
Vini ch.15 c.18 ch.33 c.14
Vino latinis ch.19 cap.22
Vipæ cur a ch.110 c.4
Vipa ſuo mor.ch.130 c.13
Virtutis iter ar. ch.90 c.3
Virtutib⁹amaritu.ch.1 c.1
Virg.ænei,v. ch.12 c.15
Virbius ch.14 cap.17
Tirt⁹tollit ho.ch.14 c.18
Virtutis ædes ch.15 c.20
Virtus qũo ch.16 cap 20
Virtus expetẽ. ch.40 c.8
Virtus an ſũmũ ch.41 c.9
Virt⁹ bo.qdẽ ch.42 c.11
Virtus ſæpe iu.ch.43 c.11
Virt⁹q̃ & for. ch. 43 c.12
Virtutis p̃miũ ch.43 c.12
Virtus nõ ẽ expetẽda pro
pter ſeipſam ch.43 c.12
Virtute p̃dit⁹ ch.43 c.12
Virtus ex ſciã ch.44 c.12
Virtus ſola efficit uitam
beatam ch.53 cap.27
Virt⁹ aſſidua ch.55 c.29
Virgo ſine uſo ch.61 c.12
Virt⁹in aduerſis ch.78 c.7
Virtutis unica ch. 85 c.19
Virtutis laus ch.85 c.19
Virtus expetẽda propter
ſeipſam ch.53 cap.27
Virtutis diff. ex ch.92 c.5
Virtus quid ch.92 cap.5
Virt⁹an pp ſe ch.95 c.9
Virtutis p̃miũ ch.95 c.9
Virtuti q fauet ch.108 c.1
Virtutẽ nõ ca. ch.108 c.1
Viragines unñ ch.143 c.12
Vir unde ch.144 cap.13
Virtus unde ch.144 c.13
Virt⁹ocio tor.ch.146 c.20
Virt⁹ hoĩ tm̃ ch.114 c. 9
Virt⁹ p̃ter nãm ch.114 c.9
Virt⁹amitti ñ ch.114 c.10
Viſibilia oia corporalia
ſunt & ſolu. ch.108 c.1
Viſcera ch.140 cap.7
Vitæ cupiditas ch.43 c.12
Vitã quã nos putamus
eſſe mortẽ ch.49 c.19
Vitæ duas eẽ ch.90 ca.3
Vitiorum ch.90 cap.3
Vitæ duas eſſe ch.148
Vitia oia tpa.ch.114 c.10
Viuere ſm nat.ch.40 c.8
Viuẽdũ ciuil. ch.45 c.14

¶V ante L

Vltio dei indi.ch.102 c.18

¶V añ M N O & R

Vmbilicus ch.142 cap.10
Vnguẽtis uti ch.105 c.22
Voluptas ho. ch.103 c.20
Voluptas ai ſũmũ bonũ
eẽ nõ põt ch.40 cap.8
Voluptas nõ mõ non eſt
ſũmũ bonũ ch.42 c.11
Voluptatis nomẽ po-
pulare ch.47 cap.17
Voluptatib⁹abſti.ch.149
Vox quid ch.144 c.15
Vranus ſaturni pater
ch.10 cap.11

¶V ante S

Vſura nõ acci.ch 102 c.18

¶V ante T

Vterus mulie.ch.143 c.13

¶V ante V

Vua ch.143 cap.11
Vulcanus inuentor fa-
bricæ ch.15 cap.18

¶Z ante A & E

Zacharias quo ch.63 c.14
Zeno mortem ſibi matu
rauit ch.48 cap.18

FINIS.

¶ .L. COELII LACTANTII, DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, DE FALSA RELIGIONE LIBRI PRIMI, PRÆFATIO AD IMPERATOREM CONS.

¶ Quanti ſit & fuerit ſemper cognitio ueritatis. Et q̃ nec ſine religione ſapientia nec ſine ſapientia ſit probanda religio. Cap. I.

MAGNO & excellenti ingenio uiri: cum ſe
doctrinæ penitus dedidiſſent, quicquid la-
boris poterat impendi: contemptis omni-
bus publicis: & priuatis actionibus, ad in-
quirendæ ueritatis ſtudium contulerunt.
Exiſtimantes, multo eſſe præclarius, hũa-
narum diuinarũq̧ rerum , inueſtigare ac
ſcire rõnem: q̃ aut ſtruẽdis opibus, aut cu- Sapiã cunctis opib' honoribus
mulãdis honoribus inhærere. Quibus re- q̧ pſtãtior
bus qm̃ fragiles terrenæq̧ ſũt, & ad ſolius
corporis ptinent cultũ nemo melior nemo
iuſtior fieri põt. Erant qdem illi ueritatis Veritatis
cognitione digniſſimi: quã ſcire tantoopere cupierunt, atq̧ ita ut eã rebus omni- inquiſitio.
bus anteponerent. Nam & abieciſſe quoſdã res familiares ſuas: & renũciaſſe uni-
uerſis uoluptatibus cõſtat: ut ſolam nudãq̧ uirtutem, nudi expeditiq̧ ſequeren- Phĩ quãto
tur: tm̃ apud eos uirtutis nomen atq̧ authoritas ualuit: ut in ea omne ſummi bo- ſtudio uirtutẽ ſectarentur
ni præmium prædicarent. Sed neq̧ adepti ſunt id quod uolebant: & operam ſi-
mul atq̧ induſtriã perdiderunt. qa ueritas id eſt arcanum ſũmi dei q fecit oĩa, inge-
nio ac propriis non põt ſenſibus cõpræhendi. alioqui nihil inter deũ hoiemq̧ di-
ſtaret. ſi cõſilia & diſpoſitiones illius maieſtatis æternæ cogitatio aſſequeret̃ hu- Dei conſilia cũ hũa
mana. Quodq̧ fieri nõ potuit, ut homini p ſe ipſum ratio diuina inoteſceret: nõ na cogitatio non aſ
eſt paſſus hoiem deus lumẽ ſapiẽtiæ requirentẽ diutius oberrare: ac ſine ullo la- ſequatur
boris effectu uagari p tenebras inextricabiles: Aperuit oculos eius aliqñ: & no-
tionem ueritatis munus ſuũ fecit: ut & humanam ſapiẽtiã, nullã eſſe mõſtraret:
& erranti ac uago uiã conſequẽdæ imortalitatis oñderet. Verũm qm̃ pauci utũ-
tur hoc cæleſti beneficio ac munere: q̧ obuoluta ĩ obſcuro ueritas latet: eãq̧ uel
cõtemptui doctis eſt, quia idoneis aſſertionibus eget: uel odio indoctis: ob inſitã
ſibi auſteritatẽ: quã natura hoium procliuis in uitia pati nõ põt. Nã quia uirtuti- Virtutib' amaritudo pmixta
bus amaritudo permixta eſt; uitia uero uoluptate condita ſunt; illa offenſi, hac
deliniti feruntur ĩ præceps, ac bonorũ ſpecie falſi: mala pro bonis amplectuntur.
Succurredũ eſſe his erroribus credidi: ut & docti ad uerã ſapiẽtiã dirigant̃: & in-
docti ad uerã religionẽ. Quæ pfeſſio multo melior, utilior, glorioſior, putanda
eſt, q̃ illa oratoria: in qua diu uerſati, nõ ad uirtutem, ſed planẽ ad argutã maliti-
am iuuenes erudiebamus. Multo quippe nunc rectius de præceptis cæleſtibus

Iste liber ẽ monasterij sancte crucis in Jerusalem de urbe ordis Cartusiensis: emptus p Do: Basiliũ eiusdẽ monasterij professũ. antequam religione ingrederetur

diſſeremus, quibus ad cultum ueræ maieſtatis mentes hominum inſtruere poſſimus. Nec tam de rebus humanis bene meretur, qui ſcientiã benedicendi affert q̃ qui piẽ atq; inocenter docet uiuere, iccirco maiori in gloria philoſophi, q̃ oratores fuerũt apud græcos. Illi.n. rectẽ uiuendi doctores ſunt exiſtimati. Q đ eſt lõgẽ præſtabilius, qm̃ bene dicere ad paucos pertinet, bene autẽ uiuere ad omnes. Multum tñ nobis exercitatio illa fictarũ litiũ contulit: ut nũc maiori copia, & facultate dicendi cãm ueritatis peroremus, quæ licet poſſit ſine eloquẽtia defendi: ut eſt a multis ſæpe defenſa: tñ claritate ac nitore ſermonis illuſtranda, & quodã modo diſſerenda eſt ut potẽtius in aĩos influat, & ui ſua inſtructa, & luce orationis ornata. De religione itaq; nobis rebuſq; diuinis inſtituitᷣ diſputatio. Nam ſi qdam maximi oratores ꝓfeſſionis ſuæ quaſi ueterani: decurſis operibus actionũ ſuarũ: poſtremõ ſe philoſophiæ tradiderunt, eãq; ſibi requiẽ laborũ iuſtiſſimã putauerũt, ſi aĩos ſuos in earum rerũ quæ inueniri nõ poterãt inquiſitiõe torquerent, ut nõ tam ociũ ſibi, q̃ negociũ quæſiſſe uideantᷣ. Et quidẽ multo moleſtius q̃ in quo fuerãt ante uerſati: quanto iuſtius ego me ad illã piã, uerã, diuinã ſapiẽtiam, quaſi ad portũ aliquem tutiſſimum conferam, in qua oĩa dictu prona ſunt: auditu ſuauia, facilia, intellectu, honeſta ſuſceptu? Et ſi quidam prudentes, & arbitri, æquitatis, inſtitutiones ciuilis iuris compoſitas ediderunt, quibus ciuium diſſidentiũ lites contentioneſq; ſopirent: quãto melius nos & rectius diuinas inſtitutiones litteris proſequemur, in quibus non de ſtillicidiis aut aquis arcendis, de manu conſerenda, ſed de ſpe, de uita, de ſalute, de imortalitate, de deo loquemur, ut ſuperſtitiones mortiferas, erroreſq; turpiſſimos ſopiamus. Quod opus nũc noĩs tui auſpicio ĩcohamus Cõſtãtine Impator maxĩe. Qui primus Romanorũ principũ, repudiatis erroribus, maieſtatẽ dei ſingularis ac ueri, & cognouiſti & honoraſti. Nã cũ ille dies fœliciſſimus orbi terrarũ illuxiſſet: quo te deus ſũmus ad beatum imperii culmẽ euexit, ſalutarem uniuerſis & optabilẽ principatum, pręclaro initio auſpicatus es. Cum euerſam ſublatãq; iuſtitiã reducẽs: teterrimũ aliorũ facinus expiaſti. pro quo facto dabit tibi deus felicitatẽ, uirtutẽ, diuturnitatẽ, ut eadẽ iuſtitia qua iuuenis exorſus es gubernaculum Reip. etiã ſenex teneas tuiſq; liberis, ut ipſe a patre accepiſti: tutelã Romani noĩs tradas. Nã malis, qui adhuc aduerſus iuſtos, in aliis terrarũ partibus ſæuiunt, quanto ſerius, tanto uehementius idem oĩpotẽs mercedẽ ſceleris exoluet: quia ut eſt erga pios indulgentiſſimus pater: ſic aduerſus impios rectiſſimus iudex. Cuius religionẽ, cultumq; diuinum cupiens defendere: quem potius appellem? quem alloquar? Niſi eum per quem rebus humanis iuſtitia ac ſapientia reſtituta eſt? Omiſſis ergo huiuſce terrenæ philoſophiæ authoribus, nihil certi aſſerentibus aggrediamur uiã rectã quos equidẽ ſi putarẽ ſatis idoneos ad bñ uiuẽdum duces eſſe, & ipſe ſequerer, & alios ut ſequerẽtᷣ hortarer: Sed cũ inter ſe magna cõcertatiõe diſſideãt, ſecũq; ipſi plærunq; diſcordent, apparet eorum iter nequaq̃ eſſe directũ: ſiquidẽ ſibi quiſq; ut eſt libitum, proprias uias impreſſerunt, cõfuſionemq; magnam quærentibus ueritatem reliquerunt. Nobis autem qui ſacramentum ueræ religionis accepimus, cum ſit ueritas reuelata diuinitus, cum doctorem ſapien-

Phĩ maiori in glĩa q̃ oratores

Oratores emeriti phiæ ſe tradunt.

Cõſtãti. Ĩpa. xpian⁹ omnium primus

Diuus Bernardus de coeleſtis beatitudinis dulcedine. tanta eſt suauitas illius coeleſtis patrie. quod si non liceret eſſe ibi, niſi per unius hore morá: oēs huius uitę dies plenj delicijs merito contemneret. cui cōparata oīs aliunde ſuauitas. meror. oē dulce. amarú. oē odoriferú. fœdú oē aliud quod cunq delectare poſſit moleſtú.

tiæ, ducemq; ueritatis deum ſequamur, uniuerſos ſine ullo diſcrimine, uel ſexus, uel ætatis ad cæleſte pabulum conuocamus. Nullus.n. ſuauior animo cibus eſt, q̄ cognitio ueritatis, cuius aſſerendæ, atq; illuſtrandæ ſeptē uolumina deſtinauimus: q̄uis ea res infiniti penè ſit operis & immenſi, ut ſiquis hæc dilatare atq; exequi pleniſſimè uelit, tanta illi rerum copia exuperet: ut nec libri mundum nec finem repiat oratio. Sed nos iccirco breuiter oīa colligemus, ꝙ oīa quæ allaturi ſumus tam clara ſunt, & lucida, ut magis mirum eſſe uideatur, tam obſcuram uideri hoībus ueritatem, & his præcipuè qui ſapientes uulgo putantur, uel ꝙ tantum modo inſtruendi nobis hoīes erũt, hoc eſt ab errore quo ſunt impliciti, ad rectiorem uiam reuocandi. Quod ſi fuerimus (ut ſpero) aſſecuti, mittemus eos ad ipſum doctrinæ uberrimum fontem ac pleniſſimum, cuius hauſtu, atq; potu, conceptam uiſceribus ſitim ſedēnt, ardoremq;, reſtinguant. Eruntq; illis omnia facilia, prona manifeſta, modo ne pigeat ad percipiendam ſapientiæ diſciplinam, legendi, uel audiendi patientiam commodare. Multi enim uariis ſuperſtitionibus pertinaciter inhærentes obdurant ſe contra manifeſtam ueritatem: nõ tam de ſuis religionibus, quas prauè aſſerunt benèmeriti: q̄ de ſe malè, qui cum habeant iter rectum, deuios ſequuntur anfractus: planum deſerunt, ut per præcipitium labantur. lucem relinquũt, ut in tenebris cæci ac debiles iaceant. His conſulendum eſt, ne cõtra ſe pugnent, uelintq; ſe tãdem ab inueteratis erroribus liberari, quod utiq; facient, ſi quare ſint nati aliqñ peruiderit. Hæc.n. prauitatis eſt cã ignoratio ſui, quã ſiquis cognita ueritate diſcuſſerit, ſciet quo referenda, & quemadmodũ ſibi uita degenda ſit. Cuius ſcientiæ breuiter ſummam circunſcribo, ut neq; religio ulla ſine ſapientia ſuſcipienda ſit: nec ulla ſine religione probanda ſapientia.

Veritatis cognitio ſuauis

Religio ſine ſapiētia ſuſcipiēda non eſt.

❡ De errore philoſophorum euacuantium prouidentiam, & publica ſtatuentium fide. Cap. II.

SVſcepto igiť illuſtrãdæ ueritatis officio: nõ putaui adeo neceſſarium ab illa q̄õne principiũ ſumere: quæ uideť prima eſſe. natura ſiue ꝓuidentia, q̄ rebus oībus cõſulat, an fortuitu, uel facta ſint oīa uel regãť? Cuius ſentẽtiæ author ē Democritus: Cõfirmator Epicurus. Sed & antea Protagoras, qui deos in dubium uocauit, & poſtea Diagoras qui excluſit, & alii nonnulli, qui nõ putauerũt deos eē, qd aliud effecerũt, niſi ut nulla eſſe ꝓuidentia putareť? quos tñ cæteri philoſophi ac maxiē Stoici acerrime retuderũt: dicẽtes nec fieri mundũ ſine diuina rõne potuiſſe, nec cõſtare, niſi ſũma rõne regereť. Sed &. M. Tullius q̄uis academicæ diſciplinæ defenſor eēt: De ꝓuidentia gubernatrice reꝝ, & multa ſæpe diſſeruit ſtoicoꝝ argumenta cõfirmãs & noua ipſe aſſerẽs plurima, quod facit tũ in oībus ſuæ philoſophiæ libris, tum maxime ī his q ſunt de natura deorũ. Nec difficile ſane fuit paucoꝝ hoīum prauè ſententiã redarguere mẽdacia, teſtimonio philoſophorũ atq; gentium ī hac ũna re nõ diſſidentium. Nemo eſt.n. tam rudis, tam feris moribus, qui nõ oculos ſuos in cælũ tollẽs, tãetſi neſciat cuius dei ꝓuidẽtia regãť hoc oē, quod cerniť, aliquam tñ eſſe intelligat ex ipſa rerũ magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, utilitate, pulchritudine, comparatione. Nec poſſe fieri quin id

Prouidentiã a qbus ſublata.

Prouidentiã conſenſus hominũ probat

quod mirabili ratione conſtat, conſilio maiori aliquo ſit inſtructum. Et nobis uti q; facillimum eſt exequi hanc partē, quā libet copioſe. Sed quia multū inter philoſophos agitata res eſt, & ꝓuidentiā tollētibus ſatis reſponſum uidet̃ ab hominibus argutis, & eloquentibus: & de ſollertia diuinæ prouidentiæ per totum hoc opus, quod ſuſcepimus, ſparſim dicere nos neceſſe eſt: Omittamus hanc in præſenti quæſtionem, quæ cum cæteris ſic cohæret, ut nihil a nobis differi poſſe uideatur, ut non ſimul de prouidentia diſſeratur.

De⁹ unus an plures.

¶ An poteſtate unius dei mūdus regatur, an multoꝝ. Cap. III

SIt igitur noſtri operis exordium quæſtio illa cōſequens ac ſecūda. Vtrū mūdus poteſtate unius dei mūdus regatur, an ne multorum? nemo eſt quidem qui ſapiat, rationeq; ſecum putet, qui non unum deum eſſe intelligat, qui & condiderit omnia & eadē qua condidit, uirtute moderet̃. Quid. n. multis opus eſt ad mūdi regimē ſuſtinēdū? niſi forte arbitremur ſi plures ſint, minus habere ſingulos neruorum atq; uirium? Quod quidē faciunt hi qui eſſe multos uolunt, quià neceſſe eſt imbecilles eſſe, ſiquidē ſinguli ſine auxilio reliquorum, tantæ molis gubernaculum ſuſtinere non poſſent. Deus autem qui eſt æterna mens, ex omni utiq; parte perfectæ conſumataeq; uirtutis eſt. Quod ſi uerum ē unus ſit neceſſe eſt. Poteſtas enim uel uirtus abſoluta, retinet ſuam propriam firmitatem. Id aūt ſolidum extimandum eſt, cui nihil decedere, id perfectum, cui nihil poſſit accedere. Quis dubitet potentiſſimum eſſe regem, qui totius orbis habeat imperium? Neq; immerito cum illius ſint quæ ubiq; ſunt omnia: cum ad eum ſolum omnes undiq; copiæ congregantur. At ſi plures partiantur orbem, minus certe opum, minus uiriū ſinguli habebūt. Cum intra præſcriptam portionem ſe quiſq; contineat. Eodem etiam modo, ſi dii plures ſint minus ualebunt, aliis tantūdem in ſe habentibus. Virtutis autē perfecta natura nō poteſt eſſe niſi in eo in quo totū eſt, nō in eo in quo pars exigua de toto ē. Deus uero ſi perfectus eſt (nā ꝑfectus eſt) ut eſſe debet: nō pōt eē niſi unus, ut i eo ſint oīa. Deorū igitur uirtutes ac poteſtates infirmiores ſint neceſſe ē, quia tātum ſingulis deerit, quantū in cæteris fuerit, ita quāto plures, tāto minores erūt. Quid quod illa ſumma rerū poteſtas ac diuina uis ne ſemel quidem diuidi pōt? Quicquid. n. capit diuiſionem, & interitum capiat neceſſe eſt. Si aūt interitus ꝓcul eſt adeo, quia incorruptibilis eſt & æternus, conſequens ē, ut diuidi poteſtas æterna nō poſſit. Deus ergo unus eſt, ſi nihil aliud eē poteſt, quod tantūdē capiat poteſtatis. At hi bñ qui multos eē arbitrantur. Officia inter ſe dicūt eē partitos de quibus omnibus ſuo loco diſputabimus. Illud interim quod ad præſentem locum pertinet teneo. Si partiti ſunt officia inter ſe, eodem reuoluitur res, ut ex his quilibet ſufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur iam nō erit qui ceſſantibus cæteris, non poteſt omnia gubernare. Ita fit ut ad regendū mundum unius perfecta uirtute magis opus ſit q̄ imbecillitate multorū. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem nō poſſe ab uno regi, fallitur. Nec enim quanta uis pɫāſq; ſit diuinæ maieſtatis intelligit, ſi exiſtimat ſingularem deum qui facere mundū potuit, eundem regere non poſſe: qua fecit. At ſi concipiat animo, quanta ſit diuini

Solidū q̄d Perfectum quid.

Dei poteſtas diuidi nō poteſt.

A huius

huius operis immenſitas, cum antea nihil eſſet, tamen uirtute atq; cõſilio dei ex nihilo eẽ conflatam: quod opus niſi ab uno incohari perficiq; non potuit, iam intelliget multo facilius ab uno regi, quod eſt ab uno cõſtitutũ. Dicat fortaſſe aliqs ne fabricari quidẽ tã imenſũ opus mundi, niſi a pluribus potuiſſe, quãlibet multos, quãlibet magnos faciat, quicquid in multis magnitudinis, poteſtatis, uirtutis, maieſtatiſq; poſuerit, id totum in unum confero, & in uno eẽ dico, ut tantum in eo ſit iſtarum rerum, quantum nec excogitari, nec dici poteſt. Qua in re, qm̃ & ſenſu deficimus & uerbis, quia neq; tantæ intelligentiæ lucem, pectus humanum, neq; explanationem tantarum rerum capit lingua mortalis: idipſum intelligere nos oportet, ac dicere. Video rurſus quid e contrario dici poſſit. Tales eſſe illos plures, qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto poteſt, q; ſingulorum poteſtas progredi longius non ualebit, occurrentibus ſibi poteſtatibus cæterorum. Neceſſe eſt enim ut ſuos quiſq; limites aut tranſgredi nequeat, aut ſi trãſgreſſus fuerit, ſuis alterum finibus pellat. Non uident qui deos multos eẽ credunt fieri poſſe, ut aliquid diuerſum uelint, ex qua re diſceptatio inter eos & certamẽ oriatur. Sicut Homerus bellãtes inter ſe deos finxit cum alii Troiam capi uellent, alii repugnarẽt. Vnius igitur arbitrio mũdum regi neceſſe eſt. Niſi & ſingularum partium poteſtas ad unam prouidentiam referatur, non poterit ſũma ipſa cõſtare ptãs, unoquoq; nihil curãte amplius, q̃ quod ad eũ ꝓprie pertineat. Sicut ne res qdẽ militaris, niſi unum habeat ducem atq; rectorem. Quid ſi in uno exercitu tot fuerint imperatores, quot legiones, quot cohortes, quot cunei quot alæ? pimum nec inſtrui poterit acies unoquoq; periculũ recuſante nec regi facile, aut temperari, q; ſuis propriis conſiliis utantur omnes, quorum diuerſitates plus noceant, q̃ proſint. Sic in hoc rerum naturæ imperio, niſi unus fuerit ad quem totius ſumma cura referatur: uniuerſa ſoluentur & corruent. Dicere autem multorum arbitrio regi mundum, tale eſt, quale ſi quis affirmet, i uno corpore multas eſſe mentes, quoniam multa & uaria ſunt miniſteria membrorum: ut ſingulos corporis ſenſus, ſingulæ mentes regere credant. Item multi affectus quibus commoueri ſolemus, uel ad iram, uel cupiditatem, uel lætitiam, uel metum, uel ad miſerationem, ut in his omnibus totidem mentes putentur operari.

Deoꝝ certamina.

Homerus

Comparatio

¶ Quod ſub uno eximio deo pticulares plures eſſe nõ pñt. Cap. IIII.

Quod ſi quis profecto dicat, ne ipſam quidem quæ una eſt habere uideatur, quod ſi in uno tempore tantarum rerum gubernationẽ mens humana poſſideat, & uniuerſis ſimul intẽta eſt, cur aliquis exiſtimet mũdum nõ poſſe ab uno regi, a pluribus poſſe? Quod quia intelligunt iſti aſſertores deorum ita eos præeſſe ſingulis rebus, ac partibus dicunt, ut tantum unus ſit rector eximius. Iam ergo cæteri dii non erunt, ſed ſatellites ac miniſtri: quos ille unus maximus, & potens omnium officiis his præfecerit, ut ipſi eius imperio ac nutibus ſeruiant, ſi uniuerſi pares nõ ſunt, non igit̃ dii oẽs ſunt. Nec.n. põt hoc idẽ eſſe qđ ſeruit, & qđ dñat̃. Nam ſi deus ẽ nomẽ ſũmæ poteſtatis incorruptibilis, eſſe debet ꝑfectus ĩpaſſibilis, nul

Deos plures eẽ ſub uno eximio non poſſe.

læ rei ſubiectus. Ergo dii nō ſunt, quos parere uni maximo deo neceſſitas cogit. Sed quia non fruſtra falluntur hi, qui hoc ita putant cauſam huius erroris pauló poſt aperiemus. Nunc unitatem diuinæ poteſtatis teſtimoniis comprobemus. Prophetæ qui fuerunt admodum multi, unum deum prædicant, unum loquũtur, quippe qui unius dei ſpiritu pleni, quæ futura eſſent pari & cõſona uoce prędixerunt. At enim ueritatis expertes non putant his eſſe credendum. Illas enī nō diuinas ſed humanas uoces fuiſſe aiunt, uidelicet quia de uno deo præconium faciunt, aut inſani aut mendaces fuerunt. At qui impleta eſſe in plæriſq; cottidie illorum uaticinia uidemus, & in unam ſententiam congruēs diuinatio docet non fuiſſe furioſos. Quis enim mentis emotæ, nō modo futura præcinere, ſed etiam cohærentia loqui poſſit? Num ergo fallaces erant qui talia loquebantur? quid ab his tam longe alienum fuit, q̃ ratio fallendi? cum cæteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enim á deo mittebãtur, ut & præcones eſſent maieſtatis eius, & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi, ac mentiendi eorum eſt, qui opes appetũt. Lucra deſiderant, quę res proculdubio ab illis ſanctis uiris abfuit. Ita enim delegato ſibi officio functi ſunt, ut derelictis omnibus ad tutelã uitæ neceſſariis, non modo in futurum, ſed ne in diem quidē laborarent, contenti ex temporali cibo quem deus ſubminiſtraſſet, & hi non modo quæſtum ullum habuerunt, ſed etiam cruciatus atq; mortem. Amara ſunt enim uitioſis, ac male uiuentibus præcepta iuſtitiæ. Itaq; hi quorum peccata arguebantur, & prohibebantur, excruciatos eos acerbiſſime necauerunt. Ergo a quibus abfuit ſtudium lucri, abfuit etiam uoluntas peccãdi & cã fallendi. Quid quod aliqui eorũ principes aut etiã reges fuerunt, in quos cadere non poſſet ſuſpitio cupiditatis ac fraudis, & tamen præconium dei ſingularis, eadem quã cæteri diuinatione fecerunt.

Prophetarũ fides eleuabatur.

Lucri ſtudiũ mētiēdi uolũtatē parit.

¶ De teſtimoniis poetarum. Cap. V.

Sed omittamus ſanć teſtimonia prophetarũ, ne minus idonea probatio uideatur eſſe quibus ab his oĩno non creditur. Veniamus ad authores, & eos ipſos ad ueri probatiōem teſtes citemus, quibus contra nos uti ſolent, poetas dico ac philoſophos, ex his unum deum ꝓbemus neceſſe eſt. Non q̃ illi habuerint cognitã ueritatē, ſed q̃ ueritatis ipſius tãta uis eſt, ut nemo poſſit eē tam cæcus, qui non uideat īgerentem ſe oculis diuinã claritatē. Poetæ igit̃ q̃uis deos carminibus ornauerint, & eorum res geſtas amplificauerint ſũmis laudibus, ſæpiſſime tñ confitentur ſpiritu uel mente una, contineri regiq; oĩa. Orpheus qui & uetuſtiſſimus poetarum, & æq̃lis ipſorum deorum. Siquidem traditur inter argonautas cum Tyndaridis & Hercule nauigaſſe, deum uerum πρωτόγονον & magnum primo genitum appellat q̃ ante ipſum nihil ſit genitum, ſed ab ipſo ſint cuncta generata. Eundem etiam φαίνητα. ideſt apparentem nominat. quoniam cum adhuc nihil eſſet, primus ex infinito apparuerit & extiterit. Cuius originem atq; naturam quia concipere animo non poterat, ex aere immenſo natum eſſe dixit πρωτόγονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱὸς. ideſt principio genitus Phaethon lõgo aere natus. Aliud enim amplius quod diceret nō habebat. Hũc ait eē oĩum deorum parentē, quorũ cã cælũ cōdiderit,

Dei ꝓuidētia mundũ regi.

Orpheus poetarũ antiquiſſimus unus argõautarum.

Phaneta quē dixerit Orphe.

derit liberiſq; pſpexerit, ut haberēt habitaculum ſedemq; communem ἔκτισεν ἀθα-
νάτοις δόμον ἄφθιτον.i.condidit immortalibus domum incorruptibilem. Natura igi-
tur & ratione ducente intellexit eſſe pſtantiſſimā potentiam cæli: ac terræ condi-
tricem. Non poterat.n. Iouem dicere eſſe principē rerum, qui erat Saturno geni- Homer. humana
tus, neq; ſaturnū ipſum, qui cælo natus ferebatur. Cælū aūt tanq̄ deum primum potiusq̄
cōſtituere nō audebat, qd uidebat eē elementū mūdi. qd ipſum eguerit authore. diuina cō-
Hæc eū rō perduxit ad illū deū primogenitū, cui aſſignat, & tribuit principatū. ſcripſit.
Homerus nihil nobis dare potuit, quod pertineat ad ueritatē, qui humana poti- Heſiodi Theogo
us q̄ diuina cōſcripſit. Potuit Heſiodus, qui deorū generationē unius libri opere nia.
complexus eſt. Sed tñ nihil dedit, nō á deo conditore ſumēs exordiū, ſed a Chao Chaos qd
quod eſt rudis iordinatæq; materiæ cōfuſa congeries, cū explanare añ debuerit
chaos ipſum, unde qñ, quomodo eſſe aut conſtare cœpiſſet. Nimirum ſicut ab
aliquo artifice, diſpoſita, ordinata, effecta ſunt oia, ſic ipſam materiā fictā eē ab Verg. Æ-
aliquo neceſſe eſt, Quis igitur hanc niſi deus fecerit? cuius poteſtati ſubiacēt oia. neid. yi.
Sed refugit hoc ille dum horret incognitā ueritatē. Non.n. muſarū inſtinctu, ſi-
cut uideri uolebat, in Helicone carmen illud effudit, ſed meditatus uenerat &
paratus. Noſtrorum primus Maro nō longe fuit a ueritate, cuius de ſummo deo
quem ſpiritum ac mentem nominauit hæc uerba ſunt. Pricipio cælum ac terras
campoſq; liquentes. Lucentēq; globum lunæ titaniaq; aſtra. Spiritus intus, alit,
totamq; īfuſa per artus. Mēs agitat molem, & magno ſe corpe miſcet. At nequis
forte ignoret quis nā eſſet illi ſpiritus, qui tātū haberet poteſtatis, declarauit alio Ouid. præ
loco dicens. Deum nanq; ire per oēs, terraſq;, tractuſq;, maris, cœlūq; pfundū. clarum opus me-
Hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarū. Q uēq; ſibi tenuis naſcētem tamor.
arceſſere uitas. Ouidius quoq; in principio præclari operis ſine ulla nois diſſimu
latione á deo quem fabricatorem mundi, quem rerum opificem uocat, mūdum
fatetur īſtructū. Q uod ſi uel Orpheus, uel hi noſtri quæ natura ducēte ſenſerūt
in perpetuū defendiſſent, eandem quam nos ſequimur doctrinam comprehen-
ſa ueritate tenuiſſent. Sed hactenus de poetis, ad philoſophos ueniamus, quorū
grauior eſt authoritas, certiuſq; iudicium, quia non rebus cōmentitiis ſed inueſti
gāde ueritati ſtuduiſſe credunt. Thales Mileſius (qui unus enumero ſeptem ſa Thales mi-
pientiū fuit, qui primus omnium quæſiſſe de cauſis naturalibus traditur, aquam leſius.
dixit, á qua nata ſunt omnia. Deum autem eſſe mentem, qui ex aqua cuncta for-
mauerit. Ita materiam oīum rerum poſuit in humore, principium cauſamq; na- Deus qd
ſcendí poſuit in deo. Pythagoras ita diffiniuit quid eſſet deus, animus qui p uni-
uerſas mundi partes omnemq; naturam commeans, atq; diffuſus, ex quo omīa
quæ naſcuntur animalia, uitam capiunt. Anaxagoras deum eſſe dixit infinitam
mentem, quæ per ſeipſum moueatur. Antiſthenes multos quidem eſſe popula-
res deos, unum tamen naturalem, ſummæ totius artificem. Cleanthes & Anaxi
menes æthera dicunt eſſe ſummum deum, cui opinioni poeta noſter aſſenſit. Æther ſū-
Tum pater omnipotens fœcundis hymbribus æther. Coniugis ī gremium læ mus deus
tæ deſcendit, & omnes Magnus alit, magno permixtus corpore fœtus. Chryſip Verg. loc⁹
pus naturalē uim diuina rōne prædictā, īterdū diuinā neceſſitatē deū pdicat. Itē Fatalis ne ceſſitas

Zenon diuinã naturalemq́ legem. Horũ.n.oĩum ſententia q̃uis ſit incerta, eodẽ tñ ſpectat, ut ꝓuidẽtiam unã eſſe conſentiant, ſiue.n.natura, ſiue æther ſiue rõ, ſiue mens, ſiue fatalis neceſſitas, ſiue diuina lex, ſiue quid aliud dixeris, idẽ eſt qd' a nobis dicitur deus. Nec obſtat appellationũ diuerſitas, cũ ipſa ſignificatiõe ad unũ oĩa reuoluant.

Ariſtotel. ipſe ſecũ diſſentit.

Ariſtoteles q̃uis ipſe ſecũ diſſideat, ac repugnantiã ſibi & dicat & ſentiat, in ſummũ tñ unã mentẽ mundo præeſſe teſtat.

Plato oĩum ſapientiſ.

Plato qui oĩum ſapientiſſimus iudicatur, monarchiã planẽ aptẽq́ defendit, nec æthera aut rõnem, aut naturam, ſed ut eſt deum noĩat, ab eo mundum hunc perfectum atq́ mirabilem eſſe fabricatum.

Cicero

Quem Cicero ſecutus atq́ imitatus in plurimis deum frequenter confitetur, ac ſupremum uocat in his libris, quos de legibus ſcripſit, ab eóq́ regi mundum argumentatur, cum diſputat de natura deorum hoc mõ. Nihil eſt præſtantius deo, ab eo igitur mundum regi neceſſe eſt. Nulli igitur eſt naturæ obediens aut ſubiectus deus, oẽm ergo regit ipſe naturam.

Deus qd.

Quid autem ſit deus in cõſolatione diffinit. Nec uero deus ipſe q intelligitur a nobis, alio mõ intelligi põt niſi mẽs ſoluta quædam & libera & ſegregata ab oĩ cõcretione mortali, oĩa ſentiẽs & oĩa mouẽs.

Seneca ſtoicorũ romãi generis acerrimus.

Annæus quoq́ Seneca q ex Romanis uel acerrimus ſtoicus fuit, q̃ ſæpe ſummũ deũ merita laude ꝓſequit. Nam cũ de ĩmatura morte diſſereret. Nõ ĩtelligis inqt authoritatẽ ac maieſtatẽ iudicis tui rectoris orbis terraꝝ cæliq́ & deorum oĩum dei, a quo iſta numina q̃ ſingula adoramus & colimus ſuſpẽſa ſunt. Itẽ in exhortatiõibus. Hic cũ prima fundamẽta molis pulcherrime iaceret, & hoc ordiretur quo neq́ maius quicq̃ nouit natura, nec melius ut oĩa ſub ducibus ſuis irent, q̃uis ipſe ꝑ totũ ſe corpus ĩtẽderat, tñ miniſtros regni ſui deos genuit. Et q̃ multa alia de deo noſtris ſimilia locutus eſt, quæ nũc differo, q̃ aliis locis opportuniora ſunt. Nũc ſatis eſt demonſtrare ſummo ingenio uiros attigiſſe ueritatẽ ac penẽ tenuiſſe, niſi eos retrorſum infucata prauis opinionibus conſuetudo rapuiſſet, qua & deos alios eſſe opinabantur. Et ea quæ in uſum hoĩs deus fecit tanq̃ ſenſu prædita eſſent, pro diis habenda & colenda credebãt.

¶ De teſtimoniis prophetarum & philoſophorum & de teſtimoniis Cottæ pontificis Triſmegiſti, & de decem Sibyllis. Cap. VI.

C cotta

NVnc ad diuina teſtimonia trãſeamus, ſed prius unũ ꝓferã, qd eſt ſimile diuĩo, & ob nimiã uetuſtatẽ, & q, is quẽ noĩabo, ex hoĩbus ĩter deos relatus eſt. Apud Ciceronẽ. C. Cotta põtifex diſputãs cõtra ſtoicos de religiõibus & de uarietate opinionũ, quæ ſolẽt eſſe de diis ut more academicorũ oĩa faceret ĩcerta, quinq́ fuiſſe mercurios ait & enumeratis ꝑ ordinẽ q̃tuor, qntũ fuiſſe eũ, a quo Argus occiſus ſit: ob eãq́ cãm ĩ Ægyptũ ꝓfugiſſe, atq́ ægyptiis leges ac lr̃as tradidiſſe. Hũc ægyptii Thoth appellãt, a quo apud eos primus anni ſui menſis.i.ſeptẽber nomẽ accepit. Idẽ condidit oppidũ, qd ẽt nunc græce uocat Mercurii ciuitas, & ſaitæ ſeruãt, & colunt eũ religioſe.

Mercurii quinq́.

Trifmegiſtus qui & unde

Qui tãetſi hõ fuerit antiqſſimus, tñ & inſtructiſſimus oĩ genere doctrĩæ, adeó ut ei multaꝝ rerũ & artiũ ſciẽtia Triſmegiſto cognomẽ ĩponerẽt. Hic ſcripſit libros & qdẽ multos, ad cognitionẽ diuinarũ reꝝ ꝑtinẽtes ĩ qbus maieſtatẽ ſũmi ac ſingularis dei aſſerit, hiſdẽq́ noĩbus appellat qbus nos

deum & patrem, ac nequis nomen eius requireret, ἀνώνυμον. i. ſine nomine eſſe dixit, eo ꝙ nõis proprietate non egat, ob ipſam. ſ. unitatem, ipſius hæc uerba ſunt. ὁ δὲ θεὸς. εἷς, ὁ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προς δέ εται, ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. i. Deus aũt unus unus autem nomine non eget, eſt. n. qui eſt ſine nõie. Deo igitur nomen non eſt, quia ſolus eſt, nec opus eſt proprio uocabulo, niſi cum diſcrimen exigit multitudo, ut unamquãq; perſonam ſua nota & appellatione deſignes. Deo autem quia ſemper unus eſt, proprium nomen eſt deus. Super eſt de reſponſis carminibuſq; ſacris teſtimonia, quæ ſunt multo certiora proferre. Nã fortaſſe hi contra quos agimus, nec poetis putant eſſe credendum, tanquam uana fingentibus, nec philoſophis, qui errare potuerunt, quia & hi homines fuerunt. M. Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud græcos quidem neq; apud latinos uixit, in libris rerum diuinarum, quos ad C. Cæſarem ſcripſit pontificem maximum, cum de quindecim uiris loqueretur: ſibyllinos libros ait nõ fuiſſe unius Sibyllæ, ſed appellari uno nomine ſibyllinos, ꝙ omnes fœminæ uates. Sibyllæ ſunt a uerſibus nũcupatæ, uel ab unius Delphidis nomine: uel a conſiliis deoꝝ denunciandis. σιοὺς enim deos non θεούς. & conſiliũ non βουλὰν ſed βυλὰν appellabant æolico genere ſermonis. Itaq; ſibyllã dictam eſſe quaſi θεοβουλὰν. Cæteꝝ Sibyllas decẽ numero fuiſſe, eaſq; oẽs enumerauit ſub authoribus, qui de ſingulis ſcriptitarunt. Primã fuiſſe de Perſis, cuius mentionẽ fecerit Nicanor q res geſtas Alexãdri Macedonis ſcripſit. Secundã Libycã, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertiam Delphicam, de qua Chryſippus loquitur in eo libro, quẽ de diuinatione cõpoſuit. Quartam Cumæam in Italia quã Neuius in libris belli punici, Piſo in annalibus nominat. Quintam Erythræã, quam Apollodorus Erythræus affirmat ſuam fuiſſe ciuem. Eamq; graiis Ilium petentibus uaticinatam & perituram eſſe Troiam, & Homerum mẽdacia ſcripturum. Sextam ſamiam, de qua ſcripſit Erathoſtenes in antiquis annalibus ſamiorum repeꝛiſſe ſcriptum. Septimam cumanam nomine Amalthæam, quæ ab aliis Demophile uel Herophile nominatur, eamq; nouem libros attuliſſe ad Regem Tarquiniũ Priſcum, ac pro eis trecentos philippeos poſtulaſſe. Regemque aſpernatum precii magnitudinem & deriſiſſe mulieris inſaniam illam in conſpectu Regis tres combuſiſſe, ac pro reliquis iidem precium poſtulaſſe. Tarquinium multo magis mulierem inſanire putaſſe. Quæ denuo tribus aliis exuſtis. Cum in eodem precio perſeueraret, motũ eſſe regem ac reſiduos trecentis aureis emiſſe, quorum poſtea numerus ſic auctus, capitolio refecto ꝙ ex omnibus ciuitatibus & italicis & græcis, & pręcipue erithræis coacti allatique ſunt Romam, cuiuſcunque Sibyllæ nomine fuerunt. Octauam Heleſponticam in agro Troiano natam uico Marpeſſo circa oppidũ Gergithium quam ſcribit Heraclides ponticus Solonis & Cyri fuiſſe temporibus. Nonam Phrygiam, quæ uaticinata ſit Ancyræ. Decimam Tiburtem nomine Albumeam quæ Tiburi colitur ut dea iuxta ripas Anienis, cuius in gurgite ſimulachrum eius inuentum eſſe dicitur tenens in manu librum. Cuius ſacra ſenatus in Capitolium trãſtulerit. Harum omnium Sibyllaꝝ carmina, & feruntur & habentur præterquam Cumææ, cuius libri a Romanis occuluntur nec eis ab

Qũ. proprio uocabulo op[us]

M. Varronis laus

Sibyllæ q̃ quot & unde

Amalthæa Herophile

Sibyllini libri qui

Albumæa ſibylla

Quindecim uiri ſibyllini ullo niſi quindecim uiris inſpici fas eſt. Et ſunt ſingularum ſinguli libri, qui quia Sibyllæ nomine ſcribuntur, unius eſſe creduntur, ſuntq; confuſi nec diſcerni ac ſuũ cuiq; aſſignari poteſt pter, erythreæ, quæ & nomen ſuũ carmini uerum in-

Erythræa ſibylla ſeruit, & erythræam ſe nominatum iri prælocuta eſt, cum eſſet orta Babyloniæ, ſed & nos confuſe ſibyllam dicemus ſicubi teſtimoniis earum fuerit abutendũ.

fenestella · Omnes igitur hæ ſibyllæ unum deum prædicant, maxime tamen erythræa, quę celebrior inter cæteras ac nobilior habetur, ſiquidem Feneſtella diligentiſſimus

Quindecim uiri ſibyllini ſcriptor de .xv. uiris dicẽs ait. Reſtituto capitolio rettuliſſe ad ſenatũ. C. Curionẽ

cõſ. ut legati erythręas mitterent, qui carmia ſibyllæ cõquiſita Romã reportarẽt.

Capitoliũ reſtitutũ Itaq; miſſos eſſe. P. Gabinium. M. Octatilinm. L. Valerium, qui deſcriptos a priuatis uerſus circa mille Romã deportarunt, idem ſupra oſtendimus dixiſſe Var-

C. Curio conſ. ronem. In his ergo uerſibus quos legati Romam attulerunt, de uno deo hæc ſũt

P. Gabinius teſtimonia εἷς θεὸς ὃ μόνος ἐστὶν ὃς ὑπερμεγέθης ἀγένητος. ideſt unus deus qui ſolus prin-

M. Octatilius cipatur, hiſq; ampliſſimus increatus. Hunc eſſe ſolum deum ſummum qui cæ-

lum fecerit, luminibuſq; diſtinxerit ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος. ὃς πεποίηκεν

L. Valeri⁹ οὐρανόν, ἠέλιόν τε, ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην, καρποφόρον γαῖαν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου. i. ſed deus ſolus unus eminentiſſimus, qui fecit cælum ſolemq; & ſtellaſq; fructiferamq; terram, & aquæ maris fluctus. Qui quomodo ſolus ſit ædificator mundi, & artifex rerum, uel quæ in eo ſunt ſolum coli oportere teſtatur, αὐτὸν μόνον ὄντα σέβεσθ' ἡγήτορα κόσμου. ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτυχεν. ideſt ipſum qui ſolus eſt, colite principem mundi, qui ſolus eſt in ſeculum atq; a ſeculo factus. Item alia ſibylla quæcunq; eſt. Cum perferre ſe ad homines dei uocem diceret, ſit ait. μόνος γάρ εἰμι θεὸς. καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος. i. ſolus enim deus ſum, & non alius. Exequerer nunc teſtimonia cæterarum, niſi & hæc ſufficerent, & illa oportunioribus locis reſeruarem. Sed cum defendamus cauſam ueritatis apud eos qui aberrantes a ueritate falſis religionibus ſeruiũt. Quod genus probationis aduerſus eos magis adhibere debemus, q̃ ut eos deorum ſuorum teſtimoniis reuincamus?

¶ De teſtimoniis Apollinis & deorum. Cap. VII.

APollo enim quem præter cæteros diuinum maximeq; fatidicum exiſtimant, Colophonæ reſpondens quod Delphis credo emigrauerat. amœnitate ductus aſiæ, quærenti cuidam quis eſſet, aut quid eſſet omnino deus, reſpondit uiginti & unum uerſibus.

Deus qd Quorum hoc pricipium eſt αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικτος οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων, τοῦτο θεός· μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς. i. ex ſe ortus indoctus ſine matre inexpugnabile nomen, nec uerbo capiendũ, in igne habitas modica autem dei portio angeli nos. Nunquid poteſt ſuſpicari de

Mercurius ioue eſſe dictum qui matrem habuit & nomen. Quid qd' Mercurius ille ter maximus, cuius ſupra mentionem feci. Non modo ſine matre, ut Apollo ſed ſine patre quoq; appellat deum, q͛ origo illi non ſit aliunde. nec enim poteſt ab ullo generari, qui ipſe uniuerſa generauit. Satis (ut opinor) & argumentis docui, & teſtibus confirmaui, quod per ſe ſatis clarum eſt. Vnum eſſe regem mundi,

unum

unum patrem, unum deum. Sed fortaſſe quærat aliquis a nobis idem, illud quod apud Ciceronem quærit Hortenſius. Si deus unus eſt, quæ eſſe beata ſolitudo queat? tanꝙ nos qui unum eſſe dicimus deſertum ac ſolitarium eſſe dicamus? Habet enim miniſtros quos uocamus nuncios. Et eſt illud uerum quod dixiſſe in exhortationibus Senecã ſupra rettuli genuiſſe regni ſui miniſtros deum. Verũm hi neq; dii ſunt neq; deos ſe uocari aut coli uolunt: quippe qui nihil præter iuſſum ac uoluntatem dei faciant. Nec tamen illi ſunt qui uulgo coluntur: quorum & exiguus & certus eſt numerus. Quod ſi cultores deorum ipſos eos ſe colere putant: quos ſummi dei miniſtros appellamus: nihil eſt ꝙ nobis faciant inuidiam: qui unum dicamus: multos negemus. Si eos multitudo delectat: non duodecim dicimus: aut trecentos ſexagintaquinq; (ut Orpheus) ſed innumerabiles eſſe arguimus eorum errores in diuerſum: qui tam paucos putant. Sciant tamen quo nomine appellari debeant: ne deum uerum uiolent cuius nomen exponunt dum pluribus tribuunt. Credant Apollini ſuo: qui eodem illo reſponſo: ut Ioui principatum: ſic etiam cæteris diis abſtulit nomen: Tertius enim uerſus oſtẽdit dei miniſtros: nõ deos: uerũm angelos appellari oportere. De ſe quidem ille mẽtitus eſt: qui cum ſit e numero dæmonũ angelis ſe dei aggregauit: deniq; in aliis reſponſis dæmonem ſe eſſe confeſſus eſt. Nam cum interrogaretur quomodo ſibi ſupplicari uellet: ita reſpondit πάνσοφε παντοδίδακτ' ἐπολύστροφε κλῦθι δαῖμον. i. omnia ſapiens: omnia docte: qui per cũcta uerſaris exaudi dæmon. Item rurſus cum præces in Apollinem ſminthium rogatus exprimerunt: ab hoc uerſu exorſus eſt: ἁρμονίη κόσμου φαεσσολε καὶ σοφὲ δαῖμον ideſt cantatio mundi & omnino lucide: & ſapiens dæmon, Quid ergo ſupereſt niſi ut ſua cõfeſſione uerberibus ueri dei ac pœnæ ſubiaceat ſempiternæ? Nam in alio reſponſo ita dixit δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον ἀκάματοι δάμνανται ὑπαὶ μάστιγι θεοῖο. ideſt dæmones qui pergunt circa terram & circa pontum infeſſi: domantur ſub flagellis dei. De utriſq; generibus in. ii. li. diſſeremus. Interim nobis ſat eſt ꝙ dum ſe honorare uult, & in cœlo collocare: confeſſus eſt id quod res ſe habet, quõ ſint appellandi qui deo aſſiſtunt. Retrahant ergo ſe homines ab erroribus & abiectis religionibus prauis, parentem ſuum dominumq; cognoſcãt, cuius nec uirtus exiſtimari poteſt, nec magnitudo perſpici, nec principium compræhendi, cum ad illum mentis humanæ intentio, & acumen & memoria peruenerit quaſi ſubactis & cõſumatis omnibus uiis ſubſiſtit: hæret deficit: nec eſt aliquid ulterius quo progredi poſſit, uerum quia fieri non poteſt, quin id quod ſit: aliquando eſſe cœperit, cõſequens eſt, ut quoniam nihil ante illum fuit: ipſe ante omnia ex ſeipſo ſit pcreatus, ideo ꝙ ab Apolline. αὐτοφυής ideſt ex ſe ortus. A Sibylla αὐτογενής: ideſt ex ſe genitus, & ἀγένητος, ideſt ingenitus, & ἀποίητος, ideſt nõ factus nominatur. quod Seneca uir acutus in exortationibus uidit. Nos inquit aliũde pendemus. Itaq; ad aliquem perſpicimus, cui quod eſt optimum in nobis, debeamus, Alius nos edidit, alius non inſtruxit, deus ipſe ſe fecit.

Deus unus an beatus eſſe poſſit

Solitudo beata eſſe nõ poteſt

Angeli q

Dii trecẽti ſexagintaquinq;

Apollinis hymnus

Dæmonũ pœnæ

Deus ipſe ſe fecit

¶ De cæcitate eorum qui plures deos opinantur, & unde hic error habuit originem, & ꝙ corpus deo nõ eſt neceſſariũ, nec propagatio liberoꝝ. Cap. VIII

Dei maieſtas inæſtimabilis

His igitur tot & tãtis teſtibus comprobatur unius dei poteſtate ac prouidentia mundũ gubernari, cuius uim maieſtatemq; tantam eſſe dicit in Timæo Plato ut eam neq; mente concipere, neq; uerbis enarrare quiſquam poſſit ob nimiam eius & inæſtimabilẽ poteſtatẽ. Dubitet ergo aliquis an quicq̃ difficile aut impoſſibile ſit deo, qui tanta tãq; mirifica opera prouidẽtia excogitauit: uirtute conſtituit: ratione perfecit, nũc autem ſpiritu ſeſtentet, poteſtate moderetur, inexcogitabilis, ineffabilis, & nulli alii ſatis notus q̃ ſibi. Vnde mihi de tanta poteſtate ſæpius cogitanti, qui deos colunt interdum uideri ſolent tam cæci, tam incogitabiles, tam excordes, tam non multum a mutis animalibus differentes, qui credant eos, qui geniti ſunt maris ac fœminæ coitu, aliquid maieſtatis diuinæq; uirtutis habere potuiſſe. cum Sibylla Erythræa dicat, ὀυδύνατ᾽ ἀνδρὸς ἐκμηρῶν μήτρας τινός τετυπωμένος εἶναι. ideſt non poteſt ex uiri ſemine & matricis deus formatus eſſe. Quod ſi eſt uerum ſicuti eſt, apparet Herculem, Apollinem, Liberum, Mercurium, Iouemq; ipſum cum cæteris homines fuiſſe quando ſunt ex duobus ſexibus nati.

Incogitabilis

Quid eſt autem tam remotum a deo, q̃ id opus, quod ipſe ad propagandam ſobolem mortalibus tribuit? eoq; ſine ſubſtantia corporali nullum poteſt eſſe. Dii ergo, ſi ſunt imortales & æterni, quid opus eſt altero ſexu? nimirum ut generentur, ipſa progenie quid opus eſt, cum ſucceſſione nõ egeant, qui futuri ſunt ſemper? Nam profectõ in hominibus cæteriſq; animalibus diuerſitas ſexus & coitio, & generatio nullam habet aliam rõnem, niſi ut omnia genera uiuentium quæ ſunt conditione mortalitatis obitura, mutua poſſint ſucceſſione ſeruari. Deo autem qui eſt ſempiternus, neq; alter ſexus neq; ſucceſſio neceſſaria eſt. Dicet aliquis ut habeat miniſtros, uel in quos ipſe poſſit domiari. Quid ergo opus eſt ſexu fœmineo, cum deus qui eſt omnipotens, ut uocatur, ſine uſu, & opera fœminæ poſſit filios procreare? Nam ſi quibuſdam minutis animalibus id præſtitit, ut ſibi e foliis natos e ſuauibus herbis ore legãt, cur exiſtimet aliquis ipſum deũ niſi ex permixtione ſexus alterius non poſſe generare. Illos igitur quos imperiti & inſipiẽtes tanq̃ deos, & nuncupant & adorant: Nemo eſt tam incõſideratus, qui non intelligat fuiſſe mortales. Quo mõ ergo inquiet aliquis, dii crediti ſunt? Nimirum quia reges maximi ac potentiſſimi fuerunt: ob merita ſua, uirtutum aut munerum aut artium repertarum: cum cari fuiſſent his quibus imperitauerant: in memoriam ſunt conſecrati. Quod ſi quis dubitet, res eorum geſtas: & facta conſideret, quæ uniuerſa tam poetæ q̃ hiſtorici ueteres prodiderunt.

Coitus in aialib' cur

Dii cur ex hominibus

De hercule & geſtis eius atq; ortu e ex Ioue & Alcmẽa & morte eius. C. IX.

Herculis res

Hercules q ob uirtutem clariſſimus & quaſi africanus inter deos habetur nõne orbẽ terræ, quem pagraſſe ac expurgaſſe narrat, ſtupris libidinibus, adulteriis, inquinauit? nec mirum, cũ eſſet adulterio genitus Alcmenæ. Quid tandem potuit i eo eẽ diuini, q ſuis ipſe uitiis mancipatus, & mares & fœminas contra omnes leges infamia dedecore: flagitio affecit? Sed ne illa quidem qua magna & mirabilia geſſit talia iudicanda ſunt ut uirtutibus diuinis tribuenda uideãtur? Quid. n. tam magnificum ſi leonẽ aprũ

que ſuperauit,ſi aues ſagittis deiecit,ſi regium ſtabulum egeſſit,ſi uirginem ui cit cingulumque detraxit,ſi equos feroces cum domino interemit? Opera ſunt iſta fortis uiri,hominis tamen.Illa enim quæ uicit fragilia & mortalia fuerunt. Nulla enim eſt(ut ait orator)tanta uis quæ non ferro,ac uiribus debilitari frangiq; poſſit.At animum uincere,iracundiam cohibere,fortiſſimi eſt,quæ ille nec fecit unquam,nec potuit.Hæc qui faciat non mō ego eū ſummis uiris comparo ſed ſimillimum deo iudico.Vellem adieciſſet de libidine,luxuria,cupiditate,inſolentia,ut uirtutem eius impleret,quem ſimilem deo iudicabat.Non enim fortior iudicandus eſt qui leonem,q̄ qui uiolentiam & in ſeipſo incluſam fetam ſuperat iracundiam,aut qui rapaciſſimas uolucres deiicit,q̄ qui cupiditates auidiſſimas coercet.Aut qui Amazonem bellatricem,q̄ qui libidinem uincit,pudoris ac famæ debellatricem.aut qui fimum de ſtabulo,q̄ qui uitia de corde ſuo egerit quæ magis ſunt pernicioſa,quia domeſtica & propria mala ſunt,q̄ illa quæ poterant uitari,& caueri.Ex quo fit ut ille ſolus uir fortis debeat iudicari,qui temperans,& moderatus eſt & iuſtus.Q uod ſi cogitet aliquis quæ ſint dei opera,iam hæc quæ mirantur homines ineptiſſimi,ridicula iudicabit.Illa enim non diuinis uirtutibus quas ignorant,ſed infirmitate ſuarum uirium metiuntur. Nam illud quidem nemo negauit.Herculem non tantum Euryſtheo ſeruiſſe regi,quod aliquatenus honeſtum uideri poteſt,ſed etiam impudicæ mulieri Omphale,quæ illum ueſtibus ſuis indutum ſedere ad pedes ſuos iubebat pēſa facientē,deteſtabilis turpitudo,ſed tanti erat uoluptas.Q uid tū inquiet aliquis poetis ne credendum putas? Q uid ni putem? Non enim iſta Lucillius narrat,aut Lucianus,qui diis & hominibus non pepercit,ſed potiſſimum qui deorum laudes canebat.Ergo quibus credemus,ſi fidem laudantibus non habemus? Q ui hos mentiri putat,proferat alios quibus credamus authores, qui nos doceant qui ſunt iſti dii? Q uomodo? unde orti? Q uæ ſit uis eorum? Q ui numerus? Q uæ poteſtas? Q uid in his admirabile? Q uid cultu dignum? Q uid dēiq; certius ueriuſq; myſterium,nullus dabit.Credamus igitur iſtis qui non ut repræhenderent,ſunt locuti,ſed ut prædicarent.Nauigauit ergo cum argonautis expugnauitq; Troiam iratus Laomedonti ob negatam ſibi pro filiæ ſalute mercedem. Vnde quo tēpe fuerit apparet.Idem furore atq; inſania percitus,uxorem ſuam cū liberis interemit,hunc hoīes deum putant.Sed Philoctetes eius hæres non putauit,q facem ſuppoſuit arſuro,q artus ſuos & neruos cremari ac diſſolui uidit,qui oſſa eius ac cineres in Oeta monte ſepeliuit,pro quo munere ſagittas eius accæpit.

Alum uincere & iracūdiā fortiſ eſt

Vir fortis

Omphale

Lucianus irriſit etiā deos

Troia ab Hercule expugnata

Philoctetes

De Æſculapio,Apolline,Neptuno ac Marte & Caſtore,Polluce,atque Mercurio. Cap. X.

Æſculapius & ipſe nō ſine flagitio Apollinis natus,Q uid fecit aliud diuinis honoribus dignū,niſi q ſanauit Hippolytū mortē ſanē habuit clariorē,quia à deo meruit fulminari. Hunc Tarquitius de illuſtribus uiris diſſerēs,ait,īcertis parētibus natū expoſitū & a uenatoribus īuētū canino lacte nutritū Chirōi traditū didiciſſe medicinā,fuiſſe autē Meſſeniū,ſed Epidauri moratū. Tullius et Cynoſuris (urbe arcadiæ

Æſculapī eiuſq; res & cōſecratio

Cynoſuræ ciui.

Apollo cur armento famulatus.

ait ſepultum. Quid Apollo pater eius? Nonne ob amorem quo flagrabat turpiſſime gregem pauit alienum, & muros Laomedonti extruxit? cum neptuno mercede conductus, quæ illi negari potuit impunē, ab eoq; primo rex perfidus quicquid cum diis pepigiſſer, didicit abnegare. Idē formoſum puerum, & dum amat uiolauit & dum ludit occidit. Homicida Mars, & per gratiam cædis crimine ab Athenienſibus liberatus ne uideretur nimis ferus & immanis adulterium, cum Venere commiſit Caſtor & Pollux dum alienas ſponſas rapiunt, eſſe gemini deſierunt. Nam liuore iniuriæ concitatus Idas alterum gladio tranſuerberauit, & eoſdem poetæ alternis uiuere, alternis mori narrant, ut iam ſint non deorum tantum, ſed omnium mortalium miſerrimi quibus ſemel mori non licet. Hos tamē Homerus ambos ſimpliciter (non ut poetæ ſolent) mortuos eſſe teſtatur. Nam cum faceret in muris aſſidentem Priamo Helenam cūctos græciæ principes recognoſcere, ſolos autē ſe fratres ſuos requirere, ſubiecit orationi huiuſmodi uerſum. Hæc ait, aſt alios retinebat terra ſepultos. Fur ac nebulo Mercurius qd ad famam ſui reliquit, niſi memoriam fraudum ſuarum? Cælo dignus quia palæſtram docuit, & lyram primus inuenit. Liberum patrem in ſenatu deorum ſummæ authoritatis primæq; eſſe ſententiæ neceſſe eſt, quia præter Iouem ſolus omnium triumphauit, exercitum duxit. Indos debellauit, ſed inuictus ille Impator inclytus maximus ob amorem ac libidinem turpiſſime uictus eſt. Delatus enim Diam cum ſemiuiro comitatu, nactus eſt inpudicam mulierem in littore ac fiducia uictoriæ inclytæ uir eſſe uoluit, ne nimium mollis eſſe uideretur, atq; illam patris proditricem, fratris interemptricem ab alio relictam & repudiatam in coniugiū ſibi uendicauit, & liberā fecit, & cum ea pariter aſcendit in cælum. Quid oium hoꝝ pater Iuppiter, qui i ſolēni ꝑcatione optimus maximus noiat? Nōne a prima ſua pueritia impius ac penē parricida depræhendit? Cū prēm regno expulit ac fugauit, non expectauit mortē decrepiti ſenis, cupiditate regnādi. Et cū paternū ſolium per uim, per arma cæpiſſet, bello eſt a Titanibus laceſſitus qd' humano generi principium fuit malorum, quibus uictis & pace in perpetuum compatata reliquam ſuam uitam in ſtupris adulteriiſq; conſumpſit. Omitto uirgines quas iminuit, id enim iudicari ſolet tolerabile. Amphitryonem ac Tyndaꝝ præterire non poſſum, quoꝝ domos dedecore atq; infamia pleniſſimas reddidit, illud uero ſūmæ impietatis ac ſceleris q; regium puerum rapuit ad ſtuprum. Parum enim uidebatur ſi in expugnanda fœminarum pudicitia, maculoſus ac turpis eſſet, niſi etiam ſexui ſuo iniuriam faceret, hoc eſt uērum adulterium quod fit contra naturam, hæc qui fecit uiderimus an maximus certe optimus non eſt, quod nomen a corruptoribus, ab adulteris, ab inceſtis abeſt, niſi forte nos erramus homines, qui talia facientes ſceleratos uocamus ac perditos, omnibuſq; pœnis digniſſimos iudicamus. Stultus autē. M. Tullius qui. C. Verri adulteria obiecit. Eadem enim Iuppiter quem colebat, admiſit. Qui. P. Clodio ſororis inceſtū? At illi optimo maximo eadem fuit, & ſoror & coniunx.

Mars homicida ac adulter

Caſtor & Pollux alternis uiuunt.

Mercurius fur ac nebulo.

Liberi pris geſta.

Iouis ipie flagitioſe q; facta.

Verū adulterium

Clodi' ſororem inceſtauit.

¶ De ipſius Iouis parentibus & ortu & uita eius flagitioſiſſima, morte & ſepultura & opificio poetarum. Cap. XI.

quis eſt

QVis eſt igitur tam excors, qui hunc in cælo regnare putet, qui ne ĩ terra quidẽ debuit? Nõ ĩſulſe quidã poeta triumphũ Cupidinis ſcripſit, quo in libro nõ modó cõtẽtiſſimum deorũ Cupidinẽ: ſed ẽt uictorem facit. Enumeratis. n. amoribus ſingulorũ, quibus ĩ poteſtatem cupidinis ditionẽq; ueniſſent, inſtruit pompã ĩ qua Iuppiter cum cæteris diis ante currũ triumphantis dicitur cathenatus. Eleganter id quidem dicitur a poeta figuratũ, ſed tñ non multum diſtat a uero. Q ui. n. uirtutis eſt expers, qui cupiditatibus ac libidinibus malis uincitur, nõ cupidini (ut ille finxit) ſed morti ſubiectus ẽ ſempiternæ. Sed omittamus de moribus dicere, rẽ cõſideremus ut intelligant hoĩes, in quibus miſeri uerſent̃ erroribus. Regnare ĩ cælo Iouem uulgus exiſtimat, id doctis pariter, & indoctis pſuaſum eſt. Q uod & religio ipſa & præcationes, & hymni, & delubra & ſimulacra demõſtrant. Eũdem tamẽ Saturno, & Rhea genitum cõfitentur. Q uomódo poteſt deus uideri aut (ut ait poeta) hoĩum rerũq; repertor? ante cuius ortum infinita hoĩum millia fuerunt? Eorum ſcilicet qui Saturno regnante uixerunt: ac priores luce q̃ Iuppiter ſunt potiti? Video alium deũ regem fuiſſe primis temporibus, aliũ cõſequẽtibus. Poteſt ergo fieri, ut alius ſit poſtea futurus. Si enim regnũ prius mutatum eſt, cur deſperemus, & poſterius poſſe mutari? niſi forte Saturnus generare potuit fortiorẽ, Iuppiter nõ poteſt. Atqui diuinum imperium, aut ſemper ĩmutabile eſt, aut ſi eſt mutabile, quod fieri nõ poteſt, ſemper utiq; mutabile eſt. Poteſt n. Iuppiter regnũ amittere, ſicut & pr̃ eius amiſit. Ita planẽ, nam cũ idẽ neq; uirginibus neq; maritatis unq̃ pepercisſet, & abſtinuit ſe tñ una Thetide. Q d' rñſum fuit maiorẽ patre ſuo futurũ, quiſquis ex illa natus eſſet. Et primũ in eo prudẽtia nõ dei, cui niſi Themis futura dixiſſet, ipſa neſciret. Si aũt diuinus nõ ſit, ne deus quidem ſit, unde ipſa diuinitas noĩatur, ut ab homĩe humanitas. Deinde cõſcientia imbecillitatis, timuit utiq; maiorẽ quod qui fecit ſcit utiq; profectó nõ eſſe ſe maximũ, q2 quidem põt aliqd maius exiſtere. Idem per ſtygiã paludẽ ſanctiſſime iurat, Vna ſupſtitio ſupis q̃ reddita diuis quæ eſt iſta ſupſtitio? aut a quo reddita eſt? Ergo aliqua poteſtas maxima eſt, quæ peierãtes deos puniat, quæ tãta formido eſt paludis ĩfernæ, ſi ſunt ĩmortales? quid metuũt eã quam uiſuri nõ ſunt, niſi quos mori neceſſe eſt. Q uid igitur hoĩes oculos ſuos in cælum tollũt? qd per ſupos deierant, cũ ipſi ſuperi ad inferos deuoluant̃? Ibiq; habent quod uenerent̃, & adorẽt. Illud uero quale eſt eſſe fata qbus dii oẽs & ipſe Iuppiter pareat, ſi parcarũ tãta uis ẽ, ut plus poſſint q̃ cæleſtes uniuerſi, quãq; ipſe rector ac dñs, cur non ille potius regnare dicant̃, quaꝝ legibus ac ſtatutis parere oẽs deos neceſſitas cogit? Nũc cui dubiũ ẽ qn is q alicui rei obſeqt̃ maxius ñ ſit, Nã ſi ſit non accipiat fata ſed faciat. Nũc ad illud qđ omiſerã, redeo. In una utiq; ſola fuit cõtinẽtior, cũ eam deperiret, & non uirtute aliqua ſed metu ſucceſſoris. Q uæ fortitudo utiq; eius ẽ? q ſit mortalis & imbecillis, & nihil. qppe q potuit, & tũc cũ naſceret̃ extingui, ſic ut frater eius añ genitus extinctus eſt, qui ſi uiuere potuiſſet, nunq̃ minori conceſſiſſet imperiũ, Ipſe aũt furto ſeruatus, furtimq; nutritus, ζεύς ſiue ζὴν appellatus eſt, non ut iſti putant a feruore cæleſtis ignis, uel

Cupidinis triũphus.

Saturnus

Rhea

Thetide' cur abſtinuit iupp.

Diuinitas unde.

Humanitas

Palus ſtygia

Fatis paret ẽt iuppiť.

Iuppiť uñ ζεὺς

ꝙ uitæ ſit dator, uel ꝙ animātibus inſpiret animas, quæ uirtus ſolius dei eſt, quā enim poſſit inſpirare aīam, qui ipſe accipit aliunde? Sed ꝙ primus ex liberis Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur hoīes alium deum habere rectorem, ſi Saturnus nō fuiſſet ab uxore deluſus. At enim poetæ iſta finxerunt. Errat quiſquis hoc putat. illi enim de hoībus loquebantur, ſed ut eos ornarent, quorū memoriam laudibus celebrabant, deos eſſe dixerunt. Itaq; illa potius ficta ſunt quæ tanquā de diis, nō illa quæ tanquā de hominibus locuti ſunt. quod clarum fiet ex emplo quod inferemus. Danaen uiolaturus Iuppiter aureos nūmos largiter in ſinū eius infudit. Hæc ſtupri merces fuit. At poetæ qui quaſi de deo loquebantur, ne authoritatem creditæ maieſtatis infringerent, finxerunt ipſum in aureo hymbre delapſum, eadem figura qua hymbres ferreos dicunt, cum multitudinem telorum ſagittarumq; deſcribunt. Rapuiſſe dicitur in aquila Catamitum, poeticus color eſt, ſed aut pro legionem rapuit cuius inſigne aquila eſt, aut nauis ī qua eſt impoſitus tutelam habuit in aquila figuratā, ſicut taurum figuratū cū rapuit & tranſuexit Europam, eodem modo conuertiſſe in bouem traditur Io Inachi filiam, quæ ut iram Iunonis effugeret, ut erat iam ſetis obſita, iam bos tranaſſe dicitur mare, in Ægyptumq; ueniſſet atq; ibi recepta priſtina forma dea facta, quæ nunc Iſis uocatur. Quo igitur argumento probari poteſt? nec Europam in tauro ſediſſe, nec Io factam bouem? quod certus dies habetur in faſtis, quo Iſidis nauigium celebratur, quæ res docet non tranaſſe illam, ſed nauigaſſe. Igitur qui ſapere ſibi uidentur, quia intelligunt uiuum terrenūmq; corpus in cælo eſſe non poſſe, totam Ganymedeam fabulam pro falſo repudiant, non ſentiunt in terra, id eſſe factum, quia res ac libido ipſa terrena eſt. Non ergo res ipſas geſtas finxerunt poetæ, ꝙ ſi facerent eſſent uaniſſimi, ſed rebus geſtis addiderunt quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebāt, ſed ornare cupiētes. hinc hoīes decipiuntur, maxime dum hæc omnia ficta eſſe arbitrant a poetis, colunt quod ignorant, neſciunt qui ſit poeticæ licentiæ modus quouſq; progredi fingendo liceat, quū officium poetæ ſit in eo, ut ea quæ geſta ſunt uerē, in aliquas ſpecies obliquis figurationibus, cum decore aliquo conuerſa traducant. Totum autem quod referam fingere ideſt ineptum eſſe & mendacem potiuſq; poetam, ſed finxerunt iſta, quæ fabuloſa creduntur. Num etiam illa quæ de diis fœminis deorumq; connubiis dicta ſunt? Cur igitur ſic figurantur, ſic colunt. niſi forte non tātum poetæ, ſed & pictores fictoreſq; imaginū mentiuntur. Si enim hic eſt Iuppiter qui a nobis dicitur deus, ſi non is eſt qui ex Saturno, & ope natus eſt, non oportuit niſi ſolius ſimulacrum in templis omnibus collocari. Quid ſibi mulieꝶ effigies uolunt? Quid ſexus infirmus: in quem ſi cecidit ipſe Iuppiter, tum uero ipſi lapides hoīem fatebuntur. Mentitos aiunt eſſe poetas, & his tamen credūt. Imo uero non eſſe mentitos re ipſa probāt. Ita enim deorum ſimulacra cōfingūt ut ex ipſa diuerſitate ſexus appareat: uera eſſe quæ dicūt poetæ. Nam quod eſt aliud argumentum imago catamiti, & effigies aquilæ, cum ante pedes Iouis ponuntur in templis? & cum ipſo pariter adorantur, niſi ut nefandi ſceleris ac ſtupri memoria maneat in æternum? Non igitur a poetis totum fictum eſt, aliquid

fortaſſe

Danaæ fabula ad hiſtoriā relata.

Hymbres ferrei.

Ganym. raptus.

Europæ raptus.

Io ī bouē.

Poetæ officium.

Ganym. imago āte pedes Iouis.

Qui inquarto iſſro... — *Hora. lib. iij. ode. 16.* — *Iſis* (manuscript notes)

ſortaſſe traductū: & obliqua figuratione obſcuratū: quo ueritas inuoluta tegeretur ſicut illud de ſortitione regnoꝝ. Aiunt.n. Ioui cælū obtigiſſe: Neptuno mare: inferna Plutoni. Cur non terra potius in ſorté tertiā uenit? niſi ꝙ ĩ terra geſta res eſt? Ergo illud in uero eſt: ꝙ regnum orbis ita partiti ſortitiq; ſunt: ut orientis impiū Ioui cederet: Plutoni cui cognomé Ageſilao fuit: pars occidentis obtingeret. Eo ꝙ plaga orientis: ex qua lux mortalibus datur: ſuperior: occidẽtis autem inferior eſſe uideatur. Sic ueritaté mendacio uelauerunt: ut ueritas ipſa ꝑſuaſioni publicæ denegaret. De Neptuni ſorte manifeſtū ē, cuius regnū tale fuiſſe dicimus: quale. M. Antonii fuit ĩfinitū illud imperiū, cui totius oræ maritimæ poteſtaté ſenatus decreuerat, ut prædones perſequeretur, ac mare omne pacaret. Sic Neptuno maritima oĩa cum ĩſulis obuenerunt, quomõ id probari poteſt? Nimirū ueteres hiſtoriæ docent: Antiquus autor Euhemerus, ꝗ fuit ex ciuitate meſſana res geſtas Iouis & cæterorum, qui dii putantur collegit, hiſtoriāq; contexuit ex titulis, & inſcriptionibus ſacris quæ in antiquiſſimis tẽplis habebantur maximeq; in fano iouis Triphylę ubi aureā colūnam poſitam eſſe ab ipſo iouẽ titulus ĩdicabat: in qua colūna geſta ſua perſcripſit: ut monumenta eſſent poſteris rerum ſuarū. Hanc hiſtoriā ĩterprætatus ē Ennius & ſecutus: cuius hæc uerba ſunt. Vbi Iuppiter imperiū neptuno dat maris, ut inſulis omnibus, & quæ loca ſunt ſecus mare omnibus regnaret. Vera ſunt ergo quæ loquuntur poetæ: ſed obtentu aliquo ſpecieq; uelata. Poteſt & mons Olympus figuram poetis dediſſe, ut Iouem dicerent cæli regnum eſſe ſortitum, ꝙ Olympus ambiguū nomen eſt, & montis & cæli. In Olympo aūt Iouẽ habitaſſe docet hiſtoria eadẽ: quæ dicit Eadem tempeſtate Iuppiter in mõte Olympo maximā partẽ uitæ colebat, & eõ ad eum in ius ueniebāt, ſiquæ res in controuerſia erāt. Item ſi quis ꝗd noui inuenerat: quod ad uitam humanam utile eſſet: eõ ueniebat, atq; Ioui oſtendebat. Multa in hunc modū poetæ tranſſerunt: non ut in deos mẽtiantur, quos colunt, ſed ut figuris uerſicoloribus uenuſtaté ac leporẽ carminibus ſuis addāt, qui aūt nõ intelligunt quomodo aut quare quicꝗ figuret, poetas uelut mendaces & ſacrilegos inſequuntur: Hoc errore decepti, & philoſophi ꝙ ea quæ de ioue feruntur minime in deū cõuiuere uidebantur duos ioues fecerunt: unū naturalẽ, alterum fabuloſum. Viderunt ex parte quod erat uerū eum ſcilicet de quo poetæ loquuntur, hominem fuiſſe. In illo autẽ naturali Ioue uulgari cõſuetudine religiõis ĩducti errauerūt: ꝙ in deū nomẽ hoĩs trāſtulerunt. ꝗ (ut ſupra diximus) ꝗa ſolus eſt, nõ indiget noĩe. Iouẽ aūt illū eſſe, qui ſit ex Ope Saturnoq; natus negari non põt. Vana igitur ꝑſuaſio eſt eoꝝ, ꝗ nomẽ iouis ſūmo deo tribuūt: Solẽt.n. ꝗdā errores ſuos ex hac excuſatione defendere, ꝗ cõuicti de uno deo cū id negare non poſſunt, ipſū ſe colere affirmāt. Verū hoc ſibi placere, ut iuppiter noĩetur, quo ꝗd abſurdius? Iuppiter.n. ſine contubernio coniugis filiæq; coli non ſolet. Vñ quid ſit, apparet, nec fas eſt id nomẽ eo trāſferri, ubi nec Minerua ẽ ulla, nec iuno. Quid ꝙ huius nominis ꝓprietas nõ diuinā uim exprimit, ſed hūanā? Iouem.n. iunonẽq; a iuuādo eſſe dictos Cicero interpretat᷑. Et iuppiter ꝗſi iuuans pater dicit᷑, ꝗd nomẽ ĩ deū minime cõgruit, quia iuuare hoĩs ẽ, opis aliquid cõferentis in eum, qui ſit alienus

Mūdi ſortitio.

Plutõ Ageſilaus.

M. Antõii ĩperiū maritimum.

Euhemer⁹ Meſſenius Iouis Triphilæi fanum.

Neptunus imp. maris ſortitus.

Olympus mons.

Olympus cælum.

Poetarum fictiones.

Ioues duo nālis & fabuloſus.

Iouis nomẽ ſūmo deo nõ tribuendum

Iuppit᷑ uñ.

Iuno uñ.

Iuuare ꝗd

& exgiui beneficii. Nemo ſic deum precatur: ut ſe adiuuet: ſed ut ſeruet, ut uitã ſalutemq; tribuat, quod multo plus ac maius eſt q̃ iuuare. Et quoniã de patre loquimur, nullus pater dicitur filios iuuare: cũ eos generat aut educat. Illud enim leuius eſt: q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficii exprimat? quãto id magis ĩ conueniens eſt deo qui uerus eſt pater: ꝑ quẽ ſumus: & cuius toti ſumus, a quo fingimur: animamur: illumĩamur: qui nobis uitã impertit: ſalutem tribuit: uictũ multiplicem ſubminiſtrat: nõ intelligit beneficia diuina: q ſe iuuari modo a deo putat. Ergo non imperitus modo, ſed etiã impius eſt: qui nomine iouis uirtutem ſummæ poteſtatis imminuit. Quare ſi iouem ex rebus geſtis & ex moribus hominem fuiſſe, iu terraq; regnaſſe deprehendimus. Supereſt ut mortem quoque eius inueſtigemus. Ennius in ſacra hiſtoria de ſcriptis omnibus quæ in uita ſua geſſit, ad ultimum ſic ait. Deinde iuppiter poſtquam terra quinquies cir-

Iouis obit⁹ cuiuit omnibuſq; amicis atq; cognatis ſuis imperium diuiſit: reliquitq; hominibus, leges, mores frumentaq; parauit. multaq; alia bona fecit: immortali gloria memoriaque affectus ſempiterna monumenta ſuis reliquit, ætate peſſumata

Peſſumata ætate. in Creta, uitam commutauit. & ad deos abiit. Eumquæ Curetes filii ſui curauerunt decoraueruntque eius & ſepulchrum cum eſt in Creta ĩ oppido Gnoſo:

Gnoſi cõditrix ueſta. & dicitur Veſta hanc urbem creauiſſe. in qua ſepulchro eius eſt inſcriptum antiquis litteris græcis ὁ ζεὺς τοῦ κρόνου: id eſt latine: Iuppiter Saturni filius. Hoc cer-

Iouis ſepulchrũ. te non poetæ tradunt, ſed antiquarum rerum ſcriptores: quæ adeo uera ſunt ut ea ſibyllinis uerſibus confirmentur. qui ſunt tales.

δαίμονας ἀψύχους νεκύων εἴδωλα καμόντων
ὧν κρήτη καύχημα τάφους ἡ δύσμορος ἔχει: id eſt dæmones inanimes cadauerum ſimulacra mortuorum: quorum ſepulchra habet Creta male peritura. Cicero de natura deorum cum res iouis a theologis nominari diceret ait tertium fuiſſe Cretenſem Saturni filium. cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. Quo-

Capitoliũ quid. modo igitur poteſt deus alibi eſſe uiuus: alibi mortuus. alibi habere templum. alibi ſepulchrum? Sciant ergo romani capitolium ſuum: ideſt ſummum caput religionum ſuarum publicarum nihil eſſe aliud q̃ inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrem. qui ante regnauit, & qui fortaſſe plus habebat in ſe: q; eſt coitu tantorum elementorum genitus eſſe dicatur. Videamus quid in eo fuerit deo dignum. In primis illud q; aureum ſæculum narratur habuiſſe q; iuſtitia ſub eo fuerit in terra. Teneo aliquid in eo quod in eius filio nõ fuit. Quid enĩ tã conueniens deo: q̃ iuſtum regimen ac pium ſeculum? Sed cum eadem ratione

Saturnus q̃s & unde natum eſſe cogito: nõ poſſum putare deum ſummũ: q; uideam eſſe aliquod antiquius cælum ſcilicet atq; terram. At ego deum quæro: ultra quem nihil eſt omnino, qui fons: & origo ſit rerũ. Hic ſit neceſſe eſt, qui cælũ ipſum cõdidit, terrãq; fundauit. Saturnus autem ſi ex his natus eſt (ut putatur) quemadmodum poteſt eſſe deus principalis, qui aliis ortum ſuum debet? Aut quis præfuit mundo, ante q̃ Saturnus gigneretur? Sed hoc poeticum eſt (ut dicebam paulo ante) figmentum: nec. n. fieri poterat, ut elemẽta ĩſenſibilia, tantoq; interuallo ſeparata in unũ coirent: ac filium ꝓcrearẽt, aut is q natus eſſet non potiſſimum genitoribus

ſimilis

ſimilis exiſteret: ſed eam formam gereret: quam parentes ſui non habebant. Quæramus ergo quid ueritatis ſub hac figura lateat. Minutius felix in eo libro, qui octauius inſcribitur: ſic argumentatus eſt. Saturnum: cum fugatus eſſet a filio, in Italiamq; ueniſſet. Cæli filium dictum ꝙ ſoleamus eos quorum uirtutem miremur, ad eos qui repentine aduenerint: de cælo cecidiſſe: dicere: Terræ autem ꝙ ignotis parentibus natos: terræ filios nominemus. Sunt hæc quidem ſimilia ueri: non tamen uera quia conſtat etiam tunc cum regnaret, ita eſſe habitum. Potuit & ſic argumentari. Saturnum cum potentiſſimus rex eſſet: ad retinendam parentum ſuorum memoriam nomina eorum cælo, terræq; indidiſſe. cum hæc prius aliis uocabulis appellaretur: qua ratione & montibus & fluminibus nomina ſunt impoſita. Neq; enim cum dicunt poetæ de progenie Atlãtis: aut Inachi fluminis id potiſſimum dicunt: homines ex rebus ſenſu carentibus. potuiſſe generari ſed eos utiq; ſignificant, qui nati ſunt ex his hominibus qui uel uiui uel mortui, nomina montibus, aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres. maximeq; græcos uſitatum fuit, ſic maria eorum traxiſſe nomina accepimus. qui deciderant in ea: ut Ægæum: Icarium: Helleſponticum, & in Latio auentinus uocabulum monti dedit, in quo ſepultus eſt. Tyberinus uel tyberis amni merſus eſt. Non ergo mirandum ſi nomina eorum cælo terræque attributa eſſent, qui reges genuerant potentiſſimos. Apparet ergo non ex cælo natum eſſe. quod fieri non poteſt ſed ex eo nomine, cui nomen Vrano fuit. quod eſſe uerum, Triſmegiſtus auctor eſt, qui cum diceret admodum paucos extitiſſe in quibus eſſet perfecta doctrina in his Vranum: Saturnum Mercurium cognatos ſuos nominauit. Hæc ille quia ignorauit: alio traduxit hiſtoriam. qui quoniam quomodo potuerit argumentari: oſtendi: Nunc dicam quomodo, ubi a quo ſit hoc dictum non enim Saturnus hoc, ſed iuppiter fecit. in ſacra hiſtoria ſic Ennius tradit. Deinde pane deducit in montem qui uocatᷣ cæli ſtella Poſt eõ aſcendit contemplatus eſt latum terras, ibiq; in eo mõte arã creat cælo. Primuſq; in ea ara iuppiter ſacrificauit. in eo loco ſuſpexit in cælũ, quod uranos nominatᷣ. idq; quod ſupra mundum erat, quod æther uocatur. de ſui aui nomine cælo nomen indidit. idq; iuppiter quod æther uocatur placãs primum cælum nominauit terræq; hoſtiam quam ibi ſacrauit, totam adoleuit. Nec hic tantum ſacrificaſſe iuppiter inuenitur. Cæſar quoq; in arato refert Aglaoſthenem dicere iouem cũ ex inſula Naxo aduerſus Titanas proficiſceretur: & ſacrificiũ faceret in littore, aquilã ei in auſpiciũ aduolaſſe. quam uictor bono omine acceptã tutelæ ſuæ ſubiugarit. Sacra uero hiſtoria & ante cõſediſſe illi aquilã in capite: atq; illi regnum portendiſſe teſtatur. cui ergo ſacrificare potuit iuppiter niſi cælo auo quem dicit Euhemerus in oceaniam mortuum: & in oppido Aulatia ſepultum.

Minutius

Saturnus Cæli. F. & cur.

Terræ Filii.

Atlantis filii qui Inachi progenies que.

ægæũ maꝛ unde. Auentin' mons uñ. Tybetius Fl. unde. Vranus ſaturni pater

Pan iouis comes. Creat pro ædificat. Ara omnium prima Cælũ uñ.

Terræ hoſtia oium prima. Aqla cur i tutela iouis.

Oceania regio. Aulatia opp.

¶ Q ũo ſtoici figmẽta poetaꝝ ad phicã tranſferãt rõnem. Cap. XII

QVoniam reuelauimus myſteria poetarum: & ſaturni parentes inuenimus, ad uirtutes eius & facta redeamus. Iuſtus in rẽgno fuit, primum ex hoc ipſo iam deus non eſt: qui fuit. Deniq; ꝙ ne iuſtus quidem fuit: ſed impius non modo in filios quos necauit, uerum etiã in

Fuit q iam non eſt.

Saturni res geſtæ. patrem:cui dicitur abſcidiſſe genitalia.quod forſitan uere acciderit. Sed homines reſpectu elementi quod dicitur cælum.totam fabulã explodunt tanq̃ ineptiſſime fictam quam tamen ſtoici(ut ſolent)ad rationẽ phyſicã conãtur traducere: quorum ſententiã Cicero de natura deorꝝ differẽs poſuit. Cæleſtẽ inq̃t:altiſſimã ætheriamq; naturam: ideſt igneam quæ per ſeſe omnia gigneret uacari uoluerunt ea parte corporis:quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Quæ ratio in ueſtam potuit conuenire ſi mas diceretur. Iccirco, enim uirginem putant

Veſta cur uirgo tant Veſtam quia ignis inuiolabile ſit elemẽtum, nihilq; naſci poſſit ex eo:quippe qui omnia quæ arripuerit; abſumat: Ouidius in faſtis.

¶ Nec tu aliud Veſtam q̃ uiuam intellige flammam.
¶ Nataq; de flamma, corpora nulla uides.
¶ Iure igitur uirgo eſt:quæ ſemina nulla remittit:
¶ Nec capit:& comites uirginitatis amat.

Vulcanoq; id potuit aſcribi, qui quidem putatur ignis, & tamen poetæ non aſſenſerunt. Potuit & ſoli: in quo eſt na-

Sol cauſa oium q̃ gignuntur tura & cauſa gignentium, nam ſine ſolis igneo calore neq; naſci quicq̃: neq; augeri poteſt ut nulli elemento magis opus ſit genitalibus:q̃ calori:cuius fetu concipiuntur:naſcuntur, ſuſtentãtur omnia, poſtremo etiã ſi ita ſit(ut uolunt)qui

Colore cõcipiuntur omnia magis abſciſum eẽ cælum putet, q̃ omnino ſine genitalibus natum. Nam ſi per ſe gignit, non indigebat utiq; genitalibus cum ſaturnum ipſum procrearet. Si uero habuit, & a filio abſciſa ſunt, ortus rerum & natura omnis interiſſet. Quid q̧ ipſi Saturno non diuinum modo ſenſum ſed humanam quoq; adimunt, cum affirmãt eſſe eum ſaturnum, qui curſum & conuerſionem ſpaciorum & temporũ continet. Eumq; græce idipſum nomen habere, χρόνος enim dicitur quod eſt idẽ

Saturnus idẽ qđ ipſ quod χρόνος: ideſt ſpacium temporis, Saturnus enim eſt appellatus, q̧ ſaturetur annis. Hæc Ciceronis uerba ſunt exponentis ſententiam ſtoicorum, quæ q̃uana

Saturn9uñ ſit cuiuis intelligere promptiſſimum ẽ. Si enim ſaturnus cæli eſt filius quomodo potuit aut tempus a cælo gigni, aut cælum a tempore abſcidi, aut poſtea tempus imperio ſpoliari a filio Ioue? Aut quomodo iuppiter natus eſt ex tempore, aut quibus annis ſaturari poſſit æternitas, cui nullus eſt finis? ;

¶ Quomodo poetæ & hiſtorici euacuant ſtoicorum traditionem de Ioue & Saturno & aliis diis. Cap. XIII.

S I ergo uanæ ſunt iſtæ rationes philoſophorum quid ſupereſt niſi ut uere factum eſſe credamus, ideſt hominũ ab homine abſciſſũ: niſi forte aliquis exiſtimet deum fuiſſe qui timuit cohæredem? cum ſiquid diuinitatis habuiſſet, nõ patris genitalia debuerit amputare, ſed propria: ne Iuppiter naſceret, qui eum regni poſſeſ-

Rhea q̃ & ops ſione priuauit. idem ſororem ſuam Rheã, quam latine Opem dicimus, cum haberet uxorem, reſponſo ueritus eſſe dicitur mares liberos educaretq; futurum eſſet ut a filio pelleretur, quam rem metuens, natos ſibi filios non utiq; deuorabat

Carnis humãæ eſus (ut ferunt fabulæ)ſed necabat, quanquam ſcriptum ſit in hiſtoria ſacra Saturnum & Oopem, cæteroſque tunc homines humanam carnem ſolitos eſitare

Verum primum Iouem leges hominibus moreſq; condentem : edicto prohibuiſſe ne liceret eo cibo ueſci:quod ſi uerum eſt:quæ poteſt in eo fuiſſe iuſtitia? Sed fictum ſane putemus ſaturnum filios deuoraſſe modo cum aliqua ratione Nunc iccirco q; ait uulgus:comediſſe filios ſuos eum qui extulerit : ſepulturæq; mandauerit. Ops autem cum Iouem peperiſſet:ſubtraxit infantem: eumq; nutriendum furtim miſit in Cretam. Rurſum imprudentiam repræhendam neceſſe eſt. Cur enim reſponſum ab alio accepit potius? Cur in cælo cõſtitutus q̃ gererentur in terra non uidebat? Cur eum corybantes cymbalis fefellerunt? Poſtremo cur extitit aliqua uis potentior aut maior, quæ illius uinceret poteſtatem? Nimirum ſenex a iuuene facile uictus eſt ac ſpoliatus imperio. Fugit expulſus: & in Italiam nauigio uenit: cum erraſſet diu ſicut Ouidius in faſtorum libris refert.

Satum'.F. uorabat.

¶ Cauſa ratis ſupereſt thuſcum rate uenit ad amnem:

¶ Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantem atq; inopem Ianus excepit cuius rei argumenta ſunt nummi ueteres, in quibus eſt cũ duplici fronte ianus, & in altera parte nauis, ſicut idem poeta ſubiecit.

Ianus hoſpes ſaturni.

aere

¶ At bona poſteritas puppim formauit in æte:

Nũmi ueteres impreſſi ſub imagine iani & nauis.

¶ Hoſpitis aduētum teſtificata dei. Omnes ergo non tantum poetæ: ſed hiſtoriarum quoq; ac rerum antiquarum ſcriptores, hominem fuiſſe conſentiunt: qui res eius in italia geſtas memoriæ ꝓdiderunt, græci Diodorus & Thallus: Latini Nepos & Caſſus & Varro. Nam cum agreſti quodam more in italia uiueretur.

¶ Is genus indocile ac diſperſum montibus altis

¶ Compoſuit: legeſq; dedit, Latiumq; uocari

Latiũ unde.

¶ Maluit: his quonam tutus latuiſſet in oris. Cenſet ne aliquis deũ eſſe, qui pulſus eſt, qui fugit, qui latuit? Nemo tam ſtultus eſt. qui eni fugit aut later, & uim & mortem timeat neceſſe eſt. Orpheus qui tẽporibus eius recentior fuit, aperte ſaturnum in terra & apud homines regnaſſe commemorat.

πρώτισος μὲν ἄναξ ἐπιχθονίων κρόνος ἀνδρῶν.

ἐκ δὲ κρόνου γέντ' αὐτὸς ἄναξ εὐρυόπα ζεύς idest primus quidem regnauit terreſtrium ſaturnus uirorum, Ex ſaturno autem generatur rex magnus: & latis uiſibus iuppiter ſonanſ. item Maro noſter.

Saturnus rex oĩum primus. Rex oĩum primus. Iuppiť ſaturni.F.

¶ Aureus hanc uitam in terris ſaturnus agebat: Et alio loco

¶ Aureaq; (ut perhibent) illo ſub rege fuere

¶ Secula ſic placida populos, in pace regebat. Neque ſuperius dixit in cælo egiſſe uitam: neq; inferius ſuperos in pace rexiſſe. Vnde apparet illum regem fuiſſe terrenum quod alibi apertius declarat

¶ Aurea condet Secula, qui rurſus latio regnata per arua.

Aurea ſecula.

¶ Saturno quondam: Ennius quidem in Euhemero non primum dicit regnaſſe ſaturnum, ſed Vranum patrem. Initio inquit primus in terris imperium ſummum Vranus habuit. is id regnum una cum fratribus ſuis inſtituit atq; parauit. Non magna diſſenſio, ſiquidem maximorum auctorum de filio patreque dubitatio eſt: ſed tamen utrumque fieri poteſt, ut & primus Vranus eminere inter cæteros potentia cœperit, & principatum habere non regnum,

Rex oĩum primus.

poſtea Saturnus maiores ſibi opes comparauerit: ac regiũ nomen aſciuerit.

¶ Quid idem Ennius docet in ſacra hiſtoria. Cap. XIIII.

NVnc quoniã ab his quæ rettulimus: aliquantulum ſacra hiſtória deſſentit: apperiamus ea quæ ueris litteris cõtinentur: ne poetarũ ineptias in accuſandis religionibus ſeq ac ꝓbare uideamur. hæc Ennii uerba ſunt. Exin Saturnus uxorem duxit opẽ. Titan qui maior natu erat poſtulat ut ipſe regnaret: ibi Veſta mater eorum & ſorores Ceres atq; Ops ſuadent ſaturno: ut de regno nõ concedat fratri: Ibi titã: q facile deterior eſſet: q̃ ſaturnus iccirco & ꝙ uidebat matrem atq; ſorores ſuas operam dare: ut ſaturnus regnaret conceſſit ei, ut is regnaret: Itaq; pactus eſt cum Saturno uti ſiquid liberorum uirilis ſexus ei natum eſſet, neque educaret. id eius rei cauſa fecit, uti ad ſuos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filius qui primus natus eſt eum necauerunt. Deinde poſterius nati ſunt gemini Iuppiter atq; Iuno. Tum iunonem ſaturno in conſpectum dedere, atq; iouem clam abſcondunt. dantq; eum Veſte educandum cælantes Saturnum. Item neptunum clam Saturno Ops parit: eumq; clanculum abſcondit ad eundem modum Tertio partu Ops parit geminos Plutonem & Glaucam. Pluton latine eſt dieſpiter: alii Orchum dicunt. ibi Glaucam filiam ſaturno oſtendunt ac filiũ Plutonem cælant atq; abſcondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (ut ſcripta ſunt) iouis fratrumq; eius ſtirps atq; cognatio in hunc modum nobis ex ſacra ſcriptione traditum eſt. Item paulo poſt hæc refert. Deinde Titan poſtq̃ reſciuit Saturno filios procreatos atq; educatos eſſe clam ſeducit ſecum filiós ſuos qui Titani uocantur: fratremque ſuum Saturnum atq; Opem comprehendit: eoſque muro circumagit: & cuſtodiam his apponit. Hæc hiſtoria q̃ uera ſit docet Sibylla Erythræa eadem fere dicens niſi ꝙ in paucis quæ ad rem non pertinent, diſcrepat. Iuppiter ergo liberatur ſummi ſceleris crimine, ꝙ patrem uinxiſſe compedibus, perhibetur. Id enim Titan patruus fecit: ꝙ ille cõtra pactionem iuſq; iurandum mares liberos ſuſtuliſſet. Reliqua hiſtoria ſic contexitur. Iouem adultum cum audiuiſſet patrem atq; matrem cuſtodiis circũſeptos: atq; in uincula coniectos, ueniſſe cũ magna cretenſium multitudine, titanũq; ac filios eius pugnando uiciſſe, parentes uinculis exemiſſe: patri regnũ reddidiſſe, atq; ita in cretam remeaſſe. Poſt hæc deinde Saturno datam ſortem ut caueret ne filius eum regno expelleret illum eleuandæ ſortis atq; effugiendi piculi gr̃a inſidiatũ Ioui, ut eũ necaret. Iouem cognitis inſidiis regnũ ſibi denuo uẽdicaſſe, ac fugiſſe ſaturnũ, q cũ iactatus eſſet p oẽs terras pſequentibus armatis, quos ad eũ cõphendẽdũ uel necãdũ iuppiter miſerat: uix i Italia locũ in quo lateret, inuenit.

Saturni generis & res ab eo geſte.
Titan ſaturni frater
Iuppiter atq; Iuno gemini.
Pluton q.
Titani q.
Saturnus a Ioue fugatus & cur.

¶ Qua ratione homines dii cœperint nominari. Cap. XV.

QVibus ex rebus cum conſtet illos homines fuiſſe non eſt obſcurum qua ratione dii cœperint nominari. Si enim nulli reges ante Saturnum uel Vranum fuerunt propter hominnum raritatem: qui agreſtem uitam ſine ullo rectore uiuebant, non eſt dubium quin illis temporibus homines regem ipſum totamque gentem

ſummis

ſummis laudibus ac nouis honoribus iactare cœperint: ut etiam deos appellarent: ſiue ob miraculum uirtutis hoc uere putant rudes adhuc & ſimplices: ſiue (ut fieri ſolet) in adulationem pſentis potētiæ: ſiue ob bñficia qbus erāt ad humanitatem compoſiti. Deinde ipſi reges cum cari fuiſſent his, quorum uitam compoſuerant: magnum ſui deſiderium mortui reliquerunt. Itaq; homines eorum ſimulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione ſolatium. Progreſſiq; longius per amorem meriti, memoriam defunctorum colere cœperunt: ut & gratiam referre benemeruis uiderentur & ſucceſſores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem. Quod Cicero de natura deorum docet dicens: Suſcæpit autem uita hominum conſuetudoque communis: ut beneficiis excellentes uiros in cælum fama ac uoluntate tolleret. Hinc Hercules: hinc Caſtor: hinc Pollux: hinc Æſculapius: hinc Liber. Et alio loco atq; alio in plæriſq; ciuitatibus intelligi poteſt acuendæ uirtutis gratia: aut quo libentius reipublicæ cauſa periculum adiret optimus quiſque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Hac ſcilicet ratione Romani Cæſares ſuos conſecrauerūt: & Mauri reges ſuos. Sic paulatim religiones eſſe cœpere: dum illi primi qui eos nouerant: eo ritu ſuos liberos ac nepotes deinde omnes poſteros imbuerunt. Et hi tamen ſummi reges ob celebritatem nominis in prouinciis omnibus colebantur. Priuatim uero ſinguli populi gentis aut urbis conditores: ſeu uiri fortitudine inſignes erant: ſeu fœminæ caſtitate mirabiles: ſumma ueneratione coluerunt: ut Ægyptii Iſidem: Mauri Iubam. Macedones Gabyrim Pœni Vranum, latini Faunum: Sabini ſanctum Romani Quirinum. Eodem utique modo Athenæ Mineruam. Samos Iunonem: Paphos Venerem, Lemnos Vulcanum, Naxos liberum, Apollinem Delphi. Sic per populos atque regiones uaria ſacra ſuſcœpta ſunt, dum grati homines eſſe in ſuos principes cupiunt. Et quos alios honores uita carentibus deferant, inuenire non poſſunt. Præterea pietas eorum qui ſucceſſerant, plurimum contulit ad errorem. qui(ut diuina ſtirpe nati uiderentur) diuinos honores parentibus detulerunt: deferrique iuſſerunt. An ne poteſt aliquis dubitare quomodo religiones deorum ſint inſtitute cum apud Maronem legat Æneæ uerba ſociis imperātis?

Dii cur ex hominib⁹ Hoīes uñ cōſecrati.

Cicero

Reges a ſuis cōſecrati

alī Caranū

Vir. Æneidos. v.

¶ Nunc pateras libate ioui, præcibuſq; uocate
¶ Anchiſen genitorē. Cui non tm̄ īmortalitatem, uetq; ēt uentorq; tribuit ptātem:
¶ Poſcamus uentos, atq; hæc mea ſacra quot annis:
¶ Vrbe uelit poſita templis ſibi ferre dicatis. Idē ſcilicet de Ioue Liber & Pan. & Mercurius & Apollo fecerunt. Ac poſteą de his ipſis ſucceſſores eorum: Acceſſerunt etiam poetæ & compoſitis ad uoluptatem carminibus in cælum eos ſuſtulerunt: ſicut faciunt qui apud reges etiam malos panegerycis mendacibus adulantur: quod malum a græcis ortum eſt: quorum leuitas inſtructa dicendi facultate & copia: incredibile eſt quantas mendaciorum nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos & ſuſceperunt primi ſacra illorum: & uniuerſis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla ſic eos increpat.

Græcorū leuitas.

ἑλλὰς δὴ τί πέποιθας ἐπ' ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι. πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις ἀνατίθης, θύεις εἰδώλοις τίς τοι ἐν νῷ πλάνην ἔβαλεν ὥστε σε τάδε ποιεῖν μεγάλου θεοῦ προσώπου ἀπολελειμμένον .i. Græcia quid confidis in uiros principes? ad quid dona inania mortuis acquiris? immolas idolis, quis tibi in mentẽ errorem impoſuit? ut hæc perficias magni dei ore relicto? M. Tullius qui non tantum perfectus orator: ſed philoſophus fuit. Siquidem ſolus extitit Platonis imitator. in eos libro quo ſeipſum de morte filiæ conſolatus eſt: non dubitauit dicere deos qui publice colerentur homines fuiſſe. Quod ipſius teſtimonium eo debet grauiſſimum iudicari: q; & augurale habuit ſacerdotium: & eoſdem ſe colere uenerarique teſtãtur. Itaque intra paucos uerſiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem ſe modo conſecraturum eſſe profitetur, quo illi a ueteribus ſunt conſecrati, & illos mortuos eſſe docuit, & originem uanæ ſuperſtitionis oſtendit. Cum uero inquit & mares & fœminas complures ex hominibus in deorum numero eſſe uideamus: & in eorum urbibus atque agris auguſtiſſima delubra ueneremur: aſſentiam eorum ſapientiæ: quorum ingeniis & inuentis omnem uitam legibus & inſtitutis excultam conſtitutamque habemus. Quod ſi ullum unq̃ animal conſecrandum fuit: illud profecto fuit ſi Cadmi aut amphitryonis progenies aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus eſt, quod quidem faciam. Teque omnium optimam doctiſſimamq; approbantibus diis immortalibus ipſis: in eorum cætu locatam ad opinionem omnium mortalium conſecrabo. Fortaſſe dicat aliquis pro nimio luctu deliraſſe Ciceronem. Atqui omnis illa oratio: & doctrina, & exemplis & ipſo loquendi genere perfecta nõ ægri ſed conſtantis animi ac iudicii fuit. Et hæc ipſa ſentẽtia nullum præfert indicium doloris. Neque enim puto illum tam uarie, tam copioſe, tam ornate ſcribere potuiſſe, niſi luctum eius & ratio ipſa & conſolatio amicorum, & temporis longitudo mitigaſſet. Quid q̇dem dicit in libris de republica? idem de gloria? Nam de legibus, quo in opere Platonem ſecutus eſt leges uoluit ponere: quibus putaret: uſuram eſſe iuſtam, & ſapientem ciuitatem de religione ita ſanxit. Diuos & eos qui cæleſtes ſemper habiti ſunt colunto. Et illos quos in cælum merita locauerunt: Herculem, Liberum, Æſculapium, Pollucem: Caſtorem: quirinum. Item in Tuſculanis cum diceret totum penẽ cælum humano genere completum. Si uoluero inquit ſcrutari uetera: & ex illis ea quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipſi illi maiorum gẽtium dii qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quære quorum demonſtrantur ſepulchra in Græcia: reminiſcere quoniam ex initiatus quæ traduntur myſteriis. Tum denique q̃ hoc late pateat intelliges. Teſtatus eſt, uidelicet Attici conſcientiam ex ipſis myſteriis intelligi poſſe q; omnes illi homines fuerunt qui coluntur, & de Hercule: Libero: Æſculapio: Caſtore Polluce, incontanter fatentur. De Apolline ac ioue patribus eorum: item de Neptuno, Vulcano, Marte, Mercurio quos maiorum gentium deos appellauit timuit aperte confiteri. Et iccirco ait late hoc patere ut idem de ioue, cæteriſ

M. Tullius nõ tm̃ pfectus orator: ſed philoſophus.

Tulliolã conſecrare Cic. ſtatuit.

Cicer. libri de legib⁹.

Ciceron. locus ex Tuſc.

Maiorũ gẽtium dii.

q; antiquarum

que antiquioribus diis intelligamus,quorum memoriam ſi eadem ratione ueteres conſecrauerunt,qua ſe imaginem nomenq; filiæ conſecraturum eſſe dicit, ignoſci mærentibus poteſt, credentibus non poteſt. Q uis enim tam demens: qui conſenſu & placito innumerabilium ſtultorum, aperiri cælum mortuis arbitretur? aut aliquid, quod ipſe non habeat dare alteri poſſe? Apud Romanos deus iulius,quia hoc ſcelerato homini placuit Antonio.deus Q uirinus,qa hoc paſtoribus uiſum eſt,cum alter germani fratris extiterit,alter patriæ parricida, quod ſi conſul non fuiſſet Antonius.C.Cæſar pro ſuis in rempublicam meritis & defuncti hominis honore caruiſſet. Et quidem conſilio Piſonis ſoceri: &.L. Cæſaris propinqui:qui uetabant funus fieri.Et Dolabellæ conſulis, qui columnam in foro,id eſt titulum eius euertit,ac forum expiauit. Nam Romulum deſiderio ſuis fuiſſe declarat Ennius,apud quem populus amiſſum regem dolens hæc loquitur. Cæſar ab Antonio cōſecratus. Columna cæſaris euerſa

O Romule Romule dic,o,
Q ualem te patriæ cuſtodem dii genuerunt?
Tu produxiſti nos intra luminis oras. Romulus deſiderio ſuis fuit.
O pater:o genitor:o ſanguen diis oriundum. Ob hoc deſiderium facilius creditum eſt Iulio proculo mentienti, qui ſub ornatus a patribus eſt, ut nunciaret plæbi ſuæ uidiſſe ſe regem humano habitu auguſtiorem,eumque mandaſſe ad populum,ut ſibi delubrum fieret,ſe deum eſſe & Q uirinum uocari. Q uo facto & ipſi populo perſuaſit Romulum ad deos abiiſſe:& ſenatum ſuſpitiōe cædis regie liberauit. Sanguen. Quirin⁹ q

¶ Q ua ratione dii eſſe non poſſunt,quos ſecus diſcernit.Et ꝙ in naturam dei non accedit aut ſexus,aut coitus officium generandi. Cap. XVI. Secus pro ſexu.

POterā his quæ rettuli eſſe contentus: ſed ſuperſunt adhuc multa ſuſceptio operi neceſſaria. Nam quamuis ipſo religionum capite deſtructo uniuerſa ſuſtulerim: libet tamen proſequi cætera:& redarguere plenius inueteratam perſuaſionem: ut tandem homines pudeat ſuorum ac pœniteat errorū. Magnū hoc opus & homine dignum. R eligionum animos nodis exoluere pergo(ut ait Lucretius)qui quidem hōc efficere non poterat, quia nihil ueri afferebat. Noſtrum eſt hoc officium, qui & uerum deum aſſerimus, & falſos refutamus. Illi ergo qui poetas finxiſſe de diis fabulas opinātur:& deas fœminas eſſe credunt,& colunt: reuoluūtur imprudentes ad id quod negauerant,coire illos ac parere. Nec enim fieri poteſt:quin duo ſexus generandi cauſa ſint inſtituti. Recepta uero ſexuum diuerſitate,non intelligunt conſequens eſſe, ut concipiant,quod in deum cadere non poteſt ut iſti putant: nam & iouis eſſe filios dicunt & cæterorum deorū.Naſcuntur ergo & cottidie quidem dii noui.n.nec uincuntur ab hoībus fœcunditate.Igitur deorum innumerabilium plena ſunt oīa nullo ſcilicet moriente. Nam cū hoīum uix icredibilis numerus ſit & ineſtimabilis,quos tamē ſicuti naſcūtur: Lucretius

mori neceſſe eſt. Quid deorum eſſe tandem putemus: qui tot ſæculis nati ſunt, immortaleſq́ manſerunt? Cur ergo tam pauci coluntur? niſi forte arbitramur non generandi cauſa ſed tantummodo capiendæ uoluptatis duos eſſe ſexus deorum, & ea exercere quæ homunculos & facere & pati pudet. Cum uero dicantur aliqui ex aliquibus nati, conſequens eſt ut ſemper naſcantur, ſiquidem aliquando ſunt nati, uel ſi aliquando naſci deſierunt, ſcire nos conuenit cur aut quando deſierint.

Sen:

Iuppiter ſalaciſſimus.

Lex Papia.

Ius triũ liberorum.

Non illepide Seneca in libris moralibus philoſophiæ. Quid ergo eſt inqt quare apud poetas ſalaciſſimus iuppiter deſierit liberos tollere? Vtrum ſexagenarius factus eſt: & illi lex Papia fabulam impoſuit? an impetrauit ius triũ liberorum? An tandem illi uenit in mentem, ab alio expectes, alteri quod feceris. Et timet ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno? At iſti qui deos aſſerunt, uideant quomodo reſpondeant huic argumento: quod iferemus.

Deorum duo ſexus eẽ nõ pñt.

Si duo ſunt ſexus deorum, ſequitur concubitus. Et ſi coeunt: & domos habeant neceſſe eſt. Nec enim carent uirtute ac pudore, ut hoc promiſcue aut in propatulo faciant, ſicut muta uidemus facere animalia. ſi domos habent: conſequens eſt ut & urbes habeant, & quidem auctore Naſone, qui ait.

Plæbs habitat diuerſa locis, hac fronte potentes
Cælicolæ: clariq́ ſuos poſuere penates.

Si habent urbes, & agros igitur habebunt. Iam quis nõ uideat quæ ſequantur? arare illos & colere, quod quidẽ uictus cauſa fit, ergo mortales ſunt. quod argumentũ retrouerſum idem ualet. Si enim agros nõ habent, ne urbes quidem. Si urbes non habẽt, ne domos quidem. Si domibus carent, ergo & concubitu. Si concubitus ab his abeſt: & ſexus igitur fœmineus. In diis autem uidemus & fœminas eſſe: ergo dii non ſunt. Diſſoluat hoc argumentum ſi quis põt. Ita enim res rem ſequit̃ ut hæc ultima neceſſe ſit confiteri. Sed ne illud qdem diſſoluet aliquis ex duobus ſexibus alter fortior alter infirmior eſt.

Mares robuſti. Fœminæ ĩbecillæ.

Robuſtiores enim mares: ſunt fœminæ imbecilliores. Imbecillitas aũt non cadit in deum, ergo nec fœmineus ſexus. Huic additur ſuperioris argumẽti extrema illa concluſio: ut dii non ſint, qm̃ in diis & fœminæ ſunt.

Q̃d ſtoici fidẽ hiſtoriarum & poetarũ figmẽta inani phyſica rõne puertunt: & quæ miſeriæ & turpitudines de diis referantur. Cap. XVII.

OB has rationes ſtoici alio uerſu in deos interpretantur. Et quia non præuident quid ſit in uero, conantur eos cum rerum naturalium ratione coniungere, quos Cice. ſecutus de diis ac religionis eorum hanc ſententiam tulit. Videtis ne igitur: ut a phyſicis rebus bene atq́ utiliter inuentis trahat ratio, ad commentitios ac fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones erroreſq́ turbulentos: ſuperſtitiones pene aniles: & formæ enim deorum nobis & ætates & ueſtitus ornatuſq́ noti ſunt. Genera præterea: coniugia: cognationes omnes, omniaq́ traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Quid planius; qd uerius dici poteſt?

Cicero romanæ phiæ princeps.

Romanæ philoſophiæ princeps, & ampliſſimo ſacerdotio præditus commentitios ac fictos deos redarguit quorum cultus ſuperſtitiones pene aniles eſſe teſtatur, falſis opinionibus erroribuſq́

erroribuſq; turbulentis implicatos eſſe homines queritꝰ. Nam totus liber tertius de natura deoꝝ oēs funditus religiones euertit ac delet. Q uid ergo a nobis expectatur amplius? Nũ eloquẽtia ſupare poſſumus Ciceronẽ? minime id qdē ſed fiduciã illi defuit ignorantis ueritatē: quod ipſe ſimpliciter in eodem opere cõfitetꝰ Ait.n.facilius ſe poſſe dicere: qd non ſit q̃ quid ſit: hoc eſt falſa ſe intelligere, uera neſcire. Claꝝ eſt igitur homines fuiſſe illos: qui dii putantꝰ. Et coꝝ memoriã poſt mortem conſecratã eſſe, ideo ēt ætates diuerſæ ſũt. Et certæ imagines, ſingulorũ ꝗ in eo habitu & ætate ſingulorum ſimulachra configurata ſunt: in qua quemq; mors deprehendit: cõſideremus (ſi placet) ærũnas infælicium deoꝝ. Iſis filium ꝑdidit, Ceres filiam: expulſa & per orbem terræ iactata Latona uix inſulam paruã in qua pareret inuenit. Deum mater & amauit formoſum adoleſcentẽ, & eundẽ cum pellice deprehenſum ex ſectis uirilibus ſemiuirũ reddidit. Et nunc a gallis ſacerdotibus ſacra eius celebrantur. uno pellices acerrime perſecuta eſt, quia parere ipſa non potuit ex fratre. Inſulam Samum ſcribit Varro prius partheniam noĩatã, ꝗ ibi iuno adoleuerit, ibiq; etiam ioui nupſerit. Itaq; nobiliſſimum & antiquiſſimum templum eius eſt Sami & ſimulachrum in habitu nubentis figuratum? & ſacra eius anniuerſaria nuptiarũ ritu celebrãtur. Si ergo adoleuit: ſi fuit uirgo primo poſtea mulier hominem fuiſſe. q non intelligit, pecudẽ ſe fateretur Q uid loquar obſcœnitatẽ Veneris omnium proſtitutæ libidinibus: non deorũ tm̃ ſed & hominum. Hæc enim ex famoſo Martis ſtupro genuit Harmoniã ex Mercurio Hermaphroditum, qui eſt natus Androgynus. Ex ioue Cupidinẽ. Ex anchiſa Æneã, & ex Bute Erycen. Ex adone quidẽ nullũ potuit qui ẽt tum puer ab apro ictus occiſus eſt, quæ prima (ut in hiſtoria ſacra continetur) artem meretriciam inſtituit, auctorq; mulieribus in cypro fuit, uti uulgo corporũ quæſtũ facerẽt. Q uod icctrco impauit, ne ſola præter alias mulieres impudica & uirorũ appetens uideretꝰ. Etiã ne habet hæc aliquid numinis? cuius plura numerantur adulteria: q̃ partus? Sed ne illæ quidẽ uirgines illibatã caſtitatẽ ſeruare potuerũt Vnde.n.putemus Erichthoniũ eſſe natũ? An ex terra (ut poetæ uideri uolunt) At res ipſa clamat. Nam cũ Vulcanus diis arma feciſſet, eiq; iuppiter optionẽ dediſſet præmii (quod uellet) poſtulandi, iuraſſetq; (ut ſolebat) per infernam paludẽ ſe nihil negaturum tum faber claudus Mineruæ nuptias poſtulauit. Hic iuppiter optimus maximus tanta religione conſtrictus, abnuere non potuit, Mineruam tamen monuit repugnare pudicitiamq; defendere: Tũ in illo colluctatione Vulcanũ in terram ꝓfudiſſe aiunt ſemen unde ſit Erichthonius natus. Idq; illi nomẽ impoſitum ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ χθονὸς, ideſt ex certamine atq; humo. Cur igitꝰ uirgo eum puerum cum dracone concluſum & obſignatũ tribus uirginibus Cecropidis cõmendauit? euidens (ut opinor) inceſtum, quod nullo modo poſſit colorari, Altera cum pene amatorem ſuũ perdidiſſet, qui erat turbatis diſtractus equis, præſtãtiſſimum medicũ Æſculapiũ curando iuueni aduocauit: eumq; ſanatum

Secretis alma recondit.
Sedibus, & nymphæ Egeriæ, nemoriq; relegat
Solus ubi in ſyluis italis ignobilis æuum

Cice. de deorum natura

Iſis

Ceres

Latonæ errores

Galli

Attis

Samos inſula Parthenia inſula Iũo ſamia

Veneris adulteria

Harmonia

Hermaphroditus

Cupido

Eryx

Erichthoniꝰ q & unã

Vulcanus

Hippolytꝰ a diana amatus

Virbius.

Exigeret:uerſoſq; ibi nomine uirbius eſſet. Q uid ſibi uult hæc tam diligẽs:tam ſollicita curatio? quid ſecretæ ſedes? quid relegatio uel tam longe:uel ad mulierem:uel in ſolitudinem? quid deinde nominis cõmutatio? Poſtremo quid equorum tam pertinax abominatio? Q uid ſignificant hæc omnia, niſi conſcientiam ſtupri? aut amorem minime uirginalem. Erant plane: cur tãtum laborem pro tã fideli iuuene ſuſcipetet, quia amanti nouercæ obſequium pernegaret.

¶ Q uõ refellantur hi qui deos eſſe factos ex hoibus mentiãtur. Cap XVIII.

HOc in loco refellendi ſunt etiam hi, qui deos ex hoibus eſſe factos non tantũ fatentur: ſed ut eos laudent, eti: m gloriantur, aut uirtutis gratia, ut Herculem, aut munerum ut Cererem ac Liberum, aut artium repertarum, ut Æſculapium uel Mineruam. Hæc uero q̃ inepta ſint, quãq; non digna, propter quæ homines inexpiabili ſe ſcelere contaminent, hoſteſq; deo uero fiant, quo contempto mortuorũ ſacra ſuſcipiunt: ex ſingulis rebus oſtendam. uirtutem eſſe dicunt, quæ hominem tollat in cælum, non illam de qua philoſophi dixerunt: quæ poſita eſt in bonis animi ſed hanc corporalem quæ dicitur fortitudo: quæ quoniam p̃cipua in Hercule fuit ĩmortalitatẽ meruiſſe creditur. Q uis tam ſtulte ineptus eſt, ut corporis uires diuinum uel etiam humanum bonum iudicet: cũ ſint & maiores pecudibus attributæ & uno morbo ſæpe frangãtur: uel ipſa ſenectute occultũ minuãtur & corruant. Itaq; idem cũ ille deformari ulceribus toros ſuos cerneret, nec ſanari ſe uoluit: nec ſenem fieri neq̃ ſeipſo minor aut deformior uideretur. Hunc ergo qui uiuum ſeipſum cõbuſſerat, aſcẽdiſſe in cælum putauerũt, eaq; ipſe quæ ſtultiſſime admirati ſunt ſimulachris & imaginibus compræſſa & conſecrata poſuerunt ut in perpetuum uanitatis eorũ monumenta p̃ſtarent, qui ob necem beſtiarũ deos fieri crediſſent. Sed hæc græcorũ fortaſſe culpa, qui res leuiſſimas pro maximis ſemper habuerunt. Q uid noſtri num ſapiẽtiores? qui athleticam quidem uirtutẽ contẽnunt: quia nihil obeſt, ſed regiã (quia late ſolet nocere) ſic admirãtur: ut fortes & bellicoſos duces in deorũ cœtum locari arbitrent. Nec eſſe ullam aliã ad ĩmortalitatẽ uiam: q̃ exercitus ducere: aliena uaſtare, urbes delere: oppida excidere, liberos populos aut trucidare aut ſubiicere ſeruituti, uidelicet quo plures homines afflixerint ſpoliauerint, occiderint, eo ſe nobiliores & clariores putant. & inanis gloriæ ſpecies capti ſceleribus ſuis nomen uirtutis ĩponunt. Iã mallem ut a ferarum cedibus deos ſibi fingerẽt: q̃ ĩmortalitatem tam cruentam p̃barent. Siquis unum hominem iugulauerit, pro contaminato ac nefario habetur: nec ad terrenum hoc domicilium deorum admitti eũ fas putant. Ille aũt qui infinita hominum milia trucidauerint: cruore campos inundauerit: flumina infecerit: non modo in templum, ſed etiam in cælum admittitur: apud Enniũ ſic loquitur Aphricanus: Si fas cædendo cæleſtia ſcandere cuiq̃ eſt: Mi ſoli cæli maxima porta patet. Scilicet quia magnam partem generis humani extinxit ac perdidit. O q̃tis in tenebris Aphricane uerſatus es, uel potius o poeta qui per cædes & ſanguinem patere hoibus in cælum aſcenſum putaueris: Cui uanitati & Ci. aſ

Virtus hominẽ tollit in cælũ.

Herculi buſtum.

Græci res leuiſſimas p̃ max. habẽt.

Ennius

Aphricani epitaph.

Cicero

ſentit

ſentit. Eſt uero inquit Aphricane: nam & Herculi eadem ipſa porta patuit: tanq̃ ipſe planẽ cum id fieret: ianitor fuerit in cælo. Equidem ſtatuere non poſſum: dolendum ne potius an ridendum putem cum uideam & graues & doctos & (ut ſibi uidentur) ſapientes uiros: in tam miſerandis errorum fluctibus uolutari. Si hæc eſt uirtus quæ nos immortales facit: mori equidem malim: q̃ exitio eẽ q̃ plurimis. Si aliter parari immortalitas non poteſt niſi per ſanguinem, quid fiet ſi omnes in concordiam conſenſerint? Quod certe fieri poterit ſi pernicioſo & impio furore proiecto innocentes eſſe ac iuſti uelint. Nũ igitur nemo erit cælo dignus? num peribit uirtus, quia hominibus in homines ſæuire nõ dabitur? Sed iſti qui euerſiones urbium populorumq; ſummam gloriam cõputant ocium publicum non ferrent: rapient, ſæuient & iniuriis inſolenter illatis humanæ ſocietatis fœdus irrumpent: ut habere hoſtem poſſint: quẽ ſceleratius deleant q̃ laceſſierint.

Herculem uirtus, i. cælũ ſuſtulit

Nunc ad reliqua pergamus. Nomẽ deorum Cereri ac libero traditio munerum fecit. Poſſum diuinis docere litteris uinum atq; fruges ante progeniem cæli atq; Saturni fuiſſe in uſum hominum. ſed ab his ſane inuenta eſſe fingamus. Num poteſt plus aut minus uideri colleg[i]ſſe fruges, hiſq; factis panẽ facere docuiſſe, aut uuas de uitibus lectas expreſſiſſe, uinumq; feciſſe, q̃ fruges ipſas aut uites generaſſe aut protuliſſe de terra? Reliquit hæc ſane deus humanis ingeniis eruenda: tamen fieri non poteſt quin ipſius ſint omnia qui tribuit ſapientiam homini ut inueniret: & ipſa illa quæ poſſent inueniri: primus inuenit.

Ceres iuẽtrix frugũ
Vini inuẽtor

Artes quoq; ſuis inuentoribus imortalitatem peperiſſe dicuntur: ut Æſculapio medicina Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos: qui fullonicam, ſutrinãq; docuerunt. Cur aũt ſiguline repertori honos non habet? An quia iſti diuites uaſa ſamia contemnunt? Sunt & aliæ artes: quarum repertores humanæ uitæ plurimum poſuerunt. Cur non etiam illis attributa ſunt tẽpla? ſed nimirum Minerua eſt quæ oẽs repperit. Ideoq; illi opifices ſupplicant. Ergo ab his ſordibus Minerua aſcẽdit in cælum. Eſt uero cauſa cur quiſq̃ derelinquat eum, qui terram cum animantibus, cælum cum aſtris & luminibus exorſus eſt ut eam ueneretur, quæ telam docuit ordiri? Quid ille qui uulnera in corporibus ſanare docuit? Num poteſt eſſe p̃ſtantior: q̃ qui corpora ipſa formauit, ſentiendi, ac uiuendi rationẽ dedit? Herbas deniq; ipſas & cætera: quibus medendi ars conſtat: excogitauit ac protulit?

Vulcanus inuentor fabricæ
Samia uaſa
Minerua artium inuentrix

Quod deos uanos & deum uerũ nemo ſimul poteſt colere. Cap. XIX.

AT enim dicit aliquis & huic ſummo q fecit oia, & illis qui partum profuerunt, ſuam uenerationẽ eſſe tribuẽdã. Primũ nec factũ eſt unq̃, ut qui hos colit, etiam deum coluerit, neq; fieri poteſt: quoniã ſi honos idẽ tribuitur aliis: ipſe omnino nõ colit, cuius religio eſt illum eſſe unum ac ſolum deum credere. Clamat ſummus poeta eos omnes qui inuentas uitam excoluere per artes: apud inferos eſſe. ipſumq; illũ medicinæ repertorem talis & artis ad ſtygias undas fulmine eſſe detruſum: ut intelligamus quãtum ualeat pater oipotens qui & deos fulminibus extinguat ſed homines ingenioſi hanc ſecũ habebant fortaſſe rationẽ quia deus fulminari non poteſt; apparet non eſſe factum; immo uero quia factum eſt apparet homi-

Æſculapius a ioue fulminatus

Mendaciũ poetarũ nó in facto eſt: sed in nomine.

nem fuiſſe non deum. Mendacium enim poetarum non in facto eſt: ſed in nomine. Metuebant enim malum ſi contra publicam perſuaſionem faterentur quod erat uerum. Quod ſi hoc conſtat inter ipſos ex hominibus deos factos: cur ergo non credunt poetis: ſi quando illorum fugas & uulnera, & mortes: & bella & adulteria deſcribunt? Quibus ex rebus intelligi datur: non potuiſſe ullo pacto fieri deos quia ne homines quidem ꝓbi fuerũt, eaq́ in uita ſua geſſerunt: quæ mortem pariunt ſempiternam.

❡ De propria Romanorum religione Cap. XX.

Lupa romuli nutrie

VEnio nunc ad proprias romanorum religiones: quoniam de communibus dixi, Romuli nutrix Lupa honoribus eſt affecta diuinis. Et ferrem ſi uero id animal ipſum fuiſſet, cuius figuram gerit auctor eſt Liuius laurentiæ eſſe ſimulacrum & quidem non corporis, ſed mentis ac morum. Fuit enim Fauſtuli uxor: ꝙ propter uulgari nominis uiliitatem Lupa inter paſtores. ideſt meretrix nuncupata eſt, unde etiam Lupanar dicitur. exemplum. ſcilicet Athenienſium in ea figuranda romani ſecuti ſunt: apud quos meretrix quædam nomine Leæna cum tyrannum occidiſſet quia nefas erat ſimulacrum conſtitui meretricis in templo: animalis effigiem poſuerunt, cuius nomen gerebat. Itaque ut illi monumentum ex nomine: ſic iſti ex profeſſione fecerunt. Huius nominis etiam dies feſtus dicatus eſt, & larentinalia conſtituta. Nec hanc ſolam Romani meretricem colunt: ſed Faulam quoque quam Herculis ſcortum fuiſſe Verrius ſcribit. Iam quanta iſta immortalitas putanda ſit, quam etiam meretrices aſſequantur. Flora cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet: Populum romanum ſcripſit hæredem, certam pecuniam reliquit: cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur: editione ludoꝝ quos appellant Floralia. Quod quia ſenatui flagitioſum uidebatur: ab ipſo nomine argumentũ ſumi placuit: ut pudendæ rei quædam dignitas adderet.

Leæna meretricis ſimulacrum

Larentina lia

Faula herculis ſcortũ de quo Plutar. in problem.

Floralia cur iſtituti

Deam finxerunt eſſe quæ floribus præſit, eamq́ oportere placari: ut fruges cum arboribus aut uitibus benẽ proſperẽq́ floreſcerent: Eum colorem ſecutus in faſtis poeta non ignobilẽ nympham narrauit, quæ ſit Chloris uocitata, eãq́ zephyro nuptam quaſi dotis loco id accepiſſe muneris a marito: ut hẽret oium florum poteſtatem: Honeſte quidem iſta dicũtur ſed inhoneſte turpiterq́ creduntur. Non debent (cum ueritas quæritur) hmõi nos uelamenta decipere. Celebrantur ergo illi ludi cum omni laſciuia: conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter uerboꝝ licentiam: quibus obſcœnitas omnis effunditur: exuũtur etiam ueſtibus populo flagitante meretrices, quæ tunc minorum funguntur officio: & in conſpectu populi uſq́ ad ſacietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinent. Cloacinæ ſimulacrum in cloaca maxima repertum Tatius conſecrauit: & quia cuius eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit. Pauorẽ Palloréq́ Tullus Hoſtilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicam, niſi dignum fuiſſe qui ſemper deos ſuos (ſicut optari ſolet) præſentes haberet? Ab hoc illud M. Marcelli de cõſecratione honoris atq́ uirtutis honeſtate nomine differre cõgruit. Eadem uanitate mentem quoq́ inter deos collocauit ſenatus, quam profe

Qui· iguito ... floru.

Flora dea quæ. Chloris dea quæ.

Cloacina dea quæ

Pauor deꝰ

Pallor deꝰ

Honoris ædes

Virtutis ædes

Mens dea

cto ſi

cto ſi habuiſſet: eiuſmodi ſacra nunquam ſuſcepiſſet: Magnum Cicero audaxq; conſilium ſuſcepiſſe Græciam dicit: quod cupidinum & amorum ſimulacra in gymnaſiis cōſecraſſet: adulatus eſt uidelicet Attico: & irriſit hominē familiarem Non eſt enim illud magnum: aut oīno conſilium dicēdum fuit: Sed impudicoꝝ hominum perdita & deplorata nequitia: qui liberos ſuos quos erudire ad honeſta deberent: proſtituerunt libidini iuuentutis: a quibus flagitioꝝ deos & in illis potiſſimum loci: ubi nuda corpora corruptorum luminibus patent & in illa coli ætate uoluerunt: quæ ſimplex & inprouida prius irretiri. & in laqueos poteſt cadere: quam cauere. Quid mirum ſi ab hac gente uniuerſa flagitia manarunt? apud quam ipſa uitia religioſa ſunt eaq; non modo non uitantur uerum etiā coluntur. Et ideo huic ſententiæ tanquam græcos prudentia uinceret, adiecit. Virtutes enim oportet non uitia conſecrari, Quod ſi recipis o. M. Tulli: non uides fore ut irrumpant uitia cum uirtutibus, quia mala bonis adhærent: & in animis hominum potentiora ſunt: quæ ſi uetas conſecrari: reſpondebit tibi illa eadem Græcia ſe alios deos colere, ut proſint, alios ne noceant, Hæc enim ſemper excuſatio eſt eorum, qui mala ſua pro diis habēt ut Romani Rubiginem ac Febrem. Sic ergo uitia conſecranda non ſunt, in quo tibi aſſentior ne uirtutes quidem. Non enim per ſe ſapiunt aut ſentiunt: neque intra parietes, aut ædiculas luto factas, ſed intra pectus collocandæ ſunt, & interius compræhendendæ ne ſint falſæ, ſi extra hominem fuerint collocatæ. Itaque præclaram illam legem tuam derideo, quam ponis his uerbis. Aſt illa propter quæ datur homini aſcenſus in cælum, mentem, uirtutem pietatem, fidem, earumque laudum delubra ſunto. At qui hæc ſeparari ab homine non poſſunt. Si enim colenda ſunt in homine ipſo ſint neceſſe eſt. Si autem ſunt extra hominem: quid opus eſt ea colere, quibus careamus? Virtus colenda eſt, non imago uirtutis, & colenda eſt non ſacrificio aliquo, aut thure aut præcatione ſolēni, ſed uoluntate ſola atque propoſito. Nam quid eſt aliud colere uirtutem, niſi eam comprehendere animo & tenere? Quod unuſquiſq; ſimul occepit uelle conſequitur. His ſolus uirtutis eſt cultus, nam religio & ueneratio nulla alia niſi unius dei tenenda eſt. Quid igitur opus eſt, o uir ſapientiſſime ſuperuacuis extructionibus loca occupare, quæ poſſint humanis uſibus cedere, quid ſacerdotes conſtituere uana & inſenſibilia culturos, quid immolare uictimas? Quid tantos ſumptus, uel fingendis uel colendis imaginibus impendere? Firmius & incorruptius templum eſt pectus humanum, hoc potius ornetur hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falſas conſecrationes eſſe ſequitur: quod neceſſe eſt. Qui enim uirtutes ſic colũt ideſt qui umbras atq; imagines uirtutum conſectantur: ea ipſa quæ uera ſunt tenere non poſſunt. Itaq; nulla in quoq̃ uirtus eſt: uitiis ubiq; dominantibus nulla fides: uno omnia pro ſe quoq; rapiente, nulla pietas nec conſanguineis, nec parentibus parcēte auaritia & cupiditate in uenenum & ferrum ruente, nulla pax, nulla cōcordia, publice bellis ſæuientibus, priuatis inimiciciis uſq; ad ſanguinem furentibus. Nulla pudicitia libidinibus effrænatis oēm ſexum & omnes corporis partes contaminantibus, nec tamen deſinunt ea colere quæ fugiunt & oderunt.

Cupidinũ ſimulacra in gymnaſiis.

Græciom niũ flagitiorũ magiſtri

Rubigo dea
Febris dea
Ædicula

Virt⁹ q̃o colenda

Secula perditiſſima: qualia ſũt hæc

De ſacrificiis & myſteriis eorum. Cap. XXI.

Diximus de diis ipſis qui coluntur. Nunc de ſacris ac myſteriis eorum pauca dicenda ſunt. Apud Cypri ſalaminem humanam hoſtiam Ioui Teucrus immolauit. Idq; ſacrificium poſteris tradidit qđ eſt nuper Hadriano imperãte ſublatũ. Erat lex apud Tauros in humanã & feram gentẽ uti Dianæ hoſpites ĩmolarent, & id ſacrificium multis temporibus celebratũ eſt. Galli Eſum atq; Teutatem humano cruore placabãt. Nec latini quidẽ huius ĩmanitatis experies fuerunt. Siquidem latialis Iuppiter ẽt nunc ſanguine colit̃ humano. Quid ab his boni precat̃ qbus ſic ſacrificant? Aut quid tales dii hoibus præſtare poſſunt, quorũ pœnis ꝓpitiantur? Sed de barbaris nõ eſt adeó mirandũ, quorum religio cũ moribus cõgruit. Noſtri uero q ſemp mãſuetudinis & humanitatis gloriã ſibi nendicarunt, nõne ſacrilegis his ſacris ĩmaniores repeniũtur? Hi.n. potius ſcelerati ſunt habẽdi, qui cũ ſint liberaliũ diſciplinarũ ſtudiis expoliti ab humanitate deſciſcũt: q̃ qui rudes & ĩperiti ad mala facinora bonorũ ignoratiõe labuntur. Apparet tamen antiquũ eſſe hunc immolandorum hominum ritum. Siquidem Saturnus in Latio eodẽ genere ſacrificii cultus eſt, non quidem ut homo ad aram immolaretur, ſed uti in Tyberim de põte miluio mitteretur. Quod ex reſponſo quodã factitatum Varro autor eſt. Cuius reſpõſi ultimus uerſus eſt talis. καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα .i. Et capita Saturnio & pr̃i mittite lumina.i. hominem. Quod qa uidetur ambiguũ & faxilli & hõ iaci ſolet. Verúm id genus ſacrificii ab Herc. cũ ex Hiſpania rediret dicitur eſſe ſublatum, ritu tamẽ permanente, ut pro ueris hominibus imagines iacerentur ex ſcyrpo ut Ouidi. in faſtis docet.

Humanæ hoſtiæ.
Teucer apud Cyprum.
Tauri ſcythæ.
Eſus & teutates.
Iuppiter latialis.
Argeorũ ſacra.

Donec inde uenit Thyrintius arua quot annis.
Triſtia leucadio ſacra parata modo.
¶ Illũ ſtramineos in aquã miſiſſe quirites
Herculis exẽpló corpora falſa iace.
¶ Hæc ſacra ueſtales uirgies faciũt ut ait idẽ
Tũ quoq; priſcorũ uirgo ſimulacra uirorũ
¶ Mittere roboreo ſcyrpea põte ſolet.

Nã de infantibus q eidẽ ſaturno ĩmolabant̃ ꝓpter odiũ Iouis qd dicã non inuenio. Tã barbaros tã ĩmanes fuiſſe hoies ut paricidiũ ſuũ, i. tetrũ atq; execrabile humano generi facinus ſacrificiũ uocarẽt. Cũ teneras atq; ĩnocentes aias q̃ maxie eſt ætas parentibus dulcior, ſine ullo reſpectu pietatis extinguerent, ĩmanitatẽq; oĩum beſtiarũ, quæ tñ fœtus ſuos amant, feritate ſuperarẽt. O demẽtiã inſanabilẽ, quid illis iſti dii amplius facere poſſent, ſi eſſent iratiſſimi, q̃ faciunt propitii? Cũ ſuos cultores parricidiis inqnant, orbitatibus mactãt, humanis ſenſibus ſpoliãt? Quid põt eẽ his hoibus ſancti? Aut qd ĩ ꝓphãis locis faciẽt, q ĩter aras deorũ ſũma ſcelera cõmittũt? Peſcenius Feſtus ĩ libris hiſtoriarũ p ſatyrã refert, Carthagineſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immorale, & cum uicti eſſent ab Agathocle rege ſiculorum, iratum ſibi deum putauiſſe. Itaq; ut diligẽtius piaculum ſoluerent, ducentos nobilium filios immolaſſe.

Saturno cur ĩmolarent̃ ĩfãtes
Hiſtoriæ p ſatyram.
Carthagineſes hoſtias hũanas ſaturno ĩmolabãt.
Agathocles ſicillæ rex.

Tantum religio potuit ſuadere malorum:
Quæ peperit ſæpe ſceleroſa atq; impia facta.

Cui ergo dementiſſimi homines illo ſacrificio conſulebant? cum tantam partem

Galli cybeles. Bellona dea quæ. Fanatici bello næ. Iſidis ſacra

ciuitatis occideret.quāta fortaſſe ne Aghatocles quidē uictor occiderat. Abiſto gñe ſacroꝝ nō minoris īſaniæ iudicāda ſunt publica illa ſacra,quoꝝ alia ſūt mřis deū,ī quibus hoīes ſuis ipſi uirilibus litāt.Amputato.n.ſexu nō uiros ſe,nec fœminas faciūt.Alia uirtutis,quā eandē Bellonā uocāt.In quibus ipſi ſacerdotes nō alieno ſed ſuo cruore ſacrificāt.Sectis nāqꝫ humeris & utraqꝫ māu diſtrictos gladios exerentes currūt,& efferunt & īſaniunt.Optime igit̃ Q uin.fanatico bello. iſtud inqt ſi deus cogit,iratus ē,ēt ne hæc ſacra ſunt. Nōne ſatius ē pecudū more uiuere,ꝗ deos tā īpos,tā ꝓfanos,tā ſanguinarios colere. Sed unde iſti errores & hæc tāta flagitia manauerūt, ſuo loco diſſeremus,iterim uideamus cætera,ꝗ carēt ſcelere ne ſtudio īſectādi uideamur eligere peiora.Iſidis egyptia ſacra ſunt ꝗtenus filiū paruulū uel pdiderit uel inuenerit. Nā primo ſacerdotes eius deglabrato corpore ſua pectora tūdunt,lamentant̃ ſicut ipſa cū pdidit fecerat. Deide puer prodicitur quaſi inuentus,& in lætitiam luctus Ille mutatur,ideo Lucanus.

Lucanus

¶ Nunquamqꝫ ſatis quæſitus Oſiris. Semper.n.perdunt & ſemper inueniunt. Refert̃ ergo in ſacris imago rei,ꝗ uera geſta eſt,quæ ꝓfecto ſi quid ſapimus declarat mortalē mulierē fuiſſe,ac penē orbā,niſi unicū repiſſet,qd illū ipſum poetā minime fugit,apud quē Pompeius adoleſcēs morte přis audita hæc loquitur.

Euoluam buſto iam numen gentibus iſim.

Et tectum ligno ſpargam per uulgus oſirim.

Oſiris q. Serapis q. Quirinus ex Romulo. Nemeſis ex Leda. Marica ex Circe. Leucothea ex Ino. Palemō ex Melicer. Proſerpiæ raptus. Priapi uictima cur aſellus. Veſtæ ſacra.

Hic eſt Oſiris,quē Serapin & Serapidē uulgus appellat.Solent.n.mortuis conſecratis noīa īmutari,credo nequis putet eos hoīes fuiſſe.Nam & Romulus poſt mortem Q uirinus dictus eſt,& Leda Nemeſis,& Circe Marica & Ino poſtꝗ ſe præcipitauit Leucothea,materqꝫ Matuta.Et Melicertes filius eius Palæmō,atqꝫ Portunus.Sacra uero Cereris Eleuſinæ nō ſunt his diſſimilia.Nam ſicut ibi Oſiris puer planctu mřis inquiritur,ita hic ad inceſtū patrui matrimoniū rapta Proſerpina,quam quia facibus ex Æthnæ uertice accenſis quæſiſſe in Sicilia Ceres dicitur,iccirco ſacra eius ardentiū Tedarū iactatione celebrantur. Apud Lāpſacū Priapo lætabilis uictima eſt aſellus.Cuius ſacrificii rō īfaſtis hæc redd t̃. Cū dii oēs ad feſtū mřis magnæ conueniſſent,epuliſqꝫ ſatiati noctē luſibus ducerēt,qeuiſſe humi Veſtā ſomnūqꝫ cæpiſſe,ibi Priapū ſomno eius ac pudicitiæ īſidiatum ſed illā intēpeſtiuo clamore aſelli,quo Silenus uehebat̃ excitatā:libidinē uero īſidiatoris eē detectā. Hac de cā Lampſacenos aſellū Priapo quaſi ī ultionē mactare cōſueuiſſe.Apud Romanos uero eundē ueſtalibus ſacris in honorē pudicitiæ conſeruatæ panibus coronari.Q uid turpius.Q uid flagitioſius,ꝗ ſi Veſta beneficio aſini uirgo eſt. At poeta fabulā finxit.Num ergo illud eſt uerius quod referunt hi qui phænomena conſcripſerunt. cum de duabus cācri ſtellis loquūtur,

Aſelli ī cælo cur.

quas græci ὄνους uocant aſellos,fuiſſe,qui liberum patrem tranſuexerint, cum amnem tranſire non poſſet, quorum alteri hoc præmium dederit, ut humana uoce loqueretur.Itaqꝫ inter eum Priapumqꝫ ortum eſſe certamen de membri obſcœni magnitudine.Priapum uictum & iratum interemiſſe uictorem. Hoc uero multo magis ineptum eſt,ſed poetis licet quicquid uelint. Non excutio tam deforme myſterium, Nec Priapum denudo, nequid appareat riſu dignum.

Finxerunt

Finxerunt hæc ſane poetæ, ſed neceſſe eſt alicuius maioris turpitudinis tegendæ
gratia ficta ſint. Quæ ſint ergo queramus. At ea profecto manifeſta eſt. Nam ſi- Lunæ taurus mactat
cut Lunæ taurus mactatur, quia ſimiliter habet cornua, &

Placat equo perſis radiis Hyperiona cinctum:
Ne detur celeri uictima tarda deo.

Ita i hoc quia magnitudo mẽbri uirilis enormis eſt, nõ potuit ei monſtro aptior
uictima reperiri, q̃ quæ ipſum cui mactatur poſſet imitari. Apud Lindum qnod Lindos oppi.
eſt oppidum Rhodi: Herculis ſacra ſunt, quorũ a cæteris lõge diuerſus ẽ ritus.
Siquidem non Euphemia (nt græci appellanr) ſed maledictis & execratione ce-
lebrantur. Eaq; pro uiolatis habent, ſi quando inter ſolemnes ritus uel impruden Herculis lindii ſacra.
ti alicui exciderit bonũ uerbũ. Cuius rei hæc ratio redditur, ſi tamẽ ulla eſſe in re- Bõa uerba
bus uaniſſimis poteſt. Hercules cum eo delatus eſſet, famẽq; pateretur: aratorẽ in ſacris.
quendã aſpexit operantem, ab eoq; petere cœpit, ur ſibi unum bouem uenderet.
Enimuero ille negauit fieri poſſe, quia ſpes ſua oĩs colendæ terræ: duobus illis iu-
uencis niteretur. Hercules ſolita uiolẽtia uſus quia nnũ accipere nõ potuit: utrũ-
q; ſubſtulit: At ille infelix cum boues ſuos mactari uideret, iniuriã ſuam maledi
ctis ultus eſt, qnod homini eleganti & urbano gratiſſimũ fuit. Nam dum comi-
tibus ſuis epulas apparat, dũq; alienos boues deuorat illum ſibi amariſſime cõ-
uiciantem, cum riſu & cachinnis andiebat. Sed poſtq̃ Herculi diuinos honores
ob admiratiõem uirtutis deferri placuit a ciuibus ei ara poſita eſt, quam de facto
βούζυγον.i. bouis iugũ nominauit. Ad quam dno iuncti boues immolarentur, ſicut
illi quos abſtulerat aratori eũq; ipſum ſibi conſtituit ſacerdotem, ac præcepit ut
iiſdẽ maledictis ſemper in celebrandis ſacrificiis uteret̃, q; negaret ſe unq̃ epula-
tũ eſſe iocũdius. Hæc iã non ſacra ſunt, ſed ſacrilegia in quibus id factũ dr̃ quod Iouis ſacra
in aliis ſi fiat ſeueriſſime uindicat̃. Ipſius ãt cretici Iouis ſacra qd aliud, q̃ quõ ſit
aut ſubtractus p̃ri aut nutritus oñdũt: Capella.n. Amaltheæ nymphæ, q̃ uberi-
bus ſuis aluit iſantẽ, de q̃ Germanicus Cæſar i arateo carmĩe ſic ait, Illa putatur. Amalthea capella.

Nutrix eſſe iouis, ſi uere Iuppiter infans.
Vbera creteæ mulſit fidiſſima capræ.
Sidere quæ claro gratum teſtatur alumnum.

Huius capellæ corio uſum eſſe pro ſcuto Ionem contra Titanas dimicantẽ Mu-
ſæus author eſt. Vnde a poetis Ægiochus nominatur. Ita quicquid eſt geſtũ in Ægis in loue quid.
abſcondendo puero. Idipſum per imaginem geritur in ſacris, ſed & matris eius
myſterium idem continet, quod Ouidius exponit in faſtis.

Ardua iam dudum reſonat tinnitibus Ide.
Tutus ut infanti uagiat ore puer.
Pars clypeos ſudibus, galeas pars tundit inanes. Cybeles ſacra.
Hoc curetes habent, hoc corybantes opus.
Res latuit, priſciq; manent imitantia facti
Æra deæ, comites raucaq; terga mouenr.
Cymbala pro galeis, pro ſcutis tympana pulſant.
Tibia dat phrygios ut dedit ante modos.

Curet es cur Iouem dicantur aluiſſe.

Hanc totam opinionem quaſi a poetis fictam Salluſtius reſpuit, uoluitq; ingenioſe interpratari. Cur altores Iouis dicantur curetes fuiſſe, & ſic ait. quia principes intelligendi diuini fuerũt, uetuſtatem ut cætera in maius componentem altores Iouis celebrauiſſe. Quantum errauerit homo eruditus, iam res ipſa declarat. Si enim princeps eſt Iuppiter, deorum & religionum: ſi ante illum dii nulli colebantur uulgo; quia nondum nati fuerant: qui coluntur apparet Curetes ex diuerſo principes fuiſſe diuini non intelligendi, per quos error omnis īductus ē, & dei ueri memoria ſublata. Ex ipſis itaq; myſteriis & cerimōiis ītelligere debuerunt hominibus ſe mortuis ſupplicare. Non igitur exigo, ut aliquis poetarum fictionibus credat qui hoc mentiri putat: pontificum ipſorum ſcripta conſideret, & quicquid eſt litterarũ ad ſacra pertinentium reuoluat, plura fortaſſe q̃ nos afferimus inueniet in quibus intelligat inania inepta, dementia eſſe omnia, quæ pro ſanctis habentur. Si quis autem percepta ſapientia depoſuerit errorem profecto ridebit ineptias hominũ penè dementium. illos dico qui uel inhoneſto ſaltatu tripudiant, uel qui nudi, uncti coronati, perſonati, aut luto obliti currunt.

Salii, Lupci.

Quid de ſcutis iam uetuſtate putridis dicã? quæ cum portãt deos ipſos ſe geſtare humeris ſuis arbitrantur. Nam Furius Bibaculus inter præcipua pietatis exempla numeratur. Qui cũ prætor eſſet, tamen lictoribus præeuntibus ancile portauit, cum haberet magiſtratus beneficio muneris uacationem. Nõ ergo ille Furius, ſed planè furioſus fuit, qui præturam hoc miniſterio ſe putauit ornare. Merito igitur cum hæc a uiris non imperitis ac rudibus fiant: Lucretius exclamat.

O ſtultas hominum mentes, o pectora cæca:
Quamlibet in tenebris uitæ, quantiſq; periclis
Degitur hoc aeui quodcunq; eſt.

Quis hæc ludibria non derideat, qui habeat aliquid ſanitatis? Cũ uideat homines uelut mente captos ea ſerio facere quæ ſi quis faciat, in luſu nimis laſciuus & ineptus eſſe uideatur.

Quis author prędictarum uanitatum in Italia apud Romanos fuerit, & quis apud alias gentes. Cap. XXII.

Numæ ſuperſtitōes.

Egeria nympha.

HArum uanitatum apud Romanos author & cõſtitutor Sabinus ille rex, qui maxime animos hominũ rudes atq; imperitos nouis ſuperſtitionibus implicauit, quod (ut faceret aliqua cũ authoritate) ſimulauit cum dea Egeria nocturnos ſe hẽre cõgreſſus. Erat quædam ſpelunca peropaca ī nemore Aricino, unde riuus perenni fonte manabat: huc remotis arbitris ſe inferre conſueuerat, ut mentiri poſſet monitu deæ coniugis ea ſacra populo ſe tradere, quæ acceptiſſima diis eſſent. uidelicet aſtutiam Minois uoluit imitari, qui ſe in antrum Iouis recondebat, & ibi diu moratus, leges tanq̃ ſibi a Ioue traditas afferebat, ut homines ad parendum nõ modo imperio, ſed etiam religione conſtringeret. Nec difficile ſane fuit perſuadere paſtoribus. Idem pontifices, flamines, ſalios, augures creauit, deos per familias deſcripſit ſic noui populi feroces animos mitigauit, & ad ſtudia pacis a rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret ſeipſum tamen non fefellit. Nam

Minos a Ioue leges accepit.

poſt

poſt annos plurimos. Cornelio & Bebio conſulibus in agro ſcribæ Petilii ſub ianiculo arcæ duæ lapideæ ſunt reperte a foſſoribus, quarum in altera corpus. Numæ fuit, ĩ altera ſeptem latini libri de iure pontificio. Item græci totidem de diſciplina ſapientiæ ſcripti: quibus religiones nõ eas mõ, quas ipſe iſtituerat, ſed oẽs præterea diſſoluit. Q ua re ad ſenatũ delata decretum eſt, ut hi libri abolerentur. Ita eos. Q. Petilius prætor urbanus in concione populi concremauit. Inſipienter id quidẽ, quid. n. profuit libros eſſe combuſtos? cum hoc ipſum: ꝙ ſunt iõ combuſti, quia religionibus derogabat: memoriæ ſit traditũ? Nemo ergo tunc in ſenatu non ſtultiſſimus. Potuerunt. n. & libri aboleri, & res tamen in memoriam non exire. Ita dum uolunt & poſteris approbare, quanta pietate defenderint religiones authoritatẽ religionũ ipſarũ teſtando minuerunt. Sed ut Põpilius apud

Núæ libri.

Romanos inſtitutor ineptarũ religionum fuit. Sic ante Pompiliũ Faunus in Latio, qui & Saturno nefaria ſacra conſtituit, & Picum patrem inter deos honorauit, & ſororem ſuam Fatuam Faunam, eamq; coniugem cõſecrauit, quã. C. Baſſus Fatuam noĩatam tradit, ꝙ mulieribus fata canere conſueuiſſet, ut Faunus uiris, Eãdem Varro ſcribit tantæ pudicitiæ fuiſſe, ut nemo eam quo aduxerit (præter uirum ſuum) mas uiderit, nec nomẽ eius audierit. Iccirco illi mulieres ĩ operto ſacrificant, & bonam deam nominant, & Sex. Clodius in eo libro, quem græce ſcripſit, refert Fauni hanc uxorem fuiſſe, quæ quia contra morem decuſque regium clam uini ollam ebiberat, & ebria facta erat uirgis myrtheis a uiro uſq; ad mortem cæſa. Poſtea uero cum eum facti ſui pœniteret, & deſiderium eius ferre non poſſet diuinum illi honorem detuliſſe. Iccirco in ſacris eius obuolutam uini amphoram poni. Reliquit ergo poſteris Faunus quoq; non parum erroris, quem tamen prudentes quiq; perſpiciunt. Nam Lucillius eorum ſtultitiam, qui ſimulacra deos putant eſſe, deridet his uerbis.

Faunus. Picus. Fauna. Fatua.

Bona dea

Vino latinis mulieribus interdictũ.

Terricolas Lamias Fauni quas Pompiliiq;
Inſtituere Numæ tremit has, hic omnia ponit.
Vt puer infantes credunt ſigna omnia ahæna
Viuere, eſſe homines, ſic iſti omnia ficta
Vera putant, credunt ſignis cor ineſſe ahænis, Pergula pictorum, & c.

Lamiæ.

Pergula.

Poeta quidem ſtultos homines infantibus comparauit, at ego multo imprudentiores eſſe dico. Illi enim ſimulacra homines putant eſſe hi deos. Illos ætas facit putare quod non eſt, hos ſtultitia. Illi utiq; breui deſinunt falli horum uanitas & durat & ſemper creſcit. Sacra liberi patris primus Orpheus induxit in Græciam priuſq; celebrauit in mõte Boetiæ Thebis, ubi liber natus eſt proximo, qui cum frequenter Citharæ cantu perſonaret, Citheron appellatus eſt. Ea ſacra etiam nunc Orphica nominantur, in quibus ipſe poſtea dilaceratus & carptus eſt, & fuit per eandem fetẽ tempora quibus Faunus. Sed quis ætate pręceſſerit, dubitari poteſt, ſiquidem per eoſdem annos Latinus Priamuſq; regnauerunt. Item patres eorum Picus & Laomedon, quo regnante, Orpheus cum Argonautis ad ilienſium littus acceſſit. Procedamus igitur ulterius, & quæramus quis omnino colendorum deorum primus author extitit. Didymus in libris ἐξηγήσεως

Liberi ſacra quis & ubi iſtituerit.

Citheron mons unde

Orphei ætas.

Meliſſeus Cretæ rex. Deorũ primi honoriſ

Amalthea quæ. Meliſſa q.

πινδαρικῆς.ideſt narrationis pindaricæ ait. Meliſſea cretenſium regem primum diis ſacrificaſſe, ac ritus nouos ſacrorumq; pompas introduxiſſe. Huius duas fuiſſe filias, Amalthæam & Meliſſam, quæ Iouem puerum caprino lacte ac melle nutrierunt. Vnde poetica illa fabulla originem ſumpſit, aduolaſſe apes, atq; os pueri melle compleſſe. Meliſſam uero a patre primam ſacerdotem matri magnæ conſtitutam. Vnde adhuc eiuſdem matris antiſtites Miliſſæ nuncupantur. Hiſtoria uero ſacra teſtatur ipſum Iouem poſtq̃ rerũ potitus eſt, in tantã inſolentiã ueniſſe, ut ipſe ſibi fana multis in locis cõſtitueret. Nam cũ terras circuiret, ĩ quã cũq; regionẽ ueniret, reges principeſue populorũ hoſpitio ſibi & amicitia copulabat, & cum a quoq; digrederetur, iubebat ſibi fanum creari hoſpitis ſui nomine, quaſi ita poſſet amicitiæ & fœderis memoria conſeruari. Sic conſtituta ſunt templa Ioui Atabyrio, Ioui Labradeo. Atabyrius enim & Labradeus hoſpites eius atq; adiutores in bello fuerunt. Item Ioui Laptio, Ioui Molioni, Ioui Caſſio, & quæ ſunt in eundem modum, quod ille aſtutiſſime excogitauit, ut & ſibi honorem diuinum, ut & hoſpitibus ſuis perpetuum nomen acquireret, cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi & huic imperio eius libenter obſequebantˋ, & nominis ſui gratia ritus annuos, & feſta celebrabant. Simile quidã in Sicilia fecit Æneas, cum conditæ urbi Aceſtæ hoſpitis nomen impoſuit, ut eam poſtmodum lætus ac libens Aceſtes diligeret, augeret, ornaret. Hoc modo religionem cultus ſui per orbẽ terræ Iuppiter ſeminauit, & exemplũ cæteris ad imitandũ dedit. Siue igitur a Meliſſeo, ſicut Dydimus colendoꝝ deorũ ritus effluxit, ſiue ab ipſo quoq; Ioue, ut Euhemerus tradit. De tempore tamẽ conſtat quãdo dii coli cœperint. Meliſſea quidem uranus anteceſſit ætate, quippe qui educauerit Iouem nepotem. Et iccirco fieri põt uel ut ante, uel adhuc puero Ioue deos colere inſtituerit, ideſt alumni ſui matrẽ & auiam Tellurem, quæ fuit Vrani coniunx patrem Saturnum. Et ipſe hoc exemplo atq; inſtituto Iouem ad tantam ſuperbiam prouexerit, ut poſtea ſibi diuinos honores auderet aſſumere.

Iouis cognomenta ab hoſpitibus.

Aceſta ciui. ab Ænea condita.

¶ Quo tpe cœperint ſupſtitiones, qbus ſub authoribus. Cap. XXIII.

NVnc qm̃ uanarũ ſuperſtitionũ originẽ depræhendimus, supereſt ut etiã tpa colligamus, per quæ fuerint illi, quoꝝ memoria colitur. Theophilus in lib. de tpibus ad Autolicum ſcripto ait in hiſtoria ſua Thallũ dicere, q Belus quẽ Babylonii & Aſſyrii colũt antiqor Troiano bello fuiſſe inuenitˋ .ccc.xxii.annis. Belũ autem Saturno æqualem fuiſſe, & utrunq; uno tempore adoleuiſſe. Quod adeo uerũ eſt, ut ratione ipſa colligi poſſit. Nam & Agamẽnon (qui geſſit bellum troicũ) Iouis abnepos fuit, & Achilles Aiaxq; pronepotes & Vlyxes eodem gradu proximus, Priamus quidem lõga ſerie. Sed authores quidam tradunt Dardanũ & Iaſium Coriti filios fuiſſe Non Iouis. Nec enim ita fuiſſet, ad uſus impudicos Ganymedem pronepotem ſuum habere potuiſſet. Ita parentibus illoꝝ quos ſupra nominaui ſi cõgruenter annos diuidas, numerus cõſentiet. Ab excidio aũt troianæ urbis coligunˋ anni mille quadringenti ſeptuaginta. Ex ac tẽpoꝝ rõne manifeſtũ ẽ

Belus aſſyriorũ rex. Saturnus æqlis belo

Dardanus & Iaſi' Coriti filii.

ante annos non amplius q̄ mille octingentos natum eſſe Saturnum, qui & ſator oium deorum fuit. Non ergo iſti glorientur ſacrorum uetuſtate, quorũ & origo & ratio & tempora depræhenſa ſunt. Reſtant adhuc aliqua, quæ ad arguendas religiones falſas plurimũ ualent. Sed iam finem facere libro decreui, ne modum excedat, Ea. n. plenius ſunt exequẽda, ut oibus refutatis quæ ueritati uidentᷣ obſtare, homines qui bonorum ignorãtia uagantᷣ icerti, ad religionẽ uerã poſſimus imbuere. Primus aũt ſapientiæ gradus ẽ falſa intelligere. Secundus uera cognoſcere. Ergo apud quẽ hæc prima inſtitutio nr̃a pfeceritᷣ q̄ falſa deteximus, excitabitᷣ ad ueri cognitionẽ, quia nulla eſt hoi iucundior uoluptas, & erit iam ſapia cæleſtis diſciplinæ dignus, qui ad cognoſcenda cætera libens ac paratus acceſſerit.

¶ L. C. Lactãtii Firmiani inſtitutionũ diuinaꝝ aduerſus gẽteis: Liber ſecundus.

¶ De origine erroris ad Conſtantinum Imperatorem. Cap. I.

¶ Quod rationis obliuio & ignorãtia ſui facit homines ingratos uero deo, qui colitur in aduerſis, & in proſperitate contemnitur.

QVanq̄ primo libro religiones deorũ falſas eſſe mõſtrauerim, q̧ hi quoꝝ uarios diſſimileſq; cultus p uniuerſam terrã cõſenſus hoium ſtulta pſuaſiõe ſuſcepit mortales fuerint, functiq; uita diuinæ neceſſitati morte conceſſerint: iñ neq̄ dubitatio relinquatᷣ. Hic ſecundus liber fontem ipſum patefaciet erroꝝ, cãſq; oẽs explicabit, quibus decepti hoies & primitus deos eẽ crediderunt, & poſtmodũ iueterata pſuaſiõe i ſuſceptis prauiſſime religiõibus pſtiterauerit. Geſtio. n. cõiunctis manibus, & hoium ipia uãitate detecta ſingularis dei aſſerere maieſtatẽ: ſuſcipiẽs utilius & maius officium. ſ. reuocãdi hoies a prauis itineribus, & i grãm ſecũ ipſos reducẽdi, ne ſe (ut quidã philoſophi faciunt) tantopere deſpiciant: neue ſe infirmos & ſuperuacuos & nihil & fruſtra oio natos putent, quæ opinio plæroſq; ad uitia cõpellit. Nam dũ exiſtimat nulli deo nos eſſe curæ, aut poſt mortẽ nihil eſſe futuros, totos ſe libidinibus addicũt, & dum licere ſibi putant: hauriendis uoluptatibus ſitientes incumbunt, p quas imprudentes in laqueos mortis incurrunt. Ignorant. n. quæ ſit hois rõ, quam ſi tenere uellent, in primis deum ſuũ agnoſcerent, uirtutem iuſtitiamq; ſequerentᷣ: terrenis figmentis aias ſuas non ſubſternerent, mortiferas libidinũ uoluptates non appeterent. Deniq; ſeipſos magni æſtimarent, atq; intelligerent plus eſſe in homine q̄ uidetur, cuius uim conditionẽq; non aliter poſſe retineri, niſi cultum ueri parentis ſui depoſita prauitate ſuſceperint, equidem ſicut oportet de ſumma rerum ſæpenumero cogitans, admirari ſoleo maieſtatem dei ſingularis: quæ continet regitq; omnia, in tantam ueniſſe obliuionem: ut quæ ſola coli debeat, ſola potiſſimum negligatur. Homines autem ipſos ad tantam cæcitatem eſſe deductos, ut uero ac uiuo deo mortuos anteferant: terrenos autem in terraq; ſepultos ei qui fundator ipſius terræ fuit & tñ huic impietati hominũ poſſet uenia concedi, ſi oino ab ignorantia diuini nois

Prouidentia ſublata uitæ rõ peruertitur.

uetũm hoĩes & nõis ſui & rationis obliti, oculos ſuos ab alto deiiciunt, ſoloq; de-
figuntatq; timent opera digitoꝝ ſuoꝝ: quaſi quicq̃ eſſe poſſit artifice ſuo maius.

¶ Q uæ fuerit prima cauſa fingendi ſimulacra, & ꝙ uerißima dei imago eſt homo. Et ꝙ extra ſe deum nemo fideliter colit. Cap. II.

QVæ igit᷑ amentia eſt, aut ea fingere quæ ipſi poſtmodũ timeant, aut timere q̃ finxerint? Non ipſa inquiũt timemus, ſed eos ad quorũ imaginẽ ficta, & quoꝝ nõibus cõſecrata ſũt. Nempe iõ timetis ꝙ eos eſſe in cælo arbitramini. Neq;.n. ſi dii ſunt aliter fieri poteſt. Cur igitur oculos in cælũ non tollitis? & aduocatis deorũ nõibus in aperto ſacrificia celebratis? Cur ad parietes & ligna, & lapides potiſſimum q̃ illo ſpectatis ubi eos eſſe creditis? Q uid ſibi tẽpla? quid aræ uolunt? Q uid deniq; ipſa ſimulacra, q̃ aut mortuoꝝ, aut abſentium monumenta ſunt? Nam oĩo fingendaꝝ ſimilitudnũ rõ iccirco ab hoĩbus inuenta eſt, ut poſſet eoꝝ memoria retineri, qui uel morte ſubtracti, uel abſentia fuerant ſuperati. Deos igitur ĩ quoꝝ numero reponemus? Si in mortuoꝝ qs tam ſtultus ut colat? Si in abſentium colendi ergo non ſunt. ſi nec uident q̃ facimus nec audiunt q̃ p̃camur. Si autem dii abſentes eſſe non pñr, qui qm̃ diuini ſunt in quacũq; mundi parte ſunt, uident & audiunt uniuerſa. Superuacua ergo ſunt ſimulacra illis ubiq; pñ̃tibus, cũ ſatis ſit audientiũ nõia præcibus aduocare. At.n. pñtes nõ niſi ad imagines ſuas adſunt. ita plane quẽadmodũ uulgus exiſtimat mortuoꝝ aĩas circa tumulos & corporũ ſuorũ reliquias oberrare. Sed tñ poſtq̃ deus ille præſto eſſe cœpit, iam ſimulacro eius opus ñ ẽ. Q uæro.n. ſiqs imaginẽ hoĩs ꝑegre cõſtituti cõtẽplet᷑ ſępius, ut ex ea ſolatiũ capiat abſentis: nũ idẽ ſanus eẽ uideat᷑, ſi eo reuerſo atq; pñte in contẽplãda imagie ꝑſeueret, eaq; potius q̃ ipſius hoĩs aſpectu frui uelit? Minime ꝓfecto. Et.n. hoĩs imago neceſſaria tũ uidet᷑, cũ ꝓcul abeſt ſupuacua futura cũ p̃ſto ẽ. Dei aũt cuius ſpũs ac numẽ ubiq; diffuſus abeſſe nũq̃ põr, ſemꝑ utiq; imago ſupuacua ẽ. ſed uerent᷑ ne hoĩs eoꝝ religio ianis ſit & uacua ſi nihil ĩ pñti uideãt, qd adorẽt, & iõ ſimulacra cõſtituũt, q̃ qa mortuoꝝ ſunt imagĩes ſimilia mortuis ſũt: oĩa.n. ſenſu carẽt. Dei aũt ĩ æternũ uiuẽtis uiuũ & ſenſibile debet eẽ ſimulacrũ. qd ſi a ſimilitudie id nomẽ accepit, quõ pñt iſta ſimulacra deo ſimilia iudicari? q̃ nihil ſentiũt, nec mouent᷑? Itaq; ſimulacrũ dei nõ illd ẽ qd digitis hoĩs & lapide, aut ære aliaue mã fabricatur: ſed ipſe hõ qm̃ & ſentit & mouet᷑: & multas magnaſq; actiões hẽt. Nec ĩtelligũt hoĩes ineptiſſimi: ꝙ ſi ſentire ſimulacra & moueri poſſent: ultro adoratura hoĩes fuiſſẽt a qbus ſũt expolita: q̃ eẽnt aut ſcultus & horridus lapis, aut materia ĩformis & rudis: niſi fuiſſent ab hoĩe formata. Hõ igit᷑ illoꝝ q̃ſi parẽs putãdus ẽ ꝑ cuius mãus nata ſũt: ꝑ quẽ ſpẽm figurã pulchritudinẽ hr̃e cœperũt. Et iõ melior ẽ q fecit q̃ illa quæ facta ſunt. Et tñ factorẽ ipſum nemo ſuſcipit, aut ueretur: quæ fecit timet, tanq̃ plus poſſit eſſe in ope q̃ in opifice. Recte igit᷑ Seneca ĩ libris moralibus. Simulacra inqt deoꝝ uenerãt᷑, illis ſupplicãt genu poſito illa adorãt, illis ꝑ totũ aſſidẽt, diẽ aut aſtãt, illis ſtipẽ iaciũt: uictimas cædũt & cũ hæc tantope ſuſcipiãt fabros q illa fecere contẽnũt. Q uid ĩter ſe tã cõtrariũ q̃ ſtatuã deſpicerẽ factorẽ, ſtatuã adorare? & eũ ne ĩ cõuictũ qdẽ admitte

Simulacra cur inuẽta.

Manes circa tumulos & corpoꝝ ſuoꝝ reliqas oberrare.

Simulacrũ unde.

Factor.i. opifex.

re qui tibi deos faciat? Quam ergo uim quam poteſtatem habere poſſunt, cũ ipſe qui fecit illa? nõ habeat? Sed ne hæc quidẽ dare his potuit, quæ habebat uidere, audire, loqui, moueri. Quiſq̃ ne igitur tã ineptus eſt, ut putet aliquid eſſe in ſimulacro dei, ĩ quo ne hominis quidem quicq̃ eſt præter umbram? ſed hæc nemo conſiderat, infecti ſunt.n. perſuaſione, ac mentes eorum penitus ſuccũ ſtultitiæ perbiberunt. Adorant ergo inſenſibilia qui ſentiunt: irratiõabilia qui ſapiũt: exaĩa qui uiuunt: terrena qui oriuntur e cælo. Iuuat ergo uelut in aliqua ſublimi ſpecula conſtituum, unde uniuerſi exaudire poſſint: Perſianum illud proclamare. O curuæ ĩ terras animæ, & cęleſtum inanes. Cælum potius intuemini, ad cuius ſpectaculum uos excitauit ille artifex uerus deus. Ille uobis ſublimẽ uultum dedit, uos in terram curuamini, uos altas mentes & ad patrem ſuum cum corporibus ſuis erectas ad ĩferiora deprimitis, tanq̃ uos pœniteat non quadrupedes eẽ natos. Fas non eſt cæleſte animal cum terrenis, in terraque uergentibus uerſari. quid uos beneficiis cæleſtibus orbati, proniq; in terram ueſtra ſponte procumbitis? Humi.n. miſeri uolutamini, cum deorſum quæritis, quod in ſublimi quærere debuiſtis. Nam iſta mortalium digitorũ ludicra & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata quid? quid? aliud ſunt, niſi terra ex qua nata ſũt? qd ergo rebus ĩferioribus ſubiacetis? quid capitibus ueſtris terrã ſuperſtitiõis? Cũ ergo uos terræ ſubmittitis: humilioreſq; facitis ipſi uos ultro ad inferos mergitis ad mortemq; damnatis: quia nihil terra inferius & humilius, niſi mors & inferi: quæ ſi effugere uelletis ſubiectã pedibus ueſtris terram contẽneritis, corporis ſtatu ſaluo. quod iccirco rectum accępiſtis, quo oculos atq; mentem cum eo qui fecit conferre poſſetis. Contemnere autem & calcare terram nihil aliud eſt, q̃ ſimulacra non adorare quia de terra ficta ſunt. Item diuitias nõ concupiſcere: uoluptates corporis ſpernere: quia opes & corpus ipſum cuius hoſpitio utimur, terra eſt. Viuum colite ut uiuatis. Moriatur enim neceſſe eſt, qui ſe ſuamq; animam mortuis adiudicauit.

¶ Q đ cicero & alii q uidebãt ſapiẽtes cæteris deteriꝰ peccauerũt. Ca. III.

Sed quid prodeſt ad uulgus & ad homines imperitos hoc mõ cõcionari? cũ uideamus ẽt doctos & prudẽtes uiros cũ religionũ ĩtelligant uanitatẽ, nihilominus tñ in his ipſis quæ dãnant colẽdis (neſcio qua prauitate) pſtare. Intelligebat Cicero falſa eẽ q̃ hoĩes adorarent. Nam cum multa dixiſſet: quæ ad euerſionẽ religionũ ualerent: ait tamẽ non eſſe illa uulgo diſputanda ne ſuſceptas publicẽ religiones diſputatio talis extinguat. Quid ei facies? qui cum errare ſe ſentiat, ultro ipſe in lapides impingat: ut populus omnis offendat: ipſe ſibi oculos eruat, ut omnes cæci ſint, qui nec de aliis bene mereatur, quos patit̃ errare, nec de ſeipſo qui alienis accedit erroribus: nec utitur tandem ſapientiæ ſuæ bono, ut factis impleat, quod mente pcæpit, ſed prudens & ſciens pedem laqueo inſerit: ut ſimul cum cęteris quos liberare, ut prudẽtior debuit, & ipſe capiat̃. Quin potius ſiqd tibi Ci. uirtutis ẽ expire, populũ facere ſapientẽ. Digna res eſt, ubi oẽs eloquẽtiæ tuæ uires exeras, Nõ.n. uerendũ eſt ne tibi in tã bona cã deficiat oratio: qui ſæpe etiam

Perſii loc'.

Religio diſputatione cõuellẽda non eſt.

malas

malas copioſe ac fortiter defendiſti. Sed nimirum Socratis carcerem times, ĩoq; patrociniũ ueritatis ſuſcipere non audes. At mortem ut ſapiens contẽnere debuiſti. Erat quidem multo pulchrius, ut ob bene potius dicta, q̄ ob male dicta moreteris. Nec tibi laudis plus Philipicæ afferre potuerunt: q̄ diſcuſſus error humani generis: & mentes hominum ad ſanitatem tua diſputatione reuocatæ. ſed concedamus timiditati, quæ in ſapiente eſſe non debet. Q uid ergo ipſe in eodem uerſaris errore? Video te terrena & manufacta uenerari. Vana eſſe intelligis: & tamen eadem facis, quæ faciunt ipſi, quos ipſe ſtultiſſimos confiteris. Q uid igitur profuit uidiſſe te ueritatẽ, quã nec defenſurus eſſes, nec ſecuturus. Sed ſi libenter errant hi qui errare ſe ſentiunt: quanto magis uulgus indoctum. quod pompis inanibus gaudet, animiſq; puerilibus ſpectat omnia. oblectatur friuolis, & ſpecie ſimulacrorum capitur: nec ponderare ſecum unamquamq; rem poteſt: ut itelligat nihil colẽdum eſſe: quod oculis mortalibus cernitur, quia neceſſe eſt mortale ſit. Nec mirandum eſſe ſi deum non uideant, cum ipſi ne quidem hominem uideant: quem uidere ſe credunt. Hoc enim quod oculis ſubiectum eſt, non homo ſed hominis receptaculum eſt. cuius qualitas & figura non ex lineamentis uaſculi quo continetur, ſed ex factis & moribus peruidetur. Q ui ergo colunt ſimulacra, corpora ſunt animabus carẽtia: quia ſe corporalibus dederunt, nec uident plus aliquid mente q̄ corpore. cum ſit animi officium ea ſubtilius cernere, quæ acies corporalis non poteſt intueri. Q uos homines idem ille philoſophus ac poeta grauiter accuſat, tanq̄ humiles & abiectos, qui contra naturæ ſuæ rationem aduneranda ſe terrena proſternant. Ait enim.

Hō nō ē id qd uidet.

Et faciunt animos humiles formidine diuum.
Depreſſoſq; premunt ad terram.

Aliud qdẽ ille cũ hoc diceret ſentiebat: nihil utiq; eſſe colendũ, quia dii humana nõ curẽt. Deniq; alio loco religiones deorũ & cultus inane eſſe officiũ cõfitetur.

Nec pietas ulla, eſt uelatum ſæpe uideri
Vertere ſe ad lapidem, atq; omnes accedere ad aras:
Et procumbere humi proſtratum & pandere palmas:
Ante deum delubra, nec aras ſanguine multo
Spargere quadrupedum, nec uotis nectere uota.

Lucretii loc[us]

Q uæ pfecto ſi caſſa ſunt, non oportet ſublimes & excelſos aĩos aduocari: atq; in terram premi, ſed nihil aliud q̄ cæleſtia cogitare. Impugnatæ ſunt ergo a prudẽtioribus falſæ religiones, quia ſentiebant eſſe falſas: ſed non eſt inducta uera: qa qualis aut ubi eſſet ignorabãt. Itaq; ſic habuerũt tanq̄ nulla eẽt oĩo: quia uerã nõ poterãt inuenire. Et eodem mõ inciderũt in errorẽ multo maiorẽ, q̄ illi qui falſam tenebãt. Nã & iſti fragiliũ cultores q̄uis ſint inepti, quia cæleſtia cõſtituũt ĩ rebus corruptibilibus atq; terrenis: aliquid tñ ſapientiæ retinent & habere ueniã pñt: quia ſummũ hoĩs officium & ſi non re ipſa, tamen propoſito tenent. ſiquidẽ hominũ atq; muto℞ uel certe ſolũ maximũ in religione diſcrimen eſt. Hi uero quãto fuerunt ſapientiores, q͂ intellexerunt falſæ religionis errorem: tanto facti ſunt ſtultiores, q͂ eſſe aliquam ueram non putauerunt. Itaq; quoniam facilius eſt de

Religio falſa poti' tenenda q̄ nulla.

alienis iudicare, q̃ de ſuis: dum aliorũ præcipitiũ uident: non proſpexerunt quid ante ſuos pedes eſſet. In utraq; igitur parte & ſumma ſtulitia inuenitur: & odor quidam ſapientiæ. ut poſſis dubitare quos dicas potiſſimũ ſtultiores: illos ne qui falſam religionẽ ſuſcipiunt: an eos q nullã. Sed (ut dixi) uenia concedi poſſet imperitis: & q ſe ſapientes eſſe non fateantur. His uero nõ põt, qui ſapientiã pfeſſi, ſtultitiam potius exhibent. Non ſum equidem tã iniquus, ut eos putem diuinare potuiſſe, ut ueritatem p ſeipſos inuenirent, quod fieri ego nõ poſſe confiteor. ſed hoc ab his exigo quod rõne ipſa pſtare potuerũt. Facerent.n. prudentius ſi & intelligerent eſſe aliquam uerã: & falſis impugnatis apertẽ pnunciarent eam, quæ uera eſſet ab hoĩbus non teneri. Sed mouit eos fortaſſe illud, quod ſi q̃ uera eſſet religio, exereret ſe ac uindicaret nec pateretur eẽ aliud quicq̃. uidere.n. nullo modo poterant, quare aut quõ & quemadmodum religio uera opprimeretur: quod eſt diuini ſacramenti & cæleſtis arcani. Id uero niſi doceatur, aliquis ſcire nullo pacto poteſt. Summa rei hæc eſt. Imperiti & inſipientes falſas religiones pro ueris habẽt: quia neq; ueram ſciunt, neq; falſam intelligũt. Prudentiores uero, quia ueram neſciunt: aut in his quas falſas eſſe intelligunt perſeuerant, ut aliquid tenere uideantur: aut omnino nihil colunt ne incidãt in errorem: cum idipſum maximi ſit erroris, uitã pecudũ ſub figura hoĩs imitari. Falſum uero ĩtelligere ẽ qdẽ ſapientiæ, ſed humanæ. ultra hunc gradũ pcedi ab hoĩe non poterit. Itaq; multi philoſophorũ religiones (ut docui) ſuſtulerũt: uerũ aũt ſcire diuinæ eſt ſapiẽtiæ. Homo autem per ſeipſum peruenire ad hanc ſcientiã nõ põt, niſi doceatur á deo philoſohi qđ ſummũ fuit humanæ ſapientiæ aſſecuti ſunt: ut intelligerẽt, qđ non ſit, illud aſſeq nequerũt, ut dicerẽt quid ſit. Nota Ciceronis uox eſt. Vtinam tam

Vera diffi cilius ine niri q̃ falſa conuinci.

facile uera ĩuenire poſſem: q̃ falſa cõuincere. Q đ quia uires humãæ cõditõis excedit, eius officii facultas nobis ẽ attributa, qbus tradidit deus ſciam ueritatis, cui explicãdę q̃tuor poſteriores libri ſeruiẽt. Nũc ĩteri falſa ut cœpimus detegamus.

❡ Quod nil maieſtatis & reuerentiæ habeant idola. Cap. IIII.

QVid igitur maieſtatis poſſunt habere ſimulacra, quæ fuerunt in homunculi poteſtate uel ut aliud fiert, uel ut omnino nõ fierent? icci rco apud Horatium Priapus ita loquitur.

Hom. Vuj. ser.

Olim truncus eram ficulnus inutile lignum,
Cum faber incertus ſcannum faceret ne Priapum,
Maluit eſſe deum, deus ũde ego furũ, auiũq; Maxima formido.
Quis non ſit tanto hoc cuſtode ſecurus?

Priapi ſimulacrũ.

Fures enim tam ſtulti ſunt, ut Priapi tentiginem timeant, cum aues ipſæ quas terrore falcis aut inguinis abigi exiſtimant ſimulacris fabrefactis. i. hominum plane ſimilibus inſideant, nidificent, inq̃nent. Sed Flaccus ut ſatyrici carminis ſcriptor deriſit, hominum uanitatem. Verũm hi qui faciunt, ſeriam ſe facere rem opinãtur. Deniq; poeta maximus homo in cæteris prudens, in hoc ſolũ nõ poetice, ſed aniliter deſipuit, cum in illis emendatiſſimis libris ętiam fieri hoc iubet.

Georgicorum libri emendatiſſimi.

Et cuſtos furum atq; auium cum falce ſaligna.
Heleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.

Adorant

Adorant ergo mortalia aut a mortalibus facta frãgi enim cremari poſſunt ac perire. Nam & tectis uetuſtate labentibus ſæpe cõminui ſolent: & conſumpta incendio dilabuntur i cinerem:& plerũq; (niſi ſua illis magnitudo ſubuenerit, aut cuſtodia diligens ſepſerit) in prædam furibus cædunt. Quæ igitur inſania eſt ea timere, pro quibus aut ruinæ, aut ignes, aut furta timeant? quæ uanitas aliquam ab his ſpectare tutelam, quæ tueri ſemetipſa nõ poſſunt? quæ peruerſitas ad eorum præſidia decurere, quæ ipſa cum uiolantur, inulta ſunt, niſi a colentibus uindicentur? Vbi ergo ueritas eſt? ubi nulla uis adhiberi poteſt religioni. ubi nihil quod uiolari poſſit apparet. ubi ſacrilegium fieri non poteſt. Quicquid autẽ oculis manibuſq; ſubiectum eſt, id uero quia fragile eſt: ab omni ratione immortalitatis eſt alienum. Fruſtra igitur homines auro, ebore gemmis deos excolunt & exornãt: quaſi uero ex his rebus ullam poſſint capere uoluptatem. Quis uſus eſt precioſorum munerum nihil ſentientibus? An ille qui mortuis? Pari.n. rõne defunctorum corpora odoribus ac precioſis ueſtibus illita & cõuoluta humi cõdunt: qua deos honorant, qui neq; cum fierent ſentiebant, neq; cũ coluntᷣ ſciunt. Nec.n. ſenſum conſecratione ſumpſerunt. Non placebat Perſio, ꝙ aurea uaſa tẽplis inferantᷣ: ſuperuacuũ putanti eſſe inter religiones, ꝙ nõ ſanctitatis ſed auaritiæ ſit inſtrumentũ. Illa enim ſatius eſt deo, quem recte colas inferre ꝓ munere. Perſii loc⁹.

Compoſitum ius faſq; animi ſanctoſq; receſſus:

Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.

Egregie ſapienterq; ſenſit. Verum illud ridiculum ſubdidit. Hoc eſſe aurũ i templis, ꝙ ſint Veneri donatæ a uirgine pupæ, quas illa omittere fortaſſe contempſit. Non uidebat.n. ſimulacra ipſa & effigies deorum Polycleti & Euphranoris & Phidiæ manu ex auro atq; ebore ꝑfectas: nihil aliud eſſe q̃ grãdes pupas. non a uirginibus quarũ luſibus uenia dari poteſt: ſed a barbatis hoibus conſecratas. Merito igitur ẽt ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non iquit bis pueri ſumus (ut uulgo dicitur,) ſed ſemp. Verũ hoc intereſt ꝙ maiores nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis & grandibus pupis & unguenta & thura & odores inferunt. Bis pueri ſenes. His opimas & pingues hoſtias imolãt, qbus eſt quidẽ os, ſed carẽt officio dentiũ. His peplos & idumẽta ꝓcioſa, qbus uſus uelaminis nullus ẽ. His aurũ & argentũ cõſecrãt, quæ tam non hñt, qui accipiũt, q̃ q illa donarũt. Nec Imerito Dionyſius Siciliæ tyrãnus poſt uictoriam græcia potitus deos tales cõtempſit, ſpoliauit illuſit. Siqdẽ ſacrilegia ſua iocularibus ẽt dictis ꝓſeq̃batur. N. i cũ Ioui Olympio aureũ amictũ detraxiſſet, laneũ iuſſit iponi dicens. æſtate eſſe grauẽ aureum hyeme frigidum: laneum uero utriq; tempori aptum. Dionyſii Tyrãni ſacrilegia. Idem auream barbam detrahens Æſculapio incongruens & iniquum eſſe ait. Cum Apollo pater eius imberbis eſſet adhuc ac leuis, priorem filium q̃ pr̃em barbatum uideri. Item pateras & exuuias, & parua quædam ſigilla, quæ ſimulacrorũ protẽtis manibus tenebantᷣ, detrahebat & accipere ſe illa, nõ auferre dicebat. Æſculapi⁹ barbatus, Apollo imberbis. Perq̃.n. ſtultum eſſe & ingratũ, nolle accipere ab his ultro porrigentibus a qbus bona ſibi hoies ꝓcarentᷣ. Hæc enim fecit impune, quia rex & uictor fuit. Quin ẽt ſecuta eſt eum ſolita felicitas. Vixit.n. uſq; ad ſenectutẽ, regnũq; per manus filio tradidit. In eo igitᷣ qa

homines ſacrilegia uindicare nõ poterant, oportuit deos ipſos ſui uindices eſſe. At ſi humilis qd tale cõmiſerit, huic præſto ſunt flagella, ignes, eculei, cruces, & quicquid excogitare iratis & furentibus licet. Sed cum puniunt depræhenſos in ſacrilegio ipſi de deorũ ſuorũ poteſtate diffidunt. Cur enim illis potiſſimũ nõ relinquant ulciſcẽdi ſui locum, ſi eos poſſe aliquid arbitrantur? Quin ẽt putãt illorũ numine acccidiſſe: ut prædones rerum ſacrarũ deprehenſi tenerentur. & ſæuiunt non tam iram, q̃ metu. ne ſi deorum iniuram non uindicauerint, ipſos expectant pœnę, incredibili. ſ. uanitate, qui nocituros ſibi deos putent ob aliena ſcelera: qui ipſis a quibus uiolati ſpoliatiq; ſunt: per ſeipſos nihil nocere potuerunt. At enim ſæpe ipſi quoq; in ſacrilegos uindicauerunt: poteſt id uel caſu accidiſſe ꝙ aliqñ non ſemper. Sed tñ paulopoſt (qñ id acciderit) oſtendam. Sed quæro cur illi tot & tanta ſacrilegia in Dionyſio non uindicauerunt? qui nõ furtim, ſed palã deos ludibrio habuit. Cur hunc tam potentem ſacrilegum a templis, a cerimoniis, ab imaginibus ſuis non arcuerunt? Cur ẽt ſacris rebus ablatis proſpere nauigauit? quod ioco ipſe teſtatus eſt (ut ſolebat) Videtis ne iquit comitibus ſuis naufragiũ timentibus, q̃ proſpera ſacrilegis nauigatio ab ipſis diis imortalibus tribuatur? Sed hic fortaſſe a Platone didicerat deos nihil eſſe. Quid Caius Verres quem Tullius accuſator eius eidem Dionyſio & Phalaridi & tyrannis omnibus cõparat, nonne oẽm Siciliã compilauit, ſublatis deorum ſimulacris, ornamentiſq; fanorũ? Ocioſum eſt perſequi ſingula unũlibet commemorare, in quo accuſator omnibus eloquentiæ uiribus, omni deniq; conatu uocis & corporis deplorauit. De Cerere Catanẽſi uel Ætnenſi, quarum alterius tanta fuit religio ut adire templi eius ſecreta penetralia uiris nefas eſſet: Alterius antiquitas tanta fuit ut omnes hiſtoriæ loquãtur ipſam deam fruges i Ætnæ ſolo primum reperiſſe, filiãq; eius uirginem ex eodem loco raptam. Deniq; Gracchanis temporibus turbata republica & ſeditionibus & oſtentis cũ repertũ eſſet in carminibus Sibyllinis, antiquiſſimam Cererem debere placrai, legati ſunt Ætnam miſſi. Hæc igitur Ceres uel religioſiſſima, quam uidere maribus ne adorandi quidem gr̃a licebat: uel antiquiſſima, quam. S.P.Q.R. ſacrificiis doniſq; placuerat: ex arcãis & uetuſtis penetralibus a. C. Verre immiſſis latronibus ſeruis, impune ſublata eſt. Idẽ uero cũ affirmaret ſe a Siculis (ut cãm prouinciæ ſuſciperet) oratum his uerbis uſus eſt. ſeſe iam ne deos quidẽ in ſuis urbibus (ad quos cõfugerent) habere: ꝙ eorũ ſimulacra ſanctiſſima. C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet: q̃ſi uero ſi Verre ex urbibus delubriſq; ſuſtulerat, de cælo quoq; ſuſtulerat. Vñ apparet iſtos deos nihil hr̃e in ſe amplius q̃ materiam de qua ſunt fabricati. nec imerito, ad te M. Tulli, hoc eſt ad teipſum hoiem. Siculi confugerunt, qm̃ triẽnio ſunt experti deos illos nihil ualere, Eſſent. n. ſtultiſſimi, ſi ad eos ob defẽdẽdas iniurias hoium confugiſſent: qui. C. Verri nec ꝓ ſeipſis irati eſſe poterunt. At. n. Verres ob hæc facinora dãnatus eſt. Non ergo dii uindicauerunt, ſed Ciceronis induſtria: q̃ uel defenſores eius oppreſſit, uel gratiæ reſtitit. Quid ꝙ apud ipſum Verrẽ nõ fuit illa dãnatio ſed uacatio? ut quẽadmodũ Dionyſio deorum ſpolia geſtanti, dii immortales bonam dederant nauigationem: ſic etiã Verri bonã quietẽ tribuiſſe

uideantur

Sacrilegia ab hoibus nõ eſſe puniẽnda.

Dionyſius Tyran. ludibrio deos habuit.

Verris ſacrilegia.

Ceres Aetnenſis.

Ciceronis loc⁹ ex diuinatione.

Deos nihil hr̃e ꝑ terrã

Verres dãnatus.

uideātur:in qua ſacrilegiis ſuis tranquille frui poſſet. Nā fremētibus poſtea ciuilibus belli ſub obtētu damnationis ab oī periculo & metu remotus:aliorꝫ graues caſus & miſerabiles exitus audiebat.& q̄ cecidiſſe ſolus oībus ſtātibus uidebat̄: is uero uniuerſis cadentibus ſolus ſtetit.donec illū & opibus ſacrilegio partis & uita ſatiatū ac ſenectute confectū ꝓſcriptio triūuiralis aufferret:eadē.ſ.quæ Tullīū uiolatæ deorꝫ maieſtatis ultorē.Q uin ēt felix in eo ipſo fuit,ꝗ ante ſuā mortē crudeliſſimū exitū ſui accuſatoris audiuit.Diis uidelicet ꝓuidentibus:ut ſacrilegus ac pdo ille religionū ſuarū: non ante moreret̄:q̄ ſolaciū de ultione cœpiſſet.

Verres ab Antonio ꝓſcriptus i

¶ Q uod ſolus omnium creator uerus deus eſt : ſoluſq; colendus,nec elementa nec corpora cæleſtia aliquid diuinitatis habent:in quo & Stoici deſipiūt,qui ſtellas deos putant quæ non ſua uoluntate mouentur ſed dei : & qua ratione eas ſic fieri uoluit, Cap. V.

Q Vanto igitur rectius eſt omiſſis inſenſibilibus & uanis.oculos eō tendere ubi ſedes,ubi habitatio eſt dei ueri.qui terrā ſtabili firmitate ſuſpendit:qui cælum diſtinxit aſtris fulgētibus:qui ſolem rebus humanis clariſſimum ac ſingulare lumen in argumentū ſuæ unicæ maieſtatis accendit. Terris autem maria circunfudit : flumina ſempiterno lapſu fluere præcepit.

Iuſſit & extendi campos:ſubſidere ualles.
Fronde tegi ſyluas:lapidoſos ſurgere montes.

Q uæ utiq; oīa nō iuppiter fecit,q̄ ante ānos mille ſeptingentos natus eſt,ſed idē

Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Q ui uocatur deus cuius principium qm̄ non pōt cōprehendi,nec q̄ri debet q̄dē. Satis eſt hoī ad plenā perfectāq; prudentiam,ſi deū eſſe intelligat.cuius intelligētiæ uis & ſumma hæc eſt:ut ſuſcipiat & honorificet cōem parentem gn̄is humani:& rerꝫ mirabilium fabricatorem. V nde quidam hebetis obtuſiq; cordis elemēta quæ & facta ſunt & carent ſenſu tanq̄ deos adorant:qui cum dei opera mirarētur cælum cum luminibus uariis : terram cum campis & montibus:maria cum fluminibus & ſtagnis & fontibus:earꝫ rerum admiratione ob ſtupefacti:& ipſius artificis obliti:quem uidere non poterant:eius opera uenerari & colere cœperunt.nec unq̄ intelligere querunt q̄to maior q̄toq; mirabilior ſit,q illa fecit ex nihilo q̄ cum uideant diuinis legibus obſequētia,cōmodis atq; uſibus hoīum ꝑpetua neceſſitate famulari:tn̄ illa deos exiſtimāt eſſe igrati aduerſus bn̄ficia diuina,q deo pr̄i indulgēuſſimo ſuo ſibi opa ꝑtulerūt. Sed qd mirū,ſi aut barbari aut iperiti hoīes errāt cū ēt ph̄i ſtoicæ diſciplinæ in eadē ſint opinione,ut oīa cæleſtia q̄ mouent̄ in deorꝫ numero hn̄da cē cenſeāt. Siquidē Lucillius ſtoicus apd̄ Ci. ſic loquit̄.Hāc igit̄ in ſtellis cōſtantiā:hāc tātā in tā uariis curſibus ī oī æternitate cōuenientiā tpum:nō poſſū intelligere ſine mēte rōne,cōſilio q̄ cū in ſiderib9 cē uideamus,nō poſſumus ea ipſa nō in deorū numero ponere.Itē paulo ſupius Reſtat inq̄t ut motus aſtrorꝫ ſit uolūtarius:q̄ qui uideat,nō indocte ſolū,uerꝫ ēt ip̄ē faciat,ſi deos cē neget.Nos uero & quidē cōſtāter negamus:ac uos o philoſophi nō ſolū indoctos & impios;uerū ēt cæcos & ineptos deliroſq; pbamus qui

Elementa tanq̄ deos adorabāt.

Cæleſtia q̄ mouent̄ oīa ī deorꝫ numero.

Cicero: lo cus ex lib. de deorū natura.

Sidera nō eſſe deos.

Deos non eſſe

ignorantiā imperitorū uanitate uiciſtis. Illi.n.ſolem & lunā, uos etiā ſidera deos putatis. Tradite igitur nobis ſtellarum myſteria, ut aras & templa ſingulis eriga mus. ut ſciamus quo quāq; ritu, quo die colamus, quibus noībus, quibus preci bus aduocemus, niſi forte nullo diſcrimine tā innumerabiles, tam minutos deos accervatim colere debemus. Quid q̃ argumētum illud, quo colligunt uniuerſa cæleſtia, deos eſſe in contrariū ualet? nā ſi deos eſſe iccirco opinanť, quia certos & rōnabiles curſus hñt, errant. Ex hoc.n. apparet deos nō eſſe, q̃ exorbitare illis a præſtitutis itineribus non licet. Cæterū ſi dii eſſent, huc atq; illuc paſſim ſine ul la neceſſitate ferrentur: ſicut aīantes in terra, quorū quia liberæ ſunt uoluntates huc atq; illuc uagant̄ ut libuit: & quo quāq; mens duxerit eō ferť. Non eſt igiť aſtrorū motus uoluntarius ſed neceſſarius: quia p̄ſtitutis legibus officiiſq; deſer uiunt. Sed cū diſputaret de curſibus ſiderū, quos ex ipſa rex ac tpum congruen tia intelligebat non eē fortuitos exiſtimauit uoluntarios eſſe. tāq̃ non poſſent tam

Veritas ignorātibꝰ difficilis

Veritas ſcientibus facilis.

diſpoſite, tā ordinate moueri: niſi ſenſus illis ineſſet officii ſui ſciens. O q̃ diffici lis eſt ignorātibus ueritas: & q̃ facilis ſciētibus. Si motus inqr aſtrorū fortuitu nō ſunt: nihil aliud reſtat niſi ut uoluntarii ſint. Imo uero ut non eē fortuitos manife ſtū eſt, ita nec uoluntarios. Quo igiť in conficiendis itineribus conſtantiā ſuam

Deus uniuerſi artifex.

ſeruant? Nimirū deus uniuerſi artifex ſic illa diſpoſuit: ſic illa machinatus eſt, ut per ſpacia cæli diuina & admirabili rōne decurrerent. ad efficiendas ſuccedentiū

Archimedis ſphæra

ſibi tpum uarietates. An Archimedes ſiculus cōcauo ære ſimilitudinē mūdi ac fi gurā potuit machinari: in quo ita ſolem ac lunā compoſuit, ut inæquales motus & cæleſtibus ſimiles: conuerſionibus ſingulis quaſi diebus efficerent & non mō acceſſus ſolis & receſſus: uel incrementa diminutioneſq; lunæ: uerū ēt ſtellarum uel errantiū uel uagarū, diſpares curſus orbis ille dum uertitur exhiberet? Deus ergo illa uera nō potuit machinari & efficere, quæ potuit ſollertia hoīs imitatione ſimulare? Vtrum ne igiť Stoicus ſi aſtrorum figuras in illo ære pictas effictaſq; uidiſſet: ſuo illa conſilio moueri diceret: ac nō potius artificis ingenio? Ineſt ergo

Sidera dei ratiōe moueri

ſideribus ratio ad peragendos meatus ſuos apta: ſed dei eſt illa rō, qui & fecit & regit omnia. Non ipſorum ſiderum quæ mouentur. nam ſi ſolem ſtare uoluiſſet, perpetuus dies utiq; eſſet. Item ſi motus aſtra non haberent: quis dubitet ſempi ternā noctem fuiſſe futuram? Sed ut diei ac noctis uices eſſent moueri ea uoluit: & tam uarie moueri: ut non mō lucis ac tenebrarū mutuæ uiciſſitudines fierent: quibus laboris & quietis alterna ſpacia cōſtarent: ſed etiam frigoris & caloris: & diuerſorum temporū uis ac poteſtas: uel generandis uel maturādis frugibus cō ueniret. Quam ſollertiam diuinæ poteſtatis in machinandis itineribus aſtrorum

Sidera anīmalia.

quia philoſophi non uidebant animalia eſſe ſidera putauerunt: tanq̃ pedibus & ſponte non diuina ratione procederent. Cur autem excogitauerit illa deus, quis

Sidera cur deus excogitauerit

non intelligit? Scilicet ne ſolis lumine decedente, nimiū cæca nox tetris atq; hor rentibus tenebris ingraueſceret: noceretq; uiuentibus. Itaq; & cælum ſimul mi ra uarietate diſtinxit & tenebris ipſas multis minutiſq; luminibus temperauit. Quanto igitur Naſo ſapientius, q̃ illi qui ſapientiæ ſtudere ſe putant: qui ſentit à deo lumina illa ut horrorem tenebrarum depellerent inſtituta? Is eum librum

quo

Oui. Phænomena.

quo phænomena breuiter comprehendit: his tribus uerſibus terminauit. Tot numero taliq; deus ſimulacra figura Impoſuit cælo: perq; atras ſparſa tenebras Clara pruinoſæ iuſſit dare lumina nocti. Quod ſi fieri non poteſt: ut ſtellæ dii ſint: ergo nec ſol quidem nec luna dii eſſe poſſunt: quoniam á luminibus aſtroꝝ non ratione differunt: ſed magnitudine. Quod ſi hi dii nõ ſunt ergo nec cælum quidem in quo illa omnia continentur.

Sol & lũa dii nõ ſunt

Cælũ deũ non eſſe.

¶ Quod nec terra: nec aqua, nec pars aliqua mundi, nec totus ipſe deus eſt animatus: ſicut ſtoici mentiunt͡, qui q̃d aſtruũt pariter & euertunt. Ca. VI.

Terrã non eſſe deam.

SImili modo ſi terra quam calcamus: quam ſubigimus, & colimus ad uictũ: deus nõ eſt: nec campi quidem ac montes dii erunt. Sed ſunt: ergo non tellus quidem uniuerſa deus uideri poteſt. Item ſi aqua quæ ſeruit animantibus ad uſum bibendi, aut lauandi: deus nõ eſt: nec fontes quidem ex quibus aqua profluit. Si fontes non ſunt: nec flumina quidem: quæ de fontibus colligũtur. Si flumina quoq; dii nõ ſunt: ergo & mare, quod ex fluminibus conſtat: deus haberi non poteſt. Quod ſi neq; cælum, neq; terra, neq; mare: quæ mundi partes ſunt dii eſſe non poſſunt: ergo ne mundus quidem totus deus eſt: quem idem ipſi ſtoici aīantem & ſapiẽtẽ eſſe contẽdũt. Et propterea deũ in quo tam incõſtãtes fuerunt: ut nihil dictum ſit ab his: quod non ab iiſdem fuerit euerſum. Sic enim argumentãtur: fieri non poſſe ut ſenſu careat quod ſenſibilia ex ſe generat. Mundus autẽ generat hominem: qui eſt ſenſu præditus: ergo & ipſum ſenſibilem eſſe. Item ſine ſenſu eſſe non poſſe: cuius pars habeat ſenſum. Igitur qa homo ſenſibilis eſt: & mũdo cuius pars homo eſt: ineſſe ſenſum. Propoſitiones quidem ueræ ſunt: & ſenſibile eſſe: quod ſenſu præditum gignat, & habere ſenſum: cuius pars ſenſu aucta ſit. Sed aſſumptiones falſæ: quibus argumenta concludunt: qa neq; mundus generat hominem: neq; mundi homo pars eſt: nam hominem a pricipio idem deus fecit: qui & mundum: & non eſt mundi pars homo, ſicut corporis membrum. Poteſt enim mundus eſſe ſine homine: ſicut & urbs & domus. Atqui ut domus unius hominis habitaculum eſt, & urbis unius populi: ſic & mundus domiciliũ totius generis humani. Et aliud eſt quod incolitur, aliud quod colit. Sed illi dum ſtudent id quod falſo ſuſceperant confirmare: & ſenſibilem eſſe mundum & deum: argumentoꝝ ſuoꝝ conſequentia nõ uiderũt. Nã ſi mũdi pars ẽ homo, & ſenſibilis eſt mundus: quia ſentit. Ergo quia mortalis eſt homo: mortalis ſit & mundus neceſſe eſt: nec tantum mortalis: ſed etiam omnibus morbis, & paſſionibus ſubiectus & econtrario: ſi deus eſt mũdus, & partes eius utiq; immortales ſunt: ergo & homo deus eſt, quia pars eſt (ut dicitis) mundi: ſi homo, ergo iumenta & pecudes, & cætera genera beſtiarum & auium & piſcium, quoniam illa eodẽ modo ſentiunt, & mundi partes ſunt. At hoc tolerabile eſt. Nam & hæc colunt ægyptii. Sed res eo non peruenit: ut ranæ & culices & formicæ dii eẽ uideãtur, quia & ipſis ineſt ſenſus, & partes mũdi ſunt. Ita ſemper argumenta ex falſo petita, ineptos & abſurdos exitus habent. Quid q̃ iidem ipſi aiunt deorum & hominum cã mundum eſſe conſtructũ quaſi cõmunẽ domum? ergo nec mundus

Mũdũ nõ eſſe deum.

Mũdũ aïal eſſe & ſapientem.

Propoſitio argumenti.

Aſſũptio argumẽti.

deus eſt,nec animans, ſi conſtructus eſt:animans enim non conſtruitur,ſed naſcitur. Et ſi eſt ædificatus:& ſic utiq; tanq̃ domus:tanq̃ nauis.Eſt ergo aliquis artifex mundi deus:& ſeorſum erit mundus,qui factus eſt:ſeorſum ille,qui fecit. Iam illud q̃ repugnãs & abſurdũ? ꝙ cum cæleſtes ignes:cæteraq; mundi elemẽta deos eſſe affirmant.Item ipſum deum mundum dicunt.Q uõ poteſt ex deoꝝ multorum aceruo unus deus confici:ſi aſtra dũ ſunt:mundus ergõ nõ deus, ſed domicilium deorum eſt. Si uero deus mundus eſt: ergõ omnia illa quæ ſunt in eo: dii non ſunt,ſed dei membra quæ utiq; ſolius dei nomẽ accipere nõ poſſunt; Nec enim recte quis dixerit membra hominis unius,multos homines eſſe:ſed tamen non eſt ſimilis comparatio animalis & mundi.Animal enim quia ſenſu præditum eſt, & membra eius habent ſenſum:nec niſi a corpore diuulſa putreſcũt. Cuius igitur rei ſimilitudinem gerit mundus? Nimirum ipſi docent: cum factũ eſſe non diffitentur:ut eſſet diis, & hoibus quaſi cõis domus.Si ergo eſt conſtructus ut domus:nec ipſe deus eſt:nec elemẽta,quæ ſunt partes eius:quia neq; domus habere dominium ſui poteſt,neq; illa de quibus domus conſtat.Non tantũ igitur ueritate:ſed etiam uerbis ſuis reuincuntur.Sicut enim domus in uſum habitandi facta per ſe nihil ſentit dominoq; ſubiecta eſt: qui eam fecit,aut incolit, ita mundus per ſe nihil ſentiens factori deo ſubiacet:qui eum in uſum ſui fecit.

Factor p opifice.

¶ Q uod dupliciter peccẽt inſipientes: & ꝙ auaritia ſub obtentu religionis colitur præualente ratione,traditione maiorum:& qui fuerint maiores:quorum autoritas preiudicat ueritati. Cap. VII.

DUplici ergõ ratione peccatur ab inſipientibus.Primum ꝙ elementa,ideſt dei opera deo præferũt.Deinde ꝙ elementorum ipſorum figuras humana ſpecie compræhenſas colũt.Nam ſolis lunæq; ſimulacra humanum in modum formant.Item ignis & terræ & maris quæ illi Vulcanum:Veſtam:Neptunum uocant:nec elemẽtis ipſis in aperto litant.Tanta homines imaginum cupiditas tenet:ut iam uiliora dicantur illa quæ uera ſunt:auro.ſ.gemmis & ebore delectantur.Horum pulchritudo ac nitor præſtringit oculos,nec ullam religionem putant ubicũq; illa nõ fulſerint.Itaq; ſub obtentu deoꝝ auaritia & cupiditas colit̃.Credũt enim deos amare quicquid ipſi concupiſcunt:quicquid eſt propter quod furta, & latrocinia,& homicidia cottidie ſæuiunt,propter quod bella per totum orbem populos urbeſq; ſubuertũt. Conſecrant ergõ diis manubias & rapinas ſuas,quos certe neceſſe eſt imbecilles eſſe ac ſummæ uirtutis expertes,ſi ſubiecti ſunt cupiditatibus,cur enim cæleſtes eos putemus,ſi deſiderant aliquid de terra? Vel beatos,ſi aliqua re indigent? Vel incorruptos:ſi uoluptati habent ea,in quibus appetẽdis cupiditas hominum non immerito damnatur? ueniunt igitur ad deos:non tam religionis gratia:quæ nulla poteſt eſſe in rebus male partis & corruptibilibus: q̃ ut aurum oculis hauriant: nitorem leuigati marmoris,aut eboris aſpiciant: ut inſignes lapillis: & coloribus ueſtes, uel diſtincta gemmis fulgentibus pocula inſatiabili contemplatione contrectent. Et quanto fuerint ornatiora templa, & pulchriora

Perſius ſatyra

ſimulacra, tãto plus maieſtatis habere creduntur: á deo religio deorum nihil aliud eſt q̃ quod cupiditas humana miratur. Hæ ſunt religiões quas ſibi a maioribus ſuis traditas pertinaciſſime, tueri ac defendere perſeuerant: nec conſiderant quales ſint: ſed ex hoc probatas atq; ueras eſſe confidunt, quod eas ueteres tradiderunt: tãtaq; eſt autoritas uetuſtatis ut inquirere in eam ſcelus eſſe ducatur, itáq; creditur ei paſſim tanq̃ cognitæ ueritati. Deniq; apud Cicer. ſic dicit Cotta Lucilio. Habes Balbe quid Cotta quid pontifex ſentiar, fac nunc ego intelligam, quid tu ſentias, a te enim philoſopho rationem religionis accipere debeo. Maioribus autem noſtris etiam nulla ratione reddita rationis eſt credere. Si credis cur ergó rationem requiris quæ poteſt efficere ne credas? Si uero rationem requiris & quærendam putas: ergó non credis. Si ideo quæris ut eam ſequaris cum inueneris, docet ecce te ratio nó eſſe ueras religiões deorum: quid facies? maiores ne potius an rationem ſequeris? Quæ quidem tibi ab alio ĩſinuata, ſed a te ipſo inuenta & electa eſt, cum omnes religiones radicitus eruiſti. Si rationem mauis diſcedere te neceſſe eſt ab inſtitutis & authoritate maiorum: qm̃ id ſolum rectum eſt, qd' rõ præſcribit. Sinautẽ pietas maiores ſeq ſuadet: fateris igit' & ſtultos illos fuiſſe, q excogitatis contra rationem religionibus ſeruiunt: & te ineptum qui id colas, quod falſum eſſe conuiceris. Sed tamen qm̃ nobis tantopere maiorum nomen opponitur, uideamus tamen qui fuerint maiores illi, a quorum authoritate diſcedi nefas ducitur. Romulus urbem cõditurus paſtores (inter quos adoleuerat) conuocauit. Cũq; his numerus condendæ urbi parum idoneus uideretur, conſtituit aſylum. Eó paſſim cõfugerunt ex finitimis locis peſſimi quiq; ſine ullo conditionis diſcrimine. Ita conflauit, ex his omnibus populum, legitq; in ſenatum eos, qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum cõſilió gereret omnia, de quo ſenatu Propertius elegiarum ſcriptor hæc loquitur.

Vetuſtatis auctoritas.
Cicer. loc. ex libr. de deo℞ nã.
Romanorum maiores qui.
Aſylũ patefecit Romulus.

Deo℞ religio que ſit
rectũ ẽ qd' rõ pſcribit
Prop.

Buccina cogebat priſcos ad uerba quirites
Centum illi in prato ſæpe ſenatus erat.
Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu:
Pellitos habuit ruſtica corda patres.

Hi ſunt patres, quorũ decretis eruditi ac prudentes uiri deuotiſſime ſeruiebant. Idq; uerũ ac ĩmutabile oĩs poſteritas iudicet, ꝙ centum pelliti ſenes ſenatũ eẽ uoluerunt, quos tñ (ut ĩ primo libro dictũ eſt) Põpilius illexit ut uera crederent eſſe ſacra, quæ ipẽ tradebat. Eſt uero cur illo℞ authoritas tãti habeat' a poſteris, quos nemo cum uiuerent, neq; ſummus, neq; infimus affinitate dignos iudicauit.

¶ Quod rõne potius innitendum eſt: & quæ miracula ſcripta ſunt ad confirmationem erroris multorum. Cap. VIII.

QVare oportet in ea re maxime in qua uitæ rõ uerſatur, ſibi quéq; confidere: ſuoq; iudicio ac propriis ſenſibus niti ad inueſtigandã & perpendendã ueritatẽ: q̃ credentẽ alienis erroribus decipi, tanq̃ ipſum rõnis expertem. Dedit oĩbus deus pro uirili portiõe ſapientiam, ut & inaudita inueſtigare poſſent, & audita perpendere. Nec quia nos illi tpibus anteceſſerunt: ſapiẽtia quoq; anteceſſerunt: quæ ſi omni

ſapiẽtiã oĩbus datã

bus æqualiter datur, occupari ab antecedētibus non poteſt. Illibabilis ē tanq̃ lux
& claritas ſolis: quia ut ſol oculorū, ſic ſapientia lumen eſt cordis humani. Qua
re cum ſapere .i. ueritatem quærere omnibus ſit inatum, ſapientiam ſibi adimūt,
qui ſine ullo iudicio inuenta maiorum ꝓbāt, & ab aliis pecudum more ducūtur.
Maiores. Sed hoc fallit, ꝙ maiorū noīe poſito nō putant fieri poſſe, ut aut ipſi plus ſapiāt:
Minores. quia minores uocantur: aut illi deſipuerint, quia maiores nominātur. Quid ergo
impedit: quin ab ipſis ſumamus exemplū? Vt quō illi qui falſa inuenerant poſte-
ris tradiderunt: ſic nos qui uerum inuenimus, poſteris meliora tradamus. Super-
eſt ingens quæſtio, cuius diſputatio nō ab ingenio, ſed a ſcientia uenit: quæ pluri
bus explicanda erit: ne quid dubiū omnino relinquat. Nam fortaſſe aliquis ad il-
la cōfugiat, quæ a multis & nō dubiis tradunt authoribus: eos ipſos quos docui-
mus deos non eſſe, maieſtatē ſuam ſæpe oſtendiſſe, & prodigiis, & ſomniis, &
auguriis, & oraculis. Et ſane multa enumerari poſſunt digna miraculo. In primis
Accius Nauius. illud qđ Accius Nauius ſummus augur, cū Tarquiniū Priſcum cōmoneret, ut
nihil noui facere inciperet, niſi prius eſſet inauguratus, eiq; rex artis eius eleuans
fidē diceret: ut conſultis auibus renūciaret ſibi: utrū ne fieri poſſet id qđ ipſe aīo
concepiſſet: affirmaretq; Nauius poſſe. Cape igitur hanc inquit Cotē, eāq; noua-
Caſtor & Pollux ad lacū Iuturnæ uiſi. cula diſſice: at ille incontanter accepit, ac ſecuit. Deinde illud quod Caſtor & Pol-
lux bello latino apud lacū Iuturnæ, uiſi ſunt equorū ſudorem abluentes cū ædis
eorū quæ iūcta fonti erat ſua ſponte patuiſſet. Idē bello Macedonico equis albis
inſidentes. P. Vatinio Romā nocte uenīeti ſe obtuliſſe dicunt, nunciantes eo die
regem Perſen uictū atq; captū: quod paucis poſt diebus literæ Pauli uerū fuiſſe
Fortūa muliebris. docuerūt. Illud ēt mirabile ꝙ ſimulacrū Fortunæ muliebris nō ſemel locutū eſſe
Iuno Moneta. tradit. Item Iunonis Monetæ cum captis ueiis unus ex militibus ad eam transfe-
rendam miſſus iocabūdus ac ludens interrogaret: utrum ne Romā migrare uel-
Claudia ueſtalis. let: reſpondit uelle. Claudia quoq; proponit in exemplo miraculi. Nam cū ex li-
bris Sibyllinis Idæa mater eſſet accita: & in uado Tyberini fluminis nauis ī qua
uehebat hæſiſſet: nec ullo mō aut ulla ui cōmoueretur. Claudiā fuerūt quæ ſem-
per ipudica eſſet habita, ob nimios corporis cultus deā ſubmiſſis genibus oraſſe:
ut ſi ſe caſtam iudicaret ſuum cingulum ſequeretur. Ita nauim quæ ab oī iuuen-
Æſculapi⁹ Epidauro accitus. tute non ualuit commoueri, ab una muliere eſſe cōmotam. Illud æque mirum ꝙ
lue ſæuiente Æſculapius Epidauro accitus, urbem Romam diuturna peſtilentia
Appius Claud. cæcus. liberaſſe perhibetur. Sacrilegi quoq; numerari poſſunt, quorū præſentibus pœ-
nis iniuriam ſuam dii uindicaſſe creduntur. Appius Claudius cenſor, cum aduer
Potitiorū gēs extincta. ſus reſponſum ad ſeruos publicos ſacra Herculis tranſtuliſſet: luminibus orba-
tus eſt, & Potitiorum gens quæ prodidit, intra unius anni tempus extincta eſt.
Fului⁹ Cenſor. Item cenſor fuluius cum ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas abſtu-
Iunonis laciniæ templum. liſſet: quibus ædem fortunæ æqueſtris, quam Romæ fecerat tegeret, mente ca-
ptus eſt: & amiſſis duobus filiis in illyrico militantibus, ſummo animi mœrore
Turullius M. Antōii pfectus. conſumptus eſt. Præfectus etiā. M. Antonii Turullius cū apud Coos euerſo
Æſculapii luco claſſem feciſſet, eodem poſtea luco a militibus Cæſaris eſt in-
terfectus. His exemplis adiungitur Pyrrhus, qui ſublata eſt theſauro Proſerpi-
næ Locrenſis

næ Locrenſis pecunia naufragiũ fecit, ac uicinis deæ littoribus illiſus eſt ut nihil (pter eã pecuniã) icolume reperiret. Ceres quoq; Mileſia multũ ſibi apud hoies uenerationis adiecit. Nam cũ ab Alexando capta ciuitas eſſet ac milites ad eam ſpoliandam irrupiſſent: omniũ oculos repẽte obiectus fulgor ignis extinxit. Reperiuntur etiam ſomnia, quæ uim deorum uideantur oſtendere. Tyberio nanq; Attinio homini plębeio per quietẽ obuerſatus eſſe Iuppiter dicitur, & pręcepiſſe ut conſulibus & ſenatui nunciaret: ludis circenſibus proximis præſultorem ſibi diſplicuiſſe. ꝙ Antonius Maximus quidam diuerberatum ſeruum ſub furca medio circo ad ſupplicium duxerat: ideoq; ludos inſtaurari oportere. Quod cum ille neglexiſſet, eodem die filium perdidiſſe: ipſe aũt graui morbo ẽ correptus. Et cum rurſus eandem imaginẽ cerneret, quęrentẽ ſatis ne pœnarum pro neglecto imperio pependiſſet: lectica delatus ad conſules, & omni re in ſenatu expoſita recepiſſe corporis firmitatem: ſuiſq; pedibus domũ rediiſſe. Illud quoq; ſomnium non minoris fuit admirationis, quo Cæſar Auguſtus dicitur eſſe ſeruatus. Nam cũ bello ciuili Brutiano implicitus graui morbo abſtinere a prælio ſtatuiſſet: medico eius Artorio Mineruæ ſpecies obuerſata eſt, monens ne propter coporis imbecillitatem caſtris ſe contineret Cæſar. Itaq; in aciem lectica perlatus eſt. Eodẽ die a Bruto caſtra capta ſunt. Multa præterea exẽpla ſimilia poſſunt proferri; ſed uereor ne ſi fuero in propoſitiõe rerum contrariarum diutius immoratus: aut oblitus eſſe propoſiti uidear: aut crimen loquacitatis incurram.

Pyrrhi ſacrilegium naufragio uindicatũ.

Ceres Mileſia.

Inſtaurati cius circẽſium dies.

Auguſtus Cæſar ſõnio ſeruat⁹

¶ Quod p inuidiã diaboli intrauit mors: & pullulãt radices errorum. Et ꝙ deus ipſe natura eſt, q materiã primordialem & oia fecit ex nihilo. Ca. IX.

Xponam igitur omnium iſtorum rationem: quo facilius res difficiles & obſcuræ itelligantur: & has omnes ſimulati numinis præſtigias reuelabo: quibus inducti homines a ueritatis uia longius receſſerunt, ſed repetam longe altius, ut ſi quis ad legendum expers ueri & ignarus acceſſerit: inſtituatur atq; intelligat: quod tandem ſi caput horum, & cauſa malorũ: & lumine accepto ſuos ac totius generis humani perſpiciat errores. Sicut mater ſine exemplo genuit authorem ſuum: ſic ineffabiliter pater genuiſſe credendus eſt coæternum. De matre natus eſt qui ante iam fuit: de patre qui aliquando non fuit. Hoc fides credat, intelligentia non requirat. Ne aut non inuentum putet incredibile: aut repertum non credat ſingulare. Cum eſſet deus ad excogitandum prudentiſſimus: ad faciendum ſollertiſſimus: anteq̃ ordiretur hoc opus mundi: quoniam pleni & cõſũmati boni fons in ipſo erat: ſicut eſt ſemper: ut ab eo bono tanq̃ riuus oriretur, longéq; proflueret: produxit ſimilem ſui ſpiritum: qui eſſet uirtutibus dei patris præditus. Quomodo autem id uoluerit, in quarto docere libro conabimur. Deinde fecit alterum in quo indoles diuinæ ſtirpis non permanſit. Itaq; ſuapte inuidia tanq̃ ueneno infectus eſt: & ex bono ad malum tranſcendit: ſuóq; arbitrio quod á deo illi liberum datum fuerat: contrarium ſibi nomen aſciuit. Vnde apparet cũctorum malorum fontem eſſe liuorem. Inuidit enim illi anteceſſori ſuo, qui deo patri perſeuerãdo, tum cõprobatus tum ẽt & carus ẽ. Hunc ergo ex bono p ſe malũ effectũ

Diabol⁹ a deo fact⁹.

Liuor omniũ malorum fons.

[Diabolus latine criminator] græci διάβολον,i.diabulũ appellant,nos criminatorẽ uocamus,ꝙ crimina in quæ ipſe illicit ad deũ deferat.Exorſus igiᵗ deus fabricã mũdi:illũ primũ & maximũ filiũ ꝑfecit opi uniuerſo:eoq́ѕ ſimul & cõſiliatore uſus ẽ, & artifice iexcogitãdis, ornãdis,ꝑficiẽdiſq́ѕ rebus:qm̃ is & ꝓuidẽtia,& prudẽtia,& ratiõe, & poteſtate ꝑfectus ẽ:de quo nũc parcius:ꝗ alio loco,& uirtus & nomẽ eius & rõ in enarãda nobis erit.Nemo quærat ex quibus iſta materiis, tam magna,tam mirifica opera deus fecerit.Oia.n.fecit ex nihilo. [Chaos qd.] Nec audiendi ſunt poetæ,qui aiũt chaos in principio fuiſſe,id ẽ cõfuſionẽ rerum atq́ѕ elemẽtorum.Poſtea uero deũ dirimiſſe oẽm illã cõgeriẽ,ſinguliſq́ѕ rebus ex cõfuſo aceruo ſeparatis in ordinẽq́ѕ deſcriptis,inſtruxiſſe mundũ,pariter & ornaſſe:qbus facile ẽ reſpõdere poteſtatẽ dei nõ intelligentibus:quẽ credũt nihil efficere poſſe niſi ex materia ſubiacente ac parata:in quo errore ẽt philoſophi fuerũt.Nã Cicero de natura deorum diſputans ſic ait.Primũ igiᵗ nõ ẽ ꝓbabile eã materiã rerum,unde orta ſunt oĩa eẽ diuina ꝓuidẽtia effectã.Sed habere & habuiſſe uim,& naturã ſuã. Vt igitur faber cũ qd ædificaturus eſt,non ipſe facit materiã,ſed ea utitur q̃ ſit parata:fictorq́ѕ item cæra:Sic iſti [Mũdum a deo ex aſſ parata materia conſtructũ.] prouidentiæ diuinæ materiã præſto eſſe oportuit:nõ quã ipſe faceret,ſed quam haberet paratã.Quod ſi nõ ẽ a deo materia facta,ne terra qdem,& aqua,& aer,& ignis á deo factus eſt. O quã multa ſunt uitia in his decẽ uerſibus.Primum ꝗ is qui in aliis diſputationibus,& libris ferẽ oĩbus prouidentiæ fuerit aſſertor:& q acerrimis argumẽtis impugnauerit eos:qui ꝓuidẽtia nõ eſſe dixerũt:Idem nunc quaſi ꝓditor aliquis aut tranſfuga,ꝓuidẽtiam conatus ẽ tollere:in quo ſi cõtradicere uelis,nec cogitatione opus eſt:nec labore,ſua illi dicta recitanda ſunt. Nec enim ab ullo poterit Cicero q̃ a Cicerone uehemẽtius refutari.Sed concedamus [Hoibus liberis dicer et ſentir q̃ uelint, licet.] hoc mori & iſtituto academicorũ,ut liceat hominibus ualde liberis dicere ac ſentire quæ uelint:ſnias ipſius cõſideremus.Non eſt inquit probabile materiam rerum á deo factam.Quibus hoc argumẽtis probas. Nihil.n.dixiſti quare hoc nõ ſit probabile.Itaq́ѕ mihi econtrario,uel maxime probabile uidetur:nec tamen temere uidetur cogitanti plus eſſe alquid in deo: quem ꝓfecto ad imbecilitatẽ hominis redigis, cui nihil aliud q̃ opificium cõcedis.Quomodo igitur ab homine diuina illa uis differet? ſi ut homo,ſic etiam deus ope indigeat aliena? Indiget autem ſi nihil moliri poteſt:niſi ab altero illi materia miniſtretur.Quod ſi ſit,imperfectæ utiq́ѕ uirtutis eſt: & erit iam potentior iudicandus materiæ inſtitutor: Quo igitur nominè appellabitur qui potentia deum uĩcit? Siquidem maius eſt [Maius ẽ ꝓpria facere, q̃ aliena diſponere.] propria facere,q̃ aliena diſponere.Si autem fieri non poteſt,ut ſit potentius deo quicq̃,quem neceſſe eſt perfectæ eẽ uirtutis,poteſtatis, rationis.Idem igitur materiæ fictor eſt:qui & rerum ex materia conſtantium.Neq́ѕ enim deo non faciente & inuito:eẽ aliquid,aut potuit,aut debuit.Sed probabile eſt, ĩquit, materiam rerum & habere,& habuiſſe naturam ſuam & uim:quam uim potuit habere nullo dante? quam naturam nullo generante? Si habuit uim,ab aliquo eam aſſumpſit.A quo autem ſumere niſi á deo potuit? ſi habuit naturam,quæ utique a [Natura q̃ & unde.] naſcendo dicitur,nata eſt,a quo autem niſi á deo potuit procreari? Natura enim quã dicitur orta eſſe omnia,ſi conſilium non habet,efficere nihil poteſt.Si autem

generandi, aut faciendi potius eſt, habet ergo conſilium, & propterea deus ſit neceſſe eſt. Nec alio noïe appellari poteſt ea uis, in qua ineſt & prouidētia excogitādi, & ſolertia poteſtaſq; faciendi. Melius igit̃ Seneca oīum ſtoicoꝝ acutiſſimus qui uidit nil aliud eſſe naturam q̃ deū. Ergo inquit deū non laudabimus: cui naturalis eſt uirtus? nec enim illam didicit ex ullo: immo laudabimus: quanuis enim naturalis illa ei ſit, ſibi illā dedit, quoniam deus ipſa natura eſt. Igitur ortū reꝝ tribuis naturæ, ac detrahis deo. Cur in eodem luto hæſitās, uerſuram ſoluis? A quo enim fieri negas, ab eodē planō fieri mutato noïe confiteris: ſequitur ineptiſſima cōparatio: ut.n. faber inquit cū quis ædificaturus eſt, nō ipſe facit materiam, ſed utit̃ ea, quæ ſit parata: fictorq; item cæra. Sic iſti prouidētiæ diuinæ materiā eſſe præſto oportuit, nō quā ipſe faceret, ſed quam haberet paratam: immo uero non oportuit. Erit.n. deus minoris poteſtatis, ſi ex parato facit, quod eſt hominis. Faber enim ſine ligno nihil ædificat, quia lignum ipſum facere nō poteſt. Non poſſe aūt ibecillitatis eſt humanæ: deus uero facit ſibi ipē materiam quia pōt. Poſſe enim dei eſt, nā ſi nō pōt, deus non eſt. Homo facit ex eo quod eſt, quia per mortalitatem ibecillis eſt: per ibecillitatem definitæ ac modicæ poteſtatis. Deus autē fecit ex eo quod non eſt, quia per æternitatē fortis eſt, per fortitudinem poteſtatis imēſæ, quæ ſine ac mō caret, ſicut uita factoris. Q uid ergo mirū ſi facturus mūdum deus, prius materiā de qua faceret, pparauit ex eo quod nō erat? quia nefas eſſet deum aliūde aliquid mutuari, cū in ipſo uel ex ipſo ſint oïa. Nā ſi eſt aliquid ante illum factum, & quicq̃ non ab illo factum eſt, poteſtatem dei & nomē amittet. At enim materia nunq̃ facta eſt, ſicut deus qui ex materia fecit hunc mundū. Duo igit̃ cōſtituunt̃ æterna, & qdē inter ſe cōtraria, quod fieri ſine diſcordia & pernicie nō pōt. Collidant.n. neceſſe eſt ea quoꝝ uis & ratio diuerſa eſt: ſic utraque æterna eſſe nō potuerūt ſi repugnant, quia ſuperare alteꝝ neceſſe eſt. Ergo fieri nō pōt quin æterni natura ſit ſimplex: ut inde oïa uelut ex fonte deſcēderint. Itaq; aut deus ex materia ortus eſt, aut materia ex deo quid horum ſit uerius, facile eſt intelligi. Ex his enim duobus alteꝝ ſenſibile eſt: alterum caret ſenſu. Poteſtas faciendi aliquid non pōt eſſe, niſi in eo qd ſentit, quod ſapit, quod cogitat, qd mouetur. Nec incipi aut fieri, aut conſumari quicq̃ pōt, niſi fuerit rōne pūiſum: aut quēadmodū fiat anteq̃ eſt: aut quēadmodū conſtet poſtq̃ fuerit effectum. Deniq; is facit aliquid, qui habet uoluntatem ad faciēdum: & manus ad id quod uoluit implendū. Q uod aūt inſenſibile eſt, iners & torpidum ſemper iacet: nihil inde oriri pōt: ubi nullus eſt motus uoluntarius: nam ſi omne aīal ratione cōſtat, certe naſci ex eo non poteſt, quod ratione præditū non eſt: nec aliunde accipi poteſt id, quod ibi unde petitur, non eſt. Nec tamen commoueat aliquē, q̃ animalia quædā de terra naſci uidentur. Hæc enim nō terra per ſe gignit, ſed ſpiritus dei, ſine quo nihil gignitur. Nō ergo deus ex materia, quia ſenſu præditum ex inſenſibili, ſapiens ex bruto impatibile de patibili, expers coporis de corporali, nunq̃ poteſt oriri, ſed materia potius ex deo eſt. Q uicquid.n. eſt ſolido & contractabili corpore, accipit externam uim, quod accipit uim diſſolubile eſt, quod diſſol

Senec. ſtoicoꝝ acutiſſimus.

Natura idē qd deꝰ

Verſuram ſoluis.

Mundus a deo factus ex nihilo.

Patibile. Impatibile

faber ſine ligno nihil edificat

Poſſe dei eſt

Hō facit ex eo qd eſt.

Deus fecit ex eo qd nō e[st]

Poteſtas faciendi [illegible]

Dei Spūs oïa gignunt

uitur interibit:quod interit,ortum ſit neceſſe eſt:quod ortum eſt habuit fontem unde oriretur:ideſt factorem aliquem ſentientem prouidum, peritumq; faciendi. Is eſt profecto nec ullus alius q̃ deus. Qui qm̃ ſenſu,ratione,prouidentia,poteſtate, uirtute,prædirus eſt:& animantia & inanimata creare & efficere poteſt: quia tenet quomodo,quidq; ſit faciendũ. Materia uero ſemper fuiſſe nõ poteſt: quia mutationem non caperet,ſi fuiſſet. Quod enim ſemper fuit,ſemp eſſe non deſinit:& unde abſuit principium,abeſſe hinc etiã finẽ neceſſe eſt. Quinetiam facilius eſt ut id qđ habuit initium,fine careat,q̃ ut habeat finem,quod initio caruit. Materia ergo ſi facta non eſt,nec fieri ex ea quicq̃ poteſt. Si fieri ex ea non

Materia quid.

poteſt,nec materia quidem erit. Materia enim eſt ex qua fit aliquid. Omne autẽ ex quo fit,quia recepit opificis manum deſtruitur:& aliud eẽ incipit. Ergo quoniam finem habuit materia, tum cum factus eſt ex ea mundus, & initium quoque habuit. Nam quod deſtruitur,ædificatum eſt: quod ſoluitur,alligatum,qđ finitur,inceptum eſt. Si ergo ex cõmutatione ac fine materia colligitur habuiſſe principium,a quo alio fieri niſi á deo potuit? Solus igitur deus eſt qui factus nõ eſt,& iccirco deſtruere alia poteſt, ipſe deſtrui non poteſt: permanebit ſemper in eo quod fuit:quia nõ eſt aliunde generatus nec ortus:nec natiuitas eius ex aliqua alia re pendet,quæ illum mutata diſſoluat. Ex ſeipõ eſt, ut in primo diximus libro. Et ideo talis eſt,qualem ſe eſſe uoluit,impaſſibilis,imutabilis,incorruptus, beatus,æternus. Iam uero illa concluſio qua ſententiam terminauit Tullius multo abſurdior: q̧ ſi materia inquit á deo non eſt facta nec terra quidem, & aqua, & aer,& ignis á deo factus ẽ. Quam callide periculum præteruolauit. Sic enim ſuperius illud aſſumpſit:tanquam probatione non indigeret,cum id multo eſſet incertius:q̃ illud propter quod aſſumptum eſt. Si non eſt inquit á deo facta materia, nec mundus á deo factus eſt. Ex falſo maluit colligere quod falſum eſt,q̃ ex uero qđ uerum. Et cum debeãt incerta de certis probari:hic probationẽ ſumpſit ex incerto:ad euertendũ qđ erat certum. Nã diuina ꝓuidentia effectum eſſe mũdũ:ut taceã de termaximo Triſmegiſto,qui hoc prædicat,taceam de carminibus Sibyllarum:quæ idem nunciant. Taceã de ꝓphetis,q opus mũdi ac opificiũ dei uno ſpiritu ac pari uoce teſtant. Etiam inter philoſophos penẽ uniuerſos cõuenit. Idem ẽt pythagorici,ſtoici,peripatetici,qui ſunt prĩcipes oĩs diſcipliæ. Deniq; a primis illis ſeptem ſapientibus,uti a Socrate uſq; ad Platonem pro cõfeſſo & indubitato habitũ eſt:donec unus multis poſt ſæculis extitit delirus,Epicurus,qui auderet negare id quod eſt euidentiſſimum,ſtudio ſcilicet inuieniendi noua ut nomine ſuo conſtitueret diſciplinam. Et quia nihil noui potuit reperire: ut tamẽ diſſentire a cæteris uideretur, uetera uoluit uertere:in quo illum circumlatrantes philoſophi omnes coarguerunt. Certius eſt igitur mũdũ ꝓuidentia inſtructũ:q̃ materiæ prouidẽtia conglobatum. Quare nõ oportuit putare iccirco mundũ non eſſe diuina prouidentia factũ,quia materia eius diuina ꝓuidentia facta non ſit,ſed quia mundus diuina ꝓuidentia ſit effectus & materiã eſſe factam diuinitus. Credibilius eſt.n.materiã potius á deo factam:qa deus omnia poteſt, q̃ mundum

q̄ mundum á deo non eſſe factum, quia ſine mente, ratione conſilio nihil fieri poteſt. Verum hæc non Ciceronis eſt culpa, ſed ſectæ. Cum enim ſuſcepiſſet diſputationem, qua deorū naturam tolleret, de qua philoſophi garriebāt, oēm diuinitatē ignorantia ueri putauerit eſſe tollendam. Itaq; deos potuit tollere, quia nō erāt. Cum aūt prouidentiam diuinā: quæ eſt in uno deo conaretur euertere: quia contra ueritatem niti cœperat: deficientibus argumentis, in hanc foueam neceſſario decidit, unde ſe extricare nō poſſet. Hic ergo illū teneo hærētem teneo defixum: quo Lucillius, qui cōtra diſſerebat, obmutuit. Hic eſt ergo cardo rerū, hic uertuntur omnia. Explicet ſe Cotta ſi pōt, ex hac uoragine proferat argumenta, quibus doceat, ſemper fuiſſe materiā, quā nulla prouidētia effecerit. Oſtendat quomodo quicq̄ pōderoſum & graue aut eſſe potuerit ſine authore: aut īmutari ualuerit ac deſierit eſſe quod ſemper fuit: ut inciperet eſſe quod nunq̄ fuit. Quæ ſi docuerit tū demū aſſentiar: ne mūdum quidē diuina ꝓuidentia conſtitutū, & tñ ſic aſſentiar, ut aliis illū laqueis teneā. Eodem. n. quo nollet reuoluetur; ut dicat & materiā, de qua mundus eſt, & mundum qui de materia eſt, natura extitiſſe: cum ego ipſam naturam deum eſſe cōtendam. Nec. n. pōt facere mirabilia, ideſt maxima ratione conſtantia, niſi qui habet mentem, prouidentiam, poteſtatem. Ita fiet ut deus fecerit omnia, nec quicq̄ eſſe poſſit omnino, quod non originem á deo traxerit. At idem quoties Epicureus eſt & non uult à deo factum eſſe mundum, quærere ſolet quibus māibus, quibus machinis, quibus uectibus, qua molitione hoc tantum opus fecerit. Videret fortaſſe, ſi eo tempore potuiſſet eſſe, quo deus fecit. Sed ne perſpiceret homo dei opera noluit eum inducere in hunc mūdum: niſi perfectis omnibus: ſed ne induci quidem poterat. Quomodo enim ſubſiſteret, cum fabricaretur deſuper cælum, terra ſubterfundaretur cum fortaſſe humida, uel nimis rigoribus torporata concreſcerent, uel igneis caloribus incocta & ſolidata dureſcerent. Aut quomodo uiueret ſole nōdum inſtituto, nec frugibus nec animalibus natis? Itaq; neceſſe fuit hominem poſtremo fieri, cum iam mundo cæteriſq; rebus manus ſumma eſſet impoſita. Deniq; ſanctæ litteræ docent hominem fuiſſe ultimum dei opus, & ſic inductum fuiſſe in hunc mundum, quaſi in domum iam paratam & inſtructam. Illius enim cauſa facta ſunt omnia. Idem etiā poetæ fatentur, Ouidius perfecto iam mundo & uniuerſis animalibus figuratis hoc addidit.

Sanctius his animal mentiſq; capacius alte
Deerat adhuc: & quod dominari in cætera poſſet
Natus homo eſt, adeo nefas extimandum eſt ea ſcrutari, quæ deus uoluit eſſe cælata. Verū ille non audiendi aut diſcendi ſtudio requirebat, ſed refellendi, quia confidebat neminem id poſſe dicere. Quaſi uero ex hoc putandum ſit non eſſe hęc diuinitus facta, quia quomodo facta ſint, non poteſt prouideri. An tu ſi educatus in domo fabrefacta & ornata nullam unquam fabricam uidiſſes domum illam putaſſes non ab homine eſſe ædificatam, quia quomodo ædificetur, ignorares. Idem profecto de domo quæreres, quod nunc de mūdo requiris, quibus manibus, quibus ferramētis hō tanta eēt opera molitus: maxime ſi ſaxa ingētia im-

Cicer. loc⁹ ex libr. de deorū natura.

Hō ultimū dei opus.

menſa cementa,uaſtas columus,opus totum ſublime & excelſum uideres: nonne hæc tibi humanarum uirium modum uiderentur excedere? quia illa,non tam uiribus,q̄ ratiõe atqꝫ artificio facta eſſe neſcires: ꝙ ſi homo in quo nihil perfectũ eſt,tamen plus efficit ratione,q̄ uires eius exiguæ patiantur: quid eſt cur incredibile tibi eſſe uideatur,cum mundus dicitur factus á deo? in quo, quia pfectus eſt,nec ſapientia poteſt habere terminum,nec fortitudo menſuram? Opera ipſius uidentur oculis,quomodo autem ille fecerit, ne mente quidem uidetur: quia (ut Hermes ait)mortale,immortali temporale perpetuo,corruptibile ĩcorrupto propinquare nõ poteſt.i.proprius accedere,& intelligentia ſubſequi,& ideo terrenum adhuc animal rerum cæleſtium perfectionem non capit: quia corpore quaſi cuſtodia ſeptum tenetur,quominus ſoluto ac libero ſenſu cernat oia. Sciat igitur q̄ inepte faciat,qui res inenarrabiles quærit.Hoc eſt.n.modum conditonis ſuę tranſgredi,nec intelligere quouſqꝫ homini liceat accedere. Deniqꝫ cum aperiret homini ueritatẽ deus,ea ſola ſcire nos uoluit,quæ interfuit,hominẽ ſcire ad uitam conſequendam. Quæ uero ad curioſam & prophanam cupiditatem pertinebant,reticuit,ut arcana eſſent.Quid ergo q̄ris,quæ nec potes ſcire? nec ſi ſcias,beatior fias.Perfecta eſt in homine ſapientia,ſi deum eſſe unum,& ab ipſo eẽ facta uniuerſa cognoſcat.

Dei conſilia ab hoĩe pcipi non poſſunt.

¶ Quod deus quatuor elemẽta diſtinxit,& quatuor qualitates & quatuor tempora,& ꝙ ex calore & humore ſit uita, & quare homines igne,cætera animalia aqua magis utantur. Cap. X.

NVnc quoniã refutauimus eos,qui de mũdo & factore eius deo aliter ſentiũt q̄ ueritas habet:ad diuinã mũdi fabricam reuertamur: de qua in arcanis ſanctæ religionis litteris traditur.Fecit igitur deus primum oĩum cælum & in ſublime ſuſpẽdit, quod eſſet ſedes ipſius dei cõditoris. Deinde terrã fundauit ac cœlo ſubdidit, quã hõ cum cæteris aĩalium generibus incoleret. Eam uoluit hũore circunflui & cõtineri:ſuũ uero habitaculũ diſtinxit claris luminibus,& ĩpleuit;ſole ſcilicet lũaqꝫ orbe fulgenti,& aſtrorũ micãtium ſplendentibus ſignis adornauit, tenebras autem quod eſt his contrarium,conſtituit in terra.Nihil enim per ſe continet luminis,niſi accipiat a cælo:in quo poſuit lucem perennem,& ſuperos & uitam ppetuam.Et contra in terra tenebras inferos & mortem. Tanto enim hæc ab illis ſuperioribus diſtant,quantum mala á bonis & uitia á uirtutibus. Ipſius quoqꝫ terræ binas partes contrarias inter ſe diuerſaſqꝫ conſtituit,ſcilicet orientem occidentemqꝫ,ex quibus oriens deo ſimilis cenſetur:quia ipſe luminis fons & illuſtrator eſt rerum,& ꝙ oriri nos faciat ad uitam ſenpiternam. Occidens autem conturbatæ illi prauæqꝫ menti aſcribitur:ꝙ lumen abſcondat; ꝙ tenebras ſemper inducat:& ꝙ homines faciat occidere,atque interire peccatis. Nam ſicut lux orientis eſt, in luce autem uitæ ratio uerſatur: ſic occidentis tenebræ ſunt: In tenebris autem & mors & interitus continetur. Deinde alteras partes eadem ratione dimenſus eſt, meridiem ac ſeptentrionem, quæ partes illis duabus ſocietate iunguntur

Cælũ dei ſedes.

Terra tenebris obducta.

Oriens.

Occidens.

iunguntur. Ea enim q̃ eſt ſolis calore flagrantior, proxima eſt, & cohæret oriẽti. At illa quæ frigoribus & perpetuo gelu torpet, eiuſdem ẽ cuius extremus occaſus. Nam ſicut cõtrariæ ſunt lumini tenebræ, ita frigus calori. Vt igiẽ calor lumini eſt ꝓximus ſic meridies oriẽti. Vt frigus tenebris, ita plaga ẽ ſeptẽtrionis occaſui. Quibus ſingulis partibus ſuũ tps attribuit. Ver. ſ. oriẽti, æſtas ẽ meridionali plagæ occidenti autũnus ẽ: ſeptẽtrioni hyems. In his quoq; duabus partibus meridionali & ſeptentriõali figura uitæ & mortis cõtinet: qa uita in calore eſt, mors in frigore. Sicut aũt calor ex igne eſt, ita frigus ex aqua. Secundũ harum partiũ dimenſionem, diem quoq; facit ac noctem: quæ ſpatia & orbes tpum ꝑpetuos ac uolubiles, quos uocamus annos: alterna ꝑ uices ſucceſione cõficiant. Dies quem primus oriẽs ſubminiſtrat, dei ſit neceſſe eſt, ut omnia quæcũq; meliora ſunt. Nox aũt quã occidens extremus inducit, eius. ſ. quẽ dei eſſe æmulum diximus. Quæ duo ẽt in hoc præſcius futuroꝝ deus fecit, ut ex iis & ueræ religiõis, & falſarum ſupſtitionũ imago quædã oñderetur. Nam ſicut ſol qui oritur in die, licet ſit unus unde ſolem eſſe appellatũ Cicero uult uideri: ꝙ obſcuratis ſideribus ſolus appareat: tñ qa uerum ac perfectæ plenitudinis lumẽ eſt: & calore potiſſimo & fulgore clariſſimo illuſtrat omnia: ita in deo licet ſit unus, & maieſtas & uirtus & claritudo perfecta eſt. Nox autẽ quam prauo illi antitheo dicimus attributam: eius ipſius multas & uarias religiones ꝑ ſimilitudinem demonſtrat. Quanuis. n. ſtellæ innumerabiles micare ac radiare uideantur, tamen quia non ſunt plena ac ſolida lumina, nec caloris perferunt quicq̃, nec tenebras multitudine ſua uincũt. Duo igitur illa principalia inueniuntur, quæ diuerſam & contrariam ſibi habent poteſtatem: calor & humor: quæ mirabiliter deus ad ſuſtentanda & gignenda omnia excogitauit. Nam cum uirtus dei ſit in calore & igni, niſi ardorem uimq; eius admixta humoris ac frigoris materia temperaſſet: nec naſci quicq̃, nec cohærere potuiſſet, quin ſtatim conflagratione interiret, quicquid eſſe cœpiſſet. Vnde & philoſophi quidam & poetæ diſcordi concordia mundum cõſtare dixerunt, ſed rationem penitus non uiderunt. Heraclitus ex igne nata eſſe omnia dixit. Thales Meliſius ex aqua. Vterque uidit aliquid: ſed errauit tamen uterq;: quod alterutrũ ſi ſolum fuiſſet: neq; aqua naſci ex igne potuiſſet, neque rurſus ignis ex aqua. Sed eſt uerius ſimul ex utroque permixto cuncta generari. Ignis quidem permiſceri cum aqua non poteſt, quia ſunt utraque inimica, & ſi cominus uenerint, alterutrum quod ſuperauerit conficiat alterum neceſſe eſt. ſed eorum ſubſtantiæ permiſceri poſſunt. Subſtantia ignis calor eſt, aquæ humor.

Vet orientis.
Æſtas meridiei.
Autũnus occidẽtis.
Hyems ſeptentriõis.
Annus qd

Sol unde.

Antitheus. dei aduerſarius.

Calor & hũor oia gignũt.

Recte igitur Ouidius.

Quippe ubi temperiem ſumpſere humorq; calorq;
Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cumq; ſit ignis aquæ pugnax, uapor humidus omnis.
Res creat & diſcors concordia fœtibus apta eſt.

Ouidii locus ex primo met.

Diſcors concordia

Alteꝝ. n. q̃ſi maſculinũ elemẽtũ eſt: alteꝝ quaſi fœmininũ, alteꝝ actiuũ, alteꝝ patibile. Iõq; a ueteribus iſtitutũ ẽ ut ſacramẽto ignis & aq̃ nuptiaꝝ fœdera ſanciãtẽ, ꝙ fœtus alantium calore & hũore corporentẽ, atq; animentẽ ad uitam. Cum

Nuptiarũ fœdera aq̃ & igni ſanciuntur.

enim conſtet omne animal ex anima & corpore, materia corporis in humore eſt: animæ in calore. Quod ex auiũ fœtibus datur ſcire: quos craſſi humoris plenos niſi opifex calor fouerit: nec humor poteſt corporare: nec corpus animare. Exulibus quoq; ignis & aqua interdici ſolebat, adhuc enim uidebatur nefas, q̃uis malos tamen homines ſupplicio capitis afficere. Interdicto igitur uſu earum rerum quibus uita cõſtat hominum perinde habebatur: ac ſi eſſet qui eam ſententiã exceperat morte mulctatus. Adeo iſta duo elemẽta prima ſunt habita ut nec ortum hominis, nec ſine his uitam crediderint poſſe cõſtare. Horum alterum nobis cõmune eſt cum cæteris animantibus: alterum ſoli homini datum. Nos enim quoniam cæleſte atq; immortale animal ſumus, igne utimur: qui nobis in argumentum immortalitatis datus eſt: qm̃ ignis e cælo eſt: cuius natura, quia mobilis eſt, & ſurſum nititur, uitæ continet ratiõem. Cætera uero animalia qm̃ tota ſunt mortalia, tantummodo aqua utuntur, quod eſt elementum corporale atq; terrenum. Cuius natura quia mobilis eſt ac deorſum uergens: figuram mortis oſtẽdit. Ideo pecudes neq; in cælum ſuſpiciunt, neq; religiones ſentiunt, quoniam ab his uſus ignis alienus eſt. Vnde autem uel quomodo deus hæc duo principalia ignem & aquam uel accenderit, uel eliquauerit, ſolus ſcire poteſt qui fecit.

Exulib⁹ aqua & igni interdicebatur.

Aq & igni interdcere quid.

¶ Quod creato mundo facta anĩalia propter hoĩes ſunt, & tandem hõ ipſe. Et quid ſit q̃ poetæ finxerunt Deucalionẽ hoĩes reparaſſe, & q̃ Ariſtoteles falſo putauit mundum eſſe æternum: & quæ ſunt tres parcæ. Cap. XI.

CONſumato igitur mũdo, aĩalia uarii generis diſſimilibus formis & magna & minora ut fierent imperauit. Et facta ſunt bina, ideſt diuerſi ſexus ſingula, ex quorum fœtibus & aer & terra & maria completa ſunt. Deditq; his hoĩbus generatim deus alimenta de terra, ut uſui hominibus eſſe poſſent. Alia nimirum ad cibos, alia uero ad ueſtimentum. Quæ autẽ magnarum ſunt uirium, ut in excolenda terra iuuarent: unde dicta ſunt iumenta. Ita rebus omnibus mirabili deſcriptione compoſitis regnum ſibi æternum parare conſtituit, & innumerabiles aĩas procreare, quibus immortalitatem daret. Tum fecit ipſe ſibi ſimulacrum ſenſibile atq; intelligens. i. ad imaginis ſuæ formam, qua nihil poteſt eſſe perfectius hoĩem figurauit ex limo terræ, unde hõ nuncupatus eſt, q̃ ſit factus ex humo. Deniq; Plato humanã formã theoiden eẽ ait. Et Sibylla quæ dicit. εἰκὼν ἔστ' ἄνθρωπος ἐμὴ λόγον ὀρθὸν ἔχουσα. i. imago eſt hõ mea, rationem rectã habens. De hac hominis fictione poetæ quoque q̃uis corrupte, tamen non aliter tradiderunt. Nanq; hominẽ de luto a Prometheo factum eſſe dixerunt. Res eos nõ fefellit, ſed nomẽ artificis. Nullas enim literas ueritatis attigerant, ſed quæ prophetarum uaticinio traditã in ſacrario dei continebantur: ea de fabulis & obſcura opinione collecta & deprauata, ut ueritas a uulgo ſolet uariis ſermonibus diſſipata corrumpi, nullo non addente aliquid ad id quod audierant: carminibus ſuis cõpræhẽderunt. Et hoc quidẽ inepte, q̃ tam mirabile, tamq; diuinum opificium hoĩ dederunt. Quid enim opus fuit hoĩem de luto fingi, cũ poſſet eadẽ rõne generari, qua ipſe Promætheus

Iumenta q̃ & unde.

Hõ unde.

Prometheus hominem finxit ex luto.

Veritas à vulgo corrumpitur.

ex Iapeto

ex Iapeto natus eſt? qui ſi fuit homo, generare hominem potuit, facere non po-
tuit. De diis autem illum non fuiſſe pœna eius in Caucaſo mõte declarat. Sed ne-
q; patrem ipſius Iapetum patruumq; Titana quiſq̃ deos nuncupauit: quia regni
ſublimitas penes Saturnum ſolum fuerit per quam diuinos honores cum omni-
bus ſuis poſteris conſecutus eſt: multis argumentis hoc figmentum poetarũ co-
argui poteſt. Factum eſſe diluuium ad perdendam tollẽdamq; ex orbe terræ ma-
Diluuium cur factũ.
litiam cõſtat inter omnes. Idem enim & philoſophi, poetæ, ſcriptoreſq; rex an-
tiquarum loquuntur, in eoque maxime cum prophetarum ſermone cõſentiunt.
Si ergo cataclyſmus á deo ideo factus eſt, ut malitia quæ per nimiam multitu-
dinem increuerat perderetur, quomodo fictor hominis Promætheus fuit? cuius
filium Deucalionem iidem ipſi ob iuſtitiam ſolum eſſe dicunt ſeruatum? quo-
modo unus gradus, & una progenies orbem terræ tam cæleriter potuit homini-
bus implere? Sed uidelicet hoc quoq; ſic corruperũt, ut illud ſuperius cum igno-
rarent in quo tempore cataclyſmus ſit factus in terra, & quis ob iuſtitiam merue-
rit genere humano pereunte ſaluari: & quomodo, aut cum quibus ſeruatus ſit,
quæ omnia propheticæ litere docent. Apparet falſum eſſe quod de opificio Pro
mæthei narrant. Verũ quia poetas dixeram nõ omnino mẽtiri ſolere: ſed figu
ris inuoluere & obſcurare quæ dicant: non dico eſſe mẽtitos: ſed primũ omnium
Promætheum ſimulacrum hominis formaſſe de pingui & molli luto. Ab eóq; na
Prometheus plaſtes omniũ primus.
tam primo artem, & ſtatuas & ſimulacra fingendi. Siquidem Iouis temporibus
fuit, quibus primum templa conſtituit, & noui deorum cultus eſſe cœperunt, ſic
ueritas fucata mendacio eſt, & illud quod á deo factum ferebatur, homini qui
Plaſtes oĩum primus qui.
opus diuinum imitatus eſt, ẽt cœpit aſcribi. Cæterum fictio ueri ac uiui hominis
e limo dei eſt. Quod Hermes quoq; tradit: qui non tantum hominem ad imagi-
nem dei factum eſſe dixit á deo: ſed etiam illud explanare temptauit: q̃ ſubtili ra
tione ſingula quæq; in corpore hominis membra formauerit: cũ eorum nihil ſit
quod non tantũdem ad uſus neceſſitatem: quantum ad pulchritudinem ualeat.
Id uero etiam ſtoici cum de prouidentia diſſerunt facere conant̃, & ſecutus eos
Cicero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tã copioſam, & uberẽ ſtri-
ctim contigi: quam ego nunc iccirco prætereo, quia nuper proprium de ea re li-
brum ad Demetrianum auditorẽ meũ ſcripſi. Illud hoc loco præterire nõ poſſũ,
Lactãtii liber d' hoĩs opificio.
q; errantes philoſophi quidam aiunt homines cæteraq; animalia ſine ullo artifice
orta eſſe de terra: unde illud Virgilianum eſt.
Ver. locus.

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

Et hi maxie fuerũt in ea ſnĩa, q eſſe ꝓuidentiã negãt. Nã ſtoici aĩantiũ fabricã di-
uinæ ſollertiæ tribuũt. Ariſtoteles aũt labore ſe ac moleſtia liberauit dicens ſemp
mundũ fuiſſe. Itaq; & humanũ genus & cætera quæ I eo ſunt initiũ nõ hr̃e, ſed fu
Mũdus an æternus.
iſſe ſemp ac ſemp fore. Sed cũ uideamus ſingula quæq; aĩalia q̃ añ nõ fuerãt inci
pere eẽ & eẽ deſinere: neceſſe ẽ totũ genus aliqñ eẽ cœpiſſe, & aliqñ deſiturũ eẽ,
qa cœpit. Oĩa.n. tribus tꝑibus cõtineri neceſſe ẽ, præterito, pñti, futuro. Præteriti
eſt origo, præſentis ſubſtantia, futuri diſſolutio. Quę oĩa in ſingulis hoĩbus appa
rẽt, & icipimus.n. cũ naſcimur, & ſumus cũ uiuimus, & deſinimus cũ iterimus.
Tempora cur tria.

Parcæ tres & cur.

Vnde etiam tres parcas eſſe uoluerunt: unam quæ uitam hominibus ordiatur, alteram quæ contexat, tertiam quæ rumpat ac finiat. In toto autem genere hominũ quia ſolum præſens tempus apparet: ex eo tamen & præteritum, ideſt origo colligitur: & futurum ideſt diſſolutio. Nam quoniam eſt, apparet aliquãdo cœpiſſe. Eſſe enim nulla res ſine exordio poteſt: & quia cœpit, apparet quãdoq; deſitura. Nec enim poteſt id totũ eſſe immortale quod ex mortalibus conſtat. Nam ſicut uniuerſi per ſingulos interimus fieri poteſt ut aliquo caſu omnes ſimul uel ſterilitate terrarum, quæ accidere, uel particulatim ſolet: uel pæſtilentia ubiq; diffuſa, quæ ſingulas urbes atq; regiones plærũq; populatur: uel incendio in orbẽ miſſo:

Phaethontis incẽdiũ

quale iam fuiſſe ſub Phaethonte dicitur: uel diluuio aquarum quale ſub Deucalione traditur: cum præter unum hominem genus omne deletum eſt. Quod diluuium ſi caſu accidit profecto potuit accidere, ut & unus ille qui ſuperfuit interiret. Si aũt diuinæ puidẽtiæ nutu, quod negari non põt: ad reparãdos hoíes reſeruatus eſt: apparet in dei ptãte eſſe: uel uitã uel interitum generis humani. Quod ſi uult poteſt occidere in totum, quia per partes occidit: apparet aliquãdó eſſe ortum: & ut fragilitas initium: ſic declarat & terminum. Quæ ſi uera ſunt non potuit defendere Ariſtoteles: quo minus habuerit & mũdus ipſe principiũ. Quod ſi Areſtoteli Plato & Epicurus extorquẽt: & Platoni & Ariſtoteli qui ſemper fore mundum putauerunt, licet ſint eloquentes, ingratis tamen idem Epicurus eripiet: quia ſequitur ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluribus. Nũc ad hominis originem recurramus,

¶ Quod nõ de terra, uel ſpõte nata ſunt animalia, ſed diſpoſitione diuina: cuius feciſſet deus nos conſcios ſi ſcire expediret. Cap. XII.

Aĩalia ſpõte ex terra eſſe nata. Lucretii locus.

AIunt certis cõuerſionibus cæli, & aſtrorum motibus maturitatem quãdam extitiſſe aĩalium ſerendorum. Itaq; terram nouam ſemen genitale retinentem, folliculos ex ſe quoſdam in uterorũ ſimilitudinem protuliſſe, de quibus Lucretius. Creſcebãt uteri terrã radicibus apti. Eoſq; cum maturaſſent, natura cogente ruptos aĩalia tenera profudiſſe. Deinde terram ipſam humore quodam qui eſſet lacti ſimilis exuberaſſe, eoq; alimento animantes eſſe nutritos. Quõ autem uim frigoris aut caloris ferre, aut uitare potuerũt, aut omnino naſci, cum ſol exureret, frigus aſtringeret? Non erant, inquiunt, in principio mundi hyems & æſtas: ſed ppetua temperies, & uer æquabile. Cur ergo nihil horum fieri ẽt nunc uidemus: quia ſemel fieri neceſſariũ fuit, ut aĩalia naſcerentur. Poſtq̃ uero eſſe cœperunt, conceſſa his facultate generandi, & terra parere deſit, & temporis conditio mutata eſt. Q̃ facile eſt mendacia redarguere. Primum q; nihil poteſt eſſe in hoc mundo, quod non ſic permaneat ut cœpit. Nec enim ſol & luna & aſtra tunc non erant: aut cũ eſſent, meatuſq; non habebant: aut non diuina moderatio quæ curſus eorum temperat, & gubernat: cum ipſis ſimul cœperit. Deinde (q; ſi ita ſit ut dicunt) prouidentiam eſſe neceſſe eſt: & in idipm̃ incidunt, quod maxime fugiunt. Nondum enim natis animalibus aliquis utiq; prouidit ut naſcerentur: ne orbis terræ deſer-

tus atq;

tus atq; incultus horreret. Vt autem de terra ſine officio parētum naſci poſſent: neceſſe eſt magna ratione eſſe prouiſum. Deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corporum fingeret. Item ut e folliculis quibus tegebantur accepta uidendi ſentiendique ratione: tanq̄ ex aluo matrum profunderentur: mira inexplicabiliſque prouiſio eſt. Sed putemus id quoque caſu accidiſſe: illa certe quæ ſequuntur fortuita eſſe non poſſunt, ut terra continuo lacte manaret: ut aeris temperies eſſet æqualis. Quæ ſi conſtat iccirco eſſe facta, ut animalia recenter edita uel haberent alimentum: uel non haberent periculum: neceſſe eſt ut aliquis diuina neſcio qua ratione prouiderit. Quis autem poteſt prouidere niſi deus? Videamus tamen an idipſum quod dictuāt fieri potuerit: ut homines naſcerentur e terra: ſi conſideret aliquis q̄diu & quibus modis educetur infans: intelliget profecto non potuiſſe terrigenas illos pueros ſine ullo educatore nutriri. Fuit enim neceſſe q̄ pluribus mēſibus iacere proiectos: donec confirmatis neruis mouere ſe, locumq; mutare poſſent: quod uix intra unius anni ſpacium fieri poteſt. Iam uide utrum ne īfans eodem modo & eodē loco quo eſt effuſus iacere per multos menſes ualuerit. An non humore illo terræ quod alimenti gratia miniſtrabat & ſui corporis purgamētis in unum mixtis obrutus corruptuſque moreretur. Itaque nullo modo fieri poteſt quin ab aliquo fuerit educatus niſi forte animalia omnia non tenera nata ſunt: ſed excreta quod ut dicerent nunq̄ uenit illis in mentem. Omnis ergo illa ratio impoſſibilis & uana eſt: ſi tamē ratio dici poteſt quā id agitur ut nulla ſit ratio. Qui enim dicit omnia ſua ſponte eſſe nata: nihilque diuinæ prouidentiæ tribuit: hic profecto rationem non afferit, ſed euertit. Quod ſi neq; quicq̄ ſine ratione neq; naſci poteſt: apparet diuinam eſſe prouidētiam: cuius eſt proprium quod dicitur ratio. Deus igitur rerum omnium machinator fecit hominem: quod Cicero quanuis expers cæleſtium literarum uidit tn̄: q libro de legibus primo: hoc idem tradidit q̄ ꝓphetæ cuius uerba ſubieci. Hoc animal prouidū, ſagax, multiplex, acutū, memor, plenum rationis & conſilii, quē uocamus hominem: præclara quadam conditione generatum eſſe á ſummo deo ſolum. Eſt enim ex tot animantium generibus atq; naturis particeps rationis & cogitationis: cum cætera ſint omnia expertia. Vides ne hominem quanuis longe a ueritatis notitia remotum: tn̄ quoniam imaginem ſapientiæ tuebatur, intellexiſſe non niſi á deo hominem potuiſſe generari? Sed tamē diuinis opus eſt teſtimoniis ne minus humana ſufficiant. Sibylla hominem dei opus eſſe teſtatur.

ὅσ μόνοσ ἐστὶ σοφὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων
αὐτὸσ δ' ἐστήριξε τύπον μορφῆς μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενέτης βιότοιο. idest qui ſolus creator inuictus liber. Ipſe autem ſtatuit figuram formæ hominum. Ipſe miſcuit naturam omnium in generatione uitæ. Eadem tamen ſanctæ literræ continent. Deus ergo ueri patris officio functus eſt. Ipſe corpus effinxit, ipſe animam, qua ſpiramus infudit. Illius eſt totum: quicquid ſumus. Quomodo id fecerit, ſi nos oporteret ſcire, docuiſſet: ſicut docuit cætera, quæ cognitionem nobis & priſtini erroris & ueri luminis attulerunt.

Hō ſponte nat⁹ e terra

Cicero

Hō genera⁹ a ſummo deo.

¶ Quare duo ſexus mundi minoris, ideſt hominis: & quid ſit mors eius prima: quid ſecunda: & de primorum parentum culpa & pœna. Cap. XIII.

CVm ergo marem ad ſimilitudinem ſuam primum finxiſſet: tũ etiam fœminam cõfigurauit ad ipſius hominis effigiem: ut duo inter ſe ꝑmixti ſexus: ꝓpagare ſobolẽ poſſent: & oẽm terrã multitudine opplere. In ipſius ãt hoĩs fictione illaꝝ duaꝝ materierũ: quas inter ſe diximus eſſe cõtrarias: ignis & aqua cõcluſit, ꝑfecit q; rationem. Ficto enim corpore ſpirauit ei animam de uitali fonte ſpiritus ſui: qui eſt perennis: ut ipſius mundi ex contrariis conſtantis elementis ſimilitudinem gereret. Conſtat enim ex aĩa & corpore, i. quaſi e cælo & terra: q̃nquidem anima qua uiuimus uelut e cælo oritur á deo: corpus e terra: cuius e limo diximus eſſe formatum: Empedocles quem neſcias utrum ne inter poetas an inter philoſophos numeres: q; de rerum natura uerſibus ſcripſit: ut apud Romanos Lucretius: & Varro quatuor elementa conſtituit, i. ignem: aerem: quam & terram: fortaſſe Triſmegiſtum ſecutus: qui noſtra corpora ex his quattuor elementis conſtituta eſſe dixit á deo. Habere namque in ſe aliquid ignis: aliquid aeris: aliquid aquæ: aliquid terræ: & neq; ignẽ eẽ: neq; aerẽ: neq; aquã: neq; terrã: quæ quidẽ falſa nõ ſunt. Nã terrę ratio in carne eſt: humoris in ſanguine, aeris in ſpiritu: ignis in calore uitali. Sed neq; ſanguis a corpore ſecerni poteſt: ſicut humor a terra: neq; calor uitalis a ſpiritu: ſicut ignis ab aere: á deo rerum omnium duo ſola reperiũtur elementa, quoꝝ omnis ratio in noſtri corporis fictione concluſa eſt. Ex rebus igitur diuerſis ac repugnãtibus hõ factus eſt: ſicut ipſe mundus: ex luce ac tenebris: ex uita & morte: quæ duo inter ſe pugnare in hoĩe præcepit: ut ſi aĩa ſupauerit quæ ex deo orit᷑, ſit ĩmortalis, & in ꝑpetua luce uerſet᷑. Si aũt corpus uicerit aĩam, ditioniq; ſubiecerit, ſit ĩ tenebris ſempiternis & ĩ morte. Cuius nõ ea uis eſt, ut iniuſtas aĩas extĩguat oĩo, ſed ut puniat ĩ æternũ. Eã pœnã ſecundã mortẽ noĩamus: q̃ eſt & ipſa ꝑpetua ſicut & ĩmortalitas. Primã ſic diffinimus. Mors ẽ naturæ aĩantiũ diſſolutio, uel ita. Mors eſt corp̃is aĩæq; ſeductio. Secũda uero ſic. Mors eſt æterni doloris perpeſſio, uel ita. Mors eſt aĩaꝝ p meritis ad æterna ſupplicia damnatio. Hæc mutas pecudes non atingit: quarum aĩæ nõ ex deo conſtantes: ſed ex cõi aere morte ſoluũtur. In hac igitur ſocietate cæli atq; terræ: quoꝝ effigies in hoĩe expræſſa eſt: ſupiorẽ ptẽ tenent ea quæ ſunt dei. Anima. ſ. quæ dominiũ corporis habet. Inferiorem aũt ea: quæ ſunt diaboli. Corpus utiq; quod quia terrenum eſt: animæ debet eſſe ſubiectum: ſicut terra cælo. Eſt. n. terra quaſi uaſculum: quo tanq̃ domicilio tẽporali ſpiritus cæleſtis utatur: utriuſq; officia ſunt: ut hoc quod eſt ex cælo: & deo ĩperet: illud uero quod terra eſt diabolo ſeruiat. Quod quidem non fugit hominem, neq̃ Salluſtium: qui ait: Sed omnis noſtra uis in animo & corpore ſita eſt: animi imperio: corporis ſeruitio magis utimur. Recte ſi ita uixiſſet ut locutus eſt. Seruiuit enim fœdiſſimis uoluptatibus, ſuamque ipſe ſententiam uitæ prauitate diſſoluit. Quod ſi anima ignis eſt (ut oſtendimus) in cælum debet eniti, ſicuti ignis ne extinguatur: hoc eſt ad immortalitatem quæ in cælo eſt. Et ſicut ardere ac uiuere

Empedocles pħs & poeta. Lucrecius pħs & poeta. Elementa quot & q̃.

Mors quotuples & quid.

Salluſtius homo neq̃

non poteſt ignis: niſi aliqua pingui materia teneatur: in qua habeat alimẽtum ſic animæ materia, & cibus eſt ſola iuſtitia: qua tenetur ad uitam. Poſt hæc deus hominem qua expoſuit ratione generatum poſuit in paradiſo: ideſt in horto fœcundiſſimo & amœniſſimo: quem in partibus orientis omnĩ genere ligni arborumq́ cõſeruit: ut ex earum uariis fructibus aleretur: experſq́ omnium laborum deo patri ſumma deuotione ſeruiret. Tum dedit ei certa mãdata: quæ ſi obſeruaſſet: immortalis maneret: ſi tranſcendiſſet: morte afficeretur. Id autem præceptum fuit, ut ex arbore una, quæ fuit in medio paradiſi: nõ guſtaret, in qua poſuerat intelligentiã boni & mali. Tum criminator ille inuidẽs operibus dei: omnes fallacias & calliditates ſuas ad decipiendum hominẽ intendit: ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit, ut uetitum cibum ſumeret: & per eam ipſi quoq́ homini perſuaſit: ut tranſcenderet dei legem. Percepta igitur ſcientia boni & mali, pudere eum nuditati ſuæ cæpit: abſconditque ſe a facie dei: quod antea non ſolebat. Tum deus eiecit hominem de paradiſo ſentẽtia in peccatores lata, ut uictum ſibi labore conquirerent: ipſumq́ paradiſum igni circũuallauit: ne hõ poſſet accedere: donec ſummum iudicium faciat in terra: & iuſtos uiros cultores ſuos in eundem locum reuocet morte ſublata. Sicut ſacræ literræ docent, & Sibylla erythræa cum dicit.

Paradiſus quid.

Hõ cur eiectus e paradiſo.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν ἀέναόν γε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμοίως ἐριθηλέα κῆπον. ideſt, qui autem deum honorant uerũ, ſempiternam utiq́ uitam hæreditario iure poſſidẽt: ſeculi tempus ipſi habitantes ad paradiſum ſimiliter florentiſſimum hortum. Verum quoniam hæc extrema ſunt, tota in extrema opis huius parte tractabimus. Nunc ea quæ prima ſunt, explicemus. Mors itaq́ ſecuta eſt hominem ſecundum dei ſententiam: quod etiam Sibylla in carmine ſuo docet dicens.

ἄνθρωπον πεπλᾶσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐτοῖς ὃν καὶ πλάνησεν ὄφις δολίως ἐπὶ μοῖραν ἀνελθεῖν τοῦ θανάτου. γνῶσιν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. id eſt hominem factum dei manibus: quem etiam ſeduxit ſerpens doloſe ad fatum aſcẽdere mortis: notionemq́ accipere boni & mali: uel ſic: hominem plaſmatum dei ipſius palmis quem dolis fefellit ſerpens ut uim mortis incurreret: & ſcientiam acciperet boni & mali. Sic facta hominis uita eſt temporalis. Sed tamẽ longa: quæ in mille annos propagaretur: quod diuinis literis proditum & per omnem ſcientiam publicatum: cum Varro non ignoraret, argumentari nixus eſt, cur paterentur antiqui mille annos uictitaſſe. Ait enim apud ægyptios pro annis menſes haberi, ut non ſolis per duodecim ſigna circuitus faciat annum, ſed lunam: quæ orbem illum ſigniferum. xxx. dierum ſpacio illuſtrat: quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad cẽteſimum perueniunt, quod fit ſæpiſſime, mille certe ac ducentis menſibus uiuunt. Et autores idonei tradunt ad centum. xx. annos peruenire ſolere. Sed quia ignorabat Varro cur aut quando uita hominis eſſet diminuta: ipſe diminuit cum ſciret mille & quadringentis menſibus poſſe uiuere hominem.

Hoium uita longiſſima.

¶ Q uod nõ Liber pater fuit ĩuẽtor uini:ſed Noe poſt diluuiũ. Et q̃ fuerit origo
gentiũ:& q primi habuerint ſciam aſtroꝝ, & ignorãtiã dei. Cap. XIIII.

D Eus autẽ poſtea cũ uideret orbẽ terræ malitia & ſceleribus opple-
tum:ſtatuit humanũ genus diluuio pdere, ſed tamẽ ad multitudi-
Diluuium Noe.
nem reparandã delegit unũ:quod corruptis oĩbus ſingulare iuſti-
tiæ ſuperaret exemplũ. Hic cũ ſexcentorũ eſſet annorũ:fabricauit
arcam ſicur præceperat ei deus, in qua ipſe cum coniuge ac tribus
filiis totidẽq; nuribus ſeruatus ẽ, cũ aqua uniuerſos mõtes altiſſimos operuiſſet.
Deinde orbe ſiccato:execratus iniuſtitiam prioris ſeculi deus:ne rurſus longitu
do uitæ cauſa eſſet excogitandorum malorum:paulatim per ſingulas progenies
diminuit hoĩs ætatem. Atq; in centum &.xx.annis metam collocauit, quam tranſ
gredi non liceret. Ille uero cũ egreſſus eẽt ex arca, ut ſanctæ literræ docẽt, terram
Vini inuẽtor.
ſtudioſe coluit, atq; uineã ſua manu ſeuit. Vnde arguũtur qui authorẽ uini Libe
rum putant. Ille.n.non modo Liberũ:ſed etiã Saturnũ atq; uranum multis ante-
ceſſit ætatibus:qua ex uinea cũ primũ fructũ cepiſſet:lætus factus bibit uſq; ad
ebrietatẽ, iacuitq; nudus. Q uod cum uidiſſet unus ex filiis, cui nomen fuit Chã
nõ texit patris nuditatẽ, ſed egreſſus etiam fratribus indicauit. At illi ſumpto pal-
lio intrauerunt auerſis uultibus:patremq; texerunt. Q uæ cum facta recogno-
uiſſet pater, abdicauit atq; expulit filiũ. At ille profugus in eius terræ parte conſe-
dit, quæ nunc Arabia nominat͛. Eaq; terra de nomine ſuo Chanaam dicta eſt: &
Arabia. Chananæi qui.
poſteri eius Chananæi. Hæc fuit prima gens, quæ deũ ignorauit, quoniam prin-
ceps eius & cõditor cultum dei a patre nõ accepit maledictus ab eo. Itáq; igno-
rantiam diuinitatis minoribus ſuis reliquit: Ab hac gente proximi quique populi
multitudine increſcente fluxerunt. Ipſius autem patris poſteri hebræi dicti, pe-
nes quos religio dei reſedit, ſed & ab his poſtea multiplicato in immẽſum nume
ro:cũ eos anguſtiæ locorum ſuoꝝ capere nõ poſſent, tum adoleſcentes, uel miſſi
a parẽtibus, uel ſua ſpõte, cum rerum penuria cogeret:profugi ad quęrẽdas ſibi
nouas ſedes, huc atq; illuc diſperſi, oẽs inſulas & orbem totũ replerũt: & a ſtirpe
ſanctæ radicis auulſi, nouos ſibi mores, ac inſtituta pro arbitrio condiderũt. Sed
omnium primi qui Ægyptium occupauerũt, cæleſtia ſuſcipere atq; adorare cœ-
perũt. Et quia neq; domiciliis tegebant͛, propter aeris qualitatẽ:nec.n.ullis ĩ ea re-
gione nubibus ſubtexit͛ cælum:curſus ſiderum & defectus notauerunt, dum ea
ſæpe uenerantes curioſius atq; liberius intuerentur. Poſtea deinde portentificas
Aſtrologi omnium primi.
animaliũ figuras quas colerent, commenti ſunt quibuſdã pdigiis inducti. Q uo-
rum mox authores aperiemus. Cæteri aũt q per terrã diſperſi fuerũt admirantes
elementa mũdi:cælum, ſolem, terram, mare, ſine ullis imaginibus ac templis ue-
nerabantur: Et his ſacrificia in aperto celebrabant, donec proceſſu temporum po
tentiſſimis regibus templa & ſimulacra fecerunt. Eaq; uictimis & odoribus co-
lere inſtituerunt ſic aberrantes a noticia dei gentes eſſe cœperunt. Errant igitur
qui deorum cultus ab exordio rerum fuiſſe contendunt, & priorem eſſe gentilita
tem q̃ dei religionem:quam putant poſterius inuentam, quia fontem atq; origi-
nem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

¶ De

¶ De inquinatione angellorum, & duobus generibus dæmonũ: qui ſe perſuaſerũt ut deos coli: quos ẽt familiares phi habuerũt: ut Socrates. Cap. XV.

CVm ergo numerus hominum cœpiſſet & increſcere: prouidẽs deus ne fraudibus ſuis diabolus, cui ab initio terræ dederat poteſtatem: uel corrumperet, uel diſpergeret homines quos ĩ exordio fecerat, miſit angelos ad tutelam cultumq́ generis humani. Quibus præcepit ante omnia ne terræ cõtagione maculati ſubſtantiæ cæleſtis amitterẽt dignitatem: ſcilicet id eos facere prohibuit: quod ſciebat eſſe facturos: ut ueniam ſperare nõ poſſent. Itaq; illos cum hominibus commorantes: dominator ille terræ fallaciſſimus: cõſuetudine ipſa paulatim ad uitia pellexit. Et mulierum congreſſibus inquinauit: Tum in cælum ob peccata quibus ſe immerſerant non recepti, ceciderunt in terram ſic eos diabolus ex angelis dei ſuos fecit ſatellites, ac miniſtros. Qui autem ſunt ex his procreati: quia neq; angeli neq; homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes: non ſunt ad inferos recepti: ſicut in cælum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta ſunt: unum cæleſte, alterum terrenum. Hi ſunt immundi ſpiritus malorum quæ gerũtur auctores: quorum diem diabolus eſt princeps. Vnde triſmegiſtus illũ dæmonarchen uocat. Dæmonas autem grãmatici dictos aiũt: quaſi δαήμονας, ideſt peritos ac rerum ſcios. Hos autem putant deos eſſe: ſciunt illi quidem futura multa, ſed non omnia: quippe quibus penitus conſilium dei ſcire non licet. Et ideo ſolẽt reſponſa in ambiguos exitus temperare. Eos poetæ & ſciunt eſſe dæmonas & loquuntur. Heſiodus ita tradit

τοὶ μὲν δαίμονες εἰσὶ διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων. ideſt hi quidem dæmones ſunt Iouis magni propter uolũtatem boni terreſtres cuſtodes mortaliũ hominum. Quod iccirco dictum, eſt quoniam cuſtodes eos humano generi deus miſerat, ſed ipſi cũ ſint perditores hoĩum, cuſtodes tamen ſe uocari uolunt: ut ipſi colantur, & deus non colatur. Philoſophi quoq; de his dixerunt. Nam plato etiam naturas eorum in ſympoſio exprimere cõatus eſt. Et Socrates eſſe circa ſe aſſiduum dæmona loquebatur, qui puero ſibi adhęſiſſet, cuius arbitrio & nutu ſua uita regeretur. Magorum quoq; ars omnis ac potentia horum aſpirationibus conſtat, a quibus inuocati uiſus hominum præſtigiis obcæcantibus fallunt: ut non uideãt ea quæ ſunt, & uidere ſe putent illa: quæ nõ ſunt. Hi ut dico ſpiritus contaminati, ac perditi per omnem terram uagãtur: & ſolatiũ perditionis ſuæ perdendis hominibus operãtur. Itaq; oĩa inſidiis: fraudibus: erroribus complent. Adhærẽt. n. ſingulis hoĩbus, & oẽs hoſtiatim domos occupant, ac ſibi geniorum nomen aſſumunt: ſic enim latino ſermone dæmonas interpretantur. Hos in ſuis penetralibus conſecrãt. His cottidie merum profundũt, & ſcientes dæmonas uenerãtur: q̃ſi terreſtres deos & q̃ſi depulſores malorum, quæ ipſi faciũt & irrogãt. Qui quoniam ſunt ſpũs tenues & icomp̃henſibiles ĩſinuãt ſe corporibus hoĩum, & occulte in uiſceribus operti, ualitudinẽ uitiãt, morbos citant, ſomniis aĩos terrẽt: mentes furoribus quatiũt, ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere.

Angeli mulierum cõgreſſibꝰ inquinati.

Dæmonũ duo gñã

Dæmões unde.

Socratis dæmoniũ

Genii qui

¶ Quod hi prodeſſe putantur: cum nocere deſinunt: nec poſſunt aliquid in eos q in fide ſolidati ſunt: ſed ſanctis ſubiecti: eis tanq̃ ſerui obediũt. Ca: XVI.

Varum omnium fallaciarum ratio expertibus ueritatis obſcura eſt. Prodeſſe enim eos putant, cum nocere deſinunt, qui nihil aliud poſſunt q̃ nocere. Dicat fortaſſe aliquis colendos eſſe ergo ne noceant, ſiquidem poſſunt nocere. Nocerent illi quidem, ſed his a quibus timentur, quos manus dei potens & excelſa non protegit, q ꝓfani ſunt a ſacramento ueritatis. Iuſtos autem ideſt cultores dei metuũt: cuius nomine adiurati de corporibus excedunt: quorum uerbis tãquam flagris uerberati non modo dæmonas ſe eſſe confitentur: ſed etiam nomina ſua edunt: illa quæ in templis adorantur: & quod plærunq; coram cultoribus ſuis faciunt: non utique in opprobrium religionis; ſed honoris ſui: quia nec deo per quem adiurantur: nec iuſtis quorum uoce torquentur: mentiri poſſunt. Itaque maximis ſæpe ululatibus editis: uerberari ſe & ardere, & iam iamq; exire proclamant. Tantũ habet dei cognitio, ac iuſtitia ꝑtãtis. Cui ergo nocere poſſunt: niſi his quos hñt in ſua poteſtate? Deniq; affirmat eos Hermes: q cognouerint deum, nõ tantum ab incurſionibus dæmonum tutos eſſe: uerum etiam ne fato quidem teneri. μία inquit: φυλακὴ εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἓν καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια. ideſt una inquit cuſtodia pietas. Pium enim hominem: nec dæmon malus: nec fatum tenet. Nam deus liberat pium ab omni malo: q̃.n. unum: & ſolum in hominibus bonum eſt pietas. Quid ſit autem εὐσέβεια: ideſt pietas alio loco his uerſibus teſtatur dicens. ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι τοῦ θεοῦ: ideſt pietas enim notio eſt dei. Aſclepius auditor eius: eandem ſententiam latius explicauit in illo ſermone profecto quem ſcripſit ad regem. Vterq; uero dæmonas eſſe affirmat inimicos & uexatores hominũ: quos iõ Triſmegiſtus ἀγγέλους πονηρούς: ideſt angelos malignos appellat: adeo non ignorat ex cæleſtibus deprauatos terrenos eſſe cœpiſſe.

Dæmões a xpianis eiiciuntur.

Pietas hoĩ tutũ ꝑſidiũ

Pietas qd.

¶ Quod hi aſtrologiam aruſpicinam & omnes artes reprobas inuenerunt: & perſuaſerunt cultum idolorum per miracula: & uarias fallaciarum tendiculas. Cap. XVII.

Orum inuenta ſunt aſtrologia: & aruſpicina & augurario: & ipſa quæ dicuntur oracula: & necromantia: & ars magica & quicquid præter ea malorum exercent homines, uel palam, uel occulte: quæ omnia per ſe falſa ſunt, ut Sibylla erythræa teſtatur ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ' ἐστίν, ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ' ἦμαρ .i. quia error hæc oĩa ſunt q̃ ſtulti hoĩes ſcrutanť cottidie. Sed idẽ ipſi authores ꝑſentia ſua faciũt ut uera eẽ credanť. Ita hoĩum credulitatẽ mentita diuinitate deludunt. q̃ illis uerũ aperire nõ expedit. Hi ſunt qui imagines & ſimulacra fingere docuerunt, qui ut & hominũ mẽtes a cultu ueri dei auerterent, & fictos mortuorum regũ uultus & ornatos: exquiſita pulchritudine ſtatui conſecrariq; fecerũt, & illoꝝ

ſibi

ſibi nomina quaſi perſonas aliquas induerunt. Sed eos magi & hi quos uere maleficos uulgus appellat: cum artes ſuas execrabiles exercent: ueris ſuis nominibus ciēt illis cæleſtibus: quæ in literris ſanctis leguntˀ. Hi porro incæſti ac uagi ſpiritus: ut turbent omnia: & errores humanis pectoribus infundāt: ferunt ac miſcent falſa cum ueris. Ipſi.n. cæleſtes multos finxerunt eſſe & unū regem omniū Iouem: eo ꝙ multi ſunt ſpiritus angelorum in cælo, & unus parens ac dominus omnium deus. Sed ueritatem mentis nominibus inuolutam ex oculis abſtulerunt. Nam deus (ut principio docui) neqꝫ nomine (cum ſolus ſit) eget, neque angeli cum ſint immortales: dici ſe deos aut patiuntur, aut uolunt, quorum unum ſolumqꝫ officium eſt ſeruire nutibus dei, nec omnino quicq̄ niſi iuſſu eius facere. Sic enim mundum regi á deo dicimus: ut a rectore prouinciam. Cuius apparitores nemo ſocios eſſe in regenda prouincia dixerit: q̄uis illorū miniſterio res geratur. Et hi tamen poſſunt aliquid præter iuſſa rectoris, per ipſius ignorātiam quæ ē conditionis humanæ. Ille autem præſes mundi, & rector uniuerſi, qui ſcit omnia, cuius diuinis oculis nihil ſeptum eſt: ſolus habet rerum omnium cum filio ſuo poteſtatem: nec eſt in angelis quicq̄: niſi parendi neceſſitas. Itaqꝫ nullum ſibi honorem tribui uolunt, quoꝝ honor in deo eſt. Illi aūt q̄ deſciuerūt a dei miniſterio: q̄a ſunt ueritatis inimici & præuaricatores, dei nomen ſibi & cultū deorum uendicare conātur: nō ꝙ ullum honorē deſiderēt. Quis enim honor pditis eſt? nec ut deo noceant, cui noceri non poteſt: ſed ut hominibus quos nituntur a cultura & noticia ueræ maieſtatis auertere: ne immortalitatem adipiſci poſſint, quam ipſi ſua nequitia perdiderunt. Offundūt itaqꝫ tenebras, & ueritatē caligine obducūt, ne dominum, ne patrem ſuum norint, & ut illiciant, facile in templis ſe occulunt, & ſacrificiis omnibus præſto ad ſunt. Eduntqꝫ ſæpe prodigia, quibus obſtupefacti homines fidem commodent ſimulacris diuinitatis ac numinis. Inde eſt ꝙ ab augure lapis nouacula inciſus eſt: & ꝙ Iuno ueienſis migrare ſe Romam uelle reſpondit: ꝙ Fortuna muliebris periculum denunciauit: ꝙ Claudiæ manum nauis ſecuta ē, ꝙ in ſacrilegos & iuno nudata, & Locrenſis Proſerpina, & Ceres Mileſia uindicauit, & hercules de Appio, & iuppiter de Atinio, & Minerua de Cæſare. Hinc ꝙ ſerpens urbem Romam peſtilentia liberauit Epidauro accerſitus. Nam illuc dæmoniarches ipſe in figura ſua ſine diſſimulatione perductus eſt, ſiquidem legati ad eam rem miſſi dracone ſecum miræ magnitudinis attulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt: quorum præſtigias profani a ueritate intelligere nō poſſunt. Ideoqꝫ ab illis attribui putant, & imperia, & uictorias, & opes, & euētus proſperos rerum. Deniqꝫ ipſorum nutu ſæpe rēpublicam periculis iminentibus liberatam. Quæ pericula & reſponſis denunciauerunt, & ſacrificiis placati auerterunt. Sed omnia iſta fallaciæ ſunt. Nam cum diſpoſitiones dei præſentiant, quippe qui miniſtri eius fuerunt: interponunt ſe in his rebus, ut quæcunqꝫ á deo, uel facta ſunt uel fuerunt: ipſi potiſſimum facere, aut feciſſe uideantur. Et quoties alicui populo uel urbi ſecundum dei ſtatum boni quid impendet, illi ſe id facturos, uel prodigiis, uel ſomniis, uel oraculis policentur: ſi ſibi templa, ſi honores, ſi ſacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud

Magorū carmina.

Dæmonū præſtigiæ.

Accii Nauii coſ. Iuno moneta.

accideriт: quod neceſſe eſt ſummam ſibi pariunt uenerationem. Hinc templa deuouentur: & nouæ imagines conſecrantur: mactantur greges hoſtiarum. Sed cum hæc facta ſunt nihilominus tamen, & uita & ſalus eorum, qui hæc fecerint, imolantur. Quoties autem pericula impendent: ob aliquam ſe ineptam & leuem cauſam profitentur iratos: ſicut Iuno Varroni: ꝙ formoſum puerum in templo Iouis ad excubias tenendas collocarat, & ob hanc cauſam Romanum nomen apud Cannas penẽ deletum eſt. Quod ſi Iuno alterum Ganymedem uerebatur: cur iuuentus Romana luit pœnas? Vel ſi dii tantũmodo duces curant: cæteram multitudinem negligunt. Cur Varro ſolus euaſit, qui hoc fecit. Et paulus qui nihil meruit occiſus eſt? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iunonis inique cum Hannibal duos exercitus populi Romani & aſtu & uirtute cõfecit. Nam Iuno audere non poterat aut Carthaginem defendere: ubi arma eius & currus fuit: aut romanis nocere: quia progeniem troiano a ſanguine duci Audierat tyrias olim quæ uerteret arces. Sed illorum ſunt iſti luſus: qui ſub nominibus mortuorum delitеſcentes uiuentibus plagas tendunt: itaque ſiue illud periculum quod imminet uitari poteſt: uideri uolunt id placati auertiſſe: ſiue non poteſt, id agunt, ut propter illorum contemptum accidiſſe uideatur. Itaque ſibi apud homines qui eos neſciunt auctoritatem ac timorem pariunt. Hac uerſutia & his artibus noticiam ueri, ac ſingularis dei apud omnes gentes inueterauerunt. Suis enim uitiis perditi ſæuiunt, & craſſantur, ut perdant. Iccirco etiam humanas hoſtias excogitauerunt: ipſi hoſtes humani generis, ut q̃ multas deuorarent animas.

Cannenſis clades uñ.

¶ Cur deus humano generi ſic patiatur illudi, & ꝙ tribus de cauſis uana eſt eorum religio. Cap. XVIII.

DIcet aliquis: cur ergo deus hæc fieri patitur? nec tam malis ſuccurrit erroribus? ut mala cum bonis pugnent, ut uitia ſint aduerſa uirtutibus: ut habeat alios quos puniat, alios quos honoret. Vltimis enim temporibus ſtatuit de uiuis ac mortuis iudicare, de quo iudicio mihi erit in ultimo libro diſputatio. Differt ergo donec ueniat temporum finis: quo effundat iram ſuam in poteſtate ac uirtute cæleſti: ſicut uatum prædicta priorum terribili monitu horrificãt. Nunc autem patitur homines errare, & aduerſum ſe quoq; impios eſſe: ipſe iuſtus & mitis: & patiẽs. Nec enim fieri poteſt: ut non is in quo perfecta ſit uirtus: ſit etiam perefecta patientia. Vnde quidam putant: ne iraſci quidem deum omnino: ꝙ affectibus qui ſunt perturbationes animi ſubiectus non ſit: qa fragile eſt omne aĩal, qđ afficit̃ & cõmouet̃. Quæ pſuaſio ueritatẽ atq; religionẽ funditus tollit. Sed ſeponat̃ interim locus hic nobis de ira dei diſſerẽdi: ꝙ & uberior eſt materia, & opere proprio latius exequẽda. Illos ergo nequiſſimos ſpiritus quiſquis ueneratus fuerit, & ſecutus: nec cælo, nec luce potietur: quæ ſunt dei: ſed in illis decidet, quæ in diſtributione rerum attributa eſſe ipſi malorum principi diſputauimus: in tenebras: ſcilicet & inferos: & in ſumpplicium ſempiternum. Docui religiones deorum triplici ratione uanas eſſe. Vna ꝙ ſimulacra ipſa quæ coluntur, effigie ſint hominum mortuorum. Eſt

Deum nõ iraſci.

De ira dei ſcripturũ ſe pollicet̃

rum.Eſt autem peruerſum & incongruens, ut ſimulacrum hominis a ſimulacro dei colatur.Colit enim quod eſt deterius & imbecillius.Tum ïexpiabile facimus eſſe:deſerere uiuẽtem,ut defunctorum monumentis ſeruias:qui nec uitam,nec lucem dare cuiq̃ poſſunt:qua ipſi carent. Nec eſſe alium quenq̃ deum: præter unum:cuius iudicio,ac poteſtati omnis anima ſubiecta ſit. Altero ꝙ ipſæ imagines ſacræ:qbus inaniſſimi hoĩes ſeruiunt:oĩ ſenſu carent:qm̃ terra ſint.Q uis autem non intelligat nefas eſſe,rectum animal curuari:ut adoret terram?quæ iccirco pedibus noſtris ſubiecta eſt:ut calcanda nobis:non adoranda ſit:qui ſumus ideo excitati:& ex eo ſtatum ſublimem præter cæteras animantes accepimus: ut non reuoluamur deorſum:ne hunc cæleſtem uultum proiiciamus ad terram. Sed oculos eó dirigamus:quo illos naturæ ſuæ conditio direxit:nihilq; aliud adoremus:nihil colamus:niſi ſolum artificis parentiſq; noſtri unicum numen:qui propterea hominem rigidum figurauit:ut ſciamus nos ad ſuperna & cæleſtia prouocari. Tertio ꝙ ſpiritus qui præſunt ipſis religionibus:condemnati & abiecti adeó per terram uolutentur:qui non tantum nihil præſtare cultoribus ſuis poſſint:quoniam rerum poteſtas penes unum eſt. Verum etiam mortiferis eos illecebris & erroribus perdãt:quoniam hoc illis cottidianum eſt opus:tenebras hominibus obducere,ne quæratur ab illis uerus deus. Non igitur colendi ſunt: quia ſententiæ dei ſubiacent. Eſt enim piaculum maximum addicere ſe poteſtati eorum:quibus ſi iuſtitiam ſequare potẽtior eſſe poſſis:& eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare. Q uod ſi apparet religiões iſtas tot modis eẽ uanas:quibus docui:manifeſtum eſt eos qui uel mortuis ſupplicãt:uel terrã uenerantur:uel ſpiritibus impuris animas ſuas mancipant: rationem hominum non tenere:eoſq; impietatis,ac ſceleris ſui ſupplicia penſuros,qui rebelles aduerſus parentem generis humani deum:ſuſceptis inexpiabilibus ſacris fas omne uiolauerunt.

Hõ cur a deo rigid' ẽ figurat'.

¶ Q uod in cultu ſimulacrorum nulla poteſt eſſe religio: Nam a ſimulatione id eſt a fallacia dicta ſunt. Cap. XIX

Q Vicumq; igitur ſacramentum hominis tueri rationemq; naturæ ſuæ nititur obtinere,ipſe ſe ab humo ſuſcitet,& erecta mẽte oculos ſuos tendat in cælum:non ſub pedibus quærat deum,nec a ueſtigiis ſuis eruat quod adoret:quia quicquid homini ſubiacet, infra hominem ſit neceſſe eſt.Sed quærat in ſublimi,quærat in ſummo,quia nihil poteſt homine maius eſſe:niſi quod fuerit ſupra hominem. Deus autem maior eſt homine:ſupra ergo non infra eſt.Nec in ima potius:ſed in ſumma regione quærendus eſt.Q uare non eſt dubium:quin religio nulla ſit, ubicunq; ſimulacrum eſt. Nam ſi religio ex diuinis rebus eſt,diuini autem nihil eſt:niſi in cæleſtibus rebus. Carẽt ergo religõne ſimulacra,quia nihil poteſt eſſe cæleſte in ea re que ſit ex terra,quod qdẽ de noĩe ipſo ſapienti apparerẽ poteſt. Q uicquid enim ſimulatur,id falſum ſit neceſſe eſt,nec poteſt unq̃ uerũ nomẽ accipere,quod ueritatem fuco & imitatione mentitur.Si autem omnis imitatio nõ res potiſſimum ſeria,ſed quaſi ludus ac iocus eſt,nõ religio in ſimulacris,ſed mi

Simulacrũ unde.

mus relegiõis eſt. Præferẽdũ eſt igiť uerꝫ oibus falſis. Calcãda terrena ut cæleſtia cõſequamur. Ita. n. res ſe hẽt, ut qſqꝫ aiam ſuá cuius origo de cælo ẽ, ad iferna & ima ꝓſtrauerit cõ cadat quo ſe ipſe deiecerit. Iõqꝫ opotet rõnis ac ſtatus ſui memorem, non niſi ad ſuperna niti ſemper, ac tendere. Quod qui fecerit hic planẽ ſapiens, hic iuſtus, hic homo, hic cælo deoqꝫ dignus iudicabitur: quem ſuus parens non humilem, nec ad terram more quadrupedum abiectum: ſed ſtantem potius ac rectum ſicut eum fecit agnouerit.

¶ Breuis epilogus quo dicit: gentibus ſuperatis ſibi a' philoſophis grauius iminere certamen. Cap. XX.

PEracta eſt igitur (ni fallor) magna & difficilis ſuſceptu operis portio, & maieſtate cæleſti ſuggerente nobis dicendi facultatem: inueteratos depulimus errores. Nunc uero maior nobis, ac difficilior cum philoſophis propoſita luctatio eſt: quorum ſumma doctrina, & eloquentia quaſi moles aliqua mihi opponitur. Nam ut illic multitudine ac prope conſenſu omnium gentium premebamur: ita hic auctoritate præſtantiũ omni genere laudis uirorum. Quis autem neſciat plus eẽ momenti in paucioribus doctis: q̃ in pluribus imperitis? Sed nõ eſt deſperandum, iſtos quoque de ſententia deo, ac ueritate ducibus poſſe depelli. Nec tam pertinaces fore arbitror: ut clariſſimum ſolem ſanis, ac patentibus oculis uidere ſe negent. Modo illud uerum ſit: quod ipſi ſolent profiteri ſtudio inueſtigandæ ueritatis ſe teneri. Efficiam profecto ut quæſitam ueritatem diu, & aliquando inuentam eſſe credant, & humanis ingeniis inueniri non potuiſſe fateantur.

Docti pauciores pluris q̃ multi imperiti

¶ L. Cœlii Lactãtii Firmiani diuinaꝝ inſtitutionũ aduerſus gẽtes Liber tertius

¶ De falſa ſapientia ad Conſtantium imperatorem.

¶ Comendatur in primis ueritas, & omnium præfertur eloquentiæ, & quare eam nõ ſint aſſecuti philoſophi, aperitur: & quare ſtilo ſimplici ſacra ſcribantur eloquia: & q̧ philoſophis tunc maxime credendum eſt: cum ſuam ignorantiam profitentur. Cap. I.

VEllem mihi quoniam ueritas in obſcuro latere adhuc exiſtimatur uel errore atqꝫ imperitia uulgi uariis, & ineptis ſuperſtitionibus ſeruientis: uel philoſophis prauitate ingenioꝝ turbantibus eam potius q̃ illuſtrantibus, etſi nõ qualis in. M. Tullio fuit: quia præcipua & admirabilis fuit: aliquam tamen proximam eloquentiæ contingere facultatem: ut quantum ueritas ui ſua propria ualeat, tantum ingenii quoqꝫ uiribus nixa exerceret ſe aliquando: & diſcuſſis conuictiſqꝫ tam publicis q̃ eorum qui ſapientes putantur erroribus, humano generi clariſſimum lumen inferret. Quod quidem duabus ex cauſis fieri uellem, uel q̧ magis poſſent credere homines ornatæ ueritati, qui etiam mendacio credunt: capti orationis ornatu lenocinioque uerborum: uel certe: ut ipſi philoſophi ſuis armis potiſ-

Ciceron. eloquẽtia admirabilis

ſimum

ſimum, quibus placere ſibi & confidere ſolent, opprimerentur a nobis. Sed quoniam deus hanc uoluit rei eſſe naturam, ut ſimplex & nuda ueritas eſſet luculentior: quia ſatis ornata per ſe eſt. Ideóq; ornamentis extrinſecus additis fucata corrumpitur. Mendacium uero ſpecie placet aliena, quia per ſe corruptum uaneſcit ac defluit: niſi aliunde ornatu quæſito circunlitum fuerit, ac politum: æquo animo fero ingenium mihi mediocre fuiſſe conceſſum. Verùm ego non eloquẽtiæ, ſed ueritatis fiducia ſuſcepi hoc opus fortaſſe maius q̄ poſſit meis uiribus ſubſtineri: quod tamen etiã ſi ego defecerim: deo (cuius eſt hoc munus) adiuuãte, ueritas ipſa complebit. Etenim cum ſciam maximos quoq; oratores á cauſidicis mediocribus ſæpe uictos: ꝙ tanta eſt potentia ueritatis: ut ſeipſam quamuis in rebus exiguis ſua claritate defendat. Cur hãc ego in maxima cauſa ab ingenioſis quidem illis ac diſertis uiris: ſed tamen falſa dicentibus oppreſſum iri putẽ? ac non illa ſi minus oratione noſtra: quæ de tenui fonte admodum exilis emanat: lumine tamen ſuo clara, & illuſtris appareat? Nec ſi philoſophi doctrina literarum mirabiles extiterint: ego etiam illis ſcientiam ueri cognitionemque conceſſerim: quam nemo cogitando, aut diſputando aſſequi poteſt. Neq; enim nunc repræhendo eorum ſtudium: qui ueritatem ſcire uoluerunt: quia naturam hominis deus ueri adipiſcendi cupientiſſimam fecit. Sed id arguo: id reuinco: ꝙ honeſtam illorum & optimam uoluntatem non ſit ſecutus effectus: quia neque quid eſſet uerum ipſum ſciebãt: neque quomodo aut ubi aut qua mente quærendum. Ita dũ ſuccurrere humanis erroribus cupiunt, ipſi ſe in palagas & errores maximos induxerũt. Ad hoc igitur me opus coarguendi philoſophiam: ſuſceptæ materiæ ordo ipſe deduxit. Nam cũ error oĩs, aut ex religione falſa oriat̃: aut ex ſapientia in eo conuincendo neceſſe eſt utrunq; ſubuertere. Cum enim ſit nobis diuinis literis traditum, cogitationes omnium philoſophorum ſtultas eſſe, id ipſum re & argumẽtis docendum eſt: nequis honeſto ſapientię nomine inductus, aut inanis eloquentiæ ſplendore deceptus, humanis malit q̄ diuinis credere: quæ quidem tradita ſunt breuiter ac nude. Nec enim decebat aliter, ut cũ deus ad hominem loqueretur, argumentis aſſereret ſuas uoces, tanq̄ fides ei nõ haberetur, ſed ut oportuit eſt locutus: quaſi rerum omnium maximus iudex, cuius non eſt argumentari, ſed pronũciare uerum: Ipſe ut deus. Nos autem cum ad res ſingulas teſtimonia diuinæ uocis habeamus profecto monſtrabimus, quanto certioribus argumentis poſſint uera defendi, cum etiam falſa ſic defendantur, ut uera ſoleant uideri: quare non eſt ꝙ philoſophis tantum honoris habeamus, ut eorum eloquentiam pertimeſcamus. Loqui enim bene potuerunt ut homines eruditi: uere autem loqui nullo modo: quia ueritatem non didicerant ab eo qui eius potens eſſet. Nec ſane magnum aliquid efficiemus: ꝙ illos ignorantiæ redarguemus, quam ipſi ſæpiſſime cõfitentur in eo ſolo: quoniam non eis creditur in quo ſolo credi debuit: conabor oſtendere nunquam illos tam ueridicos fuiſſe, q̄ cum ſententiam de ſua ignoratione dixerunt.

Veritas nuda luculentior.

Hõ natura ſciendi cupiẽtiſſim⁹.

¶ Quod ipſo nomine philoſophiæ conuincitur q̄ inanis fuerit gentiliter philoſophantium occupatio. Cap. II.

NVnc quoniam duobus ſuperioribus libris religionum falſitas demonſtrata eſt:nec non origo ipſa totius erroris expoſita:huius libri munus eſt philoſophiam quoq; oſtendere:ꝙ inanis & falſa ſit, ut omni errore ſublato, ueritas patefacta clareſcat. Ordinamur itaq; a communi philoſophiæ nomine:ut ipſo capite deſtructo:facilior nobis aditus pateat ad excidendum omne corpus:ſi tamen poteſt corpus uocari:cuius partes ac membra diſcordēt:nec ulla compage inter ſe cohæreant ſed quaſi diſiecta, & diſſipata palpitare potius ꝗ uiuere uideātur. Philoſophia eſt (ut nomen indicat) ipſiq; diffiniunt:ſtudium ſapientiæ. Vnde igitur probem magis philoſophiam non eſſe ſapientiam:ꝗ ex ipſius nominis ſignificatiōe? Qui enim ſapientiæ ſtudet: utiq; nondum ſapit:ſed ut ſapere poſſit ſtudet. In cæteris artibus ſtudium qd efficiat:& quo tendat, apparet: quas cum diſcendo aliquis aſſecutus eſt:iam non ſtudioſus artificii, ſed artifex nominatur. At enim uerecundiæ cauſa ſtudioſos ſe ſapientiæ:non ſapientes uocauerunt. Immo uero Pythagoras qui hoc primus nomen inuenit:cum paulo plus ſaperet ꝗ illi priores:qui ſe ſapiētes putauerunt: intellexit nullo humano ſtudio poſſe ad ſapientiam peruenire. Et ideo non oportere incompræhenſæ atq; imperfectæ rei perfectum nomen imponi. Itaq; cum ab eo quæreretur:quemnam ſe profiteretur. Reſpondit philoſophum:ideſt quæſitorem ſapientiæ. Si ergo philoſophia ſapientiam quærit:nec ipſa ſapiētia eſt:quia neceſſe eſt aliud eſſe quod quærit:aliud quod quæritur:nec quæſitio ſapiētiæ recta eſt:quia nihil poteſt inuenire. Ego uero ne ſtudioſos quidem ſapientiæ philoſophos eſſe conceſſerim, quia illo ſtudio ad ſapientiam non peruenitur. Nam ſi facultas inueniendæ ueritatis huic ſtudio ſubiaceret: et ſi eēt id ſtudium tanquam iter ad ſapiētiam:aliquando eſſet inuenta. Cū uero tot temporibus:tot ingeniis in eius inquiſitione contritis:non ſit compræhenſa: apparet nullam eſſe ibi ſapientiam. Non ergo ſapientiæ ſtudent, qui philoſophantur: ſed ipſi ſtudere ſe putant, quia illud quod quærunt, ubi aūt quale ſit neſciunt. Siue ergo ſapientiæ ſtudent, ſiue non ſtudēt:ſapientes non ſunt: quia nunquam reperiri poteſt:quod aut non recte quæritur:aut omnino non quæritur.

Phīa quid

Phīæ nomē a quo pmum.

¶ Ex quibus rebus philoſophia conſtet. Et quis fuerit auctor academicæ ſectæ, quæ nihil certe diffinit:ſolamq; opinionem eſſe in philoſophia gentilium, qui iō plus audent: quia errores eorum non arguit niſi deus. Cap. III.

VIdeamus tamē idipſum poſſit ne hoc ſtudio reperiri aliquid, an nihil. Duabus rebus uidetur philoſophia conſtare: ſcientia & opinatione:nec ulla alia re. Scientia ab ingenio uenire non poteſt:nec cogitatione compræhēdi: quia in ſeipſo habere propriam ſcientiam, non hominis ſed dei eſt. Mortalis autem natura non capit ſcientiam:niſi quæ ueniat extrinſecus. Iccirco enim oculos, & aures, & cæteros ſenſus patefecit in corpore diuina ſollertia, ut per eos aditus ſcientia perueniret ad mentem. Nam cauſas naturalium rerum diſquirere:aut ſcire uelle ſol utrū ne tā‑

Phīa ꝯſtat ſcīa & opinatione.

Scīa parif extriſec°.

tus quātus

Solis magnitudo. Luna globoſa an cōcaua. Cæli magnitudo & materia.

tus quantus uidetur an multis partibus maior ſit, q̃ omnis hæc terra. Itē luna globoſa ſit, an cōcaua, & ſtellæ utrum ne cohęreant cælo, an per aerem libero curſu ferantur. Cælum ipſum qua magnitudine: qua materia conſtet: utrum quietum ſit an mobile: an incredibili celeritate uoluatur. Q uanta ſit terræ craſſitudo: aut quibus fundamentis librata & ſuſpenſa ſit. Hæc inquam diſputando & coniecturis uelle comprehendere: tale eſt profecto: quale ſi diſſerere uelimus: qualem eſſe arbitramur cuiuſpiam remotiſſimæ gentis urbem: quam nunquam uidimus: cuiuſq; nihil aliud quam nomen audiuimus. Si nobis in ea re ſcientiam uēdicemus, quæ non poteſt ſciri nonne inſanire uidemur: qui id affirmare audeamus: in quo reuinci poſſimus? Q uanto magis qui naturalia quæ ſciri ab homine non poſſunt, ſcire ſe putant: furioſi dementeſque ſunt iudicandi? Recte ergo Socrates: & eum ſecuti academici ſcientiam ſuſtulerūt: quæ non diſputantis ſed diuinantis eſt. Supereſt ut opinatio in philoſophia ſola ſit. Nam unde abeſt ſcientia: id totum poſſedit opinatio. Id enim opinatur quiſq;: quod neſcit. Illi autem qui de rebus naturalibus diſputant: opinātur ita eſſe ut diſputant. Neſciunt igitur ueritatem: quoniam ſcientia certi eſt: opinatio incerti. Redeamus ad illud ſuperius exemplum. Agē opinemur de ſtatu & qualitate urbis illius: quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota eſt. Veriſimile eſt in plano ſitam lapideis mœnibus: ædificiis ſublimibus: uiis pluribus, magnificis ornatiſq; delubris. Deſcribamus ſi placet mores habitumq; ciuium. Sed quū hæc dixerimus: alius cōtraria diſputabit: & cum hic quoque perorauerit, ſurget & tertius, & alii deinceps, & opinabuntur multo diſparia: q̃ nos ſumus opinati. Q uid ergo erit ex omnibus ueri certius? Fortaſſe nihil. At omnia ſunt dicta: quæ in rerum natura cadunt: ut neceſſe ſit aliquid eorum eſſe uerum. At neſcietur quis uerum dixerit, poteſt fieri, ut omnes ex parte aliqua errauerint: ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo ſumus ſi hoc diſputatione quæramus. Poteſt enim ſuperuenire aliquis: qui opiniones noſtras derideat, noſque pro inſanis habeat: qui uelimus id quod neſcimus: quale ſit opinari. Verum non opus eſt longe poſita conquirere. Vnde nemo fortaſſe ueniat, qui nos redarguat. Agē opinemur, quid nunc in foro geratur: quid in curia: Longum eſt id quoq;, dicamus: interpoſito uno pariete quid fiat: nemo pōt id ſcire: niſi qui audiuerit, aut uiderit. Nullus enim audet id dicere: quia ſtatim non uerbis ſed re ipſa præſenti refutabitur. Atqui hoc idem faciunt philoſophi: qui diſputant in cælo quid agatur: ſed eō id impune facere arbitrantur, quia nullus exiſtit, qui errores eorum coarguat. Q uod ſi exiſtimarent deſcenſurum eſſe aliquem, qui eos delirare ac mentiri diceret: nunquam quicq̃ de his rebus, quas ſcire non poſſunt, diſputarent. Nec tamen ideo felicior putanda eſt eorum impudētia & audacia, quia nō redarguūtur. Redarguit enim deus: cui ſoli ueritas nota eſt: licet cōniuere uideatur, atq; hominum ſapientiam pro ſumma ſtultitia computat.

Academici ſcientiā ſuſtulerūt. Opin atiquid.

¶ Q uomodo Zeno & Socrates totam philoſophiam ſuſtulerunt de medio: & quaſi quodam ciuili bello confecta eſt armis. Cap. IIII.

Opinationem ſtoici ſuſtulerũt.

RЕcte igitur Zeno ac ſtoici opinationem repudiarunt. Opinari enim te ſcire: quod neſcias non eſt ſapientis, ſed temerarii potius ac ſtulti. Ergo ſi neqꝫ ſciri quicquam poteſt (ut Socrates docuit) nec opinari oportet (ut Zeno) tota philoſophia ſublata eſt. Quid ꝙ nõ tãtum ab his duobus euertitur: qui philoſophię principes fuerunt ſe ab omnibus: ut iam uideatur, iampridem ſuis armis eſſe cõfecta: in multas ſectas philoſophia diuiſa eſt: & omnes uaria ſentiunt: In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non poteſt: deſignemus quãlibet nempe cæteris in omnibus ſapientia non erit. Tranſeamus ad ſingulas. Eodem modo quicquid uni dabimus: cæteris auferemus. Vnaquæqꝫ enim ſecta omnes alias euertit, ut ſe ſuaqꝫ confirmet. Nec ulli alteri ſapere concedit, ne deſipere fateatur, ſed ſicut alias tollit: ſic ipſa quoqꝫ ab aliis tollitur omnibus. Nihilominus enim philoſophi ſunt, qui eam ſtultitiæ accuſant. Quamcumqꝫ laudaueris: ueramqꝫ dixeris, a philoſophis uituperatur ut falſa. Credemus ne igitur uni: ſe ſuamqꝫ doctrinam laudanti, an multis unius alterius ignorantiam culpantibus? Rectius ergo ſit neceſſe eſt ꝙ plurimi ſentiunt: q̃ quod unus. Nemo enim poteſt de ſe recte iudicare, quod nobilis poeta teſtatur. Ita enim comparatam eſſe hominum naturam omnium ut aliena melius uideãt & diiudicent, q̃ ſua. Cum igitur omnia incerta ſint: aut omnibus credendum ſit, aut nemini. Si nemini, ſapientes ergo nõ ſunt: quia ſinguli ſapientes eſſe ſe putant: ſi omnibus æqué non ſunt ſapientes: quia ſinguli ab omnibus eſſe negantur ſapientes. Pereũt igitur uniuerſi hoc modo: & tãquam ſparti illi poetarum: ſic ſe inuicem iugulant: ut nemo ex omnibus reſtet. Quod eo fit: quia gladium habent: ſcutum non habent. Si ergo ſingulæ ſectæ multarum ſectarum iudicio ſtultitiæ conuincuntur: omnes igitur uanæ atqꝫ inanes reperiunť. Ita ſeipſam philoſophia cõſumit & conficit. Quod cum intelligeret Arceſilas Academiæ cõditor reprehenſiones omnium iter ſe collegit cõfeſſionemqꝫ ignorãtiæ clarorum philoſophorum, armauitqꝫ ſe aduerſus omnes. Iatqꝫ cõſtituit nouam nõ philoſophãdi philoſophiam. Eõ igiť autore duo philoſophiæ genera eſſe cæperũt. Vnũ illud uetus quod ſciẽtiam ſibi uẽdicat. Alterum nouũ repugnãs: quod eam detrahit. In his duobus generibus uideo diſſidiũ, & quaſi ciuile bellũ, ſapiẽtiam quæ diſtrahi nõ poteſt, in qua parte ponemus? Si natura rerum ſciri poteſt, hæc tironum caterua iteribit, ſi nõ poteſt, ueterani cõficiẽtur. Si pares fuerit, nihilomius peribit dux omnium philoſophia: quia diſtracta eſt. Nihil enim põt ſine iteritu ſuo ſibi eſſe cõtrarium. Si autem (ut docui) nulla põt eſſe ĩ homine iterna & propria ſciẽtia: ob fragilitatem cõditiõis humanæ Arceſilæ manus uicit. Sed ne ipſa quidem ſtabit, quia nõ poteſt omnino nihil ſciri.

Spartí qui.

Arceſilas Acadẽiæ conditor.

¶ Cõtra academicos ꝙ multa ſcire & natura reꝝ, & uitę neceſſitas cogit. Ca. V.

Sciri q̃dã contra academicos.

SVnt enim multa quæ natura ipſa nos ſcire, & uſus frequẽs & uitæ neceſſitas cogit. Itaqꝫ pereũdũ eſt niſi ſcias quæ ad uitã ſunt utilia ut appetas, quæ piculoſa, ut fugias & uites. Præterea multa ſũt quæ uſus iuenit. Nam ſolis ac lunæ uarii curſus, & meatus ſideꝝ, & ratio temporũ deprehenſa eſt, & natura corporum a medicis

herbarum

herbarumq; uires, & ab agricolis natura terrarum, nec nō hymbrium futuroꝝ, ac tempeſtatum ſigna collecta ſunt. Nulla deniq; ars eſt, quæ non ſcientia cōſtet. Debuit ergo Arceſilas, ſiquid ſaperet, diſtinguere: quę ſciri poſſent: quæue neſciri. Sed ſi id feciſſet: ipſe ſe in populum redegiſſet. Nam uulgus interdum plus ſapit: quia tantum quantum opus eſt: ſapit. A quo ſi quæras utrum ſciat aliquid an nihil: dicet ſe ſcire quæ ſciat: fatebitur ſe ſcire quæ neſciat. Recte ergo aliorum ſuſtulit diſciplinas. Sed non recte fundauit ſuam. Ignoratio enim rerum omniū non poteſt eſſe ſapientia: cuius ē ſcire proprium. Ita cum philoſophos expugnauerit: ac docuerit eos nihil ſcire: ipſe quoq; nomen philoſophi perdidit: quia doctrina eius eſt nihil ſcire. Nam qui alios reprehendit, ꝙ neſciant: ipſe debet ſciens eſſe. Cum autem nihil ſciat: quæ peruerſitas; quæue inſolentia eſt: ob id ipſum ſe philoſophum cōſtituere ꝑpter qđ cæteros tollat? Poſſunt enim ſic reſpōdere: ſi nihil nos ſcire conuiceris: & ideo non eſſe ſapientes: quia nihil ſciamus: ergo ne tu quidem es ſapiens: quia te quoq; cōfiteris nihil ſcire. Quid ergo promouit Arceſilas niſi ꝙ confectis omnibus philoſophis, ſe ipſum quoq; eodē mucrone tranſfixit. Nuſq̄ ne igitur ſapientia eſt.

¶ Quomodo ſapientia in medio errantium fuerit. Et acadæmici contra phyſicos: & phyſici contra acadæmicos dimicauerint. Et quæ ſint aſyſtatarum exempla quæſtionum. Et ꝙ rationes cæleſtium, ſiue naturalium ſciri non poſſint. Cap. VI.

NVſq̄ ne igitur ſapientia eſt? Immo uero inter philoſophos fuit, ſed nemo uidit. Alii putauerunt ſciri poſſe omnia: hi ſapientes uti- *Sciri q̄dā non oīa.*
q; non fuerunt. Alii nihil: ne hi quidem ſapientes fuerunt. Illi quia plus homini dederunt, hi quia minus. Vtriſq; in utranque partem modus defuit. Vbi ergo ſapientia eſt, ut neque te omnia ſcire putes, quod dei eſt, neq; omnia neſcire quod pecudis. Eſt enim aliquid medium quod ſit hominis, ideſt ſcientia cum ignoratione coniuncta, & temperata. Scientia in nobis ab anima eſt, quæ oritur e cælo: ignoratio a corpore quod eſt e terra. Vnde nobis & cum deo & cum animalibus eſt aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus conſtamus elementis, quorum alterum luce præditum eſt: alterum tenebris: pars nobis data eſt ſcientiæ, pars ignorantiæ: per hunc quaſi pontem tranſire ſine cadendi periculo licet. Nam ſi illi omnes qui in alteram partem inclinauerunt, aut dextro, aut ſiniſtro uerſus ceciderunt. Vtraque autem pars quomodo errauerit dicam. Academici contra phyſicos ex rebus obſcuris argumentati ſunt nullam eſſe ſcientiam, & exemplis paucarum rerum incomprætenſibilium contenti: amplexi ſunt ignoratiam, tanq̄ ſcientiam totam ſuſtuliſſent, quia in partem ſuſtulerant. Phyſici contra ex his quæ aperta ſunt, argumentum trahebant omnia ſciri poſſe: contentique perſpicuis retinebant ſcientiam, tanq̄ totam defendiſſent, quia ex parte defenderant. Itaq; neque hi clara, neque illi obſcura uiderunt, ſed utrique dum ſolam ſcientiam conſertis manibus, uel retinent, uel eripiunt: non uiderunt in medio conſtitutam fore, quæ illos ad ſapientiam tranſmitteret. Verũ Arceſilas ignoran-

Academici
Physici
Arcesilas

tiæ magiſter:cum Zenoni obtrectaret pricipi ſtoicorũ : ut totam philoſophiam
euerteret(autore Socrate)ſuſcepit hanc ſententiã:ut affirmaret nihil ſciri poſſe.
Itaq; coarguit æſtimationem philoſophorum , qui putaſſent ingeniis ſuis erutã
eſſe atq; inuentam ueritatem:uidelicet quia mortalis fuerat illa ſapientia : paucisq; ante temporibus inſtituta:ad ſummum iã incrementũ peruenerat : ut iam neceſſario conſeneſceret ac periret:repente extitit academia tanq̃ ſenectus philoſophiæ:quæ illam conficeret iam defloreſcentem. Recteq; uidit Arceſilas arrogantes uel potius ſtultos eſſe,qui putent ſciẽtiam ueritatis coniectura poſſe comprehendi. Sed tamen falſa dicentem redarguere non poteſt:niſi qui ſcierit ante quid ſit uerũ. Q uod Arceſilas ueritate nõ cognita facere conatus,itroduxit genus phi-

Aſyſtaton quid. loſophiæ ασύστατον quod latine inſtabile ſiue inconſtans poſſumus dicere. Vt enĩ nihil ſciẽdum ſit:aliquid ſciri neceſſe eſt. Nam ſi omnino nihil ſcias,id ipſum nihil ſciri poſſe tolletur. Itaq; qui uelut ſententiæ loco pronunciat , nihil ſciri:tanq̃ perceptum profitet̃ & cognitum:ergo aliquid ſciri poteſt . Huic ſimile eſt illud

Sciri nihil quod in ſcholis proponi ſolet in aſyſtati generis exemplum : ſomniaſſe quẽdam ne ſomniis crederet. Si enim crediderit:tum ſequitur,ut credendum nõ ſit. Si autem non crediderit:tunc ſeqtur,ut credendum ſit. Ita ſi nihil ſciri poteſt,neceſſe ẽ id ipm̃ ſciri , quod nihil ſciatur. Si autem ſcitur,poſſe nihil ſciri. Falſum eſt ergo quod dicitur nihil ſciri poſſe. Sic inducitur dogma ſibiipſi repugnans:ſeq; diſſol-

Sõniaſſe quendã ne ſõniis crederet. uens. Sed homo uerſutus cæteris philoſophis,uoluit ſcientiam eripere,ut eã domi abſconderet. Nam ſibi illã profecto nõ adimit,q aliqd affirmat,ut cęteris adimat,ſed nihil agit. Apparet enim ac furtum ſuum prodit. Q uanto faceret ſapiẽtius ac uerius: ſi exceptiõe facta,diceret cauſas,rationeſq; dũtaxat rerũ cæleſtiũ, ſeu naturalium, quia ſunt abditæ neſciri poſſe:qa nullus doceat,nec quæri oportere,quia inueniri quærendo non poſſunt. Q ua exceptione interpoſita, & phyſicos admonuiſſet,ne quærerent ea quæ modum excederẽt cogitationis humanæ, & ſeipſum calũniæ inuidia liberaſſet, & nobis certe dediſſet aliquid,quod ſequeremur. Nunc autem quum ab his ſequendis nos retraxerit , ne uelimus plus ſcire,q̃ poſſimus,non minus a ſe quoq; ipſo retraxit. Q uis enĩ uelit laborare,ne qc q̃ ſciat? aut eiuſmodi ſuſcipere doctrinam , ut etiam communem ſcientiam perdat? Q uæ ſi doctrina eſt ſcientia conſtet neceſſe eſt . Si non eſt:quis tam ſtultus eſt, ut diſcẽdum id putet,in quo aut nihil diſcitur,aut omnino dediſcitur? Q uare ſi neq; oĩa ſciri poſſunt quod phyſici putauerunt : neq; nihil quod academici, philoſophia omnis extincta eſt?

¶ De morali phia:& q̃re ſicut utilior:ita & cęteris phiæ ptibus ſit facilior : quæ fuerint oĩum philoſophoꝝ ferẽ ſententiæ de ſummo bono. Cap. VII.

TRanſeamus nunc ad alteram philoſophiæ partem,quã ipſi moralem uocant,in qua totius philoſophiæ ratio continetur. Siquidem in illa phyſica ſola oblectatio eſt : in hac etiam utilitas : & quoni-

Phia moralis am in diſponendo uitæ ſtatu,formandiſque moribus piculo maiori peccat̃:maiorẽ diligẽtiã neceſſe ẽ adhiberi, ut ſciamus quõ nos oporteat uiuere. Illic.n.põt uenia cõcedi:qa ſiue aliqd dicunt nihil

proſunt:ſiue delirant nihil nocent. Hic uero nullus diſſidio: nullus errori eſt locus. Omnes unum ſentire oportet: ipſamq́ philoſophiam uno quaſi ore præcipere: quia ſi quid fuerit erratum: uita omnis euertitur. In illa priori parte: ut periculi minus: ita plus difficultatis eſt: q̃ obſcura rerum ratio cogit diuerſa & uaria ſentire. Hic ut periculi plus: ita minus difficultatis. Quod ipſe uſus rerũ & cottidiana experimenta poſſunt docere, quid ſit uerius & melius. Videamus ergo utrúm ne conſentiant: aut quid nobis afferãt, quo rectius in uita degatur. Nõ neceſſe eſt omnia circuire: unum eligamus ac potiſſimum, quod eſt ſummũ ac pricipale: in quo totius ſapientiæ cardo uerſatur. Epicurus ſummum bonum in uoluptate ai eſſe cenſet. Ariſtippus in uoluptate corpis. Calliphon & Dinomachus cyrenaici honeſtatem cum uoluptate iunxerunt. Diodorus in priuatione doloris ſummum bonum poſuit. Hieronymus in non dolendo. Peripatetici autem in bonis animi & corporis & fortunæ. Erilli ſummũ bonũ eſt ſcientia. Zenonis cũ natura congruenter uiuere. Quorundã ſtoicorũ uirtuté ſequi. Ariſtoteles in honeſtate ac uirtute ſummum bonum collocauit. Hæc ſunt feré omnium ſententiæ. In tanta diuerſitate: quem ſequimur? Cui credimus? Par eſt oibus auctoritas. Si eligere poſſumus quod eſt melius: iam non eſt philoſophia nobis neceſſaria: quia ſapientes iã ſumus: qui de ſapientũ ſententiis iudicemus. Cũ uero diſcendæ ſapientiæ cauſa ueniamus: qui poſſumus iudicare qui nũdum ſapere cœperimus? Maxime cũ pręſto aſſit academicus: q nos pallio retrahat, ac uetet cuiq̃ credere: nec tamen afferat ipſe quod ſequamur.

Summum bonũ qd ex omniũ phõꝝ ſnia

¶ Quod uera ſapientia docet: ſummũ bonũ hoĩs, non eſſe aĩ uel corporis uoluptatem, aut aliquid eorũ quæ a philoſophis ſunt propoſita. Cap. VIII.

Quid ergo ſupereſt: niſi ut omiſſis litigationibus furioſis ac pertinacibus: ueniamus ad iudicem illum: ſcilicet datorem ſimplicis & quietæ ſapientiæ: qui non tantum formare nos, ac inducere in uiam poſſit, uerúm etiam de controuerſiis iſtorũ ferre ſententiam. Hic nos docet: quid ſit hominis uerum ac ſummum bonum, de quo priuſquã dicere incipio: illæ omnes ſentẽtiæ ſunt refellendæ, ut appareat neminẽ illorũ fuiſſe ſapientem. Cum de officio hominis agatur: oportet ſummum ſummi animalis bonum in eo conſtitui: quod commune cũ cæteris animalibus eſſe non poſſit. Sed ut feris dentes: armentis cornua, uolucribus pennæ propria ſunt: ſic homini aliquid ſuũ debet aſcribi: ſine quo rationẽ ſuæ conditionis amittat. Nam quod uiuendi aut generandi cauſa datũ eſt omnibus: eſt quidẽ bonũ naturale: ſummũ tamen non eſt, niſi quod eſt unicuique generi proprium. Sapiens ergo non fuit: qui ſummum bonum credidit animi uoluptatem: quoniam ſiue illa ſecuritas, ſiue gaudiũ eſt, cõmunis eſt omnibus. Ariſtippo ne reſpondẽdum quidem duco, quem in coporis ſemper uoluptaté tuentem, nihilq́ aliud q̃ uentri & ueneri ſeruientem, nemini dubium eſt hominẽ non fuiſſe. Sic eni uixit ut nihil inter eum pecudemq́ diſtaret, niſi unũ, quod loquebatur. Quod ſi aſino aut cani, aut ſui facultas loquendi tribuatur: quæraſq́ ab his qd ſibi uelint: cũ fœminas tã rabide conſectãtur, ut uix diuelli queãt, cibos ẽt potũq́ negligant. Cur

Summum bonum.

Feræ quæ. Armẽta q̃.

Voluptas aĩ ſummũ bonũ eſſe non põt.

Ariſtippus pecudis ui tam uixit

aut alios mares uiolenter abigant, aut ne uicti quidem abſiſtant: ſed a fortioribus
ſæpe cõtriti: eo magis īſectentᶜ? Cur nec hymbres nec frigora pertimeſcãt, labo-
rẽ ſuſcipiant: periculum nõ recuſentᶜ? Q uid aliud reſpondebũtᶜ? niſi ſummũ bo-
num eſſe corporis uoluptatẽ: eã ſe appetere: ut afficiantur ſuauiſſimis ſenſibus:
eoſq; eſſe tanti, ut a ſequẽdorum cauſa nec laborẽ ſibi ullũ: nec uulnera: nec mor
tem ipſam recuſandam putent. Ab his ne igitur præcepta uiuendi petemus: qui

Honeſtas cũ uolupta te nõ ẽ ſũ mũ bonũ. Virt⁹ expe tẽda ꝑpter uoluptatẽ.

hoc idem ſentiunt: quod animæ rationis expertesᶜ? Aiunt Cyrenaici uirtutem ip-
ſam ex eo ipſo eẽ laudãdã: ꝙ ſit efficiẽs uoluptatis: ut uerũ ergo inqt obſcœnus
canis: aut ſus ille lutulentus; nam ideo cum aduerſatio ſumma uirium contentio
ne depugno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatem, cuius expers ſim neceſſe eſt:
ſi uictus abſceſſero. Ab his ergo ſape diſcemus: quos a pecudibus ac bæluis nõ
ſentẽtia, ſed lingua diſcenitᶜ? Priuationem doloris ſummũ bonũ putare: non pla

Doloris priuatio ñ eſt ſũmum bonum.

ne peripateticorꝶ, ac ſtoicorum: ſed cynicorũ phloſophorũ eſtᶜ? Q uis.n. nõ intel
ligat ab ægrotis & in aliquo dolore poſitis eſſe hoc diſputatum? Q uid tam ri-
diculum: q̃ id habere pro ſummo bono; quod medicus poſſit dareᶜ? Dolendum ẽ
ergo, ut fruamur bono: & quidem grauiter ac ſæpe ut ſit poſtea nõ dolore iocun
dius. Miſerrimus eſt igitur qui nunq̃ doluit: quia bono caret, quẽ nos feliciſſimũ
putabamus, qui malo caruit: Ab hac uanitate non longe abfuit qui omnino ni-
hil dolere ſummũ bonum dixit. Nam præter quod omne animal doloris eſt fugi

Dolore oĩ uacare nõ eſt ſummũ bonum.

ens, qui poteſt ſibi hoc bonum præſtareᶜ? quod nobis ut eueniat nihil aliud poſſu
mus q̃ optare? Summũ autem bonũ nõ poteſt efficere quẽquã beatũ, niſi ſemp
fuerit in ipſius poteſtate. Hoc aũt nõ uirtus homini, nõ doctrina, non labor: ſed
natura ipſa cunctis animantibus præſtat. Q ui uoluptatẽ cũ honeſtate iunxerũt:
cõmunionẽ hãc effugere uoluerũt. Sed effecerunt repugnãs bonũ: quoniã q uo
luptati deditus ẽ, honeſtate careat neceſſe eſt: qui honeſtati ſtudet: uoluptate ca

Bonorum tria gña. Corporis bona.

ret. Peripateticorũ bonũ nimium multiplex: exceptis animi bonis; quæ ipſa quæ
ſint: magna contentio eſt: cõe cum bæluis poteſt uideri. Nã corporis bona: ideſt
incolumitas, idolentia, ualitudo nõ minus ſunt mutis, q̃ homini neceſſaria. Ac ne-
ſcio an etiam magis: quia homo & medelis, & miniſteriis ſubleuari poteſt: muta

Fortunæ bona.

nõ poſſunt. Item quæ appellant fortunæ bona: nã ſicut homini opibus ad uitam
tuendã: ita illis præda & pabulis eſt opus. Ita inducendo bonũ: quod nõ ſit in ho
minis poteſtate totũ hoĩem alienæ ditioni ſubiugarunt. Audiamus etiam Zeno-
nem. Nam is interdum uirtutem ſomniat. Summum inquit eſt bonum, cum na

Viuere ſe cundũ na turam.

tura conſentanee uiuere. Bæluarũ igitur nobis more uiuendũ eſt. Nã quę abeſſe
debent ab hoĩe: in his oĩbus deprædhendũtur: uoluptates appetunt: metuunt: fal
lunt, inſidiantur, occidunt. Et quod ad rẽ maxime attinet: deum neſctũt. Q uid er
go me docet: ut uiuã ſecũdum naturã: quia ipſa in deterius prona eſt, & quibuſ
dã blandimentis lenioribus in uitia præcipitat: ſed ſi aliam mutorũ, aliã hominis
dicit eẽ naturã: ꝙ homo ad uirtutẽ ſit genitus: nõ nihil dicitᶜ? Sed tñ non erit diffi

Scĩa ſũmũ bonum.

nitio ſummi boni: quia nullũ eſt aĩal, quod non ſecũdũ naturã ſuã uiuat. Q ui ſci
entiã ſummũ bonũ fecit, aliquid homini ꝓpriũ dedit: ſed ſcientiã alterius rei grã
hoĩes appetunt: nõ ꝑp ipſam. Q uis. n. ſcire cõtẽtus ẽ, nõ expetẽs aliquẽ fructum
ſcientiæ

ſcientiæ? Artes ideo diſcũtur, ut exerceantur. Exercentur autem, uel ad ſubſidia uitæ, uel ad uoluptatem, uel ad gloriam. Non eſt igitur ſummũ bonũ, quod non ꝑpter ſe expetit. Quid ergo itereſt utrũ ſciam ſummũ bonum putemus, an illa ipſa quæ ſcientia ex ſe parit. i. uictum, gloriam, uoluptatem? quæ non ſunt hoĩ propria: & ideo ne ſumma quidem bona. Nam uoluptatis & uictus appetẽtia nõ homini ſolum, ſed etiam mutis ineſt. Quid cupiditas gloriæ? Non ne in equis depræhenditur, quum uictores exultant, uicti dolent?

Artes q̃re diſcuntur.

Equis ĩeſt cupiditas gloriæ.

Tantus amor laudum, tantæ eſt uictoria curæ.

Nec immerito ſummus poeta experiendum eſſe ait.

Et quis cuiq; dolor uicto, quæ gloria palmæ? Quod ſi ea quæ parit ſcia, communia ſunt cum aliis aĩalibus, nõ eſt ergo ſummũ bonũ ſcia. Præterea nõ mediocre huius diſputationis eſt uitium, ꝗ ſcientia nuda ponitur. Incipient. n. beatiores uideri, qui artẽ aliquã ſcierint: immo uero qui & res malas ſcierint, ut tã beatus ſit qui uenena didicerit temperare; q̃ qui mederi. Quæro igitur ad quam rem ſciẽtia referẽda ſit? ſi ad cauſas rerum naturaliũ: quæ beatitudo erit mihi propoſita ſi ſciero unde Nilus oriatur, uel quicq̃d de cælo phiſyci delirant? Quid ꝗ earũ rerũ nõ eſt ſciẽtia, ſed opinio quæ pro ingeniis uaria ẽ? reſtat ut ſciẽtia bonoꝝ, ac maloꝝ ſummũ bonum ſit. Cur ergo ſciam maluit, q̃ ipſam ſapientiã ſummũ bonum dicere, cũ ſit utriuſq; ſignificatio, & uis eadẽ? Nemo tamẽ uſq; adhuc ſummum bonũ dixit eſſe ſapiẽtiam: quod melius dici potuit. Nã ſcientia parum eſt ad bonũ ſuſcipiẽdum, malũq; fugiendũ, niſi accedat & uirtus. Multi eni philoſophoꝝ cum de bonis maliſq; diſſererẽt, aliter tamẽ q̃ loquebant̃ natura cogẽte uixerũt, qa uirtute caruerũt. Virtus aũt cũ ſciẽtia coniuncta, eſt ſapiẽtia. Supereſt ut eos ẽt refellamus, qui uirtutẽ ſummũ bonũ putauerũt, in qua opinione ẽt. M. Tullius fuit, in quo multum incõſiderati fuerũt. Nõ. n. uirtus ipſa eſt ſummũ bonũ, ſed effectrix & mater ẽ ſummi boni, q̃m perueniri ad illud ſine uirtute nõ poteſt. Vtrũq; ĩtellectu eſt facile. Quæro eni utrũ ne ad præclatũ illud bonũ facile perueniri putẽt: an cũ difficultate ac labore? expediãt acumẽ ſuũ erroreq; defendãt. Si facile ad illud ac ſine labore peruerniri põt: ſummũ bonũ nõ eſt. Quid. n. nos cruciemus? qd cõficiamus eniẽdo diebus & noctibus? Quãdõqdẽ tã ĩ prõptu id quod quærimus iacet, ut illud qlibet ſine ulla cõtẽtiõe aĩ depræhẽdat. Sed ſi cõe quoq; ac mediocre quodlibet bonũ nõ niſi labore aſſequimur: q̃m bonorũ natura in arduo poſita ẽ, maloꝝ in præcipiti. Summo igitur labore ſummũ bonũ aſſequi neceſſe eſt. Quod ſi uerĩſſimũ eſt, ergo altera uirtute opus eſt, ut perueniamus ad eã uirtutẽ, quæ dicit̃ ſummũ bonũ, quod eſt incõgruens & abſurdũ: ut uirtus per ſeipſam perueniat ad ſeipſam. Si non põt ad ullũ bonũ niſi per laborẽ perueniri, apparet uirtutẽ eſſe per quam perueniatur: q̃m in ſuſcipiẽdis perferẽdiſq; laboribus, uis officiũq; uirtutis eſt. Ergo ſummũ bonũ nõ põt eẽ id, ꝑpter quod neceſſe ẽ ad aliđ perueniri. Sed illi cũ ignorarẽt qd efficeret uirtus, aut quo tenderet, honeſtius autẽ nihil reperirẽt, ſubſtiterũt in ipſius uirtutis noĩe, quam nullo ꝓpoſito emolumẽto, appetẽdã eſſe dixerũt, & bonum ſibi cõſtituerunt, ꝗ bono indigerẽt. Ariſtoteles ab his nõ lõge receſſit, qui uirtutẽ cũ honoſtate ſum-

Sapia qd.

Virtus an ſummum bonum.

Ariſt. uirtutẽ cũ honeſtate ſũmũ bonũ ſtatuit.

mum bonum putauit: quaſi ulla uirtus poſſit eē inhoneſta, ac nō ſiquid habuerit turpitudinis, uirtus eſſe deſinat: ſed uidit fieri poſſe: ut de uirtute prauo iudicio ſentiatur male: & ideo exiſtimationi hominum ſeruiendū putauit. Quod q facit á recto bonoq; diſcedit, quia non eſt in noſtra poteſtate, ut uirtus pro ſuis meritis honeſtetur. Nam quid eſt honeſtas, niſi honor perpetuus, ad aliquem ſecūdo populi rumore delatus? Quid ergo fiet, ſi errore ac prauitate hominū, mala exiſtimatio ſubſequatᷣ? abiiciemus ne uirtutem, quia flagitioſa & turpis ab inſipientibus iudiceturᷣ? Quæ quoniam īuidia premi ac uexari poteſt: ut ſit ipſum prop rium ac ꝑpetuū bonū, nullo extrinſecus adiumento indígere debet, quin ſuis per ſe uiribus nitatᷣ, & conſtet. Itáq; nec ullū ei ab homine bonū ſperandū eſt: nec ullū malum recuſandum. Venio nunc ad ueræ ſapientiæ ſummum bonū: cuius natura hoc modo determinanda eſt.

Honeſtas quid.

❡ Quid ſit uerē ſapientis ſummū bonū. Et q̄ uitioſa fuerit ratio Anaxagoræ ad quid natus ſit homo. Cap. IX.

PRimū ut ſolius hominis ſit, nec cadat in ullū aliud animal. Deinde ut ſolius animi nec cōmunicari poſſit cū corpe. Poſtremo ut nō poſſit cuiquā ſine ſciētia & uirtute contingere. Quæ circunſcriptio illas oēs ſnīas excludit, ac ſoluit. Eorū enim quæ dixerūt nihil tale eſt. Dicā nunc qd ſit, ut doceā (qd̕ īſtitui) Philoſophos omnes cæcos atq; inſipientes fuiſſe: qui qd̕ eſt homini ſummū bonū conſtitutū, nec uidere nec ītelligere, nec ſuſpicari aliquando potuerūt. Anaxagoras cū ab eo quæreretᷣ, cuius rei cā natus eſſet, reſpōdit ſolis ac cæli uidendi. Hanc uocem admirantᷣ oēs, ac philoſopho dignam iudicant. At ego hūc puto nō inueniētem qd reſpōderet: effudiſſe hoc paſſim, ne taceret. Quod quidem ſecum ſi ſapiens fuiſſet commētatum & meditatū habere debuit: quia ſiqs rationem ſui neſciat, nō homo ſit quidem: ſed putemus nō ex tempore dictum illud effuſum. Videamus in tribus uerbis quot & quāta peccauerit. Primum q̄ omne homīs officium ī oculis poſuit, nihil ad mentem referens, ſed ad corpus omnia. Quid ſi cæcus fuiſſet officium ne hominis amitteret, qd̕ fieri ſine occaſu animæ non poteſt? Quid cæteræ corporis partes, an ne carebunt ſuis quoq; muneribus? Quid q̄ plus eſt in auribus q̄ in oculis ſitum, qm̄ & doctrina & ſapientia ꝑcipi auribus ſolis poteſt: oculis ſolis non poteſt. Cęli ac ſolis uidēdi cauſa natus es? Quis te in hoc ſpectaculū īduxit? aut quid cælo rerūq; naturæ uiſio tua cōfert? Nimirū ut hoc immēſum, & admirabile opus laudes? Cōfitere ergo rerū omniū eē conſtitutorē deū, qui te in hunc mūdū quaſi teſtē, laudatorēq; tāti ſui opis induxit. Magnū eſſe credis uidere cælū ac ſolem. Cur ergo gratias nō agis ei, q huius beneficii author ē? Cur nō ipſius uirtutē, ꝓuidētiā, poteſtatē metiris aīo, cuius opa miraris? Etenī neceſſe eſt, ut multo mirabilior ſit, qui mirabilia ꝑfecit. Si te qſpiā uocaſſet ad cænā, in eaq; optime acceptus eſſes, nō īſanus uiderere, ſi pluris faceres ipſam uoluptatem, q̄ uoluptatis authorem? Adeo philoſophi ad corpus omnia referūt, nihil prorſus ad mētem: nec uident amplius, q̄ quod ſub oculis uenit. Atqui remotis omnibus officiis corporis in ſola mente ponēda eſt hominis ratio: non ergo ideo

Hō cur & ad qd natᵒ

naſcimur

naſcimur:ut ea quæ ſunt facta uideamus, ſed ut ipſum factorem rerum omniũ contemplemur: ideſt mente cernamus. Quare ſiquis hominem, qui uere ſapit interroget, cuius rei gratia natus ſit: reſpondebit intrepidus ac paratus: colendi ſe dei gratia natum, qui nos ideo generauit, ut ei ſeruiamus. Seruire autẽ deo nihil aliud eſt q̄ bonis operibus tueri & cõſeruare iuſtitiam. Sed ille ut homo diuinarum rerum imperitus: rem maximam redegit ad minimum: duo ſola deligẽs, quæ ſibi diceret intuẽda. Quod ſi natum ſe eſſe dixiſſet, ut mundum intueretur: q̄q̄ oĩa compræhenderet, ac maiori uteretur ſono: tamen non impleſſet hominis officium: quia quãto pluris eſt anima q̄ corpus, tãto pluris eſt deus q̄ mũdus: qa mundum deus fecit & regit. Non ergo mundus oculis, quia utrũq; ẽ corpus, ſed deus aĩa contemplandus eſt, quia deus ut eſt ipſe immortalis: ſic aĩum uoluit eſſe ſempiternum. Dei autem contemplatio eſt uenerari & colere cõmunem parentem generis humani. Quod ſi a philoſophis abfuit, proiectiq; in terram fuerunt diuina ignorando: exiſtimandus eſt Anaxagoras ad ea quæ uidenda natum eſſe dixit, nec cœlum uidiſſe nec ſolem. Expedita eſt igitur hominis ratio ſi ſapiat, cuius propria ẽ humanitas, nam ipſa humanitas quid ẽ niſi iuſtitia? Quid eſt iuſtitia niſi pietas? Pietas autem nihil aliud eſt, q̄ dei parentis agnitio.

Seruire deo quid.

Humanitas
Iuſtitia
Pietas

❡ Quod ea quæ uidenĩ hoĩs eſſe propria, cæteris quoq; aĩalibus cõmunia ſunt, hoĩs uero proprium eſt deum noſcere & colere. Cap. X.

SVmmum igitur bonum hoĩs in ſola religione eſt. Nam cætera ẽt quæ putantur eſſe homini propria, in cæteris quoq; animalibus reperiũtur. Cum enim ſuas uoces propriis īter ſe notis diſcernũt atq; dignoſcunt: colloqui uidentur: ridendiq; ratio apparet in his aliqua: cum demulſis auribus, contractoq; rictu & oculis in laſciuia reſolutis, aut homini alludunt, aut ſuis quiſq; coniugibus ac fœtibus ꝓpriis. Nonne aliquid amori mutuo, & indulgentiæ ſimile impartiunt? Iam illa quæ ſibi proſpiciunt in futurum, & cibos reponunt, habent utiq; prouidentiam, rationis quoq; ſigna in multis depræhenduntur. Nam quãdo utilia ſibi appetunt, mala cauent, pericula uitant, latibula ſibi parãt, in plures exitus diſparentia profecto aliquid intelligũt. Poteſt aliquis negare illis ineſſe rationem, cum hominem ipſum ſæpe deludant? Nam quibus generandi mellis officium eſt, cum aſſignatas incolunt ſedes, caſtra muniunt, domicilia inenarrabili arte componunt, regi ſuo ſeruiũt, neſcio an in his perfecta ſit prudentia. Incertũ eſt igitur, utrum ne illa quæ homini tribuũtur cõia ſint cum aliis uiuentibus. Religionis certe ſunt expertia. Equidem ſic arbitror uniuerſis animalibus eſſe datam rationem, ſed mutis tantũ modo ad uitam tuẽdam, homini autem ad propagandam. Et quia in homine ipſa ratio perfecta eſt ſapientia nomiatur, quæ in hoc eximium facit hominem, ꝗ ſoli datum eſt homini itelligere diuina. Qua de re Ciceronis uera eſt ſententia. Ex tot inquit generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei. Ipſiſq; in hoĩbus nulla gẽs eſt, neq; tã immãſueta, neq; tã fera, quæ non etiam ſi ignoret, qualem deum haberi deceat, tamen habẽdum ſciat. Ex quo

Sũmũ bonũ hoĩs in ſola religione.

Brutis ineſſe colloquum & riſũ & rõnẽ

Apum natura

Cicer. loci ex lib. de deorũ natura.

efficitur ut is agnoſcat deum, qui unde ortus ſit quaſi recordet͏̃. Qui ergo philo
ſophi uolunt animos omni metu liberare: tollunt etiam religionem, & orbant ho
minem ſuo proprio ac ſingulari bono: quod eſt á recte uiuendo atq; ab omni hu
manitate diſiunctum: quia ut deus cũcta uiuentia ſubiecit homini: ſic ipſum ho
minem ſibi. Nam quid eſt cur iidem ipſi diſputent: eó dirigendam eſſe mentem,
quo uultus erectus eſt? Si enim nobis cælum ſpectandum eſt, ad nihil aliud uti
q; q̃ ob religionem. Si religio tollitur, nulla nobis ratio cum cælo eſt. Itá q; aut eó
eſt ſpectandum, aut in terram procumbendum. In terram procumbere niſi ueli
mus, quidem non poſſumus, quorum ſtatus rectus eſt. In cœlum igitur ſpectan
dum eſt, quo natura corporis prouocat. Quod ſi conſtat eſſe faciẽdũ: aut ideo ẽ
faciendũ, ut religioni ſeruiamus, aut ideo ut rationẽ rerũ cæleſtiũ cognoſcamus.
Sed rationem rerum cæleſtium cognoſcere nullo mõ poſſumus: quia nihil eiuſ
modi poteſt cogitando inueniri, ſicut ſupra docui: Religioni ergo ſeruiendum
eſt: quam q non ſuſcipit, ipſe ſe proſternit in terram, & uitam pecudum ſecutus
humanitate ſe abdicat. Sapientiores ergo imperiti, qui etiam ſi errant in religio
ne deligenda: tamen naturæ ſuæ condinoniſq; meminerunt.

¶ Q͏̃d deus fecit hoĩem cupidũ religiõis & ſapiæ, quorũ alterũ cõſtare ſine altero nõ põt. Et q; nihil eorũ quæ mortales appetũt ſummũ bonũ ſit. Cap. XI.

COnſtat igitur totius humani generis cõſenſu religionem ſuſcipi
Hõ natura appetẽs religionis & ſapientiæ.
oportere, ſed quomõ in ea erretur, explicandum eſt. Naturã ho
minis hanc deus eſſe uoluit, ut duarum rerũ cupidus & appetẽs
eſſet, religionis & ſapiẽtiæ. Sed homines ideo falluntur, q; aut re
ligionem ſuſcipiũt omiſſa ſapientia: aut ſapiæ ſoli ſtudẽt omiſſa
Religio ſine ſapiẽtia eẽ uera nõ poteſt.
religione: cum alterũ ſine altero eſſe non poſſit uerũ. Cadunt ergo ad multiplices
religiões, ſed ideo falſas, quia ſapiẽtiam reliquerũt: quæ illos docere poterat, de
os multos eſſe non poſſe. Aut ſtudẽt ſapiẽtiæ, ſed ideo falſæ: qa religionẽ ſummi
dei omiſerũt, qui eos ad ueri ſciẽtiam potuit erudire. Sic homines qui alterutrũ
ſuſcipiunt uitam deuiam: maximiſq; erroribus plenam ſequũtur: qm̃ in his duo
bus iſeparabiliter cõnexis & officium homĩs, & ueritas omnis incluſa eſt. Miror
itáq; nullum omnino philoſophorũ extitiſſe: qui ſedẽ ac domicilium ſummi bo
ni reperiret. Potuerunt. n. ſic quærere. Quodcũq; eſt ſummum bonum, neceſſe
Voluptas nõ mõ nõ ẽ ſummũ bonũ: ſed ne bonũ q̃dem.
eſt oĩbus eſſe propoſitum. Voluptas eſt quæ appetitur a cunctis: ſed hæc & cõ
munis eſt cum bæluis, & honeſti uim nõ habet, & ſatietatem affert, & nimia no
cet, & p̃ceſſu minuitur ætatis, & multis non contingit. Nam qui opibus carent,
quorum maior eſt numerus, etiã uoluptate careãt neceſſe eſt. Non eſt igit̃ ſum
mum bonum, ſed ne bonum quidẽ uoluptas. Quid diuitiæ? Multo magis. Nã
& paucioribus & plærunque caſu & inertibus ſæpe: & non nunq̃ ſcelere contin
gunt & optantur ab his: qui eas iam tenẽt. Quid regnum ipſum? ne id quidem.
Non eni cuncti homines regnare poſſunt, & neceſſe eſt uniuerſos ſummi boni
Virtus bonũ q̃dem: ſed nõ ſũmum.
capaces eſſe. Quæramus igitur aliquid, quod propoſitum ſit omnibus. Num uir
tus? negari non poteſt, quin & bonum ſit, & omnium certe bonum. Sed ſi beata
eſſe non poteſt, quia uis & natura eius in malorum perferentia poſita eſt, nõ eſt

profecto

profecto ſummum bonũ. Q uæramus aliud. At nihil uirtute pulchrius, nihil ſapientia dignius inueniri poteſt. Si enĩ uitia ob turpitudinem fugiẽda ſunt, uirtus igitur appetẽda eſt ob decorem. Q uid ergo? Poteſt ne fieri, ut quod bonũ, quod honeſtum eſſe conſtat, mercede ac præmio careat, ſitq́ tam ſterile, ut nihil ex ſe commodi pariat? Labor ille magnus & difficultas & eluctatio aduerſus mala, q̃bus hæc uita plena eſt, aliquid magni boni pariat neceſſe eſt. Id uero qđ eſſe dicemus? Num uoluptatem? At nihil turpe ex honeſto naſci poteſt. Num diuitias? Num poteſtates? At ea quidem fragilia ſunt & caduca. Num gloriam? Num honorem? Num memoriam nominis? At hæc omnia non ſunt in ipſa uirtute, ſed in aliorum exiſtimatione, atq; arbitrio poſita. Nam ſæpe uirtus & inuiſa eſt, & malo afficitur. Debet autem id bonũ quod ex eo naſcitur ita cohærere, ut diuelli atq; diſtrahi nequeat: nec aliter ſummum bonũ uideri poteſt, q̃ ſi proprium ſit uirtutis: & tale ut neq; adiici quicq̃, nec detrahi poſſit. Q uid q̨ in his omnibus cõtemnendis uirtutis officia conſiſtunt. Nam uoluptates, opes, potentias, honores atq; omnia quæ pro bonis habentur, nõ concupiſcere, nõ appetere, non amare, quod cæteri faciũt uicti cupiditate, ideſt pfecto uirtutis. Aliud ergo ſublimius atq; præclarius efficit: nec fruſtra his præſentibus bonis reluctatur: niſi q̨ maiora & ueriora deſiderat non deſperemus inueniri poſſe. Mõ uerſet ſe cogitatio in omnia. Neq; enim leuia aut ludicra præmia petuntur.

Virtus ſæpe inuiſa & malo afficitur.

De duplici pugna corpis & aiæ: & hoſtibus utriuſq;. Et q̨ uirtus ñ pp ſe appetẽda eſt, ſed pp uitã æternã, quæ ſummũ bonũ eſt. Et uirtutẽ neceſſario ſequitur, & in præſenti haberi non poteſt. Cap. XII.

SEd quæritur quid ſit, propter quod naſcimur: quid efficiat uirtus poſſumus ſic inueſtigare. Duo ſunt ex qbus hõ conſtat, animus & corpus. Multa ſunt propria animi: multa ppria corporis: multa utriq; cõmunia, ſicuteſt ipſa uirtus quæ quotiens ad corpus refertur, diſcernẽdi gratia fortitudo noiatur. Q uoniam igiẽ utriq; ſubiacet fortitudo, utriq; ppoſita dimicatio eſt, & utriq; ex dimicatiõe uictoria. Corpus quia ſolidũ eſt & cõpræhẽſibile: cum ſolidis & cõpræhenſibilibus cõfligat neceſſe eſt. Animus aũt quia tenuis & inuiſibilis eſt: cũ his congreditur hoſtibus, qui uideri tangiq; nõ pñt. Q ui ſunt aũt hoſtes animi, niſi cupiditates, uitia, peccata? quæ ſi uicerit uirtus ac fugauerit, imaculatus erit animus ac purus. Vnde ergo colligi poteſt, quid efficiat animi fortitudo? nimirum ex cõiuncto & pari, hoc eſt ex corporis fortitudine. Q uod cũ in aliquã cõgreſſionẽ certamẽq; uenerit: quid aliud ex uictoria q̃ uitã petit? Siue. n. cũ homine, ſiue cũ beſtia dimices, pro ſalute certatur. Ergo ut corpus uincendo id aſſequitur: ut nõ intereat: ſic etiam aĩus ut pmaneat: & ſicut corpus ab hoſtibus ſuis uictum morte mulctaẽ: ita ſuperatus a uitiis animus moriaẽ neceſſe eſt. Q uid ergo intererit inter aĩ corporiſq; dimicationem, niſi q̨ corpus temporalem uitam expetit, aĩus ſempiternam? Si ergo uirtus per ſeipſam beata non eſt, qm̃ in perferẽdis (ut dixi) malis tota uis eius eſt. Si oĩa quæ pro bonis cõcupiſcũtur negligit: ſi ſummus eius gradus ad mortem patet: quandõquidẽ uitam quæ optatur a cæteris, ſæpe reſpuit:

Hõ cõſtat ex aio & corpore.

Virtus q̃ & fortitudo.

Hoſtes aĩ

Virtus p ſeipſam beata nõ eſt

mortemq́ꝫ quam cæteri timent, fortiter ſuſcipit: Si neceſſe ẽ aliquid ex ſe magni boni pariat, quia ſuſtentati & ſuperati uſqꝫ ad mortem: labores ſine præmio eſſe non poſſunt. Si nullũ præmium quod ea dignũ ſit in terra reperiretur: qñquidẽ cuncta quæ fragilia ſunt, & caduca ſpernit. Q uid aliud reſtat, niſi ut cæleſte ali- quid efficiat, qa terrena uniuerſa contẽnit: & ad altiora nitatur, quia humilia de- ſpicit: Id uero nihil aliud põt eſſe, q̃ immortalitas. Merito ergo philoſophoꝝ nõ obſcurus Euclides, qui fuit conditor megaricoꝝ diſciplinæ, diſſentiẽs a cæteris id eſſe ſummũ bonũ dixit, quod ſimile ſit & idem ſemper. Intellexit profecto quæ ſit natura ſummi boni, licet id nõ explicauerit quid ſit: id eſt aũt imortalitas. Nec aliud oĩno quicq̃, quia ſola nec iminui, nec augeri, nec imutari põt. Seneca quoqꝫ imprudens incidit ut fateretur: nullum eſſe aliud uirtutis præmium q̃ imortalita- tem. Laudans enim uirtutẽ in eo libro, quem de imatura morte conſcripſit. Vna inquit res eſt uirtus, quæ nobis imortalitatem donare poſſit, & pares diis facere. Sed & ſtoici quos ſecutus eſt, negant ſine uirtute effici quenq̃ beatum poſſe. Er- go uirtutis præmium beata uita eſt: ſi uirtus (ut recte dictũ eſt) beatam uitam fa cit. Non eſt igitur (ut aiunt) ꝓpter ſeipſam uirtus expetenda, ſed propter uitam beatam, quę uirtutẽ neceſſario ſequitur. Q uod argumentum docere eos potuit, quod eſſet ſummũ bonum. Hæc autẽ uita præſens & corporalis beata eſſe non poteſt: quia malis eſt ſubiecta per corpus. Epicurus deũ beatũ uocat: quia incor- ruptũ uocat, quia ſempiternus eſt. Beatitudo enim perfecta eſſe debet, ut nihil ſit quod eã uexare ac iminuere, aut imutare poſſit. Nec aliter quicq̃ exiſtimari beatũ poteſt: niſi fuerit incorruptũ. Incorruptũ aũt nihil eſt niſi quod eſt imortale. So- la ergo imortalitas beata eſt, quia corrũpi ac diſſolui non poteſt. Q uod ſi cadit in hominem uirtus: quod negare nullus põt: cadit & beatitudo. Nõ põt. n. fieri ut ſit miſer, q uirtute ẽ prędítus. Si cadit beatitudo, ergo & imortalitas cadit in hoĩem: quæ beata eſt. Summũ igit̃ bonũ ſola imortalitas inuenitur, quia nec aliud aĩal, nec corpus attingit. Nec põt cuiq̃ ſine ſciẽtiæ uirtute. i. ſine dei cognitione ac iuſti tia ꝑuenire. Cuius appetitio q̃ uera, q̃ recta ſit, ipſa uitæ huiuſce cupiditas idicat: quæ licet ſit temporalis, & labore pleniſſima, expetitur tamẽ ab oĩbus & optatur. Hanc enim tam ſenes q̃ pueri, tã reges q infimi, tam deniqꝫ ſapiẽtes q̃ ſtulti cupi- unt. Tanti eſt (ut Anaxagoræ uiſum eſt) cõtemplatio cæli ac lucis ipſius, ut quaſ cunqꝫ miſerias libeat ſuſtinere. Cum igitur laborioſa hæc & breuis uita nõ tñ ho minũ, ſed etiã cæterorum aĩantium conſenſu magnũ bonum eſſe ducatur. Ma- nifeſtum eſt eãdem ſummum ac perfectum fieri bonum, ſi & fine careat, & om ni malo. Denique nemo unq̃ extitiſſet, qui hanc ipſam breuem contemneret, aut ſubiret mortem: niſi ſpe uitæ longioris. Nam illi q propter ſalutem ciuium uolũ- tariæ ſe neci obtulerũt, ſicut Thebis Menœceus, Athenis Codrus, Romæ Cur- tius, & Mures duo Decii: nunq̃ mortem uitæ commodis prætuliſſent, niſi ſe im- mortalitatem opinione ciuium conſequi putauiſſent. Q ui tametſi neſcierunt im mortalitatis uiam, res tñ eos nõ fefellit. Si. n. uirtus diuitias & opes ideõ contẽnit: quia fragiles ſũt uoluptates ideo quia breues, ergo & uitã fragilem breuẽqꝫ ideo contẽnit, ut ſolidam & perpetuã conſequatur. Ipſa ergo cogitatio per ordinem

Euclides, phs.

Immortalitas ſũmũ bonum.

Virtutis ꝑmiũ imortalitas.

Virtus nõ ẽ expetẽda pp ſe ipſã.

Deus cur beatus.

Beatitudo pfecta q̃.

Virtutẽ ꝑditus imm[or]ta[l]e[m] eſſe nõ poteſt.

Vitæ cupiditas ineſt omnibus.

Decii mures.

gradiens

gradiẽs & uniuerſa conſiderans, perducit nos ad eximiũ illud & ſingulare, cuius cauſa naſcimur bonũ. Quod ſi feciſſent philoſophi, ſi non qđ ſemel appræhenderant, tueri pertinaciter maluiſſent: profecto perueniſſent ad uerũ hoc, ut oſtendi modo. Quod ſi nõ fuit eorum qui cęleſtes animas uná cum corporibus extinguũt: illi tamen qui de immortalitate diſputãt animi, intelligere debuerunt. Ideo propoſitam nobis eſſe uirtutem, ut perdomitis libidinibus rerumq; terreſtriũ cupiditate ſuperata: puræ ac uictrices animæ ad deum, ideſt ad originẽ ſuam reuertantur. Iccirco.n. ſoli animantium ad aſpectum cœli erecti ſumus: ut ſummum bonum noſtrum in ſummo deo eſſe credamus. Ideo religionem ſoli capimus, ut ex hoc ſciamus humanum ſpũm nõ eſſe mortalẽ: q; deum qui eſt imortalis & deſiderat & agnoſcit. Igitur ex omnibus philoſophis qui aut pro ſummo bono ſciẽtiam aut uirtutem ſunt amplexi: tenuerunt quidẽ uiam ueritatis, ſed nõ peruenerunt ad ſummũ. Hæc eni duo ſunt, quæ ſimul efficiant illud quod quęritur. Sciẽtia id præſtat: ut quomodo & quo perueniẽdũ ſit, nouerimus: uirtus ut perueniamus. Alterũ ſine altero nihil ualet. Ex ſcientia eni uirtus, ex uirtute ſummũ bonũ naſcitur. Beata igitur uita quam philoſophi quæſiuerunt ſemper & quærũt: ſiue in cultu deorũ, ſiue philoſophia, nulla eſt. Et ideo ab his non potuit reperiri: quia ſummũ bonũ non in ſummo quæſiuerũt, ſed in imo. Summũ autem qđ eſt niſi cœlũ & deus, unde animus oritur? Imum quid eſt niſi terra, unde corpus eſt? Ita quẽ licet quidam philoſophi ſummũ bonũ nõ corpori ſed animo dederint: tamẽ quoniam ad illud hanc uitam retulerunt, quæ cum corpore terminatur: ad corpus reuoluti ſunt: cuius eſt omne hoc tp̃s quod tranſigit in terra. Quare nõ immerito ſummũ bonũ non compræhenderunt: quia quicqd ad corpus ſpectat, & imortalitatis eſt expers: uanũ ſit neceſſe eſt. Nõ cadit ergo in hominem beatitudo illo modo quo philoſophi putauerũt, ſed ita cadit: non ut tunc beatus ſit: cũ uiuit in corpore: quod utiq; ut diſſoluatur: neceſſe eſt corrumpi: ſed tunc cũ anima ſocietate corporis liberata in ſolo ſpiritu uiuit. Hoc uno beati eſſe in hac uita poſſumus: ſi minime beati eſſe uideamur. Si fugientes illecebras uoluptatum, ſoliq; uirtuti ſeruiẽtes, in omnibus laboribus miſeriiſq; uiuamus: quæ ſunt exercitia, & corroboramenta uirtutis. Si deniq; aſperam illam uiam difficilemque teneamus: quæ nobis ad beatitudinem patefacta eſt. Summũ igitur bonum, quod beatos facit non poteſt eſſe, niſi in ea religione atq; doctrina, cui ſpes immortalitatis adiũcta eſt.

Virtus ex ſcientia

Sumũ

Imum

¶ Quod aĩa ſit imortalis, & quare diuina traditio logicã non deſiderat, aut philoſophiam: ſed ethicam ſolam, in qua docẽda ſũmi phi errauerũt. Et quare phia nõ ſit dux uitæ & uirtutum parens, expultrixq; uitiorũ: quod tamen Cicero & alii aſtruere conati ſunt. Cap. XIII.

Res exigere uidetur hoc loco: ut qñ docuimus imortalitatem eſſe ſummum bonum: immortalem eſſe animã cõprobemus. Qua de re ingentiter philoſophos diſceptatio eſt: nec quicq̃ tñ explicare, aut pbare potuerunt, hi qui uerum ſentiebãt de aĩa: expertes huius diuinæ eruditionis: nec argumenta uera quibus uincerent

attulerunt, nec teſtimonia q̄bus probarent. Sed oportunius hanc quæſtionē tra-
ctabimus in ultimo libro, cū de uita beata nobis erit diſſerendū. Supeſt illa pars
Logica q̄. tertia philoſophiæ, quā uocant logicā .i. rōnalem, in qua tota dialectica, & oīs lo-
quēdi ratio cōtinet᷑. Hāc diuina eruditio nō deſiderat, q̄a nō in lingua, ſed in cor-
de ſapientia eſt: nec intereſt quali utatur ſermone. Res enim nō uerba quærunt᷑.
Et nos nō de grāmatico, aut oratore, quorum ſciētia eſt quomō loqui deceat: ſed
de ſapiēte diſſerimus: cuius doctrina ē q̄uo uiuere oporteat. Q ꝺ ſi neq; phyſica
illa rō neceſſaria ē: neq; hæc logica quia beatos facere nō poſſunt: reſtat ut in ſola
ethica totius phiæ uis cōtineat᷑: ad quā ſe abiectis oībus Socrates cōtuliſſe dicit᷑.
In qua ēt parte q̄m phōs erraſſe docui, qui ſummū bonum (cuius capiendi gr̄a
Phia falſa generati ſunt) non compræhenderunt, apparet falſam & inanē eſſe philoſophiā,
ac inanis ē quia nec inſtruit ad iuſtitiæ munera, nec officiū hoīs rationemq; confirmat. Sci-
ant igitur errare ſe, qui philoſophiā putant eſſe ſapientiā, non trahantur authori-
tate cuiuſq̄, ſed ueritati potius accedant. Nullus hic temeritati locus eſt, in æter-
num ſtultitiæ pœna ſubeunda eſt, ſi aut pſona inanis: aut opinio falſa deceperit.
Hō autē qualiſcūq; eſt, ſi ſibi credit, hoc eſt ſi hoī credit (ut nō dicam ſtultus) q
ſuū nō uideat errorē. Certe arrogās eſt, qui ſibi audeat uēdicare, quod hūana cō-
ditio nō recipit. Ille ipſe Romanæ linguæ ſummus author q̄tum fallatur, licet ex
illa ſnīa peruidere, qui cum in libris officioꝝ phiam nihil aliud eſſe dixiſſet: q̄ ſtu-
dium ſapientiæ, ipſam autem ſapiētiam rerum diuinarum & humanarum ſcien-
tiam. Tum adiecit, cuius ſtudium qui uituperat, haud ſane ītelligo quidnam ſit
Phiæ Laus quod laudandum putet. Nam ſi oblectatio quæritur animi, requieſq; curarum,
ex Cicero. quæ cōferri cum eorum ſtudiis poſſunt, qui ſemper aliquid inquirunt, quod ſpe-
ctet & ualeat ad bene beateq; uiuendum? Si uero ratio conſtantiæ uirtutiſq; du-
citur: aut hæc ars eſt, aut nulla oīno per quam eas aſſequamur. Nullā dicere ma-
ximarum reꝝ artem eſſe, cum minimaꝝ ſine arte nulla ſit, hoīum eſt parum cōſi-
derate loquentiū, atq; in maximis rebus errantiū. Si aūt eſt aliq̄ diſciplina uirtu-
tis, ubi ea quæretur, cum ab iſto genere diſcendi diſceſſeris? Equidē tametſi ope-
Lactan. elo ram dederim, ut quātulācunq; dicendi aſſequerer facultatē pp ſtudium dicendi:
quētiā do- tn̄ eloquens nunq̄ fui. Q uippe qui forū ne attigerim q̄dē: ſed neceſſe eſt ipſa me
cuit ſed fo- faciat cāæ bonitas eloquentē: ad quā diſertē copioſeq; defendēdā ſcia diuinitatis
rū nō atti- & ipa ueritas ſufficit. Vellē igit᷑ Ciceronē paulíſp ab īferis ſurgere, ut uir eloquē-
git. tiſſimus ab homunculo non diſerto doceret᷑. Primū quidnā ſit quod laudandum
putet: qui uituperat id ſtudium, quod uocatur phia. Deniq; neq; illā eſſe artē qua
uirtus & iuſtitia diſcatur: nec aliam ullam ſicut putauit. Poſtremo q̄m eſt uirtus
diſciplina ubi quærenda ſit: cum ab illo diſcendi genere diſceſſeris, quod ille non
audiendi diſcēdiq; gratia quærebat. A quo .n. poſſet audire? cum ſciret id nemo?
Sed ut in cauſis facere ſolebat, interrogatione uoluit urgere, ad confeſſionēq; de-
ducere, tanq̄ confideret reſponderi prorſus nihil poſſe, quominus philoſophia
eſſet magiſtra uirtutis. Q ꝺ quidē in tuſculanis diſputationibus aperte profeſſus
eſt, ad eam ipſam conuerſa oratione tanq̄ ſe declamatorio dicendi genere iacta-
Phiæ laus ret. O uitæ philoſophia dux inquit, o uirtutis indagatrix, expultrixque uitiorum
ex Cicero.

quid non modo nos, ſed omnino uita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu inuentrix legum, tu magiſtra morum, ac diſciplinæ fuiſti. Q uaſi uero aliquid per ſe ipſa ſentiret: ac non potius ille laudandus eſſet qui eam tribuit. Potuit eodem modo gratias agere cibo & potui: quia ſine his rebus uita cõſtare non poſſit: in quibus ut ſenſus ita beneficii nihil eſt. Atqui ut illa coporis alimenta ſunt, ſic animæ ſapientia.

¶ Q uod Lucretius & alii errauerunt opinati ſapiam iuentã eſſe ab hoie: & nec datam hoibus a creatore. Et qũo Cicero ſuis uerbis conuincitur: & ꝙ phĩa nec uerum docet: nec ad rectẽ uiuendum inſtruit. Cap. XIIII.

REctius itaquẽ Lucretius cum eum laudat qui ſapientiam primus inuenit. Sed hoc ineptẽ ꝙ ab homine inuentam putauit. Q uaſi uero illam alicubi iacentem homo ille: quem laudabat inuenerit: tanquam tibias ad fontem (ut poetæ aiunt) ꝙ ſi repertorem ſapientiæ ut deum laudauit. Ita enim dicit.

Phiæ inuẽtor quis & quomodo laudandus

Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam ſicut ipſa petit maieſtas cognita rerum.
Dicendum eſt, deus ille fuit, deus inclyte Memmi:

Tamen non erit ſic laudandus deus & ꝙ ſapientiam inuenerit, ſed ꝙ hominem fecerit, qui poſſet capere ſapientiam. Minuit enim laudem, qui partem laudat ex toto. Sed ille ut hominem laudauit, qui tamen ob id ipſum deberet pro deo haberi: ꝙ ſapere inuenerit, nam ſic ait. Nonne decebit, Hunc hominem diuum numero dignarier eſſe. Vnde apparet Pythagoram uoluiſſe laudare, qui ſe primus (ut dixi) philoſophum nominauit: aut Mileſium Thalem qui de rerum natura primus traditur diſputaſſe. Sed dum hominem quærit extollere, rem ipſam depreſſit. Non eſt enim magna, ſi ab homine potuit inueniri. Verum poteſt ut poetæ dari uenia. At ille idem perfectus orator, ſummuſquẽ philoſophus: ne græcos reprehendam, quorum leuitatem ſemper accuſat, & tamen ſequitur: ipſam ſapientiam, quam alias donum, alias inuentum deorum uocat, poeticæ figuratam laudat in faciem. Grauiter etiam queritur extitiſſe aliquos, qui eam uituperarent. Q uiſq̃ ne inquit uituperare uitæ parentem: & hoc parricidio ſe inquinare audeat, & tam impiẽ ingratus eſſe? Nos ergo. M. Tullii parricidæ ſumus, & inſuendi te iudice in culeum, qui phiam negamus parẽtem eſſe uitæ? An tu qui aduerſus deum tam impiẽ ingratus es? Non hunc cuius effigiem ueneraris in capitolio ſedentem? ſed illum qui mũdum fecit hoiemq; figurauit, qui ſapiam quoq; ipſam inter cætera cæleſtia bñficia largitus eſt. Magiſtrã tu uirtutis, aut parentẽ uitæ uocas, ad quã ſi quis acceſſerit: multo fit incertior neceſſe ẽ, q̃ prius fuerit? Cuius enĩ uirtutis? quæ ipa ubi ſita ſit, adhuc phĩ nõ expediũt: cuius uitæ? cũ ipſi doctores ante fuerint, ſenectute ac morte cõfecti: quã cõſtituerint, quomodo uiui deceat, cuius ueritatis indagatricẽ profiteri potes? qui ſæpe teſtaris, cum tanta multitudo fuerit philoſophorũ, ſapiẽtem tñ extitiſſe adhuc neminem. Q uid ergo te magiſtra illa uitæ docuit? An ut potentiſſimũ con

Lucretii locus.

Cicero pfectus orator ſummuſq; phs.

Phiæ uituperator inqnat ſe parricidio.

Cicero. M. Antoniũ i ſe excitauit

ſulem maledictis inceſſeres,eũq; hoſtem patriæ uenenatis orationibus faceres?
Cice.phi‑ſophiæ ſtu‑dioſus. Sed omittamus illa quæ poſſunt excuſari fortunæ nomine.Studuiſti nempe phi‑
loſophiæ,& quidem ſic ut nullus unq̃ diligentius:quippe qui omnes cognoueris
diſciplinas,ſicut ipſe gloriari ſoles,eamquẽ ipſam latinis literis illuſtraueris,imi‑
tatoremq; te Platonis oſtenderis.Cedo igitur quid didiceris,aut in qua ſecta ueri
tatem deprehenderis. In academia.ſ.quã ſecutus es,quam probaſti:at hæc nihil
docet,niſi ut ſciãs te nihil ſcire.Tui ergo te libri arguunt,q̃ nihil a philoſophia di
ſci poſſit ad uitam.Hæc tua uerba ſunt.Mihi autem nõ modo ad ſapiẽtiam cæci
uidemur:ſed ad ea ipſa quæ aliqua ex parte cerni uideantur hebetes & obtuſi.Si
ergo philoſophia eſt magiſtra uitæ,cur tibi cæcus & hebes & obtuſus uidebare,
quem oportuit illa docentem & ſentire & ſapere,& in clariſſima luce uerſari?At
quam confeſſus fueris philoſophiæ ueritatem, docent ad filium compoſita præ‑
cepta:quibus mones philoſophiæ quidem præcepta noſcẽda:uiuendum autem
Viuẽdum ciuiliter. eſſe ciuiliter.Quid tam repugnans dici poteſt?Si noſcenda ſunt pręcepta philo
ſophiæ,ideo uniq; noſcẽda ſunt,ut recte ſapiẽterq; uiuamus.Vel ſi ciuiliter uiuẽ
dum eſt:non eſt igitur philoſophia ſapientia,ſiquidem melius eſt ciuiliter q̃ phi
loſophice uiuere.Nã ſi ſapientia eſt quæ dicitur philoſophia:ſtultẽ profecto ui‑
uit,qui non ſecundum philoſophiam uiuit.Si aũt nõ ſtultẽ uiuit,qui ciuiliter ui‑
uit,ſequitur ut ſtultẽ uiuat q philoſophicẽ uiuit. Tuo itaq; iudicio philoſophia
ſtultitię inanitatiſq; damnata eſt.Idẽ in conſolatione.i.in opere non ioculari.Hãc
de philoſophia ſentẽtiam tuliſti.Sed neſcio quis uos teneat error,aut miſerabilis
ignoratio ueri.Vbi eſt ergo philoſophiæ magiſterium?aut quid te docuit illa ui
tæ parẽs,ſi uerum miſerabiliter ignoras?Quod ſi hæc erroris ignorationiſq; cõ‑
feſſio,penẽ inuito tibi ab intimo pectore expreſſa eſt:cur non tibi aliquando ue‑
rum fatebaris:philoſophiam, quam tu nihil docentem in cælum laudibus extu‑
liſti,magiſtram uirtutis eſſe non poſſe?

¶ Quod in eodem errore fuit Seneca:& quid philoſophia ſecũdum ipſum. Et
q; ſicut deus unus & ueritas una:ita una eſt & ſimplex ſapĩa.Et quomodo philo
ſophorum oratio pugnet cum uita. Cap. XV.

EOdem ductus errore Seneca:quis.n.ueram uiam teneret erran‑
Phia quid ex ſeneca. te Cicerone?Phĩa inquit nihil aliud eſt q̃ recta uiuendi ratio,uel
honeſtẽ uiuendi ſcientia,uel ars uitæ agendæ. Non errabimus,ſi
dixerimus philoſophiam eſſe legem benẽ honeſtẽq; uiuendi. Et
qui dixerit illam regulam uitæ,ſuum illi reddidit. Hic planẽ non
reſpexit ad commune philoſophiæ nomen:quæ cum ſit in plureis ſectas diſcipli
naſq; diffuſa:nihilq; habeat certi, nihil deniq; de quo uniuerſi una mẽte ac uoce
conſentiant, quid poteſt eſſe tam falſum q̃ regulam uitæ philoſophiam uocari?
in qua diuerſitas præceptorũ rectũ iter impediat & turbet?aut legẽ benẽ uiuẽdi,
cuius capita lõge diſſonant?aut ſciam uitæ agendæ?in qua nihil aliud efficiť cõ‑
traria ſæpe dicẽdo,q̃ ut nemo qcquã ſciat. Quæro.n.utrũ he academiã philoſo
phiã putet eſſe,an nõ?Negaturũ nõ arbitror:quod ſi eſt,nihil ergo illorũ cadit in
phiam:q̃ ut oĩa reddat icerta:legẽ abrogat:artẽ nullam putat:rõnem ſubuertit:
regulam

regulā deprauat, ſciētiam funditus tollit. Falſa igitur illa omnia, q̄ a l rem ſemper incertam, & adhuc nihil explicantem cadere nō pñt. Nulla itaq; ratio uel ſcia, uel lex benē uiuendi: niſi in hac unica & uera & cæleſti ſapientia conſtituta eſt: quæ philoſophis fuit ignota. Nā illa terrena qm̄ fallax ē: uaria, & multiplex ſibiq; tota contraria eſt: & ſicut unus eſt huius mundi conſtitutor & rector deus: una ueritas: ita unā eſſe ac ſimplicem ſapientiam neceſſe ē: qa quicquid eſt ueꝝ ac bonū, id perfectum eſſe non poteſt, niſi fuerit ſingulare. Quod ſi philoſophia uitam poſſet inſtruere, nulli alii niſi philoſophi eſſent boni. Et qui eam non didiciſſent, eſſent omnes ſemper mali. Cum innumerabiles exiſtant, & ſemp extiterint q ſint aut fuerint, ſine ulla doctrina boni. Ex philoſophis autem perraro fuerit, qui aliquid in uita fecerit laude dignum. Quis eſt tandem, qui nō uideat eos homines uirtutis qua ipſi egēt, nō eſſe doctores? Nā ſiquis mores eoꝝ diligenter inquirat, inueniet iracūdos, cupidos, libidinoſos, arrogātes, proteruos, & ſub obptentu ſapiētiæ ſua uitia celātes, domi faciētes ea, quæ in ſcholis arguiſſent. Fortaſſe mētior accuſandi gratia: nōne idipſum Tullius & fatetur & queritur? Quotus inqt quiſq; philoſophorū inuenitur, qui ſit ita moratus, ita animo & uita cōſtitutus, ut ratio poſtulat: qui diſciplinā ueram non oſtentationem ſcientiæ, ſed legē uitæ putet, qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis pareat ſuis? Videre aūt liceat alios tāta leuitate & iactatione, ut his fuerit nō didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos, alios gloriæ, multos libidinum ſeruos, ut cū eorū uita & uitiis mirabiliter pugnet oratio. Neposq; Cornelius ad eundē Ciceronē ita ſcribit. Tantū abeſt ut ego magiſtrā eſſe putē uitæ philoſophiā, beatæq; uitæ pfectricē: ut nullis magis exiſtimē opus eſſe magiſtros uiuendi, q̄ plæriſq;, qui in ea diſputanda uerſantur. Video. n. magnā partem eorum, qui i ſchola de pudore & cōtinētia præcipiāt argutiſſimē, eoſdē in omniū libidinū cupiditatibus uiuere. Itē Seneca in exhortationibus. Plæriq; inquit philoſophorū tales ſunt diſerti in conuiciū ſuū: quos ſi audias in auaritiā, in libidinē, i ambitionem perorantes, indicium ſui putes pfeſſos. Adeō redundāt ad ipſos maledicta in publicū miſſa: quos nos nō aliter ītueri decet, q̄ medicos, quoꝝ tituli remedia habent pyxides uenena. Quoſdam uero nec pudor uitiorum tenet, ſed patrocinia turpitudini ſuæ fingunt, ut etiam honeſtē peccare uideantur. Faciet ſapiens (inquit idem Seneca) etiam quæ nō probabit, ut etiam ad maiora tranſitum inueniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit, ut quibus alii utuntur in gloriam aut uoluptatem, utatur agendæ rei cauſa. Deinde paulopoſt. Omnia quæ luxurioſi faciūt, quæq; imperiti, faciet & ſapiens, ſed nō eodē modo, eodēq; propoſito. Atqui nihil intereſt quo aio facias, qđ feciſſe uitioſum eſt, quia facta cernūtur, aius non uidetur. Ariſtippo Cyrenaicorū magiſtro cum Laide nobili ſcorto fuit cōſuetudo: qđ flagitiū grauis ille philoſophiæ doctor ſic defendebat, ut diceret multū inter ſe & cæteros Laidis amatores ītereſſe, ꝙ ipſe haberet Laidem, alii uero a Laide haberentur. O præclara & imitāda bonis ſapīa. Huic uero liberos in diſciplinam dares, ut diſcerent habere meretricē. Aliqd inter ſe ac pditos ītereſſe dicebat. ſ. ꝙ illi bona ſua pderēt. Ipſe gratis luxuriaretur. In quo tamē ſapientior meretrix fuit: quæ ſic philoſophū ha-

Tullius

Phõꝝ oro pugnat cū eoꝝ uita.

Ariſtippus Cyrenaic⁹ amauit Laidem. Laidē habeo. non hēor a Laide.

buit pro lenone,ut ad ſe omnis iuuentus doctoris exemplo & autoritate cõcurreret corrupta ſine ullo pudore.Quid ergo interfuit,quo animo philoſophus ad meretricem famoſiſſimam cõmearet,cum eum populus & riuales ſui uiderent omnibus perditis nequiorẽ? Nec ſatis fuit ita uiuere,ſed docere etiã libidines cœpit:ac mores ſuos de lupanari ad ſcholam tranſtulit:diſſerẽs uoluptatem corporis eſſe ſummum bonum. Quæ doctrina execrabilis & pudenda,non in corde philoſophi,ſed ĩ ſinu meretricis eſt nata.Nam quid ego de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cum coniugibus mos fuit,quid mirum ſi a canibus (quorum uitam imitantur)etiam uocabulum nomenq; traxerunt? Nullum igitur in hac diſciplina magiſterium uirtutis eſt:cum etiam illi qui honeſtiora præcipiunt aut nõ faciunt ipſi quæ ſuadẽt,aut (qđ raro accidit) non diſciplina eos ad rectũ: ſed natura perducat,quæ ſæpius etiam indoctos impellit ad laudem.

Ariſtippus ſtatuit ſũmũ bonũ corporis uoluptatẽ

Cynici ob ſcœni.

¶Quod rectẽ docentes & malẽ uiuentes(teſte Cicerone)non utilitatẽ ex phia ſed inanẽ percipiũt delectationẽ.Et q͂ ſapia ſeipſam ſemper exercet in bonis actibus.Et quare nõ phiæ ſed ſapientiæ ipſi iugiter inſiſtẽdũ ſit. Cap. XVI.

VErũm enim ſe perpetuæ deſidiæ tradãt:nullãq; uirtutẽ capeſſant, & omnem ſuam uitam nihil aliud q̃ in eloquentia peragant,quid aliud q̃ inertes putari debent? Sapientia autem niſi in aliquo actu fuerit:quo uim ſuam exerceat,inanis & falſa eſt.Recteq; Tullius ciuiles uiros qui remp.gubernãt, qui urbes aut nouas conſtituãt, aut conſtitutas æquitate tueãtur:qui ſalutẽ libertatẽq; ciuium,uel bonis legibus uel ſalubribus cõſiliis,uel iudiciis grauibus conſeruẽt, philoſophiæ doctoribus præfert.Bonos.n.facere oportet,potiuſq̃ incluſos in angulis faciẽda præcipere: quæ ne ipſi quidẽ faciunt qui loquuntur,& q̃m ſe a ueris actibus remouerũt,apparet eos exercendæ linguæ cã,aduocandi gratia artem ipſam philoſopiæ reppeiſſe.Qui autẽ docent tantum,nec faciũt,ipſi præceptis ſuis detrahunt pondus. Quis eni obtemperet,cũ ipſi præceptores doceãt nõ obtemperare? Bonũ eſt autem recta & honeſta præcipere:ſed niſi & facias, mendacium eſt:& incongruẽs atq; ineptum non in pectore,ſed in labiis habere bonitatem. Nõ ergo utilitatem ex philoſophia,ſed oblectationẽ petunt.Quod quidẽ Cicero teſtatus eſt:profecto inquit omnis iuſtorũ diſputatio quanq̃ uberrimos fontes uirtutis & ſciæ contineat:tñ collata cũ horũ actis perfectiſq; rebus, uereor ne tñ uideatur attuliſſe negociis hoſum quantam oblectationẽ ocii.Vereri quidem non debuit,cum uerum diceret,ſed quaſi timeret ne proditi myſterii reus a philoſophis citaret.Nõ eſt auſus confidenter pronunciare,quod fuit uerum, illos non ideo diſputare ut doceant:ſed ut ſe oblectent in ocio,qui q̃m authores ſunt rerũ gerẽdarũ,nec ipſi quicquid gerunt,pro loquacibus ſunt habẽdi. Sed ꝓfecto qa nihil boni ad uitã afferebant,nec ipſi decretis ſuis obtemperauerũt, nec quiſquã ꝑ tot ſecula inuẽtus eſt,qui eoꝝ legibus uiueret.Abiicienda eſt igit̃ omnis phia quia non ſtudendũ eſt ſapiæ:quod fine ac mõ careat:ſed ſapiendũ eſt & qdẽ mature. Non enim nobis altera uita conceditur,ut cum quæramus in hac ſapientiam, in illa ſapere poſſimus:

Ciuiles uiri pferẽdi.

Phiæ ſtudiũ nõ ad utilitatẽ tẽdere: ſed ad inanẽ delectationẽ.

poſſimus,in hac utrũq; fieri neceſſe eſt.Cito iueniri debet, ut cito ſuſcipi poſſit,
nequid pereat ex uita,cuius finis incertus eſt.Ciceronis Hortenſius cõtra phi-
loſophiam diſſerens,circunuenitur arguta concluſione:qui cum diceret philoſo
phandum non eſſe:nihilominus philoſophari uidebatur: quoniam philoſophi
eſt,quid in uita faciendum,uel non faciẽdum ſit diſputare.Nos ab hac calumnia
immunes ac liberi ſumus,qui philoſophiam tollimus , quia humanæ cogitatio-
nis inuentio eſt.Sophiam defendimus,quia diuina traditio eſt: eamq; ab omni-
bus ſuſcipi oportere teſtamur. Ille cũ philoſophiam tolleret, nec melius aliquid
afferret,ſapientiam tollere putabatur,eóq; facilius de ſentẽtia pulſus eſt:quia cõ
ſtat hominem non ad ſtultitiam,ſed ad ſapientiam naſci.Præterea illud quoq; ar
gumẽtum contra philoſophiam ualet plurimũ,quo idem eſt uſus Hortenſius,
ex eo poſſe intelligi philoſophiã non eſſe ſapientiã,q; principiũ & origo eius ap-
pareat.Q uãdo inquit philoſophi eẽ cœperũt Thales(ut opinor)primus,recẽs
hæc quidem ætas. Vbi ergo apud antiquiores latuit amor iſte inueſtigandæ ue-
ritatis?Idem Lucretius ait.

Philoſo-
phandũ
nõ eſſe.

Sophia q̃.

Phiæ ori-
go.

Thales au
ctor phiæ.

Lucretii
locus.

Deniq; natura hæc rerum,ratioq; reperta eſt
Nuper,& hac primum cum primis ipſe repertus.
Nunc ego ſum in patrias , qui poſſum uertere uoces . Et Seneca,Nondum ſunt
inquit mille anni,ex quo initia ſapiẽ nota ſunt.Multis ergo ſeculis humanum ge
nus ſine ratione uixit.Q uod irridens Perſius,Poſtquam inquit ſapere urbi Cũ
pipere & palmis uenit:Tanquam ſapiẽtia cum ſaporis mercibus fuerit inuecta:
quæ ſi ſecundum hominis naturam eſt,cum homine eſſe cœperit neceſſe eſt. Si
uero non eſt:nec capere quidem illam poſſet humana natura . Sed quia recepit,
igitur a principio fuiſſe neceſſe eſt:ergo philoſophia quia nõ á principio fuit,nõ
eſt eadem uera ſapientia:ſed uidelicet Græci qui ſacras ueritatis literas nõ attige
rant:quemadmodum deprauata eſſet ſapientia,neſciuerunt.Et ideo cum uacare
ſapientia humanam uitam putarent:philoſophiam commẽti ſunt:ideſt latẽtem
atq; ignotam ſibi ueritatem diſſerendo eruere uoluerunt:q; ſtudium per ignorã-
tiam ueri ſapientiam putauerunt.

Sen.

Perſii loc⁹

¶ Q uæ fuit ipſa doctrina Epicuri:quæ moribus omniũ appoſitiſſima loqueba-
tur.Et quomodo Leucippũ & Democritũ habuerit authores erroris : & fabros
atomorum & aſſertores uoluptatis. Cap. XVII.

DIxi de philoſophia ipſa q̃ breuiter potui:nunc ad philoſophos ue
niamus:nõ ut cum eiſdẽ certemus:qui ſtare nõ poſſunt:ſed ut eos
fugientes atq; deiectos noſtro campo inſequamur . Epicuri diſci-
plina multo celebrior ſemp fuit q̃ cæterorum:nõ qa ueri aliqd affe
rat:ſed qa multos ad populare nomẽ uoluptatis iuitat.Nemo.n.nõ
i uitia pnus eſt. Præterea ut ad ſe multitudinẽ cõtrahat:appoſita ſingulis qbuſq;
moribꝰloqť.Deſidioſũ uetat lr̃as diſcere:auarũ pp̃lari largitõe liberat:ignauũ p-
hibet accederẽ ad rẽp.pigrũ exercere:timidũ militare.Irreligioſus audit deos nihil
curare:ihũanus& ſuis cõmodis ſeruiẽs iubeť nihil cuiq̃ tribuere.Oia:n.ſui cã fa
cere ſapiẽtẽ:fugiẽti turbã ſolitudo laudať.Q ui nimiũ parcus ẽ:diſcit aq̃ & polẽ

Epicuri ſe-
cta celeber-
rima ſemp.
& cur.

Volupta
tis nomen
populare.

ta uitam poſſe tolerare. Q ui odit uxorem, huic enumerãtur cælibatus bona. Habenti malos liberos, orbitas prædicatur. Aduerſus impios parentes nullum eſſe uinculum naturæ impatiẽti ac delicato dolorem eſſe omnium malorũ maximum dicitur: forti etiam in tormentis beatum eſſe ſapientem. Q ui claritati ac potẽtiæ ſtudet, huic præcipitur reges colere. Q ui moleſtiã ferre non poteſt: huic regiam fugere. Ita homo aſtutus ex uariis diuerſiſq; modis circulum cogit: & dum ſtudet placere omnibus, maiore diſcordia ſecum ipſe pugnauit, q̃ inter ſe uniuerſi. Vnde autẽ diſciplina eius tota deſcendat, quam originem habeat, explicandũ ẽ.

Prouidentia cur ab Epicuro ſublata. Mors idifferenter in oẽs ſæuit.

Videbat Epicurus bonis aduerſa ſemper accidere: paupertatem, labores, exilia, carorum amiſſiones: malos cõtra beatos eſſe, augeri potentia, honoribus affici, uidebat innocentiam minus tutam, ſcelera impune committi: uidebat ſine delectũ morum, ſine ordine ac diſcrimine annorum ſæuire mortem: ſed alios ad ſenectutem peruenire: alios infantes rapi: alios iam robuſtos interire alios in primo adoleſcentiæ flore immaturis funeribus extingui: in bellis potius meliores & uinci & pire. Maxime ãt cõmouebat hoies primis religioſos grauioribus malis affici. His autem qui aut deos omnino neglexerunt, aut non piẽ coluerunt, uel minora incõmoda euenire, uel nulla. Ipſa etiam templa fulminibus conflagrare,

Q uod Lucretius queritur cum dicit de deo.

Tum fulmina mittat & ædes
Ipſe ſuas diſturbet: & in deſerta recedens
Sæuiat exercens tælum, quod ſæpe nocentes.
Præterit: examinatq; idignos inq; merẽtes.

¶ Q d ſi uel exiguã ueritatis aurã colligere potuiſſet, nũq̃ diceret ædes illũ ſuas diſturbare, cũ iõ diſturbet, q nõ ſunt ſuæ. Capitolium quod eſt romanæ urbis & religionis caput ſummum, nõ ſemel ſed ſæpius fulmine ictum conflagrauit. Homines aũt ingenioſi quid de hoc exiſtimauerint, ex dicto Ciceronis apparet: qui ait diuinitus extitiſſe illam flãmã nõ quæ terreſtre illud domiciliũ iouis deleret: ſed quæ ſublimius magnificẽtiuſquẽ depoſceret. Q ua de re etiam in libris conſulatus ſui eadem dixit, quæ Lucretius:

Capitoliũ fulmĩe ictũ

Ciceron. carmen.

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo.
Ipſe ſuas arces atq; inclyta templa petiuit. Et capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Pertinaci ergo ſtultitia nõ modo uim maieſtatemq; ueri dei nõ itellexerũt: ſed ẽt impietatem ſui erroris auxerũt: qui templum cæleſti iudicio ſæpe dãnatum reſtituere cõtra fas omne cõtenderint. Cum hæc igitur cogitaret Epicurus, earum rerum uelut iniquitate inductus, Sic.n.cãm rationemq; ignorãti uidebatur, exiſtimauit nullã eſſe prouidẽtiã. Q d cũ ſibi perſuaſiſſet, ſuſcæpit etiã defendẽdũ: ſic in errores inextricabiles ſe ipẽ incluſit. Si enim pudẽtia nulla eſt, quomodo tam ordinatẽ, tã diſpoſitẽ mũdus effectus eſt. Nulla inquit diſpoſitio eſt, multa.n.facta ſunt aliter q̃ fieri debuerũt. Et iuenit hõ diuinus, quæ reprehẽderet. Q uæ ſingula ſi uacaret refellere: facile oſtẽderem: nec ſapiẽtem hunc fuiſſe nec ſanũ. Itẽ ſi nulla prouidẽtia eſt, qũo aĩalium corpora tam prouidẽter ordinata ſunt: ut ſingula quæq; mẽbra mirabili rõne diſpoſita, ſua officia cõſeruẽt: Nihil inqt i procreãdis aĩalibus pudẽtiæ rõ molita eſt. Nã neq; oculi facti ſunt ad uidẽdũ: neq;

Prouidentiã nullam eſſe.

Epicuri opiniões.

aures

aures ad audiendũ, neq; lingua ad loquendum: neq; pes ad ambulandum: quoniam prius hæc nata ſunt q̃ eſſet loqui, audire, uidere, ambulare. Itaq; non hæc ad uſum nata ſunt: ſed uſus ex illis natus eſt. Si nulla prouidẽtia eſt cur hymbres cadunt, fruges oriunt̃, arbuſta frondeſcunt? Non inquit ſemp animantium cã iſta fiunt, qm̃ prouidẽtiæ nihil proſunt, ſed omnia ſua ſponte fieri neceſſe eſt. Vnde ergo naſcũtur, aut quõ fiunt oia, quæ gerũtur? Non eſt inquit ꝓuidentiæ opus. Sũt. n. ſæmina per inane uolitãtia, quibus inter ſe temere cõglobatis uniuerſa gignuntur, atq; cõcreſcunt. Cur igit̃ illa non ſentimus, aut nõ cernimus? Quia nec colorem habẽt inquit, nec calorem ullũ, nec odorẽ, ſaporis quoq; & humoris expertia ſunt, & tã minuta ut ſecari ac diuidi nequeant. Sic eũ quia in principio falſum ſuſceperat, cõſequentiũ rerum neceſſitas ad deliramenta perduxit. Vbi eni ſunt aut unde iſta corpuſcula? Cur illa nemo præter unũ Leucippũ ſomniauit? A quo Democritus eruditus hæreditatem ſtultitiæ reliquit Epicuro. Quæ ſi ſint corpuſcula, & quidẽ ſolida, ut dicunt, ſub oculos certe uenire poſſunt. Si eadem eſt natura omniũ, quõ res uarias efficiunt? Vario inquit ordine ac poſitione conueniunt, ſicut literæ, quæ cum ſint paucæ, uariæ tamen collocatæ innumerabilia uerba cõficiũt. At literæ uarias formas habẽt. Ita inquit & hæc ipſa primordia. Nam ſunt aſpera, ſunt hamata ſunt leuia. Secari ergo & diuidi poſſunt, ſi aliquid ineſt illis quod emineat. Si aũt leuia ſunt & hũoris idigent cohærere nõ poſſunt. Hamata igitur eẽ oportet, ut poſſint inuicem cõcathenari. Cum uero tam minuta eſſe dicatur, ut nulla ferri acie diſſici ualeant, quõ hamos aut angulos habent? Quos quia extãt, neceſſe eſt poſſe diuelli. Deinde quo fœdere inter ſe? qua mente cõueniunt, ut ex his aliquid cõſtituatur, ſi ſenſu careãt, nec coire tam diſpoſitẽ poſſunt: quia nõ poteſt quicquã rationale pficere niſi ratio. Quã multis coargui hæc uanitas poteſt: ſed properat oratio. Hic eſt ille, — Atomi qd

Qui genus humanũ ingenio ſuperauit: & omnes, Extinxit ſtellas ut exortus aetherius ſol? Quos equidem uerſus nũquam ſine riſu legere poſſum. Nõ enim de Socrate aut Platone hoc ſaltem dicebat: qui uelut reges habẽtur philoſophorum. Sed de homine quo ſano & uigẽte nullus æger ieptius delirauit. Itaq; poeta inaniſſimus leonis laudibus murẽ non ornauit: ſed obruit & obtriuit. At idẽ nos metu liberat mortis: de qua hæc ipſius uerba ſunt expſſa. Q ñ nos ſumus: mors non eſt: quãdo nos nõ ſumus: mors ẽ. Mors ergo nihil ad nos: q̃ argute nos feſellit: quaſi uero tranſacta mors timeatur, qa iam ſenſus ereptus ẽ, ae nõ ipſum mori quo ſenſus eripit̃. Eſt igitur tẽpus aliquod quo & nos iam non ſumus: & mors tamen nondum eſt. Idque ipſum uidetur miſerum eſſe: q; & mors eſſe incipit, & nos eſſe deſinimus. Nec fruſtra dictum eſt, mors miſera non eſt. Aditus ad mortem eſt miſer, hoc ẽ morbo tabeſcere, ictum perpeti, ferrum corpore excipere, ardere igni, dentibus beſtiarum laniari. Hæc ſunt quæ timentur, non quia mortẽ afferunt, ſed quia dolorem magnum. Quĩn potius effice ne dolor malũ ſit. Omnium inqt maloꝝ maximum eſt. Quid ergo nõ poſſum nõ timere, ſi id qd mortẽ antecedit, aut efficit malũ eſt? Quid q; totũ illud argumẽtũ falſum eſt? qa nõ intereũt aiæ. Verẽ inqt nã qd cum corpore naſcitur, cũ corpe intereat neceſſe eſt. — Lucretii locus. — Mors nihil ad nos. — Dolor oium malorum maximum. — Aia an cũ corpore itereat.

Epicuri dogma uitá pueitit.

Deus nec iraſcit:nec gratia tangitur.

Sapientem oia ſua cá facere.

iam ſuperius dixi differre hunclocum melius, & operi ultimo reſeruare, ut hāc Epicuri perſuaſione, ſiue illa Democriti, ſiue Dicearchi fuit, argumentis & diuinis teſtimoniis redarguā. Verúm ille fortaſſe ipunitatē uitiis ſuis ſpopondit. Fuit eni turpiſſimæ uoluptatis aſſertor: cuius capiēdæ cā naſci hoīem putauit. Quis cū hoc affirmari audiat, uitiis & ſceleribus abſtineat. Nā ſi perituræ ſunt aīæ, appetamus diuitias, ut oēs ſuauitates capere poſſimus. Quæ ſi nobis deſūt, ab his q hn̄t auferamus clā, dolo, ui. Eō magis ſi humanas res nullus deus curat: qn̄cūq; ſpes ipunitatis arriſerit, rapiamus, necemus. Sapiētis ē enim malefacere, ſi & utile ſit & tutū, qm̄ ſiquis cælo deus eſt, nō iraſcitur cuiq̄. Æq; ſtulti eſt & beneface re, qa ſicut ira nō cōmouetur, ita nec gratia tangit̄. Voluptatibus igitur quoquomō poſſimus, ſeruiamus. Breui.n. tpe nulli erimus oīno. Ergo nullū diē, nullum deniq; ipis punctum fluere nobis ſine uoluptate patiamur: ne quia ipſi qnq; peri turi ſumus, idipſum qd᷑ uiximus pereat. Hoc ille tametſi nō dicit uerbo, re tamē ipſa docet. Nā cū diſputat oia ſapiētem ſua cā facere, ad utilitatē ſuam refert oia quæ agit. Itáq; qui audit hæc flagitia, nec boni quicq̄ faciendū putabit: qm̄ bene facere ad utilitatem ſpectat alienā: nec a ſcelere abſtinēdum, quia maleficio præda coniuncta eſt. Archipirata quiſquam uel latronum ductor, ſi ſuos ad graſſandum cohortet̄: quo alio ſermone uti pōt? q̄ ut eadem dicat, quæ dicit Epicurus: deos nihil curare. Non ira, non gratia tangi, inferorū pœnas nō eſſe metuendas: q; animæ poſt mortē occidant: nec ulli oīno ſunt inferi: uoluptatē eſſe maximum bonum: nullam eſſe humanam ſocietatem: ſibi quéq; cōſulere: neminem eſſe qui alterum diligat niſi ſua cā. Mortem non eſſe metuēdam forti uiro: nec ullum dolorē quí netiā ſi torqueatur, ſi uratur, nihil ſe curare dicat. Eſt planē cur quiſquā putet hanc uocem uiri eſſe ſapientis: quæ poteſt latronibus aptiſſimē cōmodari.

¶ Quomodo pythagorici & ſtoici cōtrario epicureis errore deſipiāt: ſic aīaſq; immortalitatem ſtatuētes: ut eas in uaria corpora tranſire mentiantur. Et uolūtariam mortem perſuaſerint inaniter philoſophantibus. Cap. XVIII.

Aīas poſt mortē ſupereſſe. Palimpſychia pythagoræ. Cleanthes man⁹ ſibi intulit. Chryſipp⁹ ſe neci dedit. Zeno mortē ſibi maturauit. Empedocles i Ætnæ ſpecū ſe deiecit.

ALii autem contraria dixerūt: ſupereſſe animas poſt mortem, & hi ſunt maxime pythagorici ac ſtoici: quibus & ſi ignoſcendum eſt, quia uerum ſentiunt: non poſſunt tamē reprēhendere eos, qui nō ſcientia, ſed caſu inciderūt in ueritatē. Itáq; in eo ipſo qd rectē ſentiebāt: aliqd errauerūt. Nā cū timerēt, argumētū illd quo colligit̄: neceſſe ē ut occidant aīæ cū corporibus: qa cū corporibus naſcunt̄: dixerūt non naſci aīas, ſed inſinuari potius i corpa: & de aliis in alia migrare corpa. Nō putauerūt aliter poſſe fieri ut ſupſint aīę poſt corpa: niſi uideāt̄ fuiſſe an̄ corpa. Par igr̄ ac ppe ſimilis error ē ptis utriuſq;. Sed hæc in p̄terito falſa eſt: illa in futuro. Nemo eni uidit qd eſt ueriſſimū: & naſci aīas, & nō occidere, quia cur id fieret, aut q̄ rō eſſet, hoīes neſcierūt. Multi ergo ex his qui æternas eē aīas ſuſpicabant̄, tanq̄ in cælū migraturi eēnt: ſibi ipſis manus itulerūt, ut Cleāthes & Chryſippus, ut Zeno & Empedocles, qui ſe in ardentis Ætnæ ſpecū intempeſta nocte deiecit: ut cū repente nō apparuiſſet, abiiſſe ad deos crederetur: ex Romanis Cato, qui fuit in

omni

omni ſua uita Socratice uanitatis imitator. Nã Democritus in alia fuit pſuaſione. Sed tñ ſpõte ſua letho caput obuius obtulit ipſe, quo nihil ſceler atius fieri põt. Nã ſi homicida nefarius ẽ: q hoĩs extictor ẽ, eidẽ ſceleri obſtrictus ẽ q̃ ſe necat: qa ho minẽ necat. Immo uero maius eẽ id facinus exiſtimãdũ ẽ, cuius ultio deo ſoli ſub iacet. Nã ſicut ĩ hãc uitã nõ nr̃a ſpõte uenimus: ita rurſus ex hoc domicilio corpo ris qd̃ tuendũ nobis aſſignatũ eſt: eiuſdẽ iuſſu nobis recedendũ eſt: q nos in hoc corpus ĩduxit, tã diu habitaturos, donec iubeat emitti. Et ſi uis aliqua inferat́: æq̃ mẽte patiẽdũ eſt, cũ extincta ĩnocẽtis aĩa inulta eẽ nõ poſſit: habeamuſq; uindicẽ magnum, cui ſoli uindicta integra ſemper eſt. Homicidę igitur illi oẽs phĩ & ip ſe romanæ ſapiẽ princeps Cato, q anteq̃ ſe occideret perlegiſſe Platonis librum dicit́, q eſt ſcriptus de æternitate aĩaꝝ. Et ad ſũmũ nefas phĩ authoritate compul ſus eſt. Et hic tñ aliquã moriendi cãm uidet́ habuiſſe: odiũ ſeruitutis. Q uid Am braciotes ille, qui cum eundẽ librũ plegiſſet, pręcipitẽ ſe dedit nullã aliã ob cãm, niſi q; Platoni credidit́ Execrabilis prorſus ac fugienda doctrina: ſi abigit hoĩes a uita. Q uod ſi ſciſſet Plato, atq; docuiſſet, a quo, & q̃uo & qbus & quæ ob facta, & quo tẽpore immortalitas tribuatur: nec Cleombrotum impegiſſet in mortem uolũtariam, nec Catonẽ, ſed eos ad uitam & ad iuſtitiã potius erudiſſet. Nam Ca to uidetur mihi cãm quæſiſſe moriẽdi, non tã ut Cæſarẽ fugeret: q̃ ut ſtoicoꝝ de cretis obtẽperaret, quos ſectabat́: nomẽq; ſuũ grandi aliquo facinore clarificarét: cui quid mali accidere potuerit, ſi uiueret nõ inuenio. Caius. n. Cæſar ut clæmens erat, nihil aliud efficere uolebat, ẽt in ipſo belli ciuilis ardore: q ut bene mereri de repu. uideretur: duobus optimis ciuibus Cicerone & Catone ſeruatis. Sed redea mus ad eos q mortẽ pro bono laudant. De uita q̃reris quaſi uixeris: aut unq̃ tibi ratio conſtiterit: cur omnino ſis natus. Nonne igitur tibi uerus ille & communis oĩum pater Terentianũ illud iure increpauerit. Prius diſce qd̃ ſit uiuere: ſi diſpli cebit uita, tũ iſtoc utitor. Indignaris te malis eſſe ſubiectũ: quaſi quicq̃ merearis boni, q patrem, q dñm, q regẽ tuũ neſcis: q quãuis clariſſimã lucẽ ĩtuearis oculis mẽte tñ cæcus es, & in profundis ignorãtiæ tenebris iaces. Q uæ ignorantia effe cit, ut quoſdã dicere nõ puderet, icciro nos eẽ natos, ut ſceleꝝ pœnas lueremus: quo quid delirius dici poſſit nõ inuenio. V bi. n. uel quæ ſcelera potuimus admit tere, qui oĩno nõ fuimuś Niſi forte credemus inepto illi ſeni, q ſe ĩ priori uita Eu phorbũ fuiſſe mẽtitus eſt. Hic credo q; erat ignobili genere natus. Familiam ſi bi ex Homeri carminibus adoptauit. O mirã & ſingularẽ Pythagoræ memoriã. O miſerã obliuionem nr̃um oĩum, q̃ neſciamus quid ante fuerimus: ſed fortaſſe uel errore aliquo uel grã ſit effectum: ut ille ſolus letheũ gurgitem non attigerit: nec obliuionis aquam guſtauerit: uidelicet ſenex uanus (ſicut ocioſæ aniculæ ſo lẽt) fabulas tanquã infantibus credulis finxit. Q uod ſi bene ſenſiſſet de his qbus hæc locutus eſt: ſi hoĩes eos exiſtimaſſet nunquã ſibi tã petulanter mentiendi licẽ tiã uendicaſſet: ſed deridenda hoĩs leuiſſimi uanitas. Q uid Ciceroni faciemuś q cum in principio conſolationis ſuæ dixiſſet: luendorum ſcelerum cauſa naſci ho mines. Iterauit id ipſum poſtea, quaſi obiurgãs eum, qui uitã non eſſe malis ple nã putet: rectẽ ergo profatus eſt errore ac miſerabili ueritatis ignorãtia ſe teneri.

Cato ſocra tis imitatõ Democri tus ultro mortẽ op petiit.

Cato ſe uticæ occi dit.

Cleombro tus Am braciates ex alto ſe pcipitẽ de dit.

Cæſaris clementia.

Cicero & Cato optĩ mi ciues.

Homines ideo natos ut ſcelerũ pœnas lu ant.

Pythago ræ palinge neſia.

¶ Quod Cicero & alii ſapiētiſſimi īmortalitatē aīarum ſed infideliter docēt. Et ꝙ mala uel bona mors ſit pōderāda ex ante acta uita & gr̄a dei. Ca. XIX.

ATtilli q de mortis bono diſputāt,quia nihil ueri ſciūt,ſic argumentātur:ſi nihil eſt poſt mortē:nō eſt malum mors.Aufert enim ſenſum mali.Si aūt ſemper ſunt animæ:eſt ēt bonum,quia immortalitas ſequitur.Quam ſententiam Cicero de legibus ſic explicauit. Gratulemurq; nobis quoniam mors aut leuiorē quā qui ē in uita:aut certe non deteriorem eſt allatura ſtatum. Nā ſine corpore animo uigente diuina eſt uita:ſenſu carenti,nihil profecto eſt mali.Argute ut ſibi uidetur quaſi nihil aliud eſſe poſſit.At qui utrunque hoc falſum eſt. Docent enim diuinæ literæ non extingui animas,ſed aut pro iuſtitia præmio affici, aut pœna pro ſceleribus ſempiterna. Nec eni fas eſt aut eū q ſceleratus in uita feliciter fuerit effugere qd' meretur:aut eum qui ob iuſtitiā miſerrimus fuerit, ſua mercede fraudari.Quod adeō uerum eſt ut idem Tullius in conſolatione non eaſdē ſedes incolere iuſtos atque impios prædicauerit.Nec enim omnibus inquit iidem illi ſapientes arbitrati ſunt inde curſum in cælū patere:nā uitiis & ſceleribus contaminatos deprimi in tenebras,atq; in cœno iacere docuerūt. Caſtos autem animos puros integros incorruptos bonis etiam ſtudiis,atq; artibus expolitos, leui quodā & facili lapſu ad deos,ideſt ad naturam ſui ſimilem peruolare.Quæ ſententia ſuperiori illi argumēto repugnat. Illud enim ſic aſſumptum eſt tanq̄ neceſſe ſit oēm hominem natū immortalitate donari.Quod igitur erit diſcrimē uirtutis ac ſceleris, ſi nihil intereſt utrū ne Ariſtides ſit aliqs an Phalaris? Vtrū Cato an Catilina? Sed hanc repugnantiam reꝝ ſnīamq; non cernit, niſi qui tenet ueritatem. Siquis igit' nos roget utrum ne mors ſit bonum an malum, reſpondebimus qualitatem eius ex uitæ rōne pendere. Nā ſicut uita ipſa bonum eſt cū uirtute uiuatur:malum ſi cum ſcelere:ita & mors ex præteritis uitæ actibus ponderāda eſt.Ita fit ut ſi uita in dei religione tranſacta ſit:mors malum non ſit qa trāſlatio eſt ad īmortalitatē. Sin aliter malū ſit neceſſe ē:qm̄(ut dixi)ad æterna ſupplicia trāſmittit.Quid ergo dicemus,niſi errare illos,qui aut mortē appetūt tanq̄ bonum,aut uitam fugiunt tanq̄ malū? Niſi ꝙ ſunt iniquiſſimi,qui pauciora mala nō cōpēſant bōis pluribus. Nam cū oēm uitam per exquiſitas & uarias traducāt uoluptates:mori cupiunt,ſiquid forte his amaritudinis ſuperuenerit. Et ſic hn̄t tanq̄ illis nunq̄ fuerit benē,ſi aliqn̄ fuerit malē.Damnāt igit' uitam oēm boniſq; pleni nihil aliud q̄ male opinantur. Hinc nata eſt inepta illa ſnīa:hanc eſſe mortem,quam nos uitā putamus:illam uitam quam nos pro morte timeamus. Ita primū bonum eſſe nō naſci,ſecundum citius mori.Quæ ut maioris ſit authoritatis,Sileno attribuit'.Cicero in conſolatione.Non naſci inquit longe optimum,nec in hos ſcopulos incidere uitæ.Proximum aūt ſi natus ſis,q̄ primum mori tanq̄ ex incēdio effugere uiolentiam fortunæ.Crediidiſſe illi uaniſſimo dicto exinde apparet: ꝙ adiecit aliquid de ſuo ut ornaret.Quæro igit' cui eſſe optimū putet nō naſci:cum ſit nullus oīo qui ſentiat? Nā ut bonū ſit aliquid,aut malum ſenſus efficit. Deinde cur omniū uitam nihil aliud eſſe q̄ ſcopulos & incēdium putauerit? quaſi aut in noſtra fuerit

poteſtate

Mortē nō eē malum

Cicero.locus ex lib. de legib⁹.

Impioꝝ ſedes.
Iuſtoꝝ ſedes.

Mors bona ſit an mala ante acta uita diiudicat.

Vitā quā nos putamus eſſe mortem.
Mortem quā nos timem⁹ eē uitam.
Non naſci lōge optimū.
Mori q̄ primum optimo proximum.

poteſtate ne naſceremur aut uitam nobis fortuna tribuat non deus: aut uiuēdi ratio quicq̃ ſimile incendio habere uideatur. Non diſſimile Platonis illud eſt: quod aiebat ſe gratias agere naturæ. Primum ꝙ homo natus eēt potiuſq̃ mutum aīal. Deinde ꝙ mas potiuſq̃ fœmina: ꝙ græcus q̃ barbarus. Poſtremo ꝙ athenienſis non thebanus, & ꝙ temporibus Socratis. Dici non poteſt quantam mētibus cæcitatem: quantoſq; pariat errores ignoratio ueritatis. Ego planē cōtenderim, nūq̃ quicq̃ dictum eſſe in rebus humanis delirius: quaſi uero ſi aut barbarus, aut mulier, aut aſinus deniq; natus eſſet: idem ipſe plato non eſſet, ac non illud ipſum qđ natus fuiſſet. Sed Pythagoræ uidelicet credidit: q ut uetaret homines animalibus ueſci dixit aīas de corporibus in aliorum aīalium corpora commeare, quod & uanum & impoſibile eſt. Vanum quia neceſſe non fuit ueteres aīas in noua corpora inducere: cum idem artifex qui primas aliqñ fecerat potuerit ſemper nouas facere. Impoſſibile quia rectæ rationis aīa tam īmutatare naturā ſtatus ſui nō pōt: q̃ ignis aut deorſum niti, aut in tranſuerſum fluminis modo flāmam ſuam fundere. Exiſtimauit ergo homo ſapiens fieri potuiſſe ut aīa quæ tunc erat in Platone: in aliquod mutum aīal includeretur: eſſetq; humano ſenſu prædita ut intelligeret ac doleret, incongruenti ſe corpore oneratam. Quanto ſanius faceret ſi gratias ſe agere diceret: ꝙ ingenioſus ꝙ docilis natus eēt: ꝙ in his opibus ut liberaliter erudiretur. Nam ꝙ athenis natus eſt, quid in eo beneficii fuit? An non plurimi extiterunt in aliis ciuitatibus excellenti ingenio, atq; doctrina uiri? qui meliores ſinguli q̃ oēs athenienſes fuerūt? Quanta hominum milia fuiſſe credamus, qui & Athenis nati: & temporibus Socratis indocti tamen ac ſtulti fuerūt? Non enim aut parietes aut locus in quo quiſq; eſt, effuſus ex utero conciliat hoī ſapiam. Quid uero attinuit Socratis ſe temporibus natū gloriari? Num Socrates ingenia diſcentibus potuit dare? Non uenit in mētem Platoni Alcibiadē quoq; & Critiam eiuſdem Socratis aſſiduos auditores fuiſſe quorum alter hoſtis patriæ acerrimus fuit: alter crudeliſſimus omnium tyrannorum.

Plato quib⁹ de rebus agebat gratias naturæ.
Mas muliere pſtātior
Barbari in faſtidio.
Thebani piguis Mineruæ.
Socratem quāti fecit Plato.
Palimpſychia Pythagoræ.
Alcibiabes hoſtis patriæ.
Critias crudelis. Tyrannus.

¶ Quod Socrates in eo fuit cordatior cæteris: quia a ſcrutino cæleſtiū & naturalīū cauſis diſputationē ſuſpendit, in quibus temerē conſumit ingeniū & tempus, & in multis deſipuit, quorum ſubiiciuntur exempla. Cap. XX.

Scrutiniū.

VIdeamus nunc qđ in Socrate ipſo tam magnum fuerit: ut hō ſapiens merito grās ageret illis tꝑibus ſe eſſe natū. Non īficior fuiſſe illū paulo cordatiorē q̃ cæteros: qui naturā rerū putauerūt ingenio poſſe cōprēhēdi. In quo illos nō tm̄ excordes fuiſſe arbitror: ſed ēt impios, ꝙ in ſecreta illius cæleſtis ꝓuidētiæ, curioſos oculos uoluerunt immittere. Romę & in plæriſq; urbibus ſcimus eſſe quædā ſacra quæ aſpici a uiris nefas habetur. Abſtinēt igitur aſpectu quibus illa cōtaminari non licet: & ſi forte uel errore uel caſu quopiā uir aſpexerit: primo pœna eius deinde īſtauratione ſacrificii ſcelus expiatur. Quid his facias, qui incōceſſa ſcrutari uolunt. Nimirū multo ſceleratiores qui arcane mundi & hoc cæleſte templum ꝓfanari impiis diſputationibus quærunt, q̃ qui ædē Veſtæ, aut bonæ deæ, aut cereris intrauerit. Quæ penetralia q̃uis adire uiris nō liceat: tm̄ a uiris fabricata ſunt. Hi uero

Bonæ deæ ſacra a uiris aſpici nefas erat.

non rantum impietatis crimẽ effugiunt:ſed quod eſt multo indignius,eloquẽtiæ famam,aut ingenii gloriã conſequuntur.Q uid ſi aliqd iueſtigare poſſent? Sunt enim tam ſtulti in aſſeuerando:q̃ improbi in quærendo:cum neq; inuenire quicq̃ poſſint,nec defendere,ẽt ſi inuenerint.Nam ſi uerꝝ uel fortuito uiderint:quod ſæpius contingit:cõmittũt ut ab aliis id pro falſo refellat̃. Non enim deſcẽdit aliqs de cœlo,q ſnĩam ſingulorꝝ opinionibus ferat:quapropter nemo dubitauerit eos

Socrates ĩ quo cæteris phis fuĩt cõdatior

qui iſta cõquirãt ſtultos ineptos,inſanos eſſe.Aliqd ergo Socrates habuit cordis humani,qui cũ intelligeret hæc nõ poſſe ĩueniri:ab eiuſmodi quæſtionibus ſe remouit.Verior in eo ſolo:multa.n.ſunt eius nõ modo laude ĩdigna,ſed ẽt rep̃henſione digniſſima:in quibus fuit ſuorꝝ ſimillimus.Ex his unũ eligam , quod ab oĩbus ſit probatũ celebre,hoc ꝓuerbiũ Socrates habuit.Q uod ſupra nos nihil ad nos,Procũbamus igit̃ in terram:& manus nobis ad præclara opera datas cõuertamus in pedes.Nihil ad nos cælũ,ad cuius cõtemplationẽ ſumus excitati : nihil deniq; lux ipſa ptineat.Certẽ uictus noſtri cã de cælo eſt : qđ ſi hoc ſenſit:nõ eſſe de rebus cæleſtibus diſputandũ:ne illorꝝ qdem rõnem poterat cõprę̃hẽdere,quę ſub pedibus habebat.Q uid ergo? nũ errauit in uerbis? Veriſimile nõ eſt,ſed nimirum id ſenſit quod locutus eſt:religioni minime ſeruiendũ. Q uod ſi apte diceret,nemo pateret̃.Q uis.n.nõ ſentiat hunc mundũ tam mirabili rõne perfectũ, aliqua prouidẽtia gubernari? Q uãdo quidem nihil eſt quod poſſit ſine ullo moderatore cõſiſtere.Sic domus ab habitatore deſerta dilabitur . Nauis ſine gubernatore abit peſſum.Et corpus relictũ ab anima defluit:ne dum putemus tantam illam molem,aut cõſtrui ſine artifice:aut ſtare ſine rectore tãdiu potuiſſe.Q uod ſi publicas illas religiones uoluit euertere,nõ improbo,qn etiam laudabo:ſi ipſe quidem melius inuenerit.Vetũ idem p canem & anſerẽ deierebat.O hoĩem ſcurram (ut ait Zeno epicuræus) ineptũ,pditũ,deſpatũ , ſi cauillari uoluit religionẽ: dementẽ ſi hoc ſerio fecit,ut anĩal turpiſſimũ pro deo hẽret. Q uis iam ſupſtitiones ægyptiorꝝ audeat rep̃hendere,quas Socrates Athenis authoritate confirmauit ſua? Illud uero nõne ſũmæ uanitatis,q̧ ante mortẽ familiares ſuos rogauit,ut Æſculapio gallũ quẽ uouerat,pro ſe ſacrarẽt? Timuit uidelicet ne apud Rhadamanthũ receptorẽ uoti reus fieret ab ęſculapio.Dementiſſimũ hoĩem putarem, ſi morbo affectus periſſet.Cũ uero hoc ſanus fecerit,eſt ipſe inſanus , qui eũ putet eſſe ſapientẽ.En cuius tẽporibus natũ eſſe ſe homo ſapiens gratuletur.

Qđ ſupra nos nihil ad nos.

Religioni mime ſeruiendũ.

Socra. ab epicuræo Zenone ſcurra cõpellatus.

Aeſculapio gallũ uouere.

❡ Q uod Plato didicerit a Socrate ea , quæ ſi obtineret humani generis periret ſocietas. Cap̃.XXI.

VIdeamus tñ qđ illũ Socrates docuerit:q cũ totã phyſicã repudiaſſet:eõ ſe cõtulit,ut de uirtute atq; officio q̃reret . Itaq; non dubito quin auditores ſuos iuſtitiæ p̃ceptis erudierit.Docẽte igit̃ Socrate nõ fugit Platonẽ iuſtitiæ uim in æquitate cõſiſtere . Siquidem oẽs pari conditione naſcunt̃.Ergo inqt nihil priuati ac ꝓprii habeant: ſed ut pares eſſe poſſint,qđ iuſtitiæ rõ deſiderat:oĩa in cõe poſſideant.Ferri hoc poteſt quãdiu de pecunia dici uidet̃.Q đ ipſum q̃ ĩpoſſibile ſit,& q̃ iniuſtum,poteram multis rõnibus oſtendere.Concedamus tñ ut poſſit fieri. Oẽs.n.ſapientes

Iuſtitiæ uis in æquitate cõſiſtit.

Cõia oĩa Plato ſtatuit.

erunt

erunt,& pecuniam contemnent.Q uo ergo illum cõmunitas iſta perduxit? Matrimonia quoq;(inquit)communia eſſe debebunt.ſ.ut ad eãdem mulierem multi uiri tanq̃ canes confluant:& is utiq; obtineat,qui uiribus uicerit. Aut ſi ſapientes ſunt ut philoſophi,expectent ut uicibus tãquam lupanar habeant. O miram Platonis æquitatem. Vbi eſt igitur uirtus caſtitatis? ubi fides coniugalis? quæ ſi tollas,omnis iuſtitia ſublata eſt:at idem dixit beatas ciuitates futuras fuiſſe,ſi aut philoſophi regnarẽt,aut reges philoſopharentur. Huic ergo tam iuſto,tã æquo uiro regnum dares:qui aliis ſuſtuliſſet ſua, aliis condonaſſet aliena? proſtituiſſet pudicitiam mulierum? quæ nullus unquam non modo rex,ſed ne tyrannus quidem fecit:quam uero intulit rationem turpiſſimi huius conſilii,ſic inquit.Ciuitas concors erit,& mutui amoris conſtricta uinculis,ſi omnes omnium fuerint & mariti & patres,& uxores,& liberi,quæ iſta confuſio generis humani eſt? Q uomodo ſeruari poteſt caritas,ubi nihil eſt certum,quod ametur? quis aut uir mulierem,aut mulier uirum diliget,niſi habitauerint ſemper unã? niſi deuota mens & ſeruata inuicem fides indiuidua fecerit caritatem? quæ uirtus in illa promiſcua uoluptate locum non habet? Item ſi omnes omnium liberi fuerint:quis amare liberos tanq̃ ſuos potuerit,cum ſuos eſſe aut ignoret,aut dubitet? quis honorẽ tãq̃ patri deferet:cum unde natus ſit neſciat? Ex quo fit,ut non tm̃ alienum pro patre habeat,ſed ẽt patrẽ pro alieno:quid q uxor põt eſſe cõis,filius uero nõ põt? quem concipi non niſi ex uno neceſſe eſt. Perit ergo illi uni communitas ipſa reclamante natura. Supereſt ut tantummodo concordiæ cã uxores uelint eſſe cões. At nulla uehementior diſcordiarum eſt cã,q̃ unius fœminæ a multis maribus appetitio.In quo Plato ſi ratione nõ poterat,exemplis certe potuit admoneri:& mutorum animalium quæ ob hoc uel acerrime pugnãt:& hominum qui ſemper ob eam rem grauiſſima inter ſe bella geſſerunt.

Matrimonia cõmunia Plato ſtatuit.

Reges opꝫ eſſe phõs.

¶ Q uod dogma Platonis non erat niſi criminis fons & fomes,& uirtutum omnium exterminium. Cap. XXII.

REſtat ut communio iſta nihil aliud habeat,præter adulteria & libidines:propter quas funditus euertendas eſt uirtus uel maxime neceſſaria.Itaque non inuenit concordiam quam quærebat,quia nõ uidebat unde oriat̃.Nam iuſtitia in extra poſitis nihil momenti habet:nec in corpore quidem ſed tota in hominis mente uerſatur.Q ui ergo uult homines adæquare,nõ matrimonia, non opes ſubtrahere debet,ſed arrogãtiam,ſuperbiam,tumorem,ut illi potentes,& elati pares eſſe ſe ẽt mendiciſſimis ſciant.Detracta.n. diuitibus inſolẽtia & iniquitate,nihil intererit,utrum ne alii diuites,alii pauperes ſint,cum animi pares ſint: quod efficere nulla alia res præter religionem dei põt.Putauit igitur ſe inueniſſe iuſtitiam, cum eam prorſus euerteret,quia non rerum fragilium:ſed mentium debet eſſe communitas.Nam ſi iuſtitia uirtutum oium eſt mater,cũ illæ ſingulæ tollunt̃,ipſa ſubuertitur.Tulit aũt Plato,ante oĩa frugalitatẽ,quæ utiq; nulla eſt,ubi proprii nihil habeat̃.Tulit abſtinentiã,ſiquidẽ nihil fuerit quo abſtineat̃ alienum.Tulit temperantiã,tulit caſtitatẽ,quæ uirtutes in utroq; ſexu maximæ ſunt,Tulit uerecũdiam

Iuſtitia uirtutũ oium mater.

pudorem & modeſtiam: ſi honeſta & legitima eſſe incipiunt, quæ ſolent flagitioſa & turpia iudicari. Sic uirtutē cum uult oībus dare: oībus ademit. Nam rerum proprietas & uitiorum, & uirtutum materiā continet. Communitas aūt nihil aliud q̄ uitioꝝ licētiā. Nam uiri qui multas mulieres habent: nihil aliud dici poſſunt: q̄ luxurioſi ac nepotes. Item mulieres quæ a multis habent̄: nō utiq; adulteræ: qa certū mřimoniū nullū eſt: ſed ꝓſtitutæ ac meretrices ſint neceſſe ē. Redegit ergo humanam uitā ad ſimilitudinē non dico mutoꝝ, ſed pecudū ac beluaꝝ. Nā uolucres penè oēs faciunt matrimonia: & paria iungunt̄, & nidos ſuos tanq̄ genitales thoros concordi mente defendūt: & fœtus ſuos quia certi ſunt, amāt, & ſi alienos obieceris abigunt. At homo ſapiens cōtra morem hoīum, contraq; naturam ſtultiora ſibi quæ ſequeretur: elegit. Et qm̄ uidebat in cæteris aīalibus officia marium

Mulieres oportet militare.

fœminarūq; non eſſe diuiſa, exiſtimauit oportere & mulieres militare & conſiliis publicis intereſſe: magiſtratus gerere: & impia ſuſcipere. Itaq; his arma & equos aſſignauit: conſequens eſt ut lanam & telam uiris infantium geſtationes. Nec uidit impoſſibilia eſſe quæ diceret ex eo, ꝙ adhuc in orbe terræ neq; tā ſtulta, neq; tam uaria ulla gens extiterit, quæ hoc modo uiueret.

¶ De minoribus phīs, & quatenus inuicem ratione ex rerum contemptu proficiant, & erroris aſſertores ſint. Cap. XXIII.

Pecuniæ cōtēptus.

QVm igitur in tanta uarietate ipſi phōꝝ principes deprehendātur: quid illos minores putabimus: q nunq̄ ſibi tā ſapientes uideri ſolent, q̄ cum pecuniæ contemptu glorianť? Fortis aīus. Sed expecto quid faciant, & quō ille contēptus euadat. Tradita ſibi a parētibus patrimonia: tanq̄ malū fugiūt ac deſerūt. Et ne in tēpeſtate naufragiū faciāt: in trāquillo ſe ultro præcipitāt. Nō uirtute, ſed ꝑuerſo metu fortes: ſicut illi qui cū timēt ne ab hoſte iugulent̄, ipſi ſe iugulant: ut mortem morte deuitent. Sic iſti unde poſſent gloriā liberalitatis acquirere: ſine honore, ſine gratia perdūt. Laudat̄ Democritus ꝙ agros ſuos dereliquerit, eoſq; paſcua publica fieri paſſus ſit. Probarē ſi donaſſet. Nihil aūt ſapienter fit: qđ ſi ab oibus fiat: inutile eſt ac malū. Sed hæc negligentia tolerabilis. Quid ille qui patrimoniū in nummos redactū effudit in mare? Ego dubito utrū ne ſanus an demens fuerit. Abite inquit in ꝓfundū malæ cupiditates: ego uos mergā, ne ipſe mergar a uobis. Si tātus pecuniæ contēptus ē, fac illā beneficiū, fac humanitatem, largire pauperibus. Poteſt hoc qđ ꝑditurus es: multis ſuccurere: ne fame aut ſiti, aūt nuditate moriantur. Imitare inſaniā ſaltem furorēq; Tuditani, ſparge populo diripiēda. Potes & pecuniā effugere, & tñ bene collocare: quia ſaluū ē quicqd pluribibus ꝓfuit. Zenonis aūt paria peccata quis ꝓbat? Sed omittamus id, qđ eſt ab oibus ſemp irriſum. Illud ſatis eſt ad coercendū furioſi hoīs errorē: quia inter uitia & morbos miſericordiā poſuit. Adimit nobis affectū, quo ratio humanæ uitæ penè oīs continetur. Cum.n. natura hoīs imbecillior ſit: q̄ cæterorū aīaliū: quæ uel ad perferendam uim temporum: uel ad incurſiones a ſuis corporibus arcēdas: naturalibus munimentis prouidētia cæleſtis armauit. Hoī autem quia nihil iſtorum datū eſt: accæpit pro iſtis oibus miſeratiōis affectum: qui planè uocatur humanitas: q̄ noſmet

Democritus agros ſuos dereliquir.

Pecuniam effudit in mare.

Tuditanus patrimonium populo diripiendū ſparſit.

Miſericordia aī morbus.

Hō cæteris aiantibus ībecillior.

Humanitas quæ.

inuicem

inuicem tuerentur. Nam ſi homo ad conſpectum alterius hois efferaretur: quod
facere uidemus aiantes, quaꝝ natura ſoliuaga eſt: nulla eſſet hoium ſocietas, nulla
urbiũ cõdendaꝝ uel cura uel rõ. Sic neq; uita qdem ſatis tuta: cũ cæteris aialibus
expoſita, eſſet imbecillitas hoium: & ipſi inter ſemetipſos bæluarũ more ſæuirẽt.
Nõ minor in aliis demẽtia. Q uid.n. dici põt de illo, qui nigrã dixit eſſe niuem? q̃

Niuem nigram dixit Anaxagoras.

cõſequens erat ut ẽt picẽ albã eſſe diceret. Hic eſt ille qui ſe iccirco natum eſſe di-
cebat, ut cælũ ac ſolẽ uideret: qui in terra nihil uidebat ſole lucente. Xenophanes
dicẽtibus mathematicis orbẽ lunæ duo de uiginti partibus maiorẽ eſſe q̃ terram,
ſtultiſſimẽ credidit. Et ꝙ huic leuitati fuit cõſentaneũ: dixit intra concauum lunæ

Lunæ orbis. xviii. partibus terra maior.

ſinum, eſſe aliã terram, & ibi aliud genus hoium ſimili mõ uiuere quo nos in hac
terra uiuimus. Habent igitur illi lunatici hoies alteram lunã: quæ illis nocturnum
lumen exhibeat: ſicut hæc exhibet nobis. Et fortaſſe hic noſter orbis alterius infe-
rioris terræ luna ſit. Fuiſſe Seneca inter ſtoicos ait, q deliberaret utrũ ne ſoli quo-

Lunæ concauũ ſinũ aliã itra ſe terrã cõtinere.

q; ſuos populos daret, inepte, ſcilicet qui dubitauerit. Q uid.n. pderet ſi dediſſet?
Sed credo calor deterrebat: ne tantam multitudinem periculo committere: ne ſi
æſtu nimio periſſent, ipſius culpa eueniſſe tanta calamitas diceretur.

Sol an itra ſuum orbẽ habeat populos.

De Antipodibus, quos ideo eſſe finxerunt: quia opinati ſunt mũdum eſſe rotundum. Cap. XXIIII.

Antipodas nõ eſſe

QVid illi qui eẽ cõtraios ueſtigiis nr̃is antipodas putant? Nũqd ali-
qd loquunť? Aut ẽ qſq̃ tã ineptus, q tradat eẽ hoies, quoꝝ ueſtigia
ſint ſupiora q̃ capita? Aut ibi q̃ apud nos iacent: uniuerſa pẽdere
fruges & arbores deorſũ uerſus creſcere: pluuias & niues & grã-
dines ſurſum uerſus cadere in terrã. Et miratť aliquis hortos penſi-

Horti penſiles inter vii. mira.

les iter ſeptẽ mira narrari: cum phi & agros, & maria, & urbes, & montes penſi-
les faciãt? Huius quoq; erroris aperiẽda nobis origo eſt. Nam ſemp eodẽ mõ fal-
lunť. Cũ.n. falſum aliqd i principio ſumpſerint ueriſimilitudie iducti neceſſe eſt,
eos in ea q̃ cõſequunť incurrere. Sic incidũt in multa ridicula: qa neceſſe eſt falſa
eſſe quæ rebus falſis cõgruũt. Cũ autẽ primis habuerint fidẽ: qualia ſunt ea quæ
ſequuntur non circunſpiciunt: ſed defendunt omni modo: cum debeant prima il-
la utrum ne uera ſint, an falſa ex cõſequentibus iudicare. Q uæ igitur illos antipo-

Solis & lunæ meatꝰ.

das rõ perduxit. Videbant ſiderum curſus in occaſum meantium. Solem atq; lu-
nam in eandem partẽ ſemper occidere: atq; oriri ſemper ab eadem. Cũ aut nõ p-
ſpicerẽt quæ machinatio curſus eoꝝ tẽperaret, nec qũo ab occaſu ad orientem re-
meãt. Cælũ aũt ipſum in oẽs partes putarent eſſe deuexũ. Q uod ſic uideri pp im-

Cælum deuexum. Mũdus in orbẽ conglobatus.

menſam latitudinẽ neceſſe eſt. Exiſtimauerunt rotundũ eſſe mundũ ſicut pilã, &
ex motu ſiderũ opinati ſunt cælũ uolui: ſic aſtra ſolẽq; cũ occiderint uolubilitate
ipſa mũdi ad ortum referri. Itaq; ætherios orbes fabricati ſunt, quaſi ad figuram
mũdi, eoſq; cælarunt portentoſis quibuſdam ſimulacris, quæ aſtra eſſe dicerent.

Terra globo ſimilis & cur.

Hanc igitur cæli rotũditatẽ illud ſequebať: ut terra in medio ſinu eius eſſet inclu-
ſa. Q uod ſi ita eſſet, terrã ipſam globo ſimilem. Neq; eni fieri poſſet, ut non eſſet
rotundũ, qđ rotundo incluſum teneretur. Si aũt rotunda ẽt terra eſſet, neceſſe eſt
ut in oẽs cæli partes eandẽ faciẽ gerat: id eſt montes erigat, campos tendat, maria

Antipo-
das eſſe.

conſternat. Q uod ſi eſſet, ſequebatur illud extremum: ut nulla ſit pars terræ quæ
nõ ab hoibus, cæteriſq; aialibus incolatur. Sic pendulos iſtos antipodas cæli rotũ
diias adinuenii. Q uod ſi quæras ab his qui hæc portenta defendũt: qũo non ca-
dũt oia in inferiorem illã cæli partem? Hanc reſpondent rerum eſſe naturã, ut põ
dera in medium ferãtur: & ad mediũ cõnexa ſint oia, ſicut radios uidemus in ro-
ta. Q uæ aũt leuia ſunt ut nebula, fumus, ignis, a medio deferantur, ut cælum pe-
tant. Q uid dicam de his neſcio? qui cum ſemel aberrauerint, conſtanter in ſtulti
tia perſeuerant: & uanis uana defendunt: niſi ꝙ eos interdum puto ioci cã philo
ſophari: aut prudentes & ſcios mẽdacia defendenda ſuſcipere: q̃ſi ut ingenia ſua
in malis rebus exerceãt uel oſtentent. At ego multis argumentis probare poſſem
nullo modo fieri poſſe ut cælũ terra ſit inferius: niſi & liber iam cõcludendus eẽr,
& adhuc aliqua reſtarent, quæ magis ſint præſenti operi neceſſaria: & quoniam
ſingulorum errores percurrere nõ ẽ unius libri opus, ſatis ſit pauca enarraſſe: ex
quibus poſſint qualia ſint cætera intelligi.

¶ Q uot & quanta prædiſcenda ſunt, & gentiliter philoſophantibus, ut philoſo
phiam nullus aſſequatur, aut rarus. Cap. XXV.

Phiam nõ
eſſe uulga-
rem.

NVnc pauca nobis de phia in cõi dicenda ſunt: ut confirmata cã p-
oremus. Sũmus ille noſter Platonis imitator exiſtiauit phiam nõ
eſſe uulgarem, & ꝙ eã non niſi docti hoies aſſequi poſſent. Eſt in-
quit phia paucis contenta iudicibus, multitudinem cõſulto ipſa fu
giens. Non eſt ergo ſapia ſi ab hoium cœtu abhorret. Q m̃ igit̃ ſapia ſi hoi datã
eſt: ſine ullo diſcrimine oibus data ẽ: ut nemo ſit prorſus, qui eã capere nõ poſſit.
At illi uirtutem humano generi datam ſic amplexantur: ut ſoli oium publico bo-
no frui uelle uiderentur: iam inuidi q̃ ſi uelint deligare oculos, aut effodere cæte-
ris ne ſolem uideant. Nam quid eſt aliud hoibus negare ſapiam, q̃ mentibus eorũ
uerum ac diuinum lumen auferre? Q uod ſi natura hois ſapiæ capax eſt oportuit
opifices, & ruſticos, & mulieres, & oẽs deniq; qui humanam fortunã gerũt doce
ri ut ſapiant: populũq; ex oi lingua, & conditione, & ſexu, & ætate conflari. Maxi

Phi barba
tenus &
pallio.
Philoſo-
phãdũ ſer-
uis etiã &
mulierib⁹.

mum itaq; argumentum eſt phiam neq; ad ſapiẽtiam tendere: neque ipſam eſſe
ſapiam: myſteriũ eius barba tm̃ celebrãtur & pallio. Senſerunt hoc adeo ſtoici,
qui & ſeruis & mulieribus philoſophandum eſſe dixerunt. Epicurus quoq; qui
rudes oium literarum ad phiam inuitat. Item Plato qui ciuitatem de ſapientibus
uoluit componere. Conati quidem ſunt illi facere, quod ueritas exigebat: ſed non
potuit ultra uerba ꝓcedi. Primũ quia multis artibus opus eſt: ut ad phiam poſſit
accedi. Diſcendæ literæ iſtę communes pp uſum legendi: quia in tanta rerum ua
rietate nec diſci audiẽdo poſſunt oia, nec memoria cõtineri: Grammaticis quoq;
non parũ operæ dandũ eſt: ut rectã loquendi rõnem ſciant. Id multos annos au-
ferant neceſſe eſt. Nec oratoria quidẽ ignoranda eſt, ut ea quæ didiceris, ꝓferre
atq; eloqui poſſis. Geometria quoq; ac muſica & aſtrologia neceſſaria eſt: ꝙ hæ
artes cum phia habent aliquam ſocietatem: quæ uniuerſa perdiſcere neque fœ-
minæ poſſunt: quibus intra puberes annos officia mox uſibus domeſticis pro-
futura diſcenda ſunt. Neq; ſerui quibus per eos annos uel maxime ſeruiendum

eſt:

eſt:quibus poſſunt diſcere:neq; pauperes,aut opifices,aut ruſtici, quibus in diē
uictus labore eſt quęrendus.Ob eam cauſam Tullius ait abhorrere a multitudi-
ne philoſophiam.At enim rudes Epicurus accipier.Q uomodo ergo illa quæ de
principiis rerum intelligent : quæ perplexa & inuoluta uix etiam politi homines
aſſequũtur? In rebus igirur obſcuritate implicitis,& ingeniorum uarietate cōfu-
ſis,& eloquentia uirorum exquiſito ſermone fucatis:quis imperito ac rudi locus
eſt? Denique nunq̄ ullas mulieres philoſophari docuerunt: præter unam ex om (Themiſte phiæ ſtudioſa.)
ni memoria Themiſten. Neq; ſeruos præter unum Phædonem,quem male ſer-
uientē redemiſſe ac docuiſſe Cebetē tradunt.Enumerāt ēt Platonē ac Diogenē,q (Phædon elienſis.)
tamen ſerui non fuerunt,ſed his ſeruitus euenerat,ſunt enim capti.Platonem q-
dem redemiſſe Aniceris quidam traditur ſeſtertiis octo.Itaq; inſectatus eſt con- (Plato in ſeruitutem recidit.)
uitiis redemptorem Seneca:q; Platonem paruo æſtimauerit.Furioſus ut mihi q-
dem uidetur,qui homini fuerit iratus : q; non multum pecuniæ perdidit: ſcilicet (Seneca arguitur.)
aurum appendere debuit, tanquā pro mortuo Hectore: aut tantum ingerere
nummorum,quantum uenditor non popoſcit? Ex barbaris uero nullum præter (Anacharſis phs.)
unum Anacharſim ſcytham,q philoſophiam ne ſomniaſſet q̄dem, niſi & liguā
& græcas literas ante didiciſſet.

¶ Quod doctrina cæleſtis ſapientiam ſola largitur:quam natura communis ap
petit:& quærens philoſophia non inuenit, Et quam efficax ſit lex dei,& eccleſiæ
ſacramenta. Cap. XXVI.

QVod ergo illi poſcente natura faciendum eſſe ſenſerunt. Sed ta-
men neq; ipſi facere potuerunt, neq; philoſophis fieri poſſe uide-
runt.Sola hæc efficit doctrina cæleſtis, quæ ſola ſapientia eſt.Illi
ſcilicet perſuadere cuiq̄ potuerunt,qui nihil perſuadent etiam ſi-
bi? Aut cuiuſq̄ cupiditates opprimẽt,iram temperabunt:libidi-
nem coercebūt,cū ipſi & cedāt uitiis, & fateant̄ plus ualere naturā? Dei aūt præ-
cepta,quia & ſimplicia & uera ſunt,quantum ualeant in animis hiūm,cottidiana
expimenta demonſtrāt.Da mihi uirū,qui ſit iracūdus,maledicus,effrenatus pau
ciſſimis dei uerbis tam placidū,q̄ ouem reddā.Da cupidū,auarū,tenacem. Iam
tibi eum liberalē dabo:& pecuniā ſuam propriis manibus largientē. Da timidū
doloris ac mortis.Iam cruces & ignes,& picula,& taurū cōtemnet. Da libidino-
ſum,adulterū,ganeonem.Iā ſobriū,caſtū cōtinentē uidebis.Da crudelem & ſan
guinis appetentē:Iam in ueram clæmentiā furor ille mutabit̄.Da iniuſtum,inſi-
pientē,peccatorē:cōtinuo & æquus & prudens & inocēs erit.Vno enim lauacro
malitia oīs abolebitur.Tanta diuinæ ſapientiæ uis eſt:ut in hominis pectus infu-
ſa matrē delictorum ſtultitiam uno ſimul impetu expellat. Ad quod efficiēdum: (Ignorātia uitiorū mr.)
non mercede,non libris,non lucubrationibus opus eſt.Gratis iſta fiunt,facile,ci
to:modo pateant aures,& pectus ſapientiam ſitiat. Nemo uereatur nos:aquam
non uēdimus:nec ſolē mercede præſtamus.Dei fons uberrimus atq; pleniſſimus
patet cunctis: & hoc cæleſte lumen uniuerſis oritur, quicumq; oculos habent.
Num quis hæc philoſophorum aut unq̄ præſtitit, aut præſtare, ſi uelit poteſt?
Qui cum ætates ſuas in ſtudio phiæ conterant: neq; alium quenq̄, neq; ſeipſos

(ſi natura paululum obſtitit)poſſunt facere meliores.Itaq; ſapientia eoꝝ ut plurimum efficiat,non excidit uitia,ſed abſcondit.Pauca uero dei pcepta ſic totũ hominẽ immutant:& expoſito uetere nouũ reddunt:ut nõ cognoſcas eundẽ eſſe.

¶ Quod philoſophi ſæpe recte præcipiunt:& interdum uident uerum.Et quare non ſit eis credendũ:in quo ſolo nitatur conditio creaturæ:& unde:& quomodo philoſophi ſuis inuicem gladiis pereunt. Cap. XXVII.

Quid ergo? Nihil ne illi ſimile præcipiunt? Immo permulta,& ad uerum frequenter accedunt. Sed nihil ponderis habent illa præcepta, quia ſunt humana,& authoritate maiori.i.diuina illa carent. Nemo igitur credit,quia tam ſe hominem putat eſſe qui audit:q̃ eſt ille qui præcipit.Præterea nihil apud eos certi eſt:nihil quod a ſcientia ueniat. Sed cum omnia coniecturis agantur:multa etiam diuerſa & uaria proferantur: ſtultiſſimi eſt hominis præceptis eorũ uelle parere,quæ utrũ uera ſint an falſa dubitabitur. Et ideo nemo paret quia nemo uult ad incertũ laborare. Virtutẽ eſſe ſtoici aiunt, quæ ſola efficiat uitam beatã. Nihil poteſt uerius dici. Sed qd ſi cruciabitur,aut dolore afficietur? Poterit ne quiſq̃ inter carnifices beatus eſſe? Immo uero illatus corpori dolor:materia uirtutis eſt.Itaq; ne in tormẽtis qdem miſer ẽ.Epicurus multo fortius,ſapiẽs inqt ſemp beatus eſt:& uel incluſus in Phalaridis tauro hãc uocem emittet,Suaue eſt & nihil curo:quis eũ nõ irriſerit? Maxime q; hõ uoluptarius perſonã ſibi uiri fortis impoſuit:& qdem ſupra modũ.Non.n.fieri põt,ut qſq̃ cruciatus corporis pro uoluptatibus ducat:cũ ſatis ſit ad officiũ uirtutis implendũ perferre ac ſuſtinere.Quid dicitis ſtoici? Quid tu Epicure? Beatus eſt ſapiens etiam cũ torquetur. Si pp gloriã:patiẽtia nõ fruetur. In tormentis.n.fortaſſe morietur. Si pp memoriã:aut nõ ſentiet ſi occidũt animæ:aut ſi ſentiet,nihil ex ea cõſequetur.Quis ergo alius fructus eſt in uirtute? Quæ beatitudo uitæ,ut æquo aio moriatur? Bonũ mihi affertis unius horæ aut fortaſſe momenti: propter quod non expediat in tota uita miſeriis & laboribus confici.Quãtum autem tẽporis mors occupat:quæ cũ uenit utrũ æquo animo:an iniquo eam ſubieris iam nihil refert. Ita fit ut nihil aliud ex uirtute captetur niſi gloria.Sed hæc aut ſupuacua & breuis eſt:aut prauis hominũ iudiciis non ſequetur. Nullus igitur ex uirtute fructus eſt ubi uirtus mortalis eſt & caduca.Itaq; qui hæc locuti ſunt,umbram quãdam uirtutis uiderunt:ipſam uirtutẽ non uiderũt.Deflexi enim fuerunt in terrã:nec uultus ſuos in altum erigebant: ut eam poſſent intueri: quæ ſe ſe cæli regionibus oſtendebat.Hæc cauſa eſt cur præceptis eorum nullus obtemperet, quoniam aut ad uitia erudiunt:ſi uoluptatem defendunt:aut ſi uirtutem aſſerunt: neque peccato pœnam minantur:niſi ſolius turpitudinis:neq; uirtuti ullum præmium pollicẽtur:niſi ſolius honeſtatis & laudis:cũ dicant nõ propter aliud,ſed propter ſeipſam expetendam eſſe uirtutem.Beatus eſt igitur ſapiens in tormentis,ſed cũ torquetur pro fide,pro iuſtitia,pro deo:illa patientia doloris beatiſſimũ faciet.Eſt enim deus qui ſolus poteſt honorare uirtutem: cuius merces immortalitas ſola ẽ: quã qui non appetũt:nec religionẽ tenent,cui æterna ſubiacet uita:profecto neq; uirtutis uim ſciũt,cuius præmium ignorant:neq; in cælũ ſpectãt:quod ipſi ſe facere

Virtus ſola efficit uitã beatam.

Sapiens in tormentis ẽt beatus.

Lucretii hemiſtichiũ.

Virtus expetenda. pp ſe ipſã.

facere putant,cum tes non inueſtigabiles quærunt:quia ratio in cælum ſpectandi nulla alia eſt:niſi aut religionẽ ſuſcipe:aut hanc aĩam ſuã immortalem eſſe credere.Q uiſquis enim aut deum colendũ eſſe intelligit:aut ĩmortalitatis ſpẽ ſibi ꝓpoſitam habet:mens eius in cœlo eſt.Et licet id nõ aſpiciat oculis : animæ tamen lumine aſpicit.Q ui autẽ religionem non ſuſcipiunt,terreni ſunt:quia religio de cælo eſt.Et qui animã putant cũ corpore interire,æque in terrã ſpectant:quia ultra corpus quod eſt terra nihil amplius uident,qđ ſit ĩmortale. Nihil igitur prodeſt hominem eſſe fictum,ut recto corpore ſpectet in cælum:niſi erecta mente deum cernat:& cogitatio eius in ſpe uitæ perpetuæ tota uerſetur.

¶ Q đ fortuna nihil eſt:quã phi non mõ deã,ſed deũ mentiunt̃. Et qũo hũc errorẽ dæmones ĩmiſerint eis,qui deũ neſciebãt,aut contẽnebãt. Ca.XXVIII.

Q Va ꝓpter nihil aliud eſt in uita,quo rõ,quo cõditio noſtra nitatur: niſi dei qui nos genuit agnitio,& religioſus ac pius cultus, Vnde qm̃ philoſophi ab errauerũt:ſapientes utiq; non fuerũt.Q uęſierunt illi quidem ſapientiam,ſed quia non ritẽ quærebãt,prolapſi ſunt longius:& ĩmaximos errores inciderũt:ut etiã cõem ſapientiam non tenerẽt.Non.n.tantũ religionẽ aſſerere uoluerũt : uerum ẽt ſuſtulerũt, dum ſpecie uirtutis falſæ inducti,conant̃ aĩos omni metu liberare:quæ religiõis euerſio naturæ nomẽ inuenit.Illi enim cũ aut ignorarent a quo eſſet effectus mũdus:aut perſuadere uellẽt nihil eſſe diuina mente perfectũ:naturã eſſe dixerunt rerũ omnium matrem:quaſi dicerent omnia ſua ſponte eſſe nata:quo uerbo planẽ imprudentiam ſuã confitentur.Natura enim remota prouidentia & poteſtate diuina,prorſus nihil eſt.Q uod ſi deũ naturã uocant:quæ peruerſitas eſt naturam potius quã deum nominare? Si aũt natura rõ eſt,uel neceſſitas uel conditio naſcendi non eſt per ſeipſum ſenſibilis:quia neceſſe eſt mentem eſſe diuinã,quę ſua prouidentia naſcendi principiũ rebus omnibus præbeat.Aut ſi natura eſt cælum atq; terra,& omne quod natũ eſt,nõ eſt dea natura,ſed dei opus. Non diſſimili errore credũt eſſe fortunã,quaſi deã quãdam res humanas uariis caſibus illudentem:quia neſciunt unde ſibi bona & mala eueniãt.Cum hac ſe compoſitos ad præliandũ putant:nec ullã tamen rõnem reddunt,a quo & quam ob cãm:ſed tãtum cũ fortuna ſe digladiari munimentis omnibus gloriãtur.Iam quicũq; alios conſolati ſunt ob interitum amiſſionẽq; carorum : fortunæ nomen acerrimis accuſationibus proſciderũt:nec omnino ulla eoꝝ diſputatio de uirtute ẽ,in qua nõ fortuna uexetur.M.Tullius in ſua cõſolatione pugnaſſe ſe ſemper cõtra fortunã loquitur,eãq; a ſe eſſe ſuperatã,cum fortiter inimicoꝝ impetus retudiſſet:nec tũ quidem ſe ab ea fractũ:cum domo pulſus patria caruit. Tum aũt cum amiſerit cariſſimã filiam,uictũ ſe a fortuna turpiter confitet̃.Cedo inquit:en manũ tollo. Q uid hoc homine miſerius,qui ſic iaceat? Inſipienter inquis.Sed qui profitetur ſe eſſe ſapientem.Q uid ergo ſibi uult aſſumptio nois.Q uid eſt contemptus ille rerũ,qui magnificis uerbis ꝑtendit̃? Q uid diſpar cæteris habitus? Aut cur oĩno præcepta ſapiæ dantur,ſi nemo qui ſapiat adhuc inuẽtus eſt? Et quiſq̃ nobis inuidiam facit,quia philoſophos negamus eſſe ſapientes? cũ ipſi nec ſcire quicq̃,nec

Natura rerũ oĩum mater.

Fortuna q̃.

M.Tulli⁹ fortunam ſuperauit.

Manum dare.

ſapere fateātur? Nam ſi qñ ita defecerint: ut ne effingere quidem quicq̄ poſſint: qd faciūt in rebus cæteris? Tū uero ignorātiæ admonent̃ & q̄ſi furibūdi exſiliūt & exclamāt: ſe cæcos eē & excordes. Anaxagoras pnūciat circūfuſa eſſe tenebris

Ignorātiæ confeſſio.

oīa. Empedocles anguſtas eſſe ſenſuū ſemitas querit̃: tanq̄ illi ad cogitādum rheda & quadrigis opus eſſet. Democritus quaſi in puteo quodam ſic alto ut fundus

Veritas in profundo demerſa.

ſit nullus ueritatē iacere demerſam, nimirū ſtulſē ut cætera. Nō.n. tanq̄ in puteo demerſa eſt ueritas: quo uel deſcendere uel ēt cadere illi licebat. Sed tanq̄ in ſummo mōtis excelſi uertice, uel potius in cælo, qđ eſt uerissimū. Q uid.n.ē cur eā potius in imū dep̄ſſam diceret: q̄ in ſūmū leuatā, niſi forte mētem quoq; ī pedibus, aut in imis calcibus cōſtituer̃ malebat potius quā in pectore aut in capite? Adeo remotiſſimi fuerūt ab ea ueritate: ut eos ne ſtatus qdē ſui corporis admoneret, ue

Socrates unū ſe ſcire dicebat: q nihil ſciret

ritatē in ſūmo illis eē q̄rendā. Ex hac deſpatiōe cōfeſſio illa Socratis nata ē, qua ſe nihil ſcire dixit, niſi hoc unum, q nihil ſciat. Hinc academiæ diſciplina manauit: ſi tñ diſciplina dici pōt, ī qua ignoratio & diſcit̃, & docet̃. Sed ne illi quidem qui ſciam ſibi aſſumpſerunt, idipſum qđ ſe ſcire putabāt, cōſtanter defendere potuerunt. Q ui qm̄ ratio illis non quadrabat, p ignorantiā rerū diuinar̃, tā uarii, tā incerti fuerunt, ſibiq; ſæpe contraria diſſerentes: ut quid ſentirēt, quid uellēt, ſatis ſtatuere ac diiudicare nō poſſis. Q uid igitur pugnes aduerſus hoīes eos, qui ſuo ſibi gladio pereūt? Q uid labores ut eos deſtruas, quos ſua ipſos deſtruit atq; affli

Phīa Ariſtotelis ætate non dū abſoluta.

git oratio? Ariſtoteles (inquit Cicero) ueteres philoſophos accuſauit, eos ait aut glorioſos, aut ſtultiſſimos fuiſſe: qui exiſtimaſſent philoſophiā ſuis ingeniis eſſe perfectam. Sed ſe uidere q paucis annis magna acceſſio facta eſſet, breui tempore philoſophiam planē abſolutam fore. Q uod igitur fuit illud tempus? quo in ore? quando eſt, aut á q̄bus abſoluta? Nam q ait ſtultiſſimos fuiſſe qui putaſſent ingeniis ſuis perfectā eſſe ſapiam, uerū eſt. Sed ne ipſe q̄dem ſatis prudēter, qui aut a ueteribus cœptam, aut a nouis auctā, aut mox a poſterioribus perfectū iri putauit. Nunq̄ enim poteſt inueſtigari, qđ nō per uiam ſuā quærit̃.

¶ Item repetitio de fortuna, & natura, & definitione eius. Cap. XXIX.

Fortunæ diffinitio.

Sed repetamus, id qđ omiſimus. Fortuna ergo p ſe nihil ē, nec ſic habendum eſt, tanq̄ ſit in aliquo ſenſu. Siqdē fortuna eſt accidentium rerū ſubitus, atq; inopinatus euētus. Ver̃ philoſophi ne aliquādo nō errent, in re ſtulta uolūt eſſe ſapientes: qui fortunę ſexū

Fortūa deꝰ Nā idē qđ fortuna. Cicer. libri de officiis.

mutāt, eāq; non deam ſicut uulgus, ſed deū eſſe dicunt. Eūdem tñ interdū naturam, interdū fortunam uocāt. Q uod multa (inquit idē Cicero) efficiat inopinata nobis pp obſcuritatē ignorationēq; cauſar̃. Cum igit̃ cās ignorēt, pp quas fiat aliquid: & ipſum qui faciat, ignorent neceſſe eſt. Idē in opere ualde

Fortunæ magna uis

ſerio, in quo p̄cepta uitæ deprompta ex philoſophia filio dabat, Magnā inq̄t eſſe fortunæ uim, in utrāq; partem quis neſciat? Nam & cū proſpero flatu eius utimur: ad exitus puenimus optatos, & cū reflauerit affligimur. Primum qui negat ſciri poſſe quicq̄: ſic hoc dixit tanq̄ & ipſe & omnes ſciāt. Deinde qui etiam quæ clara ſunt dubia conat̃ efficere: hoc putauit eſſe clar̃, quod illi eſſe debuit, uel maxime dubiū: nam ſapiēti omnino falſum eſt. Q uis inq̄t neſcit? Ego uero neſcio.

Doceat

Doceat me(ſi pōt)q̃ ſit illa uis,q̇ flatus iſte, & q reflatus. Turpe igr̃ eſt hoīem ingenioſum dicere id qđ ſi neges ꝓbare nō poſſit.Poſtremo ꝗ is q̇ dicit aſſenſus eē retinēdos:ꝗ ſtulti ſit hoīs rebus incognitis temere aſſentire.Is inq̃ planē uulgi & impitoꝝ opīonibus credidit: qui fortunā putant eē,q̃ hoībus tribuat bona & mala.Nā ſimulacrū eius cū copia & gubernaculo fingunt,tāquā hæc opes tribuat,& hūanaꝝ reꝝ regimē obtineat. Cui opinioni & Virgilius aſſenſit,q fortunā oīpotentē uocat.Et hiſtoricus qui ait.Sed ꝓfecto fortuna ī oī re dn̄atur.Quid ergo cæteris diis loci ſupeſt? Cur nō aut ipſa regnare dicit̃,ſi plus pōt,aut ſola colitur,ſi oīa uel ſi tm̄ mala īmittit? Aliqđ cāæ ꝓferant cur ſi dea ſit,hoībus inuideat: eoſq; pditos cupiat,cū ab his religioſē colat̃? Cur æquior ſit malis,iniqor aūt bonis? Cur inſidiet̃,affligat,decipiat,& extermine? Quis illā generis hoīum uexatricē cōſtituit ꝑpetuā? Cur deniq; tam malā ſortita ſit ptātem,ut res cunctas ex libidine magis q̃ ex uero celebret,obſcuretq;.Hęc inq̃ phōs inqrere oportuit:potius quā temere īnocētē accuſare fortunā,q̇ ēt ſi ſit aliq̃ nihil tn̄ afferri ab his pōt: cur hoībus tā inimica ſit,quā putat̃.Itaq; ille oēs orōnes qbus iniquitatē fortunæ lacerāt:ſuaſq; uirtutes cōtra fortunā ſuperbiſſime iactant:nihil aliud ſunt q̃ deliramenta incōſideratæ leuitatis.Quarē nō inuideāt nobis,q̃bus apuit ueritatē deus:qui ſicut ſcimus nihil eſſe fortunā, ita ſcimus eſſe prauū ac ſubdolū ſpūm,q ſit inimicus bonis hoſtiſq; iuſtitiæ:qui contraria faciat quam deus,cuius inuidiæ cām in ſecūdo libro explicauimus. Hic ergo inſidiat̃ uniuerſis:ſed eos q neſciūt deū errore īpedit,ſtultitia obruit,tenebris circūfudit:ne quis poſſit ad diuini noīs ꝑuenire notitiā,in quo uno & ſapīa cōtinet̃,& uita ꝑpetua.Eos aūt q deū ſciūt dolis & aſtutia aggredit̃: ut cupiditate ac libidine irrætiat,ac peccati blādimētis deprauatos impellat ad mortē:uel ſi dolo nihil ꝓfecerit,& uiolentia deiicere conat̃. Icirco.n.in primordiis trāſgreſſionis nō ſtatim ad pœnam detruſus á deo eſt ut hoīem malitia ſua exerceat ad uirtutē:quæ niſi agitetur,ni aſſidua uexatiōe roboretur,nō pōt eſſe perfecta.Si quidē uirtus eſt perferendorū malorū fortis ac inuicta patiētia.Ex quo fit,ut uirtus nulla ſit,ſi aduerſarius deſit. Huius itaq; puerſæ ptātis,cū uim ſentirēt uirtuti repugnante,nomē ignorarent fortunæ uocabulū ſibi inane finxerūt.Quod quā lōge á ſapīa ſit remotū,declarat Iuuenalis his uerſibus.Nullū numen abeſt ſi ſit prudentia,ſed nos,Te facimus fortuna deā:cæloq; locamus.Stultitia igitur & error & cęcitas:&(ut Cicero ait)ignoratio rerum atq; cauſarum,naturæ ac fortunæ noīa induxit.Sed ut aduerſariū ſuū neſciūt, ſic nec uirtutē quidem ſciunt,cuius ſcīa ab aduerſarii notione deſcendit.Quæ ſi cōiuncta eſt cum ſapīa,uel(ut ipſi aiūt) eadem ipſa ſapīa eſt ignorent neceſſe eſt,in q̇bus rebus ſita ſit.Nemo enim poteſt ueris armis inſtrui, ſi hoſtem contra quem fuerit armandus,ignorat.Nec aduerſariū uincere,qui in dimicando non hoſtem uerum,ſed umbrā petit. Proſternetur enim qui alio intētus uenientem uitalibus ſuis ictum,nec præuiderit ante nec cauerit.

Fortunæ ſimulacrū. Ver. locus

Hiſtoricus

Virtus aſſidua uexatione roboratur.

Iuuenal.locus.

¶ Epilogus quo docet qūo trāſeundū ſit á uanitate phōrum, & ad uerā ſapiam aſpirandū.ſ.ad uerbū dei,in quo ſolo ueritas iuenit̃,& uirtus,& beatitudo:& ab eis quæ dicta ſunt,ad dicenda tranſitum facit Cap XXX.

DOcui q̃tum mea mediocritas tulit, lõge deuium phõs iter á ueritate tenuiſſe. Sẽtio tñ q̃ multa ꝑterierim: qa nõ erat mihi ꝓpria cõtra phõs diſputatio. Sed huc neceſſario diuertendum fuit, ut oſtẽdes rem tot & tanta ingenia in rebus falſis eſſe cõſumpta: ne qs forte a prauis religiõibns excluſus, ad eos ſe cõferre uellet, tanq̃ certi aliqd reperturus. Vna igitur ſpes hoi, una ſalus in hac doctrina quã defendimus poſita eſt. Oĩs ſapia hoĩs in hoc uno eſt, nt deũ cognoſcat & colat. Hoc nr̃m dogma, hæc ſnĩa eſt. Q uãta itaqꝫ uoce poſſum teſtificor ꝓclamo, denũcio. Hoc eſt illud qđ phi oẽs in tota ſua uita quæſierũt: nec unq̃ tñ inueſtigare, cõprehẽdere, tenere ualuerunt: quia aut prauã religionẽ tenuerũt: aut totam penitus ſuſtulerunt. Faceſſant igitur illi oẽs, qui humanã uitã non inſtruũt, ſed turbãt. Q uid.n. docẽt? Aut quem inſtruũt, qui ſe ipſos nõ inſtruexrũt? Q uẽ ſanare ægroti? Q uẽ regere cæci pñt? Huc ergo nos oẽs qbus eſt cura ſapientiæ cõferamus. An expectabimus donec Socrates aliqd ſciat? aut Anaxagoras lumẽ in tenebris inueniat? aut Democritus ueritatẽ de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet aĩ ſui ſemitas? aut Arceſilas & Carneades uideãr, ſentiant, percipiãt? Ecce uox de cælo ueritatẽ docẽs, & nobis ſole ipſo clarius lumẽ oñdẽs. Q uid nobis iniq ſumns? & ſapiam ſuſcipe cũctamur? quã docti hoĩes cõtritis ĩ q̃rẽdo ætatibus ſuis, nunq̃ repire potuerũt? Q ui uult ſapiẽs ac btũs eẽ, audiat dei uocẽ: diſcat iuſtitiã, ſacramẽtũ natiuitatis ſuæ norit: hũana cõtẽnat; diuina ſuſcipiat: ut ſũmũ illđ bonũ ad qđ natus ẽ poſſit adipiſci. Diſſolutis religiõibus uniuerſis: & oĩbus q̃cunqꝫ in eaꝝ deſẽſionẽ dici uel ſolebãt uel poterant refutatis: deiñ cõuictis phiæ diſciplinis: ad nerã religionẽ nobis ſapiamqꝫ ueniẽdũ eſt: qm̃ eſt (ut docebo) utrũqꝫ cõiunctũ: nt eã uel argumẽtis: uel exẽplis: uel idõeis teſtib9 aſſeramus. Et ſtultitiã quã nobis iſti deorum cultores obiectare non deſinunt: ut nullam penes nos, ſic totam penes ipſos eſſe doceamus. Et q̃q̃ prioribus libris cum falſas arguerim religiones: & hic cum falſam ſapientiam tollerem ubi ueritas ſit oſtẽderim, planius tamen quæ religio: & q̃ ſapienita uera ſit liberproximus indicabir.

Lucii Cœlii Lactantii Firmiani diuinarum inſtitutionum aduerſus gẽteis Lber quarus: in quo docetur quæ religio, & quæ ſapientia nera ſit.

¶ Q ũo unius ſæculi error in omnẽ ſit tranſfuſus ætatẽ, & orbẽ occupauerit. Et græcia poſt gloriã ſeptẽ ſapientũ ſtudio ꝑquirendæ ueritatis exarſerit: & ſtudioſi eius ſe maluerint phõs quam ſapientes appellari. Cap I.

COgitanti mihi, & cũ aĩo meo ſæpe reputanti piorẽ illũ generis hũani ſtatũ: & mirũ pariter & indignũ uideri ſolet: qꝫ unius ſeculi ſtultitia religiones uarias ſuſcipiẽtis, deoſqꝫ multos eſſe credẽtis: in tãtam ſubito ignorationẽ ſui uentum ẽ: ut ablata ex oculis ueritate, neqꝫ religio ueri dei, neqꝫ hũanitatis rõ teneret: hoĩbus non in cælo ſũmũ bonũ q̃rentibus, ſed in terra. Q uã ob cãm ꝑfecto ſeculoꝝ ueterũ mntata felicitas ẽ. Cœperũt.n. relicto parente & conſtitutore oĩum deo, inſenſibilia

digitorum

digitorum ſuoꝝ figmenta uenenari, quæ priuatas qd fecerit, q̃d malorum attule
rit, res ipſa declarat: auerſa nãq; a ſũmo bono, quod ideo beatũ & ſempiternum
eſt, quia uideri, tangi: comprehendi non põt, & a uirtutibus ei bono congruenti-
bus, quæ ſunt æque ĩmortales, ad hos corruptos & fragiles deos lapſi & ſtuden-
tes his rebus, qbus ſólũ corpus ornatur, alitur, delectatur mortem ſibi ꝑpetuã cũ
diis & cum bonis corporalibus quæſierunt: quia morti corpus oẽ ſubiectum eſt.
Inſecuta eſt igitur hmõi religionis iniuſtitia & ĩpietas: ſicuti fuerat neceſſe. Deſie
runt enim uultus ſuos in cælum tollere: ſed deorſum mẽtes hoĩum depreſſæ ter-
renis ut religionibus, ſic ẽt bonis inhærebãt: ſecutũ eſt diſſidium generis huma
ni, & fraus & nefas oẽ: quia ſpretis ſempiternis, atq; incorruptis bonis: quæ ſola
debent ab hoĩe concupſci temporalia & breuia maluerunt, maiorq; ad malũ hoĩ-
bus fides fuit, qui prauum recto quia p̄ſentius fuerat prætulerunt. Sic humanam
uitam prioribus ſeculis in clariſſima luce uerſatam caligo & tenebræ comprehẽ
derunt. Et q̄ huic prauitati congruens erat, poſtq̃ ſapia ſublata eſt, & tum demũ
ſibi hoĩes ſapientũ nomen uendicare cœperunt. Tum aũt nemo ſapiens uocaba
tur, cum oẽs erant. Vtinãq; nomẽ illud publicum aliqñ q̃uis ad paucos redactũ,
tum uim ſuam retineret. Poſſent enim fortaſſe pauci illi uel ingenio uel authorita
te: uel aſſiduis hortamentis liberare populũ uitiis & erroribus: ſed adeó in totum
ſapientia cœcitat: ut ex ipſa nois arrogãtia nullũ eoꝝ q uocarent̃, apparuit fuiſſe Sapientes
ſapientẽ. Et tñ prius q̃ hæc phia quæ dicit̃, eſſet inuenta: ſeptẽ fuiſſe tradunt̃ pri- vij.
mi omniũ, qui qa de rebus naturalibus q̃rere, ac diſputare ſunt auſi, ſapientes ha
beri appellariq; meruerunt. O miſerũ calamitoſumq; ſeculũ, quo per orbem to-
tũ ſeptẽ ſoli fuerunt, qui hominũ uocabulo cierentur. Nemo enim poteſt iure di
ci hõ niſi qui ſapiens ẽ. Sed ſi cæteri omnes præter ipſos ſtulti fuerunt, ne illi qui-
dem ſapiẽtes, quia nemo ſapiens eſſe uerẽ, iudicio ſtultorum poteſt. Adeo ab his
abfuit ſapientia, ut ne poſtea quidem increſcente doctrina, & multis magniſquẽ
ingeniis in id ipſum ſemper intentis non potuerit perſpici ueritas & compræhen
di. Nam poſt illorum ſeptem ſapientum gloriam, incredibile eſt quanto ſtudio
inquirendæ ueritatis Græcia omnis exarſerit. Ac primum nomen ipſum ſapien-
tiæ arrogans putauerint: ſeq; non ſapientes, ſed ſtudioſos ſapientiæ uocauerunt.
Quo facto & illos qui temerẽ ſapientũ ſibi nomen aſciuerant, erroris ſtultitiæq;
damnauerunt, & ſe quoq; ipſos ignorantiæ, quam quidem nõ diffitebantur. Nã
ubicũq; rerum natura ingeniis eorũ quaſi manus oppoſuerat: ne rationẽ poſſent
aliquam reddere, teſtificari ſolebant nihil ſe ſcire, nihil cernere. Vñ multo ſapien
tiores inueniũtur: qui ſe aliqua ex parte uiderunt, q̃ illi qui ſapere crediderant.

¶ Quod ibi quærẽda ẽ ſapia: ubi gẽtibus ẽ ſtultitiæ titulus: & quarẽ Pytagoras
& Plato lraꝝ ꝓſecutores nõ acceſſerũt ad Iudæos. Cap. .II.

Q Varẽ ſi neq; illi fuere ſapientes, q ſunt appellati, neq; poſteriores q
nõ dubitauerũt inſipiẽtia cõfiteri, qd ſupeſt niſi ut alibi ſit q̃renda
ſapiẽtia, quarẽ nõ ẽ ubi q̃rebat̃ inuẽta? Quid aũt putemus fuiſſe
cãæ, cur tot ingeniis, totq; tpibus ſũmo ſtudio & labore, q̃ſita ñ re
ꝑiret̃, niſi q̄ eã phi extra fines ſuos quæſierunt? Qui qm̃ ꝑagratis & exploratis

omnibus nuſquam nullam ſapientiam compræhẽderunt, & alicubi eſſe illam neceſſe eſt, apparet: illic potiſſimum eſſe quærendam, ubi ſtultitiæ titulus apparet, cuius uelamẽto deus ne arcanum ſui diuini operis in propatulo eſſet, theſaurum ſapientiæ & ueritatis abſcondit. Vnde equidem ſolemus mirari, ꝙ cum Pythagoras & poſtea Plato amore indagãdæ ueritatis accẽſi, ad Ægyptios & Magos & Perſas uſq; penetraſſent, ut earum gentium ritus, & ſacra cognoſcerẽt. Suſpicabãtur enim ſapientiam in religione uerſari, & ad Iudæos tantum non acceſſerunt, penes duos tunc ſolos erat: & quo facilius ire potuiſſent. Sed auerſos eſſe arbitror diuina prouidentia, ne ſcire poſſent ueritatem, quia nondum fas erat alienigenis hominibus religionem dei ueri iuſtitiamquẽ cognoſcere. Statuerat enim deus appropinquante ultimo tempore ducem magnum cælitus mittere: qui eam perfido ingratoq; populo ablatam exteris gẽtibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar diſputare: ſi prius oſtendero ſapientiam cum religione ſic cohærere, ut diuelli utrunque non poſſit.

Pythagoras in Ægyptum. Plato in Ægyptũ.

¶ Quod ſapientia, & religio inſeparabiliter cohærent: & ꝙ neceſſe eſt eoſdem non diuerſos eſſe ſecretarios ſapientiæ & numinis ſacerdotes. Et quarẽ contra naturam ſit colere plures deos. Et quomõ neceſſitate naturæ oportet dominum eſſe unum unicuiq;, ſic & patrem unum. Cap. III.

DEorum igitur cultus in priore libro docui nõ habuiſſe ſapiam, ullo mõ: qa diuinũ aĩal hoiem terrenis fragilibuſq; ſubſternit ſed qa nihil ibi diſſerit, quod ꝓficiat ad mores excolẽdos, uitãq; formandã. Nec habet inquiſitionẽ aliquã ueritatis: ſed tantũmõ ritũ colẽdi, q nõ officio mẽtis, ſed miniſterio corporis cõſtat. Et ideo nõ eſt illa uera religio iudicanda, quia nullis iuſtitiæ uirtutiſq; præceptis erudit, efficitq; meliores. Itaq; phia quia in ullis religionẽ. i. ſummam pietatem non habet, nõ eſt uera ſapia. Nam ſi diuinitas quæ gubernat hunc mundum, incredibili beneficio genus hoium ſuſtentat, & quaſi paterna indulgẽtia fouet: uult profecto gratiam ſibi referri, & honorem dari. Nec conſtare hoi ratio pietatis põt: ſi cæleſtibus beneficiis extiterit ingratus: quod non eſt utiq; ſapientis. Qm̃ igitur (ut dixi) phia & religio deorum diſiũcta ſunt, & longe diſcreta: ſiquidem alii ſunt profeſſores ſapiæ, per quos utiq; ad deos non aditur: alii religionis antiſtites, per quos ſapere non diſcitur: apparet nec illam eſſe ueram ſapiam, nec hãc religionẽ. Iccirco nec phia potuit ueritatem compræhendere: nec religio deorum rationem ſui, qua caret, reddere. Vbi aũt ſapia cum religiõe iſeparabili nexu cohæret: utrũq; uerum eſſe neceſſe eſt: quia & in colẽdo ſapere debemus. i. ſcire quid nobis & qũo ſit colendum: & in ſapiẽdo colere. i. re & actu quod ſcierimus implere. Vbi ergo ſapia cum religione coniungitur? ibi. ſ. ubi deus colitur unus, ubi uita & acctus ois ad unum caput, & ad unam ſummam refertur. Deniq; iidem ſunt doctores ſapiæ, qui & dei ſacerdotes. Nec tamen moueat quemq̃, quia ſæpe factũ eſt & fieri poteſt, ut philoſophus aliquis deorum ſuſcipiat ſacerdotium: quod cum fit, non tamen coniungitur philoſophia cũ religione, ſed & philoſophia inter ſacra ceſſabit, & religio, quando philoſophia tractabitur. Illa enim religio muta eſt, non

Phia non põt eſſe cũ religione coniuncta.

tantum

tantum quia mutuorum eſt, ſed q̃a ritus eius in manu & in digitis eius eſt, & non in corde aut lingua, ſicut nr̃a quæ uera eſt. Iccirco & in ſapiam religio: & in religione ſapia eſt. Ergo non pōt ſegregari, quia ſapere nihil aliud eſt niſi deum ueṛ iuſtis ac piis cultibus honorare. Multorum aũt deorum cultus non eſſe ſecundũ naturam: ẽt hoc argumento colligi pōt & cõpræhendi. Omnem deũ qui ab hoīe colitur, neceſſe eſt inter ſolennes ritus & precationes patrẽ nuncupari. Non tm̃ honoris gr̃a, ſed & rõnis: ꝙ & antiqor eſt homine & ꝙ uitam, ſalutem uictũ, pręſtat ut pater. Itaq; & Iuppiter a precãtibus pater uocatur, & Saturnus, & Ianus: & Liber, & cæteri deinceps, quod Lucillius in deorum: conſilio irridet.

Pater oīs de⁹ inter ꝓcatiões appellatur.
Iuppr̃ diuũ pater.
Neptũnus pater.
Liber pr̃.
Mars pr̃.
Ianus pr̃.

Vt nemo ſit noſtrum; quin pater optimus diuum.
Vt Neptunus pater, Liber, Saturnus pater, Mars.
Ianus: Quirinus pater nomen dicatur ad unum.

Quod ſi natura non patitur, ut ſint unius hoīs plures patres. Ex uno. n. ꝓcreatur, ergo deos ẽt multos colere contra naturá eſt: contraq; pietatẽ. Vnus ergo colendus eſt, qui pōt uerus pr̃ noīari. Idem ẽt dñs ſit neceſſe ẽ: quia ſicut pōt idulgere, ita ẽt coercere. Pr̃ ideo appellandus eſt, quia nobis multa & magna largitur. Dñs ideo, quia caſtigandi & puniendi hẽt maximam ptãtem. Dñm uero eundem eſſe qui ſit pr̃, ẽt iuris ciuilis rõ demonſtrat. Quis enim poterit filios educare: niſi habeat in eos dominii ptãtem? Nec īmerito paterfamilias dicitur, licet tãtum filios habeat: uidelicet nomen patris. Complectitur ẽt ſeruos, quia familiam ſequitur, & nomen familiæ complectitur etiam filios, quia pater antecedit: unde apparet eundẽ ipſum & patrem ſeruorum, & dominum filiorum. Deniq; & filius manu mittitur tanq̃ ſeruus, & ſeruus liberatus: patroni nomẽ accipit tanq̃ filius: quod ſi propterea paterfamilias nominatur: ut appareat eum duplici poteſtate præditum, qa & indulgere debet, qa pater eſt, & coercere quia dominus. Ergo idẽ ſeruus eſt, qui & filius, & idem dñs qui & pater. Sicut igitur naturæ neceſſitate non pōt eſſe niſi unus pater, ita nec dñs niſi unus, quid enim faciat ſeruus, ſi multi domini diuerſa imperauerint? Ergo cõtra rationem, contraq; naturam ſunt religiones multorum deorum. Siquidem nec patres multi poſſunt eſſe, nec dñi, deos autem & patres & dominos nuncupari neceſſe eſt. Teneri ergo ueritas nõ pōt, ubi homo idem multis patribus dominiſq; ſubiectus eſt, ubi animus in multa diſperſus huc atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam firmitatem religio poteſt, quando certo & ſtabili domicilio caret. Cultus ergo deorum ueri eſſe non poſſunt. Eodẽ modo quo matrimonium dici non pōt: ubi mulier uiros multos habet, ſed hæc aut meretrix: aut adultera nominabiť: á qua enim pudor, caſtitas, fides abeſt uirtute careat neceſſe eſt. Sic & religio deorum impudica eſt, & incerta: quia fide caret, quia honos ille inſtabilis & incertus caput atq; originem non habet.

Paterfamilias qui.
Emãcipatio.
Libert⁹ patrõi nomẽ accipit.
Matrimoniũ dici nõ poteſt ubi mulier uiros multos habet.

¶ Q d ſapia ſpectat ad filios, religio ad ſeruos: & utriuſq; fons deus unus ſolus, & uerus, q ingratũ abdicat filiũ, & fugitiuũ punit ſeruũ. Ca. IIII.

QVibus rebus apparet quam inter ſe coniuncta ſint ſapia & religio, ſapia ſpectat ad filios q̃ exigit amorẽ. Religio ad ſeruos q̃ quidẽ exigit timorẽ. Nam ſicut illi prẽm diligere debent & honorare: ſic hi do

minum colere & uereri. Deus aũt qui unus eſt q̃m utrãq; perſonam ſuſtinet & patris & domini, & amare eum debemus, quia filii ſumus, & timere quia ſerui. Non põt igitur nec religio á ſapia ſeparari: nec ſapia á religione ſecerni: quia idẽ deus eſt qui & diligi & intelligi debet: quod eſt ſapiæ: & honorari: quod eſt religionis. Sed ſapia præcedit religio ſequitur: quia prius eſt deum ſcire conſequẽs colere. Itaq; in duobus noibus una uis eſt q̃uis diuerſa eſſe uideatur. Alterũ enim poſitum eſt in ſenſu: alterum in actu. Sed tñ ſimilia ſunt duobus riuis uno fonte manantibus. Fons autem ſapiæ & religionis deus eſt, a quo hi duo riui ſi aberrauerint, areſcant neceſſe eſt: quem qui neſciunt nec ſapientes eſſe põt: nec religioſi. Sic fit ut phi & qui deos colunt ſimiles ſint aut filiis abdicatis: aut ſeruis fugitiuis quia neq; illi prẽm q̃runt neq; hi dñm: & ſicut abdicati hærerditatẽ pr̃is non aſſequũtur: & fuguitiui impunitatem. Ita neq; phi immortalitatem accipiũt quæ eſt regni cæleſtis hęreditas. i. ſummũ bonum quod illi maxime quærunt: neq; cultores deorum pœnã ſempiternæ mortis effugient: q̃ eſt aĩaduerſio ueri dñi aduerſus fugitiuos ſuæ maieſtatis ac nois. Deum uero eſſe patrem eundemq; dominũ utriq; ignorauerunt: tam cultores deorum q̃ ipſi profeſſores ſapiæ: quia aut nihil colendum omnino putauerunt, aut religiones falſas approbauerunt: aut ẽt ſi uim ptãtemq; ſummi dei intellexerunt, ut Plato, q ait unum eſſe fabricatorem mundi deum. Et M. Tullius qui fatetur hoiem præclara quadam conditione a ſummo deo eſſe gñatum, tñ ei debitum cultũ tanq̃ ſũmo patri nõ reddiderunt, quod erat conſequẽs ac neceſſarium. Deos aũt neq; patres, neq; dños eſſe poſſe, nõ tm̃ multitudo (ut ſupra oſtẽdi) ſed ẽt ratio declarat, qua neq; fictũ eſſe ab his hoiem traditꝰ, neq; deos ipſos antecedere originem hois inuenitur. Siqdem fuiſſe in terra homines antequam Vulcanus, & liber, & Apollo, & ipſe Iuppiter naſcerentꝰ, apparet. Sed neq; Saturno fictio hois, neq; Cælo patri eius aſſignari ſolet. Quod ſi nullus eoꝝ qui coluntꝰ, formaſſe a principio, atq; inſtituiſſe hoiem traditꝰ. Nullus igitur ex his pater hois nuncupari põt, ita ne deus quidem. Ergo fas nõ eſt uenerari eos a quibus non ſit homo gñatus, quia neq; a multis p̃t generari. Vnus igitꝰ ac ſolus coli debet, qui Iouẽ, qui Saturnũ, qui cælũ ipſum terrãq; anteceſſit. Is. n. neceſſe eſt hoiem figurauerit, qui ante hoiem cælũ terrãq; pfecit. Solus pater uocandus eſt qui creauerit: ſolus dñs nũcupandus qui regit: qui hẽt uitæ ac necis uerã ac ppetuã ptãtem. Quẽ qui non adorat, & inſipiens ſeruus eſt, qui dñm ſuum aut fugiat, aut neſciat: & Ipius filius, qui ſuũ uerũ patrẽ, uel oderit uel ignoret.

Plato uim ptãtẽq; ſũmi dei itellexit.
M. Tullius ſummi dei cognitionẽ habuit.

¶ Q̃d oracula pphetarum ſollicite iſpiciẽda ſunt: quos diuinitus eẽ locutos rerꝝ multo añ p̃dictarũ cõuincit euẽtus. Et quo tp̃e pphetauerit Moyſes. Quot annis Ioſue rexerit populũ. Q̃d p̃fuerint iudices, quãdiu regnauerint reges. Quo tẽpore dñatus ſit Cyrus. Q̃d in pphetis eſt ſapiæ fundametũ. Cap. V.

NVnc q̃m docui ſapiam & religionẽ ñ poſſe deduci: ſupeſt ut de ipã religiõe ac ſapia diſſeramus. Sẽrio qdem q̃ ſit difficilis de rebus cæleſtibus diſputatio, ſed tñ audendũ eſt, ut illuſtrata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; interitu liberentꝰ, q eã ſub uẽto ſtultitiæ latẽtẽ aſpnantꝰ ac reſpuũt. Sed prius q̃ incipiã de deo, & operibus eius dicere

dicere, pauca mihi de pphetis ante dicenda ſunt: quorũ teſtimoniis nunc uti neceſſe eſt, qđ in prioribus libris ne facerẽ tẽperaui. Añ oĩa q ueritatẽ ſtudet cõpꝑhendere, nõ mõ intelligendis pphetarũ uocibus aĩum debet intendere, ſed ẽt tempora: per quæ quiſq; illorũ fuerit, diligentiſſime inquirere: ut ſciat & quæ futura ꝑdixerint, & poſt quot annos ꝑdicta cõpleta ſint. Nec difficultas in his colligẽdis eſt ulla. Teſtati.n. ſunt ſub quo quiſq; rege diuini ſpũs fuerit paſſus inſtinctum. Multiq; ſcriptos libros de tẽporibus ediderũt: initiũ facientes a propheta Moyſe, qui troianum bellum nongentos fere annos anteceſſit. Is aũt cũ p annos quadraginta populũ rexiſſet ſucceſſorem habuit Ioſuẽ: qui ſeptẽ & uiginti annis tenuit principatũ. Exinde ſub iudicibus fuerũt per annos trecentos ſeptuaginta: tũ mutato ſtatu reges habere cœperunt: quibus imperium tenẽtibus per ãnos quadringentos. lx, uſq; ad Sedechiæ regnum opugnati a rege Babylonico, captiq; Iudæi diuturnũ ſeruitium pertulerunt, donec ſeptuageſimo poſt anno Cyrus maior captiuos Iudæos terris ac ſedibus ſuis redderet, qui per idem tempus in Perſas ſuſcepit imperium, quo Romæ Tarquinius Superbus. Quare cum omnis temporum ſeries ex iudaicis & ex græcis romaniſq; hiſtoriis colligatur etiam ſingulorum prophetarum tempora colligi poſſunt, quorum ſané ultimus Zacharias fuit, quem conſtat ſub Dario rege ſecundo anno regni eius octauo menſe cecinisse. Adeo antiqores eſſe græcis ſcriptoribus prophetæ reperiũtur. Quæ omnia cõ profero, ut errorem ſuum ſentiant qui ſcripturam ſacram coarguere nituntur: tanq̃ nouam & recens fictã, ignorãtes ex quo fonte ſanctæ relegionis origo manauerit. Quod ſi quis collectis pſpectiſq; tẽporibus fundamẽtũ doctrinę ſalubriter iecerit, & ueritatẽ penitus cõpræhẽdet, & errorẽ cognita ueritate deponet.

Moyſi tpa

Ioſue.

Cyri regnum.

Zacharias

¶ Quod deus creator omnium coomnipotetem genuit filium, & per eum creauit uniuerſa. Teſtes ſunt Sibylla & Trimegiſtus: oracula conſona pphetis & ſapientiſſimo Salomoni. Cap. VI.

DEus igitur machinator conſtitutorq; rerum ſicuti in ſecundo libro diximus ante q̃ præclarum hoc opus mundi adoriretur: ſanctum, & incorrupnbilem, & incompræhenſibilem ſpiritũ genuit, quem filium nuncuparũt. Et q̃uis alios poſtea innumerabiles per ipſum creauiſſet quos angelos dicimus: hũc tñ ſolum primogenitum diuini nõis appellatione dignatus eſt: patria.ſ. uirtute ac maieſtate pollentem, eſſe autem ſummi dei filium, qui ſit ptãte maxima præditus, non tñ congruentes in unum prophetarum uoces: ſed ẽt Trimegiſti prædicatio: & Sibyllarum uaticinia demonſtrãt. Hermes in eo libro: qui ὁ λόγος τέλειος iſcribiẽ: his uſus eſt uerbis. ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητὴς, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητόν. αἰσθητὸν δὲ φημι οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι αὐτόν. περὶ γὰρ τούτου οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸς αἴσθοιτο, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησιν ὑποπέμπει καὶ ἐς νοῦν. ὅτι οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα, καλὸς δὲ αὐτῷ ἐφάνη, καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν. ἡγίασέ τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡς ἴδιον τόκον. i. dñs & oĩum creator, quem deum uocare cenſemus, qa ſcđm deũ fecit uiſibilẽ & ſenſibilẽ. Senſibilẽ aũt aio nõ ideo: qa ipſe ſentit. Hoc.n. nõ ẽ utrũ ipſe ſentiat: ſed qa ipſe in ſenſum mittit & mentẽ. Q m̃ erga

Dei filius.

Angeli q

hũc fecit primũ & unũ ſolũ. Bonus ãt ei uiſus ẽ, & pleniſſimus oĩum bonorum: ſanctificauitq; & amauit q̃ſi ꝓpriũ filiũ Sibylla erytrhæa ĩ carminis ſui pricipio, qđ á ſummo deo exorſa ẽ, filiũ dei ducẽ & ĩperatorẽ oĩum his uerſibus p̃dicat, παντάτροφον κτίστην ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι κατέθετο, κἀὶ ἡγήτορα θεῶν πάντων ἐποίησε. i. oĩum nutritorẽ creatorẽq;, q dulcẽ ſpũm oĩbus appoſuit, ac principẽ oĩum deoꝶ fecit. Et rurſus ĩ fine eiuſdẽ carminis ἄυτον ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἀνδράσι γεραίρειν: ideſt eũ dedit deus fidelibus uiris honorare. Et alia Sibylla p̃cipit hunc oportere cognoſci. αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα. i. ipſum tuum cognoſce deũ, qui dei filius eſt. Videlicet & ipſe eſt dei filius: qui per Solomonem ſapientiſſimum regẽ diuino ſpiritu plenum locutus eſt ea ſubiecimus. Deus condidit me in initio ſuarum uiarum in opera ſua ante ſecula. Fundauit me in principio anteq̃ terram faceret: anteq̃ abyſſos conſtitueret: prius q̃ prodirent fontes aquarum: ante oẽs colles genuit me dñs: fecit regiones & terras ihabitabiles ſub cælo. Cum pararet cælos aderã illi: & cum ſecerneret ſuam ſedẽ, cũ ſuper uẽtos faceret ualidas nubes: & cum confirmatos poneret montes ſub cælo qñ fortia faciebat fundamenta terræ: eram penes illum diſponens. Ego eram cui adgaudebat: cottidie aũt iucundabar ante faciem eius, cũ lætaret̃ orbe pfecto. Iccirco aũt Triſmegiſtus δημιουργὸν τοῦ θεοῦ. i. opificẽ dei dixit. Et Sibylla. συμβουλον. i. cõſiliariũ appellat: q tãta ſapiã & uirtute ſit inſtructus á deo p̃re: ut cõſilio & manibus uteret̃ in fabricatiõe mũdi.

Solomon ſapientiſſ. & deo plenus.

Demiurgus qui.

❡ Quod nomen filii & angelis & hoĩbus ſit ignotũ: licet nomen hẽat quod ab utriſq; adoratur, & unde dicatur Ieſus, & unde Chriſtus. Cap. VII.

Ortaſſe quæret aliquis hoc loco quis ſit iſte tã potẽs: tam deo carus, & qđ nomen hẽt: cuius prima natiuitas non mõ anteceſſerit mundũ, uerũ ẽt prudentia diſpoſuerit, uirtute cõſtruxerit. Primũ ſcire nomẽ eius nõ cõuenit hoĩbus, neq; angelis qdem notũ eſt, qui morant̃ in cælo: ſed ipſi ſoli ac deo patri. Nec ante id publicabitur, ut eſt ſanctis lr̃is traditũ, q̃ diſpoſitio dei fuerit ĩpleta. Deinde nec enũciari poſſe hoĩs ore: ſicut docet Hermes hæc dicens. αἰτία δὲ τούτου τοῦ αἰτίου ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ βούλησις ἣ θεὸν προήνεγκε, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι. Ideſt cã aũt huius cauſæ eẽ diuini & increati boni uolũtas, cuius nomẽ non põt humano ore dici. Et paulo poſt ad filium ἔστιν γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόρρητος λόγος σοφίας ὅσιος περὶ τοῦ μόνου κυρίου, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι. i. Eſt. n. fili ſecretus qdã ſermo ſapiẽ ſctũs de ſolo dño, quẽ dicere ſupra hoiem ẽ, ſed q̃uis nomẽ eius qđ ei á pricipio pr̃ ſummus ĩpoſuit nullus alius p̃ter ipſum ſciat, hẽt tñ & inter angelos aliud uocabulũ, & ĩter hoĩes aliud. Ieſus qppe inter hoĩes noĩatur. Nã Chriſtus nõ ꝓpriũ nomẽ ẽ, ſed nũcupatio ptãtis & regni. Sic. n. iudæi reges ſuos appellabãt. Sed exponẽda huius noĩs rõ eſt ꝓꝑ ignorantiũ errorẽ, q eũ ĩmutata lr̃a Chreſtũ ſolẽt dicere. Erat iudæis añ p̃ceptũ: ut ſacrũ cõficerẽt unguẽtũ, quo perũgi poſſent hi, q uocabant̃ ad ſacerdotiũ, uel ad regnũ. Et, ſicut nũc Romanis indumẽtũ purpuræ inſigne ẽ regiæ dignitatis aſſumptæ, ſic illis unctio ſacri unguẽti nomẽ ac ptãtẽ regiã cõferebat. Verũ qm̃ græci ueteres χρίεσθαι dicebant ungi: qđ nunc ἀλείφεσθαι ſicut ĩdicat Homericus uerſus ille. τοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ. i. hunc autem famulæ

Filii dei nomẽ hoĩbus & angelis ignotum eſt.

Ieſus nomẽ diuinũ Chriſt⁹ nũcupatio poteſtatis.

Purpura regiæ dignitatis ĩſigne

tem famulæ lauerũt & unxerunt oleo. Ob hanc rõnem nos eum Chriſtum nuncupamus.i.unctum,qui hebraice Meſſias dicitur. Vnde in quibuſdã græcis ſcripturis,quæ male de hebraicis interprætatæ ſunt ἠλειμμένος.i.ungẽdo curatus ſcriptum inuenitur ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι .i.ab ungendo curari.Sed tñ utrolibet nomine rex ſignificatur.Non ꝙ ille regnum hoc terrenum fuerit adeptus:cuius capiendi nondum tempus aduenit : ſed ꝙ cæleſte ac ſempiternum eſt, de quo diſſeremus in ultimo libro:nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

¶ Quod filius bis natus ẽ:æternaliter de prẽ,tp̃aliter de uirgine matre:ſed natiuitate iexcogitabili & ieffabili. Et quare dicaꝛ uerbũ:& in quo ab aliis ãgelis differat,& quare illi nõ dicanꝛ uerbũ dei uel uerba:& quare hoĩs ſpiritus diſſolubilis,& qd Dauid & Solomõ ꝓphetauerint de hoc uerbo.Et ꝙ Solomõ p̃ceſſerit Troianum bellum,& qd Ioãnes euangeliſta de eodem uerbo. Cap. VIII.

IN primis.n.teſtificabimur illum bis eẽ natum,primum in ſpũ,poſtea in carne. Vnde apud Hieremiã ita dr̃. Prius q̃ te formarem in utero , noui te. Et itẽ apud ipſum. Beatus qui erat anteq̃ naſcereꝛ, qd nulli alii contigit præter Chriſtum.Qui cum eẽt a principio filius dei:regeneratus ẽ denuo ſecundum carnẽ: q̃ duplex natiuitas eius magnũ intulit humanis pectoribus errorem: circunfundítq; tenebras ẽt his q ueræ religiõis ſacramẽta retinebãt . Sed nos id plane dilucideq; mõſtrabimus: ut amatores ſapiæ facilius,ac diligẽtius inſtituanꝛ : qui audit dei filium dici:non debet tm̃ nefas mẽte concipe : ut exiſtimet ex cõnubio ac ꝑmixtione fœminæ alicuius deũ ꝓcreaſſe,qd non facit niſi aĩal corporale mortiq; ſubiectum.Deus autẽ cũ ſolus adhuc eſſet cui ꝑmiſcere ſe potuit: aut cum eſſet tantæ ꝑtãtis: ut quicqd uellet efficeret:utiq; ad creãdũ ſocietate alterius nõ indigebat:niſi forte exiſtimabimus deum:ſicut Orpheus putauit : & marẽ eẽ & fœminã ꝙ aliter generare nequiuerit:niſi hẽret uim ſexus utriuſq;:quaſi ut ipſe ſecũ coiret:aut ſine coitu non potuerit ꝓcreare. Sed Hermes in eadem fuit opinione cum dicit αὐτοπάτορα καὶ αὐτομήτορα . i. ipſum ſui prẽm & ipſum matrẽ ſui.Qđ ſi ita eſſet ut a ꝓphetis pr̃ dr̃,ſic ẽt mater dicereꝛ.Quomõ igiꝛ ꝓcreauit: Primũ nec ſciri a quoq̃ poſſunt, nec narrari opa diuina:ſed tñ ſanctę lr̃æ docẽt in qbus cautum eſt illũ dei filium: dei eſſe ſermonẽ.Itẽq; cæteros angelos dei ſpũs eẽ.Nã ſermo eſt ſpũs cum uoce aliquid ſignificãte ꝓlatus. Sed tñ qm̃ ſpiritus & ſermo diuerſis partibus ꝓferuntur:ſiqdem ſpiritus naribus:ore ſermo ꝓcedit:magna inter hunc dei filium cæteroſq; angelos differentia eſt . Illi.n.ex deo taciti ſpiritus exierunt,q non ad doctrinã dei tradendã,ſed ad miſteriũ dei creabanꝛ.Ille uero cũ ſit & ipẽ ſpiritus,tñ cũ uoce ac ſono ex deiore ꝓceſſit:ſicut uerbũ:ea.ſ.rõne qa uoce eius ad populũ futurus erat uſurus.i.ꝙ ille magiſter futurus eẽt doctrinæ dei & cæleſtis arcani ad hoĩem ꝓferendi.Qđ ipſum primo locutus eſt:ut p eum ipſe ad nos loquereꝛ.Et ille uocẽ dei ac uoluntatẽ nobis reuelaret . Merito ergo ſermo & uerbũ dei dr̃:qui ꝓcedentẽ de ore ſuo uocalem ſpũm,quẽ nõ utero ſed mente cõceperat:iexcogitabili quadã maieſtatis ſuæ uirtute ad effigiẽ:quæ ꝓprio ſenſu ac ſapia uigeat:compræ

De' & mas & fœmina

Sermo qd

Chriſtus uerbũ dei.

hendit:& alios item ſpiritus in angelos figurauerit. Noſtri ſpiritus diſſolubiles ſunt,quia mortales ſumus.Dei autem ſpiritus & uiuunt & manent:& ſentiunt, quia ipſe immortalis eſt:& ſenſus & uitæ dator.Noſtræ uoces licet aure miſceā- tur atq; euaneſcant:tamen plærunq; manent literis comprehenſæ,quanto magis dei uocem credendum eſt, & manere in æternum: & ſenſu ac uirtute comitari: quam de deo patre tanq̄ riuus de fonte traduxit.Q uod ſiquis miratur ex deo de- um prolatione uocis ac ſpiritus potuiſſe generari: ſi ſacras uoces prophetarum

Solomōis ætas.

cognouerit:deſinet profecto mirari Solomonem patremq; eius Dauid potētiſſi- mos reges fuiſſe,& eoſdem prophetas, etiam his fortaſſe ſit notum,qui diuinas literas non attigerunt:quorum alter qui poſterius regnauit Troianæ urbis exci- dium centū & quadraginta annis anteceſſit. Huius pater diuinorū ſcriptor hym norū in pſalmo trigeſimo ſecundo ſic ait. Verbo dei cæli ſolidati ſunt:& ſpiritu oris eius omnis uirtus eorum.Item rurſus in pſalmo quadrageſimoquarto. Eru- ctauit cor meum uerbum bonum:dico ego opera mea regi. Cōſtat uidelicet nul li alii opera dei eſſe nota:niſi filio ſoli qui eſt uerbum dei,& quem regnare in per petuum neceſſe eſt.Item Solomon ipſum uerbū dei eſſe demonſtrat,cuius ma- nibus opa iſta mundi fabricata ſunt. Ego inquit ex ore altiſſimi prodiui ante om- nem creaturam:ego cælos feci ut oriretur lumē indeficiens,& nebula texi omnē terram.Ego in altis habitaui, & thronus meus in columna nubis.Ioannes quoq;

Verbum erat apud deum.

ita tradidit.In principio erat uerbum,& uerbum erat apud deum, Omnia per ip ſum facta ſunt:& ſine ipſo factum eſt nihil.

¶ Q uod melius a græcis logos q̄ a latinis uerbum: & quid de deo ſenſerint gē- tiles philoſophi Zenon & Triſmegiſtus. Cap. IX.

Logos qd.

SEd melius græci λόγον dicunt q̄ nos uerbum;ſiue ſermonem.λόγος enim & ſermonem ſignificat & rationem, quia ille eſt uox & ſapi entia dei.Hunc ſermonem diuinum ne philoſophi qdem gnora- uerunt.Siquidem Zenon rerų naturæ diſpoſitorē atq; opificem uniuerſitatis λόγον prædicat:quem & fatum & neceſſitatē rerum: & deum & animū Iouis nuncupat:ea.i.conſuetudine,qua ſolent Iouem pro deo accipere.Sed nihil obſtant uerba,cum ſentētia cogruat ueritati. Eſt enim ſpritus

Triſmegiſtus ueritatē pene uniuerſam inueſtigauit.

dei,quem ille animū nominauit:nā Triſmegiſtus qui ueritatem pene uniuerſam neſcio quo modo inueſtigauit: uirtutem maieſtatemq; uerbi ſæpe deſcripſit:ſi- cut declarat ſuperius illud exemplum, quo fatetur eſſe ineffabilem quendam ſan ctumq; ſermonem,cuius enarratio modum hois excedat. Dixi de natiuitate pri- ma breuiter ut potui.Nunc de ſecunda:quoniam controuerſia eſt in ea maxima, latius diſſerendum eſt,ut ueritatem ſcire cupientibus lumen intelligentiæ profe ramus.

¶ De ſecunda natiuitate filii quam prophetæ multo ante prædixerūt. Et quomo do eductus ſit Iſrahel ab ægypto:& qbus ingratus beneficiis caput bouis in me- moriam Apis dei ægyptiorum figurauerit.Et quis ordo publicarum fuerit pote- ſtatum uſq; ad domini paſſionem. Cap. X.

IN primis igitur ſcire oportet hoies ſic a principio ꝓceſſiſſe diſpoſi
tioné ſummi dei:ut eſſet neceſſe appropinquãte ſeculi termino dei
filiũ deſcendere in terrã, ut conſtitueret deo tẽplum:doceretq; iu-
ſtitiã. Verũtamen nõ in uirtute angeli aut ptãte cęleſti, ſed in figu
ra hoĩs & conditõe mortali:ut cũ magiſterio functus fuiſſet trade
retur in manus impiorũ mortẽq; ſuſciperet, ut ea quoq; per uirtutẽ domita reſur
geret:& hoĩ quẽ induerat, quem gerebat, & ſpẽ uincendæ mortis afferret:& præ
mia ĩmortalitatis admitteret. Hanc ergo diſputationẽ ne qs ignoret:docebimus
ꝓdicta eſſe oĩa quæ in chriſto uidemus eſſe cõpleta. Nemo aſſeuerationi nr̃æ fi-
dem cõmodet:niſi oñdero ꝓphetas ante multã temporũ ſeriem ꝓdicaſſe:fore ut
aliqñ filius dei naſceretur ſicut hõ & mirabilia faceret:& cultũ dei per totam terrã
ſeminaret:& poſtremo patibulo figeretur & tertio die reſurgeret. Quæ oĩa cum
ꝓbauero eorum tempotum lr̃is:qui deum ſuũ mortali corꝑe utentẽ uiolauerunt.
Quid aliud obſtabit:quo minus uerã ſapiam clarũ ſit ĩ hac ſola religiõe uerſari?
Nunc á principio totius ſacramẽti origo narrãda eſt. Maiores nr̃i qui erãt princi-
pes hebræorũ cum ſterilitate atq; inopia laborarent tranſierunt in ægyptũ rei ſtu
metariæ gr̃a:ibiq; diutius cõmorantes cũ ĩtolerabili ſeruitutis iugo præmerẽtur:
tum miſertus eoꝝ deus eduxit eos ac liberauit de manu regis ægyptioꝝ:poſt an-
nos trecẽtos triginta, duce Moyſe: per quem poſtea illis lex á deo data eſt, in qua
eductione oñdit uirtutem ſuæ maieſtatis deus. Traiecit.n.populum medio mari
rubro præcedente angelo, atq; ſcindente aquã: ut populus ꝑ ſiccum gradi poſſet:
quem uerius (ut ait poeta) curuata in mõtis faciẽ circũſtetit unda. Qua re audita
tyrãnus ęgyptioꝝ cum magna ſuorum manu inſecutus eſt:& mare adhuc patẽs
temere ingreſſus coeũtibus aquis cum exercitu deletus eſt. Hebræi uero egreſſi
in ſolitudine multa mirabilia uiderunt. Nam cum ſitim paterentur:ictu uirgæ ru
pe percuſſa proſiliit fons aquæ:populũq; recreauit. Quo rurſus eſuriẽte:cæleſtis
alimenti:pluuia deſcendit:quin ẽt coturnices in caſtra eorũ uentus induxit:ut nõ
mõ pane cæleſti:ſed ẽt inſtructioribus epulis ſaturarent̃. Pro hiſ tã diuinis bñfi-
ciis honorẽ deo non reddiderunt:ſed depulſa iã ſeruitute:iã ſiti fameq; depoſitas
in luxuriã ꝓlapſi, ad profanos ægyptiorũ ritus aĩos tranſtulerunt. Cum.n. Moy-
ſes dux eorũ aſcendiſſet in montẽ, atq; ibi q̃draginta diebus moraretur:aureũ ca-
put bouis quẽ uocant ipſi Apin:qđ eorũ ſigna ꝓcederet, figurarũt. Quo pc̃tõ ac
ſcelere offenſus deus, impiũ & ingratũ populũ ꝓ merito pœnis grauibus affecit,
& legi quã ꝑ Moyſen dederat ſubiugauit. Poſtea uero cũ in deſerta quadã parte
Syriæ cõſediſſet:amiſerunt uetus nomen hebræi. Et qm̃ princeps eorũ examinis
Iudas erat, Iudęi ſunt appellati, & terra quã incoluere Iudæa. Et primo quidẽ nõ
dominio regum ſubiecti fuerunt, ſed populo ac legi, ciuiles iudices præſidebant,
non tamen in annum conſtituti ſunt:ſicut Romani conſules, ſed perpetua iuriſ-
ditione ſubnixi. Tum ſublato iudicum nomine, poteſtas regalis inducta eſt. Ve
rum regimen eorum, iudicibus tenentibus prauas religiones ſępe ſuſceperãt, at-
q; offenſus ab his deus totiens alienigenis ſubiugabat: donec rurſus pœnitentia
populi mitigatus liberaret eos ſeruitute. Itẽ ſub regibus finitimorũ bellis, ob deli-

Verbũ caro factũ ẽ. & cur.

Hebræi ab Ægypto educti.

Moyſæ miracula.

Apis.

Iudæi qui qñ & uñ.

Iudæorũ reſp. & adminiſtratio.

ĉta uexati poſtremo capti abductiq; Babylonē: pœnas īpietatis ſuæ graui ſerui-
tio pependerunt: donec Cyrus ueniret in regnū, qui ſtatim Iudæos reſtituit edi-
cto. Exinde Tetrarchas habuerūt uſq; ad Herodē, qui fuit ſub imperio Tyberii
Cæſaris, cuius anno quintodecimo: ideſt duobus Geminis cōſulibus ante diem
Chiſtus in cucē qñ ſublatus. decimumu calendarū aprilium iudæi Chriſtū cruci affixerunt: hic rerū exitus: hic
ordo in arcanis ſanctaꝝ literaꝝ continetur. Sed prius oſtendā qua de cauſa iū ter
ram uenerat Chriſtus, ut fundamentum diuinæ religionis & ratio clareſcat.

¶ Quæ fuerit cauſa incarnationis Chriſti. Cap. XI.

CVm ſæpe iudęi p̄ceptis ſalutaribus repugnarent: atq; a diuina le-
ge deſiſterēt aberrātes ad īpios cultus deoꝝ: cū deus iuſtos & ele
ctos ſancto ſpū īplebat, ꝓphetas ī media plæbe cōſtituēs: ꝑ quos
peccata īgrati populi uerbis minacibus increparet: & nihilomi-
nus ad pœnitentiā ſceleris agendā hortaret̄: quā niſi egiſſent: at-
q; abiectis uanitatibus ad deū ſuū rediſſent: fore ut teſtamentū ſuum mutaret. i.
hæreditatē uitæ īmortalis ad exteras cōuerteret nationes. Aliūq; ſibi populū fide-
liorē ex alienigenis cōgregaret. Illi āt a ꝓphetis īcrepati: nō mō uerba eoꝝ reſpue
rūt: ſed q, ſibi pctā exprobarent̄ offenſi, eos īpos exqſitis cruciatibus necauerūt:
quæ oīa diuinæ lrāe ſignata cōſeruāt. Dicit. n. ꝓpheta Hieremias. Miſi ad uos ſer-
uos meos, ꝓphetas ante lucē mittebā & nō audiebatis me: neq; intendebatis auri
bus uřis cū dicerem uobis. Conuertat̄ unuſqſq; a uia ſua mala, & a nequſſimis
affectationibus uřis & habitabitis in terra iſta: quā dedi uobis & patribus uřis a
ſeculo uſq; ī ſeculū. Nolite ambulare poſt deos alienos: ut ſeruiatis eis, & ne icite
tis me in opibus manuū ueſtraꝝ, ad diſꝑdendos uos. Heſdras aūt ꝓpheta, q fuit
eiuſdē Cyri tpibus: a quo iudæi ſunt reſtituti ſic loquit̄. Deſciuerūt á te & abiece
runt legē tuā poſt cor ſuū & ꝓphetas tuos interfecerūt, q obieſtabant̄ eos, ut re
uerterent̄ ad te. Itē Helias in libro Baſileō tertio. Æmulās æmulatus ſū dño deo
oīpotēti: quia dereliqrūt te filii iſrael, & altaria tua demolierūt: & ꝓphetas tuos in
terfecerūt gladio, & remāſi ego ſolitarius & q̄rūt aīam meā auferre a me. Propter
has illoꝝ īpietates abdicauit eos ī ꝑpetuū, itaq; deſiit ꝓphetas mittere ad eos. Sed
illū filium ſuū primogenitū, illū opificē rerū, & cōſiliatorē ſuū labi iuſſit e cælo,
Verbū ca-ro: & cur- ut relegionē ſanctā dei trāſferret ad gentes. i. ad eos qui deū ignorabāt, doceretq;
iuſtitiā, quam ꝑfidus populus abiecerat: qđ iampridiē annūciauerat ſe eſſe factu-
rum. Sic Malachias indicat dicens. Nō eſt mihi uoluntas circa uos dicit dñs, & ſa
ſcrificium, acceptū non habeo ex manibus ueſtris, qm̄ a ſolis ortu uſq; ad occa-
ſum clarificabit̄ nomen meum apud gentes. Itē Dauid in pſalmo. xvii. Cōſtitues
me ī capite gētiū: populus quē nō cognoui, ſeruiet mihi. Eſaias quoq; ſic loqtur.
Venio colligere oēs gētes & linguas: & ueniēt & uidebūt claritatē meā: & dimit-
tam ſuper eos ſignum. Et mittam ex his conſeruatos in gentes, quæ longe ſunt:
quæ non audierunt gloriam meam, & nunciabunt claritatem meam in gentes.
Volens igitur deus metatorem templi ſui mittere in terram; noluit eum in pote-
ſtate & claritate cæleſti mitere: ut ingratus in deum populus in errorem maximū
induceretur, ac pœnas pro facinoribus ſuis lueret, qui dominum ac deum ſuum
non recepiſſet,

non recepiſſet, quod olim prophetæ cecinerãt ſic eſſe facturũ. Eſaias enim quem ipſi iudæi ſerra conſectũ crudeliſſime necauerunt, ita dicit. Audi cælum & pcipe auribus terra, qm̃ dñs locutus eſt: filios genui & exaltaui, ipſi aũt ſpreuerunt me, agnouit bos poſſeſſorem ſuũ, & aſinus pſepium dñi ſui: Iſrael aũt me nõ cognouit & populus meus me nõ intellexit. Hieremias quoq; ſimiliter ait. Cognouit tẽpus ſuũ turtur, & hirundo & ruris paſſeres cuſtodierunt tpa introitus ſui, populus aũt meus nõ cognouit iudiciũ dñi. Q uo dicitis ſapiens ſumus: & lex dñi nobiſcũ eſt. Incaſſum facta eſt metatura, falſi ſcribæ, & cõfuſi ſunt, ſapientes trepidauerũt & capti ſunt, qm̃ uerbum domini reprobauerunt. Ergo (ut cœperam dicere) cũ ſtatuiſſet deus doctorẽ uirtutis mittere ad homines: renaſci eum denuo in carne præcepit, & ipſi homini ſimilem fieri, cui dux, & comes & magiſter eẽt futurus. Sed tñ qm̃ clemẽs eſt, & pius erga ſuos deus, ad eos ipſos eũ miſit, quos oderat, ne illis in perpetuum ſalutis uiam clauderet, ſed his liberam facultatẽ ſequendi deum pmium uitæ adipiſcerentur: ſi ſecuti fuiſſent: quod plurimi eorum faciũt, atq; fecerunt: & culpa ſua in pœnam mortis incurrerent ſi regem ſuum repudiaſſent. Apud illos igitur & ex eorum ſemine regenerari eũ iuſſit, ne ſi fuiſſet alienigena: iuſtam poſſent excuſationem de lege prætendere: q eum non ſuſcepiſſent ſimul ut nulla omnino gens eſſet in terra, cui ſpes imortalitatis negaretur.

¶ De cõceptu & partu uirginis prædicto a prophetis. De paſſione, reſurrectione, & aſcenſione, & iudicio. Cap. XII.

DEſcendens itaq; de cælo ſpiritus ille dei ſanctam uirginẽ, cuius utero ſe inſinuaret: elegit. At illa diuino ſpũ hauſto repleta concepit, & ſine ullo attactu uiri repẽte uirginalis uterus intumuit. Q uod ſi animalia quædam uento & aura cõcipere ſolere oibus notum eſt: cur quiſq̃ mirũ putet: cũ ſpũ dei cui eſt facile quicqd uelit: grauatã eſſe uirginem dicimus? Q uod ſane incredibile poſſet uideri: niſi hoc futurum multa ante ſecula pphetæ ceciniſſent. Solomon ſic ait: Infirmatus eſt uterus uirginis: & accæpit fœtum & grauata eſt: & facta eſt in multa miſeratione mater uirgo. Item propheta Eſaias: cuius uerba ſunt hæc: Propter hoc dabit deus ipſe ſignum, Ecce uirgo concipiet in utero & pariet filium: & uocabitur nomẽ eius Hemanuel. Q uid hoc manifeſtius dici poteſt? Legebant iſta iudæi, qui eum negauerũt: ſi quis nos hæc fingere arbitratur, ab his requirat: ab his potiſſimum ſumat. Satis firmum teſtimonium eſt: ad probandam ueritatem quod ab ipſis perhibetur inimicis. Hemanuel nunq̃ uocatus eſt: ſed ieſus qui latine dicitur ſalutaris ſiue ſaluator, quia cunctis gentibus ſalutifer uenit. Sed propheta declarauit hoc nomen quod deus ad hoies in carne uenturus eſſet. Hemanuel autem ſignificat nobiſcum deus, ſ. quia illo per uirginem nato, cõfiteri homines oportebat deum ſecũ eſſe, ideſt in terra & in carne mortali. Vnde Dauid i pſalmo octogeſimoquarto. Veritas inquit de terra orta eſt, quia deus in quo ueritas eſt, terrenũ corpus accepit, ut terrenis uiã ſalutis aperiret. Item Eſaias ipſe: Ipſi autem nõ crediderunt & exacerbauerunt ſpiritũ ſanctum. Et conuerſus eſt eis ad inimiciciã. Et ipſe expugnauit, & recordatus eſt dierũ ſeculi: q ſuſcitauit de terra paſto-

Virgo ſine ullo uiri attactu cõcepit.

An uento ... cõcipiãt. vide ...

Ieſus quid.

Hemanuel

rē ouium. Q uis aūt futurus eſſet ille paſtor, declarauit alio loco dicēs. Exultēt cæ-
li deſuper & nubes induāt iuſtitiā: apiatur terra, & pullulet ſaluatorē. Ego. n. dn̄s
deus creaui eū. Saluator uero eſt (ut ſupra diximus) ieſus. Sed alio loco idē pro-
pheta ſic prædicauit: Ecce natus eſt nobis puer, & datus eſt nobis filius cuius ip̄e
rium ſuper humeros eius, & uocatū eſt nomē eius magni conſilii nuncius. Iccir-
co miſſus eſt á deo patre, ut uniuerſis gētibus quæ ſub cælo ſunt, ſingularis & ue
ri dei ſanctū myſterium reuelaret ablatum perfido populo: qui aduerſus deum
ſæpe deliquit. Daniel quoq; ſimilia prælocutus eſt. Videbā inquit in uiſu noctis
& ecce in nubibus cæli ut filius hominis ueniēs, & uſq; ad uetuſtum dierum pue
nit. Et qui aſſiſtebant obtulerunt eum: & datum eſt ei regnum: & honor & impe
riū, & oīs populus tribus linguæ ſeruient ei: & poteſtas eius æterna q̄ nunq̄ tran-
ſibit: & regnū eius quod nō corrumpetur. Q uomodo igitur iudæi & confitētur
& ſperant Chriſtum dei? qui hunc icc irco reprobauerūt: quia ex hoīe natus eſt.
Nam cum ita ſit á deo conſtitutū: ut idem Chriſtus bis ueniat in terram: ſemel ut
unum deum gentibus nūciet: deinde rurſus ut regnet: quomodo in ſecundū eius
Chriſti duplex aduētus. aduentum credunt: qui in primum nō crediderūt? Atqui propheta utroſq; aduē-
tus eius paucis uerbis cōpræhēdit. Ecce inquit in nubibus cæli ut filius hoīs ueni-
ens: non dixit ut filius dei, ſed filius hominis: ut oſtenderet q̄ carne indui deberet
ī terra: ut ſuſcepta hominis figura & cōditione mortali doceret homines iuſtitiā.
Et cum mandatis dei functus ueritatem gētibus reuelaſſet: mulctaretur ēt morte
ut inferos etiam uinceret ac reſignaret. Atq; demum reſurgens ad patrem profici
ſceretur in nube ſublatus. Adiecit enim propheta & ait, uſq; ad antiquū dierum
peruenit: & oblatus eſt ei. Antiquum dierum appellauit ſummū deum cuius ętas
& origo non poteſt comprehendi: quia ſolus a ſeculis fuit: & erit ſemper in ſecu-
la. Chriſtū autē poſt paſſionem & reſurretionem aſcēſurum eſſe ad deū patrem
Dauid ī pſalmo cēteſimonono cōteſtatus eſt his uerbis. Dixit dn̄s domino meo:
Suppedaneum. ſede a dextris meis: quoaduſq; ponam inimicos tuos ſuppedaneum pedū tuorū:
qui propheta cū rex eſſet: quem appellare dn̄m ſuū poſſe: qui ſederet ad dextrā
dei: niſi Chriſtum filiū dei: qui eſt rex regum & dn̄s dominorum? Q uod Eſaias
apertius oſtendit dicēs: Sic dicit dn̄s deus Chriſto domino meo: cuius tenui dex-
tram obaudire. Ante eum gētes faciam, & fortitudinē regum diſrumpā. Aperiā
ante illū portas, & ciuitates non claudētur. Ego ante ibo, & montes deplanabo: &
fores æreas conterā, & ſeras ferreas cōfringā. Et dabo tibi theſauros abſconditos
inuiſibiles, ut ſcias qa ego ſum dn̄s deus, qui uoco nomen tuū deus iſrael. Deniq;
ob uirtutē & fidē quā deo exhibuit in terra: datū eſt ei regnū, & honor, & imperi-
um: & oēs populi, tribus, linguæ ſeruiēt ei: & poteſtas eius æterna, quæ nunq̄ trā
ſibit, & regnum eius non corrumpetur. Q uod quidem duobus intelligitur, quia
& nunc habet perpetuam poteſtatem: cum oēs gentes & oēs linguæ nomen eius
uenerantur, maieſtatem confitentur: doctrinam ſequuntur: uirtutem imitantur.
Habet imperium: habet honorem, cum oēs tribus terræ præceptis eius obtēpe-
rāt: & idē poſtea cū rurſus aduenerit: ī ptāte ac claritate ut oēm aīam iudicet & iu
ſtos ad uitam reſtituat, tūc ueræ totius terræ regimē obtinebit. Tūc ſublato de re

bus humanis

bus humanis omni malo aureum ſeculum (ut poetæ uocant).i.iuſtum ac pacificum tempus orietur. Sed hæc uberius in ultimo libro diſſeremus cum de ſecundo aduentu loquemur (nunc de primo) ut cœpimus explicemus.

¶ Quod filius á patre eſt ſecũdum deitatem: & quod geminæ ſubſtãtiæ eſſe cõuincitur ex operibus propriis: tum ex oraculis prophetarum, & ẽt apollinis Mileſii teſtimonio: & quare nec ad Solomonem, nec ad aliũ q̃ ad Xp̃m referri poſſunt uaticinia prophetarum. Cap XIII.

SVmmus igitur deus ac parens omniũ cum religionem ſuam transferre uoluiſſet doctorem iuſtitiæ miſit ẽ cælo: ut nouis cultoribus nouam legem in eo uel per eum daret. Non ſicut antefecerat per hominem: ſed tamen naſci eum uoluit tanq̃ hominem ut per omnia ſummo patri ſimilis exiſteret. Ipſe eni deus pater & origo & principium rerum: quoniam & parentibus caret: ἀπάτωρ atq; ἀμήτωρ.i. ſine patre atq; matre a Triſmegiſto ueriſſime nominatur, q; ex nullo ſit procreatus. Iccirco etiam filium bis naſci oportuit, ut ipſe fieret ἀπάτωρ atq; ἀμήτωρ. In prima eni natiuitate ſeculi ἀμήτωρ fuit, quia ſine officio matris a ſolo deo patre p̱generatus eſt. In ſecunda uero carnali ἀπάτωρ fuit: quoniam ſine patris officio uirginali utero procreatus eſt, ut mediam inter deum & hominem ſubſtãtiam gerens noſtram hãc fragilem imbecillẽq; naturã, quaſi manu ad imortalitatẽ poſſet educere: factus eſt dei filius p ſpiritum: & hoĩs per carnem.i. & deus & hõ, dei uirtus in eo ex operibus quæ fecit apparuit fragilitas hoĩs ex paſſione quã ptulit, quam cur ſuſceperit paulopoſt docebo. Interim & deũ fuiſſe & hoĩem ex utroq; genere permixtũ prophetis uaticinãtibus diſcimus. Eſaias deũ fuiſſe teſtatur his uerbis. Fatigata eſt Ægyptus & negociatio Æthiopũ & Saba: Viri alti ad te tranſgredient̃, & tui erũt ſerui, & poſt te ambulabũt uincti cõpedibus, & adorabũt, & te p̃cabuntur: qm̃ in te deus eſt. Et nõ eſt alius deus præter te. Tu.n. deus es & neſciebamus, deus iſrael ſaluator. Cõfundent̃ & reuerebunt̃ oẽs qui aduerſantur tibi, & cadẽt in confuſſionẽ. Item p̱pheta Hieremias ſic ait. Hic deus nr̃, & non deputabitur alius abſq; illo qui inuenit oẽm uiam prudẽtiæ, & dedit eã Iacob puero ſuo, & iſrael dilecto ſibi. Poſt hæc in terris uiſus eſt, & cum hoĩbus uerſatus eſt. Item Dauid in pſalmo.xliiii. Thronus tuus deus ſecula ſeculoꝝ uirga æq̃tatis, uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiã, & odio habuiſti iniuſtitiã, p̱pterea unxit te deus, deus tuus oleo exultationis. Quo uerbo & nomen oſtendit: ſiquidem (ut ſupra docui) ab unctiõe appellatus eſt Chriſtus. Deinde hominem fuiſſe eundẽ Hieremias docet dicens. Et homo eſt & quis cognouit eum? Item Eſaias, Et mittet eis deus hominẽ & ſaluabit eos iudicans ſanabit eos. Sed & Moyſes in numeris ita loquitur. Orietur ſtella ex iacob, & exurget hõ ex iſrael. Propterea Mileſius Apollo conſultus utrum ne deus an hõ fuerit, hoc mõ reſpõdit græce θνητὸς ἔην κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις, ἀλλ' ὑπὸ χαλδαίων κριτῶν ὅπλοις συναλωθεὶς γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν.i. mortalis erat ſecundum carnem ſapiens portentificis operibus, ſed ſub iudicibus Chaldæis armis cõpræhenſus, clauis & cruce amarũ finem cõpleuit. Primo q̃dem uerſu ueꝝ dixit, ſed argute cõſultorem fefellit, ſacramentũ ueritatis pe

Chriſt' deus & hõ.

nitus neſcientem . Videtur enim negaſſe illum deum, ſed cum fatetur ſecũdum
carnem fuiſſe mortalẽ quod nos etiam prædicamus: conſequens eſt, ut ſecũdum
ſpiritum deus fuerit, quod nos affirmamus. Quid eni fuerat neceſſe carnis face-
re mentionem: ſatis eſſet dicere fuiſſe mortalẽ? Sed ueritatem prorſus negare nõ
potuit, quẽadmodum res ſe haberet: ſicut illud quod ait fuiſſe ſapientem. Quid
ad hoc Apollo reſpõdes? Si ſapiens eſt, ergo doctrina eius ſapia eſt, nec ulla alia,
& ſapiẽtes qui ſequunt̃, nec ulli alii. Cur igitur uulgo ꝑ ſtultis & uanis & ineptis
habemur : qui ſectamur magiſtrum etiam ipſorum deorum cõfeſſiõe ſapientẽ?
Nam quod ait portẽtifica illum opera feciſſe: quo maxime diuinitatis fidem me-
ruit, aſſentiri nobis iam uidetur: cum dicit eadem, quibus nos gloriamur. Sed col
Christus a iudæis ẽr magus existimatus. ligit ſe tñ, & ad dæmoniacas fraudes redit. Cum.n. uerũ neceſſitate dixiſſet, iam
deorum ſui ꝓditor uidebat̃, niſi quod ab eo ueritas extorſerat, mendacio fallente
cælaſſet. Ait ergo illum feciſſe opa miranda, uerum nõ diuĩa uirtute, ſed magica.
Quid mirũ, ſi hoc Apollo ueritatẽ ignorãtibus perſuaſit? cum iudæi quoq; cul-
tores (ut uidebantur) ſummi dei idem putauerint? cum ante oculos eoꝝ cottidie
fierent illa miracula, nec tñ tantarum uirtutum contẽplatione impelli potuerunt,
ut deum crederent quẽ uidebant. Propterea Dauid quem inter cæteros ꝓphetas
uel maxime legunt, in pſalmo. xx. ſic eos dãnat. Redde illis retributionẽ eoꝝ, qm̃
non intellexerũt opa dñi. Ex huius ipſius domo xp̃m generatũ iri ſecundum car-
Iesse pater Dauid. nem, & ip̃e Dauid & alii prophetæ annuciauerunt. Apud Eſaiam ita ſcriptũ eſt,
& erit in die illa radix Ieſſæ, & qui exurget principari in nationes, in eum gentes
ſperabũt, & erit requies eoꝝ in honore: & alio loco. Exiet uirga de radice ieſſę, &
flos de radice eius aſcẽdet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus dei, ſpiritus ſapiæ &
intellectus, ſpiritus conſilii & fortitudinis ſpiritus pietatis: & implebit illum ſpiri
tus timoris dei. Ieſſe aũt fuit pater Dauid ex cuius radice aſcenſurum eẽ florem
prælocutus eſt: eum, ſ. de quo Sibylla dicit ἀνθήσει δ᾽ ἄνθος καθαρόν. Ideſt floreſcet
autem flos purus. Item in Baſileon libro ſecundo. Propheta Nathan miſſus eſt
ad Dauid uolẽtem deo tẽplũ fabricare, & fuit uerbũ dñi ad Nathã dicẽs. Vade,
& dic ſeruo meo Dauid, hæc dicit dñs oĩpotẽs! Nõ tu ædificabis mihi domum
ad inabitandum, ſed cũ impleti fuerint dies tui, & dormieris cũ patribus tuis, ſu-
ſcitabo ſemen tuũ poſt te, & parabo ſemẽ eius. Hic ædificabit mihi domũ in nõ
mine meo, & erigam thronum eius uſq; in ſeculum: & ego ero ei in patrem, & ip
ſe erit mihi in filium, & fidem conſequetur domus eius & regnum eius uſq; in ſe
culum. Sed hæc ut iudæi nõ intelligerẽt illa fuit cã, q Solomon filius Dauid deo
Hierosolyma q̃ & unde. templum ædificauit, & ciuitatem quã de ſuo noĩe Hieroſolyma nuncupauit. Ita
q; ad ipſum quæ a propheta dicta ſunt, rettulerunt. Solomon autem ab ipſo pa-
tre imperii regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebantur, qui tum naſcere
tur, poſtq̃ Dauid cum patribus ſuis requieuiſſet. Præterea ſolomonis imperium
perpetuũ nõ fuit. Annis enim. xl. regnauit, deinde q nunq̃ filius dei dictus ſit, ſed
filius Dauid, & domus quã ædificauit, nõ eſt fidẽ cõſecuta, ſicut eccleſia, quæ eſt
uerum templum dei, quod non in parietibus eſt, ſed in fide ac corde hoĩum : qui
credũt in eũ, ac uocant̃ fideles. Illud uero ſolomoniũ tẽplũ quia manu factũ ẽ ma
nu cecidit.

nu cecidit. Deniq; pater eius in pſalmo centeſimouigeſimoſeptimo de operibus filii ſui ꝓphetauit hoc mō: ſi dn̄s nō ædificauerit domū, ſine cā laborāt qui ædificant eam: ſi dn̄s nō cuſtodierit ciuitatem, ſine cauſa uigilant qui cuſtodiūt eam.

¶ De æterno Chriſti ſacerdotio, quod prophetæ ſicut & cætera prædixerunt ſic exprimentes ieſum chriſtum, ut oracula nec ad filium Naue, nec ad filium ioſedech ualeant retorqueri, & de uiis quas docuit Chriſtus, qui nunq̄ ſuum honorē quæſiuit, ſed patris. Cap. XIIII.

QVibus ex rebus apparet prophetas oēs denūciaſſe de Xp̄o fore aliqn̄ ut ex genere Dauid corporaliter natus cōſtitueret æternū templū deo, quod appellaᷓ eccleſia: & uniuerſas gētes ad religionē uerā dei cōuocaret. Hęc domus fidelis, hoc īmortale tēplū, in quo ſi quis non ſacrificauerit īmortalitatis præmiū nō habebit. Cuius tēpli & magni & æterni qm̄ Chriſtus fabricator fuit, idē neceſſe eſt hēat in eo ſacerdotiū ſempiternū. Nec pōt niſi per eū qui cōſtituit templū ad aditū templi: & ad cōſpectū dei perueniri. Dauid in pſalmo centeſimo nono id ipſum docet dicēs. Ante luciferū genui te. Iurauit dn̄s & nō pœnitebit eū, tu es ſacerdos in æternū ſecundū ordinē melchiſedech. Itē in Baſileō li. i. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotē fidelē, qui oīa quæ ſunt in corde meo faciat: & ędificabo ei domū fidelē, & trāſibit in cōſpectu meo oībus diebus. Quis aūt futurus eſſet, cui deus æternū ſacerdotiū pollicebatur: Zacharias ēt nōie poſito apertiſſime docuit: ſic. n. dixit: & oñdit mihi dn̄s deus ieſum ſacerdotē magnū ſtantē ante faciē angeli dn̄i, & diabolus ſtabat ad dextrā ipſius, ut aduerſareᷓ ei. Et dixit dn̄s ad diabolū. Imperet tibi dn̄s in te, q elegit Hieruſalē: & ecce titio eiectus ab igne, & ieſus erat indutus ueſtimētis ſordidis: & ſtabat ante faciē angeli, & reſpōdit & dixit ad circūſtantes añ faciē eius. Ferte ueſtimēta ſordida ab eo, & īduite eū tunica talari, & pōite cydari mūdā ſup caput ipſius: & coopuerūt eū ueſtimēto, & impoſuerūt cydari mundā ſuper caput ipſius: & angelus dn̄i ſtabat, & teſtificabaᷓ ad ieſum dicēs. Hæc dicit dn̄s oīpotēs, ſi ī uiis meis āmbulaueris & p̄cepta mea ſeruaueris, tu iudicabis domū meā, & dabo tibi qui conuerſenᷓ in medio horū circūſtantiū. Audi itaq; ieſu ſacerdos magne. Quis nō igitur captos mētibus tū fuiſſe iudæos arbitreᷓ, qui cū hæc legerēt & audirēt: nefandas manus ſuas deo ſuo intulerūt? At qui ab eo tp̄e, quo zacharias fuit uſq; ad annū quintūdecimū īperii Tyberii cæſaris, quo Chriſtus crucifixus ē, anni qngenti numeranᷓ, ſiqdem Darii & Alexandri adoleuit ætate, qui fuerūt nō multo poſt, q̄ Tarquinius ſuperbus exactus eſt: ſed illi rurſus eodē mō falſi, deceptiq; ſunt, putātes hæc de ieſu eē dicta filio Nauē, q ſucceſſor fuit Moyſi, aut de ſacerdote ieſu filio Ioſedech: in quos nihil cōgruit eoꝶ quæ ꝓpheta narrauit. Nō. n. ſordidati illi unq̄ fuerūt: cū alter eoꝶ princeps potētiſſimus fuerit: alter ſacerdos, aut ꝑpeſſi ſunt aliqd aduerſi, ut tanquā titio eiectus ex igne putarentur? Aut aliqn̄ in cōſpectu dei & angeloꝶ ſteterūt, aut ꝓpheta de p̄teritis loquebaᷓ potius quā de futuris? Locutus ē igiᷓ de ieſu filio dei, ut oñderet eū p̄io in hūanitate & carne eē uētuꝶ. Hęc. n. ē ueſtis ſordida: ut pararet tēplū deo, & ſicut titio igni cōbureretᷓ. i. ab hoībus cruciamēta ꝑferret, & ad ultimū extigueretᷓ. Ti-

Chriſtus ſacerdos æternus.

Zacharias quo tp̄e claruerit ætate.

Darii regis Alexandri magni tēpora.

Titio qdꝭ

tionẽ.n.uulgus appellat extractũ ſoco torrẽ ſemiuſtũ extinctũ. Q úo aũt & cum
qbus mãdatis a deo mitteret̃ in terrã, declarauit ſpũs dei per ꝓphetã, docẽs futu
rũ, ut cũ uoluntatẽ ſummi patris fideliter & conſtanter impleſſet: acciperet indi
ciũ atq; imperiũ ſempiternũ. Si in uiis meis inqt ambulaueris, & p̄cepta mea ſer
uaueris, tu iudicabis domum meã. Q uæ fuerint uiæ dei: & quæ p̄cepta eius: nec
ambiguũ: nec obſcurũ eſt. Deus.n.cũ uideret malitiã & falſorũ deorũ cultus per

Chriſtus nũq̃ ſe deũ dixit.

orbẽ terræ inualuiſſe, ut iã nomẽ eius ex hoium memoria fuiſſet penẽ ſublatũ. Si
qdem iudæi quoq; quibus ſolis arcanũ dei creditũ fuerat, relicto deo, ad colenda
figmẽta irræuiti, dæmonũ fraudibus aberraſſent, nec increpiti per ꝓphetas reuer
ti ad deũ uellẽt, filium ſuũ principẽ angelorũ legauit ad hoies: ut eos conuerteret
ab impiis & uanis cultibus, ad cognoſcendũ & colendũ uerꝫ deum. Itẽ ut eorum
mentes á ſtultitia ad ſapiam, ab iniquitate ad iuſtitiæ opera traduceret. Hæ ſunt
uiæ dei in quibus ambulare eum p̄cepit. Hæc p̄cepta quæ ſeruãda mandauit: ille
uero exhibuit deo fidem. Docuit enim ꝙ unus deus ſit, eũq; ſolumcoli oportere,
nec unq̃ ſe deum eſſe dixit, quia non ſeruaſſet fidem, ſi miſſus ut deos tolleret, &
unum aſſereret, induceret aliũ præter unũ. Hoc erat non de uno deo facere præ
coniũ, nec eius qui miſerat, ſed ſuum ꝓprium negocium gerere ac ſe ab eo quem
illuſtraturus uenerat ſepare. Propterea quia tam fidelis extitit: quia ſibi nihil pror
ſus áſſumpſit, ut mandata mittentis impleret: & ſacerdotis perpetui dignitatẽ: &
regis ſummi honorem, & iudicis poteſtatem, & dei nomen accepit.

¶ De baptiſmo Chriſti & miraculis quæ geſſit in carne ante paſſionem: quæ nõ
mõ a prophetis p̄nunciata ſunt: ſed ẽt uaticinio Sybillarꝫ, ſicut Cicero & Varro
teſtantur, ſed oracula ante Chriſti aduentũ nõ potuerũt intelligi. Ca. XV.

QVoniam de ſecũda natiuitate diximus, qua ſe hoibus in carne mõ
ſtrauit: ueniamus ad illa opa mirãda, q̃ cũ eſſent uirtutis cæleſtis i
dicia: magũ iudæi putauerunt: cũ primũ cœpit adoleſcere tinctus
eſt a ioanne ꝓpheta in iordane flumine: ut lauacro ſpiritali pecca

Chriſti baptiſmus.

ta nõ ſua, quæ utiq; nõ habebat: ſed carnis quã gerebat aboleret:
ut quẽadmodũ iudæos ſuſcepta circuncisione, ſic ẽt gẽtes baptiſmo.i.purifici ro
ris perfuſione ſaluaret. Tunc uox de cælo audita eſt filius meus es tu: ego hodie
genui te. Q uæ uox apud Dauid prædicta inuenitur, & deſcẽdit ſuper eum ſpũs
dei formatus in ſpeciem columbæ cãdidæ. Exinde maximas uirtutes cœpit opari
nõ p̄ſtigiis magicis, quæ nihil ueri ac ſolidi oſtẽtant, ſed ui, ac ptãte cæleſti, quæ
ẽt pridem ꝓphetis nunciãtibus canebatur. Q uæ opera tam multa ſunt, ut unus
liber ad implenda oĩa: ſatis nõ ſit. Enumerabo igit̃ illa breuiter & generatim ſine
ulla perſonarꝫ ac locorꝫ deſignatiõe: ut ad exponendã paſſionis eius crucisq; rõnẽ

Chriſti portẽtifica opera.

poſſim peruenire, quo iãdudũ feſtinat oratio. Virtutes eius fuerunt, quas Apol
lo portentificas appellauit: ꝙ quacũq; iter faciebat: ægros ac debiles, & oĩ morbo
rum genere laborantes: uno uerbo, unoq; momẽto reddebat incolumes: adeo ut
membris oĩbus capti: receptis repente uiribus roborati ipſi lectulos ſuos reporta
rent, in qbus fuerãt pauloãte delati. Claudis uero ac pedum uitio afflictis: non
modo gradiendi: ſed ẽt currendi dabat facultatẽ. Tunc quorũ cæca lumina in al

tiſſimis tenebris erãt:eorum oculos in priſtinum reſtituebat aſpectũ. Mutorum quoq; linguas in eloquium ſermonẽq; ſoluebat. Item ſurdorum patefactis auribus inſinuabat auditum:pollutos ac aſperſos maculis repurgabat. Et hæc omnia non manibus aut aliqua medela: ſed uerbo ac iuſſione faciebat, ſicut ẽt Sibylla prædixerat πάντα λόγω πρᾶττων πᾶσάν τε νόσον θεραπεύων. i. omnia uerbo agens: oẽm infirmitatẽ curãs. Nec utiq; mirũ q̃ uerbo faciebat mirabilia : cũ ipſe eſſet dei uerbũ, cæleſti uirtute ac poteſtate ſubnixum. Nec ſatis fuit q̃ uires imbecillibus redderet: q̃ debilibus integritatẽ: q̃ ægris & lãguentibus ſanitatem , niſi ẽt mortuos ſuſcitaret, uelut e ſomno ſolutos, ad uitãq; reuocaret. Quæ uidentes tũc iudæi dæmoniaca potẽtia fieri arguebãt: cum omnia ſic futura ut facta ſunt, arcanæ illorum literæ continerẽt. Legebãt quippe tum aliorum prophetarum: tum Eſaiæ uerba dicentis. Cõfortamini manus reſolutæ: & genua debilia conſolamini. Qui eſtis puſilli animi, nolite timere, nolite metuere dominus noſter iudicium retribuet, ipſe ueniet, & ſaluos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient. Tunc ſaliet claudus ſicut ceruus: & plana erit lingua mutorum, quia rupta eſt in deſerto, aqua, & riuus in terra ſitienti. Sed & Sibylla eadem cecinit his uerſibus. νεκρῶν δ' ἀνάστασις ἔσται, καὶ χωλῶν δρόμος ὠκύς, καὶ κωφὸς ἀκούσει καὶ τυφλοὶ βλέψουσι, λαλήσουσιν οὐ λαλέοντες : ideſt mortuorum autẽ ſurrectio erit & claudorum curſus uelox: ſurdus audiet, cæci uidebũt, & muti loquentur. Ob has eius uirtutes & opera diuina: cũ magna illum multitudo ſequeretur uel debilium, uel ægrotorum, uel eorum qui curãdos ſuos offerre cupiebãt, aſcendit in montem quendã deſertum: ut ibi adoraret: ubi cũ triduo moraretur ac fame populus laboraret, uocauit diſcipulos quærens quantos ſecum cibos geſtarẽt. At illi quinq; panes, & duos piſces in pera ſe habere dixerunt. Afferri ea iuſſit, ac multitudinẽ per quinquagenos diſtributam diſcumbere. Q̃d cũ diſcipuli facerent, frangebat ipſe panem minutatim: carnemq; piſcium comminuebat, & utraq; in manibus eius augebantur. Et cum apponi illa populo diſcipulis imperaſſet: ſaturata ſunt quinq; milia hoium: & inſuper duodecim cophini de reſiduis fragmintibus impleti. Quid aut dici aut fieri poteſt mirabilius? Ad id Sibylla futurũ cecinerat olim his uerbis ἐν ἄρτοις ἅμα πέντε, καὶ ἰχθύεσσι δοιοῖσι ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσσει, καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα δώδεκα πληρώσει κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν. Ideſt: ex panibus ſimul quinq;, & piſcibus duobus: hoium milia in heremo quinq; ſatiabat, & reliquias tollens. xii. cophinos implebit in ſpẽ multorum. Quid uero q̃d hic potuerit ars magica moliri: cuius peritia ad nihil aliud q̃ ad circũſcribẽdos oculos ualet? Itẽ ſeceſſurus orãdi grã ſicut ſolebat in mõtẽ p̄cepit diſcipulis ut nauiculã ſumerẽt: ſeq; p̄cederẽt. At illi urgẽte iã ueſpe pfecti, cõtrario uẽto laborare cęperũt. Cũq; iã mediũ fretũ tenerẽt: tũ pedib9 mare igreſſus cõſecutus ẽ eos tãq̃ i ſolido gradiẽs, nõ ut poetę Orionẽ mẽtiũtur i pelago icedẽtẽ q demerſa corpis pte, hũero ſupeminet undas. Et rurſus cũ obdormiuiſſet i naui, & uẽtus uſq; ad extremũ piculũ ſæuire cępiſſet, excitatus ſõno ſilere protinus uẽtũ iuſſit, & fluctib9 q maximi ferebãtur cõqeſcere, ſtatiq; ſub uerbo ei9, trãqllitas iſecuta ẽ. Mẽtiũtur fortaſſe lrẽ ſãctæ: docẽtes tantã fuiſſe i eo ptãtẽ, ut iperio ſuo cogeret uẽtos obſeq maria ſeruire, morbos ce

Quinque hoium milia q̃nq; panib9 & duobus piſcib9 in deſerto ſaturauit.

Orion per pelagus incedebat.

dere, inferos obedire. Quid q̃ eadem Sibyllæ carminibus ſuis ante docuerunt? quarum una cuius ſupra fecimus mentionem: ſic ait.
τοὺς ἀνέμους παύσει λόγῳ στρώσει δὲ θάλασσαν μαινομένην ἐν ποσὶν εἰρήνης πίστει τε πατήσας. ideſt uentos compeſcet: ſternet autem inſanũ mare pedibus pacis fideq̃ calcãs. Et rurſus aliam quæ dicit. κύματα πεζεύσει, νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει, ζώσει τεθνηῶτας ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς, ἐκ δὲ μιᾶς πηγῆς ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν. i. fluctus perambulabit: morbos hominũ reſoluet, uiuificabit mortuos, arcebit dolores a multis. Ex uiuo autem fonte panis ſacietas erit uiris. His teſtimoniis, quidam reuicti ſolent eõ cõfugere: ut aiant non illa eſſe carmina ſibyllina, ſed a noſtris ficta atq̃ compoſita. Quod profecto nõ putabit qui Cice. Varronemq̃ legerit, alioſq̃ ueteres: qui Erythræam Sibyllam cæteraſq̃ commemorant: ex quarum libris iſta exempla proferimus, qui authores obierũt anteq̃ Chriſtus ſecũdum carnem naſceretur. Verum nõ dubito: quin illa carmina prioribus temporibus pro deliramento ſint habita: cum ea nemo intelligeret. Denũciabant enim monſtroſa quędam miracula: quorum nec ratio, nec tempus, nec author deſignabatur. Deniq̃ Erythræa fore ait, ut diceret̃ inſana & mendax. Ait eñi φήσουσι σίβυλλαν μαινομένην ψεύστριαν. ἐπὰν δὲ γένηται ἅπαντα τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε. κοὐκέτι μ' οὐδεὶς μαινομένην φήσει τὴν τοῦ μεγάλοιο προφῆτιν. ideſt dicẽt iſanã uatem, & mendacẽ. Cũ aũt facta fuerint uniuerſa tum mei meminerit: neq̃ me iam q̃ſquã mẽdacem dicet dei magni prophetam. Latuerunt igitur multis ſeculis: poſtea uero animaduerſa ſunt: quæ Chriſti natiuitas & paſſio patefecit arcana, ſicut etiam uoces prophetarum, quæ tum per annos mille quingentos, uel eõ amplius lectæ fuiſſent á populo iudæorum, nec tamen intellectæ ſunt: niſi poſtquã Chriſtus & uerbo, & operibus interpretatus eſt. Illum enim prophetæ annunciauerũt: nec ullo modo poterant quæ illi loquebantur intelligi, niſi fuiſſent uniuerſa completa.

¶ De paſſione Chriſti quæ iudæis eſt ſcandalo, & ſtultitiæ gentibus: quomodo ſummam uirtutem contineat, & ueram ſingularem ſapientiã, & ueritatem ſicut prophetæ fuerunt prælocuti. Cap. XVI.

Chriſti paſſio.

Venio nunc ad ipſam paſſionem, quæ uelut opprobrium nobis obiectari ſolet, q̃ & hoiem, & ab hoibus inſigni ſupplicio affectũ & excruciatũ colamus: ut doceã eam paſſionem ab eo cum magna, & diuina ratione ſuſceptam: & in ea ſola & uirtutem, & ueritatẽ, & ſapientiam contineri. Neq̃ eni ſi beatiſſimus in terra fuiſſet: & per oẽm uitã in ſumma felicitate regnaſſet, quiſquã illum ſapiens, aut deum credidiſſet: aut honore diuino dignũ iudicaſſet: qđ faciũt ueræ religionis expertes: qui caducas opes, & fragilem potentiã: & alieni beneficii bona non tm̃ ſuſcipiũt: uerum ẽt conſecrãt, & ſcientes memoriæ mortuoꝝ deſeruiunt: fortunã iam extinctã colentes: quã ne uiuã quidẽ præſentẽq̃ ſapiẽtes colendã ſibi unq̃ putauerunt. Nec. n. põt aliqđ in rebus terrenis eſſe uenerabile, cæloq̃ dignũ: ſed ſola eſt uirtus, ſola iuſtitia: quæ põt uerũ bonũ & cæleſte & ppetuũ iudicari: qa nec dat̃ cuiq̃ nec aufert̃, qua uirtute ac iuſtitia: qm̃ xp̃s inſtructus uenit in terram: ĩmo uero qm̃ ipſe ẽ uirtus, & ipſe iuſtitia deſcẽdit: ut eã doceret hominẽq̃ formaret.

Quo

Quo magiſterio ac dei legatione ꝑfunctus ob eã ipſam uirtutẽ,quã ſimul & do
cuit & fecit ab oibus gẽtibus & meruit,& potuit deus credi,ergo cũ magnus po
pulus ad eũ uel ob iuſtitiã quã docebat:uel ob miracula quę faciebat ſubinde cõ
flueret:& ꝓcepta eius audiret,& a deo miſſum deiq; filiũ crederet: tũ primores
iudæoꝝ & ſacerdotes ira ſtimulati,ꝙ ab eo tanq̃ peccatores increpabant̃,& iui-
dia deprauati:ꝙ cõfluẽte ad eũ multitudine contẽni ſe ac deſeri uidebãt:& qđ ca
put ſceleris illorũ fuit ſtultitia & errore cæcati: & immemores ꝓceptoꝝ cæleſtiũ
ac ꝓphetaꝝ,coierũt aduerſus eũ ĩpiũq; cõſiliũ de eo tollẽdo cruciãdoq; ceperũt,
qđ ꝓphetæ multo añ ſcripſerãt.Nã & Dauid id principio pſalmoꝝ ſuorum ꝓui
dẽs in ſpũ quantũ facimus admiſſuri eſſent:beatũ eſſe ait: q nõ abierit in cõſilio
ĩpioꝝ.Et Solomõ in li.ſapiæ his uerbis uſus ẽ. Circũueniamus iuſtũ:qm̃ ĩſuauis
ẽ nobis & exprobrat nobis peccata legis: ꝓmittit ſe ſciam dei habere : & filiũ dei
ſe noiat:factus eſt nobis intra ductionẽ cogitationũ nr̃arum,grauis ẽ nobis ẽt ad
uidendũ,qm̃ diſſimilis eſt aliis uita illius:& immutatæ ſunt uiæ illius, tanq̃ nuga
ces exiſtimati ſumus ab eo:cõtinet ſe a uiis nr̃is,quaſi ab immũdiciis,& præfert
nouiſſima iuſtoꝝ,& gloriat̃ pr̃em ſe hr̃e deũ. Videamus ergo ſi ſermones illius
ueri ſunt:& tẽptemus q̃ uẽtura ſunt illi.Cõtumeliis & tormẽtis ĩterrogemus eũ:
ut ſciamus reuerentiã illius,& ꝓbemus patientiã illius:morte turpiſſima cõdem
nemus eũ.Hæc cogitauerũt & errauerunt.Excęcauit.n.illos ſtultitia ipſoꝝ,& ne
ſcierunt ſacramẽta dei.Nõne ita deſcripſit nefariũ illud cõſiliũ ab impiis initũ cõ
tra deũ:ut plane interfuiſſe uideat̃?Atqui á Solomone qui hæc cecinit uſq; ad id
tẽpus quo geſta res mille ac decem anni fuerunt.Nihil nos fingimus, nihil addi
mus.Habebãt,hæc q̃ fecerunt legebãt in quos hæc dicta ſunt,ſed & nunc hære
des nois & ſceleris illorum hñt : & damnationẽ ſuam ꝓphetarum uoce ꝑdictã
cottidianis lectionibus ꝑſonant.Hæc aliqñ in cor ſuum quæ pars eſt, & ip̃a dam
nationis admittunt increpiti.Ergo ſæpe a Chriſto iudæi exprobante illis peccata
& iniuſtitias & a populo penẽ deſerti concitati ſunt ad eũ necãdum.Cuius rei au
daciam illis dedit humilitas eius.Nã cũ legerẽt,cũ quanta uirtute & claritate fili-
us dei uenturus eſſet e cælo.Ieſum aũt cernerẽt,humilem,quietum,ſordidum,in
formem:non credebãt filiũ dei eſſe,ignorantes duos aduẽtus eius a ꝓphetis eſſe
ꝑdictos.Primum in humanitate carnis obſcurum. Secundũ in fortitudiue maie
ſtatis manifeſtũ.De primo Dauid in pſalmo ſeptuageſimoprio ſic ait.Deſcẽdet
ſicut pluuia in uellus:& oriet̃ in diebus eius iuſtitia:& abundãtia pacis:donec ex
tollatur luna ſicut enim pluuia ſi deſcẽdat in uellus:aiaduerti non põt:quia ſtrepi
tum non facit:ita Chriſtum in terram ſine cuiuſq̃ ſuſpitione uenturum eſſe di-
xit,ut iuſtitiã doceret:& pacem:Eſaias quoq; ita tradidit. Dñe quis credidit audi
tui nr̃o,& brachium domini cui reuelatum eſt?Annunciauimus corã ipſo ſicut
pueri:& ſicut radix in terra ſitienti nõ ẽ figura eius,neq; claritas: & uidimus illũ
& non habuit figurã neq; decorẽ, ſed figura eius ſine honore:& deficiens præter
cæteros hoíes:homo in plaga poſitus eſt:ſciẽs ferre imbecillitatẽ,q̃a auerſus eſt,
& non eſt cõputatus.Hic peccata noſtra portat,& pro nobis hic dolet,& nos pu
tauimus ipſum eſſe in dolore & in plaga & uexatione.Ipſe autem uulneratus eſt

Chriſti paſſio a ꝓphetis ꝑdicta.

Chriſti primus aduẽtus in hũanitate carnis obſcurus.

propter facinora noſtra, & infirmatus ē ꝑpter peccata noſtra, doctrina pacis no•
ſtræ ſuper illum, liuore eius nos ſanati ſumus. Oēs ſicut oues errauimus, & de•
us tradidit illum pro peccatis noſtris. Et Sibylla eodem modo locuta eſt, οἰκτρός,
ἄτιμος, ἄμορφος ἵνα οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει .i. miſerabilis, ignominioſus: informis, ut
miſerabilibus ſpem præbeat. Propter hanc humilitatē deū ſuū, non agnoſcentes
inierunt cōſiliū deteſtandū, ut priuarēt eum uita, q ut eos uiuificaret aduenerat.

¶ Q d calūniati ſūt eū q̄ſi legis deſtructorē: & qd ꝑfigurauerit circūciſio. Et q̄re in illo iuſſa ſit fieri mēbro. Et quare ꝓhibitum ſit carne ſuilla ueſci. Ca. XVII.

Chriſto iudæi quas calūnias intendebāt.

SEd iræ atq; inuidiæ ſuæ quam in cordibus ſuis gerebāt intus inclu
ſam: alias cāſ præferebant, ꝙ legē dei ꝑ Moyſen datā ſolueret. i. ꝙ
ſabbatis non uacaret operans in ſalutē hoīum, ꝙ circunciſionē ua
cue faceret: ꝙ abſtinētiā ſuillæ carnis auferret. In q̄bus rebus iudai
cæ religionis ſacramenta conſiſtunt. Ob hæc itaq; cætera pars po•
puli q̄ nondū ad Xp̄m ſeceſſerat, a ſacerdotibus incitabat̄, ut ipſum iudicaret eū,
ꝙ legē dei ſolueret cū hoc ille non ſuo iudicio, ſed ex dei uoluntate & ſecundum
ꝓdicta faceret ꝓphetaꝝ. Micheas. n. nouā legē datū ꝝ denunciauit hoc mō. Lex
de Syon & ſermo dn̄i ex Hieruſalē, & iudicabit inter plurimos populos & reuin
cet, & diriget ualidas nationes. Illa. n. prior lex q̄ per Moyſen data eſt nō in mōte
ſyon, ſed ī mōte Oreb data ē: quā Sibylla fore ut a filio dei ſolueret̄, oſ̄dit. ἀλλ' ὅ-
τι ἂν ταῦτ' ἂν ἅπαντα τελειωθῇ ἅπερ εἶπον εἰς αὐτὸν πᾶς λύσεται νόμος. i. ſed qn̄ hæc
oīa ꝑfecta erunt q̄ dixi in ipſum oīs lex ſoluet̄. Sed & ipſe Moyſes ꝑ quē datā ſibi
legem dum pertinaciter tuentur: exciderunt á deo & deum non agnouerunt: ꝓdi
xerat fore ut propheta maximus mitteretur á deo, qui ſit ſupra legem: qui uolun
tatem dei ad hoīes perferat. In Deuteronomio ita ſcriptum reliquit. Et dixit dn̄s
ad me prophetā excitabo eis de fratribus eoꝝ ſicut te: & dabo uerbum meum in
os eius, & loquet̄ ad eos ea, quæ ꝓcepero ei, & quiſquis non audierit ea q̄ loquet̄
propheta, ille in noīe meo, ego uindicabo in eum: Denunciauit. ſ. dn̄s ꝑ ipm̄ legi
ferū ꝙ filium ſuū. i. uiuā præſentēq; legē miſſurus eſſet: & illam ueterē per Moy
Circūciſio ſen datā ſoluturus: ut denuo per eū qui eſſet æternus, legē ſanciret æternā. Itē de
circunciſione ſoluenda Eſaias ita prophetauit. Hæc dicit dn̄s uiris iuda qui habi
tāt in hieruſalem. Reuocate inter uos nouitatē, & ne ſeminaueritis in ſpinis. Cir•
cūcidite uos dn̄o deo ur̄o, & circūcidite ꝓputium cordis ur̄i, ne exeat ira mea ſicu
ti ignis: & nō ſit qui extinguat. Itē Moyſes ipſe. In nouiſſimis diebus circuncidet
dn̄s cor tuum ad dn̄m deū tuū amandū. Itē ieſus Naue ſucceſſor eius. Et dixit dn̄s
ad ieſum. Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, & ſede & circuncide ſecūdo fi•
lios iſrael, ſecundā circunciſionē futurā eſſe dixit: non carnis ſicut fuit prima: qua
Ieſus Naue. F. etiam nunc iudæi utuntur, ſed cordis ac ſpiritus quam tradidit Chriſtus qui fuit
uerus ieſus. Non. n. propheta ſic ait. Et dixit ieſus ad me: ſed ad ieſum ut oſtende
ret ꝙ nō de eo loqueret̄: ſed de Chriſto: ad quē tunc deus loquebatur. Chriſti. n.
figuram gerebat ille ieſus, qui cū primū auſes uocaret̄, Moyſes futura ꝓſentiēs
iuſſit eū ieſum uocari, ut dux militiæ delectus eſſet aduerſus Amalech, qui oppu•
gnabat filios iſrael, & aduerſariū debellaret ꝑ nominis figurā: & populum in terrā
ꝓmiſſionis

ꝓmiſſio nis induceret. Et iccirco moyſi ēt ſucceſſit, ut oñderet nouā legem per Ieſum Chriſtū datā ueteri legi ſucceſſurā, q̄ data ꝑ Moyſem fuit. Nā illa carnis circūciſio caret, utiq; rōne qa ſi deus id uellet: ſic a pricipio formaſſet hoiem, ut ꝑpu tium nō hr̄et: ſed huius ſecundę circunciſionis figura erat ſignificans nudandū eē̄ pectus. i. aperto & ſimplici corde oportere nos uiuere, qm̄ pars illa corporis q̄ circuncidit̄: hēt quādā ſimilitudinē cordis & eſt pudenda. Et ob hanc cām deus nudari eā iuſſit: ut hoc argumēto nos admoneret, ne inuolutū pectus haberemus. i. ne qđ pudendū facinus intra cōſciæ ſecreta uellemus. Hæc ē cordis circūciſio, de qua ꝓphetę loquuntur: quā deus a carne mortali ad aīam tranſtulit, q̄ ſola menſura eſt. Volens. n. uitæ ac ſaluti nr̄æ ꝓ æterna ſua pietate conſulere, pœnitentiā nobis in illa circunciſione ꝓpoſuit ut ſi cor nudauerimus. i. ſi peccata cōfeſſi ſatis deo fecęrimus, ueniā conſequamur, quæ contumacibus & admiſſa ſua cęlantibus denegatur ab eo, qui non faciem ſicut hō, ſed intima & arcana pectoris intuetur. Eodem ēt ſpectat carnis ſuillæ interdictio a qua cū deus abſtinere iuſſit id potiſſimū uoluit intelligi: ut ſe a peccatis atq; īmunditiis abſtinerent. Eſt. n. lutulentum hoc aīal & īmundum: nec unq̄ cælum aſpicit, & in terra toto corpore ꝓiectum & ore: uentri ſemꝑ & pabulo ſeruit: nec ullum alium dum uiuit p̄ſtare uſum pōt, ſicut cæteræ aīantes: quæ uel ſedendi uehiculum præbent, uel in cultibus agrorum iuuant, uel plauſtra collo trahunt, uel onera tergo geſtant: uel indumentum exuuiis ſuis exhibent: uel copia lactis exuberāt, uel cuſtodiēdis domibus inuigilant. Interdixit ergo ne porcina carne ueſcerentur. i. ne uitā porcorum imitarētur: qui ad ſolam mortem nutriūtur, ne uentri ac uoluptatibus ſeruiētes: ad faciendā iuſtitiam inutiles eſſent ac morte afficerentur. Item ne ſe fœdis libidinibus immergerent ſicut ſus, quæ ſe cœno ingurgitat: uel ne terrenis ſeruiāt ſimulacris: ac ſe luto inquinent. luto enim ſe oblinunt qui deos ideſt qui lutum terramq; uenerantur: ſic uniuerſa præcepta iudaicæ legis ad exibendam iuſtitiam ſpectant, quoniam per ambagem data ſunt: ut per carnalium figuram ſpiritalia noſcerentur.

Circūciſio nis figura

Suillæ carnis abſtinētia quid ſignificet.

¶ Quæ cauſa & quis fuerit ordo dominicæ paſſionis: & quibus ſit prænunciata oraculis. Cap. XVIII.

CVm igitur ea q̄ deus uoluit fieri, quæq; per ꝓphetas ſuos multis ſeculis ante p̄dixit: Chriſtus īpleret: ob ea īcitati & diuinas lr̄as neſciētes coierūt, ut deū ſuū cōdēnarēt. Qđ cū ſciret futuꝝ: ac ſubinde diceret oporter̄ ſe pati: ac īterfici ꝓ ſalute multoꝝ, ſeceſſit tn̄ cū diſcipulis ſuis: nō ut uitaret qđ neceſſe erat perpeti, ac ſuſtinere, ſed ut oñderet ꝙ ita fieri oporteret in oī pſecutione: ne ſua q̄s culpa incidiſſe uideat̄: ac denūciauit fore, ut ab uno eorū ꝓderet̄. Itaq; iudas p̄mio illectus tradidit filiū dei iudæis. At illi cōprehēſum ac Pōtio Pilato (q tū legatus Syriā regebat) oblatū: cruci affigi poſtulauerūt: obiiciētes ei nihil alīd: niſi qđ diceret ſe filiū dei eē̄ & regē iudæoꝝ. Itē ꝙ dixerat. Si ſolueritis hoc tēplū qđ ædificatū ē ānis. xlvi. ego illud ſine māib' ītriduo reſuſcitabo, ſignificās breui futurā paſſionē ſuā, & ſe a iudęis īterfectū tertio die reſurrectuꝝ. Ipſe. n. erat uerū dei tēplū. Has uoces eius tanq̄ infauſtas & impias īſectabant̄. Quæ cū pilatus audiſſet: & ille in

Perſecutiones declinandæ.

tetrarcha: id qui quarti regni partē tinet. græce tetrarches

defenſionē ſui nihil diceret, pnūciauit nihil ī eo dānatiōe dignū uideri. At iniuſtiſſimi accuſatores cū populo quē incitauerant: ſucclamare cœperūt: & crucē eius uiolētis uocibus flagitare. Tū Pōtius & illorū clamoribus & Herodis tertrarchæ inſtigatione metuentis ne regno pelleretur uictus eſt. Nec tñ ipſe ſnīam protulit: ſed tradidit eū iudæis: ut ipſi de illo ſecundū legem ſuam iudicarent. Duxerunt ergo eū flagellis uerberatū, & prius q̄ cruci affigerent illuſerunt, induti.n. coloris punicei ueſte: ac ſpinis coronatū quaſi regē ſalutauerunt: & dederunt ei cibū fellis, & miſcuerunt ei aceti potionē. Poſt hæc conſpuerūt in faciē eius, & palmis ceciderūt. Cūq; ipſi carnifices de ueſtimētis eius cōtenderēt ſortiti ſunt īter ſe de tunica & pallio. Et cū hæc oīa fierent, nullam uocē ex ore ſuo tanq̄ ſi mutus eēt emiſit. Tū ſuſpēderunt eū inter duos noxios mediū, qui ob latrocinia damnati erāt:

Chriſti cruciatio.

cruciq; affixerunt. Q uid hic ergo in tāto facinore deplorē? Aut quibus uerbis tm̄ nefas cōquerar? Nō.n. Gabinianā crucem deſcribimus, quā. M. tul. uniuerſæ eloquentiæ ſuæ uerbis ac uiribus uelut effuſis totius ingenii fontibus pſecutus eſt, facinus indignū eſſe pclamās ciuem Romanū contra oēs leges in cruce eſſe ſublatū. Q ui q̄uis innocēs fuerit: & illo ſupplicio indignus, mortalis tñ & ab hoīe ſcelesto q iuſtitiā ignoraret affectus eſt. Q uid de huius crucis indignitate dicemus: in qua deus a cultoribus dei ſuſpenſus atq; ſuffixus eſt? Q uis tā facundus & tāta rerū uerborūq; copia inſtructus exiſtet? quæ oro tantæ affluentiæ ubertate decurrens: ut illā crucē merito deploret, quā mundus ipſe & tota elementa luxerunt? Hæc āt ſic futura fuiſſe & pphetarū uocibus: & Sibyllinis carminibus denunciatū eſt. Apud Eſaiā ita ſcriptū inuenit. Non ſum contumax, neq; contradico, dorſum meū poſui ad flagella, & maxillas meas ad palmas, faciē aūt meam non auerti a fœditate ſputorum. Similiter Dauid in pſalmo. xxxiiii. Cōgregata ſunt ſup me flagella, & ignorauerūt, diſſoluti ſunt, nec cōpuncti ſunt tēptarūt me, & deriſerūt deriſu, & ſtriderūt dētibus ſuis ſuper me. Sibylla quoq; eadē futura monſtrauit. εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις καὶ στόμασι μιαροῖσι ἐμπτύσματα φαρμακόεντα δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον. i. in manus iniquas & infidelium poſtea ueniet, dabunt deo alapas manibus inceſtis, & oribus īmundis expuēt ſaliuas uenenoſas. Dabit aūt in uerbera oīno innocens dorſum. Itē de ſilentio eius qđ uſq; ad mortem ptinaciter tenuit. Eſaias ſic locutus eſt. Sicut ouis ad immolandū ductus eſt: & ſicut agnus corā tondētibus ſine uoce, ſic nō aperuit os ſuū. Et Sibylla ſupradicta. καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοισι λαλήσῃ. καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον. i. & colaphos accipiens tacebit: nequis agnoſcat qꝺ uerbū & unde uenit, ut mortuis loquatur, & coronā portabit ſpineam. De cibo uero & potu quē anteq̄ eum figerēt illi obtulerunt. Dauid in pſalmo. lxviii. ſic ait. Et dederunt in eſcam meā fel & in ſiti mea potauerunt me aceto. idem hoc futurum etiā. Sibylla concionata eſt. εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν, καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν. ideſt in cibum autem fel, in ſitim acetum dederunt inhoſpitalitatis hanc monſtrabunt mēſam. & alia Sibylla iudæam terram his uerbis increpat. αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλ' ἀκανθαῖς, ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερήν τε χολὴν ἐκέρασας.

Gabiniana crux

ἰχέρασας .i.ipſa enim ſtulta deum tuũ non cognouiſti, ludentẽ mortaliũ mẽtibus:
ſed & ſpinis coronaſti corona, horridũq; fel miſcuiſti. Fore aũt ut iudæi manus
inferrẽt deo ſuo eũq; interficerent: teſtimonia ꝓphetarũ hæc anteceſſerunt apud
Eſdram ita ſcriptum eſt. Et dixit Eſdras ad populum. Hoc paſcha ſaluator noſter
eſt, & refugium noſtrum cogitare, & aſcendat in cor ueſtrum, qm̃ hẽmus humi-
liare eum in ſigno, & poſt hæc ſperabimus in eum: ne deſeratur hic locus in æter
num tp̃s, dicit dñs deus uirtutum. Si nõ credideritis in eũ neq; ex audieritis annũ-
ciationem eius: eritis deriſio in gentibus. Vnde apparet iudæos nullam aliam ſpẽ
hr̃e, niſi ſe abluerint a ſanguine, ac ſperauerint in eum ipſum, quem negauerunt.
Eſaias cum facinus eorum deſignat, dicit in humilitate eius iudicium ſublatũ eſt.
Natiuitatem eius quis enarrabit? qm̃ auferẽ a terra uita eius, a facinoribus po-
puli mei abductus eſt ad mortem & dabo malos pro ſepultura eius: & diuites ꝓ
morte eius, quia facinus non fecit, neq; inuentus eſt dolus in ore eius. Propterea
ipſe hr̃ ditabit multos, & fortiũ diuidet ſpolia: propterea ꝙ traditus eſt ad mor-
tem, & inter facinoroſos deputatus eſt, & ipſe pc̃m multoꝝ ꝑtulit, & propter fa-
cinora illorum traditus eſt. Dauid quoq; in pſal. lxxxiii. Captabũt in aĩam iuſti &
ſanguinem innocentem condemnabunt, & factus eſt mihi dñs in refugiũ. Et Hie
remias. Dñe ſignifica mihi, & cognoſcam, tunc uidi meditationes eorum, ego ſi-
cut agnus ſine macula perductus ſum ad uictimã, in me cogitauerũt cogitationẽ
dicẽtes. Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus e terra uitam eius,
& nomen eius non erit in memoria amplius. Lignum aũt crucem ſignificat & pa-
nem corpus eius, qa ipſe eſt cibus & uita hoĩum qui credũt in carnem quam por
tauit & in crucem in qua pependit. de qua tñ aptius ipſe Moyſes in Deuterono-
mio ita prædicauit. Et erit pendens uita tua ante oculos tuos, & timebis die ac no-
cte, & non credes uitæ tuæ. Idẽ rurſus in numeris. Non quaſi homo dñs ſuſpẽdiẽ
neq; quaſi filius hominis minas patitur. Zacharias ẽt ſic tradidit. Et intuebuntur
in me, quem tranſfixerũt. itẽ Dauid in pſalmo. xxi. Effoderunt manus meas & pe
des meos, dinumerauerũt oĩa oſſa mea. ipſi autẽ cõtemplati ſunt & uiderunt me,
diuiſerunt ſibi ueſtimenta mea, & ſuper ueſtẽ meã miſerũt ſortẽ. Quæ utiq; pro
pheta nõ de ſe locutus eſt. Fuit. n. rex & nunq̃ illa perpeſſus eſt. Spũs dei per illũ
loquebaẽ qui fuerat illa paſſurus poſt ãnos mille & quinquaginta. Tot. n. colligũ
tur anni a regno Dauid uſq; ad crucẽ chriſti. Sed & Solomon filius eius, qui Hie
roſolimã condidit, eã ipſam periturã eẽ in ultionẽ ſanctæ crucis prophetauit. Q d
ſi auertimini a me dicit dñs, & non cuſtodieritis ueritatem meam reiiciam iſrael a
terra quam dedi illis, & domum hanc, quam ædificaui illis in noĩe meo: proiiciam
illam oĩbus, & erit iſrael in perditionem, & in obprobrium populo, & domus hęc
erit deſerta, & oĩs qui tranſibit per illam, admirabitur & dicet. Propter quam rem
fecit dñs terræ huic & domui huic hæc mala? Et dicent. Quia reliquerunt domi-
num deum ſuum, & perſecuti ſunt regem ſuum dilectiſſimum deum: & crucia-
uerunt illũ in humilitate magna, propter hoc importauit deus illis mala hæc.

¶ De miraculis quæ in paſſione dñi cõtigerunt, de ſepultura & reſurrectione, &
a quibus teſtimoniis prophetarum fides roboretur iſtorum. Cap. XIX.

QVid amplius de facinoribus iudæorũ dici põt, q̃ excæcatos tũ fuiſſe atq; inſanabili furore correptos, qui hæc cotidie legẽtes nec itellexerũt, neq; q̃n facerent cauere uoluerunt. Suſpẽſus igiẽ atq; affixus exclamauit ad dñm uoce magna & ultro ſpũm poſuit. Eadẽ hora terræmotus factus eſt. Et uelũ tẽpli, qđ ſeparabat duo tabernacula, ſciſſum eſt in duas partes, & ſol repente ſubductus eſt, & ab hora ſexta uſq; ad nonã tenebræ factæ ſunt. Qua de re Amos pphẽta teſtatẽ. Et erit in die illo dicit dñs: occidet ſol meridie, & tenebrabitẽ dies lucis: & conuertam dies feſtos uẽos in luctum, & cãtica uẽa in lamentationem. Item Hieremias, Exterrita eſt quæ parit & teduit animã, & ſubiuit ſol ei cũ adhuc medius dies eſſet: confuſa eſt & maledicta: reliquos eorum in gladium dabo in conſpectu inimicorum eorum, & Sibylla ait. ναοῦ δὲ χισθήσεται πέτασμα καὶ ἤματι μέσῳ νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις. Ideſt templi uero ſcindetẽ uelum, & medio die nox erit tenebroſa nimis tribus horis. Cum hęc facta eſſent, ne pdigiis quidem cęleſtibus facinus ſuum itelligere querũt. Sed qm̃ p̃dixerat ſe tertio die ab inferis reſurrecturum, metuẽtes ne a diſcipulis ſurrepto & amoto corpe: uniuerſi reſurrexiſſe cũ crederent, & fieret multo maior i plæbe cõfuſio: detraxerũt eũ cruci, & cõcluſũ i monumẽto firmiter militari cuſtodia circũdederũt. Verũ tertio die ante lucẽ terræmotu facto repente patefactũ eſt ſepulchrũ, & cuſtodibus quos attonitos obſtupefecerat, pauor nihil uidẽtibus iteger e ſepulchro ac uiuus egreſſus i Galilæã pfectus ẽ, ut diſcipulos ſuos q̃reret. i ſepulchro uero nihil repertũ ẽ niſi exuuiæ, q̃bus iuolutũ corpus icluſerãt. Illũ aũt apud inferos nõ remãſurũ ſed die tertio reſurrecturũ pphetæ cecinerãt. Dauid in pſal. xl. Non derelinques aĩam meã apud inferos, nec dabis ſcm̃ tuũ uidere iteritũ. Itẽ in tertio. Ego dormiui & ſomnũ cœpi: & reſurrexi: qm̃ dñs auxiliatus eſt mihi. Oſeæ quoq; primus. xii. pphetarũ de reſurrectione eius teſtificatus eſt. Hic filius meus ſapiẽs: pp quod nũc nõ reſiſtet i tribulatione filiorũ ſuorũ & de manu inferorũ eruã eũ. Vbi eſt iudiciũ tuũ mors: aut ubi ẽ aculeus tuus? Idẽ alio loco. Viuificabit nos poſt biduum die tertio. Et ideo. Sibylla impoſiturũ eſſe morti terminum dixit poſt triduanum ſomnũ. καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας· καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναδείξας εἰς φάος ἥξει πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας. i. mortis fatum finiet trium dierum ſomno ſuſcepto: & tũc a mortuis egreſſus in lucem ueniet, primus reſurrectionis uocatis initium oſtendens. uitã enim nobis acquiſiuit morte ſupata. Nulla igitur ſpes alia conſequendæ in mortalitatis hoĩ datẽ niſi crediderit in eum & illã crucẽ portãdã patiẽdãq; ſuſceperit.

Christi reſurrectio.

¶ Quod pfecto in Galilęã dño poſt reſurrectionem diſcipulis ſcripturarum reſerauit arcana, Et quare lex uetus dicatẽ teſtamẽtũ, nec potuerit intelligi ante mortem domini. Et quod nouum teſtamẽtum ueteris adimpletio eſt quibus hoc ante prædictum ſit teſtimoniis. Cap. XX.

PRofectus ergo i Galilęã noluit .n. ſe iudæis oñdere ne adduceret eos in pœnitẽtiã atq; impios ſeruaret. Diſcipulis iterũ congregatis ſcripturæ ſanctæ lr̃as. i. pphetarũ arcana patefecit, q̃ anteq̃ pateretur pſpici nullo mõ poterãt, q̃a ipũm paſſionẽq; eius annũciabãt.

Iccirco

Iccirco Moyſes & idē ipſi ꝓphetæ legē, q̄ iudæis data erat teſtamētū uocát: qa ni ſi teſtator mortuus fuerit, nec confirmari teſtamētū pōt, nec ſciri qd in eo ſcriptū ſit, qa clauſum & obſignatū eſt. Itaqꝫ niſi Christus mortē ſuſcepiſſet apiri teſtm̄ .i. reuelari & itelligi miſteriū dei nō potuiſſet. Veꝝ ſcriptura oīs in duo teſtamēta diuiſa eſt. Illud qd aduentū dn̄i paſſionēqꝫ anteceſſit .i. lex & ꝓphetæ uetus dicit᷑. Ea uero quæ poſt reſurrectionem eius ſupra ſcripta ſunt, nouum teſtm̄ nominat᷑. iudæi ueteri utunt᷑: nos nouo: ſed tn̄ diuiſa nō ſunt: qa nouū ueteris adimpletio ē: & in utroqꝫ idē teſtator ē Christus, q pro nobis mortē ſuſcepit: nos hæredes æter ni regni fecit, abdicato & exhæredato populo iudæoꝝ: ſicut Hieremias ꝓpheta te ſtat᷑: cū loquit᷑ talia. Ecce dies uenient dicit dn̄s, & cōſumabo domui iſrael & do mui iuda teſtm̄ nouum. nō ſecundum teſtamētū qd diſpoſui patribus eoꝝ in die qua app̄hēdi manū eoꝝ, ut illos educerē e terra Ægypti, qa ipſi nō pſeuerauerunt in teſtamēto meo: & ego neglexi eos, dicit dn̄s. Itē alio loco ſimiliter ait. Dereliqui domū meā, dimiſit hæreditatē meā in manu inimicoꝝ eius. Facta eſt mihi hære ditas mea, ſicut leo ī ſylua: Dedit ſup me uocē ſuā. iō odi eam cū ſit hęreditas eius cæleſte regnū: non utiqꝫ ipſam hæreditatē ſe odiſſe dicit: ſed hæredes q aduerſus eū ingrati & ipii extiterūt. Facta ē inqt hæreditas mea mihi, ſicut leo .i. p̄da & de uoratio: factus ſum hæredibus meis, q me imolauerunt ſicut pecus: dedit ſup me uocē ſuā .i. ſniam aduerſus me mortis cruciſqꝫ dixerūt. Nā qꝫ ſupius ait cōſumatu rum ſe domui iuda teſtm̄ nouum: oſtendit uetus illud teſtamētum, quod p Moy ſen eſt datū nō fuiſſe perfectū, id qd p Christum dari haberet, cōſumatum fore. Domus aūt iuda & iſrael nō utiqꝫ iudęos ſignificat: quos abdicauit ſed nos qui ab eo conuocati ex gentibus in illoꝝ locum adoptionēqꝫ ſucceſſimus: & appelamur filii iudeoꝝ, quod declarat Sibylla cum dicit: ἰουδαίων μακαρίων θεῖον γένος οὐρανιώνων. i. iudæorum beatum diuinum genus cæleſtium. Quod autem futurum eſſet id genus Eſaias docet: apud quē pr̄ ſummus ad filiū loquit᷑ dicēs. Ego dn̄s deus uo caui te ad iuſtitiā: & tenebo manū tuā & cōfirmabo te & dedi te in teſtamentum generis mei in lucē gētium, aperire oculos cæcoꝝ: ꝓducere ex uinculis alligatos, & de domo carceris ſedentes in tenebris. Cū igit᷑ nos antea tanq̄ cæci, & tanq̄ car cere ſtultitiæ incluſi ſederemus in tenebris: ignorātes deum, & ueritatem: illumi nati ab eo ſumus, qui nos teſtamēto ſuo adoptauit & liberatos uinculis malis atqꝫ in lucem ſapientię productos in hæreditatem regni cæleſtis aſciuit.

¶ De aſcenſione domini, diuiſione diſcipuloꝝ ad naſcentis eccleſiæ fundamētū iaciendum & roborandum, & miraculis eoꝝ: & quō Petrus & Paulus Romā ue nientes ꝓphetauerūt regem in breui uenturum, qui Hieroſolyma deſtrueret, & iudæos deleret, eodem modo quo poſtea contigit Cap. XXI.

ORdinato uero diſcipulis ſuis euāgelio ac nōis ſui p̄dicatiōe: circūfu dit ſe repēte nubes eūqꝫ ī cælū ſuſtulit q̄dragesimo poſt paſſionem die ſicut Daniel fore oſ̄nderat dicēs. Et ecce ī nubibus cęli filius hōis ueniēs uſqꝫ ad uetuſtū dieꝝ puenit. Diſcipuli uero p ꝓuicias diſpſi fundamēta eccleſiæ: ubiqꝫ poſuerūt faciētes & ipſi in nōie magiſtri dei magna & pene incredibilia miracula: qa deſcendēs iſtruxerat eos uirtute ac po

teſtate, qua poſſet nouæ anunciationis ratio fundari & confirmari: ſed & futura apuit illis oia q̃ Petrus & Paulus q̃ romæ p̃dicauerũt, & ea p̃dicatio in memoriam ſcripta p̃maſit: in q̃ cũ multa alia mira: tũ ẽt hoc futuꝝ eſſe dixerũt: ut poſt breue tp̃s imitteret deus regem qui expugnaret iudęos: & ciuitates eorum ſolo adeq̃ret.
Hieroſolimoꝝ euerſio p̃dicta. Ipſos autem famie ſitiq; cõfectos obſideret. Tum fore ut corporibus ſuorum ueſcerent & conſumerent ſe inuicem. Poſtremo ut capti uenirent in manus hoſtiũ & in conſpectu ſuo acerbiſſime coniuges ſuas uexari cernerent: uiolari ac p̃ſtitui uirgines: diripi pueros: allidi paruulos: omnia deniq; igni ferroq; uaſtari: captiuos in p̃petuum terris ſuis exterminari: eo q͏̃ exultauerũt ſuper amantiſſimum & p̃bauiſſimum dei filium. Itaq; poſt illorum obitum: cum eos Nero interemiſſet: iudeoꝝ gentem & nomẽ Veſpaſianus extinxit: fecitq; oia q̃ illi futura prædixerant.

¶ Q̃d argumẽtis reuincẽdi ſunt q̃ diuis detrahũt ſacramẽtis & q̃bus argumẽtis utant̃ infideles: ut dñicæ incarnationis fidem euacuent. Cap. XXI.

COnfirmata ſunt (ut opinor) quæ falſa & incredibilia putant̃ ab his quos uera cæleſtiũ l̃rarum doctrina nõ imbuit: ſed tñ ut refellant̃ a nobis ẽt illi q̃ nimium nõ ſine malo ſuo ſapiũt, rebuſq; diuinis fidem detrahũt, argumentiſq; illorũ coarguamus errorem, ut tandem aliq̃n uideant ita fieri oportuiſſe, ſicut nos oſtendimus factum. Et q̃q̃ apud bonos iudices ſatis habeant firmitatis, uel teſtimonia ſine argumentis, uel argumenta ſine teſtimoniis, nos tñ nõ contenti alterutro ſumus: cum ſuppeditet nobis utrũq;, ne cui perſe ingenioſo aut nõ intelligẽdi, aut contra diſſerendi locũ relinquamus. Negant fieri potuiſſe ut naturæ ĩmortali quicq̃ decederet. Negãt deniq; deo dignũ, ut hõ fieri uellet: ſeq; infirmitate carnis oneraret, ut paſſionibus, ut dolori, ut morti ſeipſe ſubiiceret, q̃ſi non facile illi eſſet ut citra corpis imbecillitatẽ ſe hoibus oñderet, eoſq; iuſtitiã doceret, ſiquidẽ id uolebat maiore auctoritate (ut aiunt) p̃feſſi dei. Tunc.n. cũctos fuiſſe p̃ceptis cæleſtibus pituros, ſi ad ea uirtus ac p̃tas dei præcipientis accederet. Cur igit̃ aiunt ad docendos hoĩes non ut deus uenit? Cur ſe tã humilem imbecillẽq; conſtituit ut ab hoibus & cõtẽni & pœna affici poſſet? cur uim ab imbecillibus & mortalibus paſſus eſt? cur non manus hominum aut uirtute repulit? aut diuinitate uitauit? Cur non maieſtatẽ ſuã ſub ipſa ſaltẽ morte patefecit? ſed ut inualidus ĩ iudiciũ ductus eſt: ut nocens dãnatus, ut mortalis occiſus? Refutabo hæc diligenter, nec queq̃ patiar errare. Illa.n. magna & mirabili rõne ſunt facta, quæ quicunq; p̃ceperit non tñ mirari deſinet deũ ab hominibus eſſe cruciatum, uerum etiam facile peruidebit, ne deum quidem potuiſſe credi, ſi ea ipſa quæ arguit: facta non eſſent.

¶ Q̃d p̃ceptoris moꝝ uacillat auctoritas: ſi nõ facit ip̃e q̃d docet ſicut in p̃his patet q̃ cõtrã ſua p̃cepta uiuebãt, ſed Xp̃s p̃rio fecit poſtea docuit. Cap. XXII.

QVicunq; præcepta dat hoibus ad uitam, moreſq; fingit aliorũ, q̃ro debeat nec ipſe facere quæ p̃cipit an non? Si non fecerit ſoluta p̃cepta ſunt. Si.n. bona ſunt q̃ p̃cipiunt̃, ſi uitã hoĩum ĩ optimo ſtatu
Præceptoris ẽ ea facere quæ p̃cipit. collocãt: nõ ſe debet ipſe p̃ceptor a numero cœtuq; hoium ſegregare, ĩter quos hĩtat ip̃e: & ipſi eodẽ mõ uiuẽdũ eẽ: quo docet eẽ uiuẽdum: ne ſi

dum, ne aliter uixerit, ipſe præceptis ſuis fidem detrahat: leuioremq; doctrinam ſuã faciat: ſi re ipſa reſoluat quod uerbis nitat̃ aſtruere. Vniuſquiſq; enim eũ audit præcipientem, non uult ſibi imponi neceſſitatem parendi tanq̃ ſibi ius libertatis adimat̃ itaq; reſpondebit doctori hoc modo. Non poſſum facere quæ iubes: qm̃ ſunt ĩpoſſibilia. Vetas me iraſci, uetas cupere, uetas libidine cõmoueri, uetas dolorem aut mortẽ timere: ſed hoc adeo contra naturã eſt, ut his affectibus aĩalia uniuerſa ſubiecta ſint: uel ſi adeo putas repugnari poſſe naturę. & tuipſe quę p̃cipis fac ut ſciã fieri poſſe. Cum aũt ipſe non facias, quæ inſolentia eſt: ut hoĩ libero imponere uelis leges quibus ipſe non pareas? Prius diſce qui doces: & anteq̃ mores alioꝝ corrigas tuos corrige. Quis neget iuſtam eſſe hanc reſponſionem, quin etiam ſi in contemptum ueniet huiuſmodi doctor, & eludet̃ uiciſſim: quia uidebit̃ & ipſe deludere. Quid ergo faciet & ille præceptor: ſi hæc ei fuerint oppoſita. quõ adimet excuſationem contumacibus, niſi ut præſentibus factis, doceat poſſibilia ſe docere? Vnde euenit ut phõrum præceptis nullus obtẽperet. Hoĩes enim malunt exempla q̃ uerba: quia loqui facile eſt præſtare difficile. Vtinam quidem tam multi bene facerent q̃ multi loquuntur bene. Sed qui præcipiunt nec faciunt, abeſt ab eis fides. Et ſi homines fuerint contemnuntur ut leues: ſi deus opponet̃ ei fragilitatis humanæ excuſatio. Supereſt ut factis uerba firmẽtur. quod & philoſophi facere nequeunt, itaq; cum ipſi præceptores uincantur affectibus quos uinci prædicant oportere: neminem poſſunt ad uirtutem quã falſo prædicant erudire ob eamq; cauſam putãt nẽminem adhuc perfectum eſſe ſapientem .i. in quo ſummæ doctrinæ ac ſcientiæ, ſumma uirtus & perfecta iuſtitia conſenſerit, quod quidem uerũ fuit. Nemo enim poſt mundum conditum talis extitit, niſi chriſtus qui & uerbo ſapientiam tradidit & doctrinam præſenti uirtute firmauit.

Exempla magis mouent q̃ uerba.

¶ Quod cæleſtem doctorem perfectum eſſe oporteat, & quare perfectus eẽ nõ poſſit ſine corporis aſſumptione mortalis. Cap. XXIIII.

AGe nunc cõſideremus, an doctor e cælo miſſus poſſit, non eẽ perfectus. Nondum de hoc loquor quẽ ueniſſe a deo negant. Fingamus e cælo aliquẽ eẽ mittẽdum: qui uitam: hoĩum rudimẽtis uirtutis inſtituat: & ad iuſtitiã formet. Nemini dubiũ põt eẽ, quin is doctor q̃ cælitus mittit̃, tam ſciẽtia ſit rerũ oĩum q̃ uirtute perfectus, ne nihil inter cæleſtẽ terrenũq; differat. Nã in hoĩe interna & ꝓpria doctrina eſſe nullo pacto põt. Nec .n. mens terrenis uiſceribus incluſa & tabe corporis impedita: aut cõprehẽdere ꝑ ſe põt, aut cape ueritatẽ niſi aliunde doceat̃. Et ſi maxime poſſit ſummam tñ uirtutem capere nequeat: & omnibus uitiis reſiſtere quorum materia in uiſceribus continet̃. Eo fit ut terrenus doctor perfectus eſſe non poſſit. At uero cæleſtis: cui ſcientiam diuinitas: uirtutẽ immortalitas tribuit: in docendo quoque ſicut in cæteris perfectus & conſumatus ſit neceſſe ẽ. At id omnino fieri non poteſt niſi mortale corpus aſſumat, cur autem fieri nõ poſſit ratio clara eſt. Nam ſi ad homines ueniat ut deus: ut omittam quod mortales oculi claritatẽ maieſtatis eius cõſpicere ac ſuſtinere non pñt. Ipſe certe deus uirtutem docere nõ poterit: quia exps corporis nõ faciet quæ docebit ac per hoc doctrina eius ꝑfecta nõ erit alioq̃ ſi uir.

Doctrina interna ac ꝓpria i homine eſſe nõ poteſt.

tus ſumma eſt dolorem patienter ꝓ iuſtitia officioq̧ ꝑferre: ſi uirtus eſt mortem
ipſam & ineptatam nõ metuere, & illatã fortiter ſuſtinere: debet ergo doctor ille
ꝑfectus, & docere iſta ꝑcipiendo: & confirmare faciẽdo. quia qui dat ꝑcepta uiuẽ
di amputare debet oĩum excuſationũ uias: ut iponat hoibus parendi neceſſitatẽ:
nõ aliqua ui, ſed pudore, & tñ libertatẽ reliquat. ut & ꝑmiũ ſit cõſtitutũ parẽtibus
qa poterãt nõ ꝑere, ſi uellẽt. Q uo ergo poterit amputari excuſatio, niſi ut q docet
faciat q̃ docet, & ſit q̃ſi ꝑuius & manũ porrigat ſecuturo? queadmodum põt face
re q̃ docet ſi nõ ſit ei ſimilis: quẽ docet? nã ſi nulli ſubiectus ſit paſſioni. põt ei do
cẽti hõ ſic rñdere. Volo equidẽ nõ peccare, ſed uincor. idutus ſum. n. carne fragi
li & imbecilla, hæc eſt quæ iraſcitur: quæ concupiſcit, quæ dolet quæ mori timet.
Peccati excuſatio. Itaq̧ ducor iuitus & pecco nõ quia uolo, ſed qa cogor. Sẽtio me ẽt ipſe peccare,
ſed neceſſitas fragilitatis ipellit, cui repugnare nõ poſſum. Q uid ad hæc rñdebit
ꝑceptor ille iuſtitiæ, quõ refutabit: ac redarguet hoiem, q delictis ſuis excuſationẽ
carnis oſtẽdet, niſi & ipſe carne fuerit idutus, ut oſtẽdat ẽt carnẽ poſſe cape uirtu
tẽ? Cõtũatia. n. redargui nõ põt niſi exẽplo. Nã hẽre nõ pñt quę doceas firmitatẽ.
Contumacia redargui nõ poteſt niſi exemplo. niſi ea prior feceris: qa natura hoium ꝓcliuis in uitia: uideri uult, nõ mõ cũ uenia,
ſed ẽt cũ rõne peccare. Oportet & magr̃m doctorẽq̧ uirtutis: hoi ſimillimũ fieri:
ut uincẽdo peccatũ doceat hoiem: uinci ab eo poſſe peccatũ. Si uero ſit imortalis
exẽplũ ꝓponere hoi nullo mõ põt. Exiſtet. n. cõſtãs aliqs ac dicet. Tu quidem nõ
peccas: qa liber es ab hoc corpore, nõ cõcupiſcis: qa imortali nihil eſt neceſſariũ.
Mihi uero multis rebus opus ẽ: ut tuear hãc uitã. Mortẽ nõ times qa in te ualere
nõ põt. Dolorẽ cõtẽnis qa nullã uim pati potes. At ego mortalis utrũq̧ timeo: qa
cruciatus mihi grauiſſimos inferũt, quos tolerare ifirmitas carnis nõ põt. Doctor
itaq̧ uirtutis ẽt hanc excuſationẽ debuit hoibus auferre: neqs q peccat neceſſitati
potius aſcribat: q̃ culpæ ſuæ. Ergo ut perfectus eẽ poſſit nihil ei debet opponi ab
eo qui docẽdus eſt, ut ſi forte dixerit iposſibilia ꝑcipis reſpondeat: ecce ipſe facio
ego carne indutus ſum, cuius eſt peccare ꝓpriũ: at ego eãdẽ carnẽ gero, & tñ pec
catum in me non dñat. Mihi opes contemnere difficilẽ eſt: quia uiui aliter nõ põt
in hoc corpore. Ecce mihi corpus eſt & tñ pugno contra oẽm uoluptatẽ. Nõ poſ
ſum ꝓ iuſtitia nec dolorem ferre nec mortẽ, qa fragilis ſum. Ecce & i me dolor ac
mors hẽt pãtem: & ea ipſa q̃ times: uinco ut uictorem te faciã doloris ac mortis.
Prior uado p ea q̃ ſuſtineri nõ poſſe prætendis: ſi ꝑcipientem ſequi non potes ſe
quere antecedentem. Sublata eſt hoc modo oĩs excuſatio: & fateri hoiem neceſſe
eſt: ſua culpa iniuſtũ eſſe q doctorem uirtutis & eundẽ ducem nõ ſequat. Vides
ergo quãto ꝑfectior ſit mortalis doctor: qa dux eſſe mortalis põt q̃ imortalis? quia
patientiã docere non põt: qa ſubiectus paſſionibus non eſt. Nec hoc tñ eõ perti
net: ut hoiem deo ꝑferã: ſed ut oñdã neq̧ hoiem ꝑfecta doctrina eſſe poſſe: niſi ſit
idẽ deus: ut auctoritate cæleſti neceſſitatẽ parẽdi hoibus iponat: neq̧ deũ niſi mor
tali corpe induat: ut ꝑcepta ſua factis adimplendo: cæteros parendi neceſſitate cõ
ſtringat. Liqdo ergo apparet eũ q uitæ dux: & iuſtitiæ ſit magiſter: corpalem eſſe
oportere: nec aliter fieri poſſe: ut ſit illius plena & perfecta doctrina niſi habeat ra
dicem & fundamentũ ſtabiliſq̧ apud hoies ac fixa permaneat. Ipſum autẽ ſubire

carnis

carnis ac corporis imbecillitatem: uirtutemq; in ſe recipere doctoris ut eam ſimul & uerbis doceat & factis. Item ſubiectum eſſe morti & paſſionibus cunctis, quoniam & paſſione toleranda & in morte ſubeunda uirtutis officia uerſantur: quæ omnia (ut dixi) conſumatus doctor perferre debet: ut doceat poſſe perferri.

¶ Q d xp̄s licet mortalitatē nr̄am ſuſ ſerit: nō tn̄ natus eſt ut alii hoies: ſed ex carne uirginis: & q̄re cū imunis eēt a culpa: ſpōte ſubierit pœnā. Cap. XXV.

DIſcant igit̄ hoies & intelligant quare deus ſummus cū legatū ac nūciū ſuū mitteret, ad erudiendam p̄ceptis iuſtitiæ ſuę immortalitatē mortali uoluerit eū carne indui, & cruce affigi, & morte mulctari. Nam cū iuſtitia nulla eſſet in terra doctorē miſit quaſi uiuā legē: ut nomen ac templū nouum cōderet. ut uer̄ ac pium cultū p oēm terrā uerbis & exēplo ſeminaret. Sed tn̄ ut certū eſſet, á deo miſſum non ita illū naſci oportuit: ſicut homo naſcit̄ ex mortali utroq; concretus: ſed ut appareret illum ēt in hoie eſſe cæleſtē, creatus eſt ſine opa genitoris. Habebat.n. ſpālem p̄rem deum: & ſicut pr̄ ſpūs eius deus ſine mr̄e, ita mr̄ corpis eius uirgo ſine p̄re fuit. Igit̄ deus & hō inter deum atq; hoiem medius conſtitutus. Vnde illū græci μεσίτην uocāt ut hoiem pducere ad deum poſſet. i. ad immortalitatem: quia ſi deus tm̄ fuiſſet (ut ſupius dictū eſt) exempla uirtutis hoī p̄bere nō poſſet: ſi hō tm̄ non poſſet hoies ad iuſtitiā cogere, niſi authoritas ac uirtus homine maior accederet. Etenim cum conſtet homo ex carne & ſpiritu, & oporteat ſpūm iuſtitiæ opibus emereri ut fiat æternus. Caro quia terrena eſt, ideoq; mortalis copulatum ſibi ſpūm trahit ſecū, & ab immortalitate ducit ad mortē. Ergo ſpūs carnis exps, dux eſſe homini ad immortalitatem nullo pacto poterit, qm̄ caro impedit ſpūm, quominus deum ſequat̄. Eſt enim fragilis & ſubiecta peccato. Peccatum autē pabulum mortis eſt. Itaq; iccirco mediator aduenit. i. deus in carne: ut caro eū ſequi poſſet: & eripet morti hominem, cuius eſt dānatio in carnem. Ideo carne ſe induit, ut deſideriis carnis edomitis doceret, nō neceſſitatis eſſe peccare, ſed pp̄oſiti ac uoluntatis. Vna enim nobis & magna & p̄cipua cum carne luctatio eſt: cuius infinitæ cupiditates p̄munt animā. nec dominum retinere patiunt̄. ſed eam uoluptatibus & illecebris ſuauibus mācipatā morte afficiunt ſempiterna. Quibus ut repugnar̄ poſſemus: deus nobis uiā ſupandæ carnis & apuit & oñdit. Quæ uirtus pfecta & omnibus uinculis abſoluta, coronā uincentibus & mercedem expetendę nobis immortalitatis impartit.

¶ De myſterio domeſticæ crucis & uirtute & ſignificatione eoꝝ quæ xp̄s geſſit aut ptulit. Et qūo præfiguratus ſit imolatione agni legalis: Cap. XXVI.

DIxi de humanitate: & fragilitate: & paſſione: cur hæc deus ſubire maluerit nunc ipſius crucis rō reddēda eſt, & uis enarranda: quod ſummus pr̄ a principio diſpoſuerit, & quemadmodum cūcta quæ geſta ſunt, ordinauerit non tantum diuinatio prophetarum: quæ in Chriſtū uera p̄ceſſit, ſed ēt ratio ipſius paſſionis docet, Quæcumq;.n. paſſus eſt non fuerūt inania, ſed habuerunt figurā & ſignificationem magnā: ſicut ēt diuina illa opa quæ fecit: quorum uis & poteſtas ualebat, quidem in præſens, ſed

Chriſti miracula quã figurã gerebant.

declarabat aliud in futurũ. Apuit cæcorũ oculos uirtus cæleſtis: & lucẽ non uidẽtibus reddidit. Et hoc facto ſignificauit fore ut conuerſus ad gentes quæ deum neſciebant, inſipientium pectora illuminaret luce ſapientiæ, & ad ueritatem contemplandam oculos cordis apiret. Vere.n.cæci ſunt, qui cæleſtia non uidẽtes, & tenebris ignorantię circũfuſi, terrena & fragilia uenerantur. Patefecit aures ſurdorum Non utiq; actenus, uis illa cæleſtis opata eſt, ſed declarabat breui fore, ut qui erãt ueritatis exptes, & audirent & intelligerẽt diuinas dei uoces. Vere enim ſurdos dixeris, qui cæleſtia & uera & facienda nõ audiunt. Mutorum linguas in eloquium ſoluit: admirabilis etiam cum fieret potentia, ſed inerat huic uirtuti alia ſignificatio, quæ oſtẽderet mox futurũ ut rerũ cæleſtiũ nuper ignari percepta ſapiẽtiæ diſciplina de deo & ueritate diſſererẽt. Nam qui rationẽ diuinitatis ignorat: is uere elinguis & mutus eſt: licet ſit oĩum diſertiſſimus. Lingua.n.cũ uerũ loqui cœpit, i. uirtutẽ maieſtatemq; dei ſingularis interprætari, tũ demũ officio naturæ ſuæ fungitur. Quãdiu ãt falſa loquitur: in ſuo uſu nõ eſt, & ideo ĩfans ſit neceſſe eſt q diuina ꝓloqui nõ põt. Pedes quoq; claudorũ ad officiũ gradiẽdi reformauit. Laudabilis diuini opis, fortitudo, ſed figura id cõtinebat, ꝗd cohibitis erroribus uitæ ſæcularis ac deuiæ iter ueritatis aperiretur, per quod graderentur hoĩes ad dei gratiã cõſequẽdã. Is.n.uere claudus exiſtimãdus eſt: qui caligine ac tenebris inſipientiæ ĩplicatus, & quo tendat ignarus, offenſibilibus & caducis greſſibus per uiã mortis ĩcedat. Itẽ labes & maculas inquinatoꝝ corporũ repurgauit. Nõ exigua ĩmortalis potẽtiæ opa, uerũ id portẽdebat hæc uis, ꝙ peccatorũ labibus ac uitioꝝ maculis inquinatos: doctrina eius purificatura eẽt eruditione iuſtitiæ, leproſi, atq; elephãtici debẽt haberi, quos uel ĩfinitæ cupiditates ad ſcelera, uel inſatiabiles uoluptates ad flagitia cõpellũt: & dedecorũ maculis inuſtos labe afficiunt ſempiterna. Iacentia mortuorum corpora erexit, eoſq; nominibus propriis inclamatos a morte reuocauit. Quid cõgruentius deo? Quid miraculo dignius omniũ ſeculoꝝ q̄ decurſam uitam reſignaſſe: cõpletiſq; hominũ tẽporibus tẽpora adiecisse perpetua: arcana mortis reuelaſſe? Sed hęc inenarrabilis poteſtas imago uirtutis maioris fuit, q̄ demõſtrabat tãtam uim habituram eſſe doctrinã ſuam, ut gentes in orbe toto: quæ alienæ á deo ſubiectæ morti fuerunt: cognitõe ueri luminis, animatæ ad ĩmortalitatis pręmia peruenirẽt. Eos.n.recte mortuos exiſtimaueris qui datorem uitę deum neſcientes, atq; animas ſuas a cælo in terram deprimẽtes, in laqueos æternæ mortis incurrũt. Quæ igitur cum faciebat in præſens imagines erãt futuroꝝ quæ illæſis affectiſq; corporibus adhibebat ea ſpiritaliũ figurã gerebãt: ut in præſenti uirtutis nobis terrenæ opera monſtraret: & in futurum poteſtatem ſuę cæleſtis maieſtatis oſtenderet. Ergo ſicut opera eius ſignificantiam quoq; maioris poteſtatis habuerunt, ita paſſio non ſimplex nec ſuperuacua, nec fortuita præceſſit. Sed ut illa quæ fecit, magnam uirtutem ac poteſtatem doctrinæ eius ſignificabãt, ſic ea quæ

Chriſti paſſio ꝗd ĩ futurum portendebat.

paſſus eſt: odio futurã eſſe ſapientiã nunciabãt. Aceti.n.potus ac fellis cibus acerbitates & amaritudines, in hac uita ſectatoribus ueritatis pollicebatᷣ. Et q̄q̄ ipſa p ſe acerba & amara ſpecimẽ nobis futurorũ tormẽtoꝝ dabat: q̄ morãtibus nobis in hoc ſeculo, uirtus ipã ꝓponit: tũ illiuſmodi cibus & potus ĩ os doctoris nr̄i ueniẽs

preſſuram

preſurani nobis laborum ac miſeriarum præbebat exemplum. Q uæ oía tolerari
ac ꝓpeti neceſſe eſt eos:q ueritaté ſequũtur:qm̃ ueritas eſt acerba & inuiſa oíbus
q ueritatis expertes uitã ſuã mortiferis uoluptatibus dederũt. Nã corona ſpinea
capiti eius ĩpoſita id declarai fore, ut diuinã ſibi plæbẽ de nocẽtibus congregaret,
Corona,n,dr̃ circũſtans in orbe populus. Nos autem qui ante cognitioné dei fui- Corõa qd
mus ſpinæ.i.iniuſti mali & nocẽtes eramus, ignorãtes quid eſſet bonũ & a iuſti-
tię notione atq; operibus alieni oía ſcelere ac libidine polluebamus, plecti uero ex
dumis ac ſentibus ſanctũ dei caput cingimus, quia cõuocati ab ipſo & circũfuſi
undiq; ad eũ magiſtro & doctori aſſiſtimus, regemq; illum mundi & oíum uiuen
tium dñm coronamus. Q uod uero ad crucem ſpectat, magna ĩ ea eis ac ratio eſt
quam núnc conabor oñdere. Deus namq;(ſicut ſuperius expoſui)cum ſtatuiſſet
hoíem liberare:magiſtrũ uirtutis legauit in terrã. qui & præceptis ſalutaribus for
maret hoíes ad innocẽtiã: & operibus factiſq; ꝑſentibus iuſtitiæ uiã pãderet, qua
gradiẽs hõ & doctorẽ ſuũ ſequẽs ad uitam æternã perueniret. Is igiť corporatus
eſt & ueſte carnis indutus, ut homini ad quẽ docẽdũ uenerat uirtutis, & exempla
& ĩcitamẽta præberet. Sed eũ in oíbus uitę officiis iuſtitię ſpecimẽ præbuiſſet, ut
doloris quoq; patientiã mortiſq; contemptũ, qbus perfecta & cõſumata ſit uirtus
traderei hoí, uenit in manus impiæ nationis:cum & uitare potuiſſet, ſcientia futu
ri quã gerebat:& repellere eadẽ uirtute qua mirabilia faciebat. Suſtinuit ergo cru Crucis
ciatus ac uerbera & ſpinas. Poſtremo ẽt mortem ſuſcipere non recuſauit, ut hõ chriſti rõi
illo duce ſubactã & cathenatam mortem cũ ſuis erroribus triumpharet. Cur aũt
ſummus pater id potiſſimum genus mortis eligeret: quo affici eum ſineret, hæc
ratio eſt. Dicat.n. fortaſſe aliquis, cur ſi deus fuit & mori uoluit, nõ ſaltem aliquo
honeſto mortis genere affectus eſt? Cur potiſſimũ cruce? Cur ĩfami genere ſup
plicii? Q uod ẽi hoí libero quãuis nocenti uideatur indignum? Primum ꝙ is qui
humilis aduenerat:ut humilibus & infirmis opẽ ferret. & in oíbus ſpẽ ſalutis oſtẽ
deret, eo genere afficiẽdus fuit, quo humiles & infirmi ſolent, nequis eẽt oíno, q
eũ nõ poſſet imitari. Deinde ut integrũ corpus eius ſeruareť: quẽ die tertio reſur
gere ab inferis oportebat. Nec hoc cuiq̃ ignorandũ eſt quod ipſe ante de ſua paſ-
ſione prædicans, ẽt id notũ fecerit habere ſe poteſtatẽ cũ uellet deponendi ſpiri-
tũ & reſumẽdi. Suffixus itaq; cum ſpiritũ ſponte depoſuiſſet, neceſſarium carnifi
ces nõ putauerũt oſſa eius ſuffringere(ſicut mos eoꝝ ferebat) ſed tantummodo
latus eius perforauerũt. Sic integrũ corpus patibulo detractum eſt:& ſepulchro
deligenter incluſum. Q uæ omnia iccirco facta ſunt, ne læſum atq; diminuiũ cor
pus ad reſurgẽdum inhabile redderetur. Illa quoq; præcipua fuit cauſa cur deus
crucem maluerit, ꝙ illa exaltari eum fuit neceſſe, & omnibus gentibus paſſionem
dei noteſcere. Nam qm̃ is q patibulo ſuſpenditur, & cõſpicuus eſt oíbus & cęte
ris altior:crux potius electa eſt:quę ſignificaret illũ tam cõſpicuũ: tãq; ſublimem
futurũ: ut ad eũ cognoſcendũ pariter & colendum cunctæ nationes ex omni orbe
cõcurrerent. Deniq; nulla gens tã inhumana eſt nulla regio tã remota:cui aut paſ
ſio eius aut ſublimitas maieſtatis ignota ſit. Extẽdit ergo ĩ paſſiõe manus ſuas:or
bẽq; dimenſus eſt:ut iam tunc oſtenderet ab ortu ſolis uſq; ad occaſum magnũ

populum ex omnibus linguis & tribubus congregatum ſub alas ſuas eſſe uenturũ
& ſignum illud maximum atq; ſublime, frontibus ſuis ſuſcepturum. Cuius rei fi
guram iudæi ẽt nunc exhibent: cum limina ſua de cruore agni notent. Deus enim
percuſſurus Ægyptios, ut ab ea plaga immunes faceret hebræos, præceperat his:
ut agnum candidum ſine macula immolarẽt, ac ſignum liminibus ſuis de ſangui-
ne eius imponerent. Itaq; cum Ægyptiorum primogenita una nocte interiſſent,
Hæbræi ſoli ſigno ſanguinis tuti fuerunt: non quia cruor pecudis tantã in ſe uim
haberet, ut hoibus ſaluti eſſet, ſed imago fuit rerum futurarũ. Nã agnus candidus
ſine macula Chriſtus fuit, ideſt innocens & iuſtus & ſanctus, qui ab iiſdem iudæ
is immolatus ſaluti eſt omnibus, qui ſignis ſanguinis .i. crucis qua ſanguinem fu-
dit ſua in fronte conſcripſerunt. Frons .n. ſummum limẽ eſt hois, & limen ſangui
ne delibutum crucis ſignificatio eſt. Deniq; immolatio pecudis ab his ipſis qui
faciunt paſcha noitur ἀπὸ τοῦ πάσχειν q̃a paſſionis eſt figura, quã deus præſcius
futurorum tradidit per moyſen populo ſuo celebrandam. Sed tñ figura ualuit in
præſenti ad depellendum periculũ, ut appareat quantum ueritas ipſa ualitura ſit
ad plæbem dei protegendam in extrema totius orbis neceſſitate. Quomodo aũt
uel in qua plaga tuti homines ſint futuri: qui ſignum hoc ueri & diuini ſanguinis
in ſummo corporis ſui notauerunt: in nouiſſimo libro docebo.

¶ De potentia ſigni crucis, quantæ efficaciæ ſit inuocatio nominis crucifixi, &
quantum a dæmoniis timeatur ſignum crucis Cap. XXVII.

NVnc ſatis eſt de huius ſigni potẽtia q̃tũ ualeat exponere q̃to terrori
ſit dæmonibus hoc ſignum, ſciet qui uiderit quatenus adiurati per
Chriſtum de corpibus quæ obſederint fugiãt. Nã ſicut ipſe cũ inter
hoies ageret uniuerſos dæmonas uerbo fugabat, hominũq; mẽtes
emotas & malis incurſibus furiatas: in ſenſus priſtinos reponebat:
Ita nũc ſectatores eius eoſdẽ ſpiritus inquinatos de hoibus & noie magiſtri ſui &
ſigno paſſionis excludũt. Cuius rei non difficilis eſt ꝓbatio. Nã cũ diis ſuis immo
lãt ſi aſſiſtat aliquis ſignatã frontẽ gerẽs ſacra nullo mõ litant. Nec reſponſa põt
coſultus reddere uates. Et hæc ſæpe cã præcipua iuſtitiã pſequẽdi malis regibus
fuit. Cum enim quidam noſtrorum ſacrificantibus dominis aſſiſterent: impoſito
frontibus ſigno, deos eorum fugauerunt, ne poſſent in uiſceribus hoſtiarũ futu-
ra depingere. Quod cũ intelligerẽt aruſpices, inſtigãtibus hiſdẽ dæmonibus qui-
bus pſecarãt cõquerẽtes profanos hoies ſacris intereſſe, adegerũt pricipes ſuos
in furorẽ, ut expugnarẽt dei templũ ſeq; uero ſacrilegio contaminarent, quod gra
uiſſimis perſequẽtium pœnis expiaretur. Nec tñ ex hoc ipõ cæci hoies intelligere
poſſunt, aut hanc eſſe ueram religionem: cui aduincendum tanta uis ineſt, aut illã
falſam quæ ſubſiſtere aut congredi non poteſt. Sed aiunt hoc deos nõ metu: ue-
odio facere: quaſi quiſq̃ poſſit odiſſe niſi eum, qui aut noceat, aut poſſit nocere. im
mo uero cõgruẽs maieſtati fuit, ut eos quos oderant, præſentibus pœnis afficerẽt
potius q̃ fugerẽt. Sed qm̃ neq; accedere ad eos poſſunt: in q̃bus cæleſtẽ notã uide
rint, nec his nocere quos ſignũ ĩmortale munierit tãq̃ ĩexpugnabilis murus: laceſ
ſunt eos p hoies & manibus perſequunt alienis: quos ꝓfecto ſi eſſe cõfitent uici-

Chriſtiãi ex perſecutiones ex qua cauſa.

mus

mus. Neceſſe eſt enim hanc eſſe uerã religionem, quæ & rõnem dæmonũ nouit,
& aſtutiã intelligit:& uim retũdit, & eos ſpiritalibus armis domitos ac ſubactos
cedere ſibi cogit. Si negãt teſtimoniis poetarum ac phõrum refellent᷑. Quod ſi
& malos eẽ inficias nõ eũt quid ſupeſt, niſi ut alios dicãt eſſe deos alios demões᷑
Exponãt igit᷑ nobis differentiã generis utriuſq;, ut ſciamus qd colendũ quid exe
crandum ſit. Habẽt ne inter ſe aliquod cõſortiũ, an uero inimici ſint᷑ Si ſunt ali-
qua neceſſitudine copulati, quatenus eos diſcernemus᷑ Aut qũo utriuſq; generis
honorẽ cultũq; miſcebimus᷑ Si aũt ſunt inimici, aut dæmões deos nõ timẽt: aut
dii dæmões fugare nõ poſſunt. Ecce aliquis inſtinctu dæmõis percitus demẽtia
effert᷑, inſanit, ducamus iſtũ in iouis optimi maximi tẽplum, uel qa ſanare hoĩes
iuppiter neſcit i æſculapii uel apollinis fanum iubeat utriuſlibet ſacerdos dei ſui
noĩe, ut nocẽs ille ſpiritus excedat ex hoĩe, nullo id pacto fieri põt. Quæ igit᷑ deo
rum uis eſt, ſi ſubiectos ſibi dæmones non hñt᷑ At uero iidẽ dæmones adiurati
p nomen ueri dei ptinus fugiunt. Quæ rõ eſt ut Chriſtum timeant: iouẽ aũt nõ
timeãt, niſi q iidẽ ſunt dæmões quos uulgus deos eẽ opinat᷑᷑ Deniq; ſi cõſtituat᷑
in medio, & his quẽ cõſtat icurſum dæmonis ppeti, Delphici Apollinis uates eo-
dẽ modo dei nomẽ horrebit, & iã celeriter excedet de ſuo uate Apollo: q̃ ex hoĩe
ſpũs ille dæmõicus & adiurato fugatoq; deo ſuo uates in ppetuum cõticeſcet. Er-
go iidẽ ſunt dæmones, quos fatent᷑ execrãdos eſſe: iidẽ dii quibus ſupplicant. Si Dæmõ idẽ quod de⁹
nobis credendũ eſſe nõ putant: credãt Homero, qui ſummum illum iouẽ dæmo
nibus aggregauit. ſed & aliis poetis ac phĩs, qui eoſdẽ modo dæmonas: mõ deos
nuncupãt quoꝝ alterum uerum, alterum falſum eſt. Illi enim nequiſſimi, ſpiritus
ubi adiurant᷑: ibi ſe dæmonas cõfitentur: ubi colunt᷑, ibi ſe deos mentiunt᷑ ut er-
rores hoĩbus imitant, & auocẽt a ueri dei notione: p quã ſolã põt mors æterna ui
tari. Iidẽ ſunt qui deiiciendi hoĩs cauſa uarios ſibi cultus p diuerſa regionũ condi
derunt, mẽtitis tñ̃ aſſumptiſq; noĩbus ut fallerent. Nã quia diuinitatẽ per ſeipſos
affectare nõ poterant: aſciuerunt ſibi noĩa potentium regum, ſub quoꝝ titulis ho
nores ſibi deoꝝ uẽdicarent. Qui error diſcuti põt: & in lucẽ ueritatis ptrahi. Nã
ſi quis ſtudet altius inquirere: congreget eos qbus peritia eſt ciere ab inferis aĩas.
Euocẽt Iouẽ: Neptunnum. Vulcanum: Mercurium, Apollinẽ: patrẽq; oĩum Sa-
turnum. Reſpondebunt ab inferis oẽs: & interrogati loquent᷑: & de ſe & de deo
fatebũtur. Poſt hæc euocẽt Chriſtum non aderit: nõ apparebit: quia nõ amplius
quã biduo apud inferos fuit. Quid hac pbatione certius proferri põt᷑ Ego uero
nõ dubito quin ad ueritatẽ Triſmegiſtus hãc aliqua rõne peruenerit: qui de deo
patre omnia, & de filio locutus eſt multa: quæ diuinis continentur arcanis.

¶ De uera & ſingulari religione: & unde dicatur religio: uel ſecundum Cicero-
nem uel alios. Cap. XXVIII.

QVæ cum ita ſe habeant (ut oſtẽdimus) apparet nullam aliam ſpẽ
uitæ hoĩ eẽ ppoſitã, niſi ut abiectis uanitatibus & errore miſerabi
li deũ cognoſcat: & deo ſeruiat: niſi huic tpali renunciet uitæ ac ſe
rudimẽtis iuſtitiæ ad cultũ religionis inſtituat. Hac .n. conditione
gignimur: ut generati nos deo iuſta & debita obſeqa præbeamus

Religio unde. hunc ſolum nouerimus, hunc ſequamur. Hoc uinculo pietatis obſtricti deo & religati ſumus: unde ipſa religio nomẽ accepit, non ut Cicero interp̄tatus eſt a relegando: qui in libro de natura deoꝝ ſecundo dicit ita. Non enim philoſophi ſolũ uerum ẽt maiores noſtri ſuperſtitionem á religione ſeparauerũt. Nam qui totos
Superſtitioſi qui & unde. dies precabantur & immolabãt, ut ſui: ſibi filii ſuperſtites eſſent, ſupſtitioſi ſunt appellati. Q ui aũt oĩa q̃ ad cultũ deoꝝ pertinerẽt, retractarent, & tanq̃ relegerẽt, hi dicti ſunt religioſi ex religendo: tanq̃ ex eligẽdo eligentes: & ex deligendo deligẽtes: & ex intelligẽdo intelligẽtes. His enim oĩbus ineſt uis legendi eadẽ: quæ in religioſo: ita factũ eſt in ſuperſtitioſo, ac religioſo, alterum uitii nomen: alterũ laudis. Hæc interpretatio q̃ inepta ſit, ex re ipſa licet cognoſcere. Nã ſi in iiſdem diis colendis, & religio ꝙ ſuperſtitio uerſat̃ exigua, uel potius nulla diſtantia eſt. Q uid enim mihi affert cauſæ: cur precari pro ſalute filiorum ſemel religioſi: & idem decies facere, ſuperſtitioſi eſſe hoĩs arbitretur? Si enim ſemel facere optimum eſt, q̃to magis ſæpius? Si hora prima, ergo & tota die. Si una hoſtia placabilis placabiliores utique hoſtiæ plurimæ, quia multiplicata obſequia merentur potius q̃ offendunt. Non enim nobis odioſi uidentur hi famuli, qui aſſidui ac frequentes ad obſequiũ fuerint ſed magis cari. Cur igitur ſit in culpa & nomẽ reprẽhẽſibile accipiat, qui aut filios ſuos magis diligit, aut deos ſatis honorat? laudetur aũt qui minus? Q uod argumentũ ẽt econtrario ualet. Si enim totos dies precari & immolare criminis eſt, ergo & ſemel. Si ſuperſtites filios ſubinde optare uitioſum eſt, ſuperſtitioſus eſt igitur ille qui raro id optauerit. Aut cur uitii nomen ſi ex eo tractũ, quo nihil honeſtius, nihil iuſtius optari poteſt. Nam ꝙ ait religioſos a religendo appellatos, qui ea retractent diligenter quæ ad cultum deoꝝ pertineant, cur illi qui hoc ſæpe in die faciunt, religioſorum nomen amittant, cũ multo utiq; diligentius ex aſſiduitate ipſa relegant ea quibus dii coluntur? Q uid ergo eſt? Nimirum religio ueri cultus, ſuperſtitio falſi. Et oĩno quid colas intereſt, non quẽadmodũ colas: aut quid p̄ceris. Sed quia religioſos deoꝝ cultores ſe putant, cũ ſint ſuperſtitioſi, nec religionem poſſunt aç ſuperſtitione diſcernere, nec ſignificantiã nominum exprimere. Diximus nomen religionis a uinculo pietatis eſſe deductũ, ꝙ hoĩem ſibi deus religarit & pietate conſtrinxerit, quia nos ſeruire ei ut dño & obſequi ut patri neceſſe eſt. Eo melius ergo id nomẽ Lucretius in-
Religio unde. terpretatus eſt, quia ait religionũ nodis & exſoluere ergo ſuperſtitioſi a ũt uocantur non qui filios ſuos ſuperſtites optant. Oẽs. n. optamus: ſed aut ii qui ſuperſtitẽ memoriã defunctoꝝ colunt, aut qui parentibus ſuis ſuperſtitibus colebãt imagines eoꝝ domi tanq̃ deos penates. Nã qui nouos ſibi ritus aſſumebant in deoꝝ uicẽ mortuos honorarẽt: quos ex hoĩbus in cœlũ receptos putabãt: hos ſupſtitioſos uocabant. Eos uero q publicos & antiquos deos colerent religioſos noĩabãt.
Superſtitio quæ & unde. Vnde Virgilius, Vana ſuperſtitio ueterũq; ignara deorũ. Sed cũ ueteres quoq; deos inueniamus eodem modo cõſecratos eſſe poſt obitũ, ſuperſtitioſi ergo qui multos ac falſos deos colunt. Nos aũt religioſi qui uni: & uero deo ſupplicamus.

¶ De unitate prĩs & filii: ut liq̃at qũo unius dei pñt eẽ cultores: q duos colũt alterꝝ prẽm, alterꝝ filiũ, prẽm ĩmortalẽ: filiũ mortalẽ, de quo ſupius dictũ ẽ. Ca. XXIX.

FOrtaſſe quærat aliquis quõ cum deũ unũ nos colere dicamus, duos tñ aſſeueremus deũ patrẽ & deũ filium. quæ aſſeueratio plerosq̃ in maximũ ĩpegit errorem. Quibus cũ ꝓbabilia uideãtur eẽ quæ dicimus, in hoc uno labare nos arbitrãtur, ꝙ & alterum mortalem deũ fatemur. De mortalitate iã diximus: nunc de unitate doceamus. Cũ dicimus deũ patrẽ & deum filium, nõ diuerſum dicimus, nec utrũq; ſecernimus: quia nec pater ſine filio eſſe põt: nec filius a patre ſecerni, ſiquidẽ nec pr̃ ſine filio nũcupari: nec filius põt ſine patre generari. Cũ igitur & pr̃ filiũ faciat & filius patrẽ: una utriq; mens: unus ſpiritus, una ſubſtãtia eſt: ſed ille quaſi exuberans fons eſt, hic tanq̃ defluẽs ex eo riuus: ille tanq̃ ſol, hic tanquã radius ex ſole porrectus, q qm̃ ſummo patri & fidelis & carus eſt non ſeparat̃: ſicut nec riuus a fonte, nec radius a ſole: qa & aqua fontis ĩ riuo ẽ: & ſolis lumẽ in radio: æque neque uox ab ore ſeiungi, nec uirtus aut manus a corpore diuelli põt. Cũ igit̃ a prophetis idem manus dei & uirtus & ſermo dicat̃, utiq; nulla diſcretio ẽ quia & lingua ſermonis miniſtra ẽ: & manus ĩ qua eſt uirtus: indiuiduæ ſunt corpis portiones. Propiore exẽplo uti libet. Cũ quis habet filiũ quẽ unice diligit: qui tñ ſit in domo & manu pr̃is: licet ei nomen dñi ptãtẽq; concedat, ciuili tñ iure & domus una & unus dñs nominatur. Sic hic mundus una dei domus & filius & pr̃, qui unanimes incolũt mundũ, deus unus quia & unus eſt tanquã duo & duo tãquã unus. Neq; id mirũ cũ & filius ſit in patre, qa pater diligit filiũ: & pater in filio, quia uolũtati patris fideliter paret: nec unquã faciat aut fecerit niſi quod pr̃ aut uoluit aut iuſſit. Deniq; unũ deũ eſſe tam patrẽ quã filiũ, Eſaias in illo exẽplo qđ ſupius poſuimus: oſtẽdit cũ diceret: Adorabũt te & in te p̃cabũtur: qm̃ in te deus eſt: & nõ eſt alius deus p̃ter te. Sed & alio loco ſimiliter ait: Sic dicit dñs deus rex Iſrael: & q eruit eũ deus æternus ego primus, & ego nouiſſimus, & p̃ter me nemo eſt deus. Cũ duas pſonas ꝓpoſuiſſet dei regis .i. xp̃i, & dei pr̃is qui eũ poſt paſſionẽ ab inferis excitauit, ſic oñdiſſe diximus Oſeam ꝓphetã qui ait. Et de manu inferorũ eruam eum: tñ ad utrãq; perſonã referẽs intulit, & prærer me non eſt deus, cum poſſet dicere præter nos: ſed fas non erat plurali numero: ſeparationẽ tãtæ neceſſitudinis fieri. Vnus eſt enim ſolus liber deus ſummus carẽs origine, qa ipſe ẽ origo reꝝ, & in eo ſimul & filius & omnia cõtinẽtur. Quapropter cũ mens & uolũtas alterius in altero ſit, uel potius in utroq; una: merito unus deus uterq; appellatur, quia quicqd eſt in patre ad filiũ trãſfluit, & qcqd in filio a patre deſcẽdit. Nõ poteſt igitur ille ſummus ac ſingularis deus niſi per filium coli qui ſolum patrem ſe colere putat, ſicut filium nõ colit: ita nec patrem quidem colit. Qui autem filiũ ſuſcipit: & nomen eius gerit: is uere cum filio ſimul & patrem colit: quoniam legatus & nuncius & ſacerdos ſummi patris eſt filius. Hic templi maximi ianua ẽ: hic lucis uia, hic dux ſalutis, hic oſtium uitæ.

Trinitatis ratio.

¶ De hæreſibus quas non modo prophetæ: ſed etiam Chriſtus & apoſtoli prædixerunt emerſuras eſſe uitandas. Et ꝙ illa ſola eccleſia catholica eſt & uera in qua eſt confeſſio & medicina peccatorum per pœnitentiam & fidei ſacramenta. Capitulum XXX.

SEd qm̃ multę hæreſes extiterũt:& inſtinctibus dæmonũ:populus
dei ſciſſus eſt,determinãda eſt nobis breuiter ueritas:ac in ſuo ꝓ-
prio domicilio collocãda,ut ſiquis aquã uitæ cupit haurire:nõ ad
detritos lacus deferat̃:qui nõ hñt uenã ſed uberrimũ dei fontem
nouerit,quo irrigatus penni luce potiat̃. Ante oĩa ſcire nos conuẽ
nit,& ipſum & legatos eius prædixiſſe ꝗ plurimæ ſectæ & hæreſes haberẽt,exi-
ſtere quæ cõcordiã ſancti corporis rumperent:ac nouiſſimæ ſumma prudẽtia ca
ueremus,neqñ in laqueos & fraudes illius aduerſarii noſtri,cũ quo luctari de-
us nos uoluit:incideremus,tñ dediſſe certa mãdata,quæ ĩperpetuũ cuſtodire de-
beremus.Quoꝝ pleriq; imitatores deſerto itinere cæleſti uias ſibi deuias ꝑ anfra
ctus:& præcipitia condiderũt,ꝑ quã partẽ plæbẽ icautã,& ſimplicẽ ad tenebras
mortẽq; deducerẽt.Quod quatenus acciderit,exponã.Fuerũt quidã noſtrorum
uel minus ſtabilita fide,uel minus docti,uel minus cauti:q diſſidiũ facerent uni-
tatis,& eccleſiã diſſiparẽt.Sed hi quoꝝ fides lubrica fuit,cũ deũ noſſe ſe & colere
ſimularẽt augẽdis opibus:& honori ſtudẽtes affectabant maximũ ſacerdotium
& a potioribus uicti,cadere ſe cũ ſuffragatoribus ſuis maluerũt:q̃ eos facere pręę
poſitos,quibus concupierãt ipſi ante præponi.Quidã uero non ſatis cæleſtibus
litteris eruditi,cũ ueritatis accuſatoribus reſpondere nõ poſſent obiicientibus uel
impoſſibile uel incõgruens eſſe,ut deus in uterũ ſe mulieris includeret:nec cæle-
ſtem illã maieſtatẽ ad tãtã ĩfirmitatẽ potuiſſe deduci:ut hoĩbus cõtẽptui,deriſui
cõtumeliæ & ludibrio eẽt.Poſtremo etiã cruciamẽta ꝑferret atq; exectabili pati-
bulo figeretur.Quæ oĩa cũ neq; ingenio nec doctrina defendere ac refutare poſ-
ſent:nec.n.uim tõnẽq; penitus ꝑuidebãt,deprauati ſunt ab itinere recto & cæle-
ſtes litteras corrumpũt,ut nouã ſibi doctrinã ſine ulla radice ac ſtabilitate cõpo-
nerent.Nõnulli aũt falſoꝝ ꝓphetaꝝ uaticinio illecti,de qbus & ueri prophetæ &
ipſæ ꝑdixerant:exciderũt a doctrina dei,& traditionẽ uerã reliquerũt.Sed illi oẽs
dæmoniacis fraudibus irretiti:quas ꝓſpicere & cauere debuerãt:diuinũ nomẽ &
cultũ ꝑ iprudẽtiam ꝑdiderũt.Cũ.n.Phryges aut Nouatiani:aut Valẽtiniani:aut
Marcionitæ,aut Anthropiani,aut Ariani,ſeu qlibet alii noĩant̃ chriſtiani eſſe de-
ſierunt hi qui Chriſti noĩe amiſſo,humana & externa uocabula ĩduerũt.Sola igi-
tur catholica eccleſia eſt.quæ uerũ cultũ retinet.Hic eſt fons ueritatis hoc eſt do-
micilium fidei,hoc templũ dei,quo ſiquis nõ intrauerit,uel a quo ſiquis exiuerit,
a ſpe uitæ ac ſalutis æternæ alienus eſt.Neminẽ ſibi oportet pertinaci cõcertatiõe
blãdiri.Agit̃.n.de uita & ſalute cui niſi caute & diligenter cõſulat̃,amiſſa & ex-
tincta erit.Sed tñ quia ſinguli quiq; cœtus hæreticoꝝ ſe potiſſimũ chriſtianos,&
ſuam eſſe catholicam eccleſiam putant:ſciendum eſt illam eſſe ueram in qua eſt
religio confeſſio & pœnitentia,quæ peccata & uulnera quibus eſt ſubiecta imbe-
cillitas carnis ſalubriter curat.Hæc interim paucis admonendi gratia rettuli,ne-
quis errorem fugere cupiens,maiori implicet̃ errore:dũ penetrale ueritatis igno
rat.Poſtea plenius & uerius contra omnes mendaciorum ſectas proprio ſeparata-
toq; opere pugnabimus.Sequitur ut quoniam ſatis de religione uera & ſapientia
locuti ſumus in proximo libro de iuſtitia diſſeramus.

Hæreſes a xp̃o ap̃lis ꝗ ꝑdictæ.

Phryges hæret.
Nouatiani hæret.
Valẽtiniani hæret.
Marciõitæ hæret.
Anthropiani hæret.
Ariani hæret.

¶ L. Cœlii Lactantii Firmiani iſtitutionũ diuinaꝝ aduerſum gẽtes. Liber .V.
De Iuſtitia ad Conſtantinum Imperatorem:

¶ Quod iniquũ & impium eſt ante dãnare uel perſonam uel cauſam, q̃ de me-
rito eius cognoſcere. Et quare ſapientia iungenda ſit religioni. Et quare ſapientia
huius mundi litteras ſacras contempſerit. Et ꝙ eloquẽtia ſeruit ſeculo: & ꝙ plæ-
runq; ut amplius eluceſcat, ex induſtria ĩpugnant ueritatem: quæ fere ſemper ido
neis aſſertoribus indiget. Caput Primum.

NOn eſt apud me dubium Conſtantine ĩperator maxime
quin hoc opus noſtrũ quo ſingularis ille reꝝ cõditor: &
huius imẽſi operis rector aſſerit: ſiqs attigerit ex iſtis
ineptæ religionis, ut ſunt nimia ſupſtitione ĩpatientes in
ſectent, etiã maledictis: ut uix lecto fortaſſe principio
affligat ꝓiciat execret, ſeq; ĩexpiabili ſcelere cõtaminari
atq; aſtringi putet: ſi hæc aut legat patienter: aut audiat.
ab hoc tñ ſi fieri põt humãitatis iure poſtulamus, ut nõ
prius damnet: q̃ uniuerſa cognouerit, nã ſi ſacrilegis, &
proditoribus, & ueneficis ptãs defendendi ſui datur, nec ꝑdamnari queq̃ incogni
ta cã licet: nõ iniuſte petere uidemur, ut ſiqs erit ille qui inciderit in hæc, ſi leget ꝑ-
legat: ſi audiet, ſnĩam differat in extremũ. Sed noui hoĩum ꝑtinaciã, nunq̃ ĩpetra-
bimus. Timent enim ne a nobis reuicti, manus dare aliquãdo clamãte ipſa uerita
te cogantur. Obſtrepunt igitur & ĩtercedũt, ne audiãt, & oculos ſuos opprimũt,
ne lumẽ uideãt quod offerimus. Quo plane ipſi diffidẽtiã ſuæ ꝑditæ rõnis oñdũt,
cũ neq; cognoſcere, neq; cõgredi audent, qa ſciunt ſe facile ſupari. Et iccirco diſce
ꝓtatione ſublata: pellit e medio ſapiẽtia, ui gerit res ut ait Ennius. & quia ſtudent
dãnare tanq̃ nocẽtes, quos utiq; ſciũt ĩnocẽtes, cõſtare de ipſa innocentia nolunt,
quaſi uero maior iniquitas ſit probatam ĩnocentiã dãnaſſe, q̃ inauditã. Sed (ut di-
xi) uerentur: ne ſi audierit, dãnare non poſſint. Et ideo cultores dei ſummi hoc ẽ
iuſtos hoĩes torquẽt, interficiunt exterminant, nec cauſas odioꝝ ipſi reddere pñt,
qui tam uehementer oderũt, quia ipſi errant: iraſcunt his qui uiam uerã ſequun-
tur, & cum corrigere ſe poſſint: errores ſuos inſuꝑ crudelibus factis coaceruant
innocentium cruore maculantur & dicatas deo mentes euiſceratis corporibus de
torquẽt cũ talibus nũc cõgredi & diſputare cõtendimus. Hos ad ueritatẽ ab ĩepta
ꝑſuaſiõe traducere, q̃ ſanguinẽ facilius hauſerint quã uerba iuſtoꝝ. Quid igit?
Operã ne ꝑdemus? Minime. Nam ſi lucrari hos a morte: ad quã cõcitatiſſime tẽ-
dunt nõ potuerimus, ſi ab illo itinere de morte ad uitam lucemq; reuocare, qm̃ ipi
ſaluti ſuæ repugnant, nr̃os tñ cõfirmabimus: quoꝝ nõ eſt ſtabilis ac ſolidis radici
bus fundata & fixa ſnĩa. Nutãt. n. plurimi & maxime q lr̃aꝝ aliqd attigerunt. Nã
& in hoc philoſophi: & oratores & poetæ ꝑnicioſi ſunt, ꝙ incautos aĩos facile ir-
retire poſſunt ſuauitate ſermonis, & carminũ dulci modulatione currentium. Ob
eamq; cauſam uolui ſapiẽtiam cũ religione coniungere, neqd ſtudioſis illa inanis
doctrina poſſit officere, ut iam ſcientia lr̃arum non mõ nihil noceat religioni atq;
iuſtitiæ, ſed etiã ꝓſit quãplurimũ, ſi is qui eas didicerit: ſit uirtutibus inſtructior:

& ueritate ſapientior. Præterea etiam ſi nulli alii: nobis certe proderit, delectabit ſe cōſcia, gaudebitq; mens ſe in ueritatis luce uerſari: qđ eſt aīæ pabulū icredibili quādam iocūditate pfuſum. Verū nō eſt deſperādū fortaſſe nō canimus ſurdis. Nec enim tam in malo ſtatu res eſt: ut deſint ſanæ mētes: quibus & ueritas placeat: & monſtratū ſibi rectū iter & uideāt & ſequātur. Circūliniat᷑ mō poculū cæleſtis ſapiētiæ melle, ut poſſint ab iprudentibus amara remedia ſine offenſione potari, dum illiciens prima dulcedo acerbitatem ſaporis aſperi ſub pretextu ſuauitatis occultat. Nā hæc imprimis cā eſt cur apud ſapientes, & doctores, & principes huius ſeculi ſcriptura ſancta fide careat: q᷑ ꝓphetæ cōi ac ſimplici ſermone ut ad populum ſunt locuti. Cōtēnunt᷑ itaq; ab his, q nihil audire uel legere niſi expolitū ac diſertum uolūt, nec qcq̄ ihærere animis eoꝝ pōt, niſi quod aures blandiori ſono mulcet. Illa uero quæ ſordida uident᷑ anilia, inepta, uulgaria exiſtimant᷑. Ideo nihil ueꝝ putant, niſi qđ auditu ſuaue eſt nihil credibile, niſi quod pōt icutere uoluptaté, nemo rem ueritate pōderat ſed ornatu. Non ergo credunt diuinis qa fuco carēt, ſed ne illis quidē q eas interp̄tant᷑ qa ſunt & ipſi aut oīno rudes, aut certe parum docti. Nā ut plene ſint eloquētes, per raro contingit, cuius rei cā i aperto eſt. Eloquentia.n. ſeculo ſeruit, populo ſe iactare & in rebus malis placere geſtit. *Si*quidē ueritatem ſæpius expugnare conat᷑, ut uim ſuā monſtret, opes expetit, honores cōcupiſcit: ſummum deniq; gradum dignitatis expoſcit. Ergo hæc q̄ſi humilia deſpicit, arcana tanq̄ cōtraria ſibi fugit, q̄ppe q publico gaudeat, & multitudinē celebritatēq; deſideret. Eo fit ut ſapiētia & ueritas idoneis p̄conibus idigeat. Et ſiq forte lr̃atoꝝ ſe ad eā cōtulerūt: defenſioni eius nō ſuffecerūt. Ex his qui mihi noti ſunt. Minutius felix non ignobilis iter cauſidicos loci fuit. Huius liber cui Octauio titulus eſt, declarat q̄ idoneus ueritatis aſſertor eē potuiſſet: ſi ſe totū ad id ſtudium cōtuliſſet. Septimius quoq; Tertullianus fuit oi genere lr̃arū peritus, ſed in loquendo paꝝ facilis & minus cōptus, & multū obſcurus fuit. Ergo ne hic quidē ſatis celebritatis inuenit. Vnus igit᷑ p̄cipuus & clarus extitit Cyprianus, q magnā ſibi gloriā ex artis oratoriæ ꝓfeſſione q̄ſierat, & ad modum multa cōſcripſit in ſuo genere mirāda. Erat.n. ingenio facili, copioſo, ſuaui: & (quæ ſermonis maxima eſt uirtus) apto ut diſcernere nequeas, utrū ne ornatior in loquēdo, an facilior in explicādo, an potentior in pſuadendo quiſq̄ fuerit. Hic tñ placere ultra uerba ſacramentum ignorantibus non pōt, qm̃ myſtica ſunt quæ locutus eſt, & ad id p̄parata ut ſolis fidelibus audiant᷑. Deniq; a doctis huius ſeculi quibus forte ſcripta eius innotuerunt, derideri ſolet. Audiui ego quēdā hominem diſertum ſane, qui eum imutata una lr̃a Caprianum uocaret: quaſi q᷑ elegās ingenium & melioribus rebus aptū, ad aniles fabulas cōtuliſſet. Quod ſi accidit hoc ei: cuius eloquentia non inſuauis eſt, quid tādem putemus accidere illis quoꝝ ſermo ieiunus eſt: & ingratus, qui neq; uim pſuadendi: neq; ſubtilitatem argumentādi: neq; ullā prorſus acerbitatem ad reuincendum habere potuerunt?

Veritas aī pabulū ſuauiſſimum.

Prophetæ ſimplici ſermone cur uſi.

Eloquētiæ opera.

Minutius felix.

Tertullianus ī oi genere litterarū peritus.

Cypriani laus.

Cyprianuſ Ignominioſe Caprianus appellatus.

¶ Quod ex defectu doctorum data eſt temerariis hominibus audacia ĩpugnādi ueritatem ignotam: & hoc probat exemplo duorum philoſophoꝝ, quos uiderat in Bithynia. Caput .II.

Ergo quia

ERgo quia deſuerunt apud noſtros idonei piˉtiq; doctores, qui uehemẽter, q acriter errores publicos redarguerẽt: qui cãm oẽm ueritatis ornate copioſeq; defenderẽt, ꝓuocauit quoſdã hæc ipa penuria, ut auderẽt ſcribere cõtra ignotã ſibi ueritatẽ. Omitto eos: q prioribus eã tpibus neqcq̃ laceſſerũt. Ego cum in Bithynia lr̃as oratorias accitus docerẽ, cõtigiſſetq; eodẽ tpe ut dei tẽplũ euerteret̃, duo extiterũt ibidẽ: q iacẽti atq; abiectæ ueritati neſcio utrũ ſupbius an iportunius inſultarent: quoꝝ alter antiſtitẽ ſe philoſophiæ ꝓfitebat̃. Veꝝ ita uitioſus, ut cõtinẽtiæ magiſter nõ minus auaritia q̃ libidinibus arderet: in uictu tã ſumptuoſus: ut in ſchola uirtutis aſſertor parſimoniȩ pauptatiſq; laudator, i palatio peius cœnaret q̃ domi, tñ uitia ſua capillis & pallio, & (qđ maximũ eſt uelamẽtũ) diuitiis ꝑtegebat: quas ut augeret ad amicitias iudicũ miro ambitu penetrabat, eoſq; ſibi repente auctoritate falſi nominis obligabat, nõ mõ ut eoꝝ ſniam uẽderet, ueꝝ etiã confines ſuos quos ædibus agriſq; pellebat: a ſuo repetendo hac potẽtia retardabat. Hic uero q ſuas diſputationes moribus deſtruebat: uel mores ſuos diſputatiõibus arguebat, ipſe aduerſus ſe grauis cenſor, & accuſator acerrimus, eodem ipo tpe quo iuſtus populus nefarie lacerabat̃: tres libros euomuit cõtra religionẽ nomenq; chriſtianum. Profeſſus ante oia philoſophi officiũ eſſe erroribus hoium ſubuenire: atq; illos ad ueram uiã reuocare: ideſt ad cultus deoꝝ, quoꝝ numine ac maieſtate (ut ille dicebat) mũdus gubernaret̃: ne pati hoies iperitos quorũdã fraudibus illici: ne ſimplicitas eoꝝ ꝑdæ ac pabulo ſit hoibus aſtutis. Itaq; ſe ſuſcepiſſe hoc munus philoſophia dignũ: ut ꝓferret non uidẽtibus lumẽ ſapiæ: nõ mõ ut ſuſceptis deoꝝ cultibus reſaneſcãt, ſed etiam ut ptinaci obſtinatiõe depoſita corpis cruciamẽta deuitent, nec ſæuas mẽbroꝝ lacerationes fruſtra ꝑpeti uelint. Vt autem appareret cuius rei gr̃a opus illud elaboraſſet, ęffuſus eſt in principum laudes, quorum pietas & ꝓuidentia (ut quidem ipſe dicebat) tum in cæteris rebus humanis, tum ꝑcipue in defendendis deoꝝ religionibus claruiſſet, cõſultũ eẽ tãdem rebus humanis ut cohibita impia & anili ſupſtitione: uniuerſi hoies legitimis ſacris uacarent, ac ꝓpitios ſibi deos experirent̃. Vbi aũt religionis eius cõtra quã ꝓrabat infirmare uoluit rõnem ineptus, uanus ridiculus apparuit: qa grauis ille cõſultor utilitatis alienæ: nõ modo quid oppugnaret, ſed etiã quid loqueret̃ neſciebat. Nã ſiqui noſtrorum affuerunt: quãuis tẽporis gr̃a coticeſcerẽt: aĩo tñ deriſere, utpote cum uiderent hoiem ꝓfitentem ſe illuminaturũ alios: cum ipſe cæcus eẽt, reducturũ alios ab errore: cũ ipſe ignoraret ubi pedes ſuos poneret: erudıturum alios ad ueritatem, cuius ille ne ſcintillã quidem unã uidiſſet aliquãdo. qppe cum ſapiẽtiæ ꝓfeſſor ꝓfligare ſapiẽtiã nitteret̃. Omnes tñ id arguebãt: q illo potiſſimũ tẽpore id operis eẽt aggreſſus, quo furebat odioſa crudelitas. O philoſophũ adulatorem: ac tpi ſeruientem. Verũ hic ꝑ ſua inanitate cõtẽptus eſt qui & gr̃am quã ſperauit non eſt adeptus: & gloria quã captauit: in culpã reprehenſionẽq; cõuerſa eſt. Alius eãdem materiam mordacius ſcripſit, q erat tunc e numero iudicũ: & qui auctor in primis faciendæ ꝑſecutionis fuit, quo ſcelere non cõtẽtus etiam ſcriptis eos quos afflixerat inſecutus eſt, Cõpoſuit enim libellos duos nõ cõtra chri

Lactãtius oratoriam docuit i Bithynia.

Philoſoph' pallio tenus.

ſtianos ne inimice īſectari uideretur: ſed ad chriſtianos ut humane & benigne cō
ſulere putaretur in quibus ita falſitatem ſcripturæ ſacræ arguere conatus eſt, tāq̄
ſibi eſſet tota contraria: nam quædam capita quæ repugnare ſibi uidebantur ex-
Scripturæ ſacræ repugnantia a phis notata.
poſuit: adeo multa adeo intima enumerans, ut aliquando ex eadem diſciplina fuiſ
ſe uideatur. Quod ſi fuit, quis eum Demoſthenes poterit ab impietate defende-
re? qui religionis cui fuerat aſſenſus, & fidei cuius nomen induerat, & ſacramen-
ti quod acceperat, proditor factus eſt, niſi forte caſu in manus eius diuinæ litteræ
inciderunt? Quæ igitur temeritas erit id audere diſſoluere: quod illi nemo interp̄-
tatus eſt? bene ꝙ aut nihil didicit aut nihil intellexit. Tātum enim abeſt a diuinis
Paulus
litteris repugnantia, quantum ille abfuit a ueritate & fide. præcipue tamen Paulū
Petrus
Petrumq́; lacerauit: cæteroſq́; diſcipulos tanquā fallaciæ ſeminatores: quos eoſdē
tum rudes & indoctos fuiſſe teſtatus eſt. Nam quoſdam eorum piſcatorio offi-
cio quæſtum feciſſe: quaſi ægre ferret, ꝙ illam rem non Ariſtophanes aliquis aut
Ariſtarchus commentatus ſit.

¶ Quod diſcipulis Chriſti uoluntas mentiendi abfuit, qui uitam exercebāt con
trariā uitiis. Et quod reſpōdendū fuit blaſphemiæ eorū, qui Chriſtū magū fuiſſe
mentiti ſunt, & ſibi ipſis contraria docuerunt. Cap. III.

ABfuit ergo ab his fingēdi uolūtas & aſtutia, qm̄ rudes fuerūt. Aut
quis poſſet indoctus apta inter ſe & cohærentia fingere, cum phi-
loſophoꝝ doctiſſimi Plato, & Ariſtoteles, & Epicurus, & Zenon
Mendacia cohærere nō pſſūt.
ipſi ſibi repugnantia & contraria dixerint? Hæc ē enim mendacio
rum natura ut cohærere non poſſint. Illorū aūt traditio qa uera eſt
quadrat ubiq́;, ac tota ſibi conſentit, & ideo pſuadet, qa cōſtanti rōne ſuffulta eſt,
non igiť quæſtus & cōmodi gratia religionē iſtā cōmenti ſunt: qppe qui & præ-
ceptis, & ipſa re eam uitā ſecuti ſunt, quæ & uoluptatibus caret & omnia quæ ha
benť in bonis ſpernit: & qui non tantū mortē pro fide ſubierint, ſed etiam mori-
turos eſſe ſe, & ſcierint & p̄dixerint, & poſtea uniuerſos qui eorum diſciplinā ſe-
Chriſtū latrocinia feciſſe.
cuti eſſent: acerba & nefanda paſſuros. Ipſum aūt Chriſtum affirmauit a iudæis
fugatū: collecta noningentorum hominū manu latrocinia feciſſe. Quis tātæ au-
ctoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. Nā fortaſſe illi hoc in ſomnis
Apollo aliquis nunciauit. Tot ſemper latrones perierunt: & cotidie pereūt: utiq́;
multos & ipſe dānaſti. quis eorū poſt crucē ſuā, nō dicā deus, ſed homo appella
tus eſt? Verū tu forſitan ex eo credidiſti: quia uos homicidam Martem conſecra
ſtis ut deum, quod tamen non feciſſetis: ſi illum areopagitæ in crucē ſuſtuliſſent.
Apollonius magus. Apuleius magus.
Item cū facta eius mirabilia deſtrueret: nec tamen negaret: uoluit oſtendere Apol
lonium uel paria: uel etiā maiora feciſſe. Mirum ꝙ Apuleium prætermiſit cuius
ſolēt & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput, nemo. Apollonium
pro deo colit: niſi forte tu ſolus, illo ſcilicet deo dignus: cum quo te in ſempiter-
num uerus deus puniet. Si magus Chriſtus quia mirabilia fecit, peritior utique
Apollonius: qui (ut deſcribis) cum Domitianus eum punire uellet repente in iu
dicio non comparuit: q̄ ille qui comprahēſus eſt & cruci affixus. At enim ex hoc
ipſo fortaſſe inſolentiam Chriſti uoluit arguere ꝙ deū ſe cōſtitueret: ut ille uere-

cundior

cundior fuiſſe uideatur, qui cum maiora faceret, ut hic putat, id ſibi nō arrogaue rit. Omitto nunc ipſa opa comparare: quia in ſecundo & ſupiori libro de fraude ac pſtigiis artis magicæ dixi. Nego eē quenq̄, qui non optet in primis id ſibi poſt mortem cōtingere: qd etiam reges maximi concupiſcunt. Cur enim homines ſibi ſepulchra magnifica: cur ſtatuas: cur imagines cōparāt, cur aliquibus factis præ claris, aut etiam morte ꝓ ciuibus ſuſcepta, ſtudent opiniones hoīum promereri? Cur deniq; ipſe ingenii tui monumentum hoc deteſtabili ſtultitia tanq̄ cœno ædi ficatum conſtituere uoluiſti, niſi q; īmortalitatem de memoria nominis ſperas? Stultū eſt igit̃ id putare Apolloniū noluiſſe: qd optaret utiq; ſi poſſet, quia nemo eſt: qui īmortalitatem recuſet, & maxime cū eum dicas & adoratum eſſe a quibuſ dam, ſicut deū, & ſimulacrū eius ſub Herculis Alexiaci nomine conſtitutum, ab Epheſiis ēt nūc honorari. nō potuit ergo poſt mortem deus credi: qa & hoīem & magum fuiſſe cōſtabat, & ideo alieni noīs titulo affectauit diuinitatē qa ſuo nec poterat, nec audebat. Noſter uero & poterat deus credi, quia magus non fuit, & creditus eſt, qa uerus fuit. Non inqt hoc dico iccirco Apolloniū non haberi deū, quia noluerit: ſed ut appareat nos ſapientiores eē qui mirabilibus factis, non ſta tim fidem diuinitatis adiunximus, quā uos, qui ob exigua portenta deum credidi ſtis, non eſt mirū ſi tu qui a dei ſapientia longe remotus es, nihil prorſus intelligis eoꝝ: quæ legiſti: cū iudæi qui a principio ꝓphetas lectitauerant: qbuſq; ſacramen tum dei fuerat obſignatū tñ qd legerēt ignorauerūt. Diſce igit̃ ſiquid tibi cordis eſt non iccirco a nobis deū creditū Chriſtū, quia mirabilia fecit, ſed quia uidimus in eo facta eſſe omnia quæ nobis annunciata ſunt uaticinio ꝓphetaꝝ. fecit mirabi lia. magum putaſſemus ut & uos nūcupatis, & iudæi tunc putauerunt, ſi non illa facturum Chriſtum prophetæ oēs uno ſpiritu p̄dixiſſent. Itaq; deum credimus, non magis ex factis operibuſq; mirandis, quā ex illa ipſa cruce, quā uos ſicut ca nes lambitis, quoniam ſimul & illa prædicta eſt. nō igit̃ ſuo teſtimonio: cui enim de ſe dicenti credi poteſt? ſed ꝓphetaꝝ teſtimonio: qui omnia quæ fecit ac paſſus eſt, multo ante cecinerunt: fidem diuinitatis accepit, quod neq; Apollonio, neque Apuleio neq; cuiquā magoꝝ potuit, aut poteſt aliquando contingere. Cum igitur talia ignorantiæ ſuæ deliramenta fudiſſet: cum ueritatem penitus excidere conni xus eſſet: auſus eſt libros ſuos nefarios ac dei hoſtes φιλαληθεῖς. i. ueritatis amato res annotare. O cæcum pectus, o mentem cimeriis (ut aiunt) tenebris atriorem. Diſcipulus hic fortaſſe Anaxagoræ fuit cui niues atramentum fuerūt. atq; eadem cæcitas eſt, & uero falſitatis & mendacio ueritatis nomē imponere. Videlicet ho mo ſubdolus uoluit lupum ſub ouis pelle cælare, ut fallaci titulo poſſet irretire le ctorem. Verum eſto inſcitia hoc, non malitia feceris. Q uam tandem nobis attu liſti ueritatē: niſi quod aſſertor deoꝝ eos ipſos adultimum ꝓdidiſti? Proſecutus enim ſummi dei laudes: quem regem: quem maximum, opificem rerum, quem fontem bonoꝝ: quē parentē oīum. quem factorem actoremq; uiuentiū confeſſus es. Ademiſti Ioui tuo regnū, eūq; ſumma ptāte depulſum, in miniſtroꝝ numerū redegiſti. Epilogus itaq; te tuus arguit ſtultitiæ, uanitatis, erroris. Affirmans deos eſſe & illos tamen ſubiicis, & mācipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Immortali tatē de me moria no minis op tant oēs.

Apolloni⁹ ab Epheſi is adoraba tur.

Cimmeriis tenebris a trior.

Lupū ſub ouis pelle cælat.

¶ Quare hoc opus inceptum ſit:& cõtra quos,& ad quid ꝑſit. Cap. IIII.

HI ergo de quibus dixi, cum præſente me ac dolente ſacrilegas ſuas litteras explicaſſent:& illorum ſuperba impietate ſtimulatus,& ueritatis ipſius conſcientia (ut ego arbitror) ſuſcepi, hoc munus, ut omnibus ingenii mei uiribus accuſatores iuſtitiæ refutarem: non ut contra hos ſcriberem, qui paucis uerbis obteri poterant, ſed ut omnes qui ubiq; idem operis efficiunt, aut effecerunt, uno ſimul impetu profligarem. Non dubito enim quin & alii plurimi,& multis in locis,& non modo græcis ſed etiam latinis litteris, monumentum iniuſtitiæ ſuæ ſtruxerunt, quibus ſingulis quoniam reſpondere non poteram, ſic agendam mihi hanc cauſam putaui, ut etiam priores cum omnibus ſuis ſcriptis peruenierem,& futuris omnem facultatem ſcribendi aut reſpondendi amputarem, præbeãt modo aures. Efficiam profecto ut quicũq; iſta cognouerit: aut ſuſcipiat quod ante damnauit, aut quod
Tertulliãi Apologeticum. eſt proximum deridere aliquando deſiſtat. Quanq̃ Tertullianus eãdem cauſam plene perorauerit in eo libro cui Apologitico nomen eſt, tamẽ quoniam aliud eſt accuſantibus reſpondere, quod in defenſione, aut negatione ſola poſitum eſt, aliud inſtituere, quod nos facimus, in quo neceſſe eſt doctrine totius ſubſtantiam
Cyprianus in Demetrianum. contineri: nõ defugi hunc laborem: ut implerem materiam, quam Cyprianus nõ executus eſt in ea oratione: qua Demetrianum (ſicut ipſe ait) oblatrantem atq; obſtrepentem ueritati redarguere conatur, qua materia non eſt uſus ut debuit. Non enim ſcripturæ teſtimoniis quã ille utiq; uanam: fictam: commentitiam putabat, ſed argumentis & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem ueritatis ignarũ, dilatis pauliſper diuinis lectionibus: formare hunc a principio tanq̃ rudem debuit. Eiq; paulatim lucis principia monſtrare, ne toto lumine obiecto caligaret. Nam ſicut infans ſolidi ac fortis cibi capere uim non poteſt,
Cõparatio ob ſtomachi teneritudinem, ſed liquore lactis ac mollitudine alitur, donec firmatis uiribus ueſci fortioribus poſſit: ita & huic oportebat quia nondum poterat capere diuina prius humana teſtimonia offerri: ideſt philoſophorum & hiſtoricorum, ut ſuis potiſſimum refutaretur auctoribus. Quod quia ille non fecit, raptus eximia eruditione diuinarum litterarum, ut his ſolis contentus eſſet: quibus fides conſtat: acceſſi deo inſpirante ut ego facerem:& ſimul ut iam cæteris ad imitandum pararem. At ſi hortatu noſtro docti homines ac diſerti huc ſe conferre cœperint:& ingenia ſua uimq; dicẽdi in hoc ueritatis campo iactare maluerint: euanituras breui religiones falſas, & occaſuram eſſe omnem philoſophiam: nemo dubitauerit: ſi fuerit omnibus perſuaſum tum hãc ſolam religionem: tum etiam & ſolam ueram eſſe ſapientiam. Sed euagatus ſum longius q̃ uolebam.

¶ De iuſtitia quam non modo philoſophi, ſed etiam poete, qui eos præceſſerũt tantis quæſierunt uiribus. Et quomodo pro uero haberi debeat non figmẽto poetico, ꝙ iuſtitia terras incolebat regnante Saturno,& aurea fuiſſe ſecula. Sed Ioue regnãte iuſtitiam eſſe fugatam. Cap. V.

Nunc

NVnc reddēda eſt de iuſtitia propoſita diſputatio, que aut ipſa ſumma eſt uirtus, aut fons eſt ipſa uirtutis: quā nō mō philoſophi quæſierunt, ſed poetæ quocꝫ qui priores multo fuerūt: & ante natū philoſophiæ nomen pro ſapientibus habebātur. Hi plane intellexerūt abeſſe hāc a rebus humanis: eamqꝫ finxerūt offenſam uitiis hoīum ceſſiſſe a terra in cælūqꝫ migraſſe, atqꝫ ut docerēt q̄d ſit iuſte uiuere. Solēt.n. p̄cepta per ambages dare: a Saturni tēporibus, q̄ illi uocāt aurea: repetūt exēpla iuſtitiæ, narrātqꝫ in quo ſtatu fuerit uita humana dū illa in terra moraret̄. Quod quidē nō pro poetica fictiōe, ſed pro uero habēdū eſt. Saturno.n. regnāte nōdū deorū cultibus inſtitutis, nec adhuc illa gēte ad diuinitatis opinionem cōſecrata deus unicꝫ colebat̄. Et iō nō erāt neqꝫ diſſenſiōes: neqꝫ inimicitiæ: neqꝫ bella. Nōdū ueſanos rabies nudauerat enſes, ut germanicus Cæſar in Arataeo loquit̄ carmine. Nec cōſanguineis fuerat diſcordia nata. Immo nec alienigenis q̄dē: neqꝫ ulli oīo gladii qui nudarent̄, fuerūt. Quis.n. p̄ſnte ac uigente iuſtitia, aut de tutela ſui cū nemo inſidiaret̄: aut de p̄nicie alterius cogitaret: cū nemo quicq̄ cōcupiſceret̄ Malebāt enim cōtēti uiuere cultu, ut Cice. in ſuo ait Arato, quod ē ꝓpriū nr̄æ religiōis. Ne ſignare q̄dē aut p̄tiri limite cāpū, Fas erat, in mediū q̄rebāt. Quippe cū deus cōmunē oībus terrā dediſſet, ut cōem degerēt uitā: nō ut rabida & furēs auaritia ſibi oīa uēdicaret: nec ulli deeſſet quod oībus naſceret̄. Quod poetæ dictū ſic accipi oportet, nō ut exiſtimemus nihil oīno: tūc fuiſſe priuati, ſed more poetico figuratū ut intelligamus tā liberales fuiſſe hoīes: ut natas ſibi fruges nō īcluderēt, nec ſolis abſcōditis incubarent, ſed pauperes ad cōmunionē ꝓprii laboris admitterent.

Iuſtitia ſūma uirtus.

Poetæ philoſophis antiqores

Iuſtitia a terris in cælū migrauit.

Saturni ſecula.

Aureū ſeculum.

Flumina iā lactis: iā flumina nectaris ibāt. Nec mirꝫ cū prōptuaria iuſtorꝫ benigne paterēt oībus: nec auaritia intercipiēs beneficia diuina famem ſitimqꝫ uulgo faceret: ſed oēs æqualiter abūdarēt, cū habentes non habentibus large copioſeqꝫ donarēt. Sed poſtq̄ Saturnus a filio pulſus: in Latiumqꝫ delatus eſt.

Arma iouis fugiēs: & regnis exul ademptis. Cum iā populus uel noui regis metu uel quia ſpōte deprauatus deū colere deſiſſet, regemqꝫ pro deo habere cœpiſſet, cum ipſe ꝓpemodum parricida exemplo cæteris eſſet, ad uiolandam pietatem.

Deſeruit propere terras iuſtiſſima uirgo. Sed non ut ait Cicero.

Et iouis in regno cæliqꝫ in parte reſedit. Quomodo enim poterat in eius regno reſidere aut commorari, qui patrem regno expulit, bello perſecutus eſt, exulem toto orbe iactauit̄ Ille malum uirus ſerpentibus addidit atris.

Aſtræa terras deſeruit.

Prædariqꝫ lupos iuſſit.i. odium & inuidiā. & dolum hoībus inſæuit, ut eſſent tanquā ſerpentes uenenati, tam rapaces q̄ lupi. Quod quidem uere faciunt hi qui iuſtos ac fideles deo perſequuntur dantqꝫ iudicibus ſæuiendi aduerſus inoxios poteſtatem. Fortaſſe aliquid eiuſmodi Iuppiter fecerit ad expugnandam tollendāqꝫ iuſtitiam, & ideo efferaſſe ſerpentes ac lupos acuiſſe traditur.

Tum belli rabies & amor ſucceſſit habendi. Neqꝫ immerito. Sublata.n. dei religione boni quocꝫ ac mali ſcientiā perdiderunt: ſic hominibus intercidit cōmunitas uitæ, & dirēptum eſt fœdus ſocietatis humanæ. Tum inter ſe manus inſerere cœperunt & inſidiari & gloriam ſibi ex humano ſanguine comparare.

¶ Quod cupiditas fons maloꝝ omniũ expulſa iuſtitias ſuas.i. iniquiſſimas pro
mulgauit leges & quomodo ſub ioue naturæ cõſortes ſeruituti ſubiecerit audax
auara ambitioſa ſuperba & crudelis impietas hoīum, & aureum expulit ſeculũ,
quod ſola facit puritas ueræ religionis. Cap. VI.

Auaritia malorum fons.

QVorum oīum malorum fons cupiditas erat, que.ſ.ex cõtemptu ue
ræ maieſtatis erupit.non tm̃.n.nõ participabant aliis hi quibus ali
quid affluebat, ſed aliena quoqꝫ rapiebãt in priuatum lucrum tra-
hentes omnia. & quæ antea in uſus hoīum etiã ſinguli laborabant,
in paucoꝝ domo conferebant. Vt.n.cæteros ſeruitio ſubiugarẽt,
in primis neceſſaria uitæ ſubducere & colligere cœperunt. Eaqꝫ firmiter concluſa
ſeruare ut beneficia cæleſtia facerent ſua non pp humanitatem quæ nulla in ipſis
erat: ſed ut oĩa cupiditatis & auaritiæ inſtrumẽta contraherent: leges etiã ſibi iuſti

Leges a q. bus ſanctæ

tiæ noĩe munitas iniquiſſimas iniuſtiſſimaſqꝫ ſanxerũt: quibus rapinas & auaritiã
ſuã contra uim multitudinis tuerent. Tantum igit authoritate quantum uiribus
aut opibus, aut auaritia præualebãt. Et quoniam nullum in his iuſtitiæ ueſtigium
fuit, cuius officia ſunt humanitas, equitas miſericordia: iam ſuperba & tumida in
æqualitate gaudebant, altioreſqꝫ cæteris hoĩbus ſatellitũ comitatu & ferro & inſi-
gni ueſte fulgebant. Hinc honores ſibi & purpuras & faſces inuenerunt ut ſæcu
rium gladiorumqꝫ terrore ſubnixi, quaſi iure dominorum perculſis ac pauẽtibus
imperarent: in hac conditione humanam uitam rex ille conſtituit: qui debellato ac
fugato parente non regnum: ſed impiam tyrannidem ui & hominibus armatis oc
cupauit. Et aureum illud iuſtumqꝫ ſeculũ ſuſtulit: coegitqꝫ homines malos & im
pios fieri: uel ex hoc ipſo: ꝙ ipſos auertit a deo ad ſe adorandum: quod error inſo
lentiſſimæ poteſtatis expreſſerat. Quis enim non metueret eum quẽ arma cinge

Iouis re gnum.

bant, quem ferri & gladiorum fulgor inſuetus circundabat? aut qui parceret alie-
no qui ne patri ſuo quidem pepercerat? Quem uero metueret, qui Titanam ro-
buſtã excellentemqꝫ uiribus gentem bello uicerat, occiſiõe deleuerat? Quid mi-
rum ſi omnis multitudo inſolito metu preſſa in unius adulationem conceſſerat?
hunc uerebantur, huic honores maximum deferebant. Et quoniam mores ac ui-
tia regis imitari genus obſequii iudicabat. Abiecerũt omnes pietatẽ ne exprobra
re regi ſcelus uiderentur, ſi pie uiuerent. Sic aſſidua imitatiõe corrupti diuinũ fas
reliquerunt, & paulatim male uiuendi conſuetudo mos factus eſt. Nec iã quicꝗ
ex antecedentis ſeculi pio atqꝫ optimo ſtatu manſit, ſed exploſa iuſtitia ueritatem
ſecum trahens reliquit hominibus errorem: ignorantiã, cæcitatẽ. Imprudẽtes igi
tur poetæ, qui eam ad cælum confugiſſe cecinerunt, i. ad iouis regnum. Si.n. ſecu
lo quod uocant aureũ: iuſtitia in terra fuit a ioue utiqꝫ pulſa eſt, qui aureũ ſeculũ
cõmutauit. Seculi aũt cõmutatio & expulſio iuſtitiæ nihil aliud ut dixi ꝗ deſertio
diuine religionis putanda eſt, quæ ſola efficit, ut hõ hoĩem carũ habeat. Eũqꝫ ſibi

fraternitatis

fraternitatis uinculo ſciat eſſe cõſtrictũ, ſiquidẽ pater idẽ & deus eſt oĩbus, ut dei
pr̃is cõmunis beneficia cũ his qui nõ hñt, partiatur: nulli noceat: nullũ ꝑmat nõ fo

Liberali tas regia laus.

res claudat hoſpiti, nõ aurem precanti, ſed ſit largus, beneficus liberalis, quas re-
gias eẽ laudes Tullius exiſtimauit. Hæc ẽ ꝑfecto iuſtitia & hoc aureũ ſeculũ qđ

ioue

ioue regnante primum corruptum, mox & ipſo & omni eius progenie conſecrata: deorumq; multorũ cultu ſuſcepto fuerat omne ſublatum.

¶ De aduentu Chriſti aureum ſeculum reſtituentis in electis, i. ueram reformantis religionem. Et ꝙ uirtus innoteſcit, & probatur exercitio uitiorum, ut liquidum ſit quare deus mala eſſe permiſerit. Cap. VII.

SEd deus ut parẽs indulgentiſſimus appropinquante ultimo tẽpore nuncium miſit: qui uetus illud ſeculum fugatamq; iuſtitiam reduceret ne humanum genus maximis: & perpetuis agitaretur erroribus. Rediit ergo ſpecies illius aurei temporis, & reddita quidẽ terræ, ſed aſſignata paucis iuſtitia eſt, quæ nihil aliud eſt, q̃ dei unici ſola pia & religioſa cultura. *[Iuſtitia quid]* Sed moueat fortaſſe aliquem cur ſi hæc ſit iuſtitia: non omni humano generi ſit data, nec in eam multitudo uniuerſa conſenſerit magnæ hoc diſputationis eſt, cur a deo cum iuſtitiam terræ daret non ſit retenta diuerſitas, quod & alio loco declaraui: & ubicũq; oportune inciderit explicabitur. Nunc deſignare id breuiſſime ſatis eſt, uirtutem aut cerni non poſſe, niſi habeat uitia contraria, aut non eſſe perfectam niſi exerceatur aduerſis. *[Virtus in aduerſis perficitur.]* Hanc enim deus bonorum & malorum uoluit eſſe diſtãtiam, ut qualitatem boni ex malo ſciamus: item mali ex bono, nec alterius ratio intelligi ſublato altero poteſt. *[Bonũ ex malo itelligimus.]* Deus ergo nõ excluſit malum, ut ratio uirtutis cõſtare poſſet. Quomodo enim patiẽtia uim ſuã nomenq; retineret, ſi nihil eſſet quod pati cogeremur? Quõ laudem mereret deuota deo ſuo fides, niſi eẽt aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores eẽ iniuſtos permiſit, ut cogere ad malum poſſent, ideo plures, ut uirtus eẽt pcioſa quod rara eſt. Quod quidẽ iam Quintilianus egregie ac breuiter oſtẽdit in capite obuoluto. *[Quintiliañ declam.]* Nã quæ inquit uirtus eſſet innocẽtia: niſi laudẽ raritas dediſſet? Verum quia natura ſic cõparatũ eſt, ut odiũ cupiditas: ira in id quod icubuerint, agant cæcos, ſupra hoĩem uidet̃ culpa uacare. Alioq̃ ſi natura pares omnibus affectus dediſſet: pietas nihil erat. Hoc q̃ uerũ ſit: doceat neceſſitas ipa rõnis. Si. n. uirtus eſt malis ac uitiis fortiter repugnare, apparet ſine malo ac uitio nullã eẽ uirtutẽ, quã deus ut abſolutã pfectãq; redderet: retinuit illud quod erat ei cõtrarium cum quo depugnare poſſet. Agitata enim malis quatiẽtibus ſtabilitatem capit, & quãto frequẽtius impellit̃, tanto firmius roborat̃. Hæc nimirum cã effecit, ut quãuis ſit hominibus miſſa iuſtitia, tñ aureũ ſeculũ nõ eẽ dicat̃, quia malũ non ſuſtulit ut retineret diuerſitatem, quæ ſacramentum diuinæ religionis continet ſola.

¶ Quare iuſtitia quæ improbatio eſt non uideat̃ ab hoibus, & ꝙ homo dei tẽplum eſt nõ aurum nec lapides. Et ꝙ deus uirtutibus colẽdus eſt, nõ corruptibilibus donis: Et ꝙ oĩa mala ex eo pueniũt, ꝙ plures dii colunt̃, quia ſi unus ſolus uere coleret̃: oẽs iura fraternitatis agnoſcerent & exercerent. Cap. VIII.

QVi ergo putant iuſtum eſſe neminem, ante oculos habẽt iuſtitiam ſed eam nolũt cernere. Quid eſt. n. cur illam uel ĩ carminibus uel in omni ſermone deſcribant, conquerẽtes eius abſentiam: cũ ſit faciliimũ bonos eẽ ſi uelit? Quid uobis ĩanẽ iuſtitiã depigitis: & optatis cadert̃ de cælo tãq̃ ĩ aliquo ſimulacro figuratã? Ecce ĩ cõſpectu

ueſtro eſt, ſuſcipite (ſi poteſtis) eamq; in domicilio ueſtri pectoris conſtituite. Nec difficile: nec alienũ a tpibus exiſtimetis. Eſtote æqui ac boni, & ſequet' uos ſua ſponte iuſtitia, quã quæritis. Deponite oẽm malam cogitationẽ de cordibus ueſtris & ſtatim uobis illud tẽpus aureũ reuertet', quod aliter conſequi nõ poteſtis: q̃ ſi ueꝝ deum colere cœperitis. Vos aũt manẽte cultu deoꝝ iuſtitiã deſideratis in terra quod fieri nullo pacto põt, ſed ne tum qdẽ potuit, cum putatis: qa nõ dum natis diis iſtis quos impie colitis: neceſſe eſt unius dei cultũ fuiſſe p terram eius. ſ. qui execrat' malitiã exigitq; bonitatẽ cuius tẽplũ eſt, nõ lapides aut lutum: ſed homo ipſe qui figurã dei geſtat. Quod tẽplũ nõ auro & gẽmaꝝ donis corruptibilibus, ſed externis uirtutũ muneribus ornat'. Diſcite igit' (ſiquid uobis reliq mentis eſt) hoĩes ideo malos & iniuſtos eẽ: quia dii colunt'. & ideo mala oĩa tẽbus humanis cottidie ingraueſcere, quia deus huius mũdi effector: & gubernator derelictus eſt. qa ſuſceptæ ſunt cõtra q̃ fas eſt ĩpie religiones. Poſtremo qa ne coli quidem uel a paucis deũ ſinitis. Quod ſi ſolus deus coleret', nõ eẽnt diſſenſiones & bella cũ ſcirent hoĩes ſe unius dei filios eẽ: ideoq; diuinæ neceſſitudinis ſacro & inuiolabili uinculo copulatos nullæ fierẽt inſidiæ, cũ ſcirẽt cuiuſmodi pœnas deus aĩaꝝ interfectoribus p̃paret: qui clandeſtina ſcelera & ipſas etiã cogitationes p̃uidet, non eẽnt fraudes neq; rapinæ, ſi deo p̃cipiẽte didiciſſent, & ſuo paruo eẽ cõtẽti: ut fragilibus & caducis ſolida & æterna p̃ferrent. Nõ eẽnt adulteria, & mulieꝝ ꝓſtitutiões, & ſtupra: ſi eẽt notũ oĩbus dãnari a deo: q̧cquid appetitur ultra generãdi cupiditatẽ. Nec fœminã neceſſitas cogeret pudorẽ ſuũ ꝓfanare, ut uictum ſibi obſcœniſſimum quærat: cũ & mares libidinem cõtẽnerẽt: & habẽtiũ pia & religioſa collatio nõ habẽtibus ſubueniret. Nõ eẽnt igit' (ut dixi) hæc oĩa in terris mala, ſi ab hoĩbus in legem dei coniuraret': ſi ab uniuerſis fierent: q̃ unus noſter populus operat': q̃ beatus eſſet, q̃q; aureus humanaꝝ rerum ſtatus ſi p totum orbem mãſuetudo: & pietas & pax: & innocentia, & æquitas & temperãtia, & fides moraret'. Deniq; ad regendos homines: non opus eſſet tam multis & tã uariis legibus, cum ad perfectam innocentiam dei lex una ſufficeret, neq; carceribus, neq; gladiis præſidium, neq; terrore pœnarum cum præceptorum cæleſtiũ ſalubritas humanis pectoribus infuſa ultro ad iuſtitiæ opera hoĩes erudiret. Nũc autem mali homines ſunt ignorantia recti ac boni. quod quidẽ Cicero uidit. Diſputãs. n. de legibus, ſicut una inquit eadẽq; natura mundus oĩbus partibus iter ſe cõgruentibus cohæret: ac nititur ſic oẽs hoĩes inter ſe natura cõfuſi, prauitate diſſentiunt, neq; ſe intelligunt eẽ conſanguineos & ſubiectos omnes ſub unam eandemq; tutelam, quod ſi teneretur, deorum ꝑfecto uita hoĩes uiuerent. Vniuerſa igit' mala quibus humanum genus ſeipſum inuicem conficit, iniuſtus atq; impius deorum cultus induxit. Nec enim poterant retinere pietatem, qui communem omnium patrem deum tanq̃ prodigi ac rebelles liberi abnegaſſent.

Hoĩes iter ſe cõſãguinei.

¶ Quod iniqui iuſtitiam quam ſibi abeſſe ſentiunt, omnibus abeſſe putant: & in eos qui iuſtiores & innocentiſſimi ſunt, atrocius ſæuiunt. i. in ſeruos Chriſti menſuram patrum implentes: qui caput omnium iuſtorum Chriſtum occiderunt: eo q; diſſimilitudo uitæ criminoſæ ſitiat ſanguinem innocentium. Cap. IX.

Nonnunq̃

NOn nunq̃ tamen ſentiunt ſe malos eſſe, & ueterꝝ ſeculoꝝ ſtatũ laudãt, & de moribus ſuis meritiſq; coniectant abeſſe iuſtitiam quam obuerſantem oculis ſuis non tãtum non ſuſcipiunt nec agnoſcunt uerũ etiam uiolenter oderunt & pſequunt̃ & exterminare contendunt. Fingamus hanc interim non eſſe iuſtitiã: quã nos ſequimur: qũo ſi illa uenerit, quã ueram putant, eam recipient, qui laniant & occidunt eos, quos & ipſi fatentur imitatores eſſe iuſtoꝝ, quia bona operant̃ & iuſta, cum ſi tãtummodo malos occiderẽt, digni eſſent ad quos iuſtitia non ueniret: cui nulla fuit alia cauſa linquendi terram q̃ humani cruoris effuſio. Q uãto magis cum pios interficiant, & ipſos iuſtitiæ ſectatores pro hoſtibus ducant, imo uero pluſquã pro hoſtibus: quibus utiq; cum animas eoꝝ & opes & liberos ferro & igni appetant: tamen parcit̃ uictis: & eſt locus inter arma clementiæ. Aut ſi adeo ſæuire placuit nihil plus in eos fit: quã ut occidant̃, uel in ſeruitutẽ adducant̃. Hoc uero inenarrabile eſt: quod fit aduerſus eos qui malefacere neſciunt. Et nulli nocentiores habent̃: quã qui ſunt ex omnibus innocentes. Audent igitur homines improbiſſimi iuſtitiæ facere mentionẽ: qui feras immanitate uincunt, qui placidiſſimũ dei gregem uaſtãt; ceu lupi rapaces atra in nebula, quos improba uentris Exegit cæcos rabies: Verũ hos non uentris, ſed cordis rabies efferauit, nec atra nebula, ſed apta prædatione craſſant̃, nec unquã conſcientia ſcelerum reuocat, ne ſanctum ac pium nomen iuſtitiæ ore illo uiolent: quod cruore innocentiũ tanquã rictus beſtiaꝝ madent. Huius tanti & tam ptinacis odii quã potiſſimũ cãm eſſe dicamus? Vtrum ne ueritas odium pariat (ut ait poeta quaſi diuino ſpiritu inſtructus) an erubeſcunt corã iuſtis & bonis eſſe nequã: an potius utrũq;? Nam & ueritas ideo ſemp inuiſa eſt q2 is qui peccat: uult habere liberũ peccãdi locum: nec aliter ſe putat malefactoꝝ uoluptate ſecurius pfrui poſſe, quaſi nemo ſit cui delicta non placeãt. Ergo tanquã ſceleꝝ & malitiæ ſuæ teſtes extirpare funditus nitunt̃, & tollere, graueſq; ſibi putant tanquã uita eoꝝ coarguatur. Cur.n. ſint aliqui intempeſtiue boni qui corruptis moribus publicis, cõuiciũ beneuiuẽdo faciãt. Cur non oẽs ſint æque mali rapaces, impudici, adulteri, periuri, cupidi, fraudulenti? quin potius auferant̃, quibus coram male uiuere pudet: qui peccãtium frontem, & ſi non uerbis quia tacẽt, tamen ipſo genere uitæ diſſimili feriunt & uerberant. Caſtigare enim uidet̃ quicũq; diſſentit. Nec eſt magnopere mirãdũ ſi aduerſus homines iſta fiunt, cũ aduerſus ipſum deũ pp eãdem cauſam iſurrexerit etiam populus in ſpe conſtitutus, nec dei neſcius: ſequiturq; iuſtos eadem neceſſitas: quæ ipſum iuſtitiæ uiolauit authorem. Vexãt ergo & exquiſitis pœnaꝝ generibus excruciant, parũq; habent interficere quos oderunt: niſi etiã crudelitas corporibus illudat. Si qui autem doloris uel mortis metu, uel ſuapte perfidia cæleſte ſacramentum deſeruerit: & ad funeſta ſacrificia conſenſerint: eos laudãt: & honoribus mactant: ut eoꝝ exemplo cæteros illiciãt. Q ui autem magni exiſtimauerint fidẽ: cultoreſq; ſe dei nõ abnegauerint, in eos uero totis carnificinæ ſuæ uiribus ueluti ſanguinẽ ſitiãt, icũbunt, & deſpatos uocãt: q̃a corpori ſuo minime pcunt; q̃ſi q̃cquã deſpatius ẽẽ poſſit quã torquere ac dilaniare eũ; quẽ ſcias inocẽtẽ. Adeo uero nec pudor

Chriſtiãorũ pſecutiões.

Verg. loc.

Veritas odiũ parit.

Boni cur odio ſint improbis.

ullus apud eos ſupereſt: a q̄bus abeſt omnis humanitas: & detorquent in homi
nes iuſtos cõuicia ſibi congruentia. Impios enim uocant ipſi. ſcilicet pii & ab hu-
mano ſanguine abhorrentes: cum ſi & actus ſuos conſiderent, & illorum quos tã
quã impios dãnant, iam intelligant q̄ mendaces ſint: & his omnibus quæ aduer-
ſus bonos aut dicunt aut faciunt digniores. Non enim de noſtro ſed de illorũ nu
mero ſemper exiſtunt, qui uias obſideant armati, maria prædent: uel ſi palã graſ-
ſari non licuit uenena clam temperent: qui uxores necent, ut dotes earum lucren-
tur; aut maritos ut adulteris nubant. qui natos ex ſe pueros: aut ſtrangulent, aut ſi
nimium pii fuerint, exponant, qui libidines incæſtas nec a filia, nec a ſorore, nec a
Scelera gẽtilium. matre, nec a ſacerdote contineant: qui aduerſus ciues ſuos patriamq; coniurent:
qui neq; eculeum timeant: qui deniq; ſacrilegia committant: & deorum (quos co-
lunt) templa diſpolient. & ut quæ leuia ſunt atq; inuſitata dicamus. qui hęredita-
tes captent: teſtamenta ſupponant: iuſtos hæredes uel auferant: uel excludant: q
corpora ſua libidinibus proſtituant. qui deniq; ĩmemores quod nati ſunt: cum fœ
Molliciei exprobratio. minis patientia certent. qui ſanctiſſimam quoq; corporis ſui partem contra fas oẽ
polluant & profanent: qui uirilia ſua ferro metãt & quod eſt ſceleratius ut ſint re
ligionis antiſtites: qui nec uitæ quidem ſuæ parcant: ſed extinguẽdas publice ani-
mas uendant: qui ſi iudices ſedeant, aut ĩmeritos perdãt mercede corrupti, aut no
xios impune dimittant: qui cælum quoq; ipſum ueneficiis appetant: tanquã eorũ
malitiam terra non capiat. Hæc inquã & his plura ſcelera utiq; ab his fiũt: qui de-
os colũt. Quis ĩter hæc tot & tanta iuſtitiæ locus eſt? Et ego de multis pauca col-
Seneca uitiorũ accuſator acerrimus. legi: non ut arguerem: ſed ut oſtenderem, Qui uolẽt ſcire omnia Senecæ libros
in manu ſumant, qui morum uitiorumq; publicorum & deſcriptor, uerissimus,
& accuſator acerrimus fuit. Sed & Lucillius tenebroſam iſtam uitam circũſcri-
pte breuiterq; dipinxit his uerſibus.
Nũc uero a mãe ad noctẽ feſto atq; pfeſto, Totus itẽ piterq; dies pplusq; pres q;
Iactare: ide foro oẽs & decedere nuſq̄. Vni ſe atq; eidẽ ſtudio oẽs dedere & arti
Verba dare: ut caute poſſit pugnare doloſe.
Hominũ perditiſs. ſtudia. Blanditia certare: bonum ſimulare uirum ſe:
Inſidias facere, ut ſi hoſtes ſint omnibus omnes. Noſtro autem populo quid hor
poteſt obiici: cuius omnis religio eſt: ſine ſcelere ac ſine macula uiuere? Cum igit̃
uideant ſe ac ſuos ea quæ diximus gerere: noſtros autem nihil aliud operari niſi
æquum & bonum: poterãt (ſiquid ſaperẽt) ex hoc intelligere: & illos qui bonũ
faciunt: pios eſſe: & ſe impios qui nefanda committunt: neq; enim fieri põt: ut q
in omnibus uitæ ſuæ actibus non errant: in ipſa ſumma errent. Hoc eſt in religio
ne quæ rerum omnium caput eſt. Impietas enim ſuſcepta in eo quod eſt ſummũ
bonum: per cætera uniuerſa frequentat̃: eoq; fieri non poteſt: ut ipſi qui errant in
omni uita: & non in religione fallant̃: quoniam pietas in ſummo regulam tenẽs:
tenorem ſuum ſeruat & in cæteris. Ita fit ut in utraq; parte de conditione rerum
quæ geruntur: qualis ſit ſumma ipſa noſcatur.

¶ De impia iniquorum qui deum neſciũt pietate. Et quid & ſit uera pietas: quã
deorum cultores aſſequi nequeunt propter ſubiectas cauſas. Cap. X.

Operæpretium

OPeræpretium eſt cognoſcere illorum pietatẽ:ut ex his quæ clementer ac pie faciunt, poſſint intelligi, qualia ſint quæ ab his contra iura pietatis geruntur. At ne quem uidear inclementer inceſſere: aliquam mihi perſonam poeticam ſumam quæ ſit uel maximum pietatis exemplum. Apud Maronem rex ille.

Q uo iuſtior alter
Nec pietate fuit: nec bello maior & armis. Q ui nobis documenta iuſtitiæ ꝑtulit.
Vinxerat & poſt terga manus: quos mitteret umbris: Verg. loc.
Inferias cæſo ſparſuros ſanguine flammas.

Q uid poteſt eſſe hac pietate clementius ꝙ mortuis humanas uictimas immolare & ignem e tuore hominum tanꝗ oleo paſcere? Sed fortaſſe hoc non ipſius uitium fuerit, ſed poetæ: qui inſignem pietate uirum inſigni ſcelere fœdauit. Vbi eſt ergo poeta illa pietas quam ſæpiſſime laudas.

Ecce pius Ænæas. Sulmone creatos.
Q uattuor hic iuuenes totidem quos educat Vphens.
Viuentes rapit inferias: quos immolet umbris:
Captiuoq; rogi perfundat ſanguine flammas.

Cur ergo dicebat eodẽ ipſo tẽpore quo uictos ipſos homines ad imolationem mittebat? Equidem & uiuis cõcedere uellẽ: cũ quos uiuos habeat in poteſtate: uice pecudũ iuberet occidi? Sed hæc (ut dixi) culpa nõ illius fuit qui litteras fortaſſe nõ didicerat: ſed tua qui cũ eſſes eruditus ignoraſti tamen quid eſſet pietas & illud ipſum quod nefarie: quod deteſtabiliter fecit, pietatis eſſe officiũ credidiſti: uidelicet ob hoc unum pius uocat' quia patrem dilexit. Q uid q; bonus Æneas haud aſpernenda precantes trucidauit? (Aeneas cur pius.) Adiuratus enim per eundem patrem, & ſpem ſurgentis Iuli, nequaꝗ pepercit furiis accenſus & ira. Q uiſꝗ ne igitur putet hunc aliqd in ſe uirtutis habuiſſe qui & furore tanꝗ ſtipula exarſerit, & manium patris per quẽ rogabatur oblitus iram frænare non quiuerit? Nullo igitur modo pius, qui nõ tantũ non repugnantes, ſed etiam ꝓcantes iteremit. Dicet hic aliquis. Q uæ igi' aut ubi: aut qualis eſt pietas? Nimirum apud eos qui bella neſciunt, qui concordiam cum omni ui ſeruant, qui amici ſunt etiam inimicis, qui oẽs hoies pro fratribus diligũt, q cohibere iram ſciunt, omnemq; animi furorem tranquilla moderatione lenire. Q uanta igitur caligo, quanta tenebraꝝ & erroꝝ nubes hoium pectora obduxit, qui cum ſe maxime pios putãt, tam maxime fiũt impii. Q uãto.n. religioſius terrenis iſtis ſimulacris ſeruiunt, tanto magis ſcelerati aduerſum nomen diuinitatis ueræ exiſtunt. Itaq; pro merito impietatis ſuæ grauioribus malis ſæpe uexantur, quorum cauſam quia neſciũt, fortunæ culpa ois aſcribit' & locum inuenit Epicuri philoſophia nihil ad deos pertinere cẽſentis, nec gratia eos tãgi, nec ira moueri, qa & cõtẽptores eoꝝ ſæpe uideãt beatos: & cultores ſæpe miſeros. (Deos hũana nõ curare.) Q uod eo fit qa cũ religioſi uideãtur & natura boni, nihil tale credũtur mereri, quale ſæpe patiuntur. Cõſolant' ſe tñ accuſatiõe fortunæ: nec ſentiũt: q; ſi eſſet ulla, cultoribus ſuis nũꝗ noceret. Merito igi' hmõi pietatẽ pœna cõſequit': & offenſa diuinitas ſcelere hominũ praue religioſorum: graui eos infortunio mactat, qui licet ſanctis moribus

uiuant in ſumma fide atq; innocentia: tamen quia deos colunt, quorum ritus impios ac profanos deus uerus odio habet: a iuſtitia & a numine ueræ pietatis alieni ſunt. Nec eſt difficile docere cur deorum cultores boni & iuſti eſſe non poſſint. Quomodo enim ſanguine abſtinebunt qui colunt cruentos deos Martē atq; Bellonam? quo aut parentibus parcent: qui expulſorem patris ſui iouem? aut natis ex ſe infantibus? qui colunt Saturnum? quo pudicitiam tuebuntur: qui colūt deā nudam & adulteram, & quaſi apud deos pſtitutā? quomodo ſe a rapinis & fraudibus abſtinebunt, qui Mercurii furta nouerunt, docentis non fraudis eſſe decipere ſed aſtutiæ? Quo libidines coercebunt, qui Iouem, Herculem, Liberū: Apollinem, cæteroſq; uenerant, quorum adulteria & ſtupra in mares & fœminas non tantum doctis nota ſunt, ſed exprimuntur etiam in theatris atq; cantantur ut ſint omnibus notiora? Poſſunt ne inter hæc iuſti eſſe homines, qui etiam ſi natura ſint boni: ab ipſis tamen diis erudiantur ad iniuſtitiam? Ad placandum enim deū quē colas, his rebus opus eſt, quibus illum gaudere ac delectari ſcias. Sic fit ut uitam colentiū deus pro qualitate nois ſui formet, qm̄ religioſiſſimus eſt cultus imitari.

Dæorū cultores bonos & iuſtos eē nō poſſe.

¶ Quod pſecutores chriſtianorū non modo beſtiæ fuerint: ſed ipſis beſtiis brutiores & truciores. Quibus & quare tormentis martyres afficiāt. Cap. XI.

His igitur hominibus qui deorum ſuorum moribus congruunt, quia grauis eſt & acerba iuſtitia eandem impietatem ſuam qua in cæteris rebus utuntur, aduerſus iuſtos uiolenter exercent. Nec immerito a prophetis beſtiæ nominantur. Præclare itaq; M. T. Etenim ſi nemo eſt inquit, qui mori malit, q̄ conuerti in aliquam figuram beſtiæ quāuis mentem hominis habiturus quanto eſt miſerius in hominis figura animo eſſe efferato. Mihi quidem tanto uidetur: quanto eſt preſtabilior animus corpore. Aſpernantur itaque corpora beluarum, quibus ſunt ipſi ſæuiores, ſibique adeo placent, q; homines ſint nati: quotum nihil niſi liniamēta & ſummam figuram gerunt. Nam quis Caucaſus? quæ India? quæ Hyrcania? tam immanes tam ſanguinarias beſtias unq̄ aluit? Quoniam ferarum omnium rabies uſque ad uentris ſanetatem furit, fameq; ſedata protinus conquieſcit. Illa eſt uera beſtia, cuius una iuſſione funditur ater ubique cruor: crudelis ubiq; luctus: ubique pauor & plurima mortis imago. Nemo huius tantę beluæ immanitatem poteſt pro merito deſcribere. qui uno loco recubans tamē per totum orbem dentibus ferreis ſæuit: & non tantum artus hominum diſſipat: ſed & oſſa ipſa comminuit, & in cineres fundit: nequis extet ſepulturæ locus. quaſi uero id affectent: qui deum confitentur, ut ad eorum ſepulchra ueniatur, ac non ut ipſi ad eum perueniant. Quænam illa feritas, quæ rabies, quæ iſania eſt, lucem uiuis terram mortuis denegaſſe? Dico igitur nihil eſſe miſerius his omnibus quos miniſtros furoris alieni, quos ſatellites impiæ iuſſionis neceſſitas aut inuenit, aut fecit. Non enim honor ille aut prouectio dignitatis fuit, ſed hominis dānatio ad carnificinam: dei uero ad pœnam ſempiternam. Quæ autem per totum orbem ſinguli geſſerint enarrare impoſſibile eſt. Quis enim uoluminum numerus capiet tam infinita tā uaria genera crudelitatis? Accepta .n. poteſtate pro ſuis moribus qſq; ſæuit. Alii

Crudeles i boium figura beluæ.

Martyrū cruciatus.

p̄nimia

ptæ nimia tumiditate plus auſi ſunt, q̃ iubebâtur. Alii ſuo proprio aduerſum iuſtos odio: quidã naturali mentis feritate nõnulli ut placerẽt: & hoc officio uiã ſibi ad altiora munirent. Alii ad occidendum præcipites extiterũt, ſicut unus in phrygia qui uniuerſũ populũ cũ ipſo pariter cõuenticulo cõcremauit. Sed hic quanto ſæuior tãto clemẽtior inuenit. Illud uero peſſimũ genus eſt cui clemẽtiæ ſpecies falſa blãdit: ille ſæuior ille grauior ẽ carnifex qui neminẽ ſtatuit occidere. Itaq; dici nõ põt huiuſmodi iudices quãta & q̃ grauia tormẽtoꝝ genera excogitauerint ne ad defectũ ꝓpoſiti ſui puenirẽt. Hæc aũt non tãtũ iõ faciũt ut gloriari poſſint nullũ ſe innocẽtiũ peremiſſe: nã & ipſe audiui aliquos gloriãtes quia adminiſtratio ſua in hac parte fuerit incruẽta: ſed inuidiæ cã ne aut ipſi uincãtur, aut illi uirtutis ſuæ gloriã cõſequãtur. Itaq; in excogitãdis pœnaꝝ generibus nihil aliud q̃ uictoriã excogitãt. Sciũt enim certamẽ illud eſſe & pugnã. Vidi ego in Bithynia præſidem gaudio mirabiliter elatũ tãquã barbaroꝝ gentem aliquã ſubegiſſet, ꝙ unus qui per biẽnium magna uirtute reſtiterat poſtremo cædere uiſus eſt. Contendunt igit̃ ut uincãt & exquiſitos dolores corporibus immittunt: & nihil aliud euitãt q̃ ut ne torti moriãtur. Quaſi uero mors tãtum nos beatos faciat ac etiã nõ tormenta quãto fuerint grauiora tãto maiorem uirtutis gloriã pariãt. Illi aũt pertinaci ſtultitia iubent curã tortis diligẽter adhiberi: ut ad alios cruciatus mẽbra renouent̃ & paret̃ nouus ſanguis ad pœnã. Quid tã piũ tã beneficum tã humanũ fieri poteſt? non curaſſent tã ſollicite quos amarent. Hæc eſt deorum diſciplina. Ad hæc opera cultores ſuos erudiunt: hæc ſacra deſiderãt. Quin etiã ſceleratiſſimi homicidæ contra pios impiã iura cõdiderunt, nã & conſtitutiões ſacrilegæ & diſputationes iuriſperitorum leguntur iniuſtæ. Domitius de officio proconſulis libro ſeptimo reſcripta principum nefaria collegit: ut doceret quibus pœnis affici oporteret eos qui ſe cultores dei confiterentur. *Chriſtianorũ ſupplicia lege cõſtituta.*

❡ Quõ ipſi carnificibus grati facti ſunt: qui diligunt inimicos. Et ꝙ expetibilius eſt eſſe bonũ & malũ putari, quã malũ eẽ & uideri bonũ. Cap. XII.

Quid his facias, qui ius uocãt carnificinas ueterũ tyrãnorum aduerſus innocentes rabide ſæuiẽtiũ? Et cũ ſint iniuſtitiæ crudelitatiſq; doctores, iuſtos eẽ ſe tñ ac prudentes uideri uolũt, cæci: & hebetes, ac reꝝ & ueritatis ignari. Adeo ne uobis o perditæ mentes inuiſa iuſtitia eſt: ut eã ſummis ſceleribus adæquetis. Adeo ne apud uos perit innocentia, ut ne morte quidem ſimplici dignã iudicetis. Sed ſupra omnia facinora habeat̃ nullum facinus admittere, pectuſq; purum ab omni ſceleris contagione præſtare. Et quoniã cõmuniter cum deorum cultoribus loquimur, liceat per uos benefacere uobiſcum. Hæc eſt enim lex, noſtra: hoc opus, hæc religio. Si uobis ſapientes uidemur, imitamini. Si ſtulti: cõtemnite, aut etiã ridete, ſi libet. nobis enim ſtultitia noſtra prodeſt. Quid latraris? quid affligitis? nõ inuidemus ſapiẽtiæ ueſtræ. Hanc ſtultitiã maluimus, hãc amplectimur. Hoc nobis credimus expedire, ut uos diligamus, & in uos ipſos qui odiſtis oĩa conferamus. Eſt apud Ciceronem non abhorrens a uero locus in ea diſputatione, quæ habetur a Furio contra iuſtitiã. Quæro inquit ſi duo ſint quorum alter optimus uir, æquiſ

ſimus ſumma iuſtitia, ſingulari fide, alter īſigni ſcelere & audacia, & ſi in eo ſit er/

Bonũ præſtat eſſe & malũ putari q̃ cõtra.

rore ciuitas, ut bonum illum uirum, ſceleratum facinoroſum, nefarium putet: Cõ
tra autem qui ſit improbiſſimus, exiſtimetur eſſe ſumma probitate ac fide, proq;
hac opinione omnium ciuium bonus ille uir uexetur, rapiatur: manus ei deniq;
auferãtur, effodiãtur oculi, dãnetur: uinciat̃, uratur, exterminetur: egeat. Poſtre/
mo iure etiã optimo omnibus miſerrimus eẽ uideatur, contra aũt ille improbus
laudetur: colatur: ab omnibus diligatur. Omnes ad eum honores: omnia imperia:
omnes opes omnes deniq; copiæ conferantur. Vir deniq; optimus omnium æſti
matione: & digniſſimus omni fortuna iudicetur. Quis tandem erit tam demens:
qui dubitet utrum ſe eſſe malit? Profecto quaſi diuinaret quæ nobis mala: & quo
modo uentura eſſent propter iuſtitiam, hoc poſuit exemplum. Hæc enim popu/
lus noſter patitur omnia, errantium prauitate. Ecce in eo eſt errore ciuitas uel po
tius orbis ipſe totus, ut bonos & iuſtos uiros tanq̃ malos & impios perſequatur:
excruciet, dãnet, occidat. Nam ꝙ ait neminẽ eſſe tam demẽtem: qui dubitet utrũ
ſe eſſe malit. Ille quidem ut is qui contra iuſtitiam diſſerebat hoc ſenſit: malo ſapi

Malũ præſtat eſſe & bonũ putari q̃ cõtra.

entem malum eſſe cum bona æſtimatione: q̃ bonum cum mala. A nobis autẽ ab/
ſit hæc amentia: ut falſum uero anteponamus. An boni noſtri qualitas ex populi
potius pẽdebit erroribus q̃ ex cõſciẽtia noſtra: & iudicio dei? Aut aliqua nos felici
tas illiciet unquam, ut nõ potius ueram bonitatem cum omni malo: quam falſam
cum omni proſperitate malimus? Sua ſibi habeãt regna: reges, ſuas diuitias diui
tes (ut loquitur Plautus) ſuam uero prudẽtiam prudẽtes: relinquãt nobis ſtultiti
am noſtram, quam uel ex hoc apparet eſſe ſapiẽtiam ꝙ eam nobis inuidẽt. Quis
nam ſtulto inuideat, niſi qui ipſe ſit ſtultiſſimus? Illi autem nõ adeo ſunt ſtulti ut
ſtultis inuideãt: ſed ex eo accurate, ꝙ ſollicite perſequuntur, ſtultos nõ eſſe cõce/
dunt: cur enim tam crudeliter ſæuiũt, niſi quia metuũt ne in dies inualeſcẽte iuſti
tia cum diis ſuis uaricoſis relinquãtur? ſi ergo cultores deorum ſapiẽtes ſunt, nos
ſtulti: quid metuunt ne ſapiẽtes illiciãtur a ſtultis?

¶ Quod ex eo patet iuſtitia chriſtianæ religiõis: & ueritas fidei: ꝙ de cultoribus
deorum creſcit eccleſia, ſed de eccleſia nec minis nec tormẽtis cõpelli poſſint ad
cultũ deoꝝ: licet quidã ſacrificaſſe ex infirmitate legãtur inuiti, qui tñ poſtea per
pœnitẽtiam in quo Nouatiani cõfutãtur: ſurrexerũt fortiores. Et ꝙ patientia mar
tyrum ſolidiſſimũ eſt chriſtianæ religiõis fundamẽtum. Cap. XIII.

CVm aũt noſter numerus ſemp deoꝝ cultoribus augeat̃: nũq̃ ue/
ro ne in ipſa quidẽ perſecutiõe minuatur: qm̃ peccare hoĩes, & in
quinari ſacrificio poſſunt: auerti aũt a deo nõ poſſũt. Valet enim
ui ſua ueritas. Quis eſt tam excors: tamque cæcus: qui nõ uideat
quæ in utraq; ſit parte ſapiẽtia? Sed illi malitia & furore cæcantur
ne uideãt: ſtultoſq; arbitrãtur eſſe: qui cũ habeãt in ſua poteſtate ſupplicia uita/
re: cruciari tamẽ & mori malũt, cum poſſint ex eo ipſo prouidere nõ eſſe ſtultitiã:
in quam tãta hominum milia per orbem totum una, & pari mente cõſentiunt. Si
enim fœminæ ſexus infirmitate labũtur, nam īterdum iſti muliebrem, & anilem
ſuperſtitionem uocant; uiri certe ſapiunt; ſi pueri, ſi adoleſcentes improuidi ſunt

per ætatem, maturi certe ac ſenes habent ſtabile iudicium. Si una ciuitas deſipit: cæteræ utiq; inumerabiles ſtultæ eē nō poſſunt. Si una prouincia, una natio, ꝓuidentia caret: cæteras oēs habere ītelligētiam recti neceſſe ē. Cum uero ab ortu ſolis uſq; ad occaſum lex diuina ſuſcepta ſit: & oīs ſexus, oīs ætas, & gens, & regio unis ac paribus animis deo ſeruiāt, eadē ſit ubiq; patiētia, idē cōtemptus mortis, ītelligere debuerāt aliqd in ea re eſſe rōnis, quod nō ſine cā uſq; ad mortem defendatur, aliquid fūdamēti ac ſoliditatis, quod eam religionē nō tātum iniuriis ac uexatiōe ſoluat: ſed augeat ſemp & faciat firmiorem. Nam & in hoc quoq; illoꝝ malitia cōuincit᷑, qui euertiſſe ſe funditus religionem dei opinant᷑, ſi hoīes īquinauerint, cū & deo ſatiſfacere liceat: & nullus ſit tam malus dei cultor, quin data facultate ad placidum dñm reuertat᷑: & quidē deuotiōe maiori. Peccati enim conſcientia, & metus pœnæ religioſiorē facit. & ſemp multo firmior ē fides ꝗ reponit pœnitētia. Si ergo ipſi cū deos arbitrātur ſibi iratos: tñ donis, & ſacrificiis, & odoribus placare eos credūt, quid ē tandē ꝙ deū noſtrū tam īmitē: tam īplacabilem putent: ut uideat᷑ is iam chriſtianus eē non poſſe: qui diis eoꝝ coactus inuituſq; libauerit? niſi forte contaminatos ſemel putant animū trāſlaturos, ut ſua ſponte facere īcipiant, qđ ꝑ tormēta fecerūt? Quis id officiū libēs ſubeat qđ ab iniuria cœpit? Quis cū uideat lateꝝ ſuoꝝ cicatrices, nō magis oderit deos propter quos æterna pœnaꝝ īſignia & īpreſſas uiſceribus ſuis notas geſtet: ita fit ut data diuinitus pace, & qui fuerūt uniuerſi redeant, & alius ꝑꝑ miraculū uirtutis nouus populus accedat. Nā cū uideat uulgus dilacerari hoīes uariis tormētoꝝ generibus, & iter fatigatos carnifices īuictam tenere patiētiam: exiſtimant id qđ res ē: nec conſenſum tam multoꝝ nec ꝑſeuerantiam moriētium uanam eē: nec ipſam patiētiam ſine deo cruciatus tantos poſſe ſupare. latrones & robuſti corꝑis uiri eiuſmodi laceratiōes ꝑferre nequeūt, exclamāt, & gemitus edūt. Vincūtur enim dolore, quia deeſt illis īſperata patiētia. Noſtri aūt (ut de uiris taceam) pueri & mulierculæ tortores ſuos tacite uincūt, & exprimere illis gemitū nec ignis poteſt. Eant romani & Mutio glorietur, & Regulo. Quoꝝ alter necandum ſe hoſtibus tradidit, ꝙ captiuum puduit uiuere. Alter ab hoſtibus deprehēſus cū uideret ſe mortē uitare nō poſſe, manū foco iniecit, ut pro facinore ſuo ſatiſfaceret hoſti: quē uoluit occidere: eaq; pœna ueniam quam nō meruerat accepit. Ecce ſexus fœmineus & fragilis ætas dilacerari ſe toto corpore uriq; ꝑpetit᷑ nō neceſſitate, qa licet uitare ſi uellent, ſed uoluntate quia confidunt in deo.

Fides firmior ē quam repōit pœnitentia.

Scæuolæ fortitudo. Reguli cōſtantiam.

Confido

¶ De uera uirtute chriſtianorum, qui in culmine patiētiæ cōſtituti: philoſophos laudatores patiētiæ antecedunt, uirtute patiendi. Et ꝙ uanum & ſtultū eſt imaginatam terram, ut deum colere. Cap. XIIII.

SEd hæc eſt uera uirtus: quam philoſophi quoq; gloriabūdi nō re ſed uerbis inanibus iactant, differētes nihil eē tam cōgruēs uiri ſapiētis grauitati atq; cōſtātię, ꝗ nullis terroribus de ſnīa & ꝓpoſito poſſe depelli: ſed tanti eē cruciari & mori, ne fidē ꝓdat, ne ab officio diſcedat, ne metu mortis aut dolore acerbo ſubactus aliqd faciat iniuſtum: niſi forte delirare illi uidet᷑ Flaccus in lyricis cum dicit. Iuſtum: &

Horātii locus.

tenacem ꝓpoſiti uirum: Non ciuium ardor praua iubentium: Non uultus inſtantis tyrãni mente quatit ſolida. Q uo nihil uerius dici poteſt, ſi hoc ad eos referat᷑: q nullos cruciatus nullam mortem recuſant, ne a fide iuſtitiaq; declinẽt, qui nõ tyranicas iuſſiones: nõ præſidium: nõ gladios tremunt quo minus uerum & ſolidã libertatem conſtanti mẽte defendant, quæ in hoc ſolo tuẽda ſapiẽtia eſt. Q uis. n. tam iſolẽs tam elatus eſt qui me uetet & oculos in cælum tollere? qs imponat mihi neceſſitatem uel colẽdi quod nolim uel quod uelim non colendi? Q uid nobis iam ulterius relinquet᷑ ſi etiam hoc quod uoluntate fieri oportet libido extorquet aliena? nemo iſtud efficiat ſiquid eſt nobis ad cõtemnendam mortem doloremq; uirtutis eſt. Q uam cõſtãtiã ſi tenemus, cur ſtulti iudicamur, faciẽtes ea quæ philoſophi laudat. Recte igit᷑. Seneca incongruentiam hominibus obiectans ait. Sũma uirtus illis uidet᷑ magnus animus. Et idem, eum qui cõtẽnit mortem pro furioſo habent, quod eſt utiq; ſummæ peruerſitatis. Sed hi uanarum religionũ cultores eadem ſtultitia id obiiciunt, quia uerum deum non intelligunt, quos Sibylla Erythæa, κωφοὺς καὶ ἀνοήτους uocat, ſurdos ſcilicet & excordes qui nec audiãt diui-

Imagiatũ.

na, nec ſentiant. Sed terram digitis ſuis imaginatam metuãt & adorẽt. Q uæ nũc cauſa ſit ut eos qui ſapientes ſunt ſtultos putẽt: magna ratio eſt, nec enim fruſtra falluntur. Q uæ nobis diligenter eſt explicanda, ut errores ſuos tandem (ſi fieri poteſt) agnoſcant.

¶ Q uare ſapiẽtes habẽtur pro ſtultis, & quomodo in duabus præcipue uirtutibus, pietate ſcilicet & æquitate iuſtitia cõſtet: & quid pietas ſecũdum Triſmegiſtum, & quid æquitas ſecundum Cic. quarum neutram aſſequi potuerũt Romani uel græci, nec aliqui niſi chriſtiani. Cap. XV.

Iuſtitia ſpeciem ſtultitiæ habet.

IVſtitia ſuapte natura ſpeciẽ quandã ſtultitiæ habet, qđ ego & diuinis & humanis teſtimoniis confirmare poſſum: Sed nihil fortaſſe apud iſtos agemus, niſi iſtos de ſuis doceamus auctoribus non poſſe iuſtũ quenq̃ eſſe quod eſt cõiunctum cum uera religione: aut ſapiẽtia: niſi ſtultus eſſe uideat᷑.

Carneadis phi eloq̃ntia.

Carneades academicæ ſectæ philoſophus: cuius in diſſerendo quæ uis fuerit: quæ eloquentia, quod acumen, qui neſcit is ex prædicatione Cic. intelliget aut Lucilii: apud quem diſſerens, Neptũnus de re difficillima oſtendit nõ poſſe id explicari, nec ſi Carneadẽ ipſum orchus remittat.

Galba cenſor.
Cato cenſor.

Is cum legatus ab Athenienſibus Romam miſſus eſſet: diſputauit de iuſtitia copioſe: audiente Galba & Catone cẽſoribus maximis tũc oratoribus. Sed diſputationem ſuam poſtridie cõtraria diſputatiõe ſubuertit: & iuſtitiã quã pridie laudauerat ſuſtulit, nõ quadam phi grauitate, cuius firma & ſtabilis debet eẽ ſnia. Sed quaſi oratorio exercitii genere ĩ utrãq; pťẽ diſſerendi. Q đ ille facere ſolebat: ut alios quodlibet aſſerẽtes poſſet refutare.

Carneades in utranq; partem diſputabat.

Eã diſputationẽ qua iuſtitia ſubuertit᷑ apud Cic. L. Furius recordat᷑. Credo qm̃ de Rep. diſſerebat: ut defenſionẽ laudationẽq; eius induceret, ſine qua putabat regi nõ poſſe Rẽp. Carneades aũt ut Ariſtotelẽ refelleret ac Platonẽ iuſtitiæ patronos, prima illa diſputatiõe collegit ea oĩa, q̃ pro iuſtitia dicebant᷑, ut poſſet illa ſicut fecit euertere. Erat. n. facillimũ iuſtitiã radices nõ habẽtem labefactare, ut diceret inaniter laborari quia tam nulla in terra ſit ut quid eſſet aut qualis a

phis

philoſophis diceretur.atq; utinam tot ac tales uiri quantum eloquentiæ:quantum
animi tantũ etiam ſcientię ad implendam defenſionẽ ſummæ uirtutis habuiſſent,
cuius origo in religione ratio in æquitate eſt.Sed hi qui primam illam ꝑtem neſcie
rũt:ne ſecũdam quidem tenere potuerũt. Volo aũt prius circũſcripte ac breuiter
quid ſit oſtendere:ut intelligat̃ philoſophos ignoraſſe iuſtitiam:nec id quod mini
me nouerant potuiſſe defẽdere.Iuſtitia quãuis omnes ſimul uirtutes amplectat̃: Iuſtitia qd quotue eiꝰ ꝑtes & q̃.
tñ duæ ſunt omniũ principales,q̃ ab illa diuelli ſeparariq; non pñt,pietas & æqui
tas:nam fides,temperantia,ꝓbitas,innocentia,integritas,& cæteræ huiuſmõi uel
natura:uel inſtitutis parentũ poſſunt ineſſe iiſdẽ hoibus,qui iuſtitiam neſciũt:ſi
cuti ſempꝑ fuerũt,nam Romani ueteres:q iuſtitia gloriari ſolebant,his utiq; uirtu
tibus gloriabant̃,quæ(ut dixi) ꝓficiſci a iuſtitia poſſunt,& ab ipſo fonte ſecerni.
Pietas uero & æquitas quaſi uenæ ſunt eius.His enim duobus fontibus cõſtat to
ta iuſtitia.Sed caput eius & origo in illo primo eſt,in ſecundo uis oĩs ac rõ.Pietas Pietas qd.
aũt nihil aliud eſt q̃ dei notio,ſicut Triſmegiſtus ueriſſime diffiniuit (ut alio loco
diximus.) Si ergo pietas eſt cognoſcere deũ:cuius cognitionis ſumma eſt , ut eũ
colas,ignorat utiq; iuſtitiam qui religionem dei non tenet.Quomõ enim põt ipſã
noſſe,qui unde oriat̃ ignorat: Plato quidem multa de uno deo locutus eſt,a quo
ait conſtitutũ eſſe mũdum.ſed nihil de religione.ſomniauerat enim deũ nõ cogno
uerat.quod ſi iuſtitiæ defenſionẽ uel ipſe uel quilibet alius iplere uoluiſſet, in pri
mis religiones deoꝝ euertere debuit,qa contrariæ ſunt pietati.Quod qdẽ Socra Socrates: incan ré. coniectus
tes qa facere tentauit in carcerem cõiectus eſt,ut iam tũc appareret quid eẽt futu
rum his hoibus qui iuſtitiã uerã defendere,deoq; ſingulari ſeruire cœpiſſent. Al
tera igit̃ iuſtitiæ pars eſt æqtas : æquitatem non dico utiq; bene iudicandi, quod Aequitas.
ipſum laudabile eſt in hoĩe iuſto.Sed ſe cũ cæteris coæquãdi,quã Cic.æq̃litatem Aeq̃litas.
uocat. Deus enim qui homines generat & inſpirat: oẽs æquos.i.pares eſſe uoluit.
Eãdem cõditionẽ uiuẽdi oĩbus poſuit,oẽs ad ſapiam genuit,oĩbus ĩmortalitatem
ſpopõdit.Nemo.n.bñficiis eius cæleſtibus ſegregat̃.Nã ſicut oĩbus unicũ ſuum
lumẽ æqualiter diuidit,emittit oĩbus fontes:uictũ ſũminiſtrat:qetẽ ſomni dulciſ
ſimã tribuit:ſic oĩbus ęqtatẽ uirtutẽq; largit̃.Nemo apud eũ ſeruus ẽ,nemo dñs.
Si.n.cũctis idẽ pr̃ ẽ:æquo iure oẽs liberi ſumus.Nemo deo paup ẽ: niſi q iuſtitia
indiget,nemo diues,niſi q uirtutibus plenus eſt:nemo deniq; egregius:niſi q bo
nus & ĩnocẽs fuerit:nemo clariſſimus niſi q opa miſericordiæ largiter fecerit.Ne
mo pfectiſſimus niſi q oẽs gradus uirtutis ĩpleuerit.Quare neq; Romãi neq; grę
ci iuſtitiã tenere potuerũt:qa diſpares multis gradibus hoĩes hũerũt a paupibꝰ ad
diuites:ab hũilibꝰ ad potẽtes:a priuatis deniq; uſq; ad regũ ſublimiſſimas ꝑtãtes.
Vbi.n.nõ ſunt uniuerſi pares,æqtas nõ ẽ,& excludit ĩæqualitas ipã iuſtitiã, cuius
uis oĩs in eo ẽ,ut pares faciat eos,q ad huius uitæ conditionẽ pari ſorte uenerunt.

¶ De æquitate chriſtianorum quam philoſophi non haben
tes nec iuenire nec defendere potuerũt. Cap. XVI.

DVobus igit̃ illis iuſtitiæ fontibus ĩmutatis,oĩs uirtus & oĩs ueritas
tollit̃,& ipſa iuſtitia remigrat ĩ cęlũ.Iõ non ẽ ueꝝ illud bonũ a phi
loſophis reptũ, q̃a ignorabãt uel unde oriret̃,uel qd efficeret, qd̃

Christiani ſe frẽs appellabant.

nullis aliis p̃terq̃ noſtro populo reuelatum eſt. Dicet aliqs. Nonne ſunt apud uos alii pauperes, alii diuites, alii ſerui, alii dñi nonne aliquid inter ſingulos intereſt? Nihil. nec alia cauſa ẽ cur nobis inuicem fratrum factũ nomẽ ĩpertiamus, niſi q̃a pares eſſe nos credimus: nam cũ oĩa humana non corpore, ſed ſpiritu metiamur. tametſi corpoꝝ ſit diuerſa cõditio: nobis tñ ſerui nõ ſunt: ſed eos. & habemus, & dicimus, ſpũ fratres: religione cõſeruos. Diuitiæ quoq; non faciunt inſignes: niſi quos poſſunt bonis opibus facere clariores. Diuites ſunt enim nõ q diuitias hñt, ſed qui utunt̃ illis ad opa iuſtitiæ. Et q pauperes uident̃: eo tñ diuites ſunt, q̃a & egent & concupiſcunt nihil. Cum igit̃ & liberi ſeruis: & diuites paupibus, humilitate animi pares ſimus: apud deum tñ uirtute diſcernimur. Tãto quiſq; ſublimior eſt quãto iuſtior. Si. n. iuſtitia ẽ quaſi parẽ ſe etiã minoribus facere, q̃q̃ hoc ipſo præcellat: q ſe inferioribus coæquauit, tñ ſi nõ tm̃ quaſi parẽ, ſed etiam quaſi minorẽ ſe geſſerit, nuq; multo altiorem dignitatis gradũ deo iudice cõſequet̃. Nam pfecto in hac ſeculari uita quoniã breuia & caduca ſunt oĩa: & præferũt ſe alteris hoĩes, & de dignitate cõtendũt, quo nihil fœdius: nihil arrogantius: nihil a ſapientis ratione ſemotius. Rebus. n. cæleſtibus cõtraria ſũt iſta uniuerſa terrena. Sicut enim ſapientia hoĩum ſũma ſtultitia eſt apud deũ. Stultitia (ut docui) ſumma ſapientia eſt, ſic deo humilis & abiectus eſt q fuerit cõſpicuus & ſublimis in terra. nam ut taceam q hæc p̃ſentia terræ bona: q̃bus magnus honor tribuit̃, uirtuti cõtraria ſunt, & uigorẽ mẽtis eneruant: quæ tãdem poteſt firma eẽ nobilitas, q̃ opes quæ potentia: cũ poſſit deus reges quoq; ipſos inferiores infimis facere? Et ideo conſulens nobis deus, inter diuina p̃cepta: illud p̃cipue poſuit. Qui ſe extollit humiliabit̃, & qui ſe humiliat exaltabit̃. Cuius p̃cepti ſalubritas docet, q q ſe apud homines planũ fecerit: humilẽq; præbuerit: hic apud deum p̃cellens & inſignis habeat̃. Nec enim falſa eſt illa ſententia quæ apud Euripidem fert̃ in hunc modum. Quæ hic mala putant̃: hæc ſunt in cælo bona.

Mala q̃ putant̃ hic in cælo ſunt bona.

¶ Q̃uo Carneades & iura p utilitate ſancita: & uerã in hoĩbus iuſtitiã niſi forte ſtultos collegerit, iueniri non poſſe: Et ciuilis iuſtitia ſapiam q̃dẽ hẽat: ſed iniuſtã naturalis aũt iuſtitia ſit utiq;, ſed ſapientiã omnino non habeat. Cap. XVII.

EXpoſui cãm cur ph̃i nec inuenire iuſtitiã, nec defẽdere potuerũt, Nũc redeo ad illud q̃d ĩtenderã. Carneades ergo q̃m erãt ĩfirma, quæ a philoſophis diſſerebant̃, ſumpſit audaciã refellendi q̃a refelli poſſe ĩtellexit. Eius diſputatõis ſũma hæc fuit. Iura ſibi hoĩes p utilitate ſanxiſſe. ſ. uaria p moribus, & apud eos p tp̃ibus ſæpe mutata, ius ãt naturale eẽ nullũ. Oẽs & hoĩes & aĩantes alias ad utilitates ſuas natura ducẽte ferri, p̃inde aut nullã eẽ iuſtitiã: aut ſi ſit aliqua: ſũmã eẽ ſtultitiã: q̃m ſibi noceret alienis cõmodis cõſulẽs: & ĩferebat hæc argumẽta oĩbus populis, qui florerẽt ĩperio, & Romanis quoq; ĩpis q totius orbis potirent̃ dominio ſi iuſti uelint eẽ: hoc eſt ſi aliena reſtituãt: ad caſas eẽ redeundũ, & in neceſſitate ac miſeriis iacendũ: tum omiſſis omnibus ad p̃pria ueniebat. Bonus uir inq̃t ſi habeat ſeruũ fugitiuum: uel domum ĩſalubrẽ ac peſtilentẽ: quæ uitia ſolus ſciat, & iõ p̃ſcribat ut uendat, utrum ne profitebitur fugitiuum ſeruum ac peſtilẽtem domum ſe uẽ-

Iura ſibi hoĩes p utilitate ſanxiſſe. iuſtitiã aut nullã eſſe aut ſũmã ſtultitiam. Romani p iniuriã rapuerãt oĩa

dere

dere, an cælabit emptorem? Si ꝓfitebitur emptori fugitiuum eſſe, bonus quidem, quia nõ fallet: ſed tñ ſtultus iudicabitur, quia uel ꝑuo uẽdet: uel oĩno nõ uendet. Si celauerit, erit quidẽ ſapiens, quia rei conſulet. ſed idẽ malus: quia fallet. Rurſus ſi reperiat aliquẽ qui aurichalcũ ſe putet uẽdere: cũ ſit illud aurũ, aut plumbũ cũ ſit argẽtum tacebit ne ut id paruo emat, an id indicabit ut magno? Stultũ plane uĩ emere malle magno. Vnde intelligi uolebat & eũ qui ſit iuſtus ac bonus ſtultum eſſe: & eum qui ſapiens malũ. Et tñ ſine ꝑnitie fieri poſſe: ut ſint hoĩes pauꝑtate contenti. Tranſibat ergo ad maiora in quibus nemo poteſt ſine periculo uitæ iuſtus eẽ. Dicebat. n. nempe iuſtitia eſt hominem non occidere, alienũ prorſus non attingere. Quid ergo iuſtus faciet, ſi forte naufragium fecerit, & aliquis imbecillior uiribus tabulam cœperit: nonne illum a tabula deturbabit, ut ipſe conſcendat, eaq; niſus euadat? Cum maxime ſit nullus medio mari teſtis? ſi ſapiẽs ẽ faciet. Ipſi. n. pereũdum eſt niſi fecerit. Si aũt mori maluerit, q̃ manus iferre alteri: iam uero iuſtus ẽ: ſed ſtultus: qui uitæ ſuæ non parcat dum parcit alienæ. Item ſi acie ſuoꝝ fuſa hoſtes inſequi cœperint: & iuſtus ille nactus fuerit aliquem ſaucium equo inſidentem: ei ne parcet ut ipſe occidatur, an deiiciet ex equo ut ipſe poſſit hoſtẽ effugere? Quod ſi fecerit ſapiens: ſed idem malus. Si non fecerit, iuſtus: ſed idẽ ſtultus ſit neceſſe eſt. Ita ergo iuſtitiã cum in duas partes diuiſiſſet, alterã ciuilẽ eẽ dicẽs: alteram naturalem: utrãq; ſubuertit: ꝙ illa ciuilis ſapientia ſit quidem: iuſtitia non ſit. Naturalis aũt illa iuſtitia ſit quidem, ſed non ſit ſapientia. Arguta hæc plane & uenenata ſunt, & quæ M. Tul. nõ potuerit refellere. Nã cũ facit Læliũ Furio rñdẽtẽ: proq; iuſtitia dicẽtem irrefutata hæc tanquã foueã eſt ꝑtergreſſus: ut uideatur idẽ Lælius nõ naturalẽ q̃ in ſtultitiæ crimẽ uenerat: ſed illã ciuilem defendiſſe iuſtitiam, quã Furius ſapientiam quidem eſſe conceſſerat: ſed iniuſtam. Aurichalcum auro uilius. Iuſtitia naturalis & ciuilis.

¶ Contra Carneadem, ꝙ nec ſtultus põt eẽ iuſtus nec ſapiẽs iniuſtus: Et ꝙ innocentibus & iuſtis deus ſemꝑ optime cõſulit: & neceſſaria ꝓuidet: quæ patẽt ex diffinitione ſtultitiæ & ſapiæ. & quæ ſit cogitatio hoĩs & dei. Cap. XVIII.

QVod ad præſentem diſputationẽ ꝑtinebat, oñdi quõ iuſtitia ſimilitudinem ſtultitiæ gerat, ut appareat nõ ſine cauſa decipi eos: q̃ putãt nr̃æ religionis hoĩes ſtultos eẽ: qui talia uideantur facere, qualia ille propoſuit. Nũc maius a me exigi ſentio: ut oſtẽdã quare iuſtitiã deus ſtultitiæ ſpetie conuolutã ex oculis hoĩum uoluerit auferre, ſi prius Furio reſpõdero: quia paꝝ plene reſpõdit Lælius. q profecto licet ſapiẽs fuerit (ut uocabatur) patrocinari tñ ueræ iuſtitiæ nullo modo poterat: quia caput ipm̃ fontemq; iuſtitiæ nõ tenebat. Nobis autẽ facilior eſt ipſa defenſio, quibus cæleſti beneficio familiaris ẽ: ac penitus nota iuſtitia, quiq; illã nõ noĩe: ſed re: nouimus. Nam Plato & Ariſtoteles honeſta quidem uoluntate iuſtitiam defendere cupierunt: effeciſſentq; aliquid, ſi conatus eoꝝ bonus: ſi eloquẽtiam: ſi uirtutẽ ingenii, diuinaꝝ quoq; rerum doctrina iuuiſſet. Itaq; opus illorũ inane atq; inutile iacuit, nec cuiquã hominũ perſuadere potuerunt, ut eoꝝ præſcriptio uiueret: quia fundamentum a cælo diſciplina illa non habuit, noſtrum opus certius ſit, neceſſe eſt quod deus docuit. Illi enim depingebant uerbis, & imaginabantur iuſtitiam, quæ Lælius ſapiens.

in conſpectu non erat, nec præſentibus exemplis confirmare poterant quæ aſſerebant. Reſponderi.n. poſſet ab audientibus nõ poſſe ita uiui: ſicut illi ſua diſputatione pſcripſerũt adeo ut nulli adhuc extiterint: qui id genus uitę ſequerent᷑. Nos aũt non uerbis modo, ſed etiã exẽplis ex uero petitis uera eẽ quæ a nobis dicunt᷑: oſtendamus. Senſit igit᷑ Carneades quæ ſit natura iuſtitiæ, niſi ꝙ paꝝ alte proſpexit ſtultitiam nõ eſſe. quãquam intelligere mihi uidear qua mente id fecerit. Non enim uere exiſtimauit eum ſtultũ eẽ, q̃a iuſtus eſt. Sed cum ſciret non eẽ: & rationem tñ cur ita uideret᷑ non cõprehenderet uoluit oſtendere, latere in abdito ueritatem, ut decretum diſciplinæ ſuæ tueret᷑: cuius ſumma ſententia eſt nihil percipi poſſe. Videamus ergo utrum ne iuſtitia fœdus aliquod habere cũ ſtultitia poſſit. Iuſtus inquit ſi aut æquũ ſaucio: aut tabulã naufrago non ademerit: ut ipſe animam ſuã liberet: ſtultus eſt. Primum omnium nego ullo modo fieri poſſe: ut homini qui quidem uere iuſtus ſit, eiuſmodi caſus ueniat, quia iuſtus neq; cuiq; irato inimicus, nec cuiquã omnino appetit alienum. Cur enim nauiget, aut quid petat ex aliena terra: cui ſufficit ſua? Cur aut belligeret: aut ſe alienis furorib9 miſceat in cuius animo pax cum hominibus perpetua uerſet᷑? Scilicet peregrinis mercibus, aut humano ſanguine delectabitur? qui neq; lucrum ſciat appetere, cui ſufficit uictus: & non modo ipſe cædem facere ſed intereſſe faciẽtibus, ac ſpectare ducat nefas? Sed omitto iſta quoniam fieri poteſt: ut uel inuitus ad hæc ſubeunda cogatur. Adeo ne ergo iuſtitiã o Furi, uel potius o Carneade cuius ẽ illa omnis ratio tam inanem: tam ſupuacuam, tanq; contemptam deo putas, ut nihil poſſit nihilq; habeat in ſeſe, quod ad cuſtodiã ſui ualeat? Sed uidelicet q ſacramẽtum hominis ignorant, ideoq; ad hanc uitam temporalem referunt omnia: quanta ſit uis iuſtitię ſciræ non poſſunt. Nam & cum de uirtute diſputant, quãuis intelligant erumnis ac miſeriis eẽ, pleniſſimam: tamen expetendam eſſe aiũt ſua cauſa. Eius enim prę mia, quæ ſunt æterna & immortalia nullo modo uidẽt ſic rebus omnibus ad hãc præſentem uitam relatis: uirtutem plane ad ſtultitiam redigunt. Siquidem tantos huius uitæ labores fruſtra & inaniter ſuſcipit. Sed hæc alio loco plenius: Interim de iuſtitia (ut cœpimus) cuius tanta uis eſt: ut cum oculos in cælũ ſuſtulerit a deo mereat᷑ omnia. Recte igit᷑ Flaccus tantam eſſe dixit innocẽtiæ uim, ut ad tutelam ſui non egeat nec armis, nec uiribus, quacũq; iter fecerit.

Hotatii locus ex odiſ

Integer uitæ: ſceleriſq; purus
Non eget mauris iaculis: nec arcu:
Nec uenenatis grauida ſagittis
Fuſce pharetra.
Siue per ſyrtes iter æſtuoſas:
Siue facturus per inhoſpitalem
Caucaſum, uel quæ loca fabuloſus
Lambit Hydaſpes.

Non poteſt ergo fieri: quin hominem iuſtum inter diſcrimina tempeſtatum, atq; belloꝝ, cæleſtis tutela cuſtodiat: ac nõ etiã ſi cum parricidis & nocẽtibus nauiget, aut malis quoq; pliet᷑, ut una iuſta & innocẽs aĩa liberet᷑: aut certe pereuntibus cęteris ſola ſeruet᷑ ſed concedamus poſſe fieri quod proponit philoſophus, quid ergo iuſtus faciet: ſi nactus fuerit: aut in ęquo ſaucium: aut in tabula naufragum? nõ inuitus confiteor: morietur potius q̃ occidet: nec ideo tñ iuſtitia quod ẽ ſingulare hominis bonum, ſtultitiæ nomen accipiet, quid enim melius quid carius homini

eſſe debet

eſſe debet q̃ innocentia: quæ utiq; tanto perfectior ſit neceſſe eſt, quãto illam pro duxeris ad extremum moriq; malueris, nequid de innocentiæ ratione minuatur: ſtultitia eſt inquit alienæ animæ parcere cũ pnicie ſuæ. Num etiã pro amicitia pe/ rire ſtultũ iudicabit? Q uid ergo familiares illi pythagorici laudant a uobis: quo rum alter ſe tyrãno uadẽ mortis pro altero dedit, alter ad præſtitutũ tẽpus: cũ iã ſponſor eius duceretur, præſentiã ſui fecit, eumq; interuẽtu ſuo liberauit, quorũ uirtus in tãta gloria nõ haberetur, cum alter pro amico: alter ẽt pro fide mori uo/ luit, ſed ſtulti putarent. Deniq; ob hãc ipſam uirtutem tyrãnus his grãm rettulit utrũq; ſeruãdo, & hoĩs crudeliſſimi natura mutata eſt. Q uin ẽt deprecatus eẽ di/ cit ut ſe tertiũ in amicitiã reciperẽt, nõ utiq; tãq̃ ſtultos: ſed tãq̃ bonos & ſapien/ tes uiros. Itaq; nõ uideo quare cũ pro amicitia & fide mori ſumma gloria cõpute/ tur, nõ etiam pro innocẽtia perire ſit homini glorioſum. Ergo ſtultiſſimi ſunt qui nobis crimini dant mori uelle pro deo, cum ipſi eum qui pro hoĩe uoluit mori in cælum ſummis laudibus tollant. Deniq; ut concludam diſputationem non poſſe eundem ſtultum eſſe ac iuſtum, & eundem ſapientem, & iniuſtum docet ipſa ra/ tio. Q ui enim ſtultus eſt, quid ſit bonum ac iuſtũ neſcit, & ideo ſemper peccat. Ducitur enim quaſi captiuus a uitiis, nec reſiſtere ullo mõ poteſt, quia caret uirtu te, quam neſcit. Iuſtus autem ab omni peccato ſe abſtinet, quod aliter facere non poteſt, quam ſi habeat recti prauiq; notitiam. Rectum autem diſcernere a prauo quis poteſt niſi ſapiens? Ita fit, ut nunq̃ poſſit iuſtus eſſe qui ſtultus eſt: neq; ſapi ens qui fuerit iniuſtus. Q uod ſi eſt ueriſſimum manifeſtum eſt eum qui aut nau/ frago tabulam, aut equum ſaucio non ademerit, ſtultum non eſſe, quia hoc facere peccatum eſt a quo ſe ſapiens abſtinet. Videri tamen & ipſe profiteor, per homi num errorem ignorantium cuiuſq; rei proprietatem. Itaq; omnis hæc quæſtio nõ tam argumentis q̃ diffinitione diſſoluitur. Stultitia igitur eſt in factis dictiſq; per ignorantiam recti ac boni erratio. Ergo ſtultus non eſt, qui ne ſibi quidem parcit dummodo alteri non noceat: quod eſt malum. Q uod quidẽ nobis & ratio & ue ritas ipſa pſcribit. In omnibus enim uidemus aĩalibus quia ſapientia carent: conci liatricem eſſe naturam. Nocent enim aliis ut ſibi proſint, neſciũt enim quia malum eſt nocere. Homo uero qui ſciam boni ac mali habet, ſe abſtinet a nocẽdo, & cum incõmodo ſuo: quod aĩal irrationale facere nõ põt. Et iõ inter ſummas hoĩum uir/ tutes innocẽtia numerat, qbus rebus apparet ſapientiſſimũ eẽ: qui maluit pire ne noceat, ut id officiũ quo a mutis diſcernit, ſeruet. Nã qui uendẽtis errorẽ non re/ darguit ut aurũ paruo emat, aut qui nõ pfitet ſeruũ fugitiuũ, uel peſtilentẽ ſe do mum uendere, lucro & cõmodo ſuo cõſulens, nõ eſt ille ſapiens ut Carneades ui deri uolebat, ſed callidus & aſtutus. Calliditas & aſtutia in multis quoq; aĩalibus ſunt, uel cũ inſidiant aliis & dolo capiũt ut deuorẽt: uel cũ inſidias alioꝝ uario ge/ nere deludũt. Sapiẽtia uero in hoĩem ſolũ cadit. Sapiẽtia. n. eſt intelligentia uel ad bonũ rectũq; faciẽdũ: uel abſtinẽtia dictoꝝ factorũq; iprobotũ. Lucro aũt nun/ quam ſapiens ſtudet, quia bona hæc terrena contẽnit, nec quẽquã falli patitur, qa boni uiri officium eſt errores hominum corrigere, eoſq; in uiam reducere. Siqui dem ſocialis hominis eſt ac benefica natura, qua ſola cognitionẽ cum deo habet.

Damon & Pythias amicitiæ exemplũ.

Stult' ſem per peccat.

Iuſtus eſſe ſtultus nõ poteſt.

Stultitia quid.

Sapientia quid.

Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri prædictorum errorum cã eſt, & mortẽ meretur æternã. Et quod homo nõ ſit hoĩs genitor: ſed miniſter generatiõis. Et quare deus ueram ſapientiã uoluit ſub ſpecie ſtultitiæ occultari. Cap. XIX.

Sed nimirũ hæc cã efficit: ut ſtultus eẽ uideat, qui egere aut mori malit, quam noceat uel eripiat aliquid alteri, quod hoiem morte deleri putant. Ex eaque perſuaſione oẽs tum uulgi, tum etiam philoſophorum naſcuntur errores. Si enim poſt mortẽ nihil ſumus, profecto ſtultiſſimi eſt hominis non huic uitæ conſulere, ut ſit quam diutina & cõmodis omnibus plena. Quod qui faciet, a iuſtitiæ regula diſcedat neceſſe eſt. Si autem ſupereſt homini uita melior & longior, quod & philoſophorum magnorum argumentis: & uatum reſponſis, & prophetarum diuinis uocibus diſcimus: Hanc præſentẽ cũ ſuis bonis cõtẽnere ſapiẽtis eſt, cuius oĩs iactura immortalitate penſat. apud Ciceronem idẽ ipſe iuſtitiæ defenſor Lælius uult inquit plane uirtus honorẽ. nec eſt uirtutis ulla alia merces. Eſt plane & quidem uirtute digniſſima, quã tu Læli nequaquam poteras ſuſpicari. Nihil. n. diuinarũ nouetas literarum. quã tamen illa (inquit) accipit, facile exigit nõ acerbe. Erras uehemẽter: ſi putas ab homine præmiũ ſolui poſſe uirtuti. Cum ipſe alio loco ueriſſime diſſeras: huic uero quas diuitias obiicies? quæ imperia? quæ regna? qui iſta putat humana, ſua bona diuina iudicat. Quis ergo te ſapiẽtẽ Læli putet, cũ ipſe tibi loquaris contraria? Et paulopoſt adimis uirtuti quæ dediſti. Sed uidelicet ignorãtia ueri facit incertam labantemque ſententiã. Deinde quod adiungis. Sed ſi aut ingrati uniuerſi, aut inuidi multi, aut inimici potẽtes: ſuis uirtutem præmiis ſpoliãt. O quã fragilẽ quã inanẽ uirtutẽ induxiſti, ſi ſpoliari põt ſuo præmio. Quæ ſi bona ſua diuina iudicas (ut aiebas) qui poſſint exiſtere tam ingrati, tam inuidi, tam potentes, qui uirtutẽ ſpoliare ualeant his bonis, quæ fuerint in eã collata diuinitus? Ne illa ſe inquit multis ſolatiis oblectat: maximeque ſuo decore ſeipſam ſuſtẽtat? Quibus ſolatiis, quo decore, cũ in crimen ſæpe ueniat, & in pœnã decor ille uertat. Quid. n. ſi (ut Furius dicebat) rapiat, uexet exterminet? egeat: auferant ei manus: effodiant ei oculi, dãnet uinciat, urat, miſeris ẽt modis necet: perdet ne ſuũ præmium uirtus? An potius peribit ipſa? Minime. Sed & mercedẽ ſuã deo iudice accipiet, & uiuet, & ſemper uigebit. Quæ ſi tollas, nihil põt in uita hoium tam inutile: tam ſtultũ uideri eſſe, quã uirtus: cuius naturalis bonitas & honeſtas docere nos põt: aĩam nõ eẽ mortalẽ, diuinũque illi a deo præmiũ cõſtitutũ. Sed iccirco uirtutem deus ſub perſona ſtultitiæ uoluit eẽ cælatã: ut myſterium ueritatis ac religionis ſuæ eẽt arcanũ. ut has religiões: ſapiẽtiãque terrenã extollẽtẽ ſe altius ſibique multũ placẽtẽ, uanitatis erroriſque dãnaret, ut propoſita denique difficultate per anguſtiſſimos tramites ad immortalitatis præmiũ ſublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noſter apud ſtultos ſtultus habeatur. Nã cruciari atque interfici male, quam thura tribus digytis cõprehẽſa in focũ iactare: tam ineptũ uidet, quã in periculo uitæ alterius aĩam magis curare quã ſuã. Neſciũt. n. quantũ ſit nefas adorare aliũ præterquam deũ, qui cõdidit cælũ ac terrã, qui humanũ genus finxit: inſpirauit: luce donauit. Quod ſi ſeruorum nequiſſimus habet: qui dominũ ſuũ fuga deſerit, iſque uerberibus uinculis ergaſtulo:

Virtutis unica merces honor

Virtutis laus.

Chriſtiani pro ſtultis habebant.

ſtulo & cruce: & omni malo digniſſimus iudicatur. Et ſi filius eodem modo perditus atq; impius exiſtimatur: qui patrem ſuum dereliquerit ne illi obſequatur, ob eamq; cauſam dignus putatur: quod ſit exhæres, & cuius nomen de familia in perpetuum deleatur. Quãto magis qui deum deſerit, in quem duo uocabula domini & patris æque ueneranda conueniunt? nam ille qui ſeruum pretio cõparat: quid in eum beneficii confert: preterquã alimẽta: quæ illi utilitatis ſuæ gratia ſubminiſtrat? Et qui filium generat non habet poteſtatem ut concipiatur: & naſcat: ut uiuat. Vnde apparet non eſſe illum patrem: ſed tantummodo generandi miniſtrum. Quibus ergo ſuppliciis dignus eſt deſertor eius, qui dominus uerus, & pater eſt, niſi quæ deus ipſe conſtituit? qui ſpiritibus iniuſtis æternum parauit ignem, quod ipſe per uates ſuos impiis ac rebellibus comminatur.

¶ De inſania eorum, qui deos colunt, & non audent ratione contendere cũ fidelibus, & quare ſacramẽtorum ſuorum ſilentium indicant. Et quod religio per patientiã defendenda eſt, & ratiõe potius q̃ ſæuitia, ferro, uel igne. Et quantum, & in quibus differunt religionis ueræ cultus & falſæ. Cap. XX.

Diſcant igitur & ſuarum & alienarum interfectores animarũ, q̃ inexpiabile facinus admittant. Primũ quod ſeipſos iugulant perdiſſimis dæmonibus ſeruiendo quos deus in æterna ſupplicia dãnauit, deinde quod nec ab aliis deum coli patiũtur, ſed aduertere homines ad mortifera ſacra contendunt, nituntur q; ſumma diligentia, nequa ſit anima incolumis in terra quæ ſaluo ſtatu ſuo ſpectet in cælũ. Quid aliud dicam q̃ miſeros, qui prædonum ſuorum inſtigationibus parent, quos deos eſſe opinantur, quorum neq; conditionem, neq; originem, neq; nõia, neq; rõnem ſciunt? Sed inhærentes perſuaſioni uulgari libenter errant: & ſtultitiæ ſuæ fauẽt. A quibus ſi perſuaſionis eius rõnem requiras, nullã poſſint reddere, ſed ad maiorum iudicia confugiunt. Quod illi ſapiẽtes fuerint illi probauerint, illi ſciuerint: quid eẽt optimũ, ſeq; ipſos ſenſibus ſpoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credũt. Sic iplicati rerũ ignorãtia: nec ſe, nec deos ſuos norunt. Atq; utinã ſoli errare, ſoli deſipere uellent. Alios etiam in conſortium mali ſui rapiunt, quaſi habituri ſolatiũ de perditiõe multorum. Sed hæc ipſa ignorãtia efficit, ut in perſequendis ſapiẽtibus tam mali ſint fingũt ſe illis conſulere: illos ad bonam mẽtem uelle reuocare. Num igitur hoc ſermone aut aliqua ratiõe reddita facere nitũtur? Minime. Sed ui atq; tormentis. O mira & cæca dementia in his putatur mala mens eſſe: qui fidẽ ſeruare conãtur, in carnificibus aũt bona. in his ne mala mens eſt, qui cõtra ius humanitatis: cõtra fas omne lacerant? An potius in his, qui ea faciunt in corporibus innocẽtiũ, quæ nec ſæuiſſimi latrões: nec iratiſſimi hoſtes, nec imaniſſimi barbari aliq̃n fecerunt? Adeo ne etiã ſibi mẽtiunt? ut uiciſſim boni ac mali nomina transferant, & immutent? Quid ergo non diem noctem uocant: ſolem tenebras? Alioquin eadem imprudentia eſt bonis malorum nomen imponere: ſapientibus ſtultorum: iuſtis impiorũ, quinimmo ſi qua illis fiducia eſt: uel in philoſophia: uel in eloquẽtia armẽt ſe: ac refellãt hæc noſtra: Si poſſunt: congrediantur cõminus: & ſingula quæq; diſcutiãt. Decet eos ſuſcipere defenſionẽ deorum ſuorum: ne

ſi noſtra inualuerint(ut cottidie inualeſcunt)cum delubris ſuis ac ludis deſeran/
tur. Et quoniã nihil poſſunt. Augetur.n.religio dei quãto magis premitur ratione
magis & hortamẽtis agant. Procedant in medium põtifices, ſeu minores ſeu ma/
ximi.flamines, augures. Item reges, ſacrificoli, quiq; ſunt ſacerdotes, & antiſtites
religionum. Conuocẽt nos ad concionem, cohortentur nos ad ſuſcipiendos cul/
tus deorum, perſuadeant multos eſſe, quorum numine: ac prouidentia regantur
omnia, oſtendant origines & initia ſacrorum ac deoꝝ, quomodo ſint mortalibus
tradita, qui fons: quæ ratio ſit explicent, proferant quæ merces in cultu, quæ poe/
na in cõtẽptu maneat, quare ab hominibus ſe coli uelint, quid illis ſi beati ſunt hu
mana pietas conferat. Quæ omnia nõ aſſeueratiõe propria, nec enim ualet quic/
quam mortalis hominis authoritas ſed diuinis aliquibus teſtimoniis cõfirmẽt: ſi/
Religio cogi non poteſt. cuti nos facimus. Non eſt opus ui & iniuria: quia religio cogi nõ põt: uerbis poti
us q̃ uerberibus res agenda eſt, ut ſit uolũtas: diſtringant aciem oculoꝝ ſuoꝝ: Si
ratio eoꝝ uera eſt, aſſeratur, parati ſumus audire, ſi doceãt: tacentibus certe nihil
credimus: ſicut ſæuientibus quidem cædimus. Imitẽtur nos, ut rõnem totius rei
exponant. Nos.n.non illicimus(ut ipſi obiectãt)ſed docemus, ꝓbamus: oſtendi
mus. Itaq; nemo a nobis retinetur inuitus, inutilis eſt.n.deo, qui fide ac deuotione
caret. Et tñ nemo diſcedit ipſa ueritate retinẽte. Doceant iſti hoc modo ſi qua illis
fiducia ueritatis eſt. loquãtur: diſcãt, audeãt inquã diſputare nobiſcũ aliquid eiuſ
modi: iã profecto ab aniculis, quas cõtẽnũt, & a pueris noſtratibus error illoꝝ ac
ſtultitia ridebitur. Cum enim ſint peritiſſimi: deorumq; progeniem & res geſtas
& imperia, & interitus, & ſepulchra de libris nouerint: ipſoſq; ritus quibus ſunt
initiati ex rebus geſtis hoium, uel ex caſibus, uel etiã ex moribus natos ſciant, in/
credibilis dementia eſt deos putare, quos fuiſſe mortales negare non audeant, uel ſi
tam impudentes fuerint, ut negent, ſuæ illos ac illorum literæ coarguent, ipſa de/
niq; illos ſacroꝝ initia conuincent. Sciant igitur ex hoc ipſo quãtum interſit inter
uerum & falſum, quando ipſi qui ſunt eloquentes perſuadere non poſſunt, impe
riti ac rudes poſſunt, quia res ipſa & ueritas loquitur. Quid ergo ſæuiũt? ut ſtul/
titiam ſuam dum minuere uolunt augeant? longe diuerſa ſunt carnificina & pie/
tas: non poteſt pietas cum ui, aut iuſtitia cum crudelitate cõiungi. Sed merito nõ
audent de rebus quicq̃ docere diuinis, ne a noſtris derideantur, & a ſuis deſeran/
tur. Nam forte uulgus, cui ſimplex icorruptumq; iudicium eſt, ſi myſteria illa co/
gnoſcat, in memoria mortuorum conſtituta damnabit, aliudq; uerius quod colat
Myſterioꝝ ſilentiũ. quæret. Hinc fida ſilẽtia ſacris cõſtituta ſunt ab hominibus callidis, ut neſciat po/
pulus quid colat. Cum autem nos in eorum doctrinis uerſemur, cur nobis aut no
ſtris nõ credunt, qui utrumq; nouimus? aut inuidẽt, quia falſis uera prætulimus?
ſed defendenda ſunt inquiũt publice ſuſcepta ſacra. O q̃ inhoneſta uoluntate mi
ſeri errant. Sentiunt enim nihil eſſe in rebus humanis religione præſtantius, eãq;
ſumma ui oportere defendi, Sed ut in ipſa religione, ſic in defenſionis genere fal/
Religio quõ defendenda. luntur. Defendenda enim religio eſt non occidendo, ſed monendo, non ſæuitia,
ſed patientia, non ſcelere, ſed fide. illa enim malorum ſunt, hæc bonorum: Et
neceſſe quidem eſt bonum in religione uerſari non malum. Nam ſi ſanguine, ſi

tormentis

tormentis:ſi malo religionem defendere uelis:iam nõ defendetur illa,ſed pollue-
tur & uiolabitur.Nihil eſt enim tam uoluntarium quam religio:in qua ſi animus
ſacrificãtis auerſus eſt,iam ſublata,iã nulla eſt.Recta igitur ratio eſt, ut religio-
nem patiẽtia uel morte defendas,in qua fides cõſecrata & ipſo deo grata eſt,& re
ligioni addit authoritatem.Nam ſi iis qui in hac terreſtri militia regi ſuo fidẽ ſer
uat in aliquo egregio facinore,ſi poſtea uixerit acceptior fit & carior: Si perierit, Comparatio
ſummam cõſequitur gloriam:quod pro duce ſuo morte occubuerit:Q uãto ma
gis imperatori omnium deo fides ſeruãda eſt qui nõ tãtũ uiuentibus:ſed & mor
tuis præmium poteſt uirtutis exoluere.Igitur dei cultus quoniam militiæ cæleſtis
eſt:deuotionẽ maximã fidemq; deſiderat. Q uomodo enim deus aut amabit co-
lentem ſi ipſe nõ ametur ab eo? Aut præſtabit præcanti quicquid orauerit: cũ ad
precandum nemo neq; ex animo neq; obſeruãter accedat? Iſti autem cum ad ſa-
crificãdum ueniũt nihil intimum:nihil proprium diis ſuis offerunt:non integrita
tem mentis:non reuerẽtiam:nõ timorem.Peractis itaq; ſacrificiis inanibus: om-
nem religionem in templo & cũ templo ſicut uenerãt relinquunt. nihilq; ſecũ ex
ea neq; afferunt,neq; referunt. Inde eſt ꝙ eiuſmodi religiones nec bonos facere
poſſunt,neq; firmæ ac immutabiles eſſe. Traducuntur itaq; ab his hoĩes facile qa
nihil ibi ad uitã:nihil ad ſapiẽtiã:nihil ad fidem diſcitur. Q uæ eſt enim ſuperſti-
tio illorum deorum? quæ uis? quæ diſciplina? quæ origo? quæ ratio? quod funda
mentum? quæ ſubſtãtia? quo tẽdit? aut quid pollicet? ut ab hoĩe poſſit fideliter
ſeruari:fortiterq; defendi? In qua nihil aliud uideo,q̃ ritum ad ſolos digitos perti
nentem.Noſtra uero religio eo firma eſt,& ſolida & ĩmutabilis quia iuſtitia do-
cet:quia nobiſcum ſemper eſt:quia tota in aĩo colẽtis eſt,quia mẽtem ipſam pro
ſacrificio habet.illic nihil exigitur aliud q̃ ſanguis pecudũ,& fumus: & inepta li-
batio.Hic bona mens hic purum pectus,innocẽs uita:illuc ueniunt ſine delectu
adulteræ:ĩpudicæ,lenæ,procaces,& obſcœnæ:meretrices. Veniunt gladiatores:
latrones:fures:uenefici,& precant̃ nihil aliud quam ut ſcelera ĩpune cõmittant.
Q uid enim latro ſacrificans:aut gladiator roget,niſi ut occidat? Q uid uenenari- Venenari-
us,niſi ut fallat? Q uid meretrix,niſi ut plurimum peccet? Q uid adultera,niſi ut us.
mortem uiri optet,aut ut ſua impudicitia celet? Q uid læna,niſi ut multos bonis
exuat? Q uid fur,niſi ut plura rapiat.Hic uero etiã leui cõmuniq; peccato locus
nullus eſt.Et ſi quis ad ſacrificiũ non integra cõſcientia uenerit, audit quæ illi de-
us cõminet̃,ille qui latebras cordis uidet,qui peccatis ſemper infeſtus eſt & exi-
git iuſtitiã:qui fidẽ poſcit.Q uis huic malæ mẽti aut malæ preci locus eſt? At illi
infelices nec ex ſcelenbus ſuis intelligũt quã malũ ſit quod colũt. qñquidem fla-
gitiis oĩbus inquinati ueniũt ad precãdũ:& ſe pie ſacrificare opinãtur: ſi cutem la Ablutio
uerint,tanquã libidinem intra pectus incluſam ulli amnes abluant.aut ulla maria in ſacris.
purificent.Q uanto ſatius eſt mẽtem potius eluere,quæ malis cupiditatibus ſor-
didatur,& uno uirtutis ac fidei lauacro uniuerſa uitia depellere. Q uod qui fece-
rit quodlibet inquinatum ac ſordidum corpus gerat,ſatis purus eſt.

¶ Q uod hoſtes ſuos adorat ſtulta gentilitas,quoꝝ cultus non modo chriſtiani,
ſed & philoſophi & domeſtici cultores deorum deſtruunt. Cap. XXI.

ISti aũt quia neſciunt quid uel quõ ſit colẽdum, cæci & imprudentes in cõtrarium cadũt. Adorãt itaq; hoſtes ſuos: latrones & interfectores ſuos uictimis placãt. Et aĩas ſuas cum thure ipſo cremãdas aris deteſtabilibus iponũt. Iraſcũtur ẽt miſeri ꝙ nõ ſimiles alii pereãt icredibili mẽtiũ cæcitate. Q uid. n. uideãt, qui ſolẽ non uidẽt? quaſi uero ſi dii eſſent, indigerẽt hoĩum auxilio aduerſus cõtẽptores ſuos: ꝗd ergo nobis iraſcũtur: ſi illi nihil poſſunt, niſi ꝙ ipſi deos ſuos deſtruũt, de quorum poteſtate diffidũt magis irreligioſi, ꝙ̃ qui oĩno nõ colũt: Cicero in ſuis legibus cũ caſte ad ſacrificia ꝑciperet accedere, pietatẽ inquit adhibeto, opes amoueto. qui ſecus faxit, Deus ipſe uindex erit. Recte hoc quidẽ. Neq;. n. fas eſt deſpare de deo, quẽ iõ colas: quia potẽtem putes. Nã quõ uindicare colẽtis iniuriã põt qui ſuã nõ põt? Libet igiť ex his quærere, cui potiſſimũ ꝑſtare ſe putẽt cogẽdo inuitos ad ſacrificiũ. His ne quos cogũt? at nõ eſt beneficiũ quod ingeriť recuſanti: ſed cõſulendum eſt etiã nolẽtibus, qñ quod bonũ ſit neſciũt. Cur ergo tã crudeliter uexãt debilitant, cruciãt, ſi ſaluos eſſe uolũt? Aut unde pietas tam impia, ut eos miſeris modis aut perdãt, aut inutiles faciãt, quibus uelint eſſe cõſultũ? An uero diis præſtant? at nõ eſt ſacrificium, quod exprimiť ab inuito, niſi. n. ſponte atq; ex animo fiat, execratio eſt: cum hoĩes proſcriptione: iniuriis, carcere: tormentis adacti faciunt. Si dii ſunt iſti, qui ſic coluntur, uel propter hoc ſolũ colendi nõ ſunt, ꝙ ſic coli uolunt, digni. ſ. deteſtatione hoĩum quibus cũ lachrymis, cũ gemitu, cũ ſanguine de membris oĩbus fluente libatur. At nos cõtra, non expetimus ut deũ noſtrũ qui eſt oĩum creator: uelit, nolit: colat aliquis inuitus: nec ſi nõ coluerit iraſcimur. Cõfidimus. n. maieſtati eius: qui tam cõtemptũ ſui poſſit ulciſci: ꝙ̃ ſeruoꝝ ſuorũ labores & iniurias. Et iõ cum tam nefanda perpetimur ne uerbo quidem reluctamur. Sed deo remittimus ultionem, non ut hi faciunt, qui defenſores ſe eſſe deoꝝ ſuoꝝ uideri uolũt: & ſæuiũt efferate aduerſus nõ colẽtes. Ex quo itelligi datur, ꝙ̃ nõ ſit bonũ deos colere: quoniã bono potius adducendi homines ad bonũ fuerãt non malo. Sed quia illud malũ eſt, etiã officium eius bono caret. At enim puniẽdi ſunt qui deſtruũt religiões. Num peius nos deſtruimus ꝙ̃ natio Ægyptiorũ, qui turpiſſimas beſtiarum ac pecudum figuras colunt, quædam etiam pudenda dictu tanquam deos adorant. Num peius ꝙ̃ iidem ipſi qui cum deos ſe colere dicant, tñ eos publice turpiterque derident: de quibus etiam per mimos agi, cum riſu & uoluptate patiuntur. Q ualis hæc religio aut quanta maieſtas putanda eſt, quæ adoratur in templis illuditur in theatris? Et qui hæc fecerint, non pœnas uiolati numinis pendunt, ſed honorati etiam laudatiq; diſcedũt. Num peius nos deſtruimus, quam quidam philoſophi qui omnino nullos deos eſſe aiunt? Sed omnia ſua ſponte eſſe nata: omnia fortuitu fieri quæ geruntur? Num peius quã epicurei, qui eſſe quidem deos, ſed curare quicquam negant, neq; iraſci eos, neq; gratia cõmoueri? Q uibus dictis utiq; perſuadent colendos omnino non eſſe. Siquidem nec colentes reſpiciunt, neq; non colẽtibus iraſcuntur. Præterea cum contra metus diſſerunt, nihil aliud efficere conãtur, quam ut nemo deos timeãt. Et hæc tamen ab hominibus & audiuntur libenter & diſſeruntur impune.

Cic. i suis legibus

¶ Q uare

¶ Quare maligni ſpiritus inſtigent cultores ſuos in perſecutionem fidelium: & quare uera religio uideatť inanis. Cap. XXII.

NOn ergo ideo aduerſus nos inſaniunt: quia dii non colūtur a nobis, a multis enim non coluntur, ſed quia ueritas penes nos eſt, quæ (ut eſt ueriſſime dictum) odium parit. Quid igitur exiſtimabimus, niſi neſcire illos qui patiuntur? Pergitť enim cæco & irrationabili furore, quem nos uidemus: illi neſciunt: non enim ipſi homines perſequuntť: qui cauſam cur iraſcantť: innocentibus non habent, ſed illi ſpiritus contaminati ac perditi: quibus ueritas & nota eſt & inuiſa, inſinuant ſe mentibus eorum, & inſtigant neſcios in furorē. Hi enim quādiu pax eſt in populo dei, iuſtos fugitant & pauent. Et cum corpora hominum occupant, animaſq; diu uexant, adiurantur ab his: & nomine ueri dei fugantur. Quo audito & tremūt & exclamāt & uri uerberariq; ſe teſtantur, & interrogati qui ſint quando uenerint, quomodo in hominem irrepſerint, confitentur, ſic extorti & excruciati uirtute diuini nominis exulant: propter hæc uerbera & minas, ſanctos & iuſtos uiros ſemꝑ oderūt. Et quia per ſe nocere his nihil poſſunt, publicis eos odiis perſequuntur quos ſibi graues ſentiunt: exercentq; ſæuitiam q̃ uiolentiſſime poſſunt, ut aut eorum fidem minuāt ꝑ dolorem, aut ſi id efficere non quiuerint, auferāt omnino de terra, ne ſint qui poſſint eorum nequitiam cohercere. Non me fugit quid reſponderi econtrario poſſit. Cur ergo deus ille ſingularis, ille magnus, quem rerum potētem, quem dominum omnium confiteris: hæc fieri patiť nec cultores ſuos aut uindicat, aut tuetť? Cur demq; qui eū non colunt opulenti & potentes, & beati ſunt, & honoribus regnoq; potiuntť, eoſq; ipſos ditioni ſuæ ac poteſtati ſubiectos habent? Redděda & huius ratio eſt rei, ne quid remaneat erroris. Nam in primis hæc cā ē cur exiſtimetť religio dei uiui uim non habere, ꝙ inducantť homines ſpe terrenorum ac præſentiū bonoꝝ, quæ ad curā mentis nullo modo ꝑtinēt, quibus ꝗa carere iuſtos uidēt: & affluere iniuſtos: & dei cultū inanē arbitrantť, in quo ieſſe illa nō cernūt: & deoꝝ ritus exiſtimāt ueros: qm̄ cultores eoꝝ & diuitiis: & honoribus: & regnis fruantť. Veꝝ hi qui ſunt in hac exiſtimatiōe non ꝑſpiciūt alterius uim rationēq; hominis: quæ tota nō in corpore, ſed in mente eſt. Nihil enim uidēt amplius: q̃ uidetť corpus. ſ. ꝙ ꝗa uidetť oculis manuq; tractabile eſt, imbecillū: fragile: mortale eſt: cui ſunt illa omnia bona quæ cupiditati ac miraculo ſunt: opes: honores: īperia: qm̄ corpori afferūt uoluptates, & ideo tam caduca ſunt q̃ corpus ipſum. Animus uero in quo ſolo eſt homo: qm̄ ſubiectus oculis nō eſt: nec bona eius inſpici poſſunt, quæ in ſola uirtute ſunt poſita. & ideo tam ſtabilis: & conſtās & perpetuus ſit neceſſe eſt, ſicut ipſa uirtus: in qua eſt animi bonum.

¶ Quare deus electos ſuos tradita ipiis p̄tāte uexari patiatť. Cap. XXIII.

LOngum eſt uniuerſas uirtutum ſpecies ꝓmere ut de ſingulis doceam q̃ neceſſe ſit ſapientem ac iuſtum uirum longe ab illis bonis abhorrere: quibus quia fruūtur iniuſti, deoꝝ cultus ueri, & efficaces eſſe creduntur: qď ad præſentē ꝑtinet qōnem ſatis ē ſi ex una uirtute id ꝓbemus qđ intēdimus, Nempe magna & præcipua uirtus eſt

patiētia: quā pariter & uulgi publicæ uoces & philoſophi, & oratores ſūmis laudibus cōcelebrāt. Quod ſi negari non pōt: q̄n ſumma ſit uirtus, neceſſe eſt iuſtū & ſapientem uirum in poteſtate eſſe hominis iniuſti, ut capiat patientiā. Patientia eſt enim malorū: quæ aut inferunt aut accidunt cū æquanimitate ꝑlatio. Ergo iuſtus ac ſapiens, quia uirtutem capit, habet in ſe patientiā: qua carebit omnino ſi nihil patietur aduerſi. Contra qui in rebus proſperis agit impatiens eſt & uirtute maxima caret. Impatientem dico: quia nihil patit. innocentiā quoq; ſeruare nō poteſt, quæ & ipſa iuſto & ſapienti uiro ꝓpria eſt uirtus. Sed & nocet ſæpe & cōcupiſcit aliena & rapit quæ cupierit per iniuriā, quia uirtutis exps uitio peccatoq; ſubiectus eſt, & fragilitatis oblitus aīo inſolēter elato tumet. Inde iniuſti ac deum neſciētes: & diuitiis: & potētia: & honoribus florent. Hæc. n. cūcta iniuſtitiæ præmia ſunt, quia & perpetua eſſe nō poſſunt: & per cupiditatē uiolentiāq; quæruntur. Iuſtus uero ac ſapiens: quia illa oīa humana ſunt (ut eſt a Lælio dictum) ſua bona diuina iudicat, nec alienū q̄cquā cōcupiſcit, ne quē contra ius hūanitatis lædat oīno: nec ullā potentiā honoremue deſiderat: ne cui faciat iniuriā. Scit. n. cunctos ab eodem deo & ab eodem cōditore generatos iure fraternitatis eſſe coniunctos. Sed & ſuo cōtentus & paruo, quia fragilitatis ſuæ memor nō amplius quærit q̄ unde uitā ſuſtentet: & ex eo ipſo, quod habuerit impartit ēt non habēti quia pius eſt, pietas etiā ſumma uirtus eſt, & accidit ex eo ꝙ uoluptates caducas uitioſaſq; cōtemnit, quaꝝ cauſa opes appetunt, quoniā cōtinens eſt ac libidinum uictor, & nihil tumoris ac inſolentiæ gerens, nō extollit ſe altius: nec erigit ſupbum caput. Sed placidus & concors: & planus, & cōmunis eſt, quia cōditionē ſuā nouit. Cum ergo iniuriam nulli faciat & nec aliena rapiat, nec ſua quoq; ſi auferātur defendat, cū ſciat etiā illatā iniuriā moderate ferre, quia uirtute ꝑditus eſt, neceſſe eſt iuſtum hoīem ſubiectum eſſe, iniuſto: & contumeliis ab inſipiente affici ſapientem, ut & ille peccet, quia iniuſtus eſt, & hic in ſeruitutē abeat: quia iuſtus eſt. Si quis autem uolet ſcire plenius cur malos & iniuſtos deus potētes beatos & diuites fieri ſinat, pios contra humiles, miſeros, inopes eſſe patiatur, ſumat eum Senecæ librum, cui titulus eſt. Quare bonis uiris multa mala accidāt, cum ſit prouidentia: in quo ille multa non plane imꝑitia ſeculari: ſed ſapiēter ac pene diuinitus elocutus eſt. Deus inquit hoīes pro liberis habet, ſed corruptos & uitioſos luxurioſe ac delicate patit uiuere, quia non putat emendatione ſua dignos. Bonos autē quos diligit, caſtigat ſæpius: & aſſiduis laboribus ad uſum uirtutis exercet, nec eos caducis ac mortalibus hoīs corrūpi ac deprauari ſinit. Vn̄ nemini debet mirū uideri. ſi pro nr̄is ſępe delictis caſtigamur a deo. Immo uero cū uexamur ac præmimur, tum maxime gr̄as agimus idulgentiſſimo patri: ꝙ corruptelā noſtrā non patit lōgius ꝓcedere, ſed plagis ac uerberibus emēdat. Ex quo itelligimus nos eē deo curæ: qm̄ cū peccamus, iraſcit. Nā cum poſſet populo ſuo & opes: & regna largiri: ſicut dederat ante iudæis, quorū nos ſucceſſores ac poſteri ſumus: icc irco enim uoluit ſub aliena ditiōe atq; impio degere: ne reꝝ proſperarum feliciate corruptus: in luxuriā laberetur: ac dei præcepta contēneret: Sicut illi maiores noſtri qui ſæpe terrenis ac fragilibus his bonis eneruati: aberrauerunt a diſciplina legis

uinculaq;

Patientia quid.

Bonis uiris multa mala cur accidant.

uinculaq; rūperunt. prouidit ergo quatenus cultoribus ſuis præſtaret quietem, ſi mandata ſeruaſſent & tamen eos emendaret, ſi p̄ceptis nō obtēperaſſent. Itaq; ne tam corrumperent̄ ocio, q̄ p̄ſes eoꝝ licētia, premi eos ab his uoluit, in quorū manibus collocauit, ut & labātes confirmet: & corruptos ad fortitudinē reparet, & fidos experiat̄ ac temperet. Q uo enim poteſt īperator militū ſuoꝝ ꝓbare uirtutē: niſi habuerit hoſtem? Et illi tn̄ aduerſarius exurgit īuito, q̄a mortalis ē, & uinci poteſt. Deo aūt q̄a repugnari nō poteſt ip ſe aduerſarios nomini ſuo excitat: nō qui contra ipſum deum pugnent: ſed contra milites eius: ut deuotionē ac fidē ſuorum uel ꝓbet uel corroboret: donec ꝑſluræ uerberibus defluētem corrigat diſciplinā. Eſt & alia cā cur aduerſus nos ꝑſecutiones fieri ſinat, ut dei populus augeat̄. Nec eſt difficile monſtrare cur aut q̄uo illud fiat. Primū fugātur ad eoꝝ cultoribus plurimi odio crudelitatis. Q ui. n. talia ſacrificia non horreant? Deinde placet q̄buſdā uirtus ac fides ipſa: nōnulli ſuſpicantur deoꝝ cultū non ſine cā malū putari a tam multis hoibus: ut emori malint: q̄ id facere, q̄d alii faciunt ut uiuant. Aliqui cupiūt ſcire q̄dnam ſit illud bonum, q̄d ad mortem uſq; defenditur, quod oibus quæ in hac uita iocūda & cara ſunt p̄fertur: a quo nec bonorum, nec lucis amiſſio nec dolor corpis, nec uiſcerum cruciamenta deterrent. Valēt hæc plurimū, ſed illæ maxime cauſæ noſtroꝝ numerū ſemꝑ auxerūt. Audit circūſtās populus inter ipſa tormenta dicētes. nolle ſacrificare lapidibus humana manufactis: ſed deo uiuo, qui ſit in cælo. Multi hoc uerū eē intelligūt, & in pectus admittunt. Deinde ut fieri ſolet in rebus incertis, dū inter ſe inuicē quærūt, quæ ſit huius ꝑſeuerātiæ cā: multa q̄ ad religionē ꝑtinent diuulgata, ac ꝑ rumorē uiciſſim aucupata diſcunt̄: quæ q̄a bona ſunt, placeāt neceſſe eſt. Præterea ultio ſecura ſicut ſemꝑ accidit ad credēdū uehementer īpellit. Ne hæc q̄dem leuis cā ē: q̄ īmundi dæmonū ſpiritus accepta licentia multoꝝ ſe corporibus īmergunt, quibus poſtea reiectis, omnes qui reſanati fuerint, adhæreant religioni: cuius potentiam ſenſerunt. Hæ tot cauſæ in unum collatæ magnam deo multitudinem mirabiliter acquirunt.

Perſecutiones in chriſtianos cur deus fieri ſinat.

¶ Q uod bonorum tortores torquebūtur: & malas beſtias de terra auferet deus.

Cap. XXIIII.

QVieq̄d ergo aduerſum nos mali p̄cipes moliunt̄: fieri ip̄e ꝑmittit. Et tn̄ iniuſtiſſimi ꝑſecutores, q̄bus dei nomē cōtumeliæ ac ludibrio fuit, nō ſe putēt īpune laturos, q̄a īdignatiōis aduerſus nos eius q̄ſi miniſtri fuerunt. Punient̄. n. iudicio dei: q̄ accepta poteſtate ſupra humanū modū fuerit abuſi, & īſultauerint etiā deo ſuꝑbius: eiuſq; nomē æternū ueſtigiis ſuis ſubiecerint īpie nefarieq; calcādū. Propterea uindicatuꝝ ſe eos celeriter pollicet̄ & exterminatuꝝ beſtias malas de terra. Sed idē q̄uis populi ſui uexatiōes, & hic ī p̄nti ſoleat uindicare, tn̄ iubet nos expectare patiēter illū cæleſtis iudicii diē, quo ip̄e ꝑ ſuis quēq; meritis, aut honoret aut puniat. Q uaꝑꝑ nō ſperēt ſacrilegæ aīæ cōtēptos, & inultos fore quos ſic obterūt. Veniet rabioſis & uoracib9 lupis merces ſua: q̄ iuſtas & ſimplices aīas nullis facinorib9 admiſſis excruciauerūt. Nos tātūmō laboremus, ut ab hoīb9 nihil aliud in nobis niſi ſolo iuſtitia puniat̄. Demus operā totis uiribus, ut mereamur a deo ſimul & ultionē paſſiōis & p̄miū.

¶ L.Cœ.Lactantii Firmiani diuinarũ inſtitutionũ aduerſus gentes, Liber VI.

¶ De uero cultu ad Conſtantinum imperatorem.

¶ Quod innocentia uerissimus dei cultus eſt: quam rem carnalis homo corpori deditus neſcit. Caput primum.

QVod erat officium ſuſcepti muneris diuino ſpiritu inſtruente ac ſuffragante ipſa ueritate compleuimus. Cuius aſſerendæ atq; illuſtrandæ cauſa mihi & ſcientiam & fidem ipſe dominus noſter impoſuit: ſine quo nec ſciri quicquam poteſt; nec explicari. Venio nunc ad ipſum quod eſt ſummum operis huius: & maximum: ut doceam quo ritu: quoue ſacrificio deũ coli oporteat. Id enim eſt hominis officium: in eoq; ſumma rerum: & omnis beatæ uitæ ratio conſiſtit: quandoquidem propterea facti & inſpirati ab eo ſumus: non ut cælum uideremus & ſolem (quod Anaxagoras putauit) ſed ut artificem ſolis & cæli deũ pura & integra mente coleremus. Quãuis autem præcedentibus libris pro ingenii mediocritate defenderim ueritatem: tamen ex ritu quoq; ipſo elucere uel maxime poteſt. Nihil enim ſancta & ſingularis illa maieſtas aliud ab homine deſiderat: quam ſolam innocẽtiam: quam ſi quis obtulerit deo: ſatis pie religioſeq; litauit. Homines aũt neglecta iuſtitia: cum ſint omnibus flagitiis ac ſceleribus inquinati: religioſos ſe putant: ſi templa ac aras hoſtiarũ ſanguine cruentauerint, ſi focos adoleuerint: ac ueteris uini pfuſione madefecerint. Quinetiam ſacras dapes apparant: & exqſitas epulas quaſi aliquid inde libaturi offerunt. Quicqd aſpectu rarũ: quicqd opere aut odore pretioſum eſt: & hæc grata eẽ diis ſuis non ex aliqua diuinitatis ratione: quam neſciũt: ſed ex ſuis cupiditatibus iudicant: nec intelligunt terrenis operibus deũ non indigere. Nihil enim ſapiunt niſi terram: bonaq; & mala ſolius corporis ſenſu & uoluptate pendunt. Huius arbitrio ut religionem ponderant ſic totius uitæ ſuæ acta diſponunt. Et quoniã ſe ſemel a cæli contemplatione auertũt: ſenſumq; illum cæleſtem corpori mancipauerũt: libidinibus fræna permittunt: tãquam ſecũ ablaturi uoluptatem: quã momentis oĩbus capere feſtinant: cum animus miniſterio corporis: nõ corpus miniſterio animi uti debeat. Iidẽ maximũ bonũ iudicãt opes, q̃s ſi bonis artibus aſſeq non poſſunt, malis aſſequũtur, fraudãt, rapiũt, ſpoliãt, iſidiant, abiurãt. Nihil deniq; moderati aut penſi habẽt: dũmõ auro coruſcent, argento, gẽmis, ueſtibus fulgeant, auidiſſimo uentri opes ingerant, ſtipati familiarium gregibus, per domitũ populũ ſemp incedant. Sic addicti & ſeruientes uoluptatibus, uim.uigoremq; mentis extingunt, & cum uiuere ſe maxime putant, ad mortẽ cõcitatiſſime properant. Nam ſicut in ſecundo libro docuimus, cæli ratio in animo, terræ autem in corpore eſt: qui bona negligunt animi: corporis appetunt, in tenebris ac morte uerſantur, quæ ſunt terræ atque corporis, quia uita & lumen de cælo eſt: cuius quoniam expertes ſunt corpori ſeruiendo longe abſunt ab intellectu rerum diuinarum. Eadem miſeros ubiq; cæcitas premit: ſicut enim q ſit uerus deus, ita qui ſit uerus cultor ignorant.

Sacrificiorũ ueterũ ritus.

¶ Quod

¶ Quod deus nec exurit:nec ſitit:nec in tenebris eſt:ut ei oporteat hoſtias immolari:aut uina offerri:uel lumina. Et quare hæc offerãtur diis gentiũ quæ fidẽ rectã & uerã innocẽtiã offerre neſciunt:in quibus conſiſtit dei cultus. Et ꝙ intra oĩa quæ ad cultum dei pertinent:præſtantiſſimũ eſt homines ad ueritatem & iuſtitiã erudire. Et quare nolit ab elementis incipere. Cap. II.

Mactant igitur opimas & pingues hoſtias deo:quaſi eſurienti:ꝓfundunt uina tanquam ſitienti:accendunt lumina uelut in tenebris agẽti. Quod ſi ſuſpicari aut percipere animo poſſent: quæ ſunt bona illa cæleſtia:quorum magnitudinem terreno adhuc corpore obuoluti ſenſu capere non poſſumus:iam ſe cũ his officiis inanibus ſtultiſſimos eſſe cognoſcant:uel ſi cæleſte lumen quod dicimus ſolem contẽplari uelint iam ſentiant ꝙ non indigeat lucernis eoꝝ deus:qui ipſe in uſum hoĩs tã candidam lucẽ dedit:& tñ cum in tam paruo circulo qui ꝓpter longinquitatem nõ amplius quã humani capitis uidet̃ hr̃e menſuram: tantũ ſit fulgoris:ut eũ mortaliũ luminũ acies nõ queat cõtueri:& ſi paulisper itẽderis hebetatos oculos: caligo ac tenebræ conſequãtur, quid tandem luminis:quid claritatis apud ipſum deum:penes quẽ nulla nox eſt:cẽ arbitremur? qui hanc ipſam lucẽ ſic moderatus ẽ:ut neq; nimio fulgore:neq; calore uehemẽti noceret animãtibus:tãtumq; iſtaꝝ reꝝ dedit ei:quantũ mortalia corpora pati poſſunt:aut frugum maturitas poſtularet. Num igitur mẽtis ſuæ cõpos putandus eſt:qui authori & datori luminis:candelarũ ac cerarum lumen offert pro munere? Aliud uero ille a nobis exigit lumen: & quidẽ nõ fumidum:ſed (ut ait poeta) liquidũ atq; clarũ, mẽtis ſcilicet. Propter qđ a poetis phanetes nuncupat̃, qđ exhibere nõ põt niſi qui deũ agnouerit. Illoꝝ aũt dii qa terreni ſunt egẽt luminibus:ne in tenebris ſint, quoꝝ cultores qa cæleſte nihil ſapiunt:etiã religiones qbus deſeruiũt, ad terrã reuocãt. In ea enim lumine opus ẽ, quia ratio eius & natura tenebroſa eſt. Itaq; diis non cæleſtẽ ſenſum, ſed humanũ potius attribuũt. Ideoq; illis neceſſaria & grata credũt eſſe:quæ nobis, quibus aut eſurientibus opus eſt cibo, aut ſitientibus potu, aut ueſte algentibus, aut cum ſol deceſſerit lumine, ut uidere poſſimus. Nullis igit̃ ex rebus tã ꝓbari & itelligi poteſt deos ipſos cum aliquãdo uixerint mortuos eẽ, q̃ ex ipſo ritu qui eſt totus e terra. Quid enim cæleſtis in ſe boni poteſt hr̃e pecudũ ſanguis effuſus, quo aras inquinãt? niſi forte deos exiſtimãt eo ueſci:qđ hoĩes aſpernant̃ attingere? Et qſqs illis hãc ſaginam præſtiterit, quãuis ille graſſator:adulter:ueneficus:parricida ſit: beatus ac felix erit. Hunc diligũt, hũc tuent̃, huic omnia quæ optauerit, præſtãt. Merito ergo Perſius huiuſcemodi ſuperſtitiones ſuo more deridet. Qua tu (inquit) mercede deorum Emeris auriculas? pulmone & lactibus unctis? Sentiebat uidelicet non carne opus eſſe ad placandam cæleſtem maieſtatem:ſed mente ſancta:& iuſto animo, & pectore (ut ipſe ait) qđ naturali ſit honeſtate generoſum. Hæc ẽ religio cæleſtis, nõ quæ conſtat ex rebus corruptis, ſed quæ uirtutibus animi q oriť e cælo. Hic uerus cultus eſt, in quo mens colentis ſeipſam deo imaculatam uictimã ſiſtit. Id ipm qũo conſequẽdũ:qũo prẽſtãdũ ſit, docebit huius libri diſputatio. Nihil enim tã præclaꝝ:hominiq; conueniẽs põt eẽ, quã erudire hoĩes

Lucernas i templis accendebant.

Candelas accendere deo nefas eſt.

Phanetes unde de᷒.

Perſii loc᷒.

Phiæ laus. ad iuſtitiam. Apud Ciceronem Catulus in Hortenſio philoſophiam rebus omnibus p̄ferēs: malle ſe dicit uel unum paruū de officio libellū: quā longā orōnē pro ſeditioſo homine Cornelio. Quæ ſentētia nō utiq; Catuli: q fortaſſe illud non dixit, ſed Ciceronis ē putāda, q ſcripſit (credo) ut libellos quos de officiis erat ſcripturis cōmēdaret, in qbus ipſis nihil eē teſtat̄, in omni philoſophia melius & fructuoſius: q̄ p̄cepta uitæ dare. Quod ſi hoc illi faciūt, qbus non ē ueritas cognita, quāto magis nos facere debemus: q a deo eruditi & illuminati: poſſumus uera p̄cipere? nec tn̄ ſic docebimus: ut q̄ſi prima uirtutis elemēta tradamus: qd' eſt infimum. Sed tanquā docendum ſuſceperimus eū. q apud illos iam p̄fectus uideat̄. Manentibus enim p̄ceptis eoꝝ: quæ ſolent ad p̄bitatem recte dari: ignota illis ſupſtruemus ad perficiendam cōſumandamq; iuſtitiam, quā non tenēt. Ea uero quæ poſſunt cū illis eſſe communia prætermittam: nequid ab his uidear mutuari, quorum errores coarguere atq; aperire decreuerim.

Cice. libri de officiis

¶ De duabus uiis: quarum altera uirtutum: altera uitiorum eſt: quæ in littera pythagorica figurant̄. & fidelius tractant̄ a chriſtianis quā a philoſophis: & de duobus ducibus uiarum. Cap. III.

Vitæ duas eſſe uias.

DVæ ſunt uiæ per quas humanam uitam p̄gredi neceſſe eſt. ſ. una quæ in cælū ferat. Altera quæ ad inferos deprimat: quas & poetæ in carminibus: & philoſophi in diſputationibus ſuis induxerūt. Et qdem philoſophi alterā uirtutū eē uoluerūt, alterā uitioꝝ: eāq; quæ ſit aſſignata uirtutibus, primo aditu eē arduā & confragoſam: in q̄ ſiqs difficultate ſuperata in ſummū eius euaſerit, habere eū de cætero planū iter: amœnūq; campū, & omnes laborū ſuorum capere fructus uberes atq; iucundos. Quos aūt primi aditus difficultas deterruerit eos in eam uitiorum uiam labi atq; deflectere: quæ primo igreſſu ſit quaſi amœna, multoq; tritior: Deinde cum in eā paulo ulterius proceſſerint, amœnitatis eius ſpetiē repente ſubduci. Exoriri autē uiam præcipitem: nunc ſaxis aſperam: nunc obductam ſentibus: nūc gurgitibus interciſam: uel torrentibus rapidam, ut laborare, hærere, labi, cadere ſit neceſſe. Quæ omnia eo proferūtur: ut appareat in uirtutibus capiendis labores eſſe maximos, in perceptis aūt maximos fructus: & ſolidas atq; icorruptas uoluptates. Vitia uero delinimentis naturalibus allicere animos hominū: & inaniū iucūditatum ſpetie captos, ad acerbas amaritudines miſeriaſq; p̄ducere. Sapiens prorſus diſputatio: ſi uirtutū ipſarum formas atq; terminos ſcirent. Nō. n. didicerant uel quæ ſint uel qd eas mercedis a deo maneat, qd' nos his duobus libris docebimus. Hi uero quia ignorabant, aut dubitabant animas hominū imortales eſſe: & uirtutes & uitia terrenis honoribus aut pœnis æſtimauerunt. Omnis ergo hæc de duabus uiis diſputatio ad fragilitatē ac luxuriā ſpectat. Dicūt enim humanæ uitæ curſum y. litteræ eſſe ſimilē, q̄ unuſqſq; hominū cū primū adoleſcentiæ limē attigerit, & in eū locū uenerit: ubi ſe uia ſcindit in ambas, hæreat nutabūdus, ac neſciat in quā ſe partem potius inclinet. Si ducem nactus fuerit, qui dirigat ad meliora titubantem: hoc eſt ſi aut p̄hiam didicerit, aut eloquētiā, aut aliqd honeſtæ artis, quo euadat ad bonam frugem: quod fieri ſine labore maximo non poteſt: honeſtā ac co-

Virtutis iter arduū.

Vitiorum uia.

Lfa Pythagoræ.

pioſam

pioſam uitã diſputãt pactuꝝ. Si uero doctorẽ frugalitatis nõ inuenerit: ad ſiniſtrã uiã quæ meliorẽ ſpeciẽ mentiat᷑ incedere. i. deſidiæ: luxuriæ, inertiæq; ſe tradere: quæ ſuauia quidem uident᷑ ad tp̃s uera bona ignoranti. Poſt autẽ amiſſa oĩ dignitate ac re familiari ĩ oĩbus miſeriis ignominiaq; uictuꝝ. Ad corpus ergo & ad hãc uitã quã in terra ducimus: fines eaꝝ uiaꝝ retulerũt. poetæ fortaſſe melius, q̃ biuiũ hoc apud inferos eẽ uoluerũt. Sed in eo fallũtur: q̃a eas uias mortuis ꝓpoſuerũt. Vtriq; ergo uere, ſed tñ utriq; nõ recte, q̃a oportuit uias ipſas ad uitã: fines earũ ad mortem referri. Nos igitur melius & uerius, quia duas iſtas uias cæli & inferorum eſſe dicimus: quia iuſtis ĩmortalitas, iniuſtis pœna æterna propoſita ẽ. Quomodo aũt uitæ iſtæ uel in cælũ tollãt: uel ad inferna p̃cipitent explicabo, & aperiã quæ ſint uirtutes, quas philoſophi neſcierunt: tũ etiã quæ ſint p̃mia eaꝝ, ſimul ẽt quæ ſint uitia, quæue eorũ ſupplicia mõſtrabo. Nam fortaſſe aliquis expectet, ut ſeparatim de uitiis ac uirtutibus dicã: cum de bono ac malo differẽtibus nobis ẽt quod eſt contrariũ poſſit intelligi. Siue enim uirtutes inferas, uitia ſua ſponte decedent: ſiue uitia eximas uirtutes ultro ſubibũt. ſic bonorũ ac malorũ cõſtituta natura eſt: ut ſe inuicem ſemper oppugnent ſemp expellant: ita fit ut neq; uitia retrahi ſine uirtutibus poſſint: nec uirtutes inferri ſine detractione uitioꝝ. Has igit᷑ uias longe aliter inducimus, q̃ a philoſophis induci ſolẽt. Primũ quod utriq; propoſitum eſſe dicimus ducem utrunq; ĩmortalẽ. Sed alteꝝ honoratũ: qui uirtutibus ac bonis ſit præditus. Alteꝝ dãnatũ, qui uitiis ac malis. Illi aũt in deteriorem tantum uiam ducem ponũt, neq; unũ, neq; perpetuũ. Siquidem quẽlibet doctorem bonæ artis inducunt, qui a deſidia reuocet homines, & frugi eſſe doceat. Sed neq; ingredi faciunt in eam uiam, niſi pueros & adoleſcentes, uidelicet q᷑ artes diſcãtur ĩ his ætatibus. Nos aũt omnis ſexus, & generis, & ætatis in hoc cæleſte iter ĩducimus, quia deus qui eius uiæ dux eſt, ĩmortalitatẽ nulli homini nato negat. Forma quoq; uiaꝝ ipſaꝝ non ita eſt ut illi putauerunt. Quid enim opus eſt. y. in rebus cõtrariis atq; diuerſis? Sed altera illa melior cõuerſa eſt ad ſolis ortũ. Altera illa deterior ad occaſum: quoniam qui ueritatem ac iuſtitiam ſequit᷑: is accepto ĩmortalitatis præmio perenni luce potietur: qui aũt ab illo malo duce illectus prætulerit uitia uirtutibus, mendaciũ ueritati, neceſſe eſt ad occaſum & tenebras deferatur. Deſcribam igitur utrãq;, & earum proprietates habituſq; monſtrabo.

¶ De uia uirtutis, quæ in Elyſios campos deducere dicitur: & uitiorũ quæ ad impia tartara ducit: & ducibus utriuſq;. Cap. IIII.

VNa eſt igit᷑ uirtutis ac bonorũ uia, quæ fert, nos in Elyſios campos (ut poetæ loquũtur) ſed ad ipſam mundi arcem. At læua malorum exercet pœnas, & ad impia tartara mittit. Eſt enĩ criminatoris illius qui prauis religionibus inſtitutis, auertit hoĩes ab itinere cæleſti, & in uiã p̃ditionis ĩducit. Cuius uiæ ſpẽs & figura ſic ẽ cõpoſita ĩ aſpectu ut plana & patẽs omni gñe floꝝ atq; fructuũ delectabilis eſſe uideat᷑. In ea. n. poſuit deus oĩa, q̃ p bonis hñtur in terra, opulẽtiã dico, honorẽ, quietem, uoluptatem: illecebras oẽs. Sed cũ his pariter iniuſtitiã: crudelitatẽ: ſup̃biam: p̃fidiam, libidinem, cupiditatẽ, diſcordiã, ignorãtiã: mendaciũ, ſtultitiam: cæteraq; uitia. exitus

Iuſtis ĩ mortalitas. Iniuſtis pena eterna propoſita eſt.

autem huius uitæ talis eſt: cum uentum fuerit ad extremum: unde iam regredi nõ licet: cũ omni ſua pulchritudine tã ſubito ꝑcidit̃: ut nõ añ q̃s fraudẽ ꝑſpicere poſſit: quã ꝑcipitatus in altitudinẽ ꝓfundã cadat. Quiſq̃s. n. ꝓſentium bonoꝝ ſpecie captus, & in his cõſequẽdis ac fruẽdis occupatus: nõ ꝓuiderit: ea quæ poſt mortẽ ſecutura ſunt: ſeq; a deo auerterit. Is ad inferos deiectus, in æternam damnabitur pœnam. Via ergo illa cæleſtis difficilis & cliuoſa propoſita eſt: uel ſpinis horrentibus aſpera, uel ſaxis aſtãtibus impedita, ut dũ ſũmo labore ac pedum tritu: cũq; magna cadẽdi ſollicitudine fit cuiq; gradiendũ. In hac poſuit iuſtitiã: temperãtiã, patientiam, fidem, caſtitatem: abſtinentiã, cõcordiã, ſcientiã: ueritatem ſapientiã: cęteraſq; uirtutes: ſed ſimul cum his paupertatem ignominiam laborem dolorem amaritudines omnes. Quiſq̃s enim ſpẽ ſuã porrexerit lõgius: & meliora maluerit carebit his terræ bonis: ut expeditus ac leuis difficultate uiæ ſuperet. Nec enim põt q ſe aparatu regio circũdederit: aut diuitiis onerauerit anguſtias illas uel ingredi uel tenere. Vnde intelligit̃ iccirco malis & iniuſtis facilius ꝓuenire: quæ cupiãt qa prona & decliuis eſt eoꝝ uia. Bonis aũt quæ optent, difficile procedere, qa difficili & arduo itinere gradiunt̃. Iuſtus ergo qm̃ durũ aſperũq; iter ingreſſus ẽ cõtemptui: deriſu: odio ſit neceſſe eſt. Omnes. n. quos cupiditas aut uoluptas ꝑcipites trahit, inuident ei qui uirtutem capere potuit: & iniq; ferũt id habere aliquem quod ipſi non hñt. Erit itaq; paup: humilis: ignobilis ſubiectus iniuriæ, & tñ oĩa q̃ amara ſunt pẽrferens. Et ſi patientiã iugẽ ad ſummũ illũ gradũ fineq; perduxerit dabit̃ ei corona uirtutis: & a deo pro laboribus quos in uita propter iuſtitiã pertulit, imortalitate donabit̃. Hæ ſunt uiæ, quas deus humanæ uitæ aſſignauit, in quibus ſingulis & bona oſtendit, & mala: ſed ordine præpoſtero atq; cõuerſo. In unã enim monſtrauit temporalia prius mala cum æternis bonis qui eſt ordo melior. In altera temporalia prius bona cum æternis malis qui eſt ordo deterior, ut qcũq; præſentia mala cum iuſtitia delegerit maiora & certiora bona conſequatur: q̃ fuerunt illa quæ ſpreuit. Quiſquis autem præſentia bona præpoſuerit iuſtitiæ: in maiora & longiora incidet mala: q̃ fuerunt illa quæ fugit. Hæc enim uita temporalis, quia breuis eſt: iccirco & bona eius & mala breuia ſint neceſſe eſt. Illa uero ſpiritalis: quæ huic terrenæ contraria eſt, qa ſempiterna eſt, iccirco & bona eius & mala ſempiterna ſunt. Ita fit: ut & bonis breuibus mala æterna, & malis breuibus bona æterna ſuccedãt. Itaq; cũ ſimul ꝓpoſita ſint hoĩ bona & mala: cõſiderare unũquẽq; ſecum decet: quãto ſatius ſit pro ꝑpetuis bonis mala breuia pẽſare: quã pro breuibus & caducis bonis mala ꝑpetua ſuſtinere. Nam ſicut in hoc ſeculo cũ ẽ ꝓpoſitum cũ hoſte certamen, prius laborandũ eſt: ut ſis poſtmodum ĩ ocio: eſuriẽdum, ſitiendum: æſtus: frigora perferẽda, humi quieſcendum: uigilandũ periclitãdum eſt: ut ſaluis pignoribus, & domo: & re familiari: & oĩbus pacis ac uictoriæ bonis perfrui poſſis. Sin autẽ præſens ociũ malueris quã laborẽ malũ tibi maximũ facias neceſſe eſt. Præoccupabit enim aduerſarius nõ reſiſtentẽ: uaſtabũtur agri: diripietur domus: in prædã uxor ac liberi uenient: ipſe interficiere ac capiere. Quę omnia ne accidãt: præſens cõmodũ differẽdũ eſt, ut maius lõgiuſq; pariatur. Sic in omni hac uita, qa nobis aduerſarium deus reſeruauit, ut poſſemus capere uirtutem

Bello Iminente qd agendum.

tutem

tutem:omittenda eſt præſens uoluptas,ne hoſtis opprimat:uigilandum: ſtatiões agendæ:militares expeditiones obeũdæ:fundendus ad ultimũ cruor. Oĩa deniq́ʒ amara & grauia patiẽter ferenda,eo q̄dem promptius:quo nobis iperator noſter deus p̄mia pro laboribus æterna cõſtituit.Et cum in hac terrena militia tm̃ hoies laboris exhauriãt: ut ea ſibi pariãt q̃ poſſunt eodẽ mõ perire quo parta ſunt:certe nobis nullus labor ẽ recuſandus,quo id acq̄rat̃,q̄d nullo mõ poſſit amitti. Voluit enim deus q̄ hoies ad hãc militiã genuit:expeditos in acie ſtare,& intentis acriter animis,ad unius uel inuiſibilis hoſtis inſidias,uel apros ĩpetus uigilare,q̄ nos ſicut periti & exercitati duces ſolẽt uariis artibus captat,p̄ cuiuſq́ʒ natura & moribus ſæuiens.Aliis.n.cupiditatem inſatiabilem ĩmittit ut opibus ſuis tanq̃ cõpedibus illigatos a uia ueritatis excutiat. Alios iflãmat iræ ſtimulis,ut ad nocendũ potius intentos a dei cõtẽplatiõe detorq̄at. Alios imoderatis libidinib⁹ imergit:ut uoluptati & corpori ſeruientes,ad uirtutẽ reſpicere non poſſint. Aliis uero inſpirat inuidiã, ut ſuiipſis tormentis occupati:nihil aliud cogitent,niſi eorũ quos oderint felicitatem. Alios iflãmat ambitionibus.Hi ſunt qui ad gerendos magiſtratus oẽm uitæ ſuæ operã curãq́ʒ cõuertũt:ut faſtos ſignẽt,& annis nomen iponant. Quorũdam cupiditas tendit altius:nõ ut prouincias tp̄ali gladio regant,ſed ut infinita:& ppetua ptãte dominos ſe dici uelint uniuerſi generis humani. Quos autem pios uiderit, inanibus iplicat religionibus:ut ipios faciat. His uero q̄ ſapiẽtiã quærũt: philoſophiã in oculos impingit, ut ſpetie lucis excæcet, ne q̄s cõprehẽdat aut teneat ueritatẽ. Sic hoibus obſtruxit aditus oẽs:& obſepſit oẽs uias publicis latas erroribus, quos ut diſcutere poſſemus,ipſumq́ʒ authorem malorũ uincere: illuminauit nos deus & armauit uera cæleſtiq́ʒ uirtute:de qua nõ nihil nunc diſſerendum eſt.

Auari. Iracundi. Libidinoſi Inuidi. Ambitioſi

¶ De falſa diffinitione uirtutis:quam authore Lucillio poſuerunt philoſophi,& uera differentia ſcientiæ & uirtutis. Cap. V.

SEd prius q̃ ſingulas uirtutes exponere incipiã:determinãda eſt ipſa uirtus,quã p̄hi nõ recte definierũt q̄d eẽt:aut in q̄bus rebus, quid opis q̄d hẽat officii. Nomẽ itaq́ʒ ſolũ retinuerũt,uim uero, & effectũ & rõnem p̄diderũt. Quod aũt in diffinitiõe uirtutis ſolẽt dicere:paucis uerſibus colligit:& enarrat,Lucillius:quos malo equidẽ ponere,ne dum multorũ ſententias refello:ſim longior q̃ neceſſe eſt. Virtutis diffinitio ex Lucilio

Virtus Albine ẽ p̄ṫiũ p̄ſoluere rerũ,Quis inuerſamur:q̄s uiuimus rebus adeſſe.
Virtus eſt homini ſcire id quod quæq́ʒ habeat res.
Virtus ſcire homini rectum,utile quid ſit honeſtum.
Quæ bona quæ mala.Item quid inutile turpe inhoneſtum:
Virtus q̄rendę rei finẽ ſcire,modũq́ʒ. Virtus diuitiis pretiũ p̄ſoluere poſſe.
Virtus id dare:quod re ipſa debetur honori.
Hoſtem eſſe,atq́ʒ inimicum hominum morumq́ʒ malorum.
Contra defenſorem hominum:morumq́ʒ bonorum.
Hos magnifacere,his bene:uelle,his uiuere amicum.
Commoda præterea patriæ ſibi prima putare.
Deinde parentum,tertia iam poſtremaq́ʒ noſtra.

Cicer. libri de officiis. Ab his diffinitionibus quas poeta breuiter compræhendit. M. Tul. traxit officia uiuēdi. Panætiū ſtoicū ſecutus, eaq; tribus uoluminibus incluſit. Hæc aūt q̄ falſa ſint, mox uidebimus, ut appareat quātū in nos dignatio diuina cōtulerit, q̄ nobis Virt' quid. apetuit ueritatē. Virtutē eē dixit ſcire qd ſit bonū & malū, qd turpe, qd honeſtū qd utile, quod minus breuiuſq; facere potuit. Si tantū bonū ac malū diceret, quia nihil poteſt eē utile uel honeſtū, qd non idē bonū ſit. Nihil iutile ac turpe, qd non idē malū ſit. Quod & phis uī, & idē Cicero in tertio ſupradicti opis libro oñdit. Verū ſcia non poteſt eē uirtus, qa non ē intus in nobis, ſed ad nos extrinſecus ue- Scia uirt' non eſt. nit. Q̄d aūt trāſire ab altero ad alteꝝ poteſt uirtus non ē, qa uirtus ſua cuiq; ē. Scia igiť alieni bñficii ē, qa poſita ē in audiendo. Virtus tota nr̄a eſt: qa poſita eſt in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in itinere celerādo nihil ꝓdeſt uiā noſſe: niſi conatus ac uires ſuppeditēt ambulādi. Ita uero ſcia nihil ꝓdeſt, ſi uirtus ꝓpria deficiat. Nā fere ēt hi q peccāt: & ſi non pfecte tñ qd ſit bonū & malū ſentiūt, Et quoties aliqd improbe faciūt, peccare ſe ſciūt, & ideo cælare nituntť. Sed cum eos boni & mali natura non fallat, cupiditate mala uincunť ut peccēt: qa deeſt illis uirtus. i. cupiditas recta & honeſta faciēdi. Ex hoc igiť apparet aliud eſſe ſciam boni maliq;, aliud uirtutē: qa poteſt eē ſcia ſine uirtute: ſicut in plurimis philoſophoꝝ fuit. In quo qm̄ ad culpā ptinet: non feciſſe q̄ ſcieris recte: uolūtas praua & uitioſus animus, quem excuſare ignoratio non poteſt, punieť. Ergo ſicut uirtus nō eſt bonū ac malū ſcire, ita uirtus ē bonū facere: malū nō facere. Et tñ ſcia ſic cū uirtute coniuncta eſt: ut ſciēna pcedat uirtutē, uirtus ſequať ſciam: qa nihil prodeſt cognitio Horatii locus. niſi & actio ſubſequatur. Horatius ergo paulo melius definiuit,

Virtus eſt uitium fugere, & ſapientia prima.

Sed iepte, quia eā contrario terminauit: ut ſi diceret. Bonū eſt quod malū nō eſt. cū. n. qd ſit uirtus neſcio, ne uitiū quidē qd ſit ſcio. Vtrūq; igiť indiget definitōe: qa natura rei talis eſt, ut utrinq; aut intelligi, aut non intelligi ſit neceſſe. Veꝝ nos faciamus quod ille debuit. Virtus ē irā cohibere: cupiditatē compeſcere: libidinē refrænare, id ē enim uitiū fugere. Nā ferē oīa q̄ fiunt iniuſte atq; improbe ab his oriunť affectibus. Si. n. cōmotionis huius, quæ ira diciť: ipetus retundať, omnes hoīum contentiones malæ ſopienť, nemo inſidiabiť: nemo proſiliet ad nocendū. Itē ſi cupiditas tēpereť nemo terra mariq; graſſabiť: nemo exercitū ducet ut rapiat & uaſtet aliena. Itē ſi ardor libidinū comprimať, oīs ætas & ſexus retinebit ſuā Affectuū ſedatio qd hoī pſtet. ſanctitatem. Nemo qcq̄ pudendū aut patieť, aut faciet. Ergo uniuerſa ſcelera & flagitia his cōmotionibus uirtute ſedatis, ex hoīum uita moribuſq; tollenť. Quæ ſedatio cōmotionū & affectuū hanc habet rōnem: ut oīa recta faciamus. Omne igitur uirtutis officiū eſt non peccare: quo profecto fungi non poteſt q deum neſcit: qm̄ ignoratio eius a quo bona oriunť imprudentē impingat in uitia neceſſe ē. Itaq; ut breuibus & ſignificātius utriuſq; rei ſumma officia determinē, ſcientia ē deum noſce, uirtus colere in illo ſapientia: in hoc iuſtitia continetur.

¶ Quod philoſophi neſciuerunt quid eſſet bonū, aut malum: quia fontem boni lucidum neſciebant, nec intellexerunt quis debeat reꝝ & operū finis eſſe, & qūo conſtet Lucillium falſo definiuiſſe uirtutis officia. Cap. VI.

Dixi

Dixi (quod erat primũ) ſciẽtiã boni nõ eſſe uirtutẽ: Deinde qd ſi uirtus & in quo ſit: Sequit̃ ut id quoq; ipſum qd ſit bonũ & malũ neſciſſe philoſophos breuiter oſtendã: quia pene declaratũ eſt libro tertio cũ de ſummo bono diſputarẽ. Qui aũt quid eſſet ſummum bonum neſcierũt & in cæteris bonis maliſue quæ ſumma nõ ſunt errauerint neceſſe eſt: quod nõ põt uero iudicio examinare: qui fontẽ ipſum non tenet, unde illa deſcendũt. Fons aũt bonoꝝ deus eſt, maloꝝ uero ille. ſ. diuini nois ſemp inimicus, de quo ſæpe diximus, Ab his duobus principiis bona malaq; oriuntur. Quæ ueniunt a deo hanc habent rationẽ ut immortalitatẽ parẽt, quod eſt ſummũ bonum. Quæ aũt ab illo altero id hñt officium: ut cæleſtibus auocatũ, terreniſq; demerſum ad pœnam interficiãt ſempiternã, quod eſt ſummũ malũ. Non igit̃ dubiũ eſt, quin omnes illi quid eſſet bonum & malũ ignorauerint, qui nec deũ, nec aduerſarium eius ſcierint. Itaq; finẽ bonoꝝ ad corpus, & ad hãc breuem uitã rettulerũt, quã ſolui & occidere neceſſe eſt, nõ ſunt ꝓgreſſi lõgius. Sed oĩa ea p̃cepta, ut oĩa quæ inducunt bona: terræ inhærent, & humi iacẽt qm̃ ſimul cũ corpore quod eſt terra moriuntur. Pertinẽt. n. non ad uitã homini cõparandã, ſed ad quærendas uel augendas opes: honores, gloriã, potentiã, quæ ſunt uniuerſa mortalia, tam. ſ. q̃ ille qui ut ea ſibi contingerent, laborauit. Hinc eſt illud. Virtus quærendæ rei, finem ſcire modũq;. Præcipiunt. n. quibus modis & quibus artibus res familiaris quærenda ſit, quia uidẽt male quæri ſolere: ſed huiuſmodi uirtus non eſt ꝓpoſita ſapienti. Nec. n. eſt uirtus opes quærere, quaꝝ neq; inuentio, neq; poſſeſſio in noſtra poteſtate eſt. Itaq; & quæſtu & obtẽtu faciliores ſunt malis q̃ bonis. Non poteſt ergo uirtus eſſe in his rebus quærendis, in quaꝝ contẽptu uis ac ratio uirtutis apparet, nec ad ea ipſe trãſugiet, quæ magno ac excelſo animo calcare ac proterere geſtit: neq; fas eſt aĩam cæleſtibus intentã bonis, ut hæc fragilia ſibi comparet, ab immortalibus ſuis operibus auocari. Sed potiſſimũ in his rebus comparãdis, uirtutis ratio conſiſtit, quas nobis nec homo ullus nec mors ip̃a poſſit auferre ab iis qui eas habeãt. Illud quod ſequitur ueꝝ eſt. Virtus diuitiis pretiũ pſoluere poſſe. Qui uerſus idem fere ſignificat, quod primi duo. ſed neq; ip̃e neq; quiſq̃ pꝫoꝝ ſcire potuit p̃tiũ ip̃m, uel q̃le uel qd' ſit. idẽ. n. poeta & illi oẽs quos ſecutus eſt putauerũt. recte opibus uti hoc eſt frugi eſſe, nõ inſtruere cõuiuia ſumptuoſe, nec largiri temere, nõ effundere in res ſupuacuas aut turpes rẽ familiarem. Dicet aliqs fortaſſe. Quid tu? negas ne hãc eſſe ueritatem? nõ equidem nego. Contraria. n. uidear ꝓbare ſi negẽ. Sed uerã nego, quia non ſit illa cæleſtis, ſed tota terrena, qñ quidẽ nihil efficit niſi quod remaneat in terra. Quid ſit aũt recte opibus uti & qui ſit ex diuitiis fructus petẽdus declarabo aptius, cũ de pietatis officio loq̃ cœpero. Iã cætera quæ ſequunt̃ nullo mõ uera ſũt. nã ĩprobis inimicitias ĩdicere, aut bonoꝝ defẽſionẽ ſuſcipe: p̃t cũ malis eẽ cõe. qdã. n. ꝓbitate ficta uiã ſibi ad potẽtiã muniũt, faciũtq; multa, q̃ boni ſolẽt, eo q̇dẽ prõptius q, fallendi gr̃a faciũt. Vtinã tã facile eẽt p̃ſtare, q̃ facile ẽ ſimulare bonitatẽ. Sed hi cũ eẽ cœperint ꝓpoſiti ac uoti ſui cõpotes: & ſũmũ potẽtiæ gradũ cœpint, tũ uerũ ſimulatione depoſita, mores ſuos detegũt, rapiũt oĩa & uexãt, eoſq; ipſos bonos: quoꝝ

Rem familiarem augere uirtus offm̃ ẽ.

Opes q̃rere non eſt uirtus.

Frugi eſſe quid.

Diuitiarũ fructus.

Malis inimicitiæ indicendæ. Bonorum defẽſio ſuſcipienda.

cauſam ſuſceperant, inſequuntur, & gradus per quos aſcenderunt, amputant, ne quis illos cōtra ipſos poſſit imitari. Verū tñ putemus hoc offm nō niſi boni eē: ut bonos defendāt. At id ſuſcipere facile eſt, implere difficile: quia cum te certamini congreſſioniq; cōmiſeris: in arbitrio dei, nō tuo uictoria poſita eſt. Et plærūq; improbi & numero, & cōſpiratione ſunt potētiores q̃ boni, ut ad eos ſuperādos nō tam uirtus q̃ felicitas neceſſaria ſit. An aliqs ignorat q̄ aliquoties melior iuſtiorq; pars uicta ſit? Hinc ſemper dn̄atiōes acerbæ in ciues extiterūt. Plena eſt exēplis oīs hiſtoria, ſed nos cōtenti erimus uno. Cn. n. Pōpeius bonoꝝ uoluit eē defenſor ſiqdē pro republica pro ſenatu, pro libertate arma ſuſcepit. Is tñ uictus cū ipſa libertate occidit, & a ſpadonibus Ægyptiis detruncatus, inſepultus abiectus eſt. Nō eſt igit̄ uirtus aut hoſtē maloꝝ, aut defenſorē bonoꝝ eē, quia uirtus in certis caſibus nō pōt eē ſubiecta. Cōmoda p̄terea patriæ ſibi prima putare: Sublata hominū cōcordia uirtus nulla eſt oīno. Quæ ſunt. n. patriæ cōmoda, niſi alterius ciuitatis aut gētis incōmoda? Id eſt fines p̄pagare, aliis uiolēter ereptos: augere imperiū, uectigalia facere meliora. Quæ oīa nō utiq; uirtutes, ſed uirtutū ſunt euerſiones. In primis. n. tollitur humanæ ſocietatis coniūctio, tollitur innocentia, tollitur alieni abſtinentia, tollitur deniq; ipſa iuſtitia, quæ diſſidiū generis humani ferre non poteſt, & ubicunq; arma fulſerint, hinc eam fugari, & exterminari neceſſe eſt. Verum eſt Ciceronis illud. Qui aūt ciuium rōnem dicūt habendā externorū negant, dirimūt, hi cōmunē generis humani ſocietatē, qua ſublata, beneficētia: liberalitas, iuſtitia funditus tollitur. Nā q̄uo pōt iuſtus eſſe, qui nōcet, qui odit, qui ſpoliat, qui occidit? Quæ oīa faciūt, qui patriæ prodeſſe nitūtur. Id. n. ipſum prodeſſe quid ſit ignorant, qui nihil putant utile, nihil cōmodū niſi quod teneri manu pōt, quod ſolū teneri nō pōt, quia eripi pōt. Hæc itaq; (ut ipi appellāt) bona, quiſquis patriæ acquiſierit, hoc eſt qui euerſis ciuitatibus gētibuſq; deletis, ærarium pecunia referſerit, agros ceperit, ciues ſuos locupletiores fecerit, hic laudibus fertur in cælum: hæc putat̄ ſumma & perfecta eſſe uirtus. Qui error nō mō populi & imperitoꝝ, ſed etiam philoſophoꝝ eſt, qui præcepta quoq; dant ad iniuſtitiam ne ſtultitiæ ac militiæ diſciplinæq; auctoritas deſit. Itaq; cum de officiis ad rē militarem pertinentibus diſputēt, neq; ad iuſtitiā, neq; ad ueram uirtutem commodatur illa omnis oratio, ſed ad hanc uitam moremq; ciuilē, quam nō eſſe iuſtitiam, & res indicat & ipſe Cicero teſtatus eſt. Sed nos inquit ueri iuris genui neq; iuſtitiæ ſolidā & expreſſam effigiem nullam tenemus. Vmbra & imaginibus utimur eaſq; ipſas utinā ſequeremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac ueritatis exemplis. Vmbra eſt igitur & imago iuſtitiæ, quam illi iuſtitiam putauerūt. Quid ſapientiā? nonne idem confitetur in philoſophis eſſe nullam? At cū Fabritius inquit, Aut Ariſtides iuſtus nominet̄: aut ab illis fortitudinis, aut ab hoc iuſtitiæ tanq̄ a ſapiente petitur exemplū. Nemo enim horum ſic ſapiens: ut ſapientem uolumus intelligi. Nec hi qui ſapiētes habiti & notati. M. Cato: & C. Lælius ſapientes fuerūt. Nec illi quidē ſeptem, ſed ex mediorū officiorū frequentia ſimilitudinē quādam gerebāt ſpēmq; ſapiētiæ. Si ergo & philoſophis ipſoꝝ confeſſione adempta ſapiētia eſt; & his qui iuſti habiti ſunt, adēpta iuſtitia ē. Omnes igit̄ illæ uirtutis

deſcriptiones

Pompeius bonorum cām ſuſcepit.

Patriæ cōmoda cæteris oībus p̄ponēda.

Externoꝝ nō minus habēda rō q̃ ciuium.

Iuſtitiæ tātū umbra utimur.

Fabricius iuſtus. Ariſtides iuſtus. Cato ſapiens. Lælius ſapiens. Septem ſapientes.

deſcriptiões falſæ ſint neceſſe eſt, quia quæ ſit uera uirtus ſcire nō pōt, niſi iuſtus ac ſapiēs. Iuſtus aūt ac ſapiēs nemo eſt, niſi quē dñs ꝓceptis cæleſtibus erudiuit.

¶ Quod in uia erroris eſt ſpecies ſapientiæ & uirtutis. Et ꝙ uia ueritatis & ſapientiæ eſt ſimplex, & anguſta, & ardua, & deum habet ducem. Cap. VII.

Iam illi oēs qui per aliorū cōfeſſam ſtultitiā ſapientes exiſtimant, ſpecie uirtutis inducti, umbras & imagines apprehendunt, nihil uerū. Quod ea fit ratione quoniā uia illa mendax, quæ fert ad occaſum, multos tramites habet propter ſtudioꝝ & diſciplinarum uarietates, quæ ſunt in uita hominū diſſimiles atq; diuerſæ. Nam ſicut illa uia ſapientiæ habet aliquid ſimile ſtultitiæ, quod libro præcedente mōſtrauimus: ita hæc cum ſit tota ſtultitiæ: habet aliquid ſimile ſapientiæ, quod arripiāt hi, qui ſtultitiam publicam intelligunt, & ut habet uitia manifeſta, ſic habet aliqd quod ſimile eſſe uideatur uirtuti, ut habet apertum ſcelus, ſic imaginem quādam ſpeciemq; iuſtitiæ. Quomodo.n. præcurſor eius uiæ: cuius uis & poteſtas oīs in fallendo eſt, uniuerſos in fraudem poſſet inducere, niſi ueriſimilia hoibus oſtentaret? Deus.n. ut immortale illud arcanū eius in operto eſſet, poſuit in uia ſua quæ hoies pro malis & turpibus aſpernarētur, ut auerſi a ſapiētia & ueritate, quā ſine duce ullo requirebāt, in idipſum inciderēt, quod uitare ac fugere cupiebāt. Itaq; illam perditiōis ac mortis uiā multiplicē oñdit, uel ꝙ multa ſunt genera uitæ, uel ꝙ dii multi qui coluntur. Huius dux præuaricator ac ſubdolus, uideatur eſſe diſcrimen aliquod falſi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxurioſos: alia eos qui frugi appellant: alia imperitos, alia doctos, alia inertes, alia ſtrēnuos, alia ſtultos, alia philoſophos. Et eos quidē nō uno tramite. Illos.n. qui aut uoluptates, aut diuitias non refugiūt, ab hac publica & celebri uia modicē ſegregat. Eos aūt qui aut uirtutē ſequi uolūt, aut cōtēptū rerū, cōfitent, per cōfragoſa quædā præcipitia trahit. Sed tamen illa oīa itinera que ſpēm bonoꝝ oſtētāt: nō ſunt aliæ uiæ, ſed diuerticula & ſemitæ: quæ uident quidē ab illa cōmuni dextrouerſum ſeparari, ad eādē tñ & ad unū oēs exitū ſub ipſo fine referunt. Ibi.n. dux ille cōiungit oēs, ubi opus fuerat bonos a malis, fortes ab inertibus, ſapiētes a ſtultis ſeparari, in deorum. ſ. cultu, in quo ille uniuerſos (quia ſine ullo diſcrimine ſtulti fuerūt) uno mucrone iugulat, & præcipitat in mortē. Hæc aūt uia quæ eſt ueritatis, & ſapiētiæ & uirtutis, & iuſtitiæ, quoꝝ oīum fons unus eſt, una uis, una ſedes, & ſimplex eſt, quod paribus animis ſummaq; concordia unum ſequamur, & colamus deū, & anguſta, quoniā paucioribus uirtus data eſt, & ardua, quoniā ad bonū quod ſummū & ſublime eſt, niſi cum ſumma difficultate & labore non poteſt perueniri.

¶ Quare a phis ueritas īueniri nō poterat, nec ab his qui terrenis dediti ſūt: ſed ab electis īuenit per legē dei cui pōt Cicerōis definitio adaptari. Cap. VIII.

Hæc eſt uia, quā philoſophi quærunt, ſed ideo nō inuenerunt, quia in terra potius ubi apparere nō poteſt quærunt. Errāt ergo uelut in mari magno, nec quo ferantur intelligūt: quia nec uiā cernunt, neq; ducē ſequunt ullū. Eadē naq; ratiōe hanc uitæ uiā qri oportet, qua in alto iter nauibus qrit. Quæ niſi aliqđ cæli lumē obſeruēt icertis

curſibus uagantur. Quiſquis autem rectum iter uitæ tenere nititur, non terrã debet aſpicere ſed cælum, & (ut apertius loquar) non hominem ſequi debet, ſed deum, non his terreſtibus ſimulachris, ſed deo ſeruire cæleſti, non ad corpus referri omnia, ſed ad mentem, non huic uitæ dare operam, ſed æternæ. Itaq; ſi oculos in cælum ſemper intendas, & ſolem qua oritur obſerues: eumq; habeas uitæ quaſi nauigii ducem, ſua ſponte in uiam pedes dirigent, & illud cæleſte lumen quod ſanis mentibus multo clarius ſole eſt, q̃ hic quem in carne mortali uidemus, ſic reget: ſic gubernabit, ut ad ſummum ſapientiæ uirtutiſq; portum ſine ullo errore perducat. Suſcipienda igitur dei lex eſt, quæ nos ad hoc iter dirigat, illa ſancta, illa cæleſtis, quam Marcus Tullius in libro de repub. tertio pene diuina uoce depinxit, cuius ego ne plura dicerem uerba ſubieci. Eſt quidem uera lex, recta ratio naturæ congruens diffuſa in omnes, cõſtans, ſempiterna, quæ uocet ad officium iubendo: uetãdo a fraude deterreat, quæ tamen neq; probos fruſtra iubet, aut uetat, nec improbos iubendo aut uetando mouet. Huic legi nec propagari fas eſt, neq; derogari ex hac aliquid licet, neq; tota abrogari poteſt. Nec uero aut per ſenatum, aut per populum ſolui hac lege poſſumus. Neq; eſt querendus explanator aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac, ſed & omnes gẽtes & omni tempore una lex, & ſempiterna, & immutabilis cõtinebit. Vnuſq; erit cõmunis quaſi magiſter & imperator omnium deus, ille legis huius inuentor, diſceptator, lator, cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet ac naturam hoïs aſpernabitur. hoc ipſo luet maximas pœnas etiam ſi cætera ſupplicia quæ putantur, effugerit. Quis ſacramentum dei ſciens tam ſignificanter enarrare legem dei poſſet, quam illam homo longe a ueritatis notitia remotus expreſſit? Ego uero eos qui uera imprudentes loquuntur, ſic habendos puto tã q̃ diuino ſpiritu aliquo inſtructos. Quod ſi ut legis ſanctæ uim rationemq; peruidit, ita illud quoq; ſciſſet aut explicaſſet, in quibus præceptis lex ipſa cõſiſteret, nõ philoſophi functus eſſet officio ſed prophetæ. Quod quia facere ille nõ poterat, nobis faciendum eſt, quibus ipſa lex tradita ẽ ab illo uno magiſtro & imperatore oïum deo.

Lex oïum uerisſima naturæ ratio.

¶ Quod caput religiõis & uia ueritatis eſt deũ fideliter noſcere, & fideliter colere. Et quare diuerſæ leges ſunt a gentibus iſtitutæ. Et quis ſenſuum integritate uigeat, quam gratia largitur potius q̃ natura. Cap. IX.

HVius legis caput eſt primum ipſum deum noſſe, ſoli obtẽperare: ſolum colere. Nõ põt. n. rationẽ hominis obtinere: qui parentẽ aïæ ſuæ deum neſcit, quod eſt ſummũ nefas. Quæ ignoratio facit, ut diis alienis ſeruiat, quo nihil ſceleratius cõmitti poteſt. Hinc iã procliuis eſt ad malitiã gradus per ignorantiã ueri ac ſingularis boni, quia deus quẽ noſſe refugit, fons eſt ipſe bonitatis. Vel ſi iuſtitiã ſequi uolet dei: diuini tamen iuris ignarus, gentis ſuæ leges tãquã uerũ ius amplectitur, quas nõ utiq; iuſtitia ſed utilitas reperit. Cur enim per omnes populos diuerſa & uaria iura ſunt cõdita, niſi q; una quæq; gens id ſibi ſanxit: quod putauit rebus ſuis utile? Quãtũ aũt a iuſtitia recedat utilitas, populus ipſe Ro. docet, q p fæciales bella idicẽdo & legitime iniurias faciẽdo, ſpq; aliẽa cupiẽdo atq; rapiẽdo poſſeſſionẽ ſibi

Iura cur uaria.

totius

totius orbis comparauit. Verum hi ſe iuſtos putant, ſi contra leges ſuas nihil faci
ant: quod etiã timori aſcribi põt, ſi p̄ſentium pœnaꝝ metu ſceleribus abſtineant.
Sed concedamus ſane ut id natura, uel (ut ait philoſophus) ſua ſponte faciãt: qđ
legibus facere coguntᷣ. Num iccirco iuſti erũt: qui parent inſtitutis hoĩum, qui &
ipſi aut errare: aut iniuſti ẽẽ potuerũtᷣ Sicut illi duodecim tabulaꝝ cõditores: qui
publice utilitati pro conditione tẽpoꝝ ſeruierunt. Aliud eſt igitᷣ ciuile ius: qđ pro
moribus ubiq; uariatᷣ. Aliud eſt uera iuſtitia, quã uniformẽ ac ſimplicẽ ꝓpoſuit
oĩbus deus: quẽ qui ignorat, & ipſam iuſtitiã ignoret neceſſe eſt. Sed putemus fie
ri poſſe: ut aliqs naturali & ingenito bono ueras uirtutes capiat, q̄lẽ fuiſſe Cimo
nẽ Athenis accepimus, qui & egẽtibus ſtipẽ dedit, & paupes inuitauit, & nudos
induit. Tamen cũ illud unũ qđ eſt maximũ, deeſt agnitio dei, iã illa bona oĩa ſu
peruacua ſunt & inania, ut fruſtra in his aſſequendis laborauerit. Oĩs. n. iuſtitia
eius ſimilis eſt humano corpꝭ caput nõ habẽti, in quo tãetſi mẽbra oĩa & locis ſu
is cõſtent, & figura: & habitudine, tñ q̄m deeſt id qđ eſt oĩum principale, & uita
& omni ſenſu caret. Itaq; mẽbra illa formã tãtũmodo mẽbroꝝ hñt, uſum nõ hñt.
Tam. ſ. ꝗ caput ſine corpe: cui ſimilis ẽ qui cũ deũ nõ ignoret, uiuit iniuſte. Id. n.
ſolũ habet; qđ eſt ſummũ. ſed fruſtra q̄m uirtutibus tãꝗ mẽbris caret. Itaq; ut ſit
uiuũ ac ſenſibile corpus, & agnitio dei neceſſaria ẽ quaſi caput, & oẽs uirtutes ꝗſi
corpus, ita fiet hõ ꝑfectus ac uiuus, ſed tñ ſumma oĩs in capite eſt, qđ ꝗuis cõſta
re nõ poſſit ſine oĩbus: ſine qbuſdã tñ põt. Et erit qdẽ aĩal uitioſum ac debile: ſed
tñ uiuet, ſicut & is qui deũ nouit: & in aliqua re peccat. Dat. n. peccatis ueniam de
us. Itaq; ſine mẽbris aliqbus uiui: põt ſine capite nullo mõ. Hæc res efficit ut phi
etiã ſi natura boni ſunt, tñ nihil ſciãt nihil ſapiãt. Oĩs doctrina & uirtus eoꝝ ſine
capite eſt, qa deũ neſciũt qui eſt uirtutis ac doctrinæ caput: quẽ qui non agnoſcit
licet uideat cæcus eſt, licet audiat ſurdus: licet loquatᷣ elinguis eſt. Cũ uero cõdito
rẽ reꝝ parẽtẽq; cognouerit, tũc & uidebit & audiet & loquetᷣ. Habere. n. caput cœ
pit in quo ſunt ſenſus oẽs collocati, hoc ẽ oculĩ auris & lingua. nã ꝑfecto is uidet
qui ueritatẽ in qua deus eſt, uel deũ in quo ueritas ẽ, oculis cordis aſpexerit. Is au
dit qui diuinas uoces ac p̄cepta uitalia pectori ſuo affigit: is loquitᷣ qui cæleſtia diſ
ſerens uirtutẽ ac maieſtatẽ dei ſingularis enarrat. Quare nõ eſt dubiũ quin impi
us ſit quiſquis deũ nõ agnouerit, omneſq; uirtutes eius quas habere, aut tenere ſe
putant, in illa mortifera uia reperiuntᷣ, quæ eſt tota tenebraꝝ. Quapropter nihil
eſt ꝙ aliquis ſibi gratuletᷣ, ſi has inanes uirtutes adeptus eſt: quia non tantũ miſer
qui bonis præſentibus careat: ſed etiã ſtultus ſit neceſſe ẽ, qui labores in uita ſua
maximos ſuſcipiat incaſſum. Nam adepta ſpe ĩmortalitatis quã deus pollicetᷣ in
ſua religione uerſantibus, cuius aſſequẽte gratia uirtus appetẽda eſt, & quicquid
maloꝝ acciderit, perferendũ eſt. Maxima erit ꝑfecto uanitas obſequi uelle uirtu
tibus, quæ fruſtra homini calamitates afferunt & labores. Nam ſi uirtus eſt: ege
ſtatem, exilium, dolorem, mortẽq; quæ timentur a cæteris, pati fortiter ac ſubire,
quid tandẽ boni in ſe habet: cur eã philoſophi ꝑꝑ ſeipam dicãt expetẽdãᷣ Nimiꝝ
ſupuacuis & inanibus pœnis delectantᷣ, quibus licet agere trãquille. Si. n. morta
les ſunt animæ, ſi uirtus diſſoluto corpore nihil futura eſt, quid fugimus attributa

Cimõis in pauperes li beralitas.

Virtus an propter ſe expetẽda.

nobis bona, quaſi aut ingrati aut indigni qui diuinis muneribus pfruamur? Quæ bona ut habeamus, ſcelerate impieq; uiuēdum eſt, quia uirtutem .i. iuſtitiam paupertas ſequitur. Sanus igitur non eſt, qui nulla ſpe maiori ꝓpoſita, his bonis quibus cæteri utuntur in terra, labores & cruciatus, & miſerias anteponat. Si autem uirtus (ut ab his rectiſſime dicitur) capeſcēda eſt, quia cōſtet ad eam naſci hominem, ſubeſſe debet ſpes aliqua maior, quæ malorum & laborū quos perferre uirtutis eſt, magnum afferat præclarumq; ſolatium. Nec aliter uirtus cum per ſe dura ſit, haberi pro bono poteſt, q̄ ſi acerbitatem ſuam maximo bono penſet. Æq; non aliter his bonis præſentibus abſtinendum eſt, q̄ ſi ſint aliqua maiora, propter quæ tanti ſit & uoluptates omittere: & mala oīa ſuſtinere, Ea uero nulla ſunt bona alia (ut in tertio docui) niſi perpetuæ uitæ. Hanc autē præſtare quis poteſt, niſi deus qui uirtutem ipſam propoſuit? Ergo in dei agnitiōe & cultu rerum ſumma uerſatur, in hoc eſt ſpes omnis & ſalus hominis: hic eſt ſapiētiæ gradus primus, ut ſciamus quis ſit nobis uerus pater, eumq; ſolum pietate debita proſequamur, huic pareamus, huic deuotiſſime ſeruiamus in eo pro merēdo actus omnis & cura, & opera collocetur.

Virtutis ꝓmium.

¶ Quod religio deo: miſericordia homini debet. Et q̄s cauſas ædificādi ciuitates & cōuiuēdi ſocialiter, & inuētiōis uerboꝝ falſo cōmenti ſunt. Cap. X.

Dixi quid debeatur deo, dicā nūc quid homini tribuendū ſit, quanq̄ idipſum quod homini tribueris, deo tribuitur, quia hō dei ſimulacrū eſt. Sed tñ primū officiū iuſtitiæ eſt cōiungi cū deo, ſecūdum cū hoīe. Sed illud primū religio dicit, hoc ſecundū miſericordia, uel humanitas noīat. Quæ uirtus ꝓpria eſt iuſtoꝝ & cultoꝝ dei, q; ea ſola uitæ cōmunis in ſe cōtinet ratiōnē. Deus.n. qui cæteris aīalibus ſapiētiam nō dedit, naturalibus ea munimentis ab incurſu & periculo tutiora generauit. Hominē uero quia nudū fragileq; formauit, ut eum ſapientia potius inſtrueret: dedit ei præter cætera hunc pietatis affectū, ut hō hoīem tueat, diligat, foueat, contraq; oīa pericula, & accipiat: & ꝓſtet auxiliū. Summū igit inter ſe hoīum uinculum eſt humanitas: quod qui diſruperit, nefarius & parricida exiſtimādus eſt. Nam ſi ab uno hoīe quē deus finxit, oēs orimur certe conſanguinei ſumus: & iō maximū ſcelus putādū eſt odiſſe hoīem uel nocētē. Propterea deus ꝓcepit inimicitias per nos nunquam faciendas: ſemper eſſe tollēdas. ſ. ut eos qui ſint nobis inimici, neceſſitudinis admonitos mitigemus. Itē ſi ab uno deo iſpirati ſumus oēs & aīati: quid aliud q̄ fratres ſumus? Et quidem coniunctiores animis, quam qui corporibus. Itaq; non errat Lucretius cum dicit.

Homo hominē tueri debet. Humanitatē uiolare nefarium. Hominē nocentem odiſſe ſcelus eſt.

Deniq; cæleſti ſumus omnes ſemine oriundi.
Omnibus ille idem pater eſt. Ergo pro bæluis immanibus ſunt habēdi, qui hominibus nocēt: qui contra ius humanitatis & fas omne ſpoliāt, cruciant, occidūt: exterminant. Ob hanc neceſſitudinē germanitatis docet nos deus, mala nūquam facere: bonū autem ſemper. Id autē ipſum benefacere quid ſit, idē ipſe ꝓſcribit, Præſtare auxiliū depreſſis & laborātibus, impertiri uictū nō habētibus. Deus.n. quoniā pius eſt, animal nos uoluit eſſe ſociale, Itaq; in aliis hominibus nos ipſos

Hominū una eadē q; origo.

Homo animal ſociale.

cogitare

cogitare debemus:non meremur in periculo liberari,ſi non ſuccurrimus,non me
remur auxiliũ,ſi negamus.Ad hãc partẽ philoſophoꝝ nulla præcepta ſunt,quip
pe qui falſæ uirtutis ſpecie capti,miſericordiam de homine ſuſtulerunt,& dũ uo
lunt ſanare uitia auxerũt.Et cum iidem plærũq; fateant̃:ſocieatatis humanæ com
munionẽ eſſe retinendã,ab ea plane ſeipſos in humanæ uirtutis ſuæ rigore diſſo
ciant.Conuincẽdus ergo etiam hic error illoꝝ eſt, qui nihil cuiquã impartiẽdum
putant. Vrbis condendæ originem atq; cãm nõ unã intulerũt: ſed alii eos homi
nes qui ſint ex terra primitus nati,cum per ſyluas & cãpos erraticam degerent ui
tam,nec ullo inter ſe ſermonis aut iuris uinculo cohærerent, ſed frõdes & herbã
pro cubilibus,ſpeluncas & antra pro domibus haberẽt:beſtiis & fortioribus aĩali
bus prædæ fuiſſe cõmemorãt.Tum eos qui aut laniati effugerãt,aut laniari pro
ximos uiderãt admonitos periculi ſui,ad alios hoĩes decurriſſe:præſidium implo
raſſe,& primo nutibus uoluntatẽ ſignificaſſe:Deinde ſermonis initia tẽptaſſe,ac
ſingulis quibuſq; rebus nomina imponẽdo,paulatim loquendi perfeciſſe rõnem.
Cum autem nec multitudinem ipſam uiderẽt contra beſtias eſſe tutã,oppida etiã
cœpiſſe munire,uel ut quietẽ noctis tutã ſibi facerent, uel ut incurſiões atq; impe
tus beſtiaꝝ nõ pugnãdo ſed obiectis aggetib9 arcerẽt.O ingenia hoĩb9 indigna,
quæ has ineptias ꝓtulerũt,miſeros atq; miſerabiles:qui ſtultitiã ſuã literis memo
riæq; mãdauerunt.Q ui cũ uiderent mutis quoq; aĩalibus ingenitã eſſe rationem
uel cõueniẽdi,uel inuicẽ appetẽdi,uel periculi fugiẽdi,uel mali cauendi,uel cubi
cula ſibi & latibula parãdi:Hoĩes aũt ipſos exiſtimauerint nõ niſi exẽplis admo
neri ac diſcere potuiſſe,quid metuere ſibi,qd cauere,qd facere deberẽt:aut nunq̃
conuenturos inter ſe fuiſſe,nec loquendi rationem reperturos,niſi eos beſtiæ co
mediſſent.Hæc aliis delira ſunt(ut fuerũt)dixerũtq; nõ ferarũ laniatus cãm fuiſ
ſe coeundi,ſed ipſam potius humanitatẽ.Itaq; inter ſe cõgregatos,ꝙ natura ho
minũ ſolitudinis fugiẽs & cõmunionis ac ſocietatis appetẽs eẽt:nõ magna inter
eos diſputatio eſt.Siquidẽ cauſæ diſpares ſunt,res eadẽ eſt.Potuit utrũq; igitur:
quia nõ repugnat,ſed tñ utrũq; nullo modo uerũ eſt:quia non per oẽm terrã nati
ſunt hoĩes e terra,tanq̃ ex dracõis alicuius dẽtibus ſeminati(ut poetæ ferũt)ſed
unus hõ a deo factus eſt,ab eoq; uno oĩs terra hũano genere cõpleta eſt:eadẽ .ſ.
rõne,qua rurſus poſt diluuiũ,quod certe negare nõ poſſunt.Nulla igit̃ in princi
pio facta eſt eiuſmodi cõgregatio:nec unq̃ fuiſſe hoĩes in terra, qui ꝑ iſantiã nõ
loquerent̃,itelligit,cui rõ nõ deeſt.Fingamus tñ illa uera eẽ quæ ocioſi & iepti ho
mines ſenes fabulant̃,ut eos potiſſimum ſenſibus,& ſuis rõnibus refellamus.Si
hac de cã ſunt hoĩes cõgregati:ut mutuis auxiliis ibecillitatẽ ſuã tuerent̃.Succur
rẽdũ eſt igit̃ hoĩ:qui egeat auxilio.Cũ.n.ꝑſidii cã hoĩes ſocietatẽ cũ hoĩbus inie
rint & ſanxerint:fœdus illud a principio ſui ortus iter hoĩes initũ aut uiolare, aut
nõ cõſeruare:ſummũ nefas putãdũ eſt.Nã qui ſe a ꝑſtãdo auxilio remouet:etiã
ab accipiẽdo ſe remoueat neceſſe ẽ,qa nullius ope indigere ſe putat,qui alteri ſu
am denegat.Huic uero qui ſe ipſe diſſociat ac ſecernit a corpe nõ ritu hoĩs ſed fe
rarũ more uiuẽdũ eſt.Q uod ſi fieri nõ põt,retinẽdũ eſt omni mõ uinculũ ſocie
tatis humanæ, quia homo ſine hoĩe nullo modo poteſt uiuere. Retentio autem

Ciuitates initio quõ curue conditæ.

Sermonis initia quæ

Homo natura ſocietatis appetens.

ſocietatis ē cōmunis,i,auxiliū p̄ſtare,ut poſſimus accipere.Sin uero(ut illi alii diſputant)humanitatis ipſius cā facta eſt hoīum congregatio,hō certe hominē debet agnoſcere.Q uod ſi fecerūt illi rudes & adhuc feri hoīes:& fecerūt nondū cōſtituta loquēdi rōne:quid putemus hoībus expolitis:& ſermonibus rerūq; oīum cōmertio īter ſe copulatis eē faciēdū:q̄ aſſueti hoībus ſolitudinē ferre nō poſſūt.

¶ In quos præcipue ſit humanitas exercēda,& in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera,& impenſa præſtantis. Cap. XI.

Cic.

COn ſeruanda eſt igitur humanitas,ſi homines recte uelimus dici. Id aūt ipſum cōſeruare humanitatē, qd aliud ē,q̄ diligere hoīem quia homo ſit:& id qd' nos ſumus? Diſcordia igit' atq; diſſenſio non eſt ſecundum hoīs rōnem.Verūq; eſt illud Ciceronis:quod ait hoīem naturę obediētē homini nocere nō poſſe,ergo ſi nocere homini contra naturā eſt:prodeſſe igit' homini ſecundum naturā ſit neceſſe eſt. Q uod qui nō facit:hoīs ſe appellatiōe diſpoliat,quia hūanitatis officiū eſt neceſſitati hoīs ac periculo ſubuenire.Q uæro igtur ab his qui flecti ac miſereri nō putant eſſe ſapientis:ſi homo ab aliqua beſtia cōprehenſus auxilium ſibi armati hominis imploret,utrum ne ſuccurrendum putent an minime? Non ſunt tā imprudentes,ut negent fieri oportere:quod flagitat:quod expoſcit humanitas. Itē ſi aliquis circūueniatur igni ruina opprimat':mergatur mari:flumine rapiatur. Num putent hoīs eſſe non auxiliari? non ſunt ipſi hoīes ſi putent.Nemo.n. pōt eiuſmodi periculis nō eſſe ſubiectus,immo uero & hoīs & fortis uiri eſſe dicent ſeruare periturum.Si ergo in eiuſmodi caſibus qui periculū uitæ homini afferunt ſuccurrere humanitatis eē cōcedūt.Q uid cauſæ eſt ſi homo eſuriat,ſitiat,algeat ut ſuccurrēdum eſſe nō putent? Q uæ cum ſint paria natura cū illis caſibus fortuitis:& unā eādēq; humanitatē deſiderēt,tñ illa diſcernūt.quia nō reipſa uera,ſed utilitate præſenti oīa metiunt'.illos.n.quos periculo ſurripiunt ſperāt ſibi gratiā relaturos.Egētes aūt,quia nō ſperāt,perire arbitrant' quicq̄d hoībus īpartiāt. Hinc eſt illa Plauti deteſtanda ſentētia. Male meretur qui mendico dat quod edat. Nam & illud quod dat perit,& illi ꝑducit uitā ad miſeriā.At.n.poeta fortaſſe pro perſona locutus eſt.Q uid.M. Tullius in ſuis officialibus libris, nōne hoc idē perſuadet nō eē oīno largiēdū? Sic enim dixit. Largitio quæ fit ex re familiari, fontē ipſum benignitatis exaurit:ita benignitas benignitate tollit': Q ua quo in plures uſus ſis eo minus in multos uti poſſis,& idē paulo poſt. Q uid aūt eſt ſtultius, q̄ quod libēter facias,curare ut id diutius facere nō poſſis. Videlicet ꝓfeſſor ſapientiæ refrenat hoīes ab humanitate,monetq; ut rē familiarē diligēter cuſtodiāt,malintq; arcā quā iuſtitiā cōſeruare. Q uod cū intelligeret inhumanū eſſe ac nefarium,mox ex alieno capite quaſi actus pœnitētia ſic ait. Nonnūquā tñ ē largiēdū, nec hoc benignitatis genus oīno repudiandum,& ſæpe idoneis hominibus egentibus de re familiari impartiēdum.Q uid eſt idoneis? nempe his qui reſtituere ac referre gratiā poſſint,Si nunc Cicero uiueret exclamarem profecto. Hic hic M. Tulli aberraſti a uera iuſtitia,eāq; uno uerbo ſuſtuliſti,cū pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es,Nō.n.idoneis hominibus largiendum eſt, ſed quātum

Homini nocere cōtra naturā. Humanitatis officiū.

Plauti locus. Mendico dare quod edat iē male mereri. Largiēdū non eſſe.

Tullius

poteſt

poteſt non idoneis. Id.n.iuſte,id pie:id humane fit,qđ ſine ſpe recipiendi feceris. Hæc eſt uera illa & genuina iuſtitia,cuius ſolidã & expſſam effigiẽ nullã tenere uos dicitis.Ipſe pluribus locis clamas mercenariã non eẽ uirtutẽ:faterisq; in libris legũ tuaꝝ liberalitatẽ gratuitã eſſe his uerbis.nec eſt dubiũ:quin is q liberalis benignusq; dicit́:officiũ non fructũ ſequat́.Cur ergo idoneis potius largiris:niſi ut poſtea mercedẽ recipias? Te ergo authore ac pceptore iuſtitiæ,q ſcq idoneus non erit:nuditate,ſiti,fameq; conficiet́:nec hoĩes copioſi & uſq;ad delitias abundãtes ſubueniũt ultimæ neceſſitati.Si uirtus mercedẽ non exigit,ſi pp ſe(ut dicitis) expetenda ẽ:ergo iuſtitia principẽ matrẽq; uirtutũ ſuo pṫio non tuo commodo æſtima,ei potiſſimũ tribue,a quo nihil ſperes.Q uid pſonas eligis: qd mẽbra in ſpicis? Pro hoĩe tibi habẽdus eſt:quiſqs pcat́,ideo quia te hoĩem putet.Abiice umbras illas imagineſq; iuſtitiæ:atq; ipſam uerã & expreſſam tene:largire cæcis: debilibus:claudis,deſtitutis quibus niſi largiare:moriendũ ẽ. Inutiles ſunt hoĩbus ſed utiles deo:qui eos retinet in uita,qui ſpiritu donat:qui luce dignat́:foue quantum in te eſt:& animas hoĩum ne extinguant́,humanitate ſuſtenta.Q ui ſuccurrere perituro poteſt ſi non ſuccurrerit:occidit.Verũ iſti quia neq; naturã retinẽt: neq; pmium in eo quod ſit ſciunt,dum perdere timent pdunt,& in id qd maxime cauent,icidũt,ut qcqd largiunt́:aut pereat omnino:aut ad tempus breuiſſimum pſit.Nã qui exiguã ſtipem miſeris negãt qui conſeruare humanitatem ſine damno ſuo nolunt:patrimonia ſua effundunt,ut aut pitura & fragilia ſibi comparent aut certe ſuis maximis dãnis nihil conſequant́.Q uid.n.dicendum eſt de his qui populari leuitate ducti:uel magnis urbibus ſuffecturas opes exhibendis muneribus impendunt? niſi eos dementes atq; furioſos.qui pręſtent id populo qđ & ipſi pdant:& nemo eoꝝ quibus pſtat́ accipiat? Itaq; ut ẽ oĩs uoluptas caduca & breuis oculoꝝ maxime & auriũ aut obliuiſcunt́ hoĩes:& alterius dãna p ingratis habẽt, aut etiã offendunt́:ſi nõ ẽ libidini uulgi ſatiſſactũ,ut etiã hoĩes ſtultiſſimi malum ſibi malo cõparauerint,aut ſi adeo placuerint:nihil amplius q̃ inanẽ fauorẽ; paucorũq; dieꝝ fabulas aſſequunt́. Sic cottidie leuiſſimoꝝ hoĩum patrimõia i res ſupuacuas pdigũtur.Nũ ergo illi ſapiẽtius qui utiliora & diuturniora ciuibus ſuis exhibent munera? Hi ſcilicet qui publicis operibus extructis,memoriã noĩ ſuo quęrunt:ne iſti quidem recte bona ſua in terrã ſepeliunt,qa nec memoriã quicq̃ mortuis cõfert:nec opera eoꝝ ſempiterna ſunt,ſiqdẽ aut uno tremore terræ diſſipant́ & corruũt,aut fortuito cõſumũtur incendio,aut hoſtili aliquo impetu diruũtur: aut certe uetuſtate ipſa diſſoluta labunt́.Nihil eſt enim (ut ait orator) ope & manu factum quod non conficiat & conſumat uetuſtas.Ad hæc iuſtitia & lenitas floreſcit cottidie magis,illi ergo melius,q tribulibus ſuis aut clientibus largiuntur. Aliquid enim præſtant hominibus & proſunt:ſed non eſt illa uera & iuſta largitio,Beneficentia enim nulla eſt:abicũq; neceſſitas nõ eſt.Perit ergo quicquid gratię cauſa tribuitur non indigentibus:aut cũ fœnore redit:& beneficentia non erit. Q uod etſi gratum eſt his quibus datur,iuſtum tamen non eſt:quia ſi non fiat: nihil mali ſequitur. V num igitur certum & uerum liberalitatis officium eſt egentes atq; inutiles alere.

Liberalis officiũ nõ fructũ ſeqt́

Opꝰ oĩa conſumit uetuſtas.

Beneficentia uera q̃.

¶ A quo ſit ſperanda & expetēda, & quæ & quanta ſit ueræ liberalitatis merces: & quã inanis & nulla falſæ, & qui ſunt gradus humanitatis. Cap. XII.

HÆc eſt illa pfecta iuſtitia: quæ cuſtodit humanã, de qua phi loquũtur ſocietatē. Hic diuitiaꝝ maximus & ueriſſimus fructus ē. nõ uti opibus ad propriã unius uoluptatē, ſed ad multoꝝ ſalutē: non ad pſentem ſuũ fructũ: ſed ad iuſtitiã: quæ ſola non interit. Tenendũ ē igit̃ omnino ut ab officio miſericordiæ ſpes recipiendi abſit oĩno: Huius.n. opis & officii merces a deo expetenda eſt ſolo: nã ſi ab homine expetes: iã nõ humanitas erit illa: ſed beneficii feneratio: nec põt uideri bene meruiſſe: qui qd fecit nõ alteri ſed ſibi præſtat, & tamen eo redit: ut qd alteri qſq; pſtiterit nihil ab eo cõmodi ſpectãs: uere ſibi pſtet, qa mercedē capiet a deo. Itē deus præcepit: ut ſi quãdo cœnã parauerimus: eos in cõuictũ adhibeamus: qui reuocare nõ poſſint: & uicem reddere: ut oĩs actus uitæ noſtræ non careat miſericordiæ munere. Nec tñ qſq̃ interdictã ſibi putet aut communionē cũ amicis, aut caritatem cũ proximis: ſed nõtũ nobis deus fecit: quod ſit ueꝝ & inſtũ opus: ita nos oportere cum proximis uiuere, dum modo ſciamus illud ad hominē: hoc ad deũ ptinere. Præcipua igit̃ uirtus eſt hoſpitalitas qd philoſophi quoq; aiũt: Sed eã detorquent a uera iuſtitia: & ad commodũ rapiũt. Recte inqt Cicero, a Theophraſto eſt laudata

Hoſpitalitatis laus. hoſpitalitas. Eſt.n. (ut mihi quidem uidet̃) ualde decoꝝ patere domos hominũ illuſtriũ hoſpitibus illuſtribus. Eodē modo rurſus errauit: quo tũ cũ idoneis eē diceret largiendum. Non.n. iuſti & ſapientis uiri domus illuſtribus debet patere: ſed humilibus & abiectis. Nam illuſtres illi ac potētes nulla re poſſunt indigere: quos opulentia ſua & munit, & honorat. Nihil autem a uiro iuſto faciendum eſt,

Beneficiũ ſi referatur interit. niſi quod ſit beneficiũ. Beneficiũ ſi referat̃ interit, atq; finit̃. nec enim poſſumus id hr̃e integrũ cuius pciũ nobis pſolutũ eſt. In his itaq; beneficiis iuſtitiæ rõ uerſat̃, quæ ſalua & incorrupta pmanſerint. Permanēt aũt nõ aliter q̃ ſi pręſtentur his hominibus: qui pdeſſe nullo mõ poſſunt. At ille in recipiendis illuſtribus nihil ſpectauit aliud: niſi utilitatē, nec diſſimulauit hõ ingenioſus, qd ex eo cõmodi ſperaret. Ait.n. quid faciat potētem apud exteros futurũ per gratiã principũ: quos ſibi hoſpitii & amicitiæ iure conſtrinxerit. O q̃ multis argumentis Ciceronis inconſtantia ſi id agerem, redargui poſſet: nec tam noſtris quã ſuis uerbis refelleretur. Idem quippe ait: ut quiſq; maxime ad ſuũ cõmodũ referat quæcũq; agit: ita minime eſſe

Simulare aliqd & ptēdere boni uiri ñ ē. uirum bonum. Idem etiam negat ſimplicis & aperti hominis eſſe ambire ſimulare aliquid, & prætendere: aliud agere uideri, cum aliud agat: præſtare ſe alteri fingere quod ſibi præſtet: ſed malitioſi potius: & aſtuti: & fallaces, & ſubdoli. Quo ergo defenderet quo minus ambitioſa illa hoſpitalitas malitia eſſet? Tu mihi per omnes portas circũcurſes: ut aduenientes populorum atq; urbium principes domum tuã inuites: ut per eos apud ciues, eoꝝ potētiã conſequare:ueliſq; te iuſtum, & humanũ: & hoſpitalē uideri: cũ ſtudeas utilitati tuæ. Verum hoc ille non potius incaute. Quid enim minus in Ciceronem conuenit? Sed ignorantia ueri iuris prudens ac ſciens in hos ſe laqueos induxit. Quod ut ei poſſit ignoſci: teſtificatus eſt: nõ ad ueram iuſtitiã quam non teneat præcepta ſe dare, ſed ad umbram imaginemq;

ginemq;

ginemq; iuſtitiæ.Ignoſcendum eſt igitur umbratico & imaginario pceptori, nec ab eo ueritas exigenda eſt:qui ſe neſcire fateat̃.Captiuoꝝ redẽptio magnũ atq; p̃clarum iuſtitiæ munus eſt,qđ idem ipſe Tullius approbauit.Atq; hæc benignitas inquit etiã reipublicę ẽ utilis redimi a ſeruitute captos:locupletari tenuiores.Hãc ego cõſuetudinẽ benignitatis largitioni munerũ lõge antepono.Hęc eſt grauium hominum atq; magnoꝝ.Proprium igit̃ iuſtoꝝ opus ẽ,alere pauperes,ac redimere captiuos.Cum apud iniuſtos ſi q hæc faciant,graues & magni appellent̃.His enim maxime laudis eſt benefacere quos nemo ſperauit eẽ facturos.Nam qui bonum facit uel conſanguineo uel pximo uel amico:haud nullam uel certe non magnã laudẽ meret̃,qa facere debet.Sitq; impius ac deteſtabilis,niſi fecerit id qđ ab eo & natura ipſa & neceſſitudo exigit:& ſi facit,non tam gloriæ aſſequendæ q̃ reprehenſionis uitandæ cauſa facit.Q ui autẽ facit alieno & ignoto,is uere dignus ẽ laude:qm̃ ut faceret ſola ductus eſt humanitate.Ibi ergo iuſtitia eſt:ubi ad benefaciendum neceſſitatis uinculum nullum eſt.Hoc igit̃ benignitatis officium non anteponere quidem largitioni muneꝝ debuit,quod eſt comparantis, & e duobus bonis id qđ ſit melius eligẽtis.Illa uero largitio hominum patrimonionia ſua i mari abiicientium:inanis & leuis,& ab oĩ iuſtitia remotiſſima ẽ.Itaq; ne dici quidem munera oportet:in qbus nemo accipit:niſi qui accipere nõ meret̃.Nõ minus magnum iuſtitiæ opus eſt:pupillos & uiduas deſtitutos,& auxilio indigentes tueri atq; defendere:quod adeo uniuerſis diuina illa lex præſcribit:quãdoquidem boni qq; iudices ad officium ſuum iudicãt ptinere:ut eos humanitate naturali foueant ac iſdem pdeſſe nitantur.Verũ hæc opera propria noſtra ſunt,qui legem,qui uerba ipſius dei p̃cipientis accepimus.Nam illi ſentiunt natura eẽ iuſtũ,tueri eos qui tutela carẽt:ſed cur ita ſit non pſpiciũt.Deus.n.cuius ppetua clementia ẽ:iccirco uiduas pupilloſq; defendi ac tueri iubet, ne qs reſpectu ac miſeratiõe pignorum ſuoꝝ retardet̃,quo minus mortẽ pro iuſtitia fideq; ſuſcipiat, ſed incunctanter ac fortiter ſubeat,cũ ſciat ſe caros ſuos deo relinquere, nec his unq̃ p̃ſidiũ defuturũ. Ægros quoq; qbus defuerint q aſſiſtant curandos fouendoſq; ſuſcipere ſummæ humanitatis & magnæ operationis ẽ.Q uod q fecerit hic uiuã hoſtiã deo acqret & quod alteri dederit ad ipſ,ipe a deo accipiet i æternũ.Vltimũ illud & maximũ pietatis officiũ ẽ:peregrinoꝝ & paupeꝝ ſepultura,quod illi uirtutis iuſtitiæq; doctores prſus nõ attigerũt.Nec enim poterãt id uidere:qui utilitate oĩa officia ſua metiebant̃.In cæteris.n.q̃ ſupra dicta ſunt:quãuis ueꝝ limitẽ non tenuerint tamẽ qm̃ cõmodi aliqd in his deprehenderunt: quaſi odore quodã ueritatis retẽti propius aberrauerũt.Hoc aũt qa nihil uidere i eo cõmodi poterãt reliquerũt. Q uin etiam nõ defuerunt qui ſupuacaneã facerẽt ſepulturã:nihilq; dicerẽt eẽ mali iacere inhumatum atq; abiectũ,quorũ impiã ſapientiã tam omne humanũ genus reſpuit,q̃ diuinæ uoces quæ id fieri iubent.Verũ illi non audẽt dicere id non eſſe faciendum:ſed ſi forte non fiat,nihil eſſe incõmodi.Itaq; in ea re non tam præcipientium q̃ conſolantium funguntur officio:ut ſi forte id ſapiẽti euenerit ne ſe ob hoc miſerum putet.Nos autem non quid ſapienti deferẽdum ſit dicimus,ſed quid facere ipſe debeat.Itaq; non quærimus nunc utrũ ne tota ſepeliendi rõ ſit utilis,nec

Captiuoꝝ redẽptio.

Alieno & ignoto benefacere ẽ hũanitatis

Pupillos ac uiduas oportere defendi.

Aegros curare ſũmæ hũanitatis

Peregrinorũ & paupeꝝ ſepultura

Sepulturã ſupuacaneam.

ne:licet hæc etiã ſi ſit inanis(ut illi æſtimant)tñ facienda eſt,uel ob hoc ſolum, q apud homines bene & humane fieri uidetur. Animus enim q̃rit̃,& oppoſitũ pon deratur. Non enim patiemur figuram & figmentum dei feris ac uolucribus ĩ præ dam iacere:ſed reddemus id terræ:unde ortũ eſt. Et quãuis in homine ignoto ne-ceſſariorum ſepulturam nulli negandam munus implebimus:in quorũ locum qa deſunt:ſuccedat humanitas:& ubicũq; homo deſiderabit̃. ibi exigi officium no-ſtrũ putabimus. In quo aũt magis iuſtitię ratio conſiſtit,q̃ in eo:ut quod p̃ſtamus noſtris per affectum præſtemus alienis per humanitatem:quæ eſt multo certior iuſtiorq;. Cum iam non homini pręſtatur qui nihil ſentit:ſed deo cui cariſſimum ſacrificium eſt opus iuſtum. Dicet aliquis fortaſſe. Si hæc omnia fecero.nihil ha-bebo. Q uid enim.ſi magnus hominum numerus egebit,algebit:capiet̃:moriet̃, ut hæc facientem uel uno die patrimonio exui ſit neceſſe? Perdam ne rem familia rem meo aut meorũ labore q̃ſitam,ut iam ipſi mihi aliena miſericordia uiuendũ ſit? Q uid tu tam puſillo animo paup̃tatem times, quam etiam ueſtri philoſophi laudant,nihil hac tutius:nihilq; hac tranquillius eſſe teſtantur? Hoc qđ times ſo-licitudinum portus eſt. An ignoras quot periculis:quot caſibus cum his malis opi bus ſubiaceas? Q uæ tecum bene agent,ſi ſine tuo cruore tranſierit. Tu uero præ da onuſtus incedis & ſpolia geris:quæ irritẽt animos etiam tuorum. Q uid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forſitan eripiet:aut unum latrocinium:aut exi ſtens repente proſcriptio:aut hoſtilis aliqua direptio? Q uid uerere fluxum:ac fra gile bonum facere ſempiternum:aut theſauros tuos cuſtodi deo credere:ubi non furem prædonemq; timeas,non rubiginem:non tyrannum? Q ui apud deum di-ues eſt,pauper eſſe nunq̃ poteris. Si iuſtitiam tanti putas:ſequere abiectis oneri-bus quæ te præmunt. Libera teipſum compedibus & cathenis,ut expeditus ad de um curras. Magni & excelſi animi eſt deſpicere & calcare mortalia. Sed ſi hãc uir tutem non capis,ut diuitias tuas in aram dei conferas:ut fragilibus tibi compares firmiora:liberabo te a metu. Omnia iſta præcepta non ſoli tibi dantur, ſed omni populo,qui mente coniunctus eſt,& cohæret ſicut unus homo. Si ſolus magnis operibus non ſufficis,pro uirili parte operare iuſtitiam,ſic tamen ut quantum di uitiis inter cæteros tantum opere præcellas. Neq; nunc ſuaderi tibi putes, ut rem familiarem tuam minuas uel exhaurias,ſed quæ in ſuperuacua fueras impenſu-rus:ad meliora conuertas. Vnde beſtias emis:hinc captos:redime,unde feras pa-ſcis:hinc pauperes ale,unde homines ad gladium comparas:hinc innocẽtes mor tuos ſepeli. Q uid prodeſt perditæ nequitiæ beſtiarios facere locupletes:& iſtrue re ad flagitia? Trãſfer ad magnum ſacrificium male peritura:ut pro his ueris mu neribus habeas a deo munus æternum. Magna eſt miſericordiæ merces:cui deus pollicetur,peccata ſe omnia remiſſurum. Si audieris inquit preces ſupplicis tui, & audiam ego tuas,ſi miſertus laborantium fueris,& ego in tuo labore miſere-bor. Si autem nõ reſpexeris nec adiuueris:& ego animum tuum cõtra te geram: tuiſq; te legibus iudicabo.

¶ De pręmio quod ĩ neceſſitate & precibus pauperum quiſq; teneat a deo & tri-bus gradibus uirtutis. Cap. XIII.

Q uoties

QVotiēs igit̃ rogaris, tēptari te a deo crede: an ſis dignus exaudiri.
Circūſpice conſciētiā tuā, & quātū potes medere uulneribus, nec
tñ qa peccata largitione tollunt̃: dari tibi licētiā peccādi putes. Abo Peccata largitione tolluntur.
lent̃ enim ſi deo largiare, qa peccaueras. Nā ſi fiducia largiēdi pec
ces, nō abolentur. Deus enim purgari hoīes a peccatis maxime cu
pit, iōq; agi pœnitētiā iubet. Agere aūt pniam nihil aliud ē, q̄ profiteri & affirma Pœnitētiā agere qd.
re ſe ulterius nō peccatuꝝ. Ignoſcit̃ itaq; his q ad peccatū ignorāter: īprudenter:
incauteq; labuntur, ueniā nō hēt qui ſciēs peccat. Nec tñ ſi aliqs purificatus fuerit
ab oī labe pc̄ti tēperādū ſibi ab ope largitiōis exiſtimet: qa nō hēat pc̄tā, q̄ deleat.
Immo uero tū magis iuſtitiā debet opari: cū factus ē iuſtus: ut qđ añ ī medelā uul
nerū fecerat: poſtmodū faciat in gloriā laudēq; uirtutis. Eo accidit q nemo eē ſine
delicto pōt, q̄ diu īdumento carnis oneratus eſt. Cuius īfirmitas triplici mō ſubia
cet dominio peccati factis, dictis: cogitationibus. Per hos gradus ad ſūmū culmē
iuſtitia procedit. Primus ē uirtutis gradus malis opibus abſtinere: ſecūdus ēt ma
lis uerbis, tertius ēt cogitatōe reꝝ malaꝝ. Qui primū gradū aſcēdit: ſatis iuſtus ē:
q ſecūdū: iā pfectæ uirtutis: ſiqdē neq; ſermone neq; factis delinquat: q tertiū is
uere ſimilitudinē dei aſſecutus uidet̃. Eſt enim penē ſupra humanum modū: nec
cogitatiōe qdē admittere: qd ſit uel factu malū: uel īprobū dictu. Itaq; etiam iuſti
hoīes q frænare ſe poſſunt ab oī ope iniuſto: nōnūq̄ tñ ipſa fragilitate uincuntur:
ut uel in ira malū dicant: uel aſpectu rerū delectabiliū tacita cogitatōe cōcupiſcāt.
Quod ſi mortalis conditio non patitur hominem eſſe ab oī macula purum: dēt er
go perpetua largitione peccata carnis aboleri. Vnū eſt enim ſapientis & iuſti: &
uitalis uiri opus: diuitias ſuas in ſola iuſtitia collocare: qua profecto qui eget licet
ille Crœſū aut Craſſum diuitiis ſuperet, hic pauper, hic nudus: hic mēdicus putā
dus eſt. Danda igitur opera eſt: ut indumento iuſtitię pietatiſq; uelemur, quo nos
nemo exuat: quod nobis ſempiternum præbet ornatū. Nā ſi deoꝝ cultores ſimu
lacra inſenſibilia excolunt: & quicquid ꝑtioſi habent in ea, conferunt: quibus nec
uti poſſunt, nec gratias agere, q acceperint, quanto iuſtius eſt & uerius uiuentia
dei ſimulacra excolere: ut promereri inueniare uiuentem? Quæ ſicut uſui habent
quicquid acceperint: & gratias agunt: ita deus in cuius cōſpectu bonū feceris: &
probabit: & mercedem pietatis exoluet.

¶ Quod philoſophi uera caruerunt humanitate: qui cum ſtoicis eam īter mor
bos animi poſuerunt. Cap. XIIII.

SI ergo in hoīe præclarū & excellens bonū eſt miſericordia, idq; diui
nis teſtimoniis & bonorum malorūq; cōſenſu optimum iudicat̃: ap
paret phōs longe abfuiſſe ab humano bono, qui neq; ꝑceperūt eiuſ
modi quicq̄, neq; fecerūt: ſed uirtutē, quæ prope modum in hoīe eſt
ſingularis: pro uitio ſemper habuerunt. Libet hic interponere unum de philoſo
phia locum, ut illoꝝ plenius coarguamus errores: qui miſericordiam: cupiditatē:
metum: morbos animi appellant. Conantur illi quidem uirtutes a uitiis diſiūgere,
quod eſt ſane facillimū. Quis enim non poſſet liberalem a prodigo ſeparare (ut
illi faciunt) aut purum a ſordido, aut quietum ab inerti: aut cautū a timido, q hæc

Conſtātia. Impudentia. Fortitudo. Temeritas. Libertas. Contumacia. Seueritas. Crudelitas.

quæ ſunt bona, fines ſuos habeant: quos ſi exceſſerint, in uitia labuntur: ita ut conſtantia niſi pro ueritate ſit ſuſcepta, fit impudentia. Item fortitudo ſi nulla neceſſitate cogente, aut nō pro cauſa honeſta certū periculū ſubierit: in temeritatem cōuertit͛. Libertas quoq; ſi alios inſectet͛, potius q̄ in ſectantibus reſiſtat, cōtumacia eſt. Seueritas etiā niſi ſe itra cōgruentes nocentiū pœnas coherceat: fit ſçæua crudelitas. Itaq; dicunt eos qui mali uideātur, nō ſua ſponte peccare, nec mala potius eligere: ſed bonoꝝ ſpecie lapſos incidere in mala: dum bonorum ac maloꝝ diſcrimen ignorant. Hæc quidem falſa non ſunt, ſed ad corpus cuncta referuntur. Nā parcum eſſe: aut conſtantem: aut cautum, aut quietum aut fortem: aut ſeuerū uirtutes ſunt quidem: ſed huius temperantiæ uitæ. Nos autem qui hanc uitam cōtennimus: alias nobis uirtutes propoſitas habemus, de quibus philoſophi ne ſuſpicari quidem ulla ratione potuerūt. Itaq; & uirtutes quaſdā ꝓ uitiis & uitia quædam pro uirtutibus hūerunt. Nā ſtoici affectus oēs: quorū ipulſu animus cōmouetur ex hoie tollunt cupiditatem atq; lętitiā, metū, mœſtitiā, quoꝝ duo priora ex bonis ſunt: aut futuris aut pn̄tibus, poſteriora ex malis. Eodē mō hęc q̄tuor morbos (ut dixi) uocāt, nō tā natura inſitos q̄ praua opinione ſuſceptos. Et icc̄irco cenſent eos extirpari poſſe radicitus: ſi bonorū malorūq; opinio falſa tollat͛. Si .n. nihil cēſeat ſapiens bonū: nihilq; malum, nec cupiditate ardeſcet, nec lætitia geſtiet: nec metu terrebitur: nec ægritudine contrahet͛. Mox uidebimus an efficiant quod uelint, an quid efficiant, interim propoſitū arrogans ac penē furioſum: qui ſe putent mederi: & eniti poſſe contra uim rationemq; naturæ.

❨ Q̄uo peripatetici uincant ſtoicos: & doceāt affectuū naturaliū ſtimulos euelli non poſſe, ſed mitigari. Et q͛ ea quæ brutis aīalibus data ſunt: ſingulis hoibus inſita ſunt uniuerſa. Et q̄uo ſtoici mentis affectiones diffiniāt. Cap. XV.

Affectus detrahi nō poſſe.

HÆc enim naturalia eē nō uolūtaria, oium uiuentiū rō demōſtrat: q̄ hiſdē oibus quatit͛ affectibus. Peripatetici ergo rectius, q hæc oia detrahi poſſe negant: qa nobiſcū ſimul nata ſunt: & conant͛ oſtendere: q̄ ꝓuidenter & q̄ neceſſarię deus ſiue natura (ſic enim dicūt) his nos armauit affectibus: quos tamen qa plærūq; uitioſi fiūt ſi nimii ſint poſſe ab hoie adhibito mō ſalubriter tēperari, ut tantū hoi quantū naturæ ſatis eſt: relinquat͛. Non iſipiēs diſputatio: ſi (ut dixi) oia non ad hanc uitā referrētur. Stoici ergo furioſi, qui ea nō tēperant, ſed abſcindūt: rebuſq; a natura iſitis caſtrare hoiem quodāmodo uolūt. Q̄d tale ē, quale ſi uelint aut metū detrahere ceruis, aut uenenū anguibus aut irā feris, aut placiditatem pecudibus. Nā quæ ſingula mutis aīalibus data ſunt: ea uero uniuerſa hoi ſimul. Q̄d ſi ut medici dicūt lætitiæ affectus in ſplene eſt: iræ in felle, libidinis in iecore: timoris in corde: facilius ē iterficere aīal ipm̄ q̄ ex corpore aliqd euellere, quod eſt animātis naturā uelle mutare. Sed hoies prudentes nō intelligūt, cū uitia ex hoie tollunt, etiam uirtutem ſe tollere, cui ſoli locū faciūt. Nam ſi uirtus eſt in medio iræ impetu ſeipſum cohibere & reprimere: quod negare nō poſſunt. Caret ergo uirtute qſqs ira caret. Si uirtus eſt libidinem corporis continere: uirtute careat neceſſe eſt: qui libidinem quā temperet, nō habet. Si uirtus eſt cupiditatē ab alieni appetitione refrænare, nullā

Lætitiæ affectus in ſplene. Ira in felle. Libido in iecore. Timor in corde.

certe

certe uirtutem poteſt habere qui caret eo:ad quod cohibendum uirtutis uſus adhibetur. Vbi ergo uitia nō ſunt nec uirtuti locus ē qdem, ſicut nec uictoriæ qdē, ubi aduerſarius nullus eſt. Ita fit ut bonū ſine malo eſſe in hac uita non poſſit. Affectus igitur quaſi ubertas aiorꝝ eſt naturalis. Nam ſicut iſentes ager qui eſt natura fœcūdus, exuberat: ſic animus incultus uitiis ſua ſponte inualeſcentibus: uelut ſpinis obducit̃. Sed cū uetus cultor acceſſerit, ſtatim cedētibus uitiis fruges uirtutis oriūtur. Deus itaqꝫ cū hominem primum fingeret, mirabili ꝓuidentia īgenerauit ei prius iſtas animi cōmotiones, ut poſſet capere uirtutē: ſicut terra culturā. Poſuitqꝫ materiā uitiorꝝ in affectibus, uirtutis in uitiis. Quæ ꝑfecto aut nulla eſt, aut nulla erit aut in uſu eſſe non poterit, ſi deſint ea per quæ uis eius aut appareat: aut conſtet. Videamus nūc: iidem illi q uitia penitus excidūt quid effecerit. Quatuor illos affectus, quos ex opinione bonorꝝ malorūqꝫ naſci putāt, quibus euulſis ſanandū eē animū ſapientis exiſtimant, qm̄ intelligunt & natura inſitos eſſe, & ſine his nihil moueri nihil agi poſſe, alia quædam in eorum locum uicemqꝫ ſupponunt. Pro cupiditate alias ſubſtituunt uoluntatem, quaſi uero non multo ſit præſtabilius bonum cupere q̄ malum uelle. Item pro lætitia gaudium: pro metu cautionem. At in illo quarto īmutandi nominis eius ratio deficit. Itaqꝫ ægritudinē penitus .i. mœſtitiam doloreꝗꝫ animi ſuſtulerūt: qđ fieri nequaquā pōt. Quis enim poteſt non dolere, ſi patriam aut peſtilentia exauſerit, aut hoſtis inuaſerit, aut tyrannus oppreſſerit? Poteſt aliqs non dolere: ſi ſublatam uiderit libertatem: ſi proximos, ſi amicos: ſi bonos uiros aut exterminatos, aut crudeliſſime trucidatos, niſi cuius mens ita obſtupuerit, ut ſit ei ſenſus oīs ereptus? Quare aut omnia tollere debuerūt aut implenda fuerāt cūcta hæc & debilis diſputatio .i. etiā pro ægritudine aliqd reponendū, qm̄ ſupioribus ita ordinatis hoc cōſequens erat. Vt enim præſentibus lætamur bonis: ſic malis angimur ac dolemus. Si ergo lætitiç quā uitioſā putabant: nomē aliud indiderūt: ſic ægritudini: qm̄ & ipſam uitioſam putabār, aliud uocabulū tribui congruebat. Vnde apparet non illis rem defuiſſe: ſed uerbum cuius indigentia eū totū affectū q eſt uel maximus: contra quē natura pateret̃ auferre uoluerūt. Nam illas omniū commutationes poteram coarguere pluribus & oſtendere, aut ſermonis ornandi augendæqꝫ copiæ gratia: multa nomina hiſdem rebus impoſita: aut nihil certe non multum inter ſe illa diſtare: nam & cupiditas a uoluntate incipit, & cautio a metu oritur, & lætitia nihil aliud eſt q̄ profuſum gaudium. Sed putemus ut ipſi uolunt eſſe diuerſa. Nempe igitur cupiditatem eſſe dicent perſeuerantem ac perpetuam uoluntatem. lætitiam uero inſolenter ſe efferēs gaudium: metū aūt nimiam & excedentem modum cautionem. Ita fit ut ea quæ tollenda eſſe cenſent, non tollant: ſed temperent: ſi quidem nomine tantum modo immutant: res ipſæ manent. Eo igitur imprudentes reuoluuntur quo peripatetici ratione perueniunt, ut uitia quoniam tolli non poſſunt, medio temperanda ſint. Errant ergo: quoniam non efficiunt quod uolunt, & longo aſperoqꝫ circuitu in eandem uiam redeunt.

[margin: Cōparatio] *[margin: Affectus excidebāt ſtoici.]* *[margin: Cupiditas quid. Lætitia quid. Metus qd]*

¶ Quomodo peripatetici errauerunt, & ꝙ bonus uſus affectuum uirtus eſt, malus uitiū, Et quod uſus ipſe ex cauſa penſandus eſt. Cap. XVI.

At ego ne pipateticos qdē acceſſiſſe ad ueritatē puto: qa uitia eſſe cōcedūt, ſed ea mediocriter tēperāt. Carēdū eſt.n.uitiis etiā mediocribus: quin potius efficiendū fuit primū: ne uitia eēnt: nec.n.qcq̄ uitioſum naſci pōt: ſed uitia fieri ſi malis utamur affectibus: uirtutes ſi bene. Deinde mōſtrādū eſt nō ipſos affectus ſed eoꝝ cās eē moderādas. Non eſt inquiūt nimia lætitia geſtiendū: ſed modice ac tēperate. Hoc uero tale eſt: q̄le ſi diceret nō eē currēdū cōcitate: ſed gradiēdū moderate. At pōt & quí gradit̄ errare, & qui currit rectā uiā tenere. Quid ſi oñdero eē aliqd: ubi nō tm̄ modicū: ſed uel punctū gaudere uitioſum ſit, & aliud cōtra: in quo uel exultare lætitia minime criminoſum? Quid tādē nobis iſta mediocritas ꝓderit? Quæro utrū ne ſapiēti lætandū putēt: ſi quid inimico ſuo mali uidēt accidere: aut utrū ne lætitiā refrænare debeant: ſi uictis hoſtibus aut opꝑſſo tyrāno libertas & ſalus ciuibus parta ſit? Nemo dubitat: qn & in illo exiguū lætari: & in hoc parū lætari ſit maximū crimē. Eadē de cæteris affectibus licet dicere. Sed (ut dixi) nō in his moderādis ſapientiæ rō uerſat̄, ſed in cauſis eoꝝ: qm̄ extrinſecus cōmouent̄ nec his potiſſimū frænos imponi oportuit: qm̄ & exigui poſſunt eē in maxīo crimīe, & maximi poſſunt eē ſine crimīe. Sed aſſignādi fuerūt certis tpibus: & rebus & locis: ne uitia ſint qbus uti recte licet. Sicut.n.recte ambulare bonū eſt: errare aūt malū: ſic moueri affectibus in rectū, bonū eſt, in paruū, malū. Nā libido ſi extra legitimū torū nō euaget̄, licet ſit uehemēs, tm̄ culpa caret. Sin uero appetit alienū, licet ſit mediocris uitiū tm̄ maximū ē. Nō eſt itaq; morbus iraſci: nec cupe: nec libidīe cōmoueri, ſed iracūdū eē morbus ē: cupidū libidinoſum. Qui.n.iracūdus eſt: ēt cui nō debet: aut cui nō oportet iraſcit̄. Qui cupidus etiā qđ nō opus eſt cōcupiſcit. Qui libidinoſus, etiā qđ legibus uetat̄ affectat. Oīs ergo rō in eo uerſari debuit: ut qm̄ eaꝝ rerū īpetus inhiberi nō pōt, nec debet: quia neceſſario eſt inſitus ad tuēda officia uitæ, dirigeret̄ potius in uiā rectā: ubi etiā curſus offenſiōe ac periculo caret.

Affectus uitia nō eē

Iraſci uitiū non eſt. Cupere morbus non eſt. Libidine cōmoueri uitium nō eſt. Cupidus qui. Iracūdus qui. Libidinoſus qui.

❡ Quod ea quæ philoſophi uitia putant: uirtutes ſunt, ſi tamen referantur ad finem debitum.i.ad deum. Et ꝙ inſani ſunt qui humanam naturam: ingenitis affectibus ſpoliare nituntur. Cap. XVII.

Sed euectus ſum coarguendi ſtudio longius, cum ſit mihi ꝓpoſitum ea quæ uitia pħi putauerunt oſtendere: non tm̄ uitia non eſſe ueꝝ etiam magnas eſſe uirtutes. Ex illis docēdi gr̄a ſumā: quæ ꝑtinere ad rē maxime puto. Metum ſeu timorē in maximo uitio ponūt ſummāq; imbecillitatem eē animi putant: cui ſit cōtraria fortitudo: quæ ſi ſit in hoīe, locū timori eſſe nullum. Credit ergo ne aliquis fieri poſſe, ut idē metus ſumma ſit fortitudo? Minime. Neque.n.uidet̄ capere natura, ut aliqd in cōtrarium recidat. Atqui ego non arguta aliqua concluſione, ut apud Plato. Socra. facit qui eos quos cōtra diſputat, cogit ea quæ negauerāt: cōfiteri: ſed ſimpliciter oñdā ſummū metū ſummā eē uirtutē. Nemo dubitat, qn timidi & ībecilli ſit aī: aut dolorem metuere: aut egeſtatē, aut exiliū, aut carcerē, aut mortē: q̄ oīa q ſqs non exhorruerit fortiſſimus iudicat̄. Qui aūt deū metuit, illa uniuerſa nō metuit. Ad qđ ꝓbādum argumētis opus nō eſt. ſpectatæ ſunt.n.ſemp: ſpectāturq; adhuc per orbē pœnæ cultoꝝ dei

Met⁹ ſumma animi imbecillitas.

Socratis argutæ cōcluſiones.

in quibus

in quibus excruciandis noua & inuſitata tormenta excogitata ſunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari, cũ immanium beſtiarum ultra ipſam mortem carnificina ſæuierit. Has tñ execrabiles corporum lacerationes felix atq; inuicta patientia ſine ullo gemitu pertulit. Hæc uirtus omnibus populis atq; prouinciis & ipſis tortoribus miraculũ maximũ præbuit, cum patientia crudelitas uinceretur. Atqui hanc uirtutẽ nihil aliud q̃ metus dei fecit. Itaq;(ut dicebã) nõ euellendus ut ſtoici, neq; tẽperandus timor, ut peripatetici uolunt: ſed in ueram uiam dirigẽdus eſt: auferẽdiq; ſunt metus, ſed ita ut his ſolus relinquat᷑, qui qm̃ legitimus ac uerus eſt: ſolus efficit ut poſſint cætera nõ timeri. Cupiditas quoq; iter uitia numerat᷑. Sed ſi hæc quæ terrena ſunt cõcupiſcit, uitiũ ẽ, uirtus aũt ſi cæleſtia. Q ui enim iuſtitiã, qui deũ, qui uitã ꝑpetuã. qui lucẽ ſempiternã, ea oĩa quæ deus homini pollicet᷑ cõſeq cupit, opes iſtas & honores & poteſtatus & regna ipſa cõtẽnet. Dicet fortaſſe ſtoicus. Volũtate opus eſt ad hæc cõſequẽda nõ cupiditate, imo uero parũ eſt uelle. Multi.n.uolũt, ſed cũ dolor uiſceribus acceſſerit uolũtas cedit, cupiditas ꝑſeuerat, quæ ſi efficit ut cõtemptui ſint oĩa: quæ a cæteris appetuntur ſumma uirtus eſt, ſiquidẽ cõtinentiæ mater eſt. Ideoq; potius illud efficere debemus, ut affectus quibus praue uti uitiũ eſt: dirigamus in rectũ. Nam iſtę concitationes aiorũ iuncto currui ſimiles ſunt, in quo recte moderando ſummũ rectoris officiũ eſt, ut uiã nouerit, quã ſi tenebit licet q̃ concitat᷑ ierit, nõ offendit. Si aũt errauerit, licet placide ac leniter eat, aut per cõfragoſa uexabit᷑, aut per præcipitia labet᷑, aut certe quo non opus eſt, deferet᷑. Sic curſus ille uitæ, qui affectibus uelut equis pernicibus ducit᷑, ſi rectã uiã teneat, funget᷑ officio. Metus igitur & cupiditas ſi ꝓiciant᷑ in terra: uitia fiet. Virtutes aũt ſi ad diuina referant᷑: parſimoniã cõtra uirtutis loco habẽt, quæ ſi ſtudiũ eſt habẽdi, nõ põt eſſe uirtus: quia in augẽdis uel tuendis terreſtribus bonis tota uerſat᷑. Nos aũt ſummũ bonum nõ referimus ad corpus, ſed omne officiũ ſolius animæ cõuerſatione metimur. Q uod ſi (ut ſupra docui) patrimonio minime parcẽdũ eſt, ut humanitatẽ iuſtitiamq; teneamus, nõ eſt uirtus frugi eſſe, quod nomen uirtutis ſpecie fefellit ac decipit. Eſt.n. frugalitas abſtinẽtia quidem uoluptatum, ſed eo uitiũ quia exhabẽdi amore deſcendit, cum ſit & uoluptatibus abſtinendũ, & pecuniæ minime temperandũ. Nam parce.i. mediocriter uti pecunia quaſi quædã puſillitas eſt animi, aut pertimẽtis ne ſibi deſit, aut deſperantis poſſe ſe illã reparare, aut contemptũ terreſtrium nõ capientis. Sed illi rurſus eũ qui rei familiari ſuæ non parcat ꝓdigũ uocant. Nam ita liberalẽ diſtinguunt a prodigo, ꝙ is liberalis ſit, qui cibũ & benemeritis & cũ oportet & quãtũ ſatis eſt, largiat᷑. Prodigus uero qui & nõ meritis cũ opus nõ eſt, & ſine reſpectu rei familiaris effundat. Q uid ergo? Prodigũ ne dicemus eũ: qui miſericordiæ cã tribuit egẽtibus uictũ? At qui multum refert, utrum ne ſcortis ꝓpter libidinẽ largiare, an miſeris pp humanitatẽ. Vtrũ pecuniã tuã ꝑductores, aleatores lenoneſq; diripiãt, an illã pietati ac deo præſtes. Vtrũ ne illã uẽtri ac gulæ ingeras, an in theſauro iuſtitiæ reponas. Vt ergo uitiũ ẽ effundere in malã ptẽ ſic in bonam uirtus. Si uirtus eſt nõ parcere opibus, quæ põt reparari, ut bonis uitã ſuſtẽtes quæ reparari non põt, uitiũ igitur parſimonia eſt. Q uare nihil aliud dixerim q̃ in ſa-

Martyrũ cruciatus.

Cõparatio

Frugalitas eſt uitium.

Prodigus qui.

Perductores.

nos qui hominē mite ac ſociale animal orbāt ſuo noīe, qui euulſis affectibus quibus omnis conſtat humanitas, ad immobilem ſtuporem mētis perducere uolūt, dum ſtudent animum a perturbationibus liberare, & (ut ipſi dicunt) quietū tranquillumq; reddere. Quod fieri non tantum nō poteſt: quia uis & ratio eius in motu eſt, ſed ne oportet quidem, quia ſicut aqua quidem ſemper iacens & quieta inſalubris & magis turbida eſt, ſic animus immotus ac torpens inutilis eſt etiam ſibi, nec uitam ipſam tueri poterit, quia nec faciet quicq̄ nec cogitabit, cum cogitatio ipſa nihil aliud ſit, q̄ mentis agitatio. Deniq; qui hanc immutabilitatem animi aſſerunt, priuare aīum uita uolūt, quia uita actuoſa eſt mors quieta. Quædā etiā recte pro uirtutibus habēt, ſed earum modum non tenent. Virtus eſt conſtantia non ut inferentibus iniuriā reſiſtamus: his.n. cædendū eſt quod cur fieri debeat, mox docebo: ſed ut iubētibus facere nos cōtra dei legē, contraq; iuſtitiā nullis minis: aut ſuppliciis terreamur: quo minus dei iuſſionē hoīs iuſſiōi pferamus. Itē uirtus eſt mortē contēnere, nō ut appetamus, eamq; ultro nobis inferamus, ſicut philoſophoꝝ plurimi & maximi ſæpe fecerunt, quod eſt ſceleratum ac nefariū. Sed ut coacti deum relinquere ac fidē prodere, mortē ſuſcipere malimus, libertatēq; defendamus aduerſus impotentiā ſtultā uecordēq; uiolentiā, ut oēs ſeculi minas atq; terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea quæ alii timēt, excelſa & inſuperabili mente dolorē mortēq; calcamus. Hæc eſt uirtus, hæc uera eſt cōſtātia: in hoc tuenda & cōſeruāda ſolo, ut nullus nos terror, nulla uis a deo poſſit auertere. Vera igitur Cicerōis illa ſnīa eſt. Nemo inquit iuſtus pōt eſſe, qui mortē, qui dolorem: qui exiliū, qui egeſtatem timet. Item Seneca in libris moralis phiæ dicentis, hic eſt ille homo honeſtus, non apice purpura ue, non lictorum inſignis miniſterio: ſed nulla re minor: qui cum mortem in uicinia uidet, non ſic perturbat tāq̄ rem nouam uiderit, qui ſiue toto corpore tormenta patiēda ſunt, ſiue flamma ore recipienda eſt, ſiue extendendæ per patibulum manus non quærit quid patiatur, ſed quam bene. Qui autem deum colit: nec patitur: nec timet. Ergo iuſtus. His rebus efficitur, ut neq; uirtutes, neq; uirtutum exactiſſimos limites noſſe, aut tenere poſſit: omnino quiſquis eſt a religione dei ſingularis alienus.

Aqua ſemper iacens. & qeta inſalubris ē. Cogitatio quid.

Mors appetēda nō eſt ultroq; nobis inferenda.

Cic. Iuſtus eſſe nemo pōt qui mortē timet aut dolorem.

Mortis cōtemptus.

¶ Quomodo præcepta dei quibus inſiſtendum eſt, a philoſophicis diſſideāt inſtitutis, & quis ſit ſapientiæ titulus: Cap. XVIII.

SEd omittamus philoſophos qui aut omnino nihil ſciunt, idq; ipſi pro ſumma ſcientia prę ſe ferunt: aut qui non percipiunt ſumma eorum quæ ſciunt, aut qui quoniam ſe putant ſcire quæ neſciunt: inepte arroganterq; deſipiunt. Nos ergo (ut ad propoſitum reuertamur) quibus ſolis a deo ueritas reuelata, & cælitus miſſa ſapientia eſt, faciamus quæ iubet illuminator noſter deus, ſuſtineamus inuicem, & labores huius uitæ mutuis adiumentis perferamus. Nec tamen ſi quid boni operis fecerimus, gloriam captemus ex eo. Monet enim deus operatorē iuſtitiæ nō oportere eſſe iactantem, ne non tam mandatis cæleſtibus obſequendi, quam ſtudio placendi: humanitatis officio functus eſſe uideatur. Habeatq; iam pretium gloriæ, quod captauit, nec præmium cæleſtis illius ac diuinæ mercedis accipiat.

Cætera

Cætera quæ obſeruare cultor dei debet, facilia ſunt, illis uirtutibus compreheſis:
non mentiatur unq̃ decipiendi aut nocēdi cauſa. Eſt.n. nefas eum qui ueritati ſtu- Mētiri nefas.
deat, in aliqua re eſſe fallacem, atq; ab ipſa quā ſequitur, ueritate diſcedere. In hac
iuſtitiæ uirtutumq; omnium uia, nullus mendacio locus eſt. Itaq; uiator ille uerus
ac iuſtus non dicet illud Lucillianum. Homini amico ac familiari non eſt mentiri
meū, ſed etiam inimico atq; ignoto exiſtimabit non eſſe mentiri ſuū. Nec aliquan
do cōmittet, ut lingua interpres animi a ſenſu & cogitatione diſcordet. Pecuniam Vſura nō
ſi quā crediderit: non accipiat uſuram ut & beneficium incolume ſit: quod ſuccur accipiēda.
rit neceſſitati, & abſtineat ſe protſus alieno. In hoc enim genere officii debet ſuo
eſſe contentus, quem oporteat alias ne proprio quidē parcere: ut bonū faciat. plus
autem accipere q̃ dederit, iniuſtum eſt. Q uod qui facit inſidiatur quodā modo,
ut ex alterius neceſſitate prædet̃. At iuſtus nunq̃ prætermittet quo minus aliquid
miſericorditer faciat, nec inquinabit ſe huiuſmodi quæſtu, ſed efficiet ut ſine ullo
ſuo dāno ipſum quod cōmodat: inter bona opera numeret̃. Munus nō accipiet a Munus a
paupere ut ſiquid ipſe præſtiterit, eo bonum ſit, quo fuerit gratuitū. Maledicenti paupe nō
benedicto reſpondeat, nunq̃ ipſe maledicat nec uerbū malū procedat ex ore ho- accipiēdū.
minis, q̃ colit uerbum bonum. Q uin etiam caueat diligēter, ne quādo inimicum Maledicēti benedi-
ſua culpa faciat, & ſiquis extiterit tam ꝓteruus qui bono & iuſto faciat iniuriā, cle cto rñdendum.
menter ac moderate ferat, & ultionē ſuā ſibi nō aſſumat, ſed dei iudicio reſeruet: Vltio dei
innocētiā ſemper & ubiq; cuſtodiat. Q uod p̄ceptū nō ad hoc tm̃ ualet, ut ipſe in- iudicio reſeruanda.
iuriā nō inferat, ſed ut illatā ſibi nō uindicet. Sedet.n. maximus & æquiſſimus iu-
dex ſpeculator ac teſtis oīum. Hunc homini p̄ferat, hunc malit de ſua cā̃ pronun
ciare, cuius ſentētiā nemo effugere pōt, nec defenſiōe cuiuſq̃ nec gratia. Ira fit ut
homo iuſtus cōtemptui ſit omnibus, & quia putabit̃ ſemetipſum defendere non
poſſe, habebit̃ pro ſegni & ierti. Q ui aūt fuerit ultus inimicū, hic fortis, hic ſtren
nuus iudicat̃, hunc colunt, hūc oēs uerentur. Bonus uero ille tametſi ꝓdeſſe om-
nibus uel pluribus poſſit, illū tñ ſuſpiciūt qui nocere q̃ qui prodeſſe poſſit, ſed iu-
ſtū prauitas hoīum deprauare nō poterit, quo minus deo ſtudeat obtēperare, ma
litq; cōtēni, dūmodo ſemper boni fungatur officio, mali nunq̃. Cicero in iiſdem il
lis officialibus. At uero ſiquis uoluerit inquit ſui animi cōplicatam notionē euolue
re: iam ſe ipſe doceat, eū uirū bonū eſſe qui proſit quibus poſſit, noceat nemini, ni Bonus uir qui.
ſi laceſſitus iniuria O q̃ ſimplicē ueráq; ſententiā duoꝝ uerboꝝ adiectione corru-
pit. Q uid.n. opus fuerat adiūgere niſi laceſſitus iniuria? ut uitiū bono uiro quaſi
cāū turpiſſimā apponeret, patiētiæ quæ oīum uirtutū maxima eſt, facere exper-
tem? Nociturū eſſe dixit bonū uiꝝ ſi fuerit laceſſitus, iam ex hoc ipſo boni uiri no
men amittat neceſſe eſt: ſi nocebit. Non minus.n. mali eſt referre iniuriam: quam
inferre. Nā unde certamina īter hoīes: unde pugnæ contētioneſq; naſcunt̃, niſi q̧
improbitati appoſita īpatiētia, magnas ſæpe cōcitat tēpeſtates? Q uod ſi patiētiā,
qua uirtute nihil eſt uerius, nihil hoīe dignius īueniri pōt: īprobitati oppoſueris, Patientiæ laus.
extinguet̃ ꝓtinus tanq̃ igni aquā ſupfuderis. Sin aūt ꝓuocatrix illa īprobitas īpa-
tiētiā ſibi comparem nacta eſt, tanq̃ perfuſa oleo tantū excitabit incendium, ut id
nō flumen aliquod, ſed effuſio cruoris extinguat. Magna itaq; patientiæ ratio eſt,

quam ſapiens homo ademit bono uiro: Vt enim nihil maloꝝ fiat, hæc ſola effici-et: quæ ſi detur oibus, nullum ſcelus, nulla fraus in rebus humanis erit. Quid ergo bono uiro põt eẽ, tam calamitoſum, tãq̃ cõtrariũ, q̃ iræ fræna permittere, quæ illũ nõ modo boni, ſed etiã hoĩs appellatiõe diſpoliet? Siquidem nocere alteri (ut ipſe ait uetiſſime) nõ eſt ſecũdũ hoĩs naturã. Nam & pecudes ſi laceſſas, aut calce aut cornu repugnant. Et ſerpẽtes ac feræ niſi perſequaris ut occidas negociũ non exhibent. Et (ut ad hominum exempla redeamus) imperiti quoq̧ & inſipientes ſi quando accipiunt iniurias, cæco & irrationabili furore ducũtur, & his qui ſibi nocent, uicem tribuere conantur. In quo igitur ſapiens ac bonus uir a malis & inſipientibus differt, niſi q̧ habet inuictam patientiam, qua ſtulti carẽt, niſi q̧ regere ſe ac mitigare iram ſuam nouit, quam illi quia uirtute indigẽt, frænare non poſſunt. Sed uidelicet hæc illum res fefellit, quia cum de uirtute quæritur in quacunq̧ conditione uincere putauit eſſe uirtutis. Nec uidere ullo modo potuit hoiem dolori & iræ ſuccumbentem, & his affectibus indulgentem: quibus debet potius reluctari: Et ruẽtem quãcũq̧ in partem prouocauerit improbitas: uirtutis officium nõ tenere. Qui enim referre iniuriã nititur eũ ipſum a quo læſus eſt, geſtit imitari. Ita qui malum imitatur, bonus eſſe nullo pacto põt. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono & ſapienti uiro, innocẽtiã patientiamq̧ detraxit. Sed quia ipſe caninam illam facundiã (ſicut Saluſtius ab Appio dictum refert) exercuit, uoluit quoq̧ hoiem canino modo uiuere, ut remordeat laceſſitus. Quæ retributio cõtu-meliæ q̃ pernicioſa ſit, & quas edere ſoleat ſtrages, unde oportunius peteretur exemplum, q̃ ex ipſius doctoris triſtiſſimo caſu, qui cum his philoſophorum præceptis obtemperare geſtit ipſe ſe perdidit. Qui ſi laceſſitus iniuria patientiam tenuiſſet, ſi diſſimulare, ſi ferre contumeliam boni uiri eſſe didiciſſet, nec illas nobiles oratiões alieno titulo inſcriptas, impatientia & leuitate. & inſania profudiſſet, nunquam capite ſuo roſtra in quibus ante floruerat: cruentaſſet, nec rem publicã funditus proſcriptio illa deleſſet. Sapientis ergo ac boni uiri non eſt uelle certare; ac ſe periculo committere, quoniam & uincere non eſt in noſtra poteſtate, & eſt anceps omne certamen, ſed eſt ſapientis & optimi uiri non aduerſarium uelle tollere quod fieri ſine ſcelere ac periculo non poteſt, ſed certamem ipſum quod fieri & utiliter & iuſte poteſt. Summa igitur uirtus habenda patientia eſt, quam, ut caperet homo iuſtus, uoluit illum deus (ut ſupra dictum eſt) pro inerte contemni. niſi enim cõtumeliis fuerit affectus: quãtum habeat fortitudinis in ſeipſo cohibẽdo ignorabitur. Si aũt laceſſitus iniuria lædentem perſequi cœperit, uictus eſt. Si uero motum illum ratione compreſſerit, hic plane ĩperat ſibi, & hic regere ſe poteſt. Quæ ſuſtentatio ſui recte patientia nominatur, quæ una uirtus oibus eſt opipoſita uitiis & affectibus. Hæc pturbatũ aĩum ac fluctuãtẽ ad trãquillitatẽ ſuã reuocat: hæc mitigat: hæc hoĩem ſibi reddit. Ergo quoniã naturæ repugnare impoſſibile eſt & inutile, ut non cõmoueamur oĩno, prius tñ q̃ cõmotio ꝓſiliat ad nocendum quoad fieri poteſt maturius ſopiatur. Præcepit deus nõ occidere ſolẽ ſuper iram noſtram: ne furoris noſtri teſtis abſcedat. Deniq̧ M. Tullius cõtra ſuũ præceptum, de quo pauloante dixi: obliuionem iniuriaꝝ in magnis laudibus poſuit.

Spero

Iniuria nõ referenda.

Canina facũdia quæ

Ciceron. Philippicæ.

Patientiæ laus.

Iniuriaꝝ obliuiſci magna laus.

Spero inquit Cæſar, qui obliuiſci nihil ſoles, niſi iniurias. Quod ſi hoc ille faciebat hō, nō a cæleſti tantū, ſed a publica quoq; ciuiliq; iuſtitia remotiſſimus, quanto magis id nos facere debemus, qui immortalitatis uelamine candidati ſumus.

Cæſaris clementia.

¶ Quod peripatetici ſtoicis obuiant in defenſione affectionum. Et quæ ſint tres furiæ quas poetæ finxerūt, & quis earū uſus ſit & abuſus. Cap. XIX.

SToici cum affectus ex hoīe tanq̄ morbos conātur euellere, peripatetici ſe opponunt, eoſq; non modo retinent, ſed etiā defendūt: nihilq; in homine eſſe dicunt quod non magna ratione ac prouidentia ſit innatum. Recte id quidem ſi ſingularum rerū ueros terminos ſcirent. Itaq; hanc ipſam iram fomitē eſſe dicūt: uirtutis tanq̄ nemo poſſit aduerſus hoſtes fortiter dimicare, niſi fuerit ira concitatus. Quo plane oſtēdunt, nec quid ſit uirtus ſcire ſe, nec cur homini attribuerit irā deus. Quæ ſi nobis ideo data eſt, ut ea utamur ad occidēdos homines, quid immanius homine, quid ſimilius feris beluis exiſtimandum eſt, q̄ id animal quod ad cōmunionē & innocentiam deus fecit? Tres ſunt igit affectus, qui homines in omnia facinora præcipites agant: ira, cupiditas, libido. Propterea poetæ tres furias eſſe dixerūt, quæ mentes hoīum exagitent, ira ultionem deſiderat cupiditas opes, libido uoluptates. Sed his omnibus deus certos limites ſtatuit: quos ſi tranſcenderint, maioreſq; eſſe cœperint, neceſſe eſt naturam ſuam deprauēt, & in morbos ac uitia uertantur. Qui autem ſint iſti limites, non eſt magni laboris oſtendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data eſt, quæ ſunt ad uitam neceſſaria. libido ad ſobolē propagandam. iræ affectus ad cohercēda peccata eorum, quæ ſunt in noſtra poteſtate.i. ut arctiore diſciplina minor ætas ad probitatem iuſtitiamq; formetur. quæ niſi in metu cohibeatur, licentia pariet audaciam, quæ ad omne flagitium & facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduerſum minores & iuſtum eſt & neceſſariū, ſic & aduerſum pares & pernicioſum eſt & impium. Impium ꝙ uiolatur humanitas, pernicioſum ꝙ illis repugnantibus aut perdere neceſſe eſt, aut perire. Hanc aūt quā dixi eſſe rationem, cur homini ſit iræ affectus datus: ex ipſius dei p̄ceptis ītelligi poteſt: qui iubet uti maledictis & lædentibus non iraſcamur. Manus aūt noſtras ſupra minores ſemper habeamus: hoc eſt ut peccantes eos aſſiduis uerberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educantur ad malū, & ad uitia nutriantur. Sed rerum imperiti & rationis ignari: eos affectus qui ſunt homini ad uſus bonos dati exterminauerunt, & latius q̄ ratio poſtulat: euagantur. Inde iniuſte atq; impie uiuūt, utuntur ira contra pares. Hinc diſſidia, hinc expulſiōes, hinc bella contra iuſtitiam nata ſunt. Vtuntur cupiditate ad congregandas opes. Hinc fraudes, hinc latrocinia, hinc omnia ſcelerum genera orta ſunt. Vtuntur libidine ad capiendas tantum uoluptates. Hinc ſtupra, hic adulteria: hinc corruptelæ oēs extiterūt. Quicunq; igitur illos affectus intra fines ſuos redegerit: quod ignorantes deum facere non poſſunt. Hic patiens, hic fortis, hic iuſtus eſt.

Ira fomes uirtutis.

Furiæ cur tres.

Cupiditatis modus

Libidinis limes.

Iræ certus finis.

Licentiæ malum.

Pueri plagis cohercendi.

¶ De quinq; ſenſuum uoluptatibus, & quare plus uoluptatis datū ſit homini a natura q̄ cæteris animātibus. Et primū de uoluptate uiſus, & de ſpectaculis euitandis: & de ludorum & ſpectaculorum authoribus. Cap. XX.

PEſtat ut contra quinq; ſenſuum uoluptates dicam breuiter. Nam & ipſius libri menſura iā modum flagitat, quæ oēs qm̄ uitioſæ ac mortiferæ ſunt, uirtute ſuperari atq; opprimi debēt, uel (qđ paū loante dicebā) de affectibus ad rōnē ſuā reuocari. Cæteræ aīan-tes præter unā uoluptatē, quæ ad generandū pertinet, nullā ſenti unt.

Beſtiæ quonēs utantur ſenſibus.

Vtunť ergo ſenſibus ad naturæ ſuæ neceſſitatē. Vidēt ut appetāt ea, quibus opus eſt ad uitā tuendā: audiūt inuicē ſeq; dignoſcūt, ut poſſint cōgregari. Quæ utilia ſunt ad uictū, aut ex odore inueniūt, aut ex ſapore percipiūt, inutilia reſpu-unt aut recuſant. Edēdi aut bibēdi officiū uētris plenitudine metiunť. Homini uero ſolertiſſimi artificis ꝓuidētia dedit uoluptatē infinitā, & in uitiū cadētē q̄a ꝓpoſuit ei uirtutē, quæ cū uoluptate ſemꝑ tanq̄ cū domeſtico hoſte pugnaret.

Cic.

Voluptas hoīs infi-nita.

Cicero in catone maiore. Stupra uero inqt, & adulteria, & oē flagitiū nullis excitari aliis illecebris niſi uoluptatis. Cūq; homini ſiue natura, ſiue quis deus nihil mēte ꝑſta-bilius dediſſet, huic diuino muneri ac dono nihil tam inimicū q̄ uoluptatem. Nec enim libidine dn̄ante tēperātiæ locū eſſe: neq; in uoluptatis regno uirtutē poſſe cōſiſtere, ſed cōtrario deus iccirco uirtutē dedit, ut expugnaret & uinceret uolupta-tem, eāq; egredietē fines ſibi datos, infra ꝑſcriptū coherceret, ne hoīem ſuauitati-bus delinitū atq; captū, ditiōi ſuæ ſubiiceret, ac ſempiterna morte mulctaret.

Oculorū uoluptas.

Voluptas oculoꝝ uaria & multiplex eſt, quæ capitur ex aſpectu reꝝ, quæ ſunt in uſu hoīum, uel natura, uel opere delectabiles. Hāc ꝑhi rectiſſime ſuſtulerūt. Aiunt.n. multo eē præclarius & hoīe dignus cælū potius q̄ cælata intueri. Et hoc pulcherrimum opus intermicātibus aſtroꝝ luminibus, tāq̄ floribus adornatū, q̄ picta, & ficta, & gemmis diſtincta mirari. Sed cū diſerte ad contemptum terreſtriū nos ex-hortati ſunt, & ad cæli ſpectaculum excitauerunt, tamen ſpectacula hæc publicā non contemnunt. Itaq; his & delectantur, & libenter interſunt, quæ quoniā maxi-ma ſunt irritamēta uitiorum, & ad corrumpēdos animos potiſſime ualent, tollen-da ſunt nobis, quia nō modo ad beatā uitam nihil conferunt, ſed etiā nocent plu-rimum.

Spectacula uitioꝝ irri-tamenta.

Nam qui hominem quāuis ob merita damnatum in conſpectu ſuo iugulari pro uoluptate cōputat, conſcientiam ſuam polluit, tam.ſ. q̄ ſi homicidii quod fit occulte, ſpectator & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant in quibus humanus ſanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus receſſit humanitas, ut cum animas hominum interficiant, ludere ſe opinentur: Innocētiores his omnibus, quoꝝ ſanguinem uoluptati habēt. Quæro nūc an poſſint pii & iuſti hoīes eſſe qui conſtitutos ſub ictu mortis miſericordiā deprecantes, nō tantum patiunť occidi: ſed efflagitāt, feruntq; ad mortem crudelia & inhumana ſuffragia, nec uulneribus ſatiati, nec cruore contenti, quinetiam percuſſos iacenteſq; repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari, nequis illos ſimulata morte deducat. Iraſcūtur etiam pugnan-tibus, niſi celeriter alter e duobus occiſus eſt: & tanq̄ humanum ſanguinem ſiti-

Gladiato-rum certa-mina.

ant, oderunt moras, alios illis compares dari poſcunt recentiores, ut quāprimum oculos ſuos ſatient. Hac cōſuetudine imbuti humanitatem perdiderunt. Itaq; nō parcunt etiam innocentibus, ſed exercent in omnes quod in malorū trucidatiōes didicerūt. Huius igiť publici homicidii ſocios & participes eſſe non cōuenit eos,

qui iuſtitiæ uiam tenere nituntur. Non enim cum occidere deus uetat, latrocinari
nos tantum prohibet: quod ne per leges quidem publicas licet, ſed ea quoq; ne fi-
ant, monet, quæ apud hoies pro licitis habent. Ita neq; militare iuſto licebit, cuius
militia eſt in ipſa iuſtitia, neq; uero accuſare queq̄ crimine capitali qa nihil diſtat:
utrū ne ferro an uerbo potius occidas: qm̄ occiſio ipſa ꝓhibetur. Ita ꝙ in hoc dei
præcepto nullam prorſus exceptionem fieri oportet quin occidere hoiem ſit ſem
per nefas, quem deus ſanctum animal eſſe uoluit. Ergo ne illud quidem concedi
aliquis exiſtimet, ut recentes natos liceat oblidere: quæ uel maxima eſt impietas.
Ad uitā.n. deus inſpirat aīas, non ad mortem. Verum hoies ne quod ſit facinus,
quo manus ſuas non polluāt: rudibus adhuc & ſimplicibus animis abnegāt lucē
non a ſe datā. Expectet uero aliquis, ut alieno ſanguini parcāt, qui nō parcūt ſuo
ſed hi ſine ulla cōtrouerſia ſcelerati & iniuſti. Quid illi quos falſa pietas cogit ex-
ponere? Non poſſunt innocētes exiſtimari: qui uiſcera ſua in ꝑdā canibus obiici-
unt, & q̄tum in ipſis eſt, crudelius necāt, q̄ ſi ſtrāgulaſſent. Quis dubitet quin im
pius ſit, qui alienæ miſericordiæ locū non tribuit? qui etiā ſi contingat ei quod uo-
luit, ut alatur, addixit certe, ſanguinem ſuū uel ad ſeruitutē, uel ad lupanar. Quæ
autem poſſunt, uel ſoleant accidere, in utroq; ſexu, uel per errorē quis non intelli-
git, quis ignorat? Quod uel unius Oedipodis declarat exēplū, duplici ſcelere cō-
fuſſum. Tam igitur nefariū eſt exponere, q̄ necare. At.n. parricidæ facultatum an
guſtias conquerunt, nec ſe pluribus liberis educādis ſufficere poſſe prætendūt,
quaſi uero aut facultates in poteſtate ſint poſſidentiū, aut nō cotidie deus ex diui
tibus pauperes, & ex pauperibus diuites faciat. Quare ſi quis liberos ob pauper-
tatem nō poterit educare, ſatius eſt ut ab uxoris congreſſione contineat, quam ſce
leratis manibus dei opera corrūpat. Ergo ſi homicidiū facere nullo mō licet, nec
intereſſe oīno, cōceditur, ne cōſcientiā perfundat ullus cruor. Siquidem populo
ſanguis ille ꝑſtatur. In ſcœnis quoq; neſcio an ſit corruptela uitioſior. Nam & co
micæ fabulæ de ſtupris uirginū loquunt: aut moribus meretricum, & quo magis
ſunt eloquētes qui flagitia illa finxerūt, eo magis ſniaꝝ elegantia perſuadēt, & fa-
cilius inhærēt audientiū memoriæ uerſus numeroſi & ornati. Itē tragicæ hiſtoriæ
ſubiiciunt oculis parricidia & inceſta regū maloꝝ, & cothurnata ſcelera demon-
ſtrant. Hiſtrionū quoq; impudiciſſimi motus quid aliud niſi libidines docēt & in-
ſtigāt? quoꝝ eneruata corpa: & in muliebrē inceſſum habitūq; mollitia, īpudicas
fœminas inhoneſtis geſtibus mētiunt. Quid de mimis loquar corruptelaꝝ præ-
ferētibus diſciplinā? qui docēt adulteria, dū fingūt, & ſimulatis erudiūt ad ueras.
Quid iuuenes aut uirgines faciant, cū & fieri ſine pudore, & ſpectari libenter ab
oībus cernūt? Admonent utiq; quid facere poſſint, & inflāmant libidine, quæ aſ
pectu maxime concitat, ac ſe quiſq; pro ſexu in illis imaginibus præfigurat, pro-
bantq; illa dum ridēt, & adhærentibus uitiis corruptiores ad cubicula reuertunt.
nec pueri mō, quos præmaturis uitiis imbui nō oportet, ſed etiā ſenes quos pecca
re nō decet, in talē uitioꝝ ſemitā dilabunt. Circēſiū quoq; ludoꝝ rō qd aliud hēt,
niſi leuitatē, uanitatē, īſaniā? Tāto náq; īpetu cōcitant aī in furorē, quāto illic īpe
tu currit, ut iā plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectādi gratia ueniūt, cū exclama-

Militare xp̄iano nō licet.

Accuſare queq; crimine capitali xp̄iano nefas.

Infātes recens natos oblidebāt

Exponere liberos ſuos ſcelus ē

Scænici ludi dānant.

Hiſtriōica ſaltatio.

Mimorū officia.

Circenſes ludi.

re & efferri, & exilire cœperint. Vitanda ergo ſpectacula omnia. nõ ſolum neq̃d uitiorum pectoribus inſideat, quæ ſedata & pacifica eſſe debent, ſed ne cuius nos uoluptatis conſuetudo deliniat & a deo atq; a bonis operibus auertat. Nã ludorũ celebrationes deorũ feſta ſunt, ſiquidẽ ob natales eorum uel templorũ nouorum dedicationes ſunt conſtituti. Et primitus quidem uenationes, quæ uocãtur munera Saturno attributæ ſunt. Ludi autem ſcænici libero, circenſes Neptunno. Paulatim uero & cæteris diis idem honos tribui cœpit, ſinguliq; ludi nominibus eorũ conſecrati ſunt. Sicut Siſinnius Capito in libris ſpectaculorum docet. Siquis igitur ſpectaculis intereſt, ad quæ religiõis gratia conuenitur, diſceſſit a dei cultu & ad deos ſe contulit, quorum natales & feſta celebrauit.

Ludorũ celebratiões deorũ feſta ſunt. Munera uenationũ. Ludi ſcænici. Circenſes ludi. Siſinnius Capito de ſpectaculis

¶ De uoluptate aurium. Et quid ſibi uelit diuinorum eloquiorũ ſimplicitas, quæ omnibus carminibus & floribus, pompiſq; uerborũ p̃ferẽda eſt. Cap. XXI.

Auriũ uoluptas.

AVrium uoluptas ex uocum & cantuum ſuauitate percipitur: quæ ſcilicet tam uitioſa eſt, q̃ oblectatio illa de qua diximus oculorum. Quis enim non luxurioſum: ac nequam putet eũ: qui ſcænicas artes domi habeat? At qui nihil refert utrum ne luxuriã ſolus domi: an cũ populo exerceas in theatro. Sed iã de ſpectaculis dictũ eſt, reſtat unum quod eſt nobis expugnandum, ne capiamur his quæ ad ſenſum intimum penetrant. Nam illa omnia quæ uerbis carent, ideſt aeris & neruorum ſuaues ſoni, poſſunt facile contẽni, quia non adhærẽt, nec ſcribi poſſunt. Carmen autem compoſitum & oratio cum ſuauitate decipiens capit mentes, & quo uoluerit impellit. Inde homines literati cum ad de religionem acceſſerint: ab aliquo imperito doctore fundati minus credũt. Aſſueti.n. dulcibus & politis, ſiue oratiõibus, ſiue carminibus, diuinarum literarum ſimplicem cõmunẽq; ſermonẽ pro ſordido aſpernantur. Id enim quærunt quod ſenſum demulceat. Perſuadet aũt quicquid eſt ſuaue, & aĩo penitus dum delectat, inſidit. Num igitur deus & mẽtis: & uocis & linguæ artifex diſerte loqui non poteſt? Immo uera ſumma prouidentia carere fuco uoluit ea, quæ diuina ſunt, ut oẽs intelligerent quæ ipſe oĩbus loquebat̃. Ergo qui ueritati ſtudet, qui non uult ipſe ſe decipere: abiiciat inimicas & noxias uoluptates, quæ animam ſibi uinciant, ut corpus cibi dulces, præferantur uera falſis æterna breuibus, utilia iucundis. Nihil aſpectu gratum ſit, niſi quod pie, quod iuſte fieri uideas, nihil auditu ſuaue, niſi quod alit animã, melioremq; te reddit. Maximeq; hic ſenſus non eſt ad uitium detorquẽdus: qui nobis ideo datus eſt, ut doctrinam dei percipere poſſemus. Itaq; ſi uoluptas eſt audire cãtus & carmina: dei laudes canere & audire iucũdum ſit. Hæc eſt uoluptas uera, quæ comes & ſocia uirtutis eſt. Hæc eſt non caduca & breuis: ut illæ quas appetũt: qui corpori ut pecudes ſeruiunt: ſed perpetua & ſine ulla intermiſſione delectans. Cuius terminos ſi quis exceſſerit, nihilq; aliud ex uoluptate petierit niſi ipſam uoluptatẽ, hic mortem meditatur, quia ſicut uita perpetua in uirtute eſt, ita mors in uoluptate. Qui enim tpalia maluerit, carebit æternis, qui terrena prætulerit: cæleſtia nõ habebit.

Carminũ delinimenta.

Scriptura ſacra cur ſimplici cõmuniq; ſermone utatur.

¶ De uoluptate olfatus & guſtus, quam uir prudẽs euitare debet, ut laqueos & tendiculas mortis. Cap. XXII.

AD uoluptates aũt ſaporis & odoris, & qui duo ſenſus ad ſolum corpus ptinent nihil ẽ aliud qđ a nobis diſputeť, niſi forte qs exigit: ut dicamus turpe eẽ ſapienti ac bono ſi uentri & gulę ſeruiat, ſi unguẽtis oblitus ac floribus coronatus īcedat qđ qui facit: utiq; inſipiens: ineptus: & nihili ẽ: & quẽ ne odor quidẽ uirtutis attigerit. Fortaſſe quiſpiã dixerit. Cur ergo illa facta ſunt: niſi ut illis fruamur? At enim iam ſæpe dictum eſt uirtutẽ fuiſſe futurã nullã: niſi haberet quæ opprimeret. Itaq; fecit oĩa deus ad īſtruendũ certamen rerũ duarũ. Ergo illecebræ iſtæ uoluptatũ arma ſunt illius, cuius opus unũ ẽ expugnare uirtutẽ, iuſtitiãq; ab omnibus excludere. His blãdimentis tiullat animas & ſuauitatibus. Scit enim quia mortis eſt fabricatrix uoluptas. Nam ſicut deus hominẽ ad uitã non niſi per uirtutem ac laborem uocat, ita ille ad mortẽ per delitias ac uoluptates. ſicut ad uerũ bonũ per fallacia mala: ſic ad uerum malum per bona fallacia peruenitur. Cauẽda ſunt igitur oblectamẽta iſta tanquam laquei & plagę: ne ſuauitudinum mollicie capti ſub ditionẽ mortis cum ipſo corpore redigamur: cui nos mancipauimus.

Vnguẽtis uti inſipientis eſt.

¶ De uoluptate tactus: & quare ſit in hoĩe uehementior q̃ in cæteris aĩalibus: & quãtas p eũ diabolus turpitudines ingerat: & ſpicula gehẽnæ. Et de licito coitu: & illicito. Et quare inter oĩa animantia ſola mulier poſt conceptũ ſit patiẽs uiri. Et qs ſit continentiæ uel incontinentiæ fructus. Cap. XXIII.

VEnio nũc ad eam quæ pcipiť ex tactu uoluptatem: qui ſenſus eſt quidem totius corporis. Sed ego nõ de ornamẽtis aut ueſtibus: ſed de ſola libidine dicẽdum mihi puto, quæ maxime cohercenda ẽ: qa maxime nocet. Cũ excogitaſſet deus duorũ ſexuũ rõnem: attribuit ipſis ut ſe inuicẽ appeterent: & coniũctione gauderẽt. Itaq; ardentiſſimã cupiditatem cũctorũ animantiũ admiſcuit corporibus: ut in hos affectus auidiſſime ruerent: eaq; ratione propagari & multiplicari genera poſſent. Quæ cupiditas & appetentia in homine uehementior & acrior inuenitur: uel quia hominum multitudinem uoluit eſſe maiorem: uel quoniã uirtutẽ ſoli homini dedit, ut eſſet laus & gloria in cohercendis uoluptatibus: & ſui abſtinentia. Scit ergo aduerſarius ille noſter, quanta ſit uis huius cupiditatis: quam quidam neceſſitatem dicere maluerunt: eamq; a recto & bono ad malum & prauum transfert. Illicita enim deſideria īmittit: ut aliena contaminent, quibus habere propria ſine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas: ſuggeritq; fomenta & uitiis pabulũ ſubminiſtrat: tum intimis uiſceribus ſtimulos omnes conturbat & cõmouet: & naturalem illum incitat: atq; inflãmat ardorem donec irretitum hominem implicatũq; decipiat. At ne qs eẽt: qui pœnarũ metu abſtineret alieno, lupanaria quoq; conſtituit: & pudorẽ infeliciũ mulierũ publicauit, ut ludibrio haberet, tam eos q̃ faciũt q̃ quas pati neceſſe eſt. His obſcœnitatibus animas ad ſanctitatem genitas, uelut in cœni gurgite demerſit: pudorẽ extinxit, pudicitiam flagitauit. Idem etiã mares admiſcuit maribus: & nefãdos coitus cõtra naturã cõtraq; īſtitutũ dei machinatus ẽ: ſic imbuit hoĩes, & armauit ad nefas oĩa. Quid enim põt eẽ ſanctũ his: qui ætatem ībecillam & præſidio indigentem, libidini ſuæ depopulãdã fœdandãq; ſubſtrauerint? Non

Libido cũctis animãtib9 ingenita.

Flagitare pudicitiã.

Pædicõnũ ſcelus.

poteſt hæc res pro magnitudine ſceleris enarrari. Nihil amplius iſtos appellare
poſſum: q̄ ipios & parricidas: qbus non ſufficiat ſexus a deo datus: niſi & ſuũ ſe/
xũ pfane ac petulãter illudãt. Hęc tñ apud illos leuia & q̄ſi honeſta ſunt. Quid di
cã de his qui abhominãdã non libidinẽ ſed inſaniã potius exercent? Piget dicere.
Sed qd his fore credamus: quos nõ piget facere? & tñ dicendũ eſt: qa fit. De iſtis

Irrumatorũ libido execrabilis

loquor: quoꝝ teterrima libido & execrabilis furor: nec capiti qdem pcit. Quibus
hoc uerbis aut qua ĩdignatiõe tñ nefas pſequar? uicit officiũ linguæ, ſceleris ma/
gnitudo. Cum igit̃ libido hæc edat opa. & hæc facinora deſignet: armandi aduer/
ſus eã uirtute maxima ſumus. Quiſqs affectus illos frænare nõ põt: cohibeat eos
intra pſcriptum legitimi tori: ut & illud qđ auide expetit, aſſequat̃: & tñ in pecca
tum non ĩcidat. Nã qd ſibi hoĩes pditi uolunt? Nẽpe honeſta opa uoluptas ſequi/
tur: ſi ipſam per ſe appetunt: iuſta & legitĩa frui licet. Qđ ſi aliqua neceſſitas phi
bet: tum uero maxĩa adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cõtinentia reluctet̃. Nec
tñ alienis toris quæ attingere nõ licet: ueꝝ etiã publicis uulgatiſq; corpibus abſti
nendum: deus pcepit. Docetq; nos cum duo inter ſe corpa fuerint copulata: unũ
corpus efficere. Itaq; qui ſe cæno ĩmerſerit, cæno ſit oblitus neceſſe eſt. & corpus
quidem cito ablui põt: mens aũt contagione impudici corporis inqnata nõ põt, ni
ſi ex longo tpe & multis bonis operibus ab ea quæ inhæſerit, colluuione purgari.
Oportet ergo ſibi quẽq; pponere duoꝝ ſexuum cõiunctionẽ generãdi cauſa, da/
tam eſſe uiuentibus. Eãq; legem his affectibus poſitã: ut ſucceſſionẽ parẽt. Sicut
aũt dedit nobis oculos deus: non ut ſpectemus uoluptatemq; capiamus: ſed ut ui
deamus ppter eos actus, qui ptinent ad uitæ neceſſitatẽ. Ita genitalẽ corporis par/
tem: qđ nomen ipm docet: nulla alia cã niſi efficiẽdæ ſobolis accepimus. Huic di/
uinæ legi ſũma deuotione parẽdũ eſt: ſint oẽs qui dei diſcipulos ſe pfitebunt̃: ita

Caſtitatis officia.

morati & inſtituti, ut ĩperare ſibi poſſint. Nã qui uoluptatibus indulgẽt, qui libidi
ni obſequunt̃ hi aĩam ſuã corpi mãcipãt: ad mortẽq; cõdẽnãt: qnia ſe corpori ad/
dixerũt in quo hẽt mors ptãtem. Vnuſquiſq; igit̃ quãtũ põt formet ſe ad uerecũ/
diã: pudorẽq; colat, caſtitatẽ mente & conſcia tueat̃. Nec tñ legibus publicis pa/
reat: ſed ſit ſupra oẽs leges qui legem dei ſequit̃. Quibus bonis ſi aſſueuerit, iam
pudebit eũ in deteriora deſcendere. Modo placeãt recta & honeſta quæ meliori/
bus iucundiora ſunt: q̄ praua & inhoneſta peioribus? Nõdũ oĩa caſtitatis officia
executus ſum, quã non mõ deus intra priuatos parietes: ſed etiã pſcriptio lectuli
terminat, ut cũ qs hẽat uxorẽ: neq; ſeruã neq; liberã habere ĩſup uelit: ſed mrĩmo

Adultera ſola mulier ex iure ciuili.

nio fidẽ ſeruet. Non. n. ſicut iuris publici rõ eſt: ſola mulier adultera ẽ, quæ hẽt ali
um. Maritus aũt ẽt ſi plures hẽat: a crimine adulterii ſolutus eſt. Sed diuina lex ita
duos in mrĩmoniũ qđ eſt in corpus unũ pari iure coniũgit, ut adulter hẽat̃ qſqs
cõpagẽ corpis ĩ diuerſa diſtraxerit. Nec ob aliã cãm deus cũ cæteras aĩantes ſuſce
pto fœtu maribus repugnare uoluiſſet, ſolã oĩum mulierẽ patiẽtem uiri fecit. ſ. ne

Mulier ex oibus aiantibus ſuſcepto fœtu uiri patiẽs

fœminis repugnãtib9 libido cõgeret uiros aliđ appetere: eoq; facto caſtitatis glo/
riã nõ teneret. Sed neq; mulier uirtutẽ pudicitiæ capet, ſi peccare nõ poſſet. Nã qs
mutũ aĩal pudicũ eſſe dixerit: qđ ſuſcepto fœtu mari repugnat? Qđ ideo facit,
quia neceſſe eſt in dolorem atq; in periculũ ueniat, ſi admiſerit. Nulla igit̃ laus eſt

non facere

non facere quod nõ poſſis facere. Ideo autem pudicitia in homine laudatur, quia non naturalis eſt ſed uolũtaria. Seruãda igitur fides ab utroq; alteri eſt, immo exemplo cõtinẽtiæ docẽda uxor; ut ſe caſte gerat. Iniquũ eſt.n. ut id exigas: qđ ipſe præſtare non poſſis. Quæ iniquitas id effecit profecto, ut eſſent adulteria: fœminis ægre ferẽtibus pſtare ſe fidem: non exhibentibus mutuã caritatẽ. Deniq; nulla eſt tam perditi pudoris adultera, quæ non hãc cãm uitiis ſuis ptendat: iniuriam ſe peccãdo non facere ſed referre, quod optime Quintilia. expreſſit. Homo inqt neq; alieni mrĩmonii abſtinẽs, neq; ſui cuſtos: que inter ſe natura cõnexa ſunt. Nã neq; maritus circa corrumpẽdas alioꝝ cõiuges occupatus põt uacare domeſticæ ſanctitati. Et uxor cũ in tale incidit matrimoniũ, exẽplo incitata aut imitari ſe putat: aut uindicari. Cauẽdũ eſt igiť ne excuſationẽ uitiis nr̃a intẽpetãtia demus, ſed aſſueſcãt inuicẽ mores duoꝝ: & iugũ paribus aĩs ferãt. Nos ipſos in altero cogitemus. Nam ferẽ in hoc iuſtitiæ ſumma cõſiſtit, ut non facias alteri quicqd ipſe ab altero pati nolis. Hæc ſunt quæ ad cõtinẽtiã pcipiunť a deo. Sed tñ ſi qs diuina pcepta circũſcribere ſe putet poſſe adducanť illa: ut oĩs calũnia & occaſio fraudis remoueať, adulterũ eſſe qui a marito dimiſſam duxerit: & eũ qui pter crimen adulterii uxorẽ dimiſerit: ut alterã ducat. Diſſociari.n. corpus & diſtrahi deus noluit. Præterea nõ tñ adulteriũ eẽ uitãdũ, ſed etiã cogitationẽ, neqs aſpiciat alienã, & aĩo cõcupiſcat. Adulterã.n. fieri mẽtẽ: ſi uel imaginẽ uoluptatis ipſa ſibi depinxerit. Mens eſt.n. pfecto quæ peccat quæ imoderatæ libidinis fructũ cogitatione cõplecť. In hac crimẽ ẽ: in hac oẽ delictũ. Nã & ſi corpus nulla ſit labe maculatũ nõ cõſtat tñ pudicitiæ rõ: ſi aĩus inceſtus eſt: nec illibata caſtitas uideri põt: ubi cõſciẽtiã cupiditas inqnauit. Nec uero aliqs exiſtimet difficile eẽ iponere frænos uoluptati, eãq; uagã & errãtẽ caſtitatis pudicitiæq; limitibus includere: cũ ppoſitum ſit hoibus oĩbus eã uincere, ac plurimi beatã atq; incorruptã corpis ĩtegritatẽ retinuerũt: multiq; ſint qui hoc cæleſti gñe uitæ feliciſſime pfruanť. Qđ qdẽ non ita deus fieri pcepit tanq̃ aſtringat, qa generari hoĩes oportet, ſed tanq̃ ſinat. Scit.n. quãtã his affectibus ipoſuerit neceſſitatem. Si qs hoc inquit facere potuerit, habebit eximiã incõparabilẽq; mercedẽ. Quod continẽtiæ genus q̃ſi faſtigiũ ẽ oĩumq; conſumatio uirtutũ. Ad quã ſi quis eniti atq; eluctari potuerit: hũc ſeruum dominus: hunc diſcipulũ magiſter agnoſcet. Hic terrã triumphabit: hic erit cõſimilis deo: qui uirtutem dei ceperit. Hæc quidẽ difficilia uidenť: ſed de eo loquimur cui calcatis omnibus terrenis iter in cælum paratur. Nam quia uirtus in dei agnitione cõſiſtit, omnia grauia ſunt: dum ignores: ubi cognoueris facilia, per ipſas difficultates nobis exeundum eſt, qui ad ſummum bonum tendimus.

¶ De pœnitentia & fructu eius, & conſcientiæ ſtimulis, & diſtricto dei iudicio: & quibus ſacrificiis: & in qua ara poſſit placari. Cap. XXIIII.

NEc tamen deficiat aliquis: aut de ſe deſperet, ſi aut cupiditate uictus aut libidine ĩpulſus, aut errore deceptus, aut ui coactus, ad iniuſtitiæ uiã lapſus eſt. Põt.n. reduci ac liberari ſi eũ pœniteat actorũ: & ad meliora cõuerſus ſatis deo faciat: qđ fieri poſſe Cicero nõ putauit, cuius hæc in academico tertio uerba ſunt. Qđ ſi liceret his qui

Adulteria uñ nata.

Quintil. loc⁹ ex declamat.

Diuortiũ ſublatũ iure diuino.

Mens adultera eſt.

Pœnitentiæ locus. eſt apud deum.

Cic

in itinere deerraſſent, ſic uiam deuiam ſecutos corrigere errorem in pœnitendo, facilior eẽt emẽdatio temeritatis. Licet plane. Nã ſi liberos noſtros cũ delictorum ſuorum cernimus pœnitere: correptos eẽ arbitramur, & abdicatos abiectoſq; rurſus iterũ ſuſcipimus: fouemus: amplectimur: cur deſperemus clementiã dei pr̃is pœnitẽdo poſſe placari? Ergo idẽ dominus ac parẽs indulgẽtiſſimus remiſſurũ ſe pœnitẽtibus pctã promittit, & obliturũ oẽs iniquitates nr̃as: ſi iuſtitiam denuo cœperimus opari. Sicut.n. nihil prodeſt male uiuenti ante actæ uitæ probitas, qa ſuperueniens neqtia iuſtitiæ opa deleuit: ita nihil officiũt pctã uetera correcto: qa ſupueniẽs iuſtitia labẽ uitæ prioris aboleuit. Quẽ enim facti ſui pœnitet: errorem ſuũ priſtinũ intelligit. Ideoq; græci melius & ſignificantius μετάνοιαν dicũt: quẽ nos latine poſſumus dicere reſipiſcentiã. Reſipiſcit.n. quaſi ſuã mentẽ ab inſania receperit, quẽ errari piget: caſtigatq; ſeipſum dementiæ, & cõfirmat aĩum ſuũ ad rectius uiuendum, tum idipſum maxime cauet: ne rurſus in eoſdem laqueos inducat. Denique muta quoq; aĩalia cum fraude decipiunt: ſi aliquo ſe modo in fugã extricauerint fiunt poſtmodum cautiora: uitantq; ſemper ea oĩa in quibus dolos inſidiaſq; ſenſerunt. Sic hominẽ pœnitentia cautum ac diligentem facit ad euitanda peccata: in quæ ſemel fraude deciderit. Nemo enim poteſt eſſe tam prudens: tam circũſpectus: ut non aliquãdo labat. Et iccirco deus imbecillitatem noſtram ſciens pro ſua pietate aperuit nobis portum ſalutis, ut huic neceſſitati cui fragilitas carnis ſubiecta eſt: medicina pœnitentiæ ſubueniret. Ergo quicunq; aberrauerit referat pedẽ ſeq; quã primum recipiat ac reformet.

Pœnitẽtia græce qũo Metanœa quid.

Comparatio (manuscript marginal note)

Verg. loc°.

Sed reuocare gradũ ſuperaſq; euadere ad auras   Hoc opus hic labor eſt.

Deguſtatis.n. male iucũdis uoluptatibus, uix diuelli ab his põt: facilius recta ſeqrent, ſi earum ſuauitates nõ attigiſſent: ſed ſi eripiant ſe malæ ſeruituti: cõdonabitur his oĩs error: ſi errorem ſuũ uita meliore, correxerint. Nec lucrari ſe quiſq̃ putet, ſi delicti conſciũ non habebit. ſcit.n. ille oĩa in cuius conſpectu uiuimus. nec ſi uniuerſos hoĩes cælare poſſumus: deũ poſſumus, cui nihil abſcõditũ, nihil põt eẽ ſecretũ. Seneca exhortatiões ſuas mirabili ſnĩa terminauit. Magnũ inqt neſcio quid maius: q̃ cogitari põt numẽ eſt: cui uiuẽdo operã damus. Huic nos approbemus. Nã nihil pdeſt incluſã eẽ conſcientiã, patemus deo. Quid uerius dici põt ab eo q deũ noſſet: q̃ dictũ ẽ ab hoĩe uere religiõis ignaro? nã & maieſtatem dei expſſit maiorẽ eẽ dicendo, q̃ ut eã cogitatio mẽtis hũanæ cape poſſet, & ipm ueritatis atti git fontẽ, ſentiẽdo uitã hoĩum ſupuacuã non eſſe (ut Epicurei uolunt) ſed deo ab his operã uiuẽdo dari: ſiqdẽ iuſte ac pie uixerint. Potuit eẽ uerus dei cultor ſiqs illi mõſtraſſet: & cõtẽpſiſſet pfecto Zenonẽ & magiſtrum ſuum Socionem: ſi uere ſapiẽtiæ ducem nactus eſſet. Huic nos inqt approbemus. Cæleſtis prorſus oro nisi accederet ignorãtiæ confeſſio, nihil prodeſt iclusã habere cõſcientiã: patemus deo. Nullus ergo mendatio, nullus diſſimulationi locus eſt: qa patẽtibus oculi hominum ſubmouent: dei ãt diuinitas nec uiſceribus ſubmoueri poteſt: quominus totum hominem pſpiciat & norit. Idem in eiuſdem opis primo. Quid agis inqt? qd machinaris? qd abſcondis? Cuſtos te tuus ſequit. Alium tibi peregrinatio ſub duxit, alium mors, aliũ ualitudo. Heret hic, quo carere nunq̃ potes. Quid locum

ſen. (manuscript)

Peccati latebram nõ eſſe.

Socion Senecæ magiſter.

abditum legis: & arbitrium remoues? Puta tibi contigiſſe ut oculos omnium effugias demens. Quid tibi ꝓdeſt non habere conſciū, habenti cōſciam. non minus mirabiliter de conſcia & deo Tullius: Meminerit inqt deū ſe habere teſtem. i. (ut ego arbitror) mentē ſuam qua nihil homini dedit ipſe diuinius. Itē cū de bono & iuſto uiro loqueremur. Itaq; talis uir inqt non mō facere, ſed ne cogitare quidem quicq̄ audebit, quod non audeat prædicare. Purgemus igiť conſcientiā: quæ oculis dei eſt ꝑuia: & (ut idem ait) ſemper ita uiuamus: ut rōnem nobis reddendā arbitremur, putemuſq; nos momentis oībus non in aliquo (ut ille dixit) orbis terræ theatro ab hoībus: ſed deſuper ſpectari ab eo: qui & iudex & teſtis ipſe futurus eſt: cui rationē uitæ repoſcenti actus ſuos inficiari non licebit. Ergo ſatius eſt aut effugere conſcientiā: aut nos ipos ultro aperire aīam & ꝑniciem reſciſſis uulneribus effundere: qbus nemo alius mederi poteſt: niſi ſolus ille qui greſſum claudis: uiſum cæcis reddidit, maculata purgauit membra mortuos excitauit. Ille ardorē cupiditatis extinguet: extirpabit libidines: inuidiā diſtrahet: irā mitigabit. Ille reddet ucrā & perpetuā ſanitatē. Appetēda eſt hæc oībus medicina: qm̄ maiori ꝑiculo uexatꝛ aīa q̄ corpus, & q̄ primū latētibus morbis adhibēda ē curatio. Neq;.n. ſi utatꝛ aliqs oculoꝝ acie clara, mēbris oībus integris corpis totius fortiſſima ualetudine, tm̄ eū dixerim ſanū ſi efferatꝛ ira, ſupbia tumidus inflctꝛ: libidini ſeruiat: cupiditatibus inardeſcat, ſed eū potius qui ad alienā felicitatē non attollat oculos, opes non admiretꝛ, alienā mulierē ſancte uideat: nihil oīno appetat, non cōcupiſcat alienum, non inuideat ulli: non faſtidiat quenq̄, ſit humilis, miſericors: beneficus, mitis: humanus, pax in aīo eius perpetua uerſetꝛ. Ille hō ſanus, ille iuſtus: ille ꝑfectus eſt. Quiſqs igiť his oībus ꝑceptis cæleſtibus obtēperauit hic eſt ueri dei cultor, cuius ſacrificia ſunt māſuetudo animi: & uita innocens, & actus boni. Quæ oīa qui exhibet, toties ſacrificat: quoties bonū aliqd ac piū fecerit. Deus.n. nō deſiderat uictimā, neq; muti aīalis: neq; mortis ac ſanguinis, ſed hominis uitā. Ad qđ ſacrificiū neq; uerbenis opus eſt, neq; fibris: neq; ceſpitibus: quæ ſunt utiq; uaniſſima: ſed his quæ de intimo corde ꝓferuntꝛ. Itaq; in arā dei quæ uere maxima eſt: & quæ in corde hoīs collocata coinquinari non pōt ſanguine, iuſtitia imponitꝛ: patientia: fides: innocentia, caſtitas: abſtinentia. Hic eſt ueriſſimus ritus: hæc illa lex dei (ut a Cicerone eſt dictū) ꝑclara & diuina ſempq; recta & honeſta iubet: Vetatq; praua & turpia: cui parētem ſanctiſſimæ ac certiſſimæ legi iuſte ac legitime neceſſe eſt uiuere. Cuius legis pauca equidē capita poſui: q; ſum pollicitus ea me tantūmodo eſſe dicturū, quæ ſummū faſtigiū uirtuti & iuſtitiæ imponerēt. Si qs uolet cætera oīa cōprahēdere ex fonte ipſo petat, unde ad nos riuus iſte manauit.

Conſcientiæ teſtimoniū.

Tullius

Cōfeſſio peccatorū quantum ualeat.

Verbenæ in ſacrificiis.

Ceſpites ad rē diuinam.

¶ De differentia doni & ſacrificii diuini: & forma laudandi deum: & oratiōis forma & fructu. Cap. XXV.

NVnc de ſacrificio ipſo dicamus pauca. Ebur inqt Plato nō caſtum donū deo, Quid ergo? Picta. ſ. & texta ꝑtioſa: immo uero non caſtum donū deo quicquid ſurripi, quicquid corrumpi poteſt. Sed ſicut hoc uidit non oportere uiuenti offerre: aliquid quod ſit ex mortuo corpore, cur illud non uidit, non debere incorporali corporale

Ebur non caſtū deo donum.

Sen. munus offerri? Q uãto melius & uerius Seneca? Vultis ne uos ĩquit deũ cogita-
re magnũ & placidũ: & maieſtate leni ferendũ, amicũ & ſemp in ꝓximo, nõ ĩmo-
Deus honeſto ꝓpoſito colendus. lationibus & ſanguine multo colẽdũ. Q uæ.n.ex trucidatiõe immerẽtiũ uoluptas
eſt? Sed mente pura, bono honeſtoq; ꝓpoſito: non tẽpla illi congeſtis in altitudi-
nem ſaxis ſtruenda ſunt, in ſuo cuiq; conſecrãdus eſt pectore. Veſtes igit̃: gem-
mas: & cætera quæ hñtur in ꝑtio: ſi qs putet deo cara, is plane qd ſit deus neſcit:
Donum deo dignũ cui putat uoluptati eẽ eas res: quas etiã hõ ſi qs cõtẽpſerit, iure laudabit̃. Q uid er
go caſtũ, qd deo dignũ niſi qđ ipſe in illa diuĩa lege ſua popoſcit? Duo ſunt quæ
offerri dẽant, donũ & ſacrificiũ: donũ in perpetuũ: ſacrificiũ ad tꝑs. Veꝝ apud
Donũ qd. iſtos q nullo mõ tõnẽ diuinitatis intelligũt donũ eſt qcqd auro argẽtoq; fabricat̃:
Sacrificiũ quid. Itẽ qcqd ſerico & purpura texit̃. ſacrificiũ ẽ & uictima & q̃cũq; in ara cremant̃:
Sed utroq; nõ utit̃ deus, qa & ipſe incorruptus ẽ: & illud totũ corruptibile. Itaq;
deo utrũq; incorpale offerẽdũ eſt, quo utit̃. Donũ eſt integritas aĩ, ſacrificiũ laus
& hymnus. Si.n.deus nõ uĩ, ergo his rebus coli debet, q̃ nõ uident̃. Nulla igitur
alia religio eſt uera: niſi quæ uirtute ac iuſtitia conſtat. Q uo aũt deus iuſtitia hoĩs
utat̃, intellectu facile eſt. Si.n.iuſtus fuerit hõ, accepta ĩmortalitate in æternũ deo
Cic. ſeruiet. Hoĩes aũt nõ niſi ad iuſtitiã naſci: tũ pħi ueteres tũ ẽt Cice. ſuſpicat̃ diſſe
Hoĩes ad iuſtitiã natos. rens.n.de legibus. Sed oĩum inqt q̃ in hoĩum doctoꝝ diſputatione uerſant̃: nihil
eſt ꝑfecto ꝓſtabilius: q̃ plane ĩtelligi nos ad iuſtitiã eẽ natos. Id ergo ſolũ deo exhi
bere atq; offerre debemus: ad qđ capiẽdũ nos ipſe gñauit. Hoc aũt duplex ſacrifi
cii genus q̃ ſit ueriſſimũ Triſmegiſtus Hermes idoneus teſtis ẽ, Q ui nobiſcũ id
eſt cũ ꝓphetis quos ſeqmur: tã uerbis q̃ re cõgruit: de iuſtitia ſic locutus ẽ. Hoc
Cultus dei qui. uerbũ o fili adora & cole. Cultus aũt dei unus ẽ malũ nõ eẽ. Itẽ in alio ſermõe ꝑfe
cto cũ exaudiſſet Aſclepiũ q̃rentẽ a ſuo filio, utrũ placeret pr̃i eius offerri thus &
alios odores ad ſacrificiũ dei: exclamauit. Bene bene o mi nate, o Aſclepi. Eſt enim
maximũ tale qd de illo uno ac ſingulari bono in aĩum ĩducere. Hæc & his ſimilia
huic nõ cõueniũt. Oĩum.n. q̃cũq; ſunt plenus eſt & oĩum minime ĩdigẽs. Nos ue
ro gr̃as agẽtes, adoremus. Huius.n. ſacrificiũ ſola bñdictio. Et recte. Verbo.n. ſa
crificari oportet deo: ſiqdẽ deus uerbũ eſt (ut ipe cõfeſſus eſt). Summus igit̃ co-
lendi ritus eſt: ex ore iuſti hoĩs ad deũ directa laudatio: quæ tñ ipſa ut deo ſit acce
pta, & humilitate: & timore, & deuotiõe maxĩa opus eſt, neqs forte integritatis &
innocẽtiæ fiduciã gerẽs, tumoris & arrogãtiæ crimẽ incurrat: eoq; facto gr̃am uir
tutis amittat. Sed ut ſit deo carus omniq; macula careat: miſericordiã dei ſemp im
ploret: nihilq; aliud ꝑcet̃, niſi peccatis ſuis ueniã: licet nulla ſint. Si qdẽ aliud deſi-
derauit, nõ eſt opus dicto ſciẽti: qd uelimus: ſiqd ei boni euenerit: gr̃as agat: ſiqd
mali, ſatiſfaciat: & illud ſibi ob peccata ſua fateat̃ eueniſſe, nihilominus in malis
gr̃as agat: & in bonis ſatiſfaciat: ut idẽ ſit ſemp & ſtabilis, & immutabilis, & incõ-
cuſſus. Nec tñ hoc in tẽplo putet ſibi eſſe faciẽdũ: ſed & domi & in ipſo etiã cubi
li ſuo. Secum deniq; habeat deum ſemper in corde ſuo conſecratum, qm̃ ipſe eſt
dei templum. Q uod ſi deo patri ac domino hac aſſiduitate: hoc obſequio: hac de
uotione ſeruierit: conſumata & perfecta iuſtitia eſt: quam qui tenuerit: hic (ut an-
te teſtati ſumus) deo paruit, hic religioni atq; ſuo officio ſatiſfecit.

¶ L. Cœ. Lactãtii Firmiani diuinaꝝ inſtitutionũ aduerſus gentes. Liber. VII. & ultimus. ¶ De diuino præmio. ideſt de uita beata & ultimo futuro Iudicio ad Conſtantinum Imperatorem.

¶ Quid ſit dictum in præcedentibus libris, quid reſtat dicendum in ultimo: qui ſint credituri ueritati: & qui non: & quare. Caput primum.

Bene hẽt

Bene habet, iacta ſunt fundamẽta (ut ait eximius orator) Veꝝ nos nõ tñ fundamenta iecimus, q̃ firma & idonea eẽnt operi ꝓferẽdo: ſed magnis robuſtiſq; molibus: ædificiũ totũ penẽ uſq; ad ſummã ꝑduximus, Reſtat id qđ eſt multo facilius, uel tegere uel ornare: ſine quo tñ priora opa inutilia ſunt & ingrata. Nã qd prodeſt aut falſis religionibus liberari, aut itelligere uerã? Quid aut uanitatẽ falſæ ſapientiæ ꝑuidere, aut quæ ſit uera cognoſcere? qd inquã ꝓdeſt cæleſtẽ illã iuſtitiã defendere? qd cũ magnis difficultatibus cultũ dei tenere: quæ eſt ſumma uirtus? niſi eũ diuinũ præmiũ beatitudinis ꝑpetuæ ſubſequatᷣ de q̃ nobis eſt in hoc libro diſſerẽdũ: ne priora oĩa irrita & infructuoſa uideãtur: ſi hoc cuius cã illa ſuſcepta ſunt in incertũ relinquamus: ne q̃s forte arbitretᷣ tãtos labores icaſſum ſuſcipi: dũ eoꝝ cæleſti mercede diffidit, quã deus ſtatuit ei, q hæc ſuauia terræ bona pro ſola nudaq; uirtute cõtempſerit. Satis & huic parti faciamus: tũ teſtimoniis diuinaꝝ lraꝝ, tũ etiã ꝓbabilibus argumẽtis, ut æque claꝝ ſit: & futura pñtibus: & diuina terrenis & ꝑpetua breuibus eẽ anteponẽda, qm̃ tꝑalia ſunt præmia uitioꝝ, ſempiterna uirtutũ, Exponã igitᷣ rõnẽ mũdi: ut facile poſſit intelligi qñ & quare ſit effectus a deo qđ Plato q de mundi fabricatiõe diſſeruit: nec ſcire potuit: nec explicare: quippe q cęleſte myſteriũ: quod nõ niſi ꝓphetis ac deo docẽte diſcitᷣ: ignorabat. Ideoq; in perpetuũ dixit eſſe fabricatũ, qđ longe ſecus eſt: qm̃ qcq̃d eſt ſolido ac graui corpore, ut initiũ cœpit aliqñ, ita finem capiat neceſſe ẽ. Nã Ariſto. cũ non uideret queadmodũ poſſet tãta reꝝ magnitudo interire: & hãc ꝑſcriptionẽ uellet effugere, ſemꝑ ait fuiſſe mundum: ac ſemꝑ futuꝝ prorſus nihil uidit, q̃a quicquid eſt, aliqñ habuerit principium neceſſe eſt, nec oĩno qcq̃ põt eẽ niſi cœperit. Nã cũ terrã, & aquã, & ignẽ diſparire cõſumiq;, extinguiq; uideamus, quæ ſint utiq; mundi ꝑtes itelligitᷣ, totũ eſſe mortale, cuius membra ſunt mortalia. Ita fit, ut natũ ſit quicquid põt interire: ſed & omne quod ſub uiſum oculorũ uenit, & corporale (ut ait Plato) & ſolubile ſit neceſſe eſt. Vnus igitᷣ Epicurus authore Democrito ueridicus in hac re fuit. q ait, & ortũ aliqñ: & aliqñ eẽ periturũ. Nec tñ rõnem ullam reddere potuit: ſcilicet aut quibus de cauſis hoc tantũ opus aut quo tꝑe reſoluatᷣ. Quod qm̃ nobis deus reuelauit, nec cõiecturis id aſſequimur: ſed traditione cæleſti: docebimus ſedulo, ut tandem ſtudioſis ueritas appareat, nec uidiſſe nec cõprehẽdiſſe phõs ueritatẽ. Sed ita leuiter odoratos: ut tñ unde eos ille odor ſapiẽtiæ tã ſuauis: tã iucũdus afflaret: nullo mõ ſenſerint. Interim neceſſariũ puto admonere lecturos: q̃ hæc noſtra quę tradimus: prauę uitioſæq; mẽtes aut oĩno nõ intelligent: Hebetatur enim

Mundus a deo fabricatus in ꝑpetuum.

Mundum ſemꝑ fuiſſe & ſemꝑ futurum.

Viſibilia oĩa corporalia ſunt & ſolubilia.

Mundũ & ortũ & aliquãdo periturũ.

acies eoꝝ terrenis cupiditatibus: quæ ſenſus oẽs grauãt: imbecilleſq; reddunt: aut
etiã ſi intelligẽt: diſſimulabunt tñ, & eſſe hæc uera nolent: quia trahunť a uitiis &
ſcientes malis ſuis fauent, quoꝝ ſuauitate capiunť, & uirtutis uiã deſerunt, cuius
acerbitate offenduntˀ: nã qui auaritia & opũ inexplebili quadam ſiti flagrãt, quia
non poſſunt uenditis aut elargitis quæ amant: tenui cultu uita degere: Sine dubio
Libidinis ſtimuli.
maluntid eſſe affectũ: q̃ deſideriis ſuis renunciare cogunť. Itẽ qui libidinũ ſtimu
lis incitati (ut ait poeta) in furias ignẽq; ruunt: utiq; incredibilia nos afferre dicũt,
quia uulnerãt aures eoꝝ pcepta cõtinentiæ: quæ illos uoluptatibus ſuis prohibẽt
quibus aĩam ſuã cũ corpore adiudicauerũt. Qui uero ambitione inflati: aut amo
re potẽtię iflãmati, oẽ ſtudiũ ſuũ ad honores acq̃rẽdos cõtulerunt, ne ſi ſolẽ qui
dem ipſum geſtemus in manibus, fidẽ cõmodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet
omni potẽtia & honore cõtempto humiles uiuere: atq; ita humiles, ut & accipere
iniuriã poſſint, & referre nolint ſi acceperint. Hi ſunt hoĩes qui cõtra ueritatẽ clau
ſis oculis quoquomodo latrãt. Qui aũt ſani ſunt uel erũt ideſt nõ ita uitiis imerſi
ut ſanabiles non ſint: & credẽt his & libẽter accedẽt: & q̃cũq; dicimus apta: & pla
na, & ſimplicia, & qđ maxime opus eſt: uera & in expugnabilia illis uidebuntur.
Virtuti q̃ fauet. Virtutem nõ capiũt fortunati.
Nemo uirtuti fauet: niſi qui ſequi põt, ſequi aũt non facile eſt oĩbus. Hi poſſunt,
quos pauptas & reꝝ indigẽtia exercuit: & capaces uirtutis effecit. Nã ſi uirtus eſt
tolerãtia maloꝝ non capiũt ergo uirtutẽ, qui ſemp in bonis fuerunt, q̃a mala neq;
expti ſunt neq; ferre pñt aſſuetudie ac deſiderio bonoꝝ: quæ ſola nouerũt. Eo fit,
ut paupes & humiles deo credãt facilius: qui ſunt expediti q̃ diuites: qui ſunt im
pedimẽtis plurimis iplicati: immo cathenati & cõpediti ſeruiũt ad nutũ dñæ cupi
ditati: quæ illos inextricabilibus uinculis irrætiuit: nec pñt in cælum aſpicere: q̃m
mens eoꝝ in terrã prona, humiq; defixa eſt. Virtutis aũt uia nõ capit magna one
ra portãtes, anguſtus admodũ trames eſt: per quẽ iuſtitia hoĩem deducit in cælũ:
Locupletes p uiam mortis incedunt.
Hunc tenere nõ põt, niſi qui fuerit expeditus & nudus. Nã iſti locupletes multis
& ingẽtibus ſarcinis onerati, per uiã mortis incedũt: quæ latiſſima eſt, q̃m late pdi
tio dñať: His acerba ſunt, his uenena: quæ deus ad iuſtitiã pcepit: quæq; nos dei
magiſterio de uirtute ac ueritate diſſerimus. Quibus ſi repugnare audebũt neceſ
ſe eſt hoſtes ſe eẽ uirtutis iuſtitiæq; fateanť, Aggrediar nũc qđ ſupeſt ut finis opi
poſſit iponi. Id aũt ſupeſt ut de iudicio dei diſſeramus qđ tũc cõſtitueť cũ dñs nr̃
redierit in terrã: ut unicuiq; pro merito aut pmiũ pſoluat aut pœnã. Itaq; ut in q̃r
to lib. de prio aduẽtu eius diximus: ſic in hoc ſcđm referamus aduẽtum quẽ iudæi
quoq; confitenť & ſperãt, ſed fruſtra. q̃m neceſſe eſt ad eos conſolãdos reuertať
ad quos cõuocãdos prius uenerat, nã qui uiolauerũt impie hũilẽ ſentient in ptãte
uictorẽ. Eaq; oia quę legũt & nõ intelligũt deo cõpẽſante patienť: quippe qui pec
catis oĩbus inq̃nati & inſup ſancto cruore pfuſi ab illo ipſo cui nefandas manus
intulerũt ſint ad æterna ſupplicia deſtinati: ſed erit nobis cõtra iudæos ſepata ma
teria in qua illos erroris & ſceleris cõuincemus nũc ignaros ueritatis inſtruamus.

¶ Quod aureũ ſeculũ .i. feliciſſimus ſtatus futurus eſt, poſt iudiciũ. Et quare ra
tio mundi non põt ab homine apprehendi, & q̃ uerã ſapientiam non aſſequitur
quis beneficio naturæ, ſed gratiæ. Cap. II.

Diſpoſitione

DIſpoſitiõe ſummi dei ſic ordinatū, ut iniuſtum hoc ſeculū decurſo tẽpoꝝ ſpatio terminū ſumat, extinctaq; protinus omni malitia, & pioꝝ aīs ad beatā uitā reuocatis qetum, trāquillum pacificū, aureū deniq;(ut poetæ uocāt)ſeculum, deo ipſo regnāte floreſcat. In primis eā erroꝝ oium pħis hæc fuit cā q rõnẽ mundi quæ totā ſapiētiā continet non cõprehēderunt. Ea uero ſenſu ꝓprio & interna intelligētia non põt comprehendi. qđ illi ſine doctore per ſeipſos facere uoluerunt. Itaq; in uarias ſibi ſæpe contrarias ſentētias inciderunt, ex quibus exitum non haberēt & in eodē luto (ſicut Comicus ait) hæſitauerunt. ſ. aſſumptionibus eoꝝ non rñdēte rõne cum aſſumpſiſſent, quidē uera ſed quæ affirmari probariq; non poſſent ſine ſcientia ueritatis rerūq; cæleſtium, quæ (ut ſæpe iā dixi) non poteſt eſſe in hoie, niſi deo docente pcepta. Nā ſi poteſt homo intelligere diuina, poteſt & facere. Nā intelligere eſt quaſi e ueſtigio ſubſequi. Non põt aūt facere quæ deus: qui mortali corpe indutus eſt. Ergo nec intelligere qdē põt quæ fecit deus. Quod aūt fieri non poſſit, ex immēſitate reꝝ atq; operū diuinoꝝ facile ē unicuiq; metiri. Nā ſi mundū cū oibus quæ ſunt in eo, contēplari uelis, intelliges profecto quātum dei opus hūanis operibus anteſtet. Ita quātū iter opa diuina & hūana itereſt, tm̄ diſtare iter dei hoiſq; ſapientiā neceſſe ē. Nā quia deus incorruptus atq; immortalis, & iō pfectus, quia ſempiternus eſt, ſapientia quoq; eius pinde ūt ipa pfecta eſt. Nec obſtare illi qcq̄ põt, qa nulli rei deus ipſe ſubiectus eſt. Homo aūt qa ſubiectus eſt paſſioni, ſubiecta eſt & ſapiētia eius errori, & ſicut hoīs uitā multæ res impediunt, quominus poſſit eē perpetua, ita ſapientiā quoq; eius multis rebus impediri neceſſe eſt: quominus in pſpiciēda penitus ueritate pfecta ſit. Ergo nulla eſt humana ſapientia, ſi per ſe ad notionē ueri ſciētiāq; nitat, qm̄ mens hoīs cū fragili corpe illigata, & in tenebroſo domicilio incluſa neq; liberius euagari, neq; clarius pſpicere ueritatem põt, cuius notio diuinæ cõditionis eſt. Deo. n. ſoli opa ſua nota ſunt: hõ aūt nõ cogitando, aut diſputādo aſſeqni eam poteſt: ſed diſcēdo & audiēdo ab eo, qui ſcire ſolus põt & docere. Ideo M. Tullius ſentētiā Socratis de Platone trāſſerēs dicentis ueniſſe tēpus ūt ipſe migraret e uita, Illos aūt apud quos cauſam ſuā porabat, agere uitā. Vtrū melius ſit inquit, dii immortales ſciūt, hominē aūt arbitror ſcire neminē. Quare neceſſe eſt oēs philoſophiæ ſectas alienas eſſe a ueritate, quia homines erant, qui eas conſtituerunt, nec ullum fundamentum aut firmitatem poſſunt habere, quæ nullis diuinarum uocum fulciuntur oraculis.

Comicus

In luto hæret.

Intelligere quid.

Sapientia humana nulla eſt.

M. Tullius

Mori melius ſit an uiuere dii ſciunt.

¶ Quantū errauerint ſtoici de rõne mūdi & authore oium deo, & hoie per quē factus eſt mundus: & quā manifeſte cõtra Epicurū rõnibus doceatur mūdum & omnia quæ in eo ſunt dei prouidentia gubernari. Cap. III.

ET qm̄ de pħoꝝ erroribus loquimur: Stoici naturam in duas diuidunt partes, unā quæ efficiat, alterā quæ ſe ad efficiēdū tractabilem præbeat. In illa prima eſſe uim ſentiēdi, in hac materiam, nec alterū ſine altero eſſe poſſe. Quomodo idē eē põt quod tractat, & quod tractat? Si quis dicat idē eſſe figulū, quod lutum, aut lutum idem eſſe quod figulum, nonne aperte inſanire uideatur? At iſti uno naturæ

Natura duplex.

nomine duas res diuerſiſſimas comprehenderunt, deum & mũdum: artificem & opus, dicuntq́ alterum ſine altero nihil poſſe, tanq̃ natura ſit deus mundo termi-

Deus mũdi mens. Mundus dei corpus

natus, nam interdum ſic confundunt, ut ſit deus ipſe mens mundi, & mundus ſit corpus dei. Quaſi uero ſimul eſſe cœperint mundus, & deus, ac nõ ipſe mundum fecerit, quod & ipſi fatentur alias, cum hominum cauſa prædicãt eſſe fabricatum. & eſſe ſine mundo ſi uelit, poſſet. Si quidem deus eſt diuina mens & æterna, a corpore ſoluta & libera, cuius uim maieſtatem quoniam intelligere non poterant, miſcuerunt eum mundo, ideſt operi ſuo. Vnde eſt illud Virgilianum.

Verg. loc⁹.

Totamq́ infuſa per artus Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Vbi eſt ergo illud, quod iidem ipſi aiunt & factum eſſe diuina ꝓuidentia, & regiᷣ? Si.n. fecit mũdum, fuit ergo ſine mũdo. Si regit, nõ utiq́ ſicut mens corpus regit: ſed tãq̃ dñs domum, nauimq́ gubernator, auriga currum, nec tamen mixti ſunt his rebus, quas regunt. Nam ſi hæc omnia quę uidemus, dei membra ſunt: iam inſenſibilis ab his cõſtituitur deus, quoniam membra ſenſu carent, & mortalis eſt, qm̃ uidemus membra eſſe mortalia. Poſſum enumerare quoties repentinis quaſ-

Terrarum caſus.

ſatæ motibus, uel hiauerint terræ: uel deſcenderint in abruptum, quoties demerſæ fluctibus & urbes & inſulæ abierunt in profundum, frugiferos campos, paludes: inundauerint, flumina & ſtagna ſiccauerint: mõtes etiã uel deciderint abrupti, uel planis fuerint adæquati, plurimas regiones & multoꝝ fundamẽta montium latẽs, & internus ignis abſumit. Et hoc parum ẽ, ſi mẽbris ſuis nõ parcit deus, niſi ẽt homini liceat aliquid in dei corpus: Maria extruuntur, montes exciduntur & ad eruẽdas opes interiora terræ uiſcera effodiuntur. Quid q́ ne arari quidem ſine laceratione diuini corporis põt, ut iã ſcelerati & impii ſimus, qui dei membra uiolemusᷣ? Patitur ne ergo uexari corpus ſuum deus: & debilem ſe uel ipſe facere, uel ab homine fieri ſinitᷣ? niſi forte diuinus ille ſenſus, qui mundo & omnibus mundi partibus permixtus eſt, primã terræ faciem reliquit, ac ſe in ima demerſit, nequid doloris de aſſidua laceratione ſentiret. Quod ſi hoc uanum & abſurdum eſt, tam igiᷣ ipſi eguerunt, q̃ hæc indigent ſenſu: qui non perſpexerunt diuinum quidem ſpiritum eſſe ubiq́ diffuſum, eoq́ oĩa cõtineri. Nec tñ ita ut deus ipſe, q eſt incorruptus, grauibus corruptibilibus elementis miſceaᷣ. Illud ergo rectius quod a platone ſump-

Plato

Mundum a deo fctũ & eius ꝓuidentia gubernari. Mundus hoĩum cã factus.

ſerunt, a deo factum eſſe mundum, & eius prouidẽtia gubernari. Oportebat igitur & Platonẽ, & eos qui idẽ ſenſerũt docere atq́ explicare, q̃ cã quæ tõ fuerit tanti operis fabricãdi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At idẽ ſtoici hominũ inquiũt cã mundus effectus eſt, audio. Sed Epicurus ignorat ipſos homines quare aut qs effecerit. Nam Lucretius cum diceret mundum non eſſe a diis conſtitutũ, ſic ait:

Dicere porro hominum cã uoluiſſe parare Præclarã mũdi naturã: Deinde ĩuliti Deſipere ẽ, qd.n. ĩmortalibus atq́ beatis Gratia noſtra queat largirier emolumẽtiᷣ Vt noſtra quicq̃ cauſa agere aggrediantur.

Lucretii locus.

Et merito. Illi.n. nullã rationem afferebãt: cur humanũ genus uel creatum uel inſtitutum eſſet a deo. Noſtrum hoc officium eſt ſacramentum mundi & hominis exponere, cuius illi exptes ſacrarium ueritatis nec attingere, nec uidere potuerũt. Ergo (ut paulo ante dicebã) cum aſſumpſiſſent id quod erat uerũ, ideſt mundum

a deo factum, & hominum cauſa eſſe factum, tñ qm̃ eos in conſequentibus ratio defecit, nõ potuerunt defendere id quod aſſumpſerãt. Deniq; Plato ne dei opus imbecillum & ruinoſum faceret, in æternum dixit eſſe mãſurum. Si hominum cã factum eſt: & ita factum eſt, ut eſſet æternus, cur ergo ipſi quoꝝ cã factus eſt, non ſunt ſempiterni? Si mortales pp quos factus eſt, ergo & ipſe mortalis, atq; ſolubilis. Neq; n. pluris eſt ipſe q̃ hi, quoꝝ grã factus eſt, ꝙ ſi ei rõ q̃draret, intelligeret perituꝝ eſſe q̃ factus eſt: nec poſſe in æternum manere, niſi q̃d tãgi non põt. Qui ãt negat hominum cã factum, hic nullã rationem tenet. Si n. dicit ipſm fabricatorem ſua cã tãta hæc opa eſſe molitum, cur ergo nos nati ſumus? Cur mundo ipſo fruimur? Quid ſibi uult humani generis, cæterorumq; animãtium fictio? Cur aliena cõmoda intercepimus? Cur deniq; augemur? minuimur? interimus? Quid habet rationis ipſa generatio? q̃d ppetua ſucceſſio? Nimiꝝ uideri deus uoluit, & ſuis uariis imaginibus tanq̃ ſigilla confingere, q̃bus ſe oblectaret, & nihilominus tñ ſi ita eſſet, curæ haberet animãtes, pcipueq; hominem, cuius imperio cuncta ſubiecit. Qui ãt dicunt ſemp fuiſſe mundum, omitto illud, q̃d eſſe ipſm ſine aliquo principio non poteſt, unde extricare ſe nequeunt: Sed hoc dico ſi ſemp mundus fuit, nullã poteſt habere rationem. Quo .n. potuit in eo ratio moliri q̃d nunq̃ ſumpſit exordium? Nam prius q̃ fiat aliq̃d, aut ſtruat̃, opus eſt conſilio, ut diſponi poſſit, quemadmodum fiat, nec incipi q̃cq̃ poteſt, ſine prouiſione rationis. Itaq; oẽ opus ratio pcedit, non habet ergo rationem quod factum nõ eſt. Atqui mundus habet rationem, qua & conſtat & regit̃: Ergo & factus eſt, & ſi factus eſt, reſoluet̃. Reddant ergo iſti rationem ſi poſſunt cur aut factus in principio ſit, aut poſtea reſoluatur. Quod quia docere non poterat Epicurus ſiue Democritus, ſua ſponte natum eſſe dixit, ſeminibus inter ſe paſſim coeuntibus, quibus iterum reſolutis: diſſidium atq; interitum ſecuturum. Corrupit ergo quod recte uiderat, & totam rationem penitus ignorãtia rationis euertit, redegitq; mundum, & omnia quæ in eo geruntur, ad ſimilitudinem cuiuſdam ſomni uaniſſimi, ſiquidem rebus humanis nulla ratio ſubſiſtat. Cum uero mundum omneſq; partes eius, ut uidemus, mirabilis ratio gubernet, cum cæli temperantia & æqualis in ipſa uarietate curſus aſtrorum luminumq; cæleſtium: temporum conſtans ac mira deſcriptio, terrarum uaria fœcunditas, plana camporum: munimenta & aggeres mõtium, uiriditas ubertaſq; ſyluarum: fontium ſaluberrima eruptio: fluminum oportuna inundatio, maris opulenta & copioſa interfuſio, uentorum diuerſa & utilis aſpiratio: Cæteraq; omnia ratione ſumma conſtent, quis tam cæcus eſt, ut exiſtimet ſine cauſa eſſe facta, in quibus mira diſpoſitio prouidentiſſimæ rationis elucet? Si ergo ſine cauſa nec eſt, nec fit quicq̃ omnino, ſi & prouidentia ſummi dei ex diſpoſitione rerum, & uirtus ex magnitudine, & poteſtas ex gubernatione manifeſta eſt, hebetes ergo & inſani, qui prouidentiam non eſſe dixerunt. Non improbarem ſi deos iccirco non eſſe dicerent, ut unum dicerent. Cum autem ideo ut nullum qui eos deliraſſe non putat, ipſe delirat.

Mũdus in æternum manſurus.

Mundum ſemp fuiſſe.

Mundum ſua ſponte natum.

Mundum interiturũ.

Mundi mirabilis rõ ordo & diſpoſitio.

Prouidentia mundũ regi.

Quod omnis res ad aliquẽ uſum facta eſt, etiã illa oĩa quæ uident̃ eẽ mala: & quare hõ creatus ſit corpore fragilis, & capax rõnis. Cap. IIII.

SEd de prouidentia ſatis in primo libro diximus:quæ ſi eſt,ut appa
ret ex mirabilitate opeꝝ ſuoꝝ,neceſſe eſt,etiã hoiem cæteraſq; ani
mãtes eadẽ ꝓuidẽtia creauerit. Videamus ergo,quæ rõ fuerit fin
gẽdi gñis humani,qm̃ cõſtat id quod ſtoici dicũt,hoium cã mun/
dũ eẽ fabricatũ,q̃q̃ in hoc ipſo nõ mediocriter peccẽt,qui nõ hois
cã dicũt,ſed hoium. Vnius.n.ſingularis appellatio totũ cõprehendit humanũ ge
nus.Sed hoc iõ,qm̃ ignorãt unũ hoiem a deo eẽ formatũ:putãtq; hoies in omni
bus terris & agris tanq̃ fungos eſſe generatos. At Hermes nõ ignorauit hoiem,&
a deo & ad dei ſimilitudinẽ factũ,ſed redeo ad ꝓpoſitũ. Nihil eſt(ut opinor) qđ
ſit pp ſeipſum factũ,ſed qcqd oino fit,ad uſum aliquẽ fieri neceſſe eſt. Q uis eſt
enim uel tã ineptus,uel tã ocioſus:ut aggrediat̃ facere aliquid fruſtra ex quo nul
lã utilitatẽ:nullũ cõmodũ ſperet? Q ui domũ ædificat,nõ icirco ædificat,ut tãtũ
modo domus ſit,ſed ut in ea poſſit habitari. Q ui nauẽ fabricat,nõ iõ aſſumit ope
rã ut tm̃ nauis appareat,ſed ut in ea nauiget̃. Itẽ qui uas aliqđ inſtruit aut format,
non ꝓpterea id facit,ut tm̃ feciſſe uideat̃,ſed ut uas illđ effectũ capiat aliqd neceſ
ſariũ. Similiter cætera q̃cũq; fiũt,nõ utiq; iſupuacuũ,ſed ad uſus aliquos laborã
tur. Mũdus igit̃ a deo factus eſt,nõ utiq; pp ipm̃ mũdũ. Neq;.n.aut calore ſolis,
aut lunæ,aut aſpiratione uẽtoꝝ,aut hũore hymbriũ,aut alimonia frugũ cum ſen
ſu careãt:indiget. Sed ne illud qdẽ dici põt,ꝙ deus pp ſeipſum fecerit mũdũ,qm̃
poteſt eſſe ſine mundo,ſicut fuit antea. Et his oibus quæ in eo ſunt,queq; gñant̃,
deus ipſe non utit̃. Apparet ergo aiantiũ cã mundũ eẽ conſtructũ,qm̃ his rebus
quibus conſtat aiantes fruunt̃,quæ ut uiuere,ut cõſtare poſſint:oĩa his neceſſaria
tꝑibus certis ſubminiſtrant̃. Rurſus cæteras aiantes hois cã eſſe factas ex eo clarꝫ
eſt,ꝙ homini ſeruiũt,& tutelæ eius atq; uſibus data ſunt,qm̃ ſiue terrenæ ſunt,ſi
ue aquatiles,non ſentiũt mundi rõnẽ ſicut hõ. Rñdendũ eſt hoc loco phis,maxi
meq; Ciceroni,qui ait. Cur oĩa noſtri cã cũ faceret tãtã uim natricũ uiperarũq; fe
cerit? cur tã multa pæſtifera terra mariq; diſpſerit? Ingẽs ad diſputãdũ locus eſt;
ſed ut in trãſcurſu breuiter ſtringẽdus eſt. Q uoniã hõ ex rebus diuerſis ac repu/
gnãtibus configuratus eſt:aio & corꝑe.i.cælo atq; terra,tenui & comprehẽſibili,
æterno ac tꝑali,ſenſibili atq; bruto,luce p̃dito atq; tenebroſo,ipſa rõ ac neceſſitas
exigebat,& bona homini ꝓponi & mala,bona qbus utat̃,mala quæ uitet & caue
at. Icirco.n.data eſt illi ſapientia,ut cognita bonoꝝ malorũq; natura,in appeten
dis bonis & malis declinãdis uim ſuæ rõnis exerceat. Nã cæteris aialibus qbus ſa
piẽtia data non eſt,munita indumẽtis naturalibus & armata ſunt. Homini autem
pro his oibus quod erat præcipuum,rõnem dedit ſolã. Itaq; nudũ formauit & in
ermẽ,ut eum ſapientia & muniret & regeret. Munimenta & ornamenta eius non
foris ſed intus,non in corꝑe ſed in corde conſtituit. Niſi ergo eſſent mala quæ ca
ueret,quæ a bonis utilibuſq; diſtingueret,non eſſet ei ſapiẽtia neceſſaria. Sciat er
go Marcus tullius aut ideo homini datã eſſe rationẽ,ut & piſces caperet uſus ſui
gratia,& natrices,uiperaſq; uitaret ſalutis ſuæ cauſa: Aut icirco bona ei malaq;
propoſita,quia ſapientiã acceperat,cuius uis ois in diſcernẽdis bonis maliſq; uer/
ſatur. Magna igitur & recta & admirabilis eſt uis,& ratio:& poteſtas hominis:

Mundum non pp ſe ipm̃ neq; pp deum: ſed aiantium cã factum.

Viperæ cur a deo creatæ. Pæſtifera cur tã multa terra mariq; diſperſa.

Homo cur nudus & inermis a deo creatus.

propter

propter quem mundum ipſum & uniuerſa quæcũq; ſunt, deus fecit, tantumq; illi honoris habuit, ut eũ pficeret uniuerſis, qm̃ ſolus poterat dei opa mirari. Optime igit̃ Aſclepiades noſter de prouidentia ſummi dei diſſerens, in eo libro quem ſcripſit ad me. Atq; ideo inquit merito quis arbitret̃ proximũ ſibi locũ diuinam prouidentiã dediſſe ei, qui potuit intelligere ordinationem ſuã? Nam ſol iſte eſt, quis eũ uidet ita ut intelligat quia ſol eſt, & quãtũ gratiæ afferat cæteris inſtitutis? Hoc cælum eſt, quis id ſuſpicit? terra hæc, quis eam colit? hoc pelagus, quis in eo nauigat? hic ẽ ignis, quis eo utit̃? Inſtituit ergo ſummus deus nõ pp ſe, quia nihilo indiget, ſed propter hominem qui his congruenter uteretur.

Aſclepiades ad Lactá. de prouidentia ſcripſit.

¶ Quare homo creatus ſit & quare ex cõtrariis conſtet, & q; ei domicilium cõſtitutũ ſit in medio, & uita duplex proponit̃, quaꝝ alterã miniſtrat natura: alteram largit̃ gratia. Et quid ſignificet q; homo primũ quadrupedibus cõformat̃, & poſtea erigit̃, & tãdem utitur exercitio rationis. Cap. V.

PEddamus nũc rõnẽ quare hominẽ ipm̃ fecerit deus. Quod ſi philoſophi feciſſent, aut defendiſſent illa quæ uera inuenerant: in proximos errores non incidiſſent. Hæc eſt ſũma, hic cardo rerũ eſt: quem qui non tenuerit, ueritas illi omnis elabitur. Hoc eſt deniq; quod efficit illis nõ quadrare rationẽ, quę illis ſi effulſiſſet, ſi ſacramentum hominis omne cognouiſſent, nunq̃ diſputationes eorum & omnem philoſophiam de tranſuerſo academia iugulaſſet. Sicut ergo mundum non pꝑter ſe deus fecit: quia cõmodis eius nõ indiget, ſed pp hominem qui eo utit̃, ita ipm̃ hominem pp ſe. Quę utilitas deo in hoĩe ĩquit Epicurus, ut eũ pp ſe faceret? Scilicet ut eẽt qui opa eius intelligeret, qui prouidẽtiã diſponẽdi, rõnẽ faciẽdi, uirtutẽ conſumãdi, & ſenſu admirari, & uoce ꝓloqui poſſet. Quoꝝ oĩum ſũma hęc ẽ, ut deũ colat. Is.n. colit q hęc ĩtelligit, is artificẽ reꝝ oĩum, is uerũ patrẽ ſuũ debita ueneratione ꝓſeqtur, q uirtutẽ maieſtatis eius de ſuoꝝ operũ ĩuẽtione, ĩcœptiõe, ꝑfectione metit̃. Qđ planius argumẽtũ proferri põt, & mũdũ hoĩs & hoĩem ſui cã deũ feciſſe, q̃q̃ ex oĩbus aĩantibus ſolus ita formatus ẽ, ut oculi eius: ad cælũ erecti facies ad deũ ſpectãs, uultus cũ ſuo parẽte cõis ſit, ut uideat̃ hoĩem deus, q̃ſi porrecta manu alleuatũ ex humo, ad cõtẽplatiõnẽ ſui excitaſſe? Quid ergo ĩqt deo cultus hoĩs cõfert, bono & nulla re indigẽti? uel ſi tm̃ honoris hoĩ hũit, ut ipius cauſa mũdũ fabricaret, ut inſtrueret eũ ſapiẽtia, ut dñm uiuentiũ faceret, eũq; diligeret tãq̃ filiũ, cur mortalẽ fragilẽq; cõſtituit? cur oĩbus malis quẽ diligebat: obiecit, cũ oporteret & beatũ eẽ hominẽ tãq̃ cõiũctũ, & ꝓximũ deo, & ꝑpetuũ ſicut ipe ẽ, ad quẽ colendũ & cõtẽplãdũ figuratus eſt? Quaq̃ hæc fere in prioribus libris ſparſim docuimus, tñ qm̃ proprie id materia nunc exigit, quia de uita beata diſſerere propoſitũ eſt, explicanda ſunt iſta diligentius & plenius, ut diſpoſitio dei, & opus uoluntaſq; noſcat̃. Cum poſſet ſemper ſpiritibus ſuis immortalibus innumerabiles animas procreare, ſicut angelos genuit; quibus immortalitas ſine ullo malorũ piculo aut metu cõſtat, excogitauit tñ inenarrabile opus quẽadmodũ infinitã multitudinẽ crearet animaꝝ: q̃s primo imbecillibus fragilibuſq; corporibus illigatas, conſtitueret inter bonum malumq; medias, ut conſtantibus ex utriſq; naturæ uir-

Homo cur a deo creatus.

Homo ad cõtẽplationem cæli erectus.

tutem proponeret, ne immortalitatem delicate aſſequerentur ac molliter, ſed ad illud æternæ uitæ ineloq̃bile p̃mium ſumma cũ difficultate ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eos grauibus & uexabilibus mẽbris indueret, q̃m conſiſtere in medio inani non poterãt, põderibus & grauitate corpis deorſum p̃mente: ſedẽ illis ac domicilium primo condendum eſſe decreuit. Itaq; ineffabili uirtute ac potentia p̃clara mundi opa molitus eſt: ſuſpẽſis in altitudinẽ leuibus elemẽtis, & grauibus in imis depreſſis, & cæleſtia firmauit, & terrena conſtituit. Non eſt neceſſe nunc exequi ſingula q̃m in ſecundo libro uniuerſa executi ſumus. Lumina igitur poſuit in cælo quoꝝ moderatione, & claritas, & motus aptiſſimus ad utilitates uiuentiũ temperat̃ eſt. Terræ aũt quã ſedẽ uoluit eſſe, fœcunditatẽ uariã gignendi ac p̃ferẽdi dedit, ut ubertas frugũ, & herbaꝝ, & uirẽtiũ pro natura & uſu cuiuſq; generis alimoniã miniſtraret. Tum p̃fectis oĩbus quæ ad conditionẽ mundi p̃tinebãt, hoĩem finxit ex ipſa terra, quã illi a principio in habitaculũ p̃parauit .i. ſpũm ſuum terreno corpe induit, & inuoluit, ut cõpactus ex rebus diuerſis ac repugnãtibus bonũ ac malum capet, & ſicut terra ipſa fœcunda eſt ad fruges pariendas, ita corpus hoĩs quod aſſumptum eſt e terra, generãdi copiã facultatemq; p̃creãdæ ſobolis accepit, ut q̃m fragili materia formatus in æternum manere non poterat, peracto t̃palis uitæ ſpatio cederet, & illud quod fragile atq; imbecillum gerebat, perpetua ſucceſſione renouaret. Cur igit̃ eum mortalem finxit atq; fragilẽ, cum illius cã mundum ædificaſſet? Primum ut infinita uis aĩaꝝ gigneret̃, oẽmq; terrã multitudine oppleret, deinde ut proponeret homini uirtutem .i. tolerantiã maloꝝ ac bonoꝝ, per quã poſſet p̃mium immortalitatis adipiſci. Nam q̃a homo ex duabus rebus conſtat, corpe atq; aĩa, quoꝝ alterum terrenum eſt, alterũ cæleſte: duæ uitæ homini attributæ ſunt, una temporalis quæ corpori aſſignat̃, altera ſempiterna, quæ animæ ſubiacet. Illã naſcendo accepimus, hanc aſſequimur laborãdo, ne immortalitas homini (ut ante diximus) ſine ulla difficultate conſtaret. Illa terrena eſt, ſicut corpus, & iõ finit̃. Hæc uero cæleſtis, ſicut aĩa: & iõ terminũ nõ hẽt. Illã primã neſcientes accepimus, hãc ſecũdã ſcientes. Virtuti.n. nõ naturæ dat̃: quia uoluit nos deus uitã nobis in uita cõparare. Iccirco hãc nobis p̃ntẽ dedit, ut illã ueram & perpetuã aut uitiis amittamus, aut uirtute mereamur. In hac corpali nõ eſt ſummũ q̃m ſicut neceſſitate diuina nobis data eſt, ita rurſus diuina neceſſitate ſoluetur. Ita quod finem habet, ſummũ bonũ non habet. In illa uero ſpirituali quam per nos ipſi acq̃rimus: ſummũ bonũ continet̃, quia nec malum p̃t habere, nec finem cuius rei argumentũ natura & rõ corpis præbet. Cætera nãq; aĩalia in humũ uergũt: quia terrena ſunt, nec capiũt immortalitatem quæ de cælo eſt. Homo aũt rectus in cælũ ſpectat, quia propoſita eſt illi immortalitas, nec t̃n uenit, niſi tribuatur homini a deo. Nam nihil intereſſet inter iuſtũ & iniuſtũ, ſiquidẽ oĩs hõ natus immortalis foret, ergo ĩmortalitas nõ ſequela naturæ, ſed merces p̃miumq; uirtutis eſt. Deniq; hõ non ſtatim q̃n natus eſt, rectus ingredit̃, ſed quadrupes primo quia rõ corporis & huius præſentis uitæ cõmunis eſt nobis, cum mutis animalibus. Poſt deinde confirmatis uiribus erigit̃, & lingua eius in eloquium ſoluit̃, & mutũ aĩal eſſe deſinit. Quæ ratio docet mortalẽ naſci hominem. Poſtea uero immortalem

Elementorũ diſpoſitio.

Terra ſedes hominum.

Homo fictus ex terra.

Homo cur mortalis a deo factus & fragilis.

mortalem fieri, cum cœperit ex deo uiuere, ideſt iuſtitiam ſequi, quæ continetur in dei cultu cum excitauerit hoīem deus ad aſpectum cęli ac ſui. Quod tūc fit, cū homo cæleſti lauacro purificatus, exponit infantiā cū omni labe uitæ prioris, & incremento diuini uigoris accepto fit homo pfectus & plenus. Ergo qa uirtutē propoſuit homini deus, licet aīa & corpus conſociata ſint, tñ contraria ſunt, & impugnant inuicem animi bona, mala ſunt corporis .i. opum fuga, uoluptatum interdictio, doloris mortiſq; contemptus. Itē corporis bona, mala ſunt animi, hoc ē cupiditas & libido, quibus & opes appetūtur, & ſuauitas uariaꝝ uoluptatū, qbus eneruatus animus extinguit̄. Ideo neceſſe eſt iuſtū & ſapientē in oībus malis eſſe: qm̄ maloꝝ uictrix eſt fortitudo. Iniuſtos aūt in diuitiis: in honore, in ptāte. Hæc .n. bona corporalia & terrena ſunt. Illi autē terrenā uitā agunt, nec aſſequi īmortalitatē queunt, qa ſe uoluptatibus dediderūt, quæ ſunt uirtutis inimicæ. Itaq; uita hęc temporalis illi æternæ debet eſſe ſubiecta, ſicut corpus aīæ. Quiſqs ergo animæ uitā maluerit, uitam corporis contēnat neceſſe eſt, nec aliter eniti ad ſummum poterit, niſi quæ ſunt ima deſpexerit. Qui autem corporis uitā fuerit amplexus, & cupiditates ſuas in terrā deiecerit: illam ſuperiorem uitam conſequi non poteſt. Sed qui mauult bene uiuere in ęternū: male uiuet ad tps & afficiet̄ oībus moleſtiis & laboribus: q̄diu fuerit in terra, ut habeat diuinū ac cęleſte ſolatiū. Et qui maluerit benē uiuere ad tempus, malē uiuet in æternum, qa dānabit̄ dei ſnīa ad pœnā, q cæleſtibus bonis terrena ꝑpoſuit. Propterea igit̄ coli ſe deus expetit, & honorari ab hoīe tanq̄ pater, ut uirtutem & ſapientiam teneat, quę ſola immortalitatem parit. Nam quia nullus alius præter ipm̄ donare eam poteſt quia ſolus poſſidet pietatem hominis. Qui deum honorauerit, hoc afficietur præmio, ut ſit in æternum beatus, ſitq; apud deum & cum deo ſemper.

¶ Item quare mundus creatus ſit, quare hō. q̄ inanis ſit cultus deoꝝ. Cap. VI.

Mundus a deo cur fabricatus. Hō quare creatus.

NVnc totā rationem breui circunſcriptiōe ſignemus, iccirco mūdus factus eſt, ut naſcamur. Iō naſcimur ut agnoſcamus factorem mundi ac nr̄i deum. Iō agnoſcimus ut colamus. Iō colimus ut īmortalitatem ꝓ mercede laboꝝ capiamus, qm̄ maximis laboribus cultus dei conſtat. Ideo ꝑmio īmortalitatis afficimur: ut ſimiles angelis affecti ſummo patri ac deo in ppetuum ſeruiamus: & ſimus æternum deo regnum. Hęc ſumma reꝝ eſt: hoc arcanum dei: hoc myſterium dei, hoc miniſterium mundi, a quo ſunt alieni, q ſeq̄ntes pñtem uoluptatem terreſtribus ac fragilibus bonis ſe addixerūt, & aīas ad cęleſtia genitas, ſuauitatibus mortiferis tāq̄ luto cęnoue demerſerunt. Quæramus nunc uiciſſim an in cultu deoꝝ ratio ulla ſubſiſtat, qui ſimul nati ſunt: ideo tantum ab hoibus coluntur ut præſtent illis opes honores uictorias quæq; alia non niſi ad ꝑſens ualent. Si ſine cā gignimur: ſi in hominibus ꝓcreādis prouidentia nulla uerſat̄: ſi caſu nobiſmetipſis ac uoluptatis noſtræ gratia naſcimur: ſi nihil poſt mortem ſumus: quid poteſt eſſe tā ſupuacuum tam inane, tā uanum q̄ humana res, & q̄ mundus iſte qui cum ſit incredibili magnitudine tam mirabili rōne cōſtitutus tā rebus ineptis uacet. Cur .n. uētoꝝ ſpiritus citēt nubes. Cur emicent fulgora tonitrua mugiāt, hymbres cadant, ut fruges terra ꝓducat, ut

uarios fœtus alat? Cur deniq; omnis natura rerum laboret ne q̄d deſit earum rerū q̄bus uita hoīum ſuſtinet? ſi eſt inanis: ſi ad nihilū interimus, ſi nihil eſt in nobis maioris emolumēti deo? Quod ſi eſt dictu nefas nec putandū eſt fieri poſſe ut nō ob aliquā maximā rōnē fuerit cōſtitutū quod uideamus maxima rōne cōſtare: q̄ poteſt eē ratio in his erroribus prauaꝝ religionū & in hac ꝑſuaſione philoſophorū qua putant aīas interire? Profecto nulla. Quod.n. habēt dicere. Cur dii hoībus tā diligenter ſuis quęq; tēporibus exhibeāt? An ut illis far & merū demus: & odorem thuris & ſanguinē pecudū? quæ neq; imortalibus grata eē poſſunt q̄a ſūt fragilia neq; uſui eē exptibus corpoꝝ q̄a hęc ad uſum corporaliū data ſunt. Et tñ ſi ea deſiderarent ſibiīpſi poſſent exhibere cum uellent. Siue igit̃ intereunt aīæ, ſiue in æternū manēt quā rōnē cōtinet cultus deoꝝ, aut a quo mundus factus ē? Cur aūt qñ: aut quo uſq;, quatenus hoīes: aut quāobrē procreati? Cur naſcuntur intereūt ſuccedūt renouant̃? Quid ue ex cultibus deoꝝ aſſequūtur q̄ poſt mortē nihil futuri ſunt? Quid præſtant? Quid pollicent̃? Quid minant̃ aut hoībus aut diis dignū? Vel ſi manēt aīæ poſt obitū, q̄d de his faciūt facturi ue ſūt? Quid illis opus eſt theſauro animaꝝ? Ipſi illi ex quo fonte oriūtur? Quo aut quare, aut unde multi ſunt? Ita fit ut ſi ab illa rerū ſumma, quam ſuperius cōprehendimus aberraueris, omnis ratio intereat, & ad nihilū omnia reuoluantur.

¶ Quare philoſophi nequiuerint comprehendere ueritatem integre quā tamē ſicut exempla declarant, particulatim comprehenderunt totam ſe defendere nequiuerunt. Cap. VII.

Qvam ſummā q̄a philoſophi nō cōprehenderūt, nec ueritatē comprehēdere potuerūt, quāuis ea fere quibus ſumma ipſa conſtat, & uiderint & explicauerint, ſed diuerſi ac diuerſe oīa illa ꝓtulerūt, nō annectētes nec cauſas reꝝ, nec cōſequētias: nec rationes ut ſummā illā quæ cōtinet uniuerſa, & cōpingerēt, & implerēt. Facile eſt aūt docere penē uniuerſam ueritatē ꝑ philoſophos & ſectas eē diuiſam. Nō.n. ſic philoſophiā nos euertimus (ut academici ſolēt) q̄bus ad oīa reſpondere ꝓpoſitū eſt: q̄d eſt potius calūniari & īuidere, ſed docemus nullā ſectā fuiſſe tam deuiam: nec philoſophoꝝ queq̄ tā inanem, q̄ nō uiderit aliq̄d ex uero. Sed dū cōtradicendi ſtudio īſaniunt, dum ſua etiā falſa defendunt, alioꝝ etiā uera ſubuertunt, non tm̃ illis ueritas elapſa ē, quā ſe q̄rere ſimulabāt, ſed ipſi ēt potiſſimum ſuo uitio ꝑdiderunt. Q̄d ſi extitiſſet aliq̄s q̄ ueritatē ſparſam ꝑ ſingulos: ꝑ ſectaſq; diffuſam colligeret in unum, ac redigeret in corpus, is ꝑfecto non diſſētiret a nobis. Sed hoc nemo facere niſi ueri peritus ac ſciens poteſt. Verum āt ſcire non niſi eius eſt, q̄ ſit doctus a deo. Nemo.n. pōt aliter repudiare q̄ falſa ſunt, eligere ac ꝓbare q̄ uera, ſed ſi uel caſu id efficeret: certiſſime philoſopharet̃. Et q̄uis non poſſet diuinis teſtimoniis illa defendere, tñ ſeipſam ueritas illuſtraret ſuo lumine. Quare incredibilis ē error illoꝝ, q̄ cum aliquā ſectā ꝓbauerint, eiq; ſe addixerint cæteras dānāt tanq̄ falſas & inanes. Armātq; ſe ad præliādum, nec q̄d defēdere debeāt ſciētes: nec q̄d refutare: ꝑcurſantq; paſſim ſine delectu oīa quæ afferunt, quicūq; diſſentiunt. Ob has eoꝝ ꝑtinaciſſimas contētiones nulla extitit philoſophia, quæ ad ueꝝ ꝓpius accederet.

Philoſophi cur ueritatē aſſeq non potuerunt.

Nam

Plato

Nam particulatim ueritas ab his tota cõprehẽſa eſt. Factũ eẽ mũdum a deo dixit Plato. Idẽ ꝓphetæ loquunť. Idẽq; ex Sibyllæ carminibus apparet. Errãt ergo qui oĩa uel ſua ſpõte nata eſſe, dixerũt: uel minutis ſeminibus cõglobatis: qm̃ tãta res, tã ornata tã magna, neq; fieri, neq; diſponi & ordinari ſine aliquo prudẽtiſſimo au ctore potuit: & ea ipſa rõne qua conſtare ac regi oĩa ſentiunť: ſollertiſſimæ mẽtis artificem confitẽtur. Hominũ cã mundum & oĩa quæ in eo ſunt eẽ facta ſtoici lo quuntur; idẽ nos diuinæ litteræ docẽt. Errauit ergo Democritus qui uermiculorũ modo putauit effuſos eſſe de terra nullo auctore nullaq; rõne. Cur. n. formatus ſit homo, diuini ſacramẽti eſt: quod qa ille ſcire nõ poterat, humanã uitã deduxit ad nihilũ. Ad uirtutẽ căpeſſendã naſci hoies Ariſton diſſeruit. Idẽ nos monemur ac diſcimus a ꝓphetis. Igiť falſus Ariſtippus, qui hominẽ uoluptati. i. malo tanq̃ pe cudẽ ſubiugauit. Immortales eẽ aĩas Pheræcydes & Plato diſputauerũt. Hæc ue ro ꝓpria eſt in nr̃a religiõe doctrina. Ergo Dicearchus cũ Democrito errauit qui perire cũ corpore ac diſſolui argumẽtatus eſt. Eſſe inferos Zenon ſtoicus docuit, & ſedes pioꝝ ab impiis eẽ diſcretas, & illos quidẽ quietas ac delectabiles incolere regiões: Hos uero luere pœnas in tenebroſis locis atq; in cœni uoraginibus hor rẽdis. Idẽ nobis ꝓphete palã faciũt. Ergo Epicurus errauit, qui poetaꝝ id eẽ figmẽ tũ putauit: & illas inferoꝝ pœnas: quæ ferunť, in hac eẽ uita interp̃tatus eſt. Totã igiť ueritatẽ & oẽ diuinæ religiõis arcanũ phi attigerũt. Sed aliis refellentibus de fendere id qđ inuenerãt, nequiuerũt: quia ſingulis rõ nõ quadrauit. nec ea quæ ue ra ſenſerãt, in ſummã redigere potuerũt: ſicut ſuperius nos fecimus.

Mundus a deo fact⁹

Mundus hoium cã factus.

Homines e terra effuſi.

Homo natus ad uirtutem.

Animæ immortales.

Inferos eẽ

❡ De immortalitate animæ: & quibus eam argumẽtis Plato ſit conatus aſtruere. Caput. VIII.

VNum eſt igiť ſummũ bonũ imortalitas, ad quã capiẽdã & formati a principio, & nati ſumus. Ad hãc tẽdimus: hãc ſpectat hũana na tura: ad hãc nos ꝓuehit uirtus. Q đ bonũ qa comprehẽdimus, ſu pereſt etiã ut de ipſa imortalitate dicamus. Platõis argumẽta q̃uis ad rẽ cõferãt multũ, tñ parũ habẽt firmitatis ad ꝓbãdã & iplẽdam ueritatẽ: qm̃ nec rõnẽ myſterii magni totius cõſumauerat: in unũq; collegerat: nec ſummũ bonũ cõprehẽderat. Nã licet uerũ de imortalitate aïæ ſentiret, tñ nõ ita de illã tanq̃ de ſummo bono diſſerebat. Nos igiť certioribus ſignis eligere poſſumus ueritatẽ: qui eã nõ ancipiti ſuſpitiõe collegimus: ſed diuia traditiõe cognouimus. Plato aũt ſic argumẽtatus eſt imortale eẽ quicqd per ſeipſum & ſentit: & ſemper mouetť. Quod. n. principiũ motus nõ habet: nec finẽ habiturũ: qa deſeri a ſemet ipſo non põt, qđ argumẽtũ etiã mutis aïalibus æternitatẽ daret, niſi adiectiõe ſa piẽtiæ diſcreuiſſet. Addidit igiť ut effugeret hãc cõitatẽ fieri nõ poſſe qn ſit imor talis aïus hũanus: cuius mirãda ſollertia inueniendi: & celeritas cogitãdi, & facili tas pcipiẽdi atq; diſcẽdi, & memoria p̃teritoꝝ: & prouidẽtia futuroꝝ: & artiũ plæ rũq; innumerabiliũ ſciẽtia: qua cæteræ careãt aïantes: diuina & cæleſtis apparet, origo animi qui tãta capiat: tãta contineat quid nulla reperiať in terra. Siquidem ex cõcretiõe terrena nihil habeat admixtũ: ſed neceſſe eſt in terrã reſolui: quod eſt in hoĩe ponderoſum & diſſolubile. Quod autem tenue ac ſubtile: id uero eſſe in

Animas eſſe immortales.

Animus humanus a cælo.

diuiduum, ac domicilio corporis uelut carcere liberatum: ad cælum & naturã ſuã
ꝑuolare. Hæc ferre Platõis collecta breuiter: quæ apud ipm̃ late copioſeq; expli-
cantur. In eadem ſnĩa fuit etiã pythagoras antea, eiuſdemq; ꝑceptor pheræcydes
quem Cicero tradit primũ de æternitate aĩaꝝ diſputaſſe. Q ui oẽs licet eloquentia
excellerent: tñ in hac dũtaxat contentione non minus authoritatis habuerunt: qui
contra hanc ſnĩam diſſerebãt. Dicæarchus primo, deinde Democritus: poſtremo
Epicurus, adeo ut res ipſa de qua inter ſe pugnabant, in dubiũ uocaretur. Deniq;
& Tullius expoſitis horum omnium de immortalitate ac morte ſententiis, neſci-
re ſe quid ſit uerum pronunciauit. Harum inquit ſententiarum quæ uera ſit deus
aliquis uiderit. Et rurſus alibi. Q uoniam utraq; inquit earum ſentẽtiarum doctiſ-
ſimos habuit auctores: ne quid certi ſit, diuinari poteſt. Verum opus nobis diui-
natione non eſt: quibus ueritatem diuinitas ipſa patefecit.

Animas interire.

❡ Q uæ ſit de immortalitate animæ fidelis aſſertio. Et q; laborum uirtutumq; fi-
nis beata æternitas eſt. Cap. IX.

HIs itaq; argumentis quæ nec Plato: nec ullus alius inuenit, animaꝝ
æternitas ꝓbari ac perſpici põt: quæ nos breuiter collegimus, qm̃
properat oratio ad narrãdũ inditiũ dei maximũ: quod in terra pro-
pinquante ſeculoꝝ fine celebrabitur. Ante omnia qm̃ deus ab hoĩe
uideri nõ põt, ne quis tñ ex eo ipſo putaret deũ non eſſe, quia mor-
talibus oculis non uideret: inter cætera inſtitutoꝝ ſuoꝝ miracula: fecit etiã multa,
quoꝝ uis quidẽ apparet: ſubſtantia tñ non uideret, ſicut eſt uox, odor uentus: ut
harum reꝝ argumẽto & exẽplo: etiã deum licet ſub oculos nõ uenit: de ſua tñ ui,
& effectu: & operibus cerneremus. Q uid uoce clarius? aut uẽto fortius? aut odo
re uiolẽtius? Hæc tñ cũ per aerẽ feruntur: ad ſenſuſq; nõſtros ueniũt: & eos poten-
tia ſua impellunt: non cernuntur acie luminũ: ſed aliis corporis partibus ſentiun-
tur. Similiter deus non aſpectu nobis alioue fragili ſenſu cõprehẽdendus eſt, ſed
mentis oculis intuendus: cum opa eius ꝑclara & mirãda uideamus. Nam illos qui
nullũ omnino deũ eſſe dixerunt, non modo philoſophos: ſed ne hoĩes quidẽ eſſe
dixerim, qui mutis ſimillimi ex ſolo corpore conſtiterũt, nihil oĩno cernẽtes aĩo:
& ad ſenſum corporis cuncta referentes: qui nihil putabant eſſe niſi quod oculis
contuebãtur. Et quia uidebãt aut bonis accedere aduerſa, aut malis ꝓſpera, fortui
tu geri oĩa crediderũt: & natura mundũ non prouidẽtia conſtitutũ. Hinc iam pro
lapſi ſunt ad deliramẽta, quæ talẽ ſnĩam neceſſario ſequebãtur. Q uod ſi eſt deus
& incorporalis: & inuiſibilis: & æternus, ergo nõ iccirco interire aĩam credibile eſt,
quia nõ uidetur poſtq̃ receſſit a corpe, qm̃ cõſtat eẽ aliqd ſentiẽs ac uigẽs: qđ nõ ue
niat ſub aſpectũ. At. n. difficile eſt aĩo cõprehẽdere quẽadmodũ poſſit aĩa retinere
ſenſum ſine his partibus corpis: in qbus ineſt officiũ ſentiẽdi. Q uid de deo. Nũ
facile eſt cõprehẽdere quẽadmodũ uigeat ſine corpore? Q uod ſi deos eẽ credũt:
qui ſi ſunt: utiq; ſunt expertes corporũ: neceſſe eſt humanas aĩas eandẽ rõne ſubſi
ſtere: qm̃ ex ipſa ratione ac prouidẽtia intelligitur eſſe q̃dam in hoĩe ac deo ſimili-
tudo. Deniq; illud argumẽtum quod M. Tul. uidit, ſatis firmũ eſt ex eo æternita-
tem aĩæ poſſe dignoſci: quia nullũ ſit aliud aĩal, quod habeat noticiã dei aliquã, re

Deus & ſi uideri nõ põt ex operibus eẽ cognoſcitur.

Animam corpe ſolutã non interire.

Ciceronis locus ex Tuſcul.

ligioq;

ligioq; ſit penē ſola, quæ hoīem diſcernat a mutis, quæ cū in hoīem ſolum cadat profecto teſtaẽ id affectare nos: id deſiderare: id colere, quod nobis familiare: q̄d proximū ſit futurū. An aliqs cū cæterarū aīantiū naturā cōſiderauerit: quas pronis corpibus abiectas in terrāq; proſtratas, ſummi dei prouidētia effecit: ut ex hoc intelligi poſſit, nihil eas rōnis habere cū cælo, pōt non intelligere ſolū ex oībus cæleſte ac diuinū aīal eē hoīem: cuius corpus ab humo excitatū uultus ſublimis, ſtatus rectus originē ſuā q̄rit: & quaſi contēpta hūilitate terræ ad altū nitiẽ, quia ſentit ſummū bonū in ſummo ſibi eē q̄rendū, memorq; conditiōis ſuæ qua deus illū fecit eximiū: ad artificē ſuū ſpectat. Q uā ſpectationem, Triſmegiſtus θεωρίαν rectiſſime noīauit, quæ in mutis aīalibus nulla ē. Cum aūt ſapiētia quæ ſoli homini data eſt nihil aliud ſit q̄ dei notitia apparet aīam non interire: neq; diſſolui, ſed manere in ſempiternū, qa deū qui ſempiternus ē: & q̄rit, & diligit ipſa cogēte natura, ſentiēs uel unᷣ orta ſit: uel quo reditura. Præterea nō exiguū imortalitatis argumētū eſt: ꝙ hō ſolū cæleſti elemēto utaẽ. Nā cū rerū natura his duobus elemētis: quæ repugnātia ſibi & inimica ſunt, cōſtet igne & aqua, quorū alterū cælo, alterū terræ aſcribiẽ. Cæteræ aīantes qa terrenæ mortaleſq; ſunt: terreno grauiq; utunẽ elemēto: hō ſolus ignē in uſu hēt q̄d eſt elemētū leue ſublime: cæleſte. Ea uero quæ pōderoſa ſunt ad mortē deprimūt: & quæ leuia ſunt ad uitā ſubleuāt: qa uita ī ſūmo eſt, mors in imo. Et ut lux eſſe ſine igne nō pōt: ſic uita ſine luce. Igiẽ ignis elementū eſt lucis ac uitæ: unᷣ apparet hoīem qui eo utiẽ: imortalē ſortitū eē cōditionē: qa id illi familiare eſt, q̄d facit uitā. Virtus quoq; hoī ſoli data: magno argumēto ē immortales eē aīas: quæ nō erat ſcd̄m naturā, ſi aīa extinguiẽ. Huic. n. p̄ñti uitæ nocet. Nā uita iſta terræna: quā cōmunē cū mutis aīalibus ducimus: & uoluptatē expetit: cuius uariis fructibus ac ſuauitatibus delectaẽ: & dolorē fugit: cuius aſpitas naturā uiuētiū acerbis ſēſibus lædit & ad mortē ꝑducere nitiẽ: q̄ diſſoluit aīantes. Si ergo uirtus & ꝓhibet his bonis hoīem q̄ naturaliter appetunẽ, & ad ſuſtinēda mala ipellit: q̄ naturaliter fugiunẽ. Ergo malū ē uirtꝰ, & inimica naturæ, ſtultūq; iudicari neceſſe ē q eā ſeq̄ẽ, qm̄ ſe ipſe lædit & fugiēdo bona p̄ñtia, & appetēdo æque mala ſine ſpe fructus amplioris. Nā cū liceat nobis iucūdiſſimis frui uoluptatibus: nōne ſenſu carere uideamur ſi malimus in hūilitate ī egeſtate in cōtēptu in ignominia uiuere aut ne uiuere q̄dē: ſed dolere cruciari & mori? Ex q̄bus malis nihil amplius aſſeq̄mur: quo poſſit uoluptas omiſſa pēſari? Si aūt uirtus malū nō ē facitq; hōeſte, ꝙ uoluptates uitioſas turpeſq; cōtēnit, & fortiter, ꝙ nec dolorē nec mortē timet ut offm̄ ſeruet: Ergo maiꝰ aliq̄d bonū aſſequaẽ neceſſe ē quā ſūt illa q̄ ſpnit. At uero morte ſuſcepta q̄d ulterius bonū ſꝑari pōt, niſi æternitas.

Ignis ī uſu tm̄ hoīs.

Lux ꝓ uita quare ponatur.

Virtus hoī tm̄ data.

Virtꝰ præternām.

¶ Itē de immortalitate aīæ, & ꝙ uirtus ſemel habita perpetuaẽ, & amitti nō pōt. Et ꝙ uita duplex eſt: & itē mortes duæ homini præponuntur. Cap. X.

TRanſeamus nūc uiciſſim ad ea quæ uirtuti repugnāt ut etiā his immortalitas aīæ colligaẽ. Vitia oīa tpalia ſunt ad p̄ſens enim cōmouẽ. iræ impetus recepta ultiōe ſedaẽ: libidinis uoluptas corpis finis eſt. Cupiditatē aūt ſatietas earū rerū quas expetit aut aliorū affectuum commotiōes interimūt. Ambitio poſtq̄ honores quos uolu

Vitia oīa tpalia.

Ira q̄ūo ſedetur.

Libido cū corpe extinguitur.

Cupiditas q̄ū interit.

Ambitio qñ cõſeneſcit. Virtus amitti nõ poteſt.

it adepta eſt conſeneſcit. Item cætera uitia conſiſtere ac permanere non poſſunt:
ſed ipſo fructu quẽ expetunt finiuntur. Recedunt ergo & redeunt: Virtus aũt ſi/
ne ulla intermiſſione perpetua eſt: nec diſcedere ab eo põt: qui eã ſemel cupit. Nã
ſi habeat interuallũ, ſi aliquando ea carere poſſumus, redibunt protinus uitia quæ
uirtutẽ ſemp impugnãt. Non eſt igit̃ cõprehẽſa ſi deſerit: ſi aliqñ ſecedit. Cũ ue/
ro ſibi domiciliũ ſtabile collocauit in omni actu uerſari eã neceſſe eſt. Nec põt fi/
deliter depellere uitia & fugare niſi pectus quod inſedit perpetua ſtatione munie
rit. Ipſa ergo uirtutis perpetuitas indicat humanũ aĩum ſi uirtutẽ cœperit perma/
nere quia & uirtus perpetua eſt: & ſolus aĩus humanus uirtutẽ capit. Q uoniam
igit̃ cõtraria ſunt uitia uirtuti oĩs rõ diuerſa & cõtraria ſit neceſſe eſt qa uitia com
motiões & ꝑturbatiões aĩ ſunt. Virtus ecõtrario lenitudo & trãquillitas animi eſt.
Q uia uitia tpalia & breuia ſunt; uirtus perpetua & cõſtas & par ſibi ſemp. Q uia
uitioꝝ fructus ideſt uoluptates æque ut ipſa breues tpaleſq; ſunt. Virtutis ergo
fructus ac ꝓmiũ ſempiternũ eſt: qa uitioꝝ cõmodũ in pñti eſt uirtutis igit̃ in futu
ro. Ita fit ut in hac uita uirtutis ꝓmiũ nullum ſit quia uirtus adhuc ipſa eſt. Nam ſi
cui uitia cũ in actu ſuo finiunt̃ uoluptas & ꝓmia eoꝝ ſequunt̃: ita uirtus cũ finita
eſt merces eius inſequit̃. Virtus aũt nunq̃ niſi morte finit̃: qm̃ & in morte ſuſcipi

Ciceron. locus ex tuſcul.

enda ſummũ eius officiũ eſt. Ergo ꝓmiũ uirtutis eſt poſt mortem. Deniq; Cicero
in Tuſculanis q̃uis dubitãter tñ ſenſit ſummũ homini bonũ nõ niſi poſt mortem
contingere. Fidẽdi aĩo inquit ſi ita res feret gradiet̃ ad mortẽ in qua aut ſummum
bonũ, aut nullũ malũ eẽ cognouimus. Mors igit̃ nõ extinguit hoĩem: ſed ad præ/
miũ uirtutis admittit: qui aũt ſe (ut ait idẽ) uitiis ac ſceleribus contaminauerit uo/
luptatiq; ſeruierit is uero dãnatus æternã luet pœnã. quã diuinæ literæ ſecũdam
mortẽ nominãt: quæ eſt perpetua & grauiſſimis cruciatibus plena. Nã ſicut duæ
uitæ ꝓpoſitæ ſunt homini: quaꝝ altera eſt animæ: altera corpis: ita & mortes duæ
propoſitæ ſunt una pertinens ad corpus: qua cunctos ſecundum naturam fungi
neceſſe eſt. Altera pertinẽs ad animam quæ ſcelere acquiritur: uirtute uitatur. Vt
hæc uita temporalis eſt: certoſq; terminos habet, quia corpis eſt ſic: & mors eque
temporalis eſt, certumq; habet finem quia corpus attingit.

De reſurrectiõe corpoꝝ mortuoꝝ, & morte, & aĩaꝝ ꝑpetuitate. Cap. XI.

Reſurrectio mortuorum.

IMpletis ergo tpibus quæ deus mortuis ſtatuit: terminabitur ipſa
mors. Et qa tpalẽ uitã tpalis mors ſeqtur: cõſequẽs eſt ut reſurgãt
aĩæ ad uitã ꝑennẽ: qa finẽ mors tpalis accipit. Rurſus ſicut uita ani
mi ſempiterna ẽ in qua diuinos & ineloq̃biles imortalitatis ſuæ fru
ctus capit ita, & mors eius ꝑpetua ſit neceſſe eſt: in qua ꝑennes pœ
nas & infinita tormẽta pro peccatis pẽdit. Ergo in ea cõditiõe res poſita eſt, ut qui
beati ſunt in hac uita tẽporali atq; terrena ſemp miſeri ſint futuri: quia iam bonis
quæ maluerũt potiti ſunt. quod his euenit qui deos adorãt deũ negligũt. Deinde
qui iuſtitiã ſequẽtes in hac uita miſeri fuerint & cõtẽpti, & inopes, & ob ipſam iu
ſtitiã contumeliis & iniuriis ſæpe uexati, quia nec aliter uirtus teneri poteſt: ſem/
per beati ſunt futuri: ut quia mala iã pertulerũt, etiã bonis fruant̃. Q uod his utiq;
contingit: qui cõtemptis terreſtribus diis: & fragilibus bonis, cæleſtẽ religionem

dei

dei ſequuntur, cuius bonum ſicut ipſe qui tribuit: ſempiterna ſunt. Quid opera corporis atq; animi? Nonne indicāt eſſe animā mortis expertē? Nam corpus quia ipſum fragile eſt, atq; mortale, quæcunq; opa molit̃: ea caduca ſunt. Nihil. n. Tullius ait eſſe, quod ſit manibus humanis laboratū, quod nō aliquando ad interitum redigat̃: uel iniuria hoīum: uel ipſa cōfectrice oīum uetuſtate. At uero animi opera uidemus æterna. Nam quicūq; cōtēptui pſentiū ſtudētes, in memoriam monumenta ingenioꝝ factorūq; magnoꝝ reliquerūt, hi plane mentis ſuæ ac uirtutis nomen indelebile qſierūt. Ergo ſi opera corporis iō mortalia ſunt: quia ipſum mortale eſt: ſequit̃ ex eo ut aīa immortalis appareat: quia uidemus opera eius non eſſe mortalia. Eodē mō deſideria quoq; corpis animiq; declarāt alteꝝ eē mortale, alteꝝ ſempiternū. Corpus. n. nihil niſi tpale deſiderat. i. cibū potū, īdumentū, qetem, uoluptatē. Et tn̄ hæc ipſa ſine ui & adminiculo animi nec cupere: nec aſſeq pōt. Animus aūt per ſe multa deſiderat quæ ad officiū fructumue corporis redūdent: eaq; non fragilia ſed æterna ſunt: ut fama uirtutis. ut memoria nominis. Nam cultū dei qui conſtat abſtinētia cupiditatū, ac libidinū, patientia doloris, ac cōtemptu mortis: etiā contra corpus aīa concupiſcit. Vnde credibile eſt nō interire aīam, ſed diſſociari a corpore, quia corpus ſine aīa nihil pōt: aīus aūt pōt multa, & magna ſine corpore. Quid q ea quæ uiſibilia ſunt oculis, & tangibilia manu: quia æternā uim pati poſſunt: æterna eſſe non poſſunt? Ea uera quæ neq; ſub tactū neq; ſub uiſum ueniunt: ſed tātūmodo uis eoꝝ: & rō: & effectus apparet: æterna ſunt: quia nullā uim patiuntur extrinſecus. Corpus aūt ſi ideo mortale eſt: quia uiſui pariter ac tactui ſubiacet, ergo & aīa iccirco immortalis eſt: quia nec tangi pōt nec uideri.

Cicero. locus ex Tuſculan. Opera manibus hominū laborata intereunt oīa.

¶ Item de imortalitate animæ contra Lucretium: & Epicurū. Et de differētia mentis & animæ, & corporum reſurrectione. Cap. XII.

Nunc argumēta eoꝝ qui contradixerunt refellamus: quæ Lucretius tertio libro executus eſt, qm̄ cū corpe inqt aīa naſcit̃, cū corpe interire neceſſe eſt. At non eſt par utriuſq; rō, ſolidū. n. & cōprehēſibile corpus ē: & oculis & manu. Aīa uero tenuis: & tactū uiſūq; fugiēs. Corpus ex terra fictū: atq; cōſolidatū eſt, aīa in ſe nihil cōcreti, nihil terreni pōderis hēt (ut Plato diſſerebat.) Nec. n. tanta poſſet hēre ſollertiā: tātam uim: tātā celeritatē niſi originē traheret e cælo. Corpus igit̃ qm̄ fictū ex pōderoſo & corruptibili elemēto, & tāgibile ē, & uiſibile, corrūpit̃ atq; occidit, nec uim repellere pōt qa ſub aſpectū: & ſub tactū uenit. Aīa aūt qa tenuitate ſua omnem tactū fugit nullo ictu diſſolui pōt. Ergo q̄uis iter ſe cōiūcta & ſociata naſcant̃, & alterū qd̓ eſt de terræna cōcretione formatū, q̄ſi uaſculū ſit alterius, qd̓ eſt a cæleſti ſubtilitate deductū, cū uis aliq̄ utrūq; diſcreuerit, quæ diſcretio mors uocat̃: tum utrunq; in naturā ſuā recedit, qd̓ ex terra fuit, id in terrā reſoluit̃, qd̓ ex cæleſti ſpiritu: id cōſtat ac uiget ſemp, qm̄ diuinus ſpiritus ſempiternus eſt. Deinde idē Lucretius oblitus quid aſſereret, & quod dogma defenderet hos uerſus poſuit.

Animarū interitum qui poſuerint quibus ue rōnib⁹. Lucretii locus.

Cedit idem retro de terra quod fuit ante
In terram, ſed quod miſſum eſt ex ætheris oris.
Id rurſus cæli fulgētia templa receptāt.

Quod eius nō erat dicere qui periret

animas cum corpibus diſſerebat, ſed uictus eſt ueritate: & imprudenti ratio uera ſurrepſit. Præterea idipſum qđ colligit diſſolui aíam hoc eſt ſimul cum corpe in/terire: qm̃ ſimul naſcantᷓ, & falſum eſt: & in contrarium conuerti pôt. Non. n. ſi/mul interit, ſed aía diſcedēte integrum per multos dies manet: & plærũq; medica/tum diutiſſime durat. Nã ſi ut ſimul naſcuntᷓ, ſimul interirēt, nõ diſcederet repen/te aía corpuſq; deſereret: ſed uno tp̃is puncto utrũq; pariter diſſiparetᷓ, & tã cele/riter etiã corpus adhuc ſpiritu in eo manēte deliqueſceret ac periret q̃ celeriter aía diſcedit. Immo uero diſſoluto corpe aía uaneſceret uelut humor fracto uaſe dif/fuſus. Nã ſi terrenũ & fragile corpus poſt ſeceſſum aíæ nõ ſtatim defluit ĩ terrãq; tabeſcit: ex qua illi origo eſt. Ergo aía quæ fragilis nõ eſt: in æternũ manet: qm̃ ori/

Lucretii locus. go eius æterna eſt. Q uoniã creſcit inq̃t ſenſus in pueris, & in iuuenibus uiget: & in ſenibus diminuitᷓ: apparet eẽ mortalẽ. Primu nõ eſt idẽ mens & aía. Aliud ẽ. n. quo uiuimus: aliud quo cogitamus. Nã dormiẽtiũ mens nõ aía ſopitᷓ: & in furio/

Mens ab aía differt. ſis mens extinguitᷓ: aía manet: & iõ non exanimes; ſed demẽtes uocantᷓ. Mens er/go ideſt intelligẽtia: uel augetᷓ, uel minuitᷓ pro ætate. Aia in ſtatu ſuo ſemp eſt. ex quo tp̃e ſpirandi accepit facultatẽ: eadẽ uſq; ad ultimũ durat, donec emiſſa corpis clauſtro, ad ſedẽ ſuã reuolet. Deinde q; aía q̃uis a deo ſit inſpirata tñ q̃a tenebroſo domicilio terrenæ carnis incluſa eſt: ſciẽtiã nõ hẽt, quæ eſt diuinitatis. Audit ergo ac diſcit oía & ſapiẽtiã diſcẽdo: & audiẽdo capit: & ſenectus non minuit ſapiẽtiã: ſed auget. Si tñ iuuenilis ætas uirtute decurſa eſt, & ſi nimia ſenectus fregerit mẽ/bra nõ eſt animæ uitiũ: ſi uiſus euanuit: ſi lingua torpuit: ſi auditus obſurduit: ſed corpis. At. n. memoria defecit: q̃d mirũ ſi labẽtis domicilii ruina p̃mitᷓ mẽs: & p̃te/rita obliuiſcitᷓ, non aliter futura diuina q̃ ſi carcerẽ quo cohibetᷓ effugerit. Verũ eadẽ inq̃t dolori ac luctui obnoxia eſt, & ebrietate demẽtit, uñ fragilis & mortalis apparet. Iccirco igitᷓ uirtus & ſapientia neceſſaria eſt: ut & mæror qui contrahitᷓ indigna patiẽdo ac uidendo: fortitudine repellatᷓ & uoluptas non mõ potãdi ſed etiã cæterarũ rerũ abſtinentia ſuperetᷓ. Nã ſi careat uirtute, ſi uoluptatibus dedita molliatᷓ morti fiet obnoxia: qm̃ & uirtus (ut docuimus) immortalitatis eſt fabrica/trix, & uoluptas mortis. Mors aũt ſicut oñdi: nõ funditus p̃imit ac delet: ſed æter/nis afficit cruciatibus. Nã interire p̃rſus anima nõ pôt: qm̃ ex dei ſpiritu qui æter/

Aía morbũ corpis ſentit. nus eſt originẽ cæpit. Anima etiã inq̃t morbũ corpis ſentit. & obliuionẽ ſui patitᷓ. Et ſicut ægreſcit ſic etiã ſæpe ſanatᷓ. Hoc eſt ergo cur maxime uirtus adhibẽda ſit ne illo corpis dolore frãgatᷓ: & obliuione ſui non anima ſed mẽs patiatᷓ. Q uæ qm̃ certa corpis regione conſiſtit: cũ eã partẽ uis aliqua morbi uitiauerit: mouetᷓ loco: & quaſi conquaſſata de ſede ſua migrat, reditura. ſ. cũ medela, & ſanitas domicili/um ſuũ reformauerit. Nã q̃a anima eſt iũcta eũ corpore ſi uirtute careat contagio eius ægreſcit: & imbecillitas de ſocietate fragilitatis redũdat ad mẽtẽ. Cũ aũt diſſo/ciata fuerit a corpe uigebit ip̃a per ſe nec ulla iã fragilitatis conditione tẽptabitᷓ: q̃a indumẽtũ fragile p̃iecit. Sicut oculus inq̃t euulſus a corpe, ac ſepatus nihil poteſt uidere: ita & anima ſepata nihil ſentire, q̃a & ipſa pars eſt corpis. Falſum hoc: & diſſimile ẽ. Anima. n. non pars corpis: ſed in corpe ẽ. Sicut id qđ uaſe continetᷓ ua/ſis pars non ẽ, nec eã q̃ in domo ſunt partes domus eẽ dicuntᷓ: ita nec aía pars eſt

corporis

corporis:q̃a corpus uel uas animæ eſt uel receptaculum. Iam illud argumentum multo magis inane eſt:qđ q̃dem ait animã q̃a non citius emittať e corpore mortalem uideri:ſed paulatim ſe ex omnibus membris explicet a ſummis pedibus incipiens:quæ ſi eſſet ęterna uno temporis momento erũperet:qđ fit in his q̃ ferro intereunt. Quos ãt morbus interimit:ſpũm diutius exhalãt,ut paulatim frigeſcentibus membris aĩa efflceť,quę cũ materia ſanguinis contineať,ſicut lumen oleo,& materia febrium calore conſumpta:neceſſe eſt membroꝝ ſumma quæq; frigeſcere,qm̃ uenæ exiliores in extrema corporis porriguntť:& extremi,ac tenuiores riui deficiente uena fontis areſcunt. Nec tñ q̃a ſenſus corporis deficit, animæ ſenſum extingui & occidere putãdum eſt. Nõ.n.anima corpore deficiente:ſed corpus aĩa decedente putreſcit:q̃a ſenſum oẽm trahit ſecum. Cum ãt pñs anima ſenſum tribuat corpori,& uiuere id efficiat:fieri non põt ut non ip̃a p̱ ſe uiuat,& ſentiat,qm̃ ip̃a eſt:& ſenſus:& uita. Nã q̃ ait: Quđſi immortalis noſtra foret mens: Non tantum moriens ſe diſſolui quereretť. Sed magis ire foras,ueſtéq; relinq̃re ut anguis. Equidem nunq̃ uidi q̃ quereretť ſe morte diſſolui:ſed ille fortaſſe Epicureum aliquẽ uiderat:ẽt dum moriť philoſophãrem ac de ſua diſſolutione in extremo ſpũ diſſerentem. Quomodo fieri põt utꝝ diſſolui ſe ſentiat: an corpore liberari, cum in exitu lingua muteſcat? Nã dum ſentit,& loq̃ poteſt nõdum diſſolutus eſt:ubi diſſolutus eſt,nec ſentire iã:nec loq̃ poteſt. Ita q̃ti de diſſolutione aut nondum poteſt,aut iã non poteſt. At.n.prius q̃ diſſoluatť,intelligit ſe diſſolutum iri. Quid q̱ uidemus plæroſq; moriẽtium nec diſſolui conq̃rentes(ut ait)ſed exire ſe & p̱ficiſci & ambulare teſtãtes,idq; aut geſtu ſignificãt,aut ſi adhuc pñt,& uoce pronunciãt? Vñ apparet non diſſolutionem fieri:ſed ſeparationem,q̃ declarat animã permanere. Cætera Epicurei dogmatis argumenta Pythagoræ repugnãt differẽti migrare animas de corporibus uetuſtate,ac morte confectis,& inſinuare ſe nouis,& recens natis. Et eaſdem ſemp̱ renaſci:modo in homine,modo in pecude,modo in beſtia:modo in uolucre,& hac ratione immortales eſſe,q̱ ſæpe uarioꝝ,ac diſſimilium corpoꝝ domicilia cõmutẽt. Quæ ſnia deliri hominis qm̃ ridicula eſt:& mimo dignior q̃ ſcholaſtico:ne refelli q̃dem ſerio debuit. Quod q̃ facit:uideť uereri ne q̃s id credat. Prætereunda ſunt igiť nobis ea quæ pro falſo contra falſum diſſerebantur:ſatis eſt ea refutaſſe:quæ contra uerum diſputata ſunt.

Mors quare grauis & q̃ıula.

Animas migrare de corporibus in noua corpa.

¶ Quibus teſtimoniis immortalitas animæ approbať:& futurum iudicium dei. Et quantum Ariſtoxenus alios uicerit in errore. Cap. XIII.

DEclaraui(ut opinor)aĩam non eẽ ſolubilẽ:ſupeſt citare teſtes quoꝝ auctoritate argumẽta firmenť. Neq; nũc p̱phetas in teſtimoniũ uocabo,quoꝝ rõ & diuinatio in hoc ſolo poſita eſt:ut ad cultũ dei: & ad immortalitatẽ ab eo accipiẽdã creari hoĩem doceãt: ſed eos potius quibus iſtos q̃ reſpuunt ueritatem credere ſit neceſſe. Hermes naturam hominis deſcribens ut doceret quẽadmodũ eẽt a deo factus hæc intulit

Hermes

καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου; τὸν αὐτὸν πῆ μὲν ἀθάνατον, πῆ δὲ θνητὸν ποιήσας καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως, καὶ τῆς θνητῆς καὶ μεταβλητοῦ κατέστησεν, ἵνα ὁρῶν ἅπαντα, ἅπαντα καὶ θαυμάσῃ.

Ideſt & idem ex utraq; natura mortali & immortali unā faciebat naturā hominis, eūdem: in aliquo qdem immortalē, in aliquo aūt mortalem faciens, & hunc ferēs i medio diuię & imortalis naturę & mortalis mutabiliſq; cōſtituit ut oīa uidēs oīa miret̃: Sed hunc fortaſſe aliqs in numero pħoꝝ cōputet: q̄uis in deos relatus Mercurii nomine ab Ægyptiis honoret̃ nec plus ei auctoritatis tribuat: quam Platoni aut Pythagorę. Maius igit̃ teſtimonium reqramus. Polytes quidā cōſuluit Apollinem mileſiū utrū ne manet anima poſt mortē, an reſoluat̃, & rn̄dit his uerſibus.

Homo ex duabus naturis mortali. ſ. & immortali.

ψυχὴ μὲν μέχρις οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει, ἡνίκα δ' ἀμ λύσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται αἰὲν ἀγήραος οὖσα, μένει δ' εἰς πάμπαν ἀτειρής. πρωτόγονος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια. Ideſt Anima qdem quo ad uinculis corporeis tenet̃: corruptibiles paſſiones ſentiens, mortalibus cedit doloribus. Cū uero humanā ſolutionem uelociſſimā poſt corruptum corpus inuenerit: omnis in æthera fertur: nunq̄ ſeneſcens: & manet in æternū ſine pœna. Primogenita etenim hoc diuina diſpoſuit prudentia. Quid carmīa Sibyllia? Nōne ita eē declarāt, cū fore aliqn̄ denūciāt, ut a deo de uiuis ac mortuis iudicet̃, quoꝝ exempla poſt inferemus. Falſa eſt igit̃ Democriti, & Epicuri ſententia, & Dicearchi de animi diſſolutione, q ꝑfecto nō auderent de interitu animarum mago aliquo p̄ñte diſſerere, qui ſciret certis carminibus ciere ab inferis animas: & adeſſe, & præbere ſe humanis oculis uidēdas: & loqui, & futura ꝑdicere. Et ſi auderent: reipſa & documentis p̄ſentibus uincerent̃. Sed quia non ꝑuidebāt animæ rationem, quæ tā ſubtilis eſt: ut oculos humanæ mentis effugiat, interire dixerunt. Quid Ariſtoxenus qui negauit omnino ullam eſſe animā, etiā cum uiuit in corpore? Sed ſicut in fidibus ex intentione neruorum effici concordem ſonum, atq; cantum, quem muſici harmoniā uocant, ita in corporibus ex compage uiſcerum ac uigore membrorum uim ſentiendi exiſtere quo nihil dici delirius poteſt. Verum ille oculos quidem habuit incolumes cor tn̄ cecum, quia uiuere ſe & habere mentem qua idipſum cogitauerat: non uidebat. Sed plæriſq; hoc philoſophis accidit: ut putarent omnino nōn eſſe quicquid oculis non apparet: cū mentis acies multo clarior eſſe debeat: q̄ corporis: ad ea perſpicienda, quorum uis ac ratio ſentitur potius quam uidetur.

Animæ æternitas.

Manium euocatio.

Ariſtoxenus

Animā eē harmoniā

¶ De fine mundi & errore Chaldæoꝝ. De ætate mūdi. Et ꝙ poſt ſex ætates, ideſt ſex mille annorū ſtatus mūdi mutabit̃ & renouabit̃. Et ꝙ mille anni ſunt unus dies dei. Et ꝙ mille annos ragnabunt electi dei in terra poſt iudiciū. Cap. XIIII.

QVoniā de imortalitate diximus aīæ: ſequitur ut doceamus q̄tenus hoī & qn̄ tribuat̃: ut i hoc quoq; prauitatis & ſtultitiæ ſuæ ꝑſpiciāt errores q mortales quoſdā decretis placitiſq; mortaliū deos eſſe factos opinātur, uel ꝙ artes inuenerāt, uel ꝙ uſum quarūdā frugum docuerāt: uel ꝙ utilia uitæ hominū prouiderāt: uel ꝙ imanes beſtias interemerāt. Quæ merita q̄ lōge ab immortalitate ſemota ſint, & docuimus in prioribus libris: & nūc docebimus: ut appareat ſolā eē iuſtitiā: quæ uitā homini pariat æternā & ſolū deū q æternæ uitæ præmium largiat̃. Nam illi q ſuis meritis immortales facti eē dicūtur, qa nec iuſtitia nec ulla in his uera uirtus fuit, nō imor

taliтatem ſibi, ſed mortem peccatis ac libidinibus quæſierunt. Nec cæleſte præmi
um, ſed inferna ſupplicia meruerũt, quæ pendũt ſimul cum his omnibus, qui eos
coluerunt. Cuius iudicii propinquare tẽpus oſtendã, ut & iuſtis merces digna ſol Mundi ori
uatur, & pœna merita impiis irrogetur. Plato, & multi alii philoſophoꝝ cũ igno go.
rarent originem rerum, ſupremũq; illud tempus quo mũdus eſſet effectus, multa Seculorũ
milia ſeculoꝝ fluxiſſe dixerũt. Ex quo hic pulcherrimus mundi ornatus extiterit, multa mi
ſicuti fortaſſe caldæi, qui (ut Cicero tradidit in libro de diuinatiõe primo) quadrin lia.
genta ſeptuaginta milia annoꝝ monumẽtis cõprehẽſa ſe habere delirãt: in quo ſe Cicer. loc.
quia poſſe argui non putabãt, liberũ ſibi crediderũt eſſe mẽtiri. Nos aũt quos diui ex diuin.
næ litteræ ad ſciẽtiã ueritatis erudiũt, principiũ mundi finẽq; cognouimus de quo
nunc in fine operis diſſeremus, quoniã in principio libri explicauimus. Sciant igi
tur philoſophi qui ab exordio mundi ſeculoꝝ milia enumerãt, nondum ſextũ mil
leſimum annũ eſſe concluſum, quo numero expleto, conſumationem fieri neceſſe
eſt, & humanarũ rerum ſtatũ in melius reformari, cuius rei argumẽtum prius eſt
enarrandũ, ut rẽ eluceſcat. Mundũ deus, & hoc naturæ admirabile opus (ſicut ar
canis ſacræ ſcripturæ continetur) ſex dierũ ſpacio conſumauit, diemq; ſeptimum
quo ab operibus requieuit, ſanxit. Hic eſt aũt dies ſabbati, qui in lingua Hebræo Sabbatum
rum a numero nomẽ accepit: unde ſeptenarius numerus legitimus & plenus eſt. qđ & uñ.
Nã & dies ſeptẽ ſunt, quibus per uicẽ reuolutis, orbes cõficiunť annoꝝ, & ſeptẽ Septenari⁹
ſtellæ quæ nõ occidũt, & ſeptẽ ſidera, quæ uocanť errãtia, quoꝝ diſpares curſus, numerus
& inæquales motus rerũ ac tẽporũ uarietates efficere crediť. Ergo qm̃ ſex diebus legitimus
cuncta dei opera perfecta ſunt, per ſecula. i. ſex milia manere in hoc ſtatu mũdũ eſt & ple
neceſſe eſt. Dies enim magnus dei mille annorum circulo terminať: ſicut indicat nus.
propheta dicẽs. Ante oculos tuos domine mille annoꝝ tanq̃ dies unus. Et ſicut de
us ſex illos dies in tãtis rebus faciendis laborauit: ita & religio eius, & ueritas in his
ſex millibus annoꝝ laborare neceſſe eſt, malitia præualente ac dominãte. Et rurſus Mundi cõ
quoniã perfectis opibus requieuit die ſeptimo, eũq; benedixit, neceſſe eſt ut in fi ſumatio.
ne ſexti milleſimi anni malitia oĩs aboleať e terra, & regnet per annos mille iuſtitia
ſitq; trãquillitas & requies a laboribus, quos mũdus iã diu ꝑfert. Veꝝ q̃tenus id eue
niat, explicabo ſuo ordine. Sæpe minora, & exigua magnoꝝ figuras & ꝑmoſtra
tiones eẽ, ut hũc diẽ noſtrũ qui ortu ſolis, & occaſu finiť, diei magni ſpeciẽ gere
re: quẽ circuitus annorũ mille determinat. Eodẽ mõ ẽt figuratio terreni hoĩs cæle
ſtis populi ꝑferebat in poſterũ fictionẽ. Nã ſicut ꝑfectis oĩbus quæ in uſum hoĩs
molitus eſt deus: ipſum hoĩem ſexto die ultimũ fecit, eũq; ĩduxit in hũc mundum
tanq̃ in domũ iam diligẽter inſtructam. Ita nunc ſexto die magno uerus hõ uerbo
dei fingiť. i. ſanctus populus doctrina, & præceptis dei ad iuſtitiã figuratur. Et ſi
cut tunc mortalis atq; imperfectus e terra fictus eſt: ut mille annis in hoc mũdo ui
ueret: ita nunc ex hoc terreſtri ſeculo fingiť homo perfectus, ut uiuificatus a deo
in hoc eodẽ mũdo per annos mille domineť. Q ũo autem cõſumatio futura ſit, &
qualis exitus humanis rebus ĩpendat, ſi quis diuinas literas fuerit ſcrutatus inueni
et. Sed & ſeculariũ ꝓphetarũ cõgruentes cum cæleſtibus uoces, finẽ rerum, & oc
caſum poſt breue tẽpus annũciant, deſcribẽtes quaſi fatigati & delabẽtis mundi

ultimam ſenectutem. Quæ uero a ꝓphetis & uatibus futura eſſe dicãtur priuſq̃ ſuperueniat extrema illa concluſio, collecta ex omnibus & coaceruata ſubnectã.

❡ Quod ſubmerſio pharaonis & Ægyptioꝝ, & liberatio Hebræoꝝ de ſeruitute ægypti præfigurauit liberationẽ electoꝝ: & reprobationem dãnatoꝝ, quæ futura eſt in fine mundi. Et ꝙ ſigna multa ſicut illã ita & hãc præcedent liberationem & ꝙ Romanũ imperiũ ante delebit᷑: Et ꝙ in Aſiã ſumma ptãs omniũ reuerte᷑. Et quibus ætatũ grauibus roma creuerit & deficiat. Cap. XV.

Hebræi ab ægypto educti.

ESt in arcanis ſanctaꝝ lrãꝝ trãſcendiſſe in ægyptũ cogente inopia rei frumentariæ principem Hebræoꝝ cũ omni domo & cognatione. Cuius & poſteri cũ diutius in ægypto commorãtes in magnã gentẽ creuiſſent: & graui atq; ĩtolerabili ſeruitutis iugo ꝑmerent᷑, ꝑcuſſit Ægyptũ deus inſanabili plaga, & populũ ſuũ liberauit traductũ medio mari diſcuſſis fluctibus, & in utrãq; partẽ dimotis, ut per ſiccũ populus graderet᷑. Conatuſq; rex ægyptioꝝ profugos inſequi, coeũte in ſtatũ ſuum pelago, cũ oibus copiis interceptus eſt. Quod facinus tam clarũ tamq; mirabile, q̃uis ad præſens uirtutem dei hoĩbus oſtẽderet, tñ præfiguratio & figura maioris rei fuit, q̃ deus idẽ in extrema tẽporis cõſumatione facturus eſt. Liberabit. n. plæbem ſuã de graui ſeruitute mundi. Sed qm̃ tunc una plæbs dei & apud unã gentẽ fuit: Ægyptus tunc ſola percuſſa eſt. Nunc aũt quia dei populus ex oibus linguis congregatus, apud oẽs gentes cõmoratur, & ab his dominat᷑ & premitur, neceſſe eſt uniuerſas natiões, ideſt orbem totum cæleſtibus plagis uerberari, ut iuſtus & cultor dei populus liberetur. Et ſicut tunc ſigna facta ſunt, quibus futura clades ægypti oſtẽderet᷑, ita in ultimo fient prodigia mirabilia per omnia elementa mundi, quibus imminens exitus uniuerſis gentibus intelligatur. Propinquante igitur huius ſeculi termino: humanarum rerum ſtatum commutari neceſſe eſt, & in deterius nequitia inualeſcente prolabi, ut iam noſtra hæc tempora quibus iniquitas & malitia uſq; ad ſummum gradum creuit. In illius tamen inſanabilis mali cõparatiõe fælicia & prope aurea poſſint iudicari. Ita etenim iuſtitia rareſcet, ita impietas, & auaritia, & cupiditas, & libido crebreſcet, ut ſi qui tũ forte fuerint boni prędæ ſint ſceleratis: ac diuexentur undiq; ab iniuſtis ſoli autem mali opulẽti ſint. Boni uero in omnibus cõtumeliis atq; in egeſtate iacten᷑. Confundetur omne ius & leges peribunt. Nihil tunc quiſpiam habebit, niſi aut quæſitũ, aut defenſum manu, audacia, & ui omnia poſſidebũt. Non fides in hoĩbus: nõ pax, nõ humanitas, non pudor, nõ ueritas erit. Atq; ita neq; ſecuritas, neq; regimen, neq; requies a malis ulla. Omnis. n. terra tumultuabitur: frement undiq; bella omnes gẽtes in armis erũt & ſe inuicẽ oppugnabũt. Ciuitates finitimæ ĩter ſe ꝓliabun᷑. Et prima oĩum Ægyptus ſtultaꝝ ſuperſtitionũ luet pœnas, & ſanguine uelut flumine operietur. Tunc peragrabit gladius orbẽ metẽs oĩa, & tanq̃ meſſem cuncta ꝓſternens. Cuius uaſtitatis: & cõfuſiõis hæc erit cã: ꝙ romanũ nomẽ quo nũc regit᷑ orbis (horret aius dicere: ſed dicã quia futurũ ẽ) tollet᷑ de terra, & imperiũ in Aſiã reuertet᷑, ac rurſus oriẽs dñabit᷑, atq; occidens ſeruiet. Nec mirũ cuiq̃ debet uideri ſi regnũ tãta molle fundatũ, ac tam diu per tot, & tales uiros auctũ, tãtis deniq; opibus cõfirmatum

Temporꝫ nfoꝝ deſcribit iniquitatem.

Romani imperii ꝑdictus occaſus.

firmatum

firmatum aliquando tamen corruet. Nihil eſt humanis uiribus laboratũ qđ nõ ab
humanis æque uiribus deſtrui poſſit. Q̃m mortalia ſunt opa mortaliũ. Sic & alia
prius regna cũ diutius floruiſſent nihilominus tñ occiderunt. Nã Ægyptios: & p̃
ſas: & græcos: & aſſyrios ꝑditũ eſt regimẽ habuiſſe terraꝝ qbus omnibus deſtru
ctis ad Romanos quoq; reꝝ ſumma ꝑuenit. Q ui quanto cæteris omnibus regnis
anteſtant: tanto maiore decident lapſu quia plus habent põderis ad ruinã quæ cæ
teris altiora. Non inſcite Seneca Romanæ urbis tẽpora diſtribuit ꝑ ætates. Primã Romæ tẽpora diſtributa per ætates.
enim dixit infantiã ſub rege Romulo fuiſſe: a quo & genita & q̃ſi educata ſit Ro
ma. Deinde pueritiã ſub cæteris regibus: a quibus & aucta ſit & diſciplinis pluri
bus inſtitutiſq; formata. At uero, Tarquinio regnãte cum iam quaſi adultã eẽ cœ
piſſet ſeruitium nõ tuliſſe: qđ reiecto ſupbæ dominatiõis iugo maluiſſe ſe legibus
obtemperare q̃ regibus. Cũq; eſſet adoleſcentia eius fine punici belli terminata: tũ
deniq; confirmatis uiribus cœpiſſe iuueneſcere. Sublata igit̃ Carthagine quę diu
æmula imperio romani fuit: manus ſuas ĩ totum orbem terra mariq; porrexit: do
nec regibus cunctis & nationibus ſubiugatis cum iã belloꝝ materia deficeret uiri
bus ſuis male uteret̃: quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima eius ſenectus cum
bellis lacerata ciuilibus atq; inteſtino malo preſſa: rurſus ad regimen ſingularis im
perii recidit quaſi ad alterã infantiã reuoluta. Amiſſa enim libertate quã Bruto du
ce & auctore defenderat: ita conſenuit tanq̃ ſuſtentare ſe ipſa non ualeret niſi am
miniculo regẽtium niteretur. Q uod ſi hæc ita ſunt, quid reſtat niſi ut ſequat̃ inte
ritus ſenectutem. Et id futurum breui conciones prophetarum denunciãt ſub am
bage alioꝝ nominum: ne facile quis intelligat. Sibyllæ tamen aperte interiturã eſſe
Romam loquuntur: & quidem iudicio dei q; nomen eius habuerit inuiſum: & ini
mica iuſtitię alumnum ueritatis populum trucidarit. Hydaſpes quoq; qui fuit me Hydaſpes rex.
dorum rex antiquiſſimus, a quo amnis quoq; nomen accepit, qui nunc Hydaſpes Hydaſpes fl. unde.
dicitur admirabilis omnium ſub interpretatione uaticinantis pueri ad memoriam
poſteris tradidit ſublatum iri ex orbe imperium nomenq; Romanum, multo ante
præfatus q̃ illa troiana gens conderetur.

¶ Q uomodo imperii uẽtura ſit deſtructio: & quæ illi ſigna præceſſura ſint ſecũ
dum uaticinia prophetarum & Sibyllæ. Cap. XVI.

Q Vomodo ãt id futuꝝ ſit, neq̃s incredibile arbitret̃, oſtendã. In pri
mis multiplicabit̃ regnum, & ſumma reꝝ ptãs p plurimos diſſipa
ta & conciſa minuet̃. Tũc diſcordiæ ciuiles in ꝑpetuũ ſerent̃, nec
ulla reqes bellis exitialibus erit, donec & reges decẽ pariter exiſtãt,
q orbẽ terræ nõ ad regẽdum ſed & cõſumãdum partiant̃. Hi exer
citibus ĩ imẽſum auctis & agroꝝ cultibus deſtitutis, qđ ẽ principium euerſiõis, &
cladis, diſꝑdẽt omnia & cõminuẽt, & uorabunt. Tunc repẽte aduerſus eos hoſtis
potẽtiſſimus ab extremis finibus plagæ ſeptẽtrionalis oriet̃, q tribus ex eo nume
ro deletis, q tunc aſiã obtinebunt, aſſumet̃ in ſocietatẽ a cęteris, ac princeps oĩum
conſtituet̃. Hic ĩſuſtẽtabili dñatione uexabit orbẽ, diuina & humana miſcebit, in
fanda dictu, & execrabilia moliet̃: noua conſilia in pectore ſuo uolutabit ut pro
prium ſibi conſtituat ĩperiũ, & leges cõmutabit: & ſuas ſãciet: contaminabit, diri

piet, ſpoliabit: occidet. Deniq; imutato noīe atq; imperii ſede trāſlata, confuſio ac perturbatio humani generis conſequet. Tam uero deteſtabile atq; abominandū tēpus exiſtet, q̄ nulli hoīum ſit uita iucūda. Euertent̄ funditus ciuitates, atq; interibūt nō mō ferro atq; igni, uerū ēt terræmotibus aſſiduis, & eluuie aquaꝝ, & morbis frequentibus, & fame crebra. Aer. n. uitiabit̄, & corruptus ac peſtilens fiet, & mō īportunis hymbribus, mō inutili ſiccitate, nūc frigoribus, nūc æſtibus nimiis nec terra homini dabit fructū, nec ſeges q̄cq̄, nō arbor, nō uitis feret. Sed cum in flore ſpē maximā dederint, in fruge decipiēt. Fontes quoq; cum fluminibus areſcent, ut ne potus qdē ſuppetat, & aquę in ſanguinē, aut amaritudinē mutabūtur. Propter hæc deficiēt, & in terra q̄drupedes, & in aere uolucres: & in mari piſces. Prodigia quoq; in cælo mirabilia mētes hoīum maximo terrore cōfundēt. Et crines cometaꝝ, & ſolis tenebræ, & color lunæ, & cadētiū ſiderū lapſus. Nec tñ hæc uſitato mō fient, ſed exiſtent ſubito & ignota & iuiſa oculis aſtra, ſol in perpetuū fuſcabit̄, ut uix inter noctē diēq; diſcernat. Luna iā nō tribus deficiet horis: ſed ꝑpetuo ſanguine obfuſa meatus extra ordinarios paget, ut non ſit homini prōptum aut ſiderū curſus, aut rōnē tēpoꝝ agnoſcere. Fiet. n. uel æſtas ī hyeme, uel hyems in æſtate. Tūc annus breuiabit̄, & mēſis minuet̄, & dies in anguſtū coartabitur. Stellæ uero creberrimæ cadent, ut cęlū omne cæcū ſine ullis luminibus appareat. Mōtes quoq; altiſſimi decident, & planis æquabunt̄, mare innauigabile cōſtituetur. Ac ne qd malis hominū terræq; deſit, audietur de cælo tuba, quod hoc modo Sibylla denunciat dicens: σάλπιγξ οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει. Ideſt tuba de cęlo uocem luctuoſam emittet. Itaq; trepidabunt omnes, & ad luctuoſum illū ſonitū cōtremiſcent. Tūc uero ꝑ irā dñi aduerſus homines qui iuſtiriā dei non agnouerunt, ſæuiet ferrum, ignis, fames, morbus. Et ſup omnia metus ſemper impendens, tūc orabunt deū & non exaudiet, optabit̄ mors, & nō ueniet, nec nox qdem requiem timori dabit, nec ad oculos ſomnus accedet. Sed animas hominum ſollicitudo ac uigilia macerabit, plorabunt, & gement, & dentibus ſtridebunt: gratulabunt̄ mortuis: & uiuos plāgent. His & aliis pluribus malis ſolitudo fiet in terra & erit deformatus orbis atq; deſertus, quod in carminibus Sibyllinis ita dicit̄ ἔσται κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀνθρώπων. Ideſt erit mūdus immundus pereuntibus hominibus. Ita enim cōficietur humanum genus, ut uix decima pars hominum relinquat̄, & unde mille proceſſerāt, uix prodient centum. De cultoribus etiā dei duæ partes interibunt, & tertia quæ fuerit probatā, remanebit.

¶ De aduentu magni prophetæ qui helias dicitur, & quomodo interficietur ab Antichriſto, & reſurget die tertia & aſcendet in cælum. Et de perſecutione eccleſiæ quam inferet Antichriſtus, & de miraculis eius. Cap. XVII.

Heliæ aduētus eiuſq; prodigioſa miracula.

Sed planius quomodo id eueniat, exponam. Imminente iā tempoꝝ concluſione, propheta magnus mittetur a deo, qui conuertat homines ad dei agnitionem: & accipiat poteſtatem mirabilia faciendi. Vbicunq; non audierit eum homines: claudet cælum, & abſtinebit hymbres: & aquā conuertet in ſanguinem, & cruciabit illos ſiti ac fame Et quicunq; conabit̄ eum lædere, procedet ignis de ore eius atq; comburet

buret

buret illũ. His prodigiis atq; uirtutibus conuertet multos ad dei cultum, pactiſq; operibus eius alter rex orietᷣ ex Syria malo ſpiritu genitus, euerſor ac ꝑditor gñis humani, q reliqas illius prioris mali cũ ipſo ſimul deleat. Hic pugnabit aduerſus ꝓphetam dei, & uincet, & interficiet eũ, & inſepultũ iacere patietᷣ. Sed poſt diem tertiũ reuiuiſcet, atq; in ſpectãtibus & mirãtibus cunctis rapietᷣ in cælũ. Rex uero ille deterrimus erit quidẽ & ipſe, ſed mẽdacioꝝ propheta & ſeipſum cõſtituet ac uocabit deũ & ſe coli iubebit ut dei filiũ. Et dabitᷣ ei poteſtas, ut faciat ſigna & prodigia: quibus uiſis irretiat hoies ut adorẽt eũ. Iubebit ignẽ deſcẽdere de cælo, & ſolẽ a ſuis curſibus ſtare, & imaginẽ loqui & fient hæc ſub uerbo eius, quibus miraculis etiam ſapiẽtium plurimi alliciẽtur ab eo. Tunc eruere dei tẽplum conabitur, & iuſtum populũ perſequetur, & erit ꝑſſura & contritio qualis nunq̃ fuit a principio mundi. Q uicũq; crediderint atq; acceſſerintᷣ ei, ſignabuntur ab eo tanq̃ pecudes. Q ui aũt recuſauerint notã eius, aut in montes fugient, aut comprehenſi exquiſitis cruciatibus necabunᷣ. Idem iuſtos homines obuoluet libris prophetarum atq; ita cremabit, & dabitur ei deſolare orbẽ terræ menſibus. xlii. Id erit tempus quo iuſtitia proiicietᷣ, & innocẽtia odio erit; quo mali bonos hoſtiliter prædabunᷣ: Non lex aũt ordo aut militiæ diſciplina ſeruabitᷣ: Non canos quiſq̃ reuerebitur: Non officiũ pietatis agnoſcet: Non ſexus aut infantiæ miſerebitur: Confundentur omnia, & miſcebuntur contra fas: contra iura naturæ. Ita quaſi uno cõmuni grauiq; latrocinio terra uniuerſa uaſtabitᷣ. Cum hæc ita erunt iunc iuſti & ſectatores ueritatis ſegregabũt ſe a malis, & fugient in ſolitudines. Q uo audito impius rex inflamatus ira ueniet cum exercitu magno, & admotis omnibus copiis circũdabit montẽ in quo iuſti morabunᷣ ut eos comprehẽdat. Illi uero ubi ſe clauſos undiq; atq; obſeſſos uiderint exclamabũnt ad deum uoce magna, & auxilium cæleſte implorabunt, & exaudiet eos deus, & emittet regem magnum de cælo q eos eripiat & liberet, omneſq; impios ferro igniq; diſperdet. Antichriſtus.

¶ Q uomodo hæc pronunciata ſint & uaticiniis prophetarum, & oraculis gentilium uatum, & uerſibus Sibyllinis. Cap. XVIII.

HÆc ita futura eſſe tum prophetę omnes ex dei ſpiritu tum etiam uates ex inſtinctu dæmonum cecinerunt. Hydaſpes enim quẽ ſuperius nolaui, deſcripta iniquitate ſeculi huius extremi pios ac fideles a nocentibus ſegregatos ait cum fletu, & gemitu extenſuros eſſe ad cęlum manus: & imploraturos fidem iouis. Iouem reſpecturũ ad terrã, & auditurũ uoces hoium, atq; ipios extincturũ. Q uæ oia uera ſũt, ꝑter unũ, ꝙ iouẽ dixit illa facturũ, q̃ deus faciet. Sed & illud nõ ſine dæmonũ fraude ſubtractũ ẽ. Miſſũ iri tũc a pr̃e filiũ dei, q deletis oibus malis pios liberet, qd Hermes tñ nõ diſſimulauit. In eo. n. libro q λόγος τέλειος inſcribitᷣ, poſt enumerationẽ malorũ de qbus diximus ſubiecit hæc græco ſermone ἐπὰν δὴ ταῦτα γένηται ὦ Ἀσκληπιέ τότε ὁ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἑνὸς θεοῦ δημιουργὸς ἐπιβλέψας τοῖς γινομένοις καὶ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει, τοῦτ' ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ ἀντερείσας τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κακίαν ἐκκαθάρας πῇ μὲν ὕδατι πολλῷ κατακλύσας πῇ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ

διακαύσας. ἐνίοτε δὲ πολέμοις, καὶ λοιμοῖς ἐκπιέσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον: Ideſt cum hæc ita facta fuerint o aſclepi, tunc dominus & pater & deus, & primi, & unius dei creator reſpiciens quæ facta ſunt, & ſuam uoluntatem in huiuſmodi bonum, ꝓponens temeritati, & errorem reuocans, malitiã purgabit. Partim quidem aqua nimia diſſoluens partim igne rapido cremãs, interdũ bellis, ac peſtilentiis percutiẽs ad ſtatum priſtinum perduxit, ſuumq́ꝫ reſtituit mũdum. Sibyllæ quoq́ꝫ non aliter fore oſtendunt, q̃ ut dei filius a ſummo patre mittatur, qui & iuſtos liberet de manibus impiorum, & iniuſtos cum tyrannis ſæuiẽtibus deleat, e quibus una ſic tradidit: ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι καί κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπ' ἰδίων πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μεγάλους καὶ φῶτας ἀρίστους εἶθ' οὕτως κρινεῖται ὑπ' ἀφθίτου ἀνθρώποισι. Ideſt ueniet & beatorum uolens urbem expugnare, & quidam a deo miſſus rex ad ſuos omnes perdet reges magnos & uiros optimos ſic iudicabitur ab immortalibus hoĩbus. Item alia Sibylla: καὶ τότ' ἀπ' ἠελίου πέμψει θεὸς βασιλῆα ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο. Ideſt. Tunc ex ſole deus mittet regem qui omnem terram placabit a bello malo. Et rurſus alia. ἡμετέρας τε ζυγὸν δουλείας δυσβάστακτον ἐπ' αὐχένι κείμενον ἀρεῖ καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους: Ideſt iugum noſtræ ſeruitutis intolerabile in collo poſitum tollet, & leges impias ſoluet, uinculaq́ꝫ uiolenta.

¶ Quomodo Chriſtus & quibus ſignis præcedentibus deſcendet de cælo, ut interficiat Antichriſtum, & tyrannos, & impios deleat de terra. Et ꝙ uigiliæ nocturnæ chriſtianorum ideo inſtitutæ ſunt: ꝙ Chriſtus de nocte uenturus eſt. Et ꝙ dii & cultores eorum dabuntur incendio, ut Sibylla prædixit.

Caput XIX.

Oppreſſo igitur orbe terræ cum ad deſtruendam immenſarũ uirium tyrannidem humanæ opes defecerint, ſiquidem capto mundo cũ magnis latronum exercitibus incubabit, diuino auxilio tanta illa calamitas idigebit. Commotus igitur deus, & ancipiti periculo, & miſeranda comploratione iuſtorum mittet protinus liberatorẽ. Tunc aperietur cælum medium intempeſta nocte & tenebroſa, ut in orbe toto lumen deſcendentis dei tanquam fulgor appareat, quod Sibylla his uerſibus locuta eſt. ὁππότ' ἂν ἔλθῃ πῦρ ἔσται σκότος ἐν μέσῃ νυκτὶ μελαίνῃ. Ideſt cũ uenerit ignis erũt tenebræ in media nocte obſcura. Hæc eſt nox: quæ a nobis propter aduẽtum regis ac dei noſtri peruigilio celebraẗ, cuius noctis duplex eſt rõ, qđ in ea & uitã tum recepit cũ paſſus eſt, & poſtea orbis terræ regnum recepturus eſt. Hic eſt enim liberator, & iudex, & ultor, & rex, & deus, quem nos Chriſtum uocamus, qui priuſq̃ deſcendat, hoc ſignum dabit. Cadet repẽte gladius e cælo, ut ſciant iuſti ducẽ ſanctæ militiæ deſcenſurum, & deſcendet concomitãtibus angelis in medium terræ, & præcedet eum flamma inextinguibilis, & uirtus angelorum tradet in manus iuſtorum multitudinem illam, qui montem circũſederit, & concidetur ab hora tertia uſq́ꝫ ad ueſperum: & fluet ſanguis more torrentis, deletiſq́ꝫ omnibus copiis

Vigiliæ xp̃ianorũ cur inſtitutæ.

impius

impius ſolus effugiet, & peribit ab eo uirtus ſua. Hic eſt autem qui appellatur antichriſtus, ſed ſe ipſe Chriſtum mentietur, & contra uerum dimicabit, & uictus effugiet, & bellum ſæpe renouabit, & ſæpe uincetur, donec quarto prælio confectis omnibus impiis debellatus & captus tandem ſcelerum ſuorum luet pœnas. Sed & cæteri principes & tyranni qui contriuerunt orbem; ſimul cum eo uincti adducentur ad regem, & increpabit eos & coarguet. Et exprobauit his facinora ipſorum, & dannabit eos ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia & impietate compreſſa, requieſcet orbis qui per tot ſecula ſubiectus errori ac ſceleri; nefandam pertulit ſeruitutem. Non colentur ulterius dii manu facti, ſed a templis & puluinaribus ſuis deturbata ſimulacra igni dabuntur. Et cum donis ſuis mirabilibus ardebunt, quod etiam Sibylla cum prophetis cõgruens futurum eſſe prædixit τρίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα. Ideſt conterent autem ſimulacra homines & diuitias omnes. Erythræa quoq; idem ſpopondit. ἔργα δὲ χειροποιήτε θεῶν συγκαχύνονται. Ideſt opera autem deorum humanis manibus facta exurentur.

¶ Quomodo aperientur inferi, & reſurgent mortui. Et qui iudicãdi ſunt, & qui non. Et quomodo hæc Sibylla prædixerit. Et qua ratione anima cum immortalis ſit patibilis eſſe poſſit ſecundum ſtoicos. Cap. XX.

POſt hæc aperientur inferi, & reſurgent mortui, de quibus iudicium magnum ipſe idem rex ac deus faciet, cui ſumus pater iudicandi & regnandi dabit maximã poteſtatem, de quo iudicio ac regno apud erythræã Sibyllã ſic inuenit̃ in græco eloqo: ὁππότε καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον ἤδη βροτοῖσι ἀφίξηται δὴ κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο ἥξει ἐπ' ἀνθρώπους μεγάλη κρίσις ἠδὲ καὶ ἀρχή. Ideſt cum autem dies iſte finem fatalem acceperit, & ad mortales iudicium immortalis dei uenerit, ueniet ſuper homines magnum iudicium & initium. Deinde apud aliam: ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες. Ideſt Tartareum autem chaos tunc oſtendet dehiſcens terra. Venient autem ad tribunal dei reges omnes. Et alio loco penes eandem οὐρανὸν εἱλίξω γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω καὶ τότ' ἀναστήσω νεκροὺς μοῖραν ἀναλύσας καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν. Ideſt Cælum uoluens terræ latebras aperiam, & tunc leuabo mortuos, fatum ſoluens: & ſtimulum mortis, poſteaq; in iudicium ducam iudicans piorum atq; impiorum uitam uirorum. Nec tamen uniuerſi tunc a deo iudicabuntur, ſed hi tantum qui ſunt in dei religione uerſati. Nam qui deum non agnouerunt; quoniam ſententia de his in abſolutionem ferri non poteſt iam iudicati damnatiq; ſunt: ſanctis literis conteſtantibus non reſurrecturos eẽ impios ad iudicium. Iudicabuntur ergo qui deum ſcierunt, & facinora eorum in mala opera cum bonis collata ponderabuntur: ut ſi plura & grauia fuerint bona iuſtaq;, dentur ad uitam beatam. Si autem mala ſuperauerint, condenentur. Hic fortaſſe dixerit quiſpiam. Si eſt immortalis anima quomodo paſſibilis inducitur ad pœnam ſentiens. Si enim ob merita punitur ſentiet utiq; dolorem, atq; ita etiam mortem. Si morti non eſt obnoxia, nec dolori quidem. Patibilis ergo non eſt. Huic queſtioni ſiue argumento, ita à ſtoicis occurritur. Animas quidem hominum permanere,

Iudicium dei de uiuentibus & mortuis.

Impii non reſurgent ad iudicium.

Animæ cũ ſint imortales quõ pœnas inferorum ſentient.

nec interuentu mortis in nihilum reſolui, ſed eorum qui iuſti fuerunt, putas & impatibiles, & beatas ad ſedem cęleſtem unde illis origo eſt, remeare: uel in campos quoſdam fortunatos rapi, ubi fruantur miris uoluptatibus. Impios uero quoniã ſe malis cupiditatibus inquinauerunt, mediam quandam gerere inter imortalem mortalemq; naturam, & habere aliquid imbecillitatis ex contagione carnis, cuius deſideriis ac libidinibus addictæ, ineluibilem quendam fucum trahant labẽq; terrenam, Quæ cum temporis diuturnitate penitus inhæſerit, eius naturæ reddi animas, ut ſi non extinguibiles in totum quoniam ex deo ſunt, tamen cruciabiles fiãt per corporis maculam, quæ peccatis inuſta ſenſum doloris attribuit. Quam ſententiam poeta ſic explicauit: Quin & ſupremo cum lumine uita reliquit,

Verg. locꝰ Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes penitusq; neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris:
Ergo exercentur pœnis, ueterumq; malorum Supplicia expendunt.

Hę ꝓpemodũ uera ſunt. Anima.n.cũ diuortiũ fecit a corpore: ẽ (ut idẽ ait poeta)
Par leuibus uentis, uolucriq; ſimillima ſonno.
Quia ſpiritus ẽ & ipa tenuitate incõprehenſibilis, ſed nobis q̃ ſumus corporales:
Deo autem cui ſubiacet poſſe omnia comprehenſibilis.

¶ De potẽtia dei quæ pro merito cuiuſq; põt & hoies: & angelos punire. De carnis imortalitate poſt reſurrectionem. De differẽtia ignis gehẽnalis: & ignis cõis. Et quid in electis: & quid in reprobis operetur. Cap. XXI.

PRimum igitur dicimus tantam eſſe dei poteſtatem, ut etiam icorporalia comprehendat & quemadmodum uoluerit, afficiat. Nã & angeli deum metuunt, quia caſtigari ab eo poſſunt inenarrabili quodam modo. Et dæmones reformidant: quia torquentur ab eo & puniuntur. Quid ergo mirum ſi cum ſint immortales animæ, tamen patibiles ſint deo. Nam cum in ſe nihil habeant ſolidum & tractabile a ſolidis & corporalibus nullam uim pati poſſunt, ſed quia in ſolis ſpiritibus uiuunt a ſolo deo tractabiles ſunt: cui uirtus & ſubſtantia ſpiritalis eſt. Sed tamen docent nos ſanctæ literæ quemadmodum pœnas impii ſint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt, rurſus carne induentur ut in corporibus piaculum ſoluant: & tamen non erit caro illa quam deus homini ſuperiecerit, huic terrenæ ſimilis: ſed inſolubilis ac permanens in æternum: ut ſufficere poſſit cruciatibus & igni ſempiterno: cuius natura diuerſa eſt ab hoc noſtro, quo ad uitæ neceſ-

Ignis inferni cuiuſ modi. ſaria: utimur qui niſi alicuius materiæ fomite alatur extinguitur. At ille diuinus per ſeipſum ſemper uiuit, ac uiget ſine ullis alimentis: nec admixtum habet fumum, ſed eſt purus ac liquidus: & in aquæ modum fluidus. Non enim ui aliqua ſurſum uerſus urgetur, ſicut noſter, quem labes terreni corporis quo tenetur, & fumus intermixtus exilire cogit, & ad cæleſtem naturam cum trepidatione mobili ſubuolare. Idem igitur diuinus ignis una eademq; ui atq; potẽtia & cremabit impios, & recreabit, & quantum e corporibus abſumet: tantum reponet ac

Tityi pœna. ſibi ipe æternũ pabulum ſubminiſtrabit: quod poetæ in uulturẽ: & Tityum trãſ-

tulerunt

tulerunt:ita ſine ullo reuiuiſcētiū corpoꝝ detrimēto aduret tātum:ac ſenſum dolo‑
ris efficiet. Sed & iuſtos cū iudicauerit deus ēt igni eos examinabit. Tū quoꝝ pec‑
cata uel pondere uel numero ꝑualuerint:ꝑſtringētur igni atq; amburent̄. Quos
aūt plena iuſtitia, & maturitas uirtutis īcoxerit:ignē illū non ſentiēt. Habēt enim
aliqd in ſe dei qd uim flāmæ repellat ac reiiciat. Tāta uis ē īnocētiæ:ut ab ea ignis
ille refugiat innoxius:q accipit a deo hāc ptātē, ut īpios urat, iuſtis obtēperet. Nec
tñ qſq̄ putet aīas poſt mortē ꝓtinus iudicari. Nā oēs in una cōiq; cuſtodia detinen‑
tur donec tp̄s adueniat quo maximus iudex meritoꝝ faciat examē. Tū quoꝝ fue‑
rit ꝓbata iuſtitia hi præmiū īmortalitatis accipiēt. Quoꝝ aūt pctā & ſcelera dete‑
cta nō reſurgēt:ſed cū īpiis ī eaſdē tenebras recōdent̄ ad certa ſupplicia deſtinati.

¶ Quod hæc a quibuſdam dicuntur eſſe poetica: & unde ad notitiam uenerint poetarum tribus de cauſis corruperint ueritatem, lethęum amnē & alia phantaſtica induxerint. Cap. XXII.

FIgmēta hęc poetaꝝ qdā putāt ignorātes, uñ illa poetæ acceperint: ac negāt hæc fieri poſſe:nec mirū ita illis uideri. Aliter.n.q̄ tes hēt tradit a poetis q licet ſint multo ātiqores q̄ hiſtorici & oratores:& cætera gña ſcriptorū tñ quia myſteriū diuini ſacramēti neſciebāt & ad eos mētio reſurrectionis futuræ obſcuro ore ꝑuenerat eā uero temere ac leuiter auditā in modū cōmētitiæ fabulæ ꝓdiderūt. Et tñ iidem teſtati ſunt:nō auctorē ſe certū, ſed opinionē ſeq, ut Maro q ait. Sit mihi fas audita loq. Quāuis igitur ueritatis arcana in pte corruperint:tñ ipa res eo uerior inuenitur, q; cū ꝓphetis in pte cōſentiunt:qd nobis ad ꝓbationem rei ſatis eſt. Errori tñ eorum ſubeſt rō nōnulla. Nā cū ꝓphetæ aſſiduis cōtionibus ꝑdicarent iudicaturū eſſe de mortuis filiū dei:& hæc annūtiatio nō lateret, qm̄ rectorem cæli non aliū putabāt q̄ Ioue iudicare apud īferos:Iouis filiū tradiderūt. Sed tñ nō Apollinē, aut liberū: aut Mercurium q cæleſtes putantur, ſed deum q & mortalis fuerit & iuſtus uel Minoē, uel Æacū, uel Rhadamanthū. Corruperūt igit̄ poetica licētia qd acceperant: uel opinio ueritatē ꝑ diuerſa ora ſermoneſq; uarios diſſipata mutauit. Nā q; pactis apud īferos mille annis:rurſus ad uitā reſtitui cecinerūt. Maro, ita dicente.

Poetæ cæteris ſcriptorib' antiquiores.

Verg. loc'

Has omnes ubi mille rotam uoluere per annos.
Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno
Scilicet immemores ſupera ut conuexa reuiſant.

Verg. loc'

Rurſus:& īcipiēt in corpora uelle reuerti. Hæc eos rō fefellit:q; reſurgēt defuncti non poſt mille ānos mortis ſuę:ſed ut reſtituti rurſus in uitā mille annis cū deo regnēt. Deus.n. ueniet in orbe hoc ab oī labe purgato, ut rediuiuas iuſtoꝝ aīas corpibus innouatis ad ſempiternā beatitudinē ſuſcitet. Itaq; ꝑter aquā obliuiōis uera ſūt cætera, quā iccirco finxerūt neqs illis opponeret. Cur ergo nō meminerūt ſe aliqñ uixiſſe, aut q fuerit aut q̄ geſſerint? Sed nihilominus tñ uerisimile nō putat̄:& res tota uelut dicenter: & fabuloſæ ficta reſpuit̄. Nobis aūt de reſurrectione affirmantibus atq; docentibus aīas ad alterā uitā nō oblitas ſui:ſed in eodē ſenſu ac figura eē redituras:illud opponit̄. Tot iam ſecula trāſierūt:qs ūnq̄ unus ab īferis reſurrexit ut exēplo eius fieri poſſe credamus? At enim reſurrectio fieri nō poteſt dominante adhuc iniu‑

Aīas ad uitam rurſus reſtitui.

Q

ſtitia. Hoc.n. in ſeculo necantur homines ui ferro: inſidiis: uenenis afficiuntur iniuriis: egeſtate: carceribus, tormentis, pſcriptiõibus. Eo accidit q̃ iuſtitia inuiſa ẽ: q̃ oẽs qui deum ſequi uolũt nõ tm̃ odio hñtur, ſed uexãtur omnibus cõtumeliis: & excruciant̃ multiplici genere pœnaꝝ, & ad impios cultus manufactoꝝ deorum non ratione, aut ueritate: ſed nefanda corporum laceratione coguntur. Nunc igit̃ oportet ad hæc eadem reſurgere ac reuerti hoĩes ad uitã in qua tuti eẽ nõ poſſint? Cum ergo iuſti tam uiles habeant̃: tam facile tollant̃, qd putemus futurũ fuiſſe, ſiquis ab inferis rediens uitam poſtliminio recepiſſet? Auferet̃ profecto ab oculis hominum: ne uiſo eo uel audito deos uniuerſi relinquerent, & ad unius ſe dei cultum regionemq; conuerterent. Ergo ſemel fieri reſurrectionem neceſſe eſt cũ malũ fuerit ablatũ: qm̃ eos qui reſurrexerint, nec mori iã ulterius nec uiolari ullo mõ fas ẽ, ut beatã poſſint agere uitam, quorum mors reſignata eſt. Poetæ uero cũ ſcirent hoc ſeculum malis oĩbus redundare, obliuionis amnẽ induxerunt ne laborũ ac malorum memores animæ reuerti ad ſuperos recuſarent. Vnde Virgilius:

Poſt limlinio uitã recipere.

O pater an ne aliquas ad cælum hinc ire putandum eſt:
Sublimes animas, iterumq; ad tarda reuerti
Corpora, quæ lucis miſeris tam dira cupido?

Animas renaſci.

Ignorabat.n. quomodo aut quando id fieri oporteret. Itaq; renaſci eas putauerũt: & denuo ad uterum reuolui, atq; ad infantiã regredi. Vnde & Plato de anima diſſerens: ex hoc ait poſſe cognoſci animas eſſe immortales atq; diuinas: q̃ in pueris mobilia ſunt ĩgenia, & ad percipiendum facilia, q̃ ea quæ diſcant: ita celeriter capiant: uti non tunc primum diſcere illa uideãtur ſed recognoſcere atq; reminiſci: in quo uir ſapiens poetis ineptiſſime credidit.

Puerorum ingẽia mobilia & ad pcipiendũ facilia. Reminiſcẽtia Platonis.

¶ De reſurrectione. Et q̃ Pythagoras & alii philoſophi inepte locuti ſunt & de anaſtaſi mentientes animas in uaria, tranſire corpora. Cap. XXIII.

NOn igitur renaſcẽtur, quod fieri non põt, ſed reſurgẽt, & a deo corporibus iduẽtur: & prioris uitę factorũq; oĩum memores erunt: & in bonis cæleſtibus collocati, ac fruẽtes iucunditate inumerabilium copiarum præſenti deo gratias agent, q̃ malum omne deleuerit qđ eos ad regnum uitãq; perpetuã ſuſcitarit. Quã de Anaſtaſi philoſophi quoq; dicere aliquid conati ſunt tam corrupte q̃ poetæ. Nam Pythagoras tranſire animas in noua corpora diſputauit: ſed ineptæ quod ex hominibus in pecudes & ex pecudibus in homines & ſeipſum ex Euphorbo eſſe reparatum. Melius Chryſippus: quem Cicero ait fulcire porticum ſtoicorum: qui in libris quos de prouidentia ſcripſit: cum de innouatione mundi loqueretur: hæc intulit. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον, ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστῆναι σχῆμα. Ideſt. Quod cum ita ſit, apparet nil eſſe impoſſibile: & nos poſt exceſſum noſtrum rurſus ſpatiis qbuſdã reuolutis temporum, in hunc ſtatũ reſtitui: in quo nũc eſſe uidemur. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla iterum dicit: [illegible] ἀλλ' ὅταν ἤδη κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς θ' ἅμα εὐσεβέας τε· καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει· οἱ δ' αὖτ' εὐσεβέες πάλιν ζήσονται ἐπὶ

Reſurrectio mortuorum. Aĩas in noua corpa tranſire. Chryſippus Stoicorũ porticũ fulcit. Mundi innouatio.

ζωὸν ἐπὶ γαίης πνεῦμα θεοῦ δόντος, τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς. Ideſt. Et enim difficile ad credendum omne hominum genus. Sed cum iam mundi: & mortalium uenerit iudicium: quod deus ipſe faciet iudicans pios ſimul & impios: tunc demum impios quidem in ignē, & tenebras mittet. Qui autem pietatem tenent: iterum uiuent in terra, ſpiritu dei dante honorem ſimul, & uitam ipſis. Quod ſi non modo prophetæ, ſed etiā uates: & poetæ, & philoſophi Anaſtaſim mortuorum futuram eē conſentiunt, nemo quærat a nobis quemadmodum fieri poſſit. Nec enim diuinorum operum poteſt reddi ratio. Sed ſi a principio deus hominem neſcio quo immemorabili modo inſtituit: credamus ab eodē reſtitui ueterē poſſe, q̄ nouū fecit.

¶ Quomodo ſecundum uaticinia Sibyllæ poſt iudicium per mille annos regnabit in terra filius dei cum electis ſuis in ſancta ciuitate quam conſtituet. Et q̄ diabolus uincetur mille annis: & omnis creatura manſueſcet: & ad iucunditatem ſeruiet homini. Et q̄ Chriſtus ab omnibus coletur ut deus & dominus.

.Caput. XXIIII.

Nunc reliqua ſubnectam. Veniet igitur ſummi & maximi dei filius, ut uiuos ac mortuos iudicet, dicente Sibylla, πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ βήματι κρῖναι ζώντων καὶ νεκύων ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα. Ideſt. Totius enim terræ mortalium confuſio tunc erit, & ipſe omnipotens cum uenerit in tribunali iudicare uiuorum mortuorumq̄ animas & mundum omnem. Verum ille cum deleuerit iniuſtitiam iudiciumq̄ maximum fecerit, ac iuſtos qui a principio fuerūt, ad uitam reſtaurauerit, mille annis īter homines uerſabitur eoſq̄ iuſtiſſimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans furenſq̄ proclamat, Reſtaurare.

κλῦτέ με μου μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει:

Ideſt. Audite me homines: rex ſempiternus dominabitur. tunc qui erūt in corporibus uiui non morientur, ſed per eoſdem mille annos infinitam multitudinem generabūt, & erit ſoboles eorū ſancta & deo cara. Qui aūt ab inferis ſuſcitabuntur, hi præerunt uiuentibus uelut iudices. Gentes uero non extinguentur omnino: ſed quædam relinquentur in uictoriam dei, ut triumphentur a iuſtis ac ſubiugētur perpetuę ſeruituti. Sub id tempus etiam princeps dæmonū qui ē machinator omniū malorum, uincietur catenis, & erit in cuſtodia mille annis cæleſtis imperii: quo iuſtitia ī orbe regnabit, nequid malum aduerſus populum dei moliatur. Poſt cuius aduentum congregabūtur iuſti ex omni terra: peractoq̄ iudicio ciuitas ſancta cōſtituetur in medio terræ: in qua ipſe conditor deus cum iuſtis dominantibus cōmoretur, quam ciuitatem Sibylla deſignat cum dicit: καὶ πόλιν ἣν ἐποίησε θεὸς αὐτὴν ἐποίησε λαμπροτέραν ἄστρων καὶ ἡλίου ἠδὲ σελήνης: Ideſt urbem quam fecit deus eā clariorem fecit aſtris, atq̄ ſole, lunaq̄. Tunc auferentur a mūdo tenebræ illæ: quibus offenditur atq̄ obcæcatur cælum: & luna claritudinem ſolis accipiet: nec minuetur ulterius. Sol autem ſepties tanto q̄ nunc eſt: clarior fiet. Terra uero aperiet fœcūditatē ſuam: & uberrimas fruges ſua ſponte generabit, rupes montium melle ſudabunt: per riuos uina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Mundus denique ipſe gaudebit: & omnis rerum natura lætabitur: erepta & liberato dominio ma-

li,& impietatis:& ſceleris,& erroris.Non beſtiæ per hoc tempus ſanguine alen tur:non aues præda ſed qeta & placida erũt omnia,leones:& uituli ad præſepe ſi mul ſtabunt,lupus ouem non rapiet.Canis non uenabitur:accipitres & aquilę nõ nocebunt infans cum ſerpentibus ludet.Deniq; tũc fient illa:quæ poetæ aureis tẽ poribus facta eẽ iam Saturno regnante dixerunt.Q uorum error hinc exortus ẽ; ꝙ prophetæ futurorum plæraq; ſic proferunt:& enunciant:quaſi iã peracta.Vi ſiones enim diuino ſpiritu offerebantur oculis eorum:& uidebantur illa in cõſpe ctu ſuo quaſi fieri ac terminari.Q uæ uaticinia eorum cum paulatim fama uulgaſ ſet,quoniam prõfani a ſacramento ignorabant quatenus dicerentur: completa iã eſſe ueteribus ſeculis illa omnia putauerunt,quæ utiq; fieri complerię non pote rant homine regnãte.Cum uero deletis religionibus impiis,& ſcelere compreſſo: ſubiecta erit deo terra.

Vates iterdum futura ſic enunciant quaſi iam peracta.

Cedet & ipſe mari uector,nec nautica pinus
Mutabit merces:omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus non uinea falcem.

Verg.loc'

Robuſtus quoq; iam tauris iuga ſoluet arator:
Tunc etiam molli flaueſcet campus ariſta,
Incultiſq; rubens pendebit ſentibus uua,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella:
Nec uarios diſcet mentiri lana colores,
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubẽti Murice:iã croceo mutabit uellera luto;
Spõte ſua ſãdyx paſcẽtes ueſtiet agnos.Ipſę lacte domũ referẽt diſtẽcta capellæ
Vbera:nec magnos metuent armenta leones.

Q uę poeta ſecũdũ Cumeæ Sibyllæ carmina prelocutus ẽ.Erythræa uero ſic ait: οὐδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσσ᾽ ἐν οὔρεσιν ἀμιλλοῦνται. χόρτον παρ᾽ λύγκες τ᾽ ἐρίφοισιν ἅμα βόσκονται. ἄρκτοι σὺν μόσχοισι νόμου καὶ πᾶσι βροτοῖσι. σαρκοβόρος τε λέων φάγεται ἄχυρον παρὰ φάτναις. σὺν βρέφεσίν τε δράκοντες ἀμήτερσι κοιμήσονται: Ideſt:nec lupi cum agnis in montibus dimicabunt.Herbamq; lynces pariter cum hædis paſcentur. Vrſi cũ uitulis ſimul omnibuſq; animalibus carniuorans leo comedet paleas ad præſepia: cum infantibus dracones ſine matribus dormient.Et alio loco de libertate rerum. καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης δώσουσι καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισιν οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέος, λευκοῦ τε γάλακτος καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶ βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων: Ideſt:& tunc gaudium magnũ deus dabit hominibus.Nam & terra:& arbores:& inumerabilia terræ pecora da bunt fructum uerum hominibus uini & mellis dulciſſimi & cãdidi lactis atq; tri tici:quod eſt hominibus optimum omnium.Et alia eodem modo. εὐσεβέων δὲ μόνων ἁγία χθὼν ταῦτα τὰ δ᾽ οἴσει νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ᾽ ἀπὸ πηγῆς καὶ γάλακτος ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις: Ideſt.piorum autem ſola ſancta terra omnia hæc feret fluenta mellis de petra atq; de fonte & lac immortalitatis manabit omnibus iuſtis.Viuent itaq; homines tranquilliſſimam uitam & copioſiſſimam,& regna bunt cum deo pariter,& reges gentium uenient a finibus terræ cum donis ac mu neribus ut adorẽt:& honorificẽt regẽ magnũ:cuius nomẽ erit præclarũ ac uenera bile uniuerſis nationibus,quæ ſub cęlo erũt,& regibus q dominabuntur in terra.

Q uod

¶ Quod non reſtãt ex quarũdã ſcripturaꝝ aſſertione niſi ducenti anni uſq; ad rerum innouatiõem. Et q̃ finis non aderit: niſi Roma deſtructa. Cap. XXV.

HÆc ſunt quæ a prophetis dicũtur, quoꝝ teſtimonia & uerba ponere opus nõ eſſe duxi: qm̃ eẽt infinitũ: nec tãtam rerum multitudinẽ mẽſura libri capet, tã multis uno ſpiritu ſimilia dicẽtibus, ſimulq; ne faſtidiũ legentibus fieret: ſi ex omnibus collecta & tranſlata congerem. Præterea ut ea ipſa quæ dicerẽ nõ nr̃is: ſed alienis lr̃is potiſſimum cõfirmarẽ: doceremq; nõ mõ apud nos: uerũ etiã apud eos ipſos q nos inſectant̃ ueritatẽ cõſignatã teneri quã recuſant agnoſcere. Qui ãt hæc diligẽtius uoluerit: ſcire ex ipſo fonte hauriat, & plura q̃ nos in his libris cõplexi ſumus admirabilia reperiet. Fortaſſe nũc qſpiã reqrat qñ iſta quæ diximus ſint futura: iã ſupeius oñdi. Completis annoꝝ ſex milibus mutationẽ iſtã fieri oportere, & iã ꝓpinquare illũ ſummum cõcluſionis extremæ diem de ſignis quę dicta ſunt a ꝓphetis licet noſcere. Prædixerũt enim ſigna quibus cõſumatio tẽpoꝝ expectanda ſit nobis in ſingulos dies: & timenda. Q ñ tñ cõpleat̃ hæc ſũma, docẽt hi qui de temporibus ſcripſerunt, colligẽtes ea ex litteris ſanctis, & ex uariis hiſtoriis: quantus ſit numerus annoꝝ ab exordio mundi: qui licet uarient, & aliquantulum numeri coꝝ ſumma diſſentiat, omnis tamen expectatio non amplius q̃ ducentorum uidetur annorum. Etiam res ipſa declarat lapſum ruinamq; rerum breui fore niſi quod incolumi urbe Roma nihil iſtius uidet̃ eſſe metuendũ. At uero cũ caput illud orbis ceciderit & pyra eſſe cœperit quod Sibyllæ fore aiunt: quis dubitet ueniſſe iam finem rebus humanis orbiq; terrarũ. Illa eſt enim ciuitas quæ adhuc ſuſtentat oĩa: precanduſq; nobis & adorandus eſt deus cæli: ſi tñ ſtatuta eius: & placita differri poſſunt, ne citius q̃ putemus tyrannus ille abominandus ueniat: qui tantum facinus moliatur: ac lumẽ illud effodiat: cuius interitu mũdus ipſe lapſurus eſt. Nũc ad cætera exequenda redeamus quæ deinceps ſecutura ſunt.

Lactantii uanitas.

Romæ interitu mũdus ipſe lapſurus eſt.

¶ Quod elapſis mille anni aurei ſeculi poſt iudiciũ ſoluet̃ itẽ diabolus: & cõcitabit gẽtes ut ſanctã expugnẽt ciuitatẽ & obſidebũt eã & qũo eã oĩno deus deſtruet, & pœnis æternis tradet, electis hoĩbus trãſlatis ad gloriam angelorum poſt reſurrectionem ſecundam. Cap. XXVI.

DIximus paulo ante in principio regni ſancti fore: ut a deo princeps dæmoniorum uinciatur. Sed idem cum mille anni regni hoc eſt ſeptem milia cœperint determinari ſoluetur denuo: & ex cuſtodia miſſus exibit. At omnes gentes quæ tunc erunt ſub ditione iuſtorum concitabit, ut inferant bellum ſanctæ ciuitati. Et colligetur ex omni orbe terræ innumerabilis populus nationum: & obſidebit & circũdabit ciuitatem: tunc ueniet nouiſſima ira dei ſuper gentes, & debellabit eas uſq; ad imum. Ac primum concutiet terram q̃ ualidiſſime, & a motu eius ſcindentur montes Syriæ: & ſubſident colles in abruptum: & muri omnium ciuitatum concident, & ſtatuet deus ſolem triduo ne occidat: & inflamabit eum: & deſcendet æſtus nimius, & aduſtio magna ſupra perduelles & impios populos: & hymbres ſulphuris: & grandines lapidum: & guttæ ignis, & liqueſcent ſpiritus eorum in calore: &

corpora conterentur in grandine:& ipſi ſe inuicem gladio ferient:replebunt̃ mõtes cadaueribus & cãpi operiẽtur oſſibus. Populus autẽ dei tribus illis diebus ſub concauis terræ occultatus erit donec ira dei aduerſus gẽtes extremũ iudicium terminet̃. Tũc exibunt iuſti de lateribus ſuis,& iuenient oĩa cadaueribus atq; oſſibus tecta Sed & genus oẽ impioꝝ radicitus interibit:nec erit in hoc mundo ulla natio amplius ꝑter ſolã gẽtem dei ium per annos ſeptem ꝑpetes intactæ erũt ſyluæ, nec excidetur de montibus lignũ. Sed arma gẽtiũ cõburẽtur,& iã nõ erit bellum, ſed pax,& requies ſempiterna. Cum uero cõpleti fuerint mille anni renouabit̃ mundus a deo,& cælum cõplicabitur:& terra mutabit̃,& trãſformabit deus homines in ſimilitudinem angelorum,& erunt cãdidi ſicut nix:& uerſabuntur ſemper ĩ cõſpectu oĩpotentis,& domino ſuo ſacrificabũt & ſeruiẽt in æternũ. Eodẽ tꝑe fiet ſe

Reſurrectio ſecunda.

cũda illa & publica omniũ reſurrectio etiã in qua exterminabunt̃ impii ad cruciatus ſempiternos. Hi ſunt qui manufacta coluerunt:q dñm mũdi ac parẽtẽ uel neſcierunt uel abnegauerũt. Sed & dñs illoꝝ cũ miniſtris ſuis cõprehendet̃ ad pœnamq; dãnabit̃ cũ quo pariter oĩs turba impioꝝ pro ſuis facinoribus in cõſpectu angeloꝝ atq; iuſtoꝝ perpetuo igni cremabitur in æternũ. Hæc eſt doctrina ſctõꝝ ꝓphetarum quem chriſtiani ſequimur. Hæc ſapientia noſtra:quã iſti qui fragilia colũt uel inanem philoſophiam tuentur tanquã ſtultitiã uanitatemq; derident:qa nos defendere hanc publice atq; aſſerere non ſolemus. Deo iubente ut quieti ac ſilentes arcanũ eius in abſcondito atq; intra noſtram conſcientiam teneamus. Nec aduerſus iſtos uere profanos: qui non diſcendi ſed arguendi atque illudendi gratia inclementer deum ac religionem eius impugnant,pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim tegique myſterium quam fideliſſime oportet:maxime a nobis qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram ueluti conſcientiam malã criminãtur. Vnde etiam quaſdã execrabiles opiniones de pudicis & innocentibus fingunt:& libenter his quæ finxerunt credunt.

¶ Exhortatio ut oẽs ꝑperẽt ad ſuſcipiẽdã cũ religione ſapiẽtiam,ꝑ quas ad beatiſſimam ꝑueniť æternæ uitæ beatitudinem. Cap. XXVII.

QVoniã decurſis ꝓpoſiti operis ſeptẽ ſpatiis ad metã ꝑuecti ſumus, ſupeſt ut exortemur oẽs ad ſuſcipiẽdã cũ uera religione ſapientiã, cuius uis & officiũ in eo uertit̃;ut contemptis terreſtribus & abiectis erroribus quibus antea tenebamur fragilibus ſeruiẽtes & fragilia cõcupiſcẽtes ad æterna cæleſtis theſauri præmia dirigamur. quę ut capere poſſimus:ꝗprimum omittẽdæ ſunt huius pñtis uitæ illicibiles uoluptates, q̃ aĩas hoĩum ꝑnicioſiſſima ſuauitate deliniunt. Quãta felicitas exiſtimãda eſt ſubtractis his labibus terræ:proficiſci ad illũ æquiſſimũ iudicẽ,parẽtemq; indulgẽtiſſimũq; q pro laboribus requiẽ,pro tenebris claritatẽ:pro terrænis ac breuibus bonis æterna & cæleſtia largiat̃. Qua cũ mercede acerbitates ac miſeriæ,quas ꝑpetimur in hoc mũdo faciẽtes opa iuſtitiæ,cõferri & coæquari nullo mõ pñt. Proinde ſi patiẽtes,ſi beati eẽ uolumus,cogitãda ac ꝓponẽda nobis ſũt nõ tñ Terentiana illa. Molendũ eẽ uſq; in priſtinũ uapulandũ,hãdę compedes. Sed his multo maiora. Carcer,cathenæ:tormenta patienda,ſuſtinendi dolores:mors deniq; ipſa

& ſuſcipienda eſt, & ferenda, cum liqueat conſcientiæ nr̃æ nec fragilem iſtã uoluptatẽ ſine pœna: nec uirtutem ſine diuino p̄mio fore. Vniuerſis igit᷑ oportet operã dare ut ſe ꝗprimũ ad rectam uiã dirigant, ut ſuſceptis operatiſqꝫ uirtutibus huius uitæ laboribus patienter exactis conſolatorem deum habere mereantur. Pater enim noſter ac dominus qui condidit firmauitqꝫ cœlum: q ſolem cũ cæteris ſideribus illuxit: qui libratam magnitudine ſua terram uallauit montibus: mare circundedit: amnibuſqꝫ diſtinxit: & quicqd eſt in hoc opere mũdi conflauit, ac perfecit e nihilo perſpectis erroribus hominũ ducem miſit q nobis iuſtitiæ uiam panderet. Hunc ſequamur omnes, hunc audiamus, huic deuotiſſime pareamus: quoniam ſolus (ut ait Lucretius.) Veridicis hominũ purgauit pectora dictis. Et finem ſtatuit torpedinis atqꝫ timoris: Expoſuitqꝫ bonũ ſummum quo tendimus oẽs. Quid foret: atqꝫ uiã monſtrauit limite ꝓprio: Qua poſſemus ad id recto cõtẽdere curſu. Nec monſtrauit tãtum, ſed etiã preceſſit, ne quis difficultatis gratia iter uirtutis horreret. Deſerat᷑ (ſi fieri) poteſt uia perditiõis & fraudis in qua mors uoluptatis illecebris adopta cælat᷑. Et quãto qſqꝫ ab annis in ſenectutẽ uergẽtibus appropinquare cernit illũ diem: quo ſit ei ex hac uita migrãdum cogitet ꝗ purus abſcedat: ꝗ innocens ad iudiciũ ueniat, non ut faciunt quidã cæcis mentibus nixi: qui iã deficientibus corporis uiribus in hoc admonentur inſtãtis ultimæ neceſſitatis, ut cupidius & ardentius hauriendis libidinibus intendant. Qua ex uoragine liberet ſe qſqꝫ dum licet, dum facultas adeſt: ſeqꝫ ad deũ tota mente cõuertat: ut illum diem ſecurus expectet, quo præſes dominuſqꝫ mundi deus de ſingulorꝫ factis cogitationibuſqꝫ iudicabit. Quæcũqꝫ hic expetunt᷑ non tãtum negligat ſed effugiat potioremqꝫ animam ſuã iudicet ꝗ bona iſta fallacia, quorꝫ incerta & caduca poſſeſſio ẽ. Migrant enim cotidie & multo uelocius exeunt: quam intrauerant. Et tamen ſi nobis uſqꝫ ad ultimum liceat iſtis frui aliis certe relinquenda ſunt. Nihil nobiſcũ ferre poſſumus niſi uitam bene atqꝫ innocenter actam. Ille ad deũ copioſus, ille opulentus adueniet cui aſtabunt continentia, miſericordia: patiẽtia, caritas, fides. Hæc eſt hæreditas noſtra, quæ nec eripi cuiquã poteſt nec transferri ad alium. Et quis eſt qui hæc bona parare ac adquirere ſibi uelit. Veniant qui eſuriunt ut cæleſti cibo ſaturati ſempiternam famem ponant. Veniant qui ſitiunt, ut aquam ſalutarem de perenni cæleſtiqꝫ fonte pleniſſimis faucibus trahant. Hoc cibatu atqꝫ potu dei & cæci uidebunt: & ſurdi audient: & muti loquent᷑: & claudi ambulabũt: & mortui reuiuiſcent: & ſtulti ſapient, & ægroti ualebunt. Quiſqs enim coruptelas terræ uirtute calcauerit hunc arbiter ille ſummus & uerax ad lucem uitamqꝫ perpetuã ſuſcitabit. Nemo diuitiis, nemo faſcibus, nemo etiam regia poteſtate cõfiſus ſit, immortalem iſta non faciunt. Nam quicunqꝫ rationem hominis abiecerit ac p̄ſentia ſecutus in humum ſe ipſe proſtrauerit tanꝗ deſertor domini & imperatoris & patris ſui punietur. Intendamus igitur iuſtitiæ quæ nos ĩſeparabilis comes ad deum ſola perducet. & dũ ſpiritus hos regit artus: infatigabili militia deo militemus, ſtationes uigiliaſqꝫ celebremus. Cõgrediamur cũ hoſte, quẽ nouimus fortiter: ut uictores ac deuicto aduerſario triumphantes præmium uirtutis, quod ipſe promiſit a deo conſequamur.

Liber ſeptimus Finit.

lucretius

Bona fortunæ fallacia.

¶ L. Cœlii Lactantii Firmiani De Ira Dei ad Donatum Liber unus incipit.

Caput primum.

Deum nõ iraſci nec cuiq̃ nocere.

ANimaduerti ſæpe Donate plurimos exiſtimare: quod etiam non nulli philoſophorum putauerunt non iraſci deum, quoniam uel benefica ſit tantũmodo natura diuina: nec cuiq̃ nocere p̃ſtantiſſimæ atq; optimæ congruat poteſtati: uel certe nil curet omnino: ut neq; ex beneficẽtia eius quicq̃ boni pueniat ad nos, neq; ex maleficentia quicquam mali. Q uorum error quia maximus eſt & ad euertendum uitæ humanæ ſtatum ſpectat coarguẽdus eſt a nobis: ne ipſe fallaris impulſus auctoritate hominũ qui ſe putant eſſe ſapientes. nec tamen nos arrogantes ſumus ut comprehenſam noſtro ingenio ueritatem gloriemur. Sed doctrinam dei ſequimur qui ſcire ſolus poteſt & reuelare ſecreta. Cuius doctrinæ philoſophi expertes exiſtimauerũt naturam rerum omnium, cõiectura poſſe dep̃hendi. Q uod nequaq̃ fieri poteſt q̃a mens hominis tenebroſo corporis domicilio circũſepta longe a dei pfectiõe ſummota eſt. Et hoc differt ab humanitate diuinitas q̨ humanitatis eſt ignoratio: diuinitatis ſcientia. V nde nobis aliquo lumine opus eſt ad depellendas tenebras q̃bus offuſa eſt hominis cogitatio: qm̃ in carne mortali agentes noſtris ſenſibus diuinare non poſſumus. Lumen autem mentis humanæ deus eſt: quem qui cognouerit & in pectus admiſerit illuminato corde myſteriũ ueritatis agnoſcet. Remoto aũt deo cæleſtiq; doctrina oĩa erroribus plena ſunt. Recteq; Socrates cum eẽt oĩum philoſophorum doctiſſimus: tñ ut cæterorꝝ argueret inſaniam q ſe aliquid tenere arbitrabãtur ait, ſe nihil ſcire niſi unũ, q̨ nihil ſciret. Intellexit. n. doctrinã illã nihil habere i ſe certi nihil ueri, nec ut putabãt q̃dã diſſimulauit ipſã doctrinã, ut alios refelleret. Sed uidit ex pte aliqua ueritatẽ, teſtatuſq; ẽ ẽt in iudicio (ſicut traditur a Platone) q̨ nulla eẽt hũana ſapĩa: adeo doctrinã qua tũ p̃hi gloriabant̃ contẽpſit deriſit: abiecit: ut idip̃m pro ſumma doctrina profiteret̃ q̨ nihil ſcire didiciſſet. Si ergo nulla ẽ ſapĩa humana: ut Socrates docuit: ut Plato tradidit, apparet eẽ diuinã nec ulli alii q̃ deo ueritatis notitiã ſubiacere. Deus igit̃ noſcendus eſt in quo ſola ueritas eſt. Ille mundi parẽs & cõditor rerꝝ, q̃ oculis non uidet̃: mente uix cernit̃. Cuius religio multis modis impugnari ſolet ab his, qui neq; uerã ſapientiam tenere potuerunt: neq; magni: & cæleſtis arcani comprehendere rationem.

Ignoratio humanitatis eſt.

Socrates philoſophorꝝ doctiſſimus. Scio hoc unũ: q̨ nihil ſcio.

¶ De gradibus per quos ad ueritatem aſcenditur: & qui de ipſis gradibus deiiciantur. Caput. II.

NAm cũ ſint gradus multi per quos ad domiciliũ ueritatis aſcendit̃: nõ ẽ facile cuilibet euehi ad ſummũ. Caligãtibus. n. ueritatis fulgore luminibus qui ſtabilẽ greſſum tenere nõ poſſunt: reuoluunt̃ i planũ. Primus aũt gradus ẽ intelligere falſas religiões & abiicere impios cultus humana manu fabricatos. Secundus uero pſpicere aio q̨ unus ſit deus ſũmus: cuius ptãs ac p̨uidẽtia effecerit a principio mũdũ & gubernet in poſterũ. Tertius cognoſcere miniſtrũ eius ac nunciũ: quẽ legauit in terram

Chriſtus dei miniſter ac nuncius.

quo docente liberati ab errore quo implicati tenebamur formatiq; ad ueri dei cul-
tum iuſtitiam diſceremus. E quibus oibus gradibus (ut dixi) pronus eſt lapſus, &
facilis ad ruinã, niſi pedes incõcuſſa ſtabilitate figant̃. De primo gradu eos excuti
uidemus qui cũ falſa intelligãt, tamen uerum non inueniunt contemptiſq; terrenis
fragilibuſq; ſimulacris non ad colendum ſe deũ conferãt, quem ignorãt, ſed mun-
di elementa mirantes cælum: terram, mare, ſolem, lunam, cæteraq; aſtra ueneran-
tur. Sed imperitiã horum iam coarguimus in ſecũdo diuinarum inſtitutionũ libro.
De ſecundo uero gradu dicimus cadere. qui conſentiunt unum eſſe ſummũ deũ,
idem tñ a philoſophis irretiti, & falſis argumentationibus capti, aliter de unica il-
la maieſtate ſentiunt q̃ ueritas habet: qui aut figurã negãt habere ullã deũ, aut ul-
lo affectu cõmoueri putãt, quia ſit oĩs affectus imbecillitatis, quæ in deo nulla eſt.
De tertio uero hi præcipitant̃, qui cũm ſciant legatũ dei, eundemq; diuini & im-
mortalis tẽpli conditorem, tñ aut non accipiunt eum, aut aliter accipiũt q̃ fides po-
ſcit, quos ex parte iam refutauimus, in quarto ſupradicti operis libro, & refutabi-
mus poſtea diligentius cum reſpondere ad oẽs ſectas cœperimus: quæ ueritatem
dum diſputãt perdiderunt. Nunc uero cõtra eos diſſeremus: qui de ſecundo gra-
du lapſi praua de ſummo deo ſentiunt. Aiunt. n. quidã nec granficari eum quicq̃:
nec iraſci, ſed ſecurum & quietum immortalitatis ſuæ bonis perfrui. Illi uero iram
tollunt, gratiã relinquunt deo. Naturam. n. ſumma uirtute p̃ſtantem & nõ malefi
cam eſſe debere, ita oẽs philoſophi de ira conſentiunt, de gratia diſcrepãt. Sed ut
ad ꝓpoſitã materiã per ordinẽ deſcendat oratio, huiuſmodi facienda nobis & exe
quenda partitio eſt, cum diuerſa & repugnãtia ſint, ira & gratia. Aut ira tribuẽda
eſt deo & gratia detrahenda, aut utrũq; pariter detrahendũ. Aut ira demẽda eſt, &
gratia tribuenda, aut neutrum tribuẽdum. Aliud amplius p̃ter hæc nihil põt cape-
re natura, ut neceſſe ſit in uno iſtorum aliquo uerum quod quæritur inueniri. Conſi-
deremus ſingula, ut nos ad latebras ueritatis & ratio & ordo deducat.

¶ Quod nullus aſſeruit deum iraſci, & gratia non moueri. Cap: III.

PRimũ illud nemo de deo dixit unq̃ iraſci eum tãtũmodo, & gra-
tia nõ moueri. Eſt. n. diſconueniens deo, ut eiuſmodi poteſtate ſit
præditus, qua noceat & obſit: ꝓdeſſe uero ac benefacere neque-
at. Quæ igit̃ rõ, quæ ſpes ſalutis hoĩbus ꝓpoſita eſt, ſi malorum
tantũmodo auctor eſt deus? Quod ſi ſit iã maieſtas illa uenera-
bilis, non ad iudicis poteſtatem, cui licet ſeruare ac liberare, ſed ad tortoris & car-
nificis officium deducitur. Cum autem uideamus nõ modo mala eẽ in rebus hu-
manis, ſed etiã bona, utiq; ſi deus non eſt, auctorem eſſe alterũ neceſſe eſt, qui cõ
traria deo faciat: & det nobis bona. Si eſt, quo noĩe appellãdus ẽ? Cur nobis qui
malefecit notior eſt, q̃ ille qui bene? Si aũt nihil põt eſſe p̃ter deũ abſurdum eſt, &
uanum putare diuinã p̃tãẽ, qua nihil eſt maius, nihil melius nocere, prodeſſe nõ
poſſe, & iõ nemo extitit, qui auderet id dicere: q̃a nec rõnem habet nec ullo modo
põt credi. Quod quia conuenit, tranſeamus & ueritatem alibi requiramus.

Deũ iraſci & gr̃a non moueri incõſentaneum.

¶ Contra Epicurum diſputat, qui negabat deum iraſci, gratificari & omnia pro-
uidere. Caput. IIII.

Epicurus

Deū nec iraſci nec gratia moueri.

Vod ſequit̃ de ſchola Epicuri eſt, ſicut irā in deo nō eē, ita nec gratiā quidē. Nā cū putaret Epicurus alienū eſſe a deo malū facere, qđ ex affectu iracūdiæ plerūq; naſcit̃, ademit ei etiā beneficentiā, qm̄ uidebat cōſequēs eē, ut ſi habeat irā deus, habeat & grām. Itaq; ne illi uitiū cōcederet, etiā uirtutis fecit exptē. Ex hoc inqt beatus & in

Deus nihil curat.

corruptus eſt, qa nihil curat, neq; habet ipſe negociū, neq; alteri exhibet. Deus igitur nō eſt ſi nec mouet̃, quod eſt ꝓpriū uiuētis, nec facit aliqd impoſſibile homini quod ꝓpriū dei, ſi oīno nullā habet uoluntatē, nullū actū, nullā deniq; adminiſtrationē, quæ deo digna ſit. Et quæ maior, & quæ dignior adminiſtratio deo aſſignari pōt, q̄ mūdi gubernatio, q̄ cura uiuētiū, maximeq; generis hūani, cui oīa terrena ſubiecta ſunt? Q uæ igit̃ in deo pōt eē beatitudo ſi ſemp qetus & imobilis torpet? ſi p̄catibus ſurdus, ſi colētibus cæcus? Q uid tā dignū, tā ꝓprium deo, q̄ ꝓuidētia? Sed ſi nihil ꝓuidet, amiſit oēm diuinitatē. Q ui ergo totā uim, totā deo ſubſtātiā tollit, qd aliud dicit niſi deū oīno nō eē? Deniq; M. T. a Poſſidonio dictū re

Epicurum ſēſiſſe nullos deos eſſe.

fert id epicurū ſenſiſſe nullos deos eē: ſed ea quæ de diis locutus ſit: depellēdæ iuidiæ cā dixiſſe. Itaq; uerbis illū deos relinq̄re: re aūt ipa tollere: qbus nullū motum: nullū tribuit offm̄. Q đ ſi ita ē: qđ eo fallacius. qđ a ſapiēte & graui uiro debet eſſe alienū. Hic uero ſi aliud ſenſit, & aliud locutus ē, qd alid appellādus ē q̄ deceptor biliguis: malus & ꝑpea ſtultus? Sed nō erat tā uerſutus Epicurus ut fallēdi ſtudio ita loqret̃, cū ēt ſcriptis ad ęternā memoriā cōſignaret, ſed ignorātia ueritatis errauit. Inductus. n. a pncipio uerisimilitudine unius ſnīæ neceſſario in ea q̄ ſeqbant̃

Deo non conuenit ira.

incurrit. Prima. n. ſnīa fuit ira deo nō cōuenit. Q đ cū illi ueꝝ & iexpugnabile uideret̃ nō poterat cōſequētia recuſari, qa uno affectu amputato ēt cæteros affect9

Deus ſi nō iraſcit̃ gra nō mouet̃

adimere deo neceſſitas ipſa cogebat. Ita q nō iraſcit̃, utiq; nec gra mouet̃, qđ eſt iræ cōtrarium. iā ſi nō ira in eo nec gra ē, utiq;: nec metus, nec lætitia: nec mœror,

Affectus imbecillitatis eſt.

nec miſericordia. V na ē. n. rō cunctis affectibus, una cōmotio, q̄ in deum cadere nō pōt. Q uod ſi nullus affectus in deo ē qa qcqd afficit̃ ibecillū ē, ergo nec cura ullius rei, nec prouidētia ē in eo. Hucuſq; ꝑuenit ſapiētis hoīs diſputatio: cætera q̄ ſequunt̃ obticuit. ſ. qa nec cura ſit in eo nec prouidētia, ergo nec cogitationē aliq̄, nec ſenſum in eo eē ullum, quo efficit̃ ut nō ſit oīno. Itaq; cū gradatim deſcēdiſſet in extrēo gradu cōſtitit, qa p̄cipitiū uidebat. Sed qd prodeſt reticuiſſe ac p̄iculum diſſimulaſſe? Neceſſitas illū uel iuitū cadere coegit. Dixit. n. qd noluit qa argumētū ſic ordinauit, ut ad illud qđ euitabat, neceſſario deueniret. Vides igit̃ quo ꝑue

Epicurus uerbis deos reliquit re ſuſtulir.

niat̃ ira ſublata, & deo adēpta? Deniq; āt nullus id credit, aut admodū pauci & q̄dē ſcelerati ac mali q ſperāt pro peccatis ſuis ipunitatē. Q uod ſi & hoc falſum inuenit̃ nec irā in deo eē, nec gratiā, Veniamus ad illud quod tertio loco poſitū eſt.

¶ Contra Stoicos dicentes in deo eſſe gratiam, ſed non iram. Cap. V.

Deum gr̄a moueri nō aūt ira.

Xiſtimant̃ Stoici, & alii nōnulli aliq̄to melius de diuinitate ſenſiſſe, qui aiūt grām in deo eē, irā nō eſſe. Fauorabilis ac popularis oīo non cadere ī deū hāc aī puſillanimitatē, ut ab ullo ſe læſum putet, qui lædi nō pōt, ut qeta illa & ſancta maieſtas conciteť, ꝑturbet̃: iſaniat quod

Ira quid.

eſt terrenæ fragilitatis. Irā. n. cōmotionem mentis eſſe ac perturbationem, quæ ſit

á deo aliena. Q uod ſi hominem quoq;, qui modo ſit ſapiẽs & grauis ira non deceat (Siquidẽ cũ in animũ cuiuſquã incidit, uelut ſæuia tempeſtas, tantos excitet fluctus, ut ſtatũ mentis immutet, ardeſcant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes cõcrepent: Alternis uultum maculet nũc ſuffuſus rubor, nũc pallor albeſcẽs:) q̃nto magis deũ non deceat tam fœda mutatio? Et ſi homo qui habet imperiũ ac poteſtatem late noceat, per irã. ſanguinẽ fundat, urbes ſubuertat, populos deleat, prouincias ad ſolitudinẽ redigat, quãto magis deũ qui habeat totius generis humani: & ipſius mũdi ptãtem pdituꝝ fuiſſe uniuerſa credibile ſit, ſi iraſceret? Abeſſe igit̃ ab eo tã magnũ, tã pniitioſum malũ oportere, & ſi abſit ab eo ira & cõcitatio, quia & deformis, & noxia eſt, nec cuiq̃ male facit, nihil aliud ſupeſt niſi ut ſit lenis, tranquillus, ꝓpitius, beneficus, cõſeruator. Ita.n. demum & cõis oĩum pater, & optimus, & uere maximus dici poterit, quod expetit diuina cæleſtiſq; natura. Nam ſi inter hoĩes laudabile uidet̃ ꝓdeſſe potius q̃ nocere, uiuificare q̃ occidere, ſaluare q̃ perdere, nec ĩmerito ĩnocẽtia inter uirtutes numerat̃, & qui hæc fecerit diligit̃, ꝑfert̃, ornatur: benedictis oĩbus uotiſq; celebrat̃: Deniq; ob merita & beneficia deo ſimillimus iudicat̃, quãto magis ipſum deũ patrẽ diuinis ꝑfectiſq; uirtutibus ꝑcellẽtẽ, atq; ab oĩ terræna labe ſũmotũ, diuinis & cæleſtibus beneficiis oẽ genus hoĩum ꝓmereri? Specioſe iſta populariterq; dicunt̃, & multos illiciũt ad credendũ. Sed qui hæc cõſentiũt, ad ueritatẽ quidẽ propius accedũt, ſed in parte labuntur naturã rei parũ cõſiderãtes. Nã ſi deus non iraſcit̃ impiis & iniuſtis, nec pios utiq; iuſtoſq; diligit. Ergo cõſtãtior eſt error illoꝝ, qui & irã ſimul & gratiã tollũt. In rebus.n. diuerſis, aut in utrãq; partẽ moueri neceſſe eſt, aut in neutrã. Itaq; qui bonos diligit, & malos non odit, nec bonos diligit, quia & diligere bonos ex odio maloꝝ uenit, & malos odiſſe ex bonoꝝ caritate deſcẽdit. Nemo ẽ qui amet uitam ſine odio mortis, qui appetat lucẽ niſi qui tenebras fugit. Adeo natura iſta cõnexa ſunt, ut alterũ ſine altero fieri nequeat. Si quis dominus habẽs ĩ familia ſeruos bonũ ac malũ, non utiq; aut ambos odit, aut ambos beneficiis & honore proſequit̃, quod ſi faciet, & iniquus & ſtultus eſt. Sed bonum & alloquit̃ amice, & ornat, & domui ac familiæ, ſuiſq; oĩbus rebus ꝑficit: Malũ uero maledictis, uerberibus: nuditate, fame, ſiti, cõpedibus punit, ut & hic exemplo cæteris ſit ad nõ peccãdum: & ille ad ꝓmerẽdũ ut alios metus coherceat, alios honor ꝓuocet. Q ui ergo diligit & odit, qui odit & diligit, ſunt.n. qui diligi debeãt, ſunt qui odio haberi. Et ſicut is qui diligit confert bona in eos quos diligit, ita qui odit: irrogat mala his quos odio habet. Q uod argumẽtũ quia uerũ ẽ diſſolui nullo pacto põt. Vana ergo & falſa eſt ſnĩa eoꝝ, qui alteꝝ deo tribuũt: alterũ detrahũt, nõ minus q̃ illoꝝ qui utrunq;. Sed illi (ut oſtẽdimus) ex parte nõ errãt: ſed id qđ melius eſt ex duobus retinent. Hi uero quos ratio & ueritas argumẽti huius ĩducit falſa oĩno ſnĩa ſuſcepta in maximũ errorẽ cadũt. Nõ.n. ſic oportebat eos argumẽtari, quia deus non iraſcit̃, ergo nec gratia cõmouet̃. Sed ita quia deus gratia mouet̃, ergo & iraſcit̃. Si.n. certum & indubitatũ fuiſſet nõ iraſci deum, tũc & ad illud alterũ ueniri eſſet neceſſe: Cum aũt magis ſit ambiguum de ira, penẽ manifeſtũ de gratia abſurdum eſt: ex ĩcerto certum uelle ſubuertere, cũ ſit promptius de certis incerta firmare.

Irati uult⁹.

Iræ mala.

Deus tranquillus & lenis & ꝓpitius.

Benefici laus.

Bonos q diligit malos odit.

Malos qui nõ odit bonos nõ diligit.

Deũ gra moueri & iraſci.

¶ Quod deus iraſcitur. Cap. VI.

QÆ ſunt de deo philoſophoꝝ ſententiæ. Aliud præterea nihil quiſq̃ dixit. Quod ſi hæc quæ dicta ſunt, falſa eſſe deprehendimus, unū illud extremū ſupereſt in quo ſolo poſſit ueritas inueniri, quod a philoſophis nec ſuſceptū eſt unq̃, nec aliquādo defenſum cōſequens eſſe: ut iraſcatᷣ deus, qm̃ gratia commouetur. Hæc tuenda nobis, & aſſerenda ſnia eſt. In eo.n. ſumma oīs, & cardo religionis pietatiſq; uerſatᷣ, neq; honos ullus deberi poteſt deo, ſi nihil præſtat colenti, nec ullus metus ſi non iraſcitᷣ non colenti.

¶ Quod philoſophi errant, & quod homines ab aliis animātibus maxime differunt religione, quæ hominis eſt propria. Cap. VII.

CVm ſæpe ph̄i per ignorantiā ueritatis a rōne deſciuerint atq; in errores inciderint inextricabiles. Id.n. ſolet his euenire, qđ uiatori uiā neſciēti, & nō fatenti ſe ignorare dum uagatᷣ, dum percontari obuios erubeſcit. Illud tñ nullus philoſophus aſſeruit unq̃ nō nihil inter hoiem & pecudē intereſſe, nec oīno quiſq̃ modo ſapiēs, qui uel leuiter rōnale aīal cū mutis & irrationabilibus coæquarit, quod faciunt quidam imperiti atq; ipſis pecudibus ſimiles: qui cum uētri ac uoluptati ſe uelint tradere: aiunt eadem ratione ſe natos, qua uniuerſa quæ ſpirant: quod dici ab homine nefas eſt. Quis.n. tam indoctus ut neſciat? Quis tam imprudens: ut non ſentiat aliquid ineſſe in hoie diuini? Nondū uenio ad uirtutes animi & ingenii, quibus hoīs manifeſta cognitio eſt. Nonne ipſius corpis ſtatus & oris figura declarat nō eſſe cū mutis pecudibus æquales? Illarū natura in humū pabulūq; proſtrata eſt, nec habet quicq̃ cōe cū cælo quod nō intuetᷣ. Homo aūt recto ſtatu, ore ſublimi ad contēplationē mundi excitatus cōfert cū deo uultū, & rationē cognoſcit. Propterea nullū eſt aīal (ut ait Cicero) præter hoiem, quod hēat aliquā notitiā dei. Solus.n. ſapientia inſtructus eſt, & religionē ſolus intelligit, & hæc eſt hoīs atq; mutoꝝ, uel p̄cipua, uel ſola diſtantia. Nam cætera quæ uidentᷣ hominis eē ꝓpria, & ſi nō ſint talia in mutis, tñ ſimilia uideri poſſunt. Proprius hoīs ſermo eſt, tñ & in illis quædā ſimilitudo ſermonis. Nā & dignoſcūt inuicē ſe uocibus, & quū iraſcuntur, edūt ſonū iurgio ſimile, & cū ſe ex interuallo uidēt, gratulādi officiū uoce declarāt. Nobis quidē uoces eoꝝ uidentur incognitæ, ſicut illis fortaſſe noſtræ. Sed ipſis qui ſe intelligunt uerba ſunt. deniq; in omni affectu certas uocis notas exprimunt quibus habitū mētis oſtēdāt. Riſus quoq; eſt hoīs ꝓprius, & tñ uidemus in aliis aīalibus quædā ſigna lætitiæ: cū ad luſum geſtiūt: aures admulcēt: rictū contrahūt, frontē ſerenāt: oculos in laſciuiā reſoluunt. Quid tā ꝓpriū homini q̃ ratio & ꝓuidentia futuri? At qui ſunt aīalia quæ latibulis ſuis diuerſos & plures exitus pandāt: ut ſi quod periculū iciderit, fuga pateat obſeſſis: qđ nō facerēt: niſi ineſſet illis intelligētia & cogitatio. Alia ꝓuidēt in futuꝝ, ut ingētē formicæ farris aceruū cōportāt, hyemis memores, tectoq; reponūt, ut apes quæ natale ſolū & certos nouere penates. Vētureq; hyemis memores, æſtate laborē. Experiuntᷣ, & in mediū quæſita reponūt: lōgū eſt ſi exeq uelim quæ a ſingulis generibus aīaliū fieri ſoleāt humanæ ſellertiæ ſimillima. Qđ ſi hoꝝ oium quæ aſcribi homini ſolēt in multis

Hoies eadem rōne natos qua uniuerſa q̃ ſpirant.

Hō tantū dei notitiā habet.

Sermo hominis proprius.

Aialia muta habent ſimilitudinē quādā ſermonis.

Riſus hoīs proprius.

Aialibus mutis ineſ ſe rationē.

Formica futuri prouida.

Apū ſolertia.

quoq;

quoq; deprehenditur ſimilitudo, apparet ſolam eſſe religionem cuius in mutis uel brutis, nec ueſtigium aliquod, nec ulla ſuſpitio inueniri pōt. Religionis.n.eſt propria iuſtitia quæ nullū aliud aīal attingit. Homo.n.ſolus imperat, cætera ſibi cōciliata ſunt. Iuſtitiæ aūt dei cultus aſcribitur, quē qui non ſuſcipit, hic a natura hoīs alienus uitā pecudū ſub humana ſpē uiuit cū uero a cæteris aīalibus hoc penē ſolo differamus, ꝙ ſoli oīum diuinā uim poteſtatēq; ſentimus. In illis autē nullus ſit intellectus dei, certe illud fieri nō pōt ut in hoc uel muta plus ſapiant uel humana natura deſipiat. Cum homini ob ſapiētiā, & cuncta quæ ſpirant: & omnis rerū natura ſubiecta ſit. Quare ſi ratio, ſi ius hoīs hoc præcellit & ſuperat cæteras aīantes: ꝙ ſolus notitiam dei capit, apparet religionem nullo modo poſſe diſſolui.

Religio hoīs ꝓpria

¶ Cōtra Epicurū religionē ſubuertētē, & ꝙ religio ſit habēda. Cap. VIII.

DIſſoluitur autem religio ſi credamus Epicuro illa dicenti:

Omnis enim per ſe diuum natura neceſſe eſt:
Immortali æuo ſumma cum pace fruatur.
Semota a nr̄is oculis ſeiūctaq; lōge. Iā priuata dolore oī priuata periclis Ipſa ſuis pollēs opibus nil īdiga nr̄i. Nec bn̄ pro meritis capitur: nec tāgit̃ ira.

Lucretii locus.

Quæ cū dicit utrū aliquē cultū deo putat eē tribuēdū? an euertit oēm religionē? Si.n.deus nihil unq̃ boni tribuit, ſi colentis obſeqo nullā grām refert: quid tam uanū tam ſtultū, q̃ tēpla ædificare ſacrificia facere dona conferre rem familiarem minuere, ut nihil aſſequamur? At.n.naturā excellentem honorari oportet. Quis honos deberi pōt nihil curāti & ingrato? An aliqua rōne obſtricti eſſe poſſumus ei qui nihil habeat cōmune nobiſcum? Deus (īquit Cicero) ſi talis eſt ut nulla gratiā, nulla hominū caritate teneatur: ualeat. Quid.n.facere ꝓpitius homini pōt? quid cōtemptius dici potuit in deum? Valeat inquit.i.abeat & recedat qn̄ prodeſſe nulli pōt. Quod ſi negocium deus nec habet, nec exhibet, cur nō ergo delinquamus quotiens hoīum conſcientiam fallere licebit, ac leges publicas circūſcribere? Vbicunq; nobis latēdi occaſio arriſerit, auferamus aliena, uel ſine cruore, uel etiam ſanguine, ſi præter leges nihil eſt amplius quod colēdū ſit. Hæc dum ſentit Lucretius, religionem funditus delet, qua ſublata cōfuſio ac perturbatio uitæ ſequitur. Quod ſi religio tolli nō poteſt ut & ſapientiam retineamus, qua cōis uita ſit tutior, qūo religio ipſa ſine metu tueri, aut cuſtodiri poteſt. Quod.n.non metuit̃: cōtēnitur: quod cōtēnitur utiq; non colitur. Ita fit ut religio, & maieſtas, & honor, metu conſtet. Metus aūt nō eſt ubi nullus iraſcitur. Siue igit̃ gratiam deo, ſiue iram, ſiue utrūq; detraxeris, religionem tolli neceſſe eſt, ſine qua uita hominum ſtultitia, ſcelere, īmanitate cōpletur. Multum.n.refrænat hoīes conſcientia, ſi credamus nos in conſpectu dei uiuere, ſi non tantum quæ gerimus uideri deſuper, ſed etiam quæ cogitamus aut loquimur audiri a deo putemus. At enim prodeſt id credere (ut quidā putāt) non ueritatis gratia, ſed utilitate, quoniā leges cōſciētiā punire nō poſſunt: niſi aliquis deſuper error īpediat ad cohibēda peccata. Falſa eſt igit̃ oīs religio, & diuinitas nulla eſt. Sed a uiris prudētibus uniuerſa cōfecta ſunt, quo rectius īnocētiuſq; uiuat̃. Magna hæc & a materia quā ꝓpoſuimus aliena quæſtio eſt. Sed quia neceſſario incidit debet quāuis breuiter attingi:

Cicer. loc⁹

Valeat qd.

Religio ſine metu cuſtodiri nō pōt.

Maieſtas & honor metu conſtant.

Cōſciētia refrænat homines.

¶ Varias opiniones de mundi opificio & gubernatiõe enumerat. Cap. IX.

Protagoras deos i dubium reuocauit.

CVm ſentẽtiæ philoſophorꝫ prioris tpis de ꝓuidẽtia conſenſiſſent, nec ulla eſſet dubitatio, quin mundus a deo & ratione eſſet inſtructus & rõne regeret: Primus oium Protagoras extitit tẽporibus Socratis qui ſibi diceret nõ liquere utrũ eſſet aliqua diuinitas nec ne. Quæ diſputatio eius adeo impia & contra ueritatẽ: & religione iudicata eſt, ut & ipm Atheniẽſes expulerint ſuis finibus, & libros eius quibus hæc continebãtur in concione exuſſerint. De cuius ſentẽtia non eſt opus diſputare quia nihil certi pronunciauit. Poſt hæc Socrates & auditor eius Plato, & qui de ſchola, Platonis tanq̃ riuuli diuerſas in partes profluxerunt: Stoici & ꝑipatetici in eadem fuere ſnia qua priores. poſtea uero Epicurus deũ quidẽ eſſe dixit, qa neceſſe ſit eſſe aliqd in mundũ ꝓſtãs, & eximiũ, & beatũ ꝓuidentiã tñ nullã. Itaq; mundũ ipſum nec rõne ulla, nec arte, nec fabrica inſtructũ. Sed naturã rerũ quibuſdã minutis ſeminibus & inſecabilibus conglobatã. Quo qd repugnãtius dici poſſit non uideo. Et. n. ſi eſt deus: utiq; prouidẽs eſt ut deus, nec aliter ei põt diuinitas attribui, niſi, & præterita teneat, & præſentia ſciat & futura ꝓſpiciat. Cum igit̃ prouidentiã ſuſtulit, etiã deũ negauit eẽ. Cum aũt deum eſſe ꝓfeſſus eſt, & ꝓuidẽtiã ſimul eſſe cõceſſit. Alterũ. n. ſine altero nec eẽ proſus nec itelligi põt. Verũ his poſtea tpibus qbus iã pħia defloruerat: extitit athenis qdã Diagoras qui nullum eẽ oĩno deũ diceret ob eãq; ſnĩam noĩatus eſt atheos. Itẽ Cyrænæus Theodorus ambo quia nihil noui poterãt reperire oĩbus iã dictis & inuẽtis maluerũt contra ueritatẽ id negare in quo priores uniuerſi ſine ambiguitate cõſenſerãt. Hi ſunt qui tot ſeculis & igeniis aſſertã, atq; defenſam ꝓuidẽtiã calũniati ſunt. Quid ergo utrꝫ ne iſtos minutos & inermes philoſophos ratione an uero ueritate ꝓſtãtium uirorꝫ reſellemus an potius utroq;? Sed ꝓperãdũ eſt ne lõgius a materia deuaget̃ oratio.

Prouidentiã ſuſtulit Epicurus.

Diagoras atheos.

¶ Quod mundus dei prouidẽtia factus ſit, & gubernetur. Cap. X.

QVi nolũt diuĩa ꝓuidẽtia factũ eẽ mũdũ: aut principiis ĩter ſe temere coeũtibus dicũt eẽ cõcretũ, aut repẽte natura extitiſſe. Naturam uero (ut ait Straton) habere in ſe uim gignẽdi & uiuendi, ſed eam nec ſenſum habere ullũ nec figurã. ut itelligamus oĩa qua ſua ſpõte eſſe generata nullo artifice nec auctore. Vtrũq; uanũ & ĩpoſſibile. Sed hoc euenit ignorãtibus ueritatẽ: ut quiduis potius excogitẽt q̃ id ſentiãt qd rõ depoſcit. Primũ minuta illa ſemina quorꝫ concurſu totũ eẽ mũdũ loquunt̃: ubi aut unde ſint q̃ro? quis illa uidit unq̃? quis ſenſit? quis audiuit? An ſolus Leucippus oculos habuit? ſolus mẽtẽ? Qui profecto ſolus oium cæcus, & excors, fuit, qui ea loqueretur: quæ nec æger quiſq̃ delirare nec dormiens poſſet ſomniare? Quattuor elemẽtis conſtare oĩa philoſophi ueteres diſſerebãt. Ille noluit: ne alienis ueſtigiis uideretur inſiſtere. Sed ipſorum elemẽtorum alia uoluit eſſe primordia, quæ nec uideri poſſint, nec tangi, nec ulla corporis parte ſentiri. Tam minuta ſunt inquit, ut nulla ſit acies ferri tam ſubtilis, qua ſecari ac diuidi poſſint. Vnde illis nomen impoſuit atomorꝫ. Sed occurrebat ei q̃ ſi una eſſet oĩbus eadẽq; natura, non poſſent res efficere diuerſas tanta uarietate, quãtã uidemus ineſſe mundo.

Mundũ ex atomis cõcretũ: aut natura repente extitiſſe.

Natura qd

Atomos excogitauit Leucippus.

Atomi unde.

Dixit

Dixit ergo læuia eſſe, & aſpera, & rotūda, & angulata, & hamata. Q uāto melius
fuerat tacere q̄ in uſus tam miſerabiles, tam inanes habere linguā, & quidem uere
or ne non minus delirare uideatur qui hęc putet refellenda. Reſpondeamus tñ ue
lut aliqua dicenti. Si læuia ſunt, & rotunda utiq; non poſſunt inuicē ſe apprehēde
re, ut aliquod corpus efficiāt, ut ſi quis milium uelit in unā coagmentationem con
ſtringere, læuitudo ipſa granoꝝ in maſſam coire non ſinat. Aſpera inquit, & angu
lata ſunt & hamata, ut poſſint cohærere. Diuidua ergo & ſecabilia ſunt. Hamis
enim neceſſe eſt, & angulos eminere, ut poſſint amputari, ita qđ amputari ac di
uelli pōt; & uideri poterit & teneri. Hæc inquit per inane irrequietis motibus uoli
tant: & huc atq; illuc ferūtur, ſicut pulueris minutias uidemus in ſole cū per fene
ſtrā radios ac lumē immiſerit. Ex his arbores, & herbæ, & fruges oēs oriunt̄, ex his
aīalia & aqua & ignis, & uniuerſa gignunt̄, & rurſus i eadē reſoluunt̄. Ferri hoc
pōt quādiu de rebus paruis agitat̄: ex his etiā mundus cōpletus eſt. Impleuit nu
merū perceptæ īſaniæ ut nihil ulterius adiici poſſet: ſed inuenit tñ ille qđ adderet.
Q uoniā eſt omne inqt infinitū nec pōt quicq̄ uacare: neceſſe eſt ergo innumerabi
les eſſe mundos. Q uæ tāta uis fuerat atomoꝝ, ut moles tā inextimabiles ex tā mi
nutis conglobarent̄? Ac primū requiro quæ ſit iſtoꝝ ſeminū, uel ratio uel origo.
ſi.n. ex illis ſunt oīa: ipſa igitur unde eſſe dicemus? quæ natura tātā copiā ad effici
endos innumerabiles mundos ſubminiſtrauit. Sed cōcedamus, ut impune de mun
dis delirauerit, de hoc loquamur in quo ſumus, & quem uidemus: Ait omnia indi
uiduis corpuſculis fieri, ſi hoc ita eſſet nulla res unq̄ ſui generis ſemine indigeret,
ſine ouis alites naſcerentur; ac oua ſine partu. Item cætera uiuentia ſine coitu arbo
res & quæ gignuntur e terra propria ſemina non haberent, quæ nos cottidie tra
ctamus & ſerimus. Cur ex frumento ſeges naſcitur, & rurſus ex ſegete frumētū?
Deniq; atomorum coitio & cōglobatio efficeret omnia: & in aere uniuerſa cōcre
ſcerēt, ſiquidem per innane atomi uolitāt, cur ſine terra, ſine radicibus, ſine humo
re, ſine ſemine non herbæ: non arbor, non fruges oriri aut generari poſſunt? Vn
de apparet nihil ex atomis fieri, quādoquidē una quæq; res habet propriā certāq;
naturā: ſuum ſemen, ſuam legem ab exordio datam. Deniq; Lucretius quaſi obli
tus atomorum quos aſſerebat, ut redargueret eos, qui dicūt ex nihilo fieri omnia
his argumentis uſus eſt, quæ contra ipſum ualerent: ſic enim dixit:
Nā ſi de nihilo fierēt ex oībus rebus: Omne genus naſci poſſet, nil ſemīe egeret.
Item poſtea. Nil igitur fieri de nilo poſſe putandum eſt.
Semine qñ opus eſt rebus quo quæq; creatæ Aeris in teneras poſſint pferrier au
ras. Q uis hūc putat habuiſſe cerebrum, cum hæc diceret nec uideret ſibi eſſe cō
traria? Nihil enim per atomos fieri exinde apparet, q̄ ſemē cuiuſq; rei certum eſt
niſi forte & ignis & aquæ naturam ex atomis eſſe credemus. Q uid q̄ duriſſimi ri
goris materiæ: ſi ictu uehemētiore collidātur ignis excutitur? Num in ferro aut ſi
lice atomi latēt? Q uis incluſit? Aut cur ſua ſpōte nō emicant? aut quomodo ſemi
na ignis in materia frigidiſſima pmanere potuerunt? Omitto ſilicē ac ferrū. Orbē
uitreū plenū aquæ ſi tenueris in ſole, de lumine quod ab aqua refulget, ignis accē
ditur, etiam in duriſſimo frigore. Num etiā in aqua ignē eē credēdū eſt? atqui de

Atomi irrequietis motib' p inane uolitant.

Mundos eē innumerabiles.

Lucretii locus.

ſole ignis ne æſtate quidem accendi poteſt. Si cæræ inhalaueris, uel ſi uapor leuis
aliquid attigerit, aut cruſtã marmoris: aut laminã, paulatim per minutiſſimos ro/
res aqua concreſcit. Item de halitu terræ aut maris nebula exiſtit, quæ aut diſper/
ſa humefacit quicquid texerit, aut collecta in arduos mõtes in ſublime uẽto rapta,
ſtipatur in nubem atq; hymbres maximos deiicit. Vbi ergo dicimus liquores na/
tos eſſe? Num in uapore: num in halitu num in uento: Atqui nihil põt conſiſtere
in eo quod nec tãgitur nec uidetur. Q uid ergo de aíalibus loquar, in quorum cor/
poribus nihil ſine rõne, ſine ordine, ſine utilitate, ſine ſpecie figuratum uidemus?
Adeo ut ſollertiſſima & diligẽtiſſima oĩum partium mẽbrorũq; deſcriptio caſum
ac fortunã depellat. Sed putemus artus & oſſa, & neruos, & ſanguinẽ de atomis
poſſe cõcreſcere. Q uid ſenſus, cogitatio, memoria, ingeniũ, quibus ſeminibus co/
agmẽtari poſſunt? minutiſſimis inquit. Sunt ergo alia maiora. Q uomodo igitur
inſecabilia? Deniq; ſi ex inuiſibilibus ſunt quæ uidentur, cur igitur nemo uidet?
Sed ſiue inuiſibilia quæ ſunt in hoĩe cõſideret, ſiue tractabilia quæ ueniũt ſub aſ/
pectũ rõne utraq; cõſtare quis non uidet? Q ũo ergo ſine rõne coeuntia poſſunt
aliquid efficere rationale? Videmus.n. nihil eſſe in oĩ mundo, quod nõ habeat in
ſe maximã mirabileq; rationẽ. Q uæ quia ſupra hoĩs ſenſum & ingenium eſt: cui
rectius q̃ diuinæ prouidẽtiæ tribuenda eſt, an ſi ſimulacrum hoĩs & ſtatuam ratio
& ars fingit, ipſum hoĩem de fruſtis temere concurrentibus fieri putabimus? Et
quid ſimile ueritatis in ficto, cũ ſumum & excellẽs artificiũ nihil aliud niſi umbrã
& extrema corpis lineamẽta poſſit imitari? num potuit humana ſollertia dare ope/
ri ſuo aut motũ aliquẽ, aut ſenſum? Omitto ſenſum uidẽdi, audiẽdi, odorãdi, cæ/
terorũq; membro℞, uel apparentiũ, uel latentiũ mirabiles utilitates. Q uis artifex
potuit aut cor hoĩs, aut uocem, aut ipſam fabricare ſapientiã. Q uiſq̃ ne igit' ſanus
exiſtimat, quod homo rõne & cõſilio facere nõ poſſit, id cõcurſu atomorũ paſſim
cohærentiũ perfici potuiſſe? Vides in quæ deliramẽta inciderunt dum nolũt effe/
ctionẽ curãq; rerum deo dare? Concedamus tñ his ut ex atomis fiant quæ terrena
ſunt, num etiã cæleſtia? Deos aiunt incorruptos, æternos, beatos eſſe, ſoliſq; dant
Deos ex Atomo℞ concurſu nõ eſſe cõcretos. immunitatẽ, ne cõcurſu atomorũ concreti eſſe uideantur. Si.n. deos quoq; ex illis
cõſtituiſſent diſſipabiles fierẽt ſeminibus aliqñ reſolutis atq; in naturã ſuã reuertẽ/
tibus. Ergo ſi eſt aliqd quod atomi nõ effecerint, cur nõ cætera eodẽ mõ intelliga/
mus? Sed quæro anteq̃ mundũ primordia iſta generarent: cur ſibi dii habitaculũ
non ædificauerunt? Videlicet niſi atomi coiſſent cælumq; feciſſent, adhuc dii per
medium in aere pẽderẽt. Q uo igit' cõſilio qua rõne de cõfuſo aceruo ſe atomi cõ/
gregauerunt: ut ex aliis inferius terræ cõglobarent: cælũ deſuper tenderet: tanta
ſiderũ uarietate diſtinctũ, ut nihil unq̃ excogitari poſſit ornatius? Tanta ergo qui
uideat & talia, põt exiſtimare nullo effecta eſſe cõſilio, nulla puidentia, nulla rõne
diuina: ſed ex atomis ſubtilibus exiguis concreta eſſe tanta miracula? Nonne pdi/
gio ſimile eſt aut natũ eſſe hoĩem qui hæc diceret, aut extitiſſe qui crederẽt: ut De/
Mundum natura ef/ fectum. mocritũ, qui auditor eius fuit: uel Epicurũ in quem uanitas oĩs de Leucippi fonte
pfluxit? At.n. (ſicut alii dicũt) natura mũdus effectus eſt, quæ ſenſu & figura ca/
ret. Hoc uero multo eſt abſurdius. Si natura mundũ fecit, conſilio, & rõne feceri/
neceſſe

neceſſe eſt. Is enim facit aliquid, q aut uolūtatem faciendi habet, aut ſcientiam. Si caret ſenſu ac figura quō pōt ab ea fieri, quod & ſēſum habeat & figurā? Niſi forte qs arbitret aīaliū fabricā, tā ſubtiliter a nō ſentiēte natura formari animariq́ potuiſſe, aut iſtā cæli ſpetiē tā prouidenter ad utilitates uiuētiū tēperatā, neſcio quo caſu, ſine cōditore: ſine artifice ſubito extitiſſe. Siqd inquit eſt Chryſippus qd efficiat ea, quæ hō licet rōne ſit prædiuts: facere non poſſit id profecto ē maius: & fortius, & ſapientius homine. Homo aūt nō pōt facere cæleſtia: ergo illud quod hæc efficiet uel effecerit: ſuperat hoīem arte: conſilio, prudētia, poteſtate. Quis igitur poteſt eē niſi deus?

Mundum a deo fabricatum.

Natura uero quā ueluti matrē eē rerū putant, ſi mentē nō habet nihil efficiet unq̄, nihil moliet. Vbi enim nō eſt cogitatio, nec motus eſt ullus nec efficacia. Si aūt cōſilio utit ad incipiendū aliquid, rōne ad diſponendū: arte ad efficiendū, uirtute ad cōſumandum: ptāte ad regendum & cōtinendū, cur natura potius q̄ deus nominet? Aut ſi concurſus atomoꝝ uel carēs mente natura ea quæ uidemus effecir, q̄ro cur facere cælū potuerit: & urbē aut domū non potuerit? cur montes marmoris fecerit, colūnas & ſimulacra non fecerit? At q potuerant atomi etiā ad hæc efficienda cōcurrere, ſiquidē nullā poſitionē relinquunt quā non experiant. Nam de natura q̄ mentem non habeat non eſt mirādum: q hæc facere oblita ſit. Quid ergo eſt? Vtiq́ deus cum incoharet hoc opus mūdi, quo nihil poteſt eſſe nec diſpoſitius ad ordinē: nec aptius ad utilitatē: nec ornatius ad pulchritudinem, nec maius ad molē, q̄ fieri ab hoīe non poterāt fecit ipſe, in qbus etiā hoīem ipm cui particulā de ſua ſapīa dedit, & inſtruxit eū ratione quātū fragilitas terræna capiebat: ut ipſe ſibi efficeret: q̄ in uſus ſuos eſſent neceſſaria.

Natura rerū mater.

Mundo nihil ordinatius nihil aptius: nihil pulchrius nihil maius.

Si uero in huius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidentia eſt, quæ regat, nullus deus q̄ adminiſtret, nec omnino ſenſus ullus in hac reꝝ natura pollet: Vn̄ igit mens hūana tā ſollers: tam intelligens orta eſſe credet? Si.n. corpus hoīs ex humo factum eſt, un̄ homo nomen accepit? Aīus ergo q ſapit, rector eſt corporis, cui membra obſequunt tanq̄ regi & imperatori, q nec aſpici: nec cōphendi poteſt, non potuit ad hoīem niſi a ſapiente natura puenire. Sed ſicut omne corpus mens & aīus gubernat: ita & mundum deus. Nec.n. ueriſimile ē, ut minora & humilia regimē hēant: maiora & ſumma non hēant. Deniq́ M. Cicero in Tuſculanis & in conſolatione, aīoꝝ inqt nulla in terris origo inueniri poteſt. Nihil eſt inqt in animis mixtum atq́ concretum: aut qd ex terra natum atq́ factum eē uideat, nihilq́ humidum aut flabile: aut igneum. His.n. naturis nihil ineſt: qd uim memoriæ mētis cogitationis habeat, quo & pterita teneat: & futura puideat: & cōplecti poſſit pn̄tia, q̄ ſola diuina ſunt. Nec etiā inueniunt unq̄ un̄ ad hoīem uenire poſſint, niſi a deo.

Homo unde.

Cic.

Animorū origo cæleſtis.

Exceptis igit duobus tribuſue calumniatoribus uanis: cum conſtet diuina prouidentia mundum regi ſicut & factus eſt, nec ſit quiſquā qui Diagoræ Theodoriq́ ſententiā, uel Leucippi inane commentum, uel Democriti Epicuriq́ leuitatem pferre audeat auctoritati, uel illorum ſeptem priorum: qui ſunt appellati ſapientes, uel Pythagoræ, uel Socratis uel Platonis: cæterorumq́ philoſophorum: qui eſſe prouidentiam iudicauerunt. Falſa igitur eſt illa ſententia: q̄ putant terroris ac metus gratia religionem a ſapientibus inſtitutam quo ſe homines imperiti a pecca-

Religio terroris grā a ſapientibus inſtituta.

tis abſtinerent,quod ſi uerum ſit,ergo deriſi ab antiqs ſapiẽtibus ſumus: quod ſi
fallendi noſtri atq; adeo totius generis humani cauſa cõmentati ſunt religionem,
ſapiẽtes igitur non fuerũt:quia in ſapiẽtẽ non cadit mẽdacium.Sed ut fuerint ſa-
Mendaciũ non cadit in ſapiẽtẽ.
piẽtes:quæ tanta felicitas mentiẽdi:ut non tantũmõ indoctos, ſed Platonẽ quoq;
ac Socratem fallerent:& Pythagoram, Zenonem, Ariſtotelem maximarum ſe-
ctarum principes tã facile deluderent? Eſt igitur diuina prouidẽtia ut ſenſerũt hi
hoies:quos nomiaui cuius ui ac poteſtate omnia quę uidemus:& facta ſunt:& re
guntur.Nec.n.tãta rerũ magnitudo,tanta diſpoſitio,tãta in ſeruãdis ordinibus tẽ-
poribusq; conſtantia:aut olim potuit ſine prouido artifice oriri : aut conſtare tot
ſeculis ſine incola potẽti,aut in perpetuum gubernari ſine perito rectore, qd ra-
tio ipſa declarat.Q uicquid eſt enim quod habet rationem,ratione ſit ortum neceſ
ſe eſt.Ratio autem ſentientis ſapientiſq; naturæ,nihil aliud poteſt eſſe q̃ deus.Mũ
Mundũ a deo factũ.
dus aũt qm̃ rõnem hẽt qua & regit̃ & conſtat:ergo a deo factus eſt. Q uod ſi eſt
conditor rectorq; mundi deus,recte igit̃ ac uere religio conſtituta eſt.Auctori.n.
rerum parentiq; communi honos ueneratioq; debetur.

¶ Vtrũ unius dei an pluriũ deorũ ꝓuidẽtia mũdus regat̃ & conſtet. Cap. XI.

Q Voniã cõſtitit de ꝓuidentia, ſequit̃ ut doceamus utrum ne multorũ
eſſe credẽda ſit an potius unius.Satis(ut opinor)docuimus,uel oñdi
Deũ unũ eſſe nõ plures.
mus in nr̃is inſtitutionibus::deos multos eẽ nõ poſſe:ꝙ diuina uis ac
ptãs ſi diſtribuat̃ in plures:diminuit̃ utiq; & mortalis ẽ.Si uero mor
talis non eſt,nec minui nec diuidi põt.Deus igit̃ unus eſt in quo uis & ptãs cõſu-
mata eſt,nec minui põt nec augeri.Si aũt ſunt multi,dum habent ſinguli poteſta-
tis aliqd ac numinis ſumma ipſa decreſcit,nec poterũt ſinguli habere totũ quod ẽ
cõe,cum pluribus:unicuiq; tantũ deerit,quãtũ cæteri poſſidebũt.Non pñt igit̃ in
hoc mũdo multi eẽ rectores:nec in una domo multi dñi:nec in naui una multi gu
bernatores:nec in armẽto aut grege duces multi,nec ĩ uno regimine multi reges.
Sed nec in cęlo quidem multi ſoles eſſe poterũt:ſicut nec animę plures in uno cor
pore:adeo in unitate natura uniuerſa conſentit.Q uod ſi mundum Spiritus ĩtus
Vir.
alit,totãq; infuſa per artus Mẽs agitat molẽ:& magno ſe corpore miſcet.Apparet
teſtimonio poetæ unum eſſe mundi habitatorem deũ.Siqdẽ corpus omne niſi ab
una mente incoli,regiq; non põt.Omnem igit̃ diuinã ptãtem neceſſe eſt in uno eẽ
cuius nutu & ĩperio regant̃ oĩa:& iõ tãtus eſt ut ab hoĩe nõ poſſit aut uerbis enar
rari,aut ſenſibus æſtimari.Vñ igit̃ ad hoĩes opinio multorũ deorũ ꝑſuaſione ꝑue-
nit? Nimirũ hi omnes q colũt̃ ut dii:hoĩes fuerũt,& iidem primi ac maximi reges:
ſed eos aut ob uirtutem qa ꝓfuerant hominũ generi:diuinis honoribus affectos
eſſe poſt mortem,aut ob beneficia & inuenta,qbus humanã uitã excoluerãt:im-
mortalem memoriã cõſecutos qs ignorat? Nec tm̃ mares,ſed & fœminas. Q d̃
cum uetuſtiſſimi Græciæ ſcriptores,quos illi theologos nuncupant:tum etiã Ro
mani græcos ſecuti & imitati docent quorũ præcipue Euhemerus ac noſter Enni-
us:q̃ eorũ omnium natales,coniugia:progenies:imperia,res geſtas,obitus:ſimu-
Tullius
lacra demonſtrant.Et ſecutus eos Tullius tertio de natura deorum libro diſſoluit
publicas religiones:ſed tamen ueram quam ignorabat:nec ipſe nec alius qſquã
potuit

potuit inducere. Adeo & ipſe teſtatus eſt falſum quidem apparere ueritatẽ tamen latere. Vtinã inquit tam facile uera inuenire poſſem, q̃ falſa cõuincere. Quod quidem non diſſimulanter ut Academicus ſed uere atq; ex animi ſententia proclamauit, quia ueritas humanis ſenſibus erui non põt, quod aſſequi ualuit humana ꝓuidentia, id aſſecutus eſt, ut falſa detegeret. Quicqd.n. fictũ & cõmẽtitiũ: qa nulla rõne ſubnixũ eſt facile diſſoluit̃. Vnus eſt igit̃ princeps & origo reꝝ deus: ſicut Plato in Timæo & ſenſit & docuit, cuius maieſtatẽ tãtã eẽ declarat: ut nec mente cõprehẽdi: nec lingua exprimi poſſit. Idẽ teſtat̃ Hermes, quẽ Ci. ait ĩ nũero deoꝝ apud Ægyptios haberi: eũ. ſ. qui ob uirtutẽ multarũq; artiũ ſciẽtiã Triſmegiſtus noïatus, & erat nõ mõ Platone: ueꝝ Pythagora ſeptẽq; illis ſapientibus longe antiquior. Apud Xenophontẽ Socrates diſputãs ait formã dei nõ oportere conquiri. Et Pla. in legũ libris. Quid oĩno ſit deus nõ eſſe q̃rẽdũ, qa nec inueniri poſſit, nec enarrari. Pythagoras quoq; unũ deũ confitet̃, dicẽs incorporalẽ eſſe mentẽ, quæ per oẽm reꝝ naturã diffuſa & intẽta: uitalem ſenſum cũctis aĩantibus tribuat. Antiſthenes aũt in phyſico unũ eẽ naturalẽ deũ dixit q̃uis gentes & urbes ſuos habeant populares. Eadem fere & Ariſtoteles cũ ſuis ꝑipateticis, & Zenon cũ ſuis ſtoicis. Longũ eſt. n. ſinguloꝝ ſentẽtias exequi licet diuerſis nominibus ſint abuſi, ad unã tñ ꝑtãtẽ quæ mundũ regeret, concurrerũt. Sed tñ ſummũ deũ cum & philoſophi: & poetæ: & ipſi deniq; qui deos colunt, ſæpe fateant̃: de cultu tamen & honoribus eius nemo unq̃ requiſiuit: nemo diſſeruit ea. ſ. ꝑſuaſione: qua ſemper beneficum incorruptumq; credentes: nec iraſci eum cuiq̃: nec ullo cultu indigere arbitrabantur, adeo religio eſſe non poteſt: ubi metus nullus eſt.

Deus unus ac multis incõprehẽſibilis.

Triſmegiſtus qui.

Dei formã nõ oportere cõquiri.

❡ Quod religio ſit; & hominis ſit. Caput. XII.

NVnc qm̃ rũdimus ĩpiæ quorũdã deteſtabiliq; prudẽtiæ, uel potius amẽtiæ, redeamus ad ꝓpoſitũ. Diximus religiõe ſublata, nec ſapiẽtia teneri poſſe, nec iuſtitiã, cũ diuinitatis ĩtellectus quo differimus a bæluis: in hoĩe ſolo reꝑiat̃, qua niſi cupiditates nr̃as deus qui falli non põt, cohercuerit, ſcelerate impieq; uiueremus. Spectari ergo actus nr̃os adeo, nõ mõ quo ad utilitatẽ cõis uitæ attinet: ſed ẽt ad ueritatẽ, qa religiõe iuſtitiaq; detracta, uel ad ſtultitiã pecudũ amiſſa rõne deuoluimur: uel ad beſtiaꝝ imanitatẽ: imo uero amplius: ſiqdẽ beſtiæ ſui gñis aĩalib9 parcũt. Quid erit in hoĩe truculẽtius: qd ĩmitius ſi dẽpto metu ſupiore, uim legũ: aut fallere potuerit aut cõtẽnere? Timor igit̃ dei ſolus eſt qui cuſtodit hoĩum ĩter ſe ſocietatẽ per quẽ uita ip̃a ſuſtinet̃: munit̃: gubernat̃. Is aũt timor aufert̃: ſi fuerit hoĩ ꝑſuaſum ꝙ iræ ſit expers deus, quẽ moueri & ĩdignari nõ mõ cũ iniuſta fuerit hoĩs utilitas, ſed etiã rõ ipſa & ueritas perſuadet. Rurſus nobis ad ſuperiora redeũdum eſt ut, quia docuimus a deo factum eſſe mundum, doceamus quare ſit effectus.

❡ Q d' oĩa tã bona q̃ mala hoĩs grã facta ſunt. Cap. XIII.

SI cõſideret aliqs uniuerſam mũdi adminiſtrationẽ: ĩtelliget ꝑfecto q̃ uera ſit ſn̄ia ſtoicoꝝ, qui aiũt nr̃a cã mũdũ eẽ cõſtructũ. Oĩa. n. quibus cõſtat quæq; gñat ex ſe mũdus, ad utilitatẽ hoĩs ac cõmodata ſunt. Hõ utit̃ igni ad uſum calefaciẽdi & luminis: & coq̃ndo

Mundus hoĩum cã conditus. Hominũ cauſa facta omnia.

rum ciborum:ferrique fabricandi. Vtitur fontibus ad potum, & ad lauacra: fluminibus ad agros irrigandos terminandaſque regiones. Vtitur terra ad percipiendam frugum ubertatem:collibus ad conſerenda uineta, montibus ad uſum arborum atq; lignorum. Vtitur mari non ſolum ad commertia & copias ex longinquis regionibus ferendas, uerum etiã ad ubertatem omnis generis piſciũ. Quod ſi his elementis utitur: quibus eſt proximus:non eſt dubium quin & cælo: quoniam & cæleſtium rerum officia ad fertilitatẽ terræ ex qua uiuimus. tẽperata ſunt:

Solis meatus & catholica.

Sol irrequietis curſibus & ſpatiis inæq̃bilibus orbes annuos conficit, & aut oriẽs diem promit ad laborem:aut occidens noctem ſuperducit ad requiem, & tum abſceſſu longius ad meridiem, tum acceſſu propius ad ſeptentrionem, hyemis & æſtatis uiciſſitudines facit, ut & hybernis humoribus ac pruinis in ubertatem terra pingueſcat:& æſtiuis caloribus ut uel herbidæ fruges maturitate durentur, uel quæ ſunt in humidis, incocta & feruefacta miteſcant.

Luna quos uſus homini præſtat.

Luna quoq; nocturni temporis gubernatrix:& amiſſi ac recepti luminis uicibus menſtrua ſpacia moderatur & cæcas tenebris horrentibus noctes fulgore ſuæ claritatis illuſtrat: ut æſtiua itinera:& expeditiones, & opera ſine labore ac moleſtia cõfici poſſint. Siquidem.

Nocte leues melius ſtipulæ, nocte arida prata
Tondentur, noctis lenius non deficit humor,
Et quidam ſeros hiberni ad luminis ignes
Peruigilat:ferroq; faces inſpicat acuto.

Aſtra quã hẽant utilitatem.

Aſtra etiam cætera uel ortu:uel occaſu ſuo certis ſtationibus opportunitates temporum plane ſubminiſtrant. Sed & nauigiis quo minus errabundo curſu per immenſum uagentur regimen præbent, cum ea rite gubernator obſeruans, ad portum, deſtinati littoris prouehantur:

Venti qd ad uitã cõferant.

Ventorum ſpiritu attrahuntur nubes ut ſata hymbribus irrigentur, ut uites fœtibus, arbuſta pomis exuberẽt. Et hæc per orbẽ uicibus exhibentur: ne deſit aliquãdo quo uita hominum ſuſtineatur. At enim cæteras animantes eadem terra nutrit, & eiuſdem fœtu etiam muta paſcũtur. Num etiam mutorum cauſa deus laborauit? Minime: Quia ſunt rationis expertia. Sed intelligimus & ipſa eodem modo ad uſum hominis a deo facta partim ad ueſtium: partim ad operis auxilia, ut clarum ſit diuinam prouidẽtiam rerum & copiarum abundantia hominum uitam inſtruere atq; ornare uoluiſſe: ob eamque cauſam & aerem uolucribus, & mare piſcibus, & terram quadrupedibus impleuit.

Noxia cur mari terraq; inueniantur. Ciceron. locus

Sed academici contra ſtoicos diſſerentes ſolent quærere. cur ſi deus omnia hominum cauſa fecerit: etiam multa contraria & inimica, & peſtifera nobis reperiantur tam in mari quam in terra? Quod ſtoici ueritatem non reſpicientes ineptiſſime reppulerunt: Aiunt enim multa eſſe in gignentibus & in numero animalium quorum lateat utilitas, ſed eam proceſſu temporum inueniri: ſicut iam plura prioribus ſeculis incognita neceſſitas & uſus inuenerit. Quæ tãdem utilitas poteſt in muribus: in blattis, in ſerpentibus reperiri: quæ homini moleſta & pnitioſa ſunt? An medicina in his aliqua latet? Quæ ſi eſt, inuenietur aliquando nempe aduerſus mala. cum id illi quærãtur eſſe oĩno malum.

Vipa ſuo morſui remedium

Viperam ferunt exuſtam in cineremq; dilapſam, mederi eiuſdem beſtiæ morſui. Quanto melius fuerat eam pro-

ſus non

ſus non eſſe q̃ remedium contra ſe ab ipſa deſiderari? Breuius igitur ac uerius re/
ſpondere potuerunt in hunc modum. Deus cum formaſſet hominem ueluti ſimu
lacrum ſuum: quod erat opificii ſummum inſpirauit ei ſapientiam ſoli, ut omnia
imperio ac ditioni ſuæ ſubiugaret, oibuſq; mundi cõmodis uteretur. Propoſuit
tamen ei & bona & mala: quia ſapientiã dedit, cuius oĩs ratio in diſcernendis ma-
lis ac bonis poſita eſt. Non poteſt enim quiſq̃ eligere meliora, & ſcire quid bonũ
ſit: niſi ſciat ſimul reiicere ac uitare quæ mala ſunt. Inuicem enim ſibi alterutrũ cõ
nexa ſunt: ut ſublato alterutro: utrũq; tolli ſit neceſſe. Propoſitis igitur bonis ma-
liſq;: tum demum opus ſuum peragit ſapientia. & quidẽ bonum appetit ad utilita
tem, malum reiicit ad ſalutẽ. Ergo ſicut bona innumerabilia data ſunt homini qui-
bus frui poſſet, ſic etiã mala quæ caueret. Nam ſi malum nullũ ſit periculumq;, ni
hil deniq; quod lædere hominem poſſit: tollitur oĩs materia ſapientiæ: nec erit ho/
mini neceſſaria. Poſitis enim tantũmodo in conſpectu bonis: quid opus eſt cogi-
tatione: intellectu: ſcientia: ratione? Quocunq; porrexerit manum, id naturæ ap-
tum & cõmodum ſit. ut ſiquis uelit apparatiſſimam cœnã infantibus qui nondũ
ſapiant apponere, utiq; id appetent ſinguli: quo unũquéq; aut impetus: aut fames
aut etiam caſus attraxerit: & quicqd ſumpſerint: id illis erit utile ac ſalubre. Quid
igitur nocebit eos ſicuti ſunt permanere: & ſemper infantes ac neſcios eſſe rerũ?
Si aũt admiſceas uel amara: uel inutilia: uel etiam uenenata, decipiuntur utiq; per
ignorantiam boni ac mali niſi accedat his ſapientia: per quam habeant malorum
reiectionem bonorũq; delectũ: Vides ergo magis propter mala opus bonis eſſe
ſapientia: quæ niſi fuiſſet propoſita, rationale animal nõ eſſemus. Quod ſi hæc ra
tio uera eſt: quam ſtoici poſuerunt: diſſoluitur etiam argumentum illud Epicuri:
Deus inquit aut uult tollere mala, & non põt aut poteſt & non uult, aut neq; uult
neq; poteſt, aut & uult & poteſt. Si uult & non põt imbecillis eſt: quod in deũ nõ
cadit. Si põt & non uult, inuidus quod æque alienũ a deo. Si neq; uult neq; poteſt
& inuidus & imbecillis eſt, ideoq; neq; deus. Si uult & põt, quod ſolũ deo conue-
nit: unde ergo ſunt mala? Aut cur illa non tollit? Scio pleroſq; philoſophoꝶ qui
prouidentiam defendunt, hoc argumẽto pturbari ſolere: & inuitos penẽ adigi, ut
deum nihil curare fateantur, quod maxime quærit Epicurus. Sed nos ratione per-
ſpecta, formidoloſum hoc argumentum facile diſſoluimus. Deus enim põt quic-
quid uelit: & imbecillitas uel inuidia in deo nulla eſt poteſt igitur mala tollere, ſed
non uult: nec ideo tamen inuidus. Iccirco. n. non tollit, quia & ſapientiã (ſicut do-
cui) ſimul tribuit: & plus boni ac iucunditatis in ſapientia q̃ in malis moleſtiæ. Sa-
pientia etiam facit ut etiam deum cognoſcamus, & per eam cognitionẽ immorta/
litatẽ aſſequamur quod eſt ſummum bonũ. Itaq; niſi prius malum agnouerimus:
nec bonũ poterimus agnoſcere. Sed hoc nõ uidit Epicurus nec alius quiſq̃, ſi tol-
lantur mala, tolli pariter ſapiẽtiam: nec ulla in hoĩe uirtutis remanere ueſtigia: cu-
ius rõ ſuſtinẽda & ſuperãda maloꝶ acerbitate cõſiſtit. Itaq; propter exiguũ com-
pendium ſublatorum malorum maximo: & uero, & proprio nobis bono carea-
mus. Conſtat igitur omnia propter hominem propoſita tam mala q̃ etiam bona.

Sapientiæ rõ oĩs poſita in diſcernendis bonis ac malis. Mala unde ſũt, cur.

Mala deus cur nõ tollit.

¶ Cur deus fecerit hominem. Caput. XIIII.

Homo cur a deo fact⁹

SEquitur ut oſtẽdam cur fecerit hominẽ ipſum deus. Sicut mundum propter hominẽ machinatus eſt: ita ipſum ꝑpter ſe tanꝗ diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operũ rerũq; cæleſtium. Solus eſt enim: qui ſentiẽs capaxq; rõnis itelligere poſſit deũ, qui opera eius admirari uirtutẽ poteſtatemq; perſpicere. Iccirco. n. cõſilio: mente prudẽtia inſtructus eſt. Ideo ſolus ꝑter cæteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt: ut ad cõtemplationem parẽtis ſui excitatus eẽ uideatur. Ideo ſermonẽ ſolus accepit, ac linguã cogitationis interpretẽ, ut enarrare maieſtatẽ domini ſui poſſit. Poſtremo iccirco ei cuncta ſubiecta ſunt, ut factori atq; artifici deo eẽt ipſe ſubiectus. Si ergo deus hominẽ ſuum uoluit eſſe cultorẽ, ideoq; illi tantũ honoris attribuit, ut rerũ oĩum dominaretᷣ: utiq; iuſtiſſimũ eſſe deum colere uidelicet eũ qui tãta ꝑſtiterit, amare hoĩem, qui ſit nobiſcũ diuini iuris ſocietate cõiunctus. Nec. n. fas eſt cultorẽ dei a dei cultore uiolari. Vnde intelligiᷣ religionis ac iuſtitiæ cauſa eẽ hominẽ figuratũ cuius rei teſtis eſt M. Tullius in libris de legibus ita dicẽs: ſed oĩum quæ in doctorum hoĩum diſputatione uerſantur, nihil eſt ꝑfecto præſtabilius: ꝗ plane intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos. Quod ſi eſt ueriſſimum: deus ergo uult omnes hoĩes eſſe iuſtos, ideſt deum & hominẽ charos habere: deũ ſcilicet honorare tanquam patrem: hominem diligere uelut fratrem. In his enim duobus tota iuſtitia conſiſtit. Qui ergo aut deum non agnoſcit: aut homini nocet, iniuſte & contra naturã ſuam uiuit, & hoc modo rumpit inſtitutum legemq; diuinam.

Hominẽ uiolare ne fas.

M. Tullius

Homo natus ad iuſtitiam.

¶ Vnde ad hominem peccata perueniant. Cap. XV.

HIc fortaſſe quæꝛat aliquis unde ad hominem peccata peruenerint: aut quæ prauitas diuini inſtituti regulã ad peiora detorſerit: ut cum ſit ad iuſtitiam genitus, opera tamẽ efficiat iniuſta. Iam ſuperius explanaui ſimul deum propoſuiſſe bonum ac malum: & bonum quidem diligere, ac malum quod huic repugnat odiſſe. Sed ideo malũ permiſiſſe: ut & bonum emicaret, quod alterum ſine altero (ſicut ſæpe docui) intelligimus conſtare non poſſe. Deniq; ipſum mundum ex duobus elementis repugnantibus & inuicem copulatis eſſe concretum, igneo & humido, nec potuiſſe lucem fieri, niſi & tenebræ fuiſſent: quia nec ſuperum poteſt eſſe ſine infero, nec oriens ſine occidẽte, nec calidum ſine frigido: nec molle ſine duro. Sic & nos ex duobus æque repugnantibus compacti ſumus: anima & corpore, quorum alterũ cælo aſcribitur quia tenue eſt & intractabile: alterum terræ quia cõprehenſibile eſt: Alterum ſolidum & æternum eſt: alterum fragile atq; mortale. Ergo alteri bonum adhæret alteri malũ. Alteri lux, uita: iuſtitia. Alteri tenebræ mors: iniuſtitia. Hinc extitit in hominibus naturæ ſuæ deprauatio: ut eſſet neceſſe conſtitui legem: qua poſſent & uitia prohiberi & uirtutis officia imperari. Cum igitur ſint in rebus humanis bona & mala: quorum rationem declaraui neceſſe eſt ad utranq; partẽ moueri deum, & ad gratiã cũ iuſta fieri uidet, & ad iram cũ cernit iniuſta. Sed occurrit nobis Epicurus ac dicit. Si eſt in deo lætitiæ affectus ad grãm: & odii ad irã: neceſſe eſt habeat & timorẽ: & libidinẽ, & cupiditatẽ cæteroſq; affectus qui ſunt imbecillitatis humanæ. Non eſt neceſſe ut timeat qui iraſciᷣ, aut mœreat ꝗ gaudet,

Deus an ſubiiciatur affectibus.

deniq;

deniq; iracūdi minus timidi ſunt:& natura læti minus mœrēt.Q uid opus ē de hu
manis affectibus dicere,q̄bus fragilitas nr̄a ſuccūbit. Cōſideremus diuinā neceſſi
tatē.Nolo.n.naturā dicere,q̄a deus nr̄ nunq̄ credit̄ natus. Timoris affectus hēt
in hoīe materiā,in deo nō hēt. Homo q̄a multis caſibus periculiſq; ſubiectus eſt
motuit nequa uis maior exiſtat quæ illū uerberet,ſpoliet laceret,affligat:īterimat.
Deus aūt in quem nec egeſtas:nec iniuria,nec dolor,nec mors cadit timere nullo
pacto pōt.q̄a nihil eſt quod ei uim poſſit īferre,item libidinis rō in hoīe manifeſta
eſt.Nam qui fragilis & mortalis eſt effectus,neceſſe fuit alterū ſexū diuerſumq;
cōſtitui,cuius permixtione ſoboles effici poſſet:ad cōtinendā generis ꝑpetuitatē.
Hæc aūt libido in deo locū nō hēt q̄a & fragilitas:& interitus ab eo alienus eſt:nec
ulla eſt apud eū fœmina:cuius poſſit copulatiōe gaudere nec ſucceſſiōe īdiget qui
ſemp futurus eſt. Eadē de inuidia & cupiditate dici poſſunt q̄ certis manifeſtiſq;
de cauſis in hoīem cadūt:in deū nullo mō.At uero & gr̄a,& ira:& miſeratio hn̄t
in deo materiā:recteq; illis utit̄ ſumma illa & ſingularis ꝑtās ad reꝝ cōſeruationē.

¶ Quæ materia ſit in deo miſerationis gratiæ uel iræ. Cap. XVI.

QVærit quiſpiā quæ ſit iſta materia,primū accidentibus malis affli
cti hoīes ad deū plærūq; cōfugiūt,mitigāt obſecrāt: credētes eum — Deū miſericordia tāgi.
poſſe ab his iniuriis ꝓpulſare. Habet igit̄ cām miſerādi nec.n. tā
immitis eſt hominum contēptor: ut auxiliū laborātibus deneget.
Itē plurimi q̄bus ꝑſuaſum eſt deo placere iuſtitiā cūq; qui ſit dn̄s
ac parēs oīum uenerant̄ cū ꝑcibus aſſiduis ac frequētibus uotis dona & ſacrificia
offerūt nomen eius laudibus ꝓſequunt̄,iuſtis ac bonis opibus demereri eū labo
rantes.Ergo eſt propter quod deus & poſſit & debeat gratificari. Nam ſi nihil eſt — Deum gratia capi.
tam cōueniens deo q̄ beneficentia nihil aūt tam alienū q̄ ut ſit ingratus neceſſe eſt
ut officiis optimorū ſancteq; uiuentiū ꝑſtet aliq̄d ac uicē reddat ne ſubeat ingrati
culpā:quæ eſt etiā homini criminoſa.Cōtra aūt ſunt alii facinoroſi & nefarii: qui
libidinibus oīa polluāt:cædibus uexent,fraudēt,rapiant:peierēt, nec cōſanguine
is nec parentibus parcāt,leges & ipſum etiā deū negligāt.Habet igitur ira in deo — Deū iraſci.
materiā,nō eſt.n.fas eum cū talia fieri uideat,non moueri & inſurgere ad ultionē
ſceleratoꝝ & peſtiferos nocēteſq; delere ut bonis oībus conſulat. Adeo & in ipſo
ira eſt & gratificatio.Inania ergo & falſa reperiunt̄ argumēta: uel eoꝝ qui cū ira
ſci deū nolūt:gratificari uolūt:q̄a ne hoc q̄dē fieri ſine ira pōt:uel eoꝝ qui nullum
animi motū eē in deo putāt.Et q̄a ſunt aliq̄ affectus qui nō cadūt in deū:ut libido,
timor,auaritia,mœror,īuidia,oī ꝓrſus affectu eū uacare dixerūt.His.n. uacat q̄a
uitioꝝ affectus ſunt,eos aūt qui ſunt uirtutis.i.ira in malos:caritas in bonos, miſe
ratio in afflictos q̄m̄ diuina ꝑtāte ſunt digna,ꝓprios & iuſtos & ueros hēt.Quæ
profecto niſi hēat,hūana uita turbabit̄ atq; ad tātā cōfuſionē deueniet ſtatus rerū
ut cōtēptis ſupatiſq; legibus ſola regnet audacia: ut nemo deniq; tutus eē poſſit:ni
ſi qui uiribus ꝑualeat,itaq; q̄ſi cōi latrocinio terra oīs depopulabit̄. Nūc uero q̄m̄
& mali pœnā & boni gr̄am,& afflicti opem ſperāt,& uirtutibus locus:& ſcælera
rariora ſunt.At.n.plærunq; & ſcelerati feliciores ſunt & boni miſeriores: & iuſti
ab iniuſtis impune uexantur.Conſiderabimus poſtea cur iſta fiāt. Interim de ira

explicemus an ſit aliq̄ in deo ut nihil curet oīo, nec moueať ad ea q̄ ipſe geruntť.

¶ Quod deus adminiſtrat mundum: & regit hominum actus. Et per conſequēs iraſcitur. Cap. XVII.

Deum nihil curare.

DEus inquit Epicurus nihil curat: nullā igiť habet poteſtatē. Curare enim neceſſe eſt eū: qui habet ptāē: uel ſi habet & nō utiť: quę tāta eſt negligendi cā, ut ei nō dicā noſtrū genus: ſed etiā mundus ipſe ſit uilis? Ideo inqt incorruptus eſt ac beatus: qa ſemp qetus. Cui er go miniſtratio tantarū re cessit, ſi hæc a deo negliganť q̄ uidemus rōne ſumma gubernari? Aut quietus eſſe quomodo pōt q̄ uiuit & ſentit? Nā qes aut ſomni res eſt aut mortis: ſed nec ſomnus habet quietē. Nam cum ſoporati ſu mus: corpus quidē quieſcit, aīus autē irrequietus agitatur, imagines ſibi quas cer nat: effingit, ut naturalē ſuum motum exerceat uarietate uiſorum, auocatq ſe a fal ſis dum membra ſaturentur ac uigorem capiant de quiete. Quies igiť ſempiter na ſolius mortis eſt. Si autē mors deum non attingit: deus igiť nunq̄ quietus eſt. Dei uero actio quæ pōt eſſe, niſi mundi adminiſtratio? Si uero mundi curā gerit: curat igitur hominū uitam deus, ac ſingulo actus animaduertit, eoſq ſapientes ac bonos eſſe deſiderat. Hæc eſt uoluntas dei: hæc diuina lex, quam qui ſequitur: qui obſeruat, deo carus eſt. Neceſſe eſt igiť ut ira moueatur aduerſus eū qui hāc æternā diuināq legem aut uiolauerit: aut ſpreuerit. Si nocet alicui deus, iā bonus non eſt, Non exiguo falluntur errore: qui cenſuram ſiue humanam, ſiue diuinam acerbitatis nomine infamant putantes nocentem dici oportere, qui nocentes affi cit pœna. Quod ſi eſt, nocentes igitur leges habemus quæ peccantibus ſupplicia ſanxerunt, nocentes iudices qui ſcelere conuictos pœna capitis afficiūt. Quod ſi & lex iuſta eſt, quæ & nocenti tribuit quod meretur & iudex integer ac bonus dici tur: cum malefacta uindicat. Bono enim ſalutem cuſtodit, qui malos punit, ergo & deus cū malis obeſt, nocens non eſt: ipſe eſt aūt nocens: qui aut innocenti no cet: aut nocēti parcit, ut pluribus noceat. Licet quærere ab his qui deū faciunt im mobilē. Si quis habeat rem, domū, familiā: ſeruiq eius cōtemnentes patientiā do mini oīa eius intra ſerint, ipſi bonis eius fruātur, ipſos familia eius honoret. Domi nus aūt contēnatur ab omnibus derideatur relinquatur, utrum ne ſapiēs eſſe poſ ſit qui cōtumelias non uindicet, ſuiſq rebus eos perfrui patiať: in quos habeat po teſtatem? Quæ tanta in quoq̄ pōt patientia reperiri, ſi tñ patientia nominād a eſt: & non ſtupor quidem inſenſibilis? Sed facile eſt ferre contemptū. Quid ſi fiāt il la quæ a Cicerōe dicuntur. Etenim quæro ſiquis paterfamilias liberis ſuis a ſeruo interfectis, uxore occiſa: incenſa domo: ſuppliciū de ſeruo unq̄ acerrimum ſum pſerit, utrum is clemens ac miſericors an inhumanus & crudeliſſimus eē uideať? Quod ſi eiuſmodi facinoribus ignoſcere crudelitatis eſt potius q̄ pietatis nō eſt ergo uirtutis in deo ad ea quæ iniuſte fiunt non cōmoueri. Nam mūdus tanq̄ dei domus eſt: & homines tanq̄ ſerui, qbus ſi ludibrio ſit nomē eius, qualis aut quan ta patiētia eſt ut honoribus ſuis cedat: praua & iniqua fieri uideat & non indigne tur, quod propriū & naturale eſt ei, cui peccata non placeāt. Iraſci ergo rōnis eſt: auferunť. n. delicta, & refrenatur licētia, quod utiq iuſte ſapienterq fit. Sed ſto

Quies mortis aut ſomni eſt. Animus ſemp irrequietus.

Deus ſi nocet bonus nō eſt: Nocēs q.

Cic.

ci non

ci non uiderunt eſſe diſcrimen recti & praui, eſſe iram iuſtam & iniuſtam: & quia Ira iuſta &
medelam rei nõ inueniebant, uoluerũt eam penitus excidere. Peripatetici uero nõ iniuſta.
excidendam ſed temperandam eſſe dixerunt, quibus in ſexto libro inſtitutionum
ſatis reſpondimus. Neſciſſe autẽ philoſophos quæ ratio eſſet iræ apparet ex diffi-
nitiõibus eorꝫ quas Seneca enumerauit in libris quos de ira compoſuit. Ira eſt ſqt Sen.
cupiditas ulciſcendæ iniuriæ. alii (ut ait poſſidonius) cupiditas puniẽdi eius: a quo
te iniqꝫ putes læſum. Quidam ira diffinierunt. Ira eſt incitatio animi ad nocendũ Ira quid.
ei qui aut nocuit aut nocere uoluit. Ariſtotelis definitio non multũ a noſtra abeſt.
Ait. n. irã eẽ cupiditatem doloris reprimẽdi. Hæc eſt, ira de qua ſuperius diximus
quæ etiam mutis ineſt. In homine uero cohibẽda eſt: ne in aliquid maximum pro
ſiliat per furorem. Hæc in deo eſſe non poteſt quia illæſibilis eſt, in homine autem
quia fragilis eſt: inuenitur. Inurit. n. læſio dolorem: & dolor facit ultionis cupidita-
tem. Vbi ẽ ergo illa ira aduerſus delinquentes, quæ utiqꝫ non ẽ cupiditas ultionis, Ira a dolo-
quia non præcedit iniuria, nõ dico de his qui aduerſus leges peccant, quibus & iu- re.
dex ſine crimine iraſci poteſt. Fingamus tamen eum ſedato animo eſſe debere: cũ
ſubiicit pœnæ nocẽtem, quia legum ſit miniſter non animi aut poteſtatis ſuæ. Sic
enim uolunt qui iram conantur euellere, ſed de his potiſſimum dico, qui ſunt no-
ſtræ poteſtatis, ut ſerui, liberi, coniuges, & diſcipuli, quos cum delinquere uide-
mus incitamur ad cohercendum. Neceſſe ẽ enim bono ac iuſto diſplicere q̃ praua
ſunt, & cui malum diſplicet, mouetur cum id fieri uideat. Ergo ſurgimus ad uindi
ctam, non quia læſi ſumus, ſed ut diſciplina ſeruetur mores corrigantur: licentia
comprimatur. Hæc ẽ ira iuſta quæ ſicut in homine neceſſaria ẽ ad prauitatis cor-
rectionẽ, ſic utiqꝫ in deo a quo ad hominẽ peruenit exẽplum. Nam ſicuti nos pote
ſtati noſtræ ſubiectos cohercere debemus, ita etiam peccata uniuerſorum deus
cohercere debet, quod ut faciat, iraſcatur, neceſſe eſt, quia naturale eſt bono ad al-
terius peccatum moueri & incitari, ergo definire debuerunt. Ira eſt motus animi Ira quid.
ad cohercenda peccata inſurgentis, nam diffinitio Ciceronis, Ira eſt libido ulciſcẽ
di, non multum a ſuperioribus diſtat. Iram autem quam poſſumus uel furorem,
uel iracundiam nominare, hæc non in homine quidem debet eſſe quæ tota uitioſa
eſt. Ira uero quæ ad correctionem uitiorum pertinet, nec homini adimi debet, nec
deo poteſt, quia & utilis eſt rebus humanis, & neceſſaria.

¶ Quod ſine ira peccata non corriguntur. Cap. XVIII.

QVid opus eſt inquiũt ira, cũ ſine hoc affectu peccata corrigi poſſint?
At qui nullus eſt: qui peccatorem poſſit uidere trãquille. Poſſit fortaſ- Index aio
ſe qui legibus præſidet: quia facinus non ſub oculis eius admittitur: ſedato re-
moueri aduerſus eum qui põt ĩnocens inueniri. Cũqꝫ deterctum faci- os audire
nus in lucem uenerit, iam non ſua ſed legum ſententia utitur: poteſt concedi ut ſi- debet &
ne ira faciat, hẽt. n. qđ ſequat. Nos certe cũ domi peccat a nr̃is ſiue id cernimus cur.
ſiue ſentimus: idignari neceſſe eſt. Ipſe. n. peccati aſpectus indignus eſt. Nã q nõ
mouet omnino, aut probat delicta quod eſt turpis, & iniuſti, aut moleſtiam caſti
gandi fugit quã ſedatus animus & qeta mens aſpernat ac renuit: niſi ira ſtimula
uerit. Qui autem commouetur tamen intempeſtiua leuitate: uel ſępius q̃ neceſſe

Ignoſcendũ peccatis non eſt.

Archytæ Tarẽtini tẽperantia.

eſt uel etiã ſemp ignoſcit. Is plane & illoꝝ uitã pdit quoꝝ audacia nutrit ad facino-
ra maiora & ſibi ipſi æternã moleſtiaꝝ materiã ſubminiſtrat. Vitioſa eſt ergo in
peccatis iræ ſuæ cohibitio. Laudat̃ Archyta Tarentinus, qui cũ in agro corrupta
eẽ omnia cõperiſſet, uillici ſui culpã redarguẽs. Miſerũ te inqt: quẽ iã uerberibus
necaſſem, niſi iratus eſſem. Vnicũ hoc exemplũ temperãtię putãt, ſed auctoritate
ducti non uident q̃ inepta & locutus fuerit, & fecerit. Nam (ſicut ait Plato) nemo

Peccata q̃re puniant̃

prudens punit, qa peccatum eſt, ſed ne peccet̃. Apparet q̃ malũ uir ſapiens ꝓpo-
ſuerit exemplũ. Si.n. ſenſerint ſerui dominũ ſæuire cũ non iraſcit̃, tũ parcere cũ
iraſcit̃ non peccabũt utiq; leuiter ne uerberent̃. Sed quãrũ poterũt grauiſſime, ut
ſtomachum eius incitent atq; impune diſcedãt. Ego uero laudarem, ſi cum fuiſſet
iratus, dediſſet iræ ſuæ ſpacium, ut reſidente p interuallum tpis animi tumore ha-

Pœna pp iræ magnitudinẽ donãda non eſt.

beret modum caſtigatio. Non ergo pp iræ magnitudinem donãda erat pœna, ſed
differenda, ne aut peccanti maiorem iuſto dolorem inureret, aut caſtiganti furo-
rem. nunc uero quæ tandem æquitas, aut ſapientia eſt, ut aliquis ob exiguum dolo
rem puniatur? aut ob maximum nõ puniatur? Quod ſi naturam rerum cauſaſq;
didiciſſet nũquam tam importunam continentiam profiteretur, ut nũq̃ ſeruus ira
tum ſibi fuiſſe dominum gratularetur. Nam ſicut corpus humanum deus multis
& uariis ſenſibus ad uſum uitæ neceſſariis inſtruxit, ſic & animo uarios attribuit
affectus, quibus uitæ ratio conſtaret, ut libidinem producendæ gratia ſobolis de-
dit ſic iram cohibendorum cauſa delictorum. Verum hi qui neſciunt fines bono-
rum, ac maloꝝ ſicut libidine utuntur ad corruptelas, & ad uoluptates, ſic irã & af-
fectum ad nocẽdum, dum his quos odio habent, iraſcunt̃ aut paribus, aut etiam
ſuperioribus. Hinc cottidie ad maxima facinora ꝓſilitur, hinc tragœdiæ ſæpe na-
ſcũtur. Eſſet igitur laudandus Archytas, ſi cum alicui ciui & pari facienti ſibi iniu-
riam fuiſſet iratus, repſſiſſet ſe tñ, & patientia furoris impetum mitigaſſet. Hęc ſui

Seruorum peccata nõ cohercere peccatum eſt.

cohibitio glorioſa eſt, qua compeſcitur aliquod imminens magnum malũ. Seruo
rum autem filiorumq; peccata non cohercere peccatum eſt. Euadent.n. ad maius
malum p impunitatem, hic non cohibenda ira, ſed etiã ſi iacet, excitanda eſt. Q d
aũt de homine dicimus, id etiam de deo, qui hominem ſimilem ſui fecit. Omitto
de figura dei dicere, quia ſtoici negant habere ullam formam deum, & igens alia
materia naſcitur ſi eos coarguere uelimus, de animo tantum loquor ſi deo ſubia-
cet cogitare: ſapere, intelligere, prouidere, præſtare. Ex omnibus autem animali-
bus homo ſolus hoc habet. Ergo ad dei ſimilitudinem factus eſt. Sed ideo pcedit
in uitium, quia de terræna fragilitate pmixtus, non poteſt id quod a deo ſumpſit:
incorruptũ purũq; ſeruare, niſi ab eodem deo iuſtitiæ præceptis imbuatur.

¶ Quod homo ex corpore uitia, & ex anima uirtutes habeat. Et q, cum uelit de-
us homines bonos, eorum uitiis iraſcitur. Cap. XIX.

Animi corporiſq; pugna.

SEd qm̃ compactus eſt (ut diximus) e duobus, animo & corpore, in
altero uirtutis: in altero uitia continentur: & impugnant ſe inuicem.
Animi.n. bona quę ſunt in continendis libidinibus contraria ſunt cor
pori, & corporis bona q̃ ſunt in oĩ gñe uoluptatum inimica ſunt ani-
mo. Sed ſi uirtus animi repugnauerit uoluptatibus eaſq; compreſſerit: erit uere

deo

deo ſimilis. Vnde apparet aîam hominis quæ uirtutē diuinā capit, non eē immortalē. Sed diſcrimē illud eſt quod cū uirtus habeat amaritudinē, & ſit dulcis illecebra uoluptatis: uincuntur plurimi & abſtrahūtur ad ſuauitatē. Hi uero quia ſe corpori rebuſq̧ terrænis addixerūt præmunt̄ in terrā, nec aſſequi poſſunt diuini numinis granā, quia ſe uitioꝝ labibus inquinauerūt. Q ui aūt deum ſecuti, eiq̧ parētes corporis deſideria contēpſerint, & uirtutē præferētes uoluptatibus innocētiam iuſtitiāq̧ ſeruauerint, hos deus ut ſui ſimiles recognoſcit. Cū igitur ſanctiſſimā legē poſuerit, uelitq̧ uniuerſos innocētes ac beneficos eſſe: pōt ne nō iraſci, cum uidet cōtēni legē ſuā: abiici uirtutē: appeti uoluptatē? Q uod ſi ē mūdi adminiſtrator: ſicut eē debet, nō utiq̧ cōtēnit id quod ē in oī mūdo uel maximū. Si ē ꝓuidus (ut oportet deū) cōſulit utiq̧ generi humāo, quo ſit uita nr̄a & copioſior, & melior & tutior. Si ē pater ac deus uniuerſoꝝ, certe & uirtutibus hoīum delectat̄, & uitiis cōmouet̄, ergo & iuſtos diligit, & impios odit. Odio inqt opus non eſt, ſemel. n. ſtatuit bonis p̄miū, & malis pœnā. Q uod ſi aliquis iuſte innocēterq̧ uiuat & deū nec colat: nec curet oīno: ut Ariſtoteles cæteriq̧ philoſophoꝝ, cedet ne huic īpune? Q uod cū legi dei obtēperauerit, ipſum tn̄ ſpreuerit: eſt igit̄ aliqd propter quod deus poſſit iraſci, tanq̄ fiducia integritatis aduerſus eum rebellandi. Si huic poteſt iraſci ꝓpter ſupbiam: cur non magis peccatori qui legē cum ipſo pariter latore contēpſerit? Iudex peccatis ueniam dare non poteſt, quia uolūtati ſeruit alienæ. deus autē poteſt, quia ē legis ſuæ ipſæ diſceptator & iudex, quā cum poneret, non ademit ſibi omnē poteſtatem: ſed habet ignoſcēdi licētiam.

Homo q deo ſimilis.

¶ Q uod malorum felicitas iræ dei non contradicat. Et q ſit deus patientiſſimus. Caput. XX.

SI pōt igit̄ iraſci, cur ergo inqt aliqs & qui peccāt ſæpe felices ſūt, & qui pie uiuunt ſæpe miſeri? Q uia fugitiui & abdicati libere uiuunt & qui ſub diſciplina pr̄is aut dn̄i ſunt, ſtrictius & frugalius. Virtus. n. per mala & probat̄ & cōſtat, uitia per uoluptatē, nec tamen ille qui peccat, ſperare debet perpetuam impunitatē quia nulla eſt perpetua felicitas.

Sed ſcilicet ultima ſemper
Expectāda dies hoī eſt, diciq̧ biūs,
Ante obitū nemo, ſupremaq̧ funera debet:

Ouidii locus.

Vt ait poeta nō inſuauis. exitus eſt qui arguit felicitatē, & nemo iudicium dei pōt nec uiuus effugere: nec mortuus. Habet. n. poteſtatē & uiuos præcipitare de ſummo: & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo inquit ſi iraſcitur deus ſtatim debuit uindicare, & pro merito quēq̧ punire. At enim ſi id faceret: nemo ſupereſſet. Nullus eſt. n. qui nihil peccet, & multa ſunt quæ ad peccādū irritent: Ætas, uiolentia, egeſtas, occaſio, p̄mium. Adeo ſubiecta eſt peccato fragilitas carnis qua induti ſumus, ut niſi huic neceſſitati deus parceret, nimium fortaſſe pauci uiuerent: propter hanc cauſam patiētiſſimus eſt, & iram ſuam cōtinet. Nam quia perfecta eſt in eo uirtus: neceſſe eſt patiētiā quoq̧ eius eſſe perfectā: quæ & ipſa uirtus ē. Q uā multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt, ex malis boni, & ex īprobis cōtinētes. Q uā multi in prima ætate turpes & oīum iuditio dānati: poſtmodū tn̄ laudabiles extiterūt, quod utiq̧ nō fieret, ſi oē peccatū pœna ſequeretur. Leges

Peccandi foměta q.

Deus patientiſſ. eſt

publicæ manifeſtos reos dãnant, ſed plurimi ſunt quorũ peccata occultant᷑, plurimi qui delatorẽ cõprimunt aut precibus aut præmio: plurimi q iudicia eludunt p gratiã uel potentiam. Quod ſi eos oẽs qui humanam pœnã effugiunt, cẽſura diuina dãnaret, eẽt homo aut rarus, aut nullus in terra. Deniq̃ uel una illa cã delendi generis humani iuſta eẽ potuiſſet: q̃ hoĩes cõtẽpto deo uitio terrænis fragilibuſq̃ figmentis honorẽ diuinũ tãq̃ cæleſtibus deferunt adorantes opa humanis digitis laborata. Cũq̃ illos deus artifex ore ſublimi ſtatu recto figuratos, ad cõtemplationem cæli & notitiam dei excitauerit, curuare ſe ad terram maluerunt pecudũ mõ. Humilis. n. & curuus, & pronus eſt, qui ab aſpectu cæli deiq̃ patris aduerſus terram quã calcare debuerat. i. de terra ficta & formata uenerat᷑. In tanta igitur impietate hominum tantiſq̃ peccatis id aſſequitur patientia dei, ut ſe ipſi homines dãnatis uitæ prioris erroribus corrigãt. Deniq̃ & boni ſunt iuſtiq̃ multi: & abiectis terrænis cultibus: maieſtatem dei ſingularis cognoſcunt. Sed cum maxima & utiliſſima ſit dei patientia, tamen quãuis ſero noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles eſſe peruiderit.

¶ Si deus iraſcitur, cur hominem iraſci prohibuit. Cap. XXI.

Ira cur in hõie compeſcenda. Vpereſt una & extrema quæſtio. Nã dixerit fortaſſe quiſpiã adeo nõ iraſci deũ, ut & in pceptis hoĩem iraſci uetet. Poſſem dicere q̃ ira hominis refrænãda fuerit, qa iniuſte ſæpe iraſcit᷑, & pñtẽ hẽt motũ, qa temporalis eſt. Itaq̃ ne fierent ea quæ faciunt p irã. & humiles, & mediocres, & magni reges tẽperari debuerit furor eius, & comprimi ne mentis impos aliquod inexpiabile facinus admitteret. Deus aũt & non ad pñs iraſcit᷑, & qa æternus eſt pfectæq̃ uirtutis, nunq̃ niſi merito iraſcit᷑. Sed tñ nõ ita res ſe habet. Nam ſi omnino prohiberet iraſci, ipſe quodãmodo reprehenſor opificii ſui fuiſſet, quia in principio iram iecori hoĩs indidiſſet, ſiquidem creditur cãm huius cõmotionis in humore fellis contineri. Nõ igit᷑ in totũ prohibet iraſci: qa is affectus neceſſario datus eſt. Sed prohibet in ira pmanere. Ira. n. mortaliũ debet eſſe mortalis, nã ſi maneat: confirmant᷑ inimicitiæ ad perniciẽ ſempiternam. Deniq̃ rurſus eum iraſci quidem, ſed tamen non peccare præcepit, non utiq̃ euellit iram radicitus ſed temperauit, ut in omni caſtigatiõe modũ ac iuſtitiã teneremus: Qui ergo iraſci nos iubet, ipſe utiq̃ iraſcit᷑: qui placari celerius pcepit, eſt utiq̃ ipſe placabilis. Siquidem præcepit, quæ ſunt iuſta, & rebus utilia cõmunibus. Sed quia dixeram nõ eẽ irã dei temporalem, ſicut hoĩs, qui pſentanea cõmotiõe ferueſcit, nec facile regere ſe põt pp fragilitatem itelligere debemus, qa ſit æternus deus: irãq̃ eius in æternum manere: ſed rurſum quia uirtute ſit maxima pditus, in ptãte hẽre irã ſuã, nec ab ea regi, ſed ipm illã quẽadmodũ uelit moderari, qđ utiq̃ nõ repugnat ſupiori. Nam ſi prorſus imortalis fuiſſet, ira eius nõ eẽt ſatiſfactiõi aut gratiæ poſt delictum locus, cũ ipſe hoĩes ante ſolis occaſum recõciliari iubeat. Sed irã diuina in æternum manet aduerſus eos, qui peccant in æternum. Itaq̃ deus nõ thure, nõ hoſtia, non pcioſis muneribus, quæ omnia ſunt corruptibilia, ſed morum emendatione placatur, & qui peccare deſinit, iram dei mortalem facit. Iccirco enim non ad præſens noxium quẽq̃ punit, ut habeat homo reſipiſcendi ſui facultatem.

Iræ ſedes in iecore.

¶ Epilogus

¶ Epilogus & inductio authoritatum ſibyllæ Erythreæ ad iram dei probandam. Caput. XXII.

Ciceronis Epilogi.

Sapia ubi sit

HÆc habui quę de ira dei dicerem Donate cariſſime, ut ſcires quemadmodũ refelleres eos, q deũ faciũt immobilẽ. Reſtat more Ciceronis utamur epilogo ad perorãdũ: ſicut ille ĩ tuſculanis de morte diſſerens fecit. Ita nos in hoc ope teſtimonia diuina, quibus credi poſſit adhibere debemus, ut illoꝝ pſuaſionẽ reuincamus, q ſine ira deũ eſſe credẽtes, diſſoluũt oẽm religionẽ, ſine qua (ut oſtendimus) aut imanitate beluis, aut ſtultitia pecudibus adequamur. In ſola.n.religione.i.ĩ dei ſummi notiõe ſapia eſt. Prophetæ uniuerſi diuino ſpiritu repleti: nihil aliud q̃ de gratia dei erga iuſtos & de ira eius aduerſus ĩpios loquũtur, quoꝝ teſtimonia nobis qdẽ ſatis ſũt.

Phi barba ac pallio tenus.

Sibyllæ q̃

Sibyllini libri in capitolio cõditi.

Curio & Octauius conſules.

Capitoliũ a Q. Catulo reſtitutum.

Veꝝ his qm̃ nõ credũt iſti q ſapiam capillis & habitu iactãt, rõne quoq; & argumentis fuerãt a nobis refellẽdi. Sic.n.ꝑpoſtere agit: ut hũanã diuinis tribuant auctoritatem, cum potius humanis diuinã debuerint. Quæ nunc ſane omittamus, ne nihil apud iſtos agamus & in ĩfinitũ materia ꝓcedat. Ea igitur quæramus teſtimonia, quibus illi poſſint aut credere, aut certe nõ repugnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderũt græcoꝝ Ariſtarchus & Apollodorus Erythræus: noſtroꝝ Varro & Feneſtella. Hi oẽs pręcipuã & nobilẽ preter cęteras Erythræã fuiſſe cõmemorant. Apollodorus qdem ut de ciui ac populari ſua gloriat̃. Feneſtella uero etiam legatos Erythras a ſenatu eſſe miſſos refert: ut huius Sibyllæ carmina Romam deportarentur, & ea conſules Curio & Octauius in capitolio quod tunc erat curante Q u. Catulo reſtitutum, ponenda curarent. Apud hanc de ſummo & conditore rerum deo huiuſmodi uerſus reperiuntur.

ἄφθαρτος κτίσης αἰώνιος τ᾽ αἰθέρα ναίων
τοῖς τ᾽ ἀκάκοις ἄκακον προφέρων πολὺ μείζονα μισθὸν
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χολὴν, καὶ θυμὸν ἐγείρων.

Ideſt incorruptibilis & conditor æternus, in aere habitans, bonis bonum præferens iuſtis multo maiorem mercedem, iniuſtis autem & malis iram & furorem excitans. Rurſus alio loco enumerans: quibus maxime facinoribus incitetur deus, hæc rettulit.

Pædiconũ ſcelus.

φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλαξαι, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνὴν
ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
καὶ γὰρ ἀθάνατος κεχολώσεται, ὅς κεν ἁμάρτῃ.

Ideſt fuge ſceleratas religiões & uiuo deo ſerui: ab adulterio te abſtine, & maſculi permixtione praua, propriam generationem crea, & ne occidas. Hic enim deus immortalis iraſcitur, qui hæc agunt, indignatur ergo aduerſus peccatores,

¶ Auctoritatibus aliarum Sibyllarum iram dei probat. Caput XXIII.

Sibyllini libri.

VErũ qa plures (ut oſtẽdi) Sibyllę a doctiſſimis auctoribus fuiſſe traduntur unius teſtimonium ſatis non ſit ad confirmandam ſicut ĩtẽdimus ueritatem. Cumeæ quidem uolumina, quibus romanorum fata conſcripta ſunt, in arcanis habentur. Cæterarum tamen ferẽ oĩum libelli, quominus in uſu ſint omnibus non uetãtur. Ex qbus alia

denuncians uniuerſis gentibus iram dei ob impietatem hominum, hoc modo exorſa eſt. ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῆ ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω. πᾶσι προφητεύσασα κατὰ πόλιν ἀνθρώποισι. Ideſt. Venient iræ magnæ ſuper mundū dei pronunciationes enarro omnibus hominibus in urbibus prophetans. Alia quoq; per indignationem dei aduerſus iniuſtos cataclyſmum priore ſeculo factum eſſe dixit, ut malitia generis humani extingueretur ἐξ οὗ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεοῖο. αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν. γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ραγέντος. Ideſt. Ex quo iraſcente cæleſti deo ipſas ciuitates cum hominibus cunctis & terram mare cooperit diluuio rupto. ſimili modo deflagrationem poſtea futuram uaticinata ē: qua rurſus impietas hominum deleatur καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα, ἀλλ' ἐμβριθοῦντα, καὶ ἐξολύοντα τε γέννα ἀνθρώπων ἅπασαν ὑπ' ἐμπρησμοῦ περθοντα.

Diluuium cur factū.

Vnde apud naſonem de ioue ita dicitur.

Ouidii locus.

Mundum deflagratum.

Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur affore tempus
Quo mare, quo tellus, corruptaq; regia cæli,
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

Quod tunc fiat neceſſe eſt, cum honor & cultus dei ſummi apud homines interierit. Eadem tamen placari cum pœnitentia factorum & ſui emendatione, conteſtans hæc addidit. ἀλλ' ἐλέει μετάθεσθε βροτοὶ δὴ μηδὲ πρὸς ὀργὴν παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν. Omnes ergo homines transferte uos, neq; ad iram ducite deum magnum. Itē, paulopoſt οὐκ ὀλέσει, παύσει δὲ πάλιν χόλον ἤν ἅμ' ἅπαντες εὐσεβίην περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσητε. Neq; perdet, iræ autem parcet, cum omnes pietatem ex mente percipietis. Deinde alia Sibylla cæleſtium terrænorumq; genitorem diligi oportere, denunciat, ne ad perdendos homines indignatio eius inſurgat. μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσσῃ. πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδές. δεῖ σ' ἔργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα. Ne forte iratus incorruptibilis deus omne genus hominū perdat, uitam tribuens improbam. Oportet enim genitorem deum amari, qui plenus eſt & ſapiens. Ex his apparet uanas eſſe rationes omnium philoſophorū, qui deum putant ſine ira, & inter cæteras laudes eius id ponunt, quod eſt contra ipſam maieſtatem. Regnum hoc imperiumq; terrenum niſi metus cuſtodiat, ſoluitur. Aufer iram regi, non modo nemo parebit, ſed etiam de faſtigio, præcipitabitur: immo uero cuilibet humili eripe hunc effectum? quis eum non ſpoliabit? quis non deridebit? quis non afficiet iniuria? Ita nec indumenta, nec ſedem, nec uictum poterit habere, aliis quicquid habuerit diripientibus, nedum putemus cæleſtis imperii maieſtatem ſine ira & metu poſſe conſiſtere. Apollo Mileſius de iudæorum religione conſultus, reſponſo hoc indidit: ἀλλὰ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα πρὸ πάντων. ὃν τρέμει καὶ γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα. ταρτάρεοί τε μυχοὶ καὶ δαίμονες ἐκφρίσσουσιν. Ideſt. Regem autem & genitorem omnium ante omnia, quem terra cō tremiſcit, cælumq;, & mare, & latebræ tartareæ, & demones abhorreſcunt. Si tā lenis eſt, q̄ philoſophi uolunt, quomodo ad nutum eius non modo dæmones & miniſtri tandem poteſtatis, ſed etiam cælum, & terra & rerum natura omnis contremiſcit? Si enim nullus alteri ſeruit niſi coactus, omne igitur imperium metu conſtat. Metus autem per iram. Nam ſi non moueatur quis aduerſus parere nolentem

Iræ affectꝰ utilis.

Deum tremiſcūt elementa.

Tartari latebræ.

Imperium metu conſtat.

Metus ira conſtat.

nolentem, nec cogi poterit ad obſequium. Conſulat unuſquiſq; affectus ſuos, iam ītelliget neminē poſſe ſine ira & caſtigatiōe īpio ſubiugari. Vbi ergo ira nō fuerit, impiū quoq; nō erit. Deus aūt hēt īpiū, ergo & irā q̄ cōſtat impiū: hēat neceſſe eſt.

¶ Concludit deū amādū, uerēdū, honorificādū, & metuēdū. Cap. XXIIII.

Q Vapropter nemo uaniloquētia pͥhoꝝ inductus, ad cōtēptū ſe dei etudiat, quod eſt maximū nefas. Debemus hūc oēs & amare q; pater eſt, & uereri q; dn̄s, & honorificare q; beneficus, & metuere q; ſeuerus utraq; pſona in eo uenerabilis. Quis ſalua pietate non diligat aīæ ſuæ parētē? Aut quis īpune cōtēnat eū, qui uerū dn̄ator habeat in oēs uerā & æternā ptātē? Si patrē cōſideres, ortū nobis ad lucem qua fruimur, ſubminiſtrat, per illū uiuimus, per illū in hoſpitiū huius mūdi intrauimus. Si deum cogites, ille nos innumerabilibus copiis alit, ille ſuſtentat, in huius domo habitamus, huius familia ſumus, & ſi minus obſequēs q̄ decebat, minuſq; q̄ officioſa dn̄i & parētis īmortalia merita poſcebāt, tn̄ plurimū proficit ad ueniā conſequendā, ſi cultū eius notionemq; teneamus, ſi abiectis humilibus terrēniſq; tā rebus q̄ bonis cæleſtia & diuina ſempiterna meditemur. Quod ut facere poſſimus deus nobis ſequēdus eſt, deus adorādus, qm̄ in eo eſt materia rerū, & rō uirtutū, & fons bonoꝝ. Quid. n. deo aut potētia maius eſt, aut rōne pfectius: aut claritate luculētius? Qui qm̄ nos ad ſapientiā genuit, ad iuſtitiā pcreauit, nō eſt fas hoīem relicto deo ſenſus ac uitæ datore, terrenis fragilibuſq; famulari, aut quærēdis tēporalibus bonis inhærentē: ab innocentia & pietate diſcedere. Nō faciūt beatū uitioſæ ac mortiferæ uoluptates, nō opulētia libidinū incitatrix, nō inanis ambitio: non caduci honores, quibus illaqueatus aīus humanus & corpori mancipatus, æterna morte dānat, ſed innocētia ſola, ſola iuſtitia cuius legitima & digna merces ē immortalitas, quā ſtatuit a principio deus ſanctis & incorruptis mētibus, quæ ſe a uitiis & ab omni labe terrena integras inuiolataſq; cōſeruāt. Huius præmii cæleſtis ac ſempiterni participes eſſe non poſſunt, qui fraudibus rapinis circūſcriptiōibus conſcientiā ſuā polluerūt, quiq; iniuriis hoīum, nefariis commiſſis ineluibiles ſibi maculas inuſſerunt. Proinde uniuerſos oportet: qui ſapientes: qui hoīes merito dici uolunt, fragilia cōtemnere, terrena calcare, humilia deſpicere, ut poſſint cū deo beatiſſima neceſſitudine copulari. Auferat impietas, diſcordiæ, diſſenſioneſq; turbulentæ ac peſtiferæ ſopiātur, quibus humanæ ſocietates & publici fœderis diuina coniunctio rumpit, dirimit, diſſipat. Quātū poſſumus boni ac benefici eſſe meditemur. Siqd nobis opū, ſiqd ſuppetit copiaꝝ, nō uoluptati unius, ſed multorum ſaluti impartiat. Voluptas. n. tam mortalis eſt q̄ corpus, cui exibet miniſterium. Iuſtitia uero & beneficētia tā īmortales quā mens & aīa quæ bonis opibus ſimilitudinē dei aſſequit. Sit nobis deus non in tēplis, ſed in corde nr̄o cōſecratus: Deſtructibilia ſunt oīa quæ manufiūt, mūdemus hoc tēplū qd nō fumo nō puluere: ſed malis cogitatiōibus ſordidat, quod nō cæreis ardētibus, ſed claritate ac duce ſapientia illuminat. In quo ſi deū ſemp erediderimus eē pñtem, eius diuinitatis potētia ita uiuemus, ut & propitium ſemper habeamus, & nunq̄ uereamur iratū.

¶ L. Cœlii Lactantii Firmiani de ira dei liber finit.

Deus hominum pater.

Opulētia libidinum incitatrix.

Innocētiæ & iuſtitiæ merces eſt immortalitas.

¶ L.Cœlii Lactantii Firmiani de opificio dei uel formatiõe hominis Liber unus ad Demetrianum auditorem ſuum.

¶ Procœmium in quo narrat cur hoc opus aſſumpſerit. Caput. primum.

QVam minime ſim quietus, & in ſummis neceſſitatibus,
ex hoc libello poteris exiſtimare, quẽ ad te rudibus pe-
nẽ uerbis prout ingenii medioctitas tulit Demetriane
perſcripſi, ut & cottidianũ ſtudiũ meũ noſſes, & nõ de-
eſſem tibi præceptor etiã nũc, ſed honeſtioris rei melio-
riſq; doſtrinæ. Nam ſi te in literis nihil aliud q̃ linguã in-
ſtruentibus auditorẽ ſatis ſtrenuum ꝓbuiſti, quãto ma-
gis in his ueris & ad uitã pertinentibus docilior eſſe de-
bebis? apud quẽ nunc profiteor nulla neceſſitate uel rei,
uel tpis impediri, quominus aliquid excudã, quo philoſophi noſtræ ſectæ quam
tuemur, iſtructiores doctioreſq; i poſterũ fiãt. q̃uis nũc male audiãt, caſtigẽturq;
uulgo, q; aliter q̃ ſapiẽtibus conuenit, uiuãt, & uitia ſub obtẽtu noĩs celẽt. quibus
aut mederi oportuit, aut ea ꝑſus effugere, ut beatũ atq; incorruptũ ſapientiæ no-
men, uita ipſa cũ præceptis congruente ꝓſtarent. Ergo tñ ut nos ipſos ſimul & cæ-
teros inſtruã, nullum laborem recuſo. Neq;.n. poſſum obliuiſci mei tũ præſertim
cũ maxime opus ſit meminiſſe: ſic ne tui quidẽ ut ſpero & opto. Nã licet te publi-
cæ rei neceſſitas a ueris & iuſtis opibus auertat, tñ fieri nõ põt quin ſubinde in cæ-
lum aſpiciat mens ſibi cõſcia recti. Ego qdẽ lætor oĩa tibi quæ pro bonis habẽtur
proſpere fluere, ſed ita ſi nihil de ſtatu mẽtis immutẽt. Vereor.n. ne paulatim con
Verg. loc⁹ ſuetudo uel iucunditas earũ rerũ (ſicut fieri ſolet) in aĩum tuũ repat. Ideoq; te mo-
neo: repetẽs iterũq; monebo, ne oblectamenta iſta terræ pro magnis aut ueris bo-
nis habere te credas, quæ ſunt nõ tm̃ fallacia q̄a dubia, uerũ ẽt inſidioſa q̄a dulcia.
Nã & ille colluctator & aduerſarius noſter ſcis q̃ ſit aſtutus, & idẽ ipſe uiolentus,
ſicuti nũc uidemus. Is hæc oĩa q̃ illicere poſſunt, pro laqueis hẽt, & qdẽ tã ſubtili-
bus, ut oculos mẽtis effugiãt, ne poſſint hoĩs ꝓuiſione uitari. Sũma ergo prudẽtia
Offenſaculũ eſt pedetẽtim icedere, qm̃ utrobiq; ſaluti inſidet, & offenſacula pedibus latẽter op-
ponit. Itaq; res tuas ꝓprias in q̄bus nũc agis: ſuadeo, ut pro tua uirtute, aut cõtem-
nas ſi potes, aut nõ magnop̃e mireris. Memẽto & ueri parẽtis tui, & in qua ciuita-
te nomẽ dederis, & cuius ordinis fueris, itelligis ꝑfecto q̄d loquar. Nec.n. te ſuper-
biæ arguo cuius in te ne ſuſpicio q̄dẽ ulla eſt, ſed ea q̃ dico, ad mẽtẽ referẽda ſunt
nõ ad corpus, cuius oĩs rõ iõ cõparata eſt, ut aĩo tanq̃ dño ſeruiat & regatur nutu
eius. Vas ẽ.n. quodãmodo fictile, quo aĩus.i. hõ ipſe uerus cõtinet, & quidẽ nõ a
Prometheo fictũ (ut poetæ loquunt) ſed a ſummo illo rerum cõditore ac artifice
deo, cuius diuinã ꝓuidẽtiã ꝑfectiſſimãq; uirtutẽ, nec ſenſu cõprehẽdere, nec uer-
bo enarrare poſſibile eſt. Tẽtabo tñ qm̃ corpis & animi facta mentio eſt, utriuſq;
rõnẽ quãtũ puſillitas intelligentiæ meæ ꝓuidet, explicare. Quod officiũ hac de cã
Ciceron. maxĩe ſuſcipiendũ puto, q; M. Tullius uir igenii ſingularis in q̄rto de republica li-
locus. bro cũ id facere tentaſſet, nihil prorſus fecit, materiã late patẽtẽ anguſtis finibus

terminauit

terminauit leuiter ſumma quæq; decerpens. Ac ne ulla eēt excuſatio: cur eum locum nō fuerit executus, ipſe teſtatus ē nec uolūtatē ſibi defuiſſe, nec curā. In libro enim de legibus primo, cum hoc idem ſummatim ſtringeret ſic ait. Hunc locū ſatis (ut mihi uidet) ī his libris quos legiſtis: expreſſit Scipio. Poſtea tñ in libro de natura deorum ſecundo, hoc idem latius exequi conatus. Sed qm̄ nec ibi quidem ſatis expreſſit, aggrediar hoc munus: & ſummam mihi audacter explicādū: quod homo diſertiſſimus penē omiſit intactū. Forſitan rep̄hendas: q̄ in rebus obſcuris coner aliqd diſputare cum uideas tanta temeritate homines extitiſſe: q uulgo philoſophi nominant, ut ea quæ abſtruſa prorſus atq; abdita deus eſſe uoluit, ſcrutarentur: ac naturam rerum cæleſtium terrænarūq; cōquirerent, quæ a nobis longe remotæ, neq; oculis contrectari, neq; tāgi manu: neq; percipi ſenſibus poſſunt. Et tñ de illaꝝ oium ratione ſic diſputant, ut ea quæ aſſerunt probata, & cognita uideri uelint. Quid eſt tandem cur nobis inuidioſum quiſq̄ putet, ſi rationem corporis noſtri inſpicere & comtemplari uelimus? Quæ plane obſcura non eſt, quia ex ipſis membrorum officiis & uſibus partium ſingulaꝝ quanta ui prouidentiæ q̄ſq; factus ſit, intelligere nobis licet.

Cicero-nis locus.

¶ Quæ deus homini, & quæ cæteris animalibus dedit. Cap. II.

Dedit enim hoi artifex ille noſter ac parēs deus ſenſum atq; rōnē, ut ex eo apparet nos ab eo eſſe generatos: qa ipſe intelligētia, ipſe ſenſus ac rō ē. Cęteris aiantibus qm̄ rōnalē iſtam uitā nō attribuit: quēadmodū tñ uita eoꝝ tutior eēt ante puidit. Oēs enim ſuis ex ſe pellibus texit, quo facilius poſſent uim pruinarū ac frigora ſuſtinere. Singulis aūt gn̄ibus ad ꝓpulſandos impetus externos ſua propria munimenta cōſtituit, ut aut naturalibus tælis repugnēt fortioribus, aut quę ſunt imbecilliora ſubtrahant ſe periculis pnicitate fugiendi, aut quæ ſimul & uiribus, & celeritate indigēt aſtu ſe protegant, aut latibulis ſæpiāt. Itaq; alia eorū uel plumis leuibus in ſublime ſuſpēſa ſunt uel ſuffulta ungulis, uel inſtructa cornibus: quibuſdam in ore arma ſunt dētes, aut in pedibus adunci ungues: nulliq; munimentum ad tutelam ſui deeſt. Si qua uero in prædam maioribus cedunt: ne tñ ſtirps eorum funditus īteriret, aut in ea ſunt relegata regiōe, ubi maiora eē nō poſſunt aut acceperūt uberem generandi fœcunditatē: ut & beſtiis quæ ſanguine alūtur: uictus ſuppeteret ex illis, & illatam tñ cladem ad conſeruationē generis multitudo ipſa ſuperaret.

Hoī ſenſus a deo datus.

Aīalia muta quæ ſortita ſint a deo.

Hoiem aūt rōne conceſſa & uirtute ſentiēdi atq; eloquēdi data eoꝝ q̄ cæteris aīalibus attributa ſunt: fecit expertē qa ſapientia reddere poterat q̄ illi naturæ cōditio denegaſſet: ſtatuit nudū & inermē: qa & īgenio poterat armari: & rōne ueſtiri. Ea uero ipſa q̄ mutis data: & hoi denegata ſunt: quæ mirabiliter hoī ad pulchritudinē faciant: exprimi non pōt. Nam ſi homini ferinos dētes, aut cornua aut ungues, aut ungulas aut caudā: aut uarii coloris pilos addidiſſet: qs non ſentit q̄ turpe aial eēt futuꝝ: ſicut muta ſi nuda & īermia fingerētur? Quibus ſi detrahas uel naturalē ſui corporis ueſtē: uel ea qbus ex ſe armātur nec ſpecioſa poterūt eē nec tuta, ut mirabiliter ſi utilitatē cogites īſtructa: ſi ſpeciē ornata uideātur. Adeo miro mō cōſenuit utilitas cū decore. Hoiem uero quē ęternū aīal atq; īmortale fingebat: nō ſo

Homo cur editus ī lucē nudus & iermis.

rinſecus ut cætera, ſed īterius armauit: nec munimētū eius in corpe: ſed in aīo poſuit. qm̃ ſupuacuū fuit cū illi quod erat maximū tribuiſſet, corporalibus eum tegere munimentis: cū p̃ſertim pulchritudinem humani corporis impedirent.

❡ Contra Epicureos diſputat, qui opera naturæ dānabant: & præcipue ꝙ homo cæteris animantibus imbecillior oriatur: Cap. III.

Atomi rerum oium ſemina.

VNde ego phoꝝ q̃ Epicuꝝ ſequūtur, amētiā ſoleo mirari: qui naturæ opa rep̃hendunt: ut oñdant, nulla ꝓuidentia īſtructū eſſe ac regi mūdum. ſed originem rerū inſecabilibus ac ſolidis corporibus aſſignāt quoꝝ fortuitis concurſiōibus uniuerſa naſcūtur & nata ſunt. Prætera quæ ad ip̃m mūdū uitio dāt, in quo ridicule inſaniunt, id ſumo, quod ad rem de qua nunc agimus ptinet. Q uerūtur hoīem nimis imbecillū & fragilem naſci, q̃ cætera animalia naſcuntur: q̃ ut ſunt edita ex utero, ꝓtinus in pedes ſuos erigi: & geſtire diſcurſibus, ſtatimq; aeri tolerādo idonea eſſe. ꝙ in lucem naturalibus indumentis munita ꝓceſſerint. hominem cōtra nudū & inermem tanq̃ ex naufragio in huius uitæ miſerias ꝓiici & expelli, q̃ neq; mouere ſe loco ubi effuſus eſt, poſſit nec alimentū lactis appetere, nec iniuriā tp̃is ferre. Itaq; naturā non matrem eſſe humāi generis, ſed nouercam, quę cū mutis tā liberaliter ſe geſſerit: hominē uero ſic effuderit ut inops & infirmus, & omni auxilio indigens, nihil aliud poſſit q̃ fragilitatis ſuæ conditionem ploratu ac fletibus ominari: ſcilicet. Cui tātū in uita reſtet tranſire maloꝝ. Q uæ cū dicūt, uehementer ſape credunt. ꝓpterea ꝙ unuſqſq; inconſiderate ſuæ cōditioni ingratus eſt. Ego uero illos nunq̃ magis deſipere contendo: q̃ cū hoc loquūtur. Cōſiderās. n. conditionem reꝝ intelligo nihil fieri aliter debuiſſe: ut nō dicā potuiſſe: qa deus pōt omnia, ſed neceſſe eſt ꝙ illa prouidentiſſima maieſtas id effecerit: quod erat melius & rectius. Libet igitur interrogare iſtos diuinoꝝ opeꝝ reptehenſores, qd in homine deeſſe, qa imbecillior naſcitur, credāt. Nū iccirco minus educent homines? nū minus ad ſummū robur ætatis prouehātur? num imbecillitas aut incrementū impediat aut ſalutē? qm̃ q̃ deſunt rō dep̃hendit. At hominis inqunt educatio maximis laboribus cōſtat, pecudū. ſ. cōditio melior: ꝙ hæ omnes eū fœtū ediderint, non niſi paſtus ſui curam gerūt: ex quo efficit ut ubetibus ſua ſpōte diſtentis alimentū lactis fœtibus miniſtret: & id cogente natura ſine ſollicitudine appetāt. Q uid aues? quaꝝ rō diuerſa eſt. Nōne maximos ſuſcipiūt in educādo labores, ut interdū aliqd humanæ intelligentiæ habere uideāt? Nidos. n. aut luto ædificāt, aut uirgultis & frondibus conſtruūt: & ciboꝝ exptes incubāt ouis: & qm̃ fœtus de ſuis corporibus alere datum non eſt: cibos conuehunt: & totos dies in huiuſmodi diſcurſione conſumūt. Noctibus uero defendunt: fouent, protegūt. Q uid amplius facere homines pn̄t, niſi hoc ſolū fortaſſe: ꝙ non expellūt adultos: ꝑpetua neceſſitudine ac uinculo caritatis adiūctos hn̄t. Q uid ꝙ auiū fœtus multo fragilior q̃ homines? Q uia non materno corpore ipſum animal edunt: ſed quod materni corporis fœtu & calore tepefactum animal efficiat, quod tamen cum ſpiritu fuerit animatum. Id uero implume, ac tenerum non modo uolandi, ſed ambulandi quoq; uſu caret. Num ergo ineptiſſimus ſit, ſiquis putet male cum uolucribus egiſſe naturam? primum ꝙ bis naſcuntur,

Hominē nimis imbecillē & fragilē naſci.

Naturam hoi nouercam.

Lucretiū locus.

Hoīs educatio laborioſa.

Nidificandi ratio.

bis naſcũtur, deinde ꝙ tã infirmæ, ut ſint quęſitis ꝑ laborem cibis a parentibus nu triendæ. Sed illi fortiora eligunt, imbecilliora ꝓtereunt. Q uæro igiť ab his q̃ conditionem pecudum ſuæ ꝓferunt, q̃d eligãt ſi deus his deferat optionem: utrũ malint humanã ſapientiã cum imbecillitate, an pecudum firmitatem cum illaꝝ natura? Scilicet non tã pecudes ſunt: ut non malint uel fragiliorẽ multo q̃ nunc eſt, dũmodo humanã, q̃ illã irrationabilẽ firmitatẽ. Sed uidelicet prudentes uiri neqꝫ hominis rationem uolunt cũ fragilitate: neqꝫ mutoꝝ firmitatẽ ſine ratione. Q đ nihil eſt tã repugnãs tã contrariũ. ꝙ unumquodqꝫ animal aut ratio inſtruat neceſſe eſt, aut conditio naturæ. Si naturalibus munimentis inſtruať, ſuꝑuacua ratio ẽ. Q uid enim excogitabit? q̃d faciet? aut q̃d molieť? Aut in quo lumen illud ingenii oñdet cum ea q̃ pñt eẽ rationis, ultro natura cõcedat? Si aũt ratione ſit ꝓditum: q̃d opus erit ſæpimentis corporis? cum ſemel conceſſa ratio naturę munus poſſit implere? Q uæ q̃dem tñ ualet ad ornãdum tuendũqꝫ hominem, ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniqꝫ cum & corpis non magni homo: & exiguaꝝ uiriũ, & ualitudinis ſit infirmę, tñ q̃m id q̃đ eſt maius accepit, & inſtructior ẽ cæteris aĩalibus & ornatior. Nã cum fragilis imbecilliſqꝫ naſcať tñ & a mutis omnibus tutus ẽ: & ea omnia q̃ firmiora naſcunť, ẽt ſi uim cęli fortiter patiunť: ab homine tñ tuta eſſe non pñt. Ita fit ut plus homini conferat ratio: q̃ natura mutis: q̃m in illis nec magnitudo uirium: neqꝫ firmitas corpis efficere põt, quominus aut opprimãtur a nobis: aut nr̃æ ſubiecta ſint ptãti. Poteſt ne igiť aliq̃s cũ uideat etiã boues: uaccas cũ immaniſſimis corporibus ſeruire homini: q̃ri de opifice reꝝ deo, ꝙ modicas uires, ꝙ paruũ corpus accepit, nec bñficia in ſe diuina pro merito æſtimat: q̃đ eſt ingrati: aut (ut uerius loquãmur) inſani. melius igiť Plato ut hos (credo) ingratos refelleret: naturę gr̃as egit: ꝙ hõ natus eſſet, q̃đ & ip̃m q̃le ſit non eſt huius materiæ ponderare. Q uanto melius & ſanius qui ſenſit conditionẽ hominis eſſe meliorẽ: q̃ iſti qui ſe pecudes natos eſſe maluerunt? Q uos ſi deus in ea forte conuerterit animalia: quoꝝ ſortẽ ꝓferũt ſuæ: iã profecto cupiãt remigrare, magniſqꝫ clamoribus cõditionẽ priſtinã flagitẽt, q̃a nõ eſt tãti robur ac firmitas corpis: ut officio linguę careas: aut auium ꝑ aerem libera diſcurſatio, ut manibus indigeas. Plus. n. manus ꝓſtant: q̃ leuitas uſuſqꝫ pennaꝝ, plus lingua q̃ totius corpis fortitudo. Q uæ igitur amentia eſt ea præferre, quæ ſi data ſint, accipere detrectes.

Hõ niſi ſit imbecillus uti rõne nõ põt.

Ratio plus homini confert: q̃ nã mutis

Plato nãæ gr̃as egit ꝙ hõ natꝰ eſſet.

¶ Cõtra Epicureos cõquerẽtes hoĩes morbis & ĩmaturę morti ſbiectos: C. IIII.

Idem q̃runť hominẽ morbis & immaturæ morti eẽ ſubiectũ. Indignanť uidelicet non deos ſe eẽ natos. Minime inquiũt: ſed ex hoc oñdimus hominem nulla ꝓuidentia eſſe fcm̃, q̃đ aliter fieri debuit. Q uid ſi oñdero idip̃m magna ratione ꝓuiſum eſſe: ut morbis uexari poſſet: & uita ſua in medio curſus ſui ſpatio rumpereť? Cum. n. deus animal q̃đ fecerat: ſua ſponte ad mortem trãſire cognouiſſet: ut mortem ipſam q̃ eſt diſſolutio naturæ capere poſſit, dedit ei fragilitatem quæ morti aditum ad diſſoluendum animal inueniret. Nã ſi eius roboris fieret, ut ad eum morbus & ægritudo adire non poſſet: ne mors quidem poſſet: quoniam mors ſeq̃la morborum eſt. Immatura uero mors quomodo abeſſet ab eo: cui eſſet conſtituta natu

Hõ morbis & imaturæ morti ſubiect⁹.

ra? Nepe nullũ hoiem mori uolũt:nisi cũ cẽtesimũ ætatis cõpleuerit annũ? Q uo illis in tãta repugnãtia re℞ rõ poterit constare? Vt.n.añ ãnos centũ mori qsq; non possit,aliqd illi roboris qd sit imortale tribuẽdũ ẽ.Q uo cõcesso necesse ẽ cõditioné mortis excludi.Id ãt ipm cuiusmodi põt esse,qd hoiem contra morbos & ictus extraneos:solidum atq; expugnabilẽ faciat? Cũ.n.cõstet ex ossibus & neruis & uiscerib⁹ & sãguine:qd ho℞ ẽt cẽ tã firmũ ut fragilitatẽ repellat ac mortẽ? Vt igit̃ homo idissolubilis sit añ illud tps,qd illi putãt oportuisse constitui,ex q̃ ei materia corpus attribuãt? Fragilia sunt oĩa q̃ uideri ac tãgi põt. Supest ut aliqd ex cælo petãt,qm̃ in terra nihil est qd nõ sit infirmũ. Cum ergo sit hõ formãdus eẽt a deo ut mortalis eẽt aliqñ:& p seipm mobilis sp res ipa exigebat:ut terræno & fragili corpore fingeret̃. Necesse ẽ igit̃ ut mortẽ recipiat qñ libet qm̃ corporalis est. Corpus eni quodlibet solubile atq; mortale est. Stultissimi ergo sunt qui de morte imatura q̃runt̃:qm̃ naturæ cõditio locũ illi facit. Ita cõsequẽs erit,ut morbis quoq; subiectus sit. Neq; enim patit̃ natura:ut abesse possit ifirmitas ab eo corpore,qd iccirco nõ solidũ,firmũq; natũ est,ut aliqñ soluẽdũ sit. Sed putemus fieri posse quẽad modũ uolunt,ut hõ ea conditione nascat̃,q̃ morbo mortiue subiectus sit,nisi pacto ætatis suæ spatio,ad ultimã pcesserit senectutẽ. Non igit̃ uidẽt si ita sit cõstitutum:qd sequat̃. Hoiem utiq; nisi certo tpe mori nullo mõ posse. Sed si phiberi ab altero uictu põt:mori poterit. Res igit̃ exigit:ut hoi q añ certum diẽ mori non põt,cibo℞ alimẽtis qa subtrahi põt,opus non sit. Si opus cibo non erit,iã non hõ ille sed deus fiet. Ergo(ut supius dixi) qui de fragilitate hois q̃runt̃,id potissimũ quærunt̃,quod non immortales & sempiterni sint nati. Nemo.n.nisi senex mori debet. Nẽpe iõ mori debet qa deus non est. At q mortalitas non põt cum imortalitate coniungi: Si enim mortalis est in senectute,imortalis esse in adolescentia non potest. Nec est ab eo conditio mortis aliena qui qñq; moriturus est. nec ulla imortalitas est:cui sit terminus constitutus. Ita fit ut & imortalitas exclusa in ppetuum, & ad tps recepta mortalitas,hoiem constituat in ea conditione:ut sit in q̃libet ætate mortalis. Q uadrat igit̃ necessitas undiq;,nec debuisse aliter fieri,nec fas fuisse: Sed isti rationẽ sequẽtiũ non uidẽt:qa semel errauerunt in ipa summa. Exclusa.n. de rebus humanis diuina prouidẽtia:necessario seq̃bat̃, ut omnia sua sponte sint nata. Hinc inuenerunt illas minuto℞ seminum plagas & concursiones fortuitas; qa re℞ originẽ non uidebãt. In q̃s se angustias cum coniecissent iã cogebat eos necessitas existimare animas cum corpib⁹ nasci:et itẽ cum corpibus extingui. Assumpserãt.n.nihil fieri mente diuina,qd ipm non aliter probare poterãt,q̃ si ondẽrent esse aliq̃,in q̃bus uideret̃ prouidentiæ ratio claudicare. Rephẽderunt igit̃ ea:in q bus uel maxĩe diuinitatẽ suã prouidẽtia mirabiliter expssit:ut illa q̃ retuli: de morbis & imatura morte,cum debuerint cogitare his assumptis q̃ necessario sequet̃. Sequẽtur ãt illa q̃ dixi:si morbum non reciperent,neq; tectis neq; uestibus indigerẽt. Q uid.n.uẽtos,aut hymbres:aut frigora metuerẽt,quo℞ uis in eo est:ut morbos afferãt? Iccirco.n.accepit sapientiam:ut aduersus nocentia fragilitatem suam muniat: Sequitur necessario,ut qm̃ retinendæ rationis causa morbos capit,etiam mortem semp accipiat,quia is ad quem mors non uenit:firmus sit necesse est. In

Prouidentiæ rõnem claudicare

firmitas

firmitas autem habet in ſe mortis conditionem. Firmitas uero ubi fuerit, nec ſenectus locum poteſt habere: nec mors quæ ſequitur ſenectutem. Præterea ſi mors certæ conſtituta eſſet ætati: fieret homo inſolentiſſimus, & humanitate omni careret. Nã ferẽ iura omnia humanitatis, quibus inter nos cohæremus: ex metu & conſcientia fragilitatis oriũtur. Deniq̃ imbecilliora & timidiora quæq̃ animalia congregantᷓ, ut qm̃ uiribus tueri ſe nequeunt, multitudine tueantᷓ. Fortiora uero ſolitudines appetunt, qm̃ robore uiribuſq̃ confidunt. Homo quoq̃ ſi eodem modo haberet: ad propulſanda pericula ſuppetens robur: nec ullius alterius auxilio indigeret, quæ ſocietas eſſet? quæ notitia inter ſe? q̃s ordo? quę ratio? qua humanitas? aut quid eſſet deterius homine? quid efferacius? quid immanius? Sed qm̃ imbecillis eſt: nec per ſe poteſt ſine homine uiuere, ſocietatem appetit, ut uita communis & ornatior fiat & tutior. Vide igitᷓ omnẽ hominis rationẽ in eo maxime ſtare, q̃ nudus fragiliſq̃ naſcitᷓ: q̃ morbis afficitᷓ, q̃ immatura morte mulctatᷓ? Quæ ſi homini detrahãtur: rationẽ quoq̃ ac ſapiẽtiã detrahi neceſſe eſt. Sed nimis diu de rebus aptis diſputo, cum ſit liquidum nihil ſine prouidentia nec factum eſſe unq̃ nec fieri potuiſſe. De cuius opibus uniuerſis (ſi nunc libeat) diſputare p ordinẽ infinita materia eſt. Sed ego de uno corpore hominis tm̃ inſtitui dicere, ut in eo diuinæ prouidentiæ ptãtem quãta fuerit, oñdã: his dũtaxat in rebus: quæ ſunt comprehenſibiles & apertæ. Nam illa quæ ſunt animæ: nec ſubiicíᷓ oculis, nec comprehendi queunt. Nunc de ipſo uaſe hominis loquimur, quod uidemus.

Aĩalia timida congregantᷓ.

Hõ cur appetat ſocietatem.

¶ De differentia creationis aĩaliũ brutorꝝ & hominis ſecũdũ corpus. Cap. V.

IN principio cũ deus fingeret animalia: noluit ea in rotundã formæ ſpẽm conglobare atq̃ colligere, ut & moueri ad ambulandũ: & flectere ſe in quãlibet partem facile poſſent, ſed ex ipſa corporis ſumma pduxit caput. Item pduxit mẽbra q̃dã lõgius, quæ uocãtur pedes: ut alternis motibus ſolo fixa pducerent animal, quo mens tuliſſet: aut quo petendi cibi neceſſitas puocaſſet. Ex ip̃o ãt uaſculo corporis quatuor fecit extantia: bina poſterius, quæ ſunt in omnibus pedes. Itẽ bina capiti & collo p xima quæ uarios animãtibus uſus p̃bent. In pecudibus. n. ac feris ſunt pedes poſterioribus ſimiles. In homine ãt manus: quæ non ad ambulandũ: ſed ad faciendũ operãdũq̃ ſunt natę. Eſt & tertiũ genus, in quo priora illa neq̃ pedes neq̃ manus ſunt: ſed aliæ in q̃bus pennæ p ordinem fixæ uolãdi exhibent uſum. Ita una fictio diuerſas ſpecies & uſus habet. Atq̃ ut ipſam corporis craſſitudinem firmiter cõprehenderent: maioribus & breuibus oſſibus inuicem colligatis quaſi carinam cõpegit: quã nos dicimus ſpinã. Eamq̃ noluit ex uno ppetuoq̃ oſſe formare: ne gradiendi flectendiq̃ ſe facultatem aĩal non haberet. Ex eius pte quaſi media coſtas id eſt trãſuerſa & plana oſſa porrexit in diuerſum: q̃bus clementer curuatis: & in ſe uelut in circulũ penẽ conductis, interna uiſcera, cõtegantur: ut ea q̃ mollia & minus ualida fieri opus erat: illius ſolidæ cratis amplexu poſſent eſſe munita. In ſumma uero conſtructionis eius, quam ſimile nauis carinæ diximus: caput collocauit: in quo eſſet regimen totius animantis. Datũq̃ illi hoc nomen eſt, ut quidem Varro ad Ciceronem ſcribit: q̃ hinc capiant initium ſenſus ac nerui. Ea uero quæ dixi

Aĩaliũ aptiſſima forma.

Caput. Pedes.

Manus. Alæ.

Spina quæ in hoĩe.

Coſtæ q̃.

Caput unᷓ.

mus de corpore uel ambulandi, uel faciẽdi: uel uolãdi cã eẽ producta, neq; nimiũ longis pp celerẽ mobilitatẽ neq; nimiũ breuibus, pp firmitatẽ: ſed & paucis, & magnis oſſibus cõſtare uoluit. Aut. n. bina ſunt: ut in hoie, aut quaterna, ut i q̃drupede: quætñ nõ fecit ſolida, ne in gradiẽdo pigritia & grauitas retardaret: ſed cauata

Medullæ.

& ad uigorẽ corporis conſeruãdũ medullis intrinſecus plena: eaq; rurſus non æqliter porrecta finiuit: ſed ſummas eorũ partes craſſioribus nodis conglobauit, ut & ſubſtringi neruis facilius, et uerti tutius poſſent.

Vertibula quæ. Chartilago.

Vñ ſunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter ſolidatos læui quodã operculo texit, qđ dr̃ chartilago: ſcilicet ut ſine attritu & ſine ſenſu doloris aliquo flecterent, eoſdẽ tñ non in unum modũ formauit. Alios enim fecit ſimplices & in orbem rotundos, in his dũtaxat articulis, in

Scapulæ.

quibus moueri mẽbra in oẽs partes oportebat, ut in ſcapulis: qm̃ manus utrũlibet agitari & cõtorqueri neceſſariũ eſt. Alios aũt latos & æquales & in unam partem rotũdos: & in his utiq; locis ubi tãtummõ curuari mẽbra in oẽs partes oportebat;

Genua. Cubita.

ut in genibus & in cubitis & in manibus ipſis. Nã ſicut manus ex loco unde oriũtur a corpore, ubiq; uerſus moueri ſpecioſum ſimul & utile fuit, ſic pfecto ſi hoc idem etiã cubitis accideret: & ſupuacuus eſſet huiuſmodi motus & turpis. Iam. n.

Promuſcis in elephante.

manus amiſſa dignitate quã nunc habet: mobilitate nimia promuſcidi ſimilis uideret: eſſetq; homo plane anguimanus. Q đ genus in illa imaniſſima bælua mirabiliter effectum eſt. Deus. n. q prouidentiam & ptãtem ſuãm multarũ rerũ mirabili uarietate uoluit oñdere, qm̃ caput eius animalis non tã longe porrexerat, ut terrã poſſet ore contingere, quod erat futurũ horribile atq; tetrum. Et qa os ipm̃ profuſis dentibus ſic armauerat, ut etiam ſi contingeret, paſcendi tamen facultatem dentes adimerent, produxit inter eos a ſumma fronte molle ac flexibile membrũ, quo prendere, quo tenere quodlibet poſſet. ut rationem uictus capiendi, uel dentium prominens magnitudo, uel ceruicis breuitas non impediret.

¶ Contra Epicurum: qui ex atomis fortuito concurrentibus compactum fabricatumq; hominem diſputauit. Cap. VI.

Aialia fortuito nata.

NOn poſſum hoc loco teneri, quominus Epicuri ſtultitiã rurſum coarguam. Illius. n. ſunt oĩa q̃ delirat Lucretius. Q ui ut oñderet aĩalia nõ artificio aliquo diuinæ mentis: ſed ut ſoler fortuito eſſe nata, dixit in principio mũdi alias quaſdã inumerabiles aĩantes mirãda ſpecie & magnitudine fuiſſe natas, ſed eas pmanere nõ potuiſſe: q; illas aut ſumendi cibi facultas aut coeũdi generandiq; rõ defeciſſet. Videlicet ut & atomis ſuis locũ faceret per ĩfinitũ & inane uolitãtibus diuinã puidẽtiã uoluit excludere.

Lucretii locus.

Sed cũ uideret in oĩbus quæ ſpirãt: mirabilẽ puidẽtiæ ineſſe rõnẽ: quæ malũ uanitas erat dicere fuiſſe aĩalia pdigioſa in qbus rõ ceſſaſſet? Q m̃ igit oĩa q̃ uidemus cũ rõne nata ſunt id. n. ipſum naſci efficere, niſi rõ nõ põt: manifeſtũ eſt nihil oĩno rõnis expers potuiſſe gñari. At. n. prouiſum ẽ in ſingulis qbuſq; fingendis, quatenus & miniſterio mẽbrorũ ad neceſſaria uitæ uteret: & quatenus adiugatis corporibus elata ſoboles, uniuerſas gñatim cõſeruaret aĩantes. Nã ſi peritus architectus

Architecti officium.

cũ magnũ aliquod ædificiũ facere cõſtituit, primo oĩum cogitat quæ ſumma perfecti ædificii futura ſit, & ante emetitur quẽ locũ leue põdus expectet: ubi magni

operis

operis ſtatura ſit moles, quæ colũnaꝝ interualla: qui aut ubi aquaꝝ cadẽtiũ decur
ſus & exitus, & receptacula? Hæc in q̃ prius præuidet, ut quæcũq; ſũt pfecto opi
iam neceſſaria: cũ ipſis fundamentis pariter ordiatur. Cur deũ qſq̃ putet machinã
dis aĩalibus nõ añ prouidiſſe quæ ad uiuendum neceſſaria eſſent, q̃ ipſam uitã da
ret? Quæ utiq; conſtare non poſſet, niſi prius effecta eſſent quibus conſtat. Vide
bat igit̃ Epicurus in corporibus aĩalium diuinæ rõnis ſollertiã, ſed ut efficeret: qđ
ante ĩprudẽter aſſumpſerat: adiecit aliud deliramentum ſuperiori congruens. Di
xit enim neq; oculos ad uidendum eſſe natos, neq; aures ad audiẽdum neq; pedes
ad ambulandum, qm̃ membra hæc prius nata ſunt: q̃ eẽt uſus uidendi & audiẽdi
& ambulandi, ſed horum omnia officia ex natis extitiſſe. Vereor ne huiuſmodi
portenta & ridicula refutare, nõ minus ineptũ eẽ uideat̃. Sed libet ineptire, qm̃ cũ
inepto agimus ne ſe ille nimis argutum putet. Quid ais Epicure? Non ſunt ad ui
dẽdũ oculi nati. Cur igit̃ uidẽt? Poſtea inqt uſus eoꝝ apparuit. Vidẽdi ergo cau
ſa nati ſunt, ſiquidem nihil poſſunt aliud q̃ uidere. Itẽ mẽbra cætera cuius rei cau
ſa nata ſunt: ipſe uſus oñdit. Qui utiq; nullo modo poſſet exiſtere niſi eſſent mẽ
bra oĩa tam ordinate tã prouidenter effecta ut uſum poſſet habere. Quid. n. ſi di
cas aues non ad uolãdum eẽ natas, neq; feras ad ſæuiendum: neq; piſces ad natan
dum, neq; hoĩes ad ſapiendum, cum appareat ei naturæ officioq; ſeruire aĩantes,
ad quod eſt quæq; generata? Sed uidelicet qui ſummã ueritatis amiſit: ſemp erret
neceſſe eſt. Si. n. non ꝓuidẽtia: ſed fortuitis atomoꝝ cõcurſionibus naſcunt̃ oĩa,
cur nũq̃ fortuito accidit ſic coire illa principia, ut efficerẽt aĩal eiuſmõi, qđ naribus
potius audiret, odoraret oculis: auribus cerneret? Si. n. primordia nullũ genus po
ſitiõis inexptũ relinquunt: oportuit eiuſmõi cottidie mõſtra gñari: in qbus mẽbro
rum ordo ꝑpoſterus: & uſus lõge diuerſus exiſteret. Cũ uero uniuerſa gña et uni
uerſa quoq; mẽbra: leges ſuas & ordines: & uſus ſibi attributos tueantur, manife
ſtum eſt nihil fortuito eẽ factum: qm̃ diuinæ rationis diſpoſitio ꝑpetua ſeruatur.
Veꝝ alias refellemus Epicuꝝ, nunc de prouidentia (ut cœpimus) diſſeramus.

Membra aĩantibus ad aliquẽ uſum non eſſe nata.

¶ De dei prouidentia circa uniuerſalem hominis fabricam. Cap. VII.

DEus igit̃ ſolidamenta corpis q̃ oſſa dicũtur: nodata & adiuncta inui
cem neruis alligauit atq; cõſtrinxit: qbus mẽs ſi excurrere aut reſiſte
re uelit, tanq̃ retinaculis uteretur: & qdẽ nullo labore nulloq; cona
tu ſed minimo nutu totius corporis molẽ tẽperaret ac flecteret. Hęc
aũt uiſceribus opuit, ut quęcũq; locum decebat, utq; ſolida oſſa cõ
cluſa tegerentur. Item uiſceribus ipſis uenas admiſcuit quaſi riuos per corpus oẽ
diuiſos: per quæ diſcurrens humor & ſanguis, uniuerſa membra ſuccis uitalibus
irrigaret: & ea uiſcera formata in eum modũ q unicuiq; generi ac loco aptus fuit
ſupiecta pelle contexit. Quã uel ſola pulchritudine decorauit, uel ſetis adoperuit
uel ſquãmis muniuit: uel plumis inſignibus adornauit. Illud uero cõmentũ demi
rabile: q una diſpoſitio & unus habitus ĩnumerabiles aĩantiũ perferet uarietates.
Nã in oĩbus ferẽ q̃ ſpirãt: eadẽ ſeriẽs & ordo mẽbroꝝ eſt. Primũ. n. caput & huic
annexa ceruix. Itẽ collo pectus adiũctũ, & ex eo ꝓminẽtes armi adhærẽs pectori
uenter. Itẽ uẽtri ſubnexa genitalia. Vltimo loco femora pedeſq;. Nec ſolũ mẽbra

Oſſa.

Viſcera.
Venæ.

Membrorũ ſeries & ordo.

ſuum tenorem ac ſitũ in oĩbus ſeruāt, ſed ēt partes mēbroꝝ. Nā in uno capite ipſo certam ſedem poſſident aures: certā oculi, nares item, os quoq; & in ore dentes & lingua. Quæ omnia cum ſint eadem in oĩbus animantibus, tñ infinita & multiplex diuerſitas figurarum eſt. ꝙ ea quæ dixi, aut ꝓductiora, aut contractiora liniamentis uarie differentibus comprehenſa ſunt. Quid illud? Nonne diuinum ꝙ in tanta uiuentium multitudine unum quodq; animal in ſuo gñe & ſpecie pulcherrimum eſt? Vt ſiquid uiciſſim de altero in alteꝝ transferat̃, nihil impeditius ad utilitatem, nihil deformius ad aſpectum uideri neceſſe ſit. Vt ſi elephāto ceruicē prolixam tribuas, aut camelo breuem, uel ſi ſerpentibus pedes aut pilos addas: in quibus porrecti æqualiter corporis longitudo nihil aliud exibeat, niſi ut maculis terga diſtincti & ſquamaꝝ læuitate ſuffulti, in lubricos tractus ſinuoſis flexibus laberent̃. In quadrupedibus autem idem artifex contextũ ſpinæ a ſummo capite deductum: longius extra corpus eduxit: & acuminauit in caudam ut obſcœne corporis partes, uel ꝑꝑ fœditatem tegerent̃: uel ꝑꝑ teneritudinem munirentur, ut animalia q̃dam minuta & nocentia motu eius arcerent̃ a corpore. Quod membrum ſi detrahes īperfectum fit animal ac debile. Vbi āt rõ & manus eſt: nõ eſt id tā neceſſariũ: q̃ indumentũ piloꝝ. Adeo in ſuo quoq; gñe aptiſſime cõgruunt: ut neq; nudo quadrupede, neq; homine tecto excogitari qcq̃ turpius poſſit. Cũ tñ ipſa nuditas hoĩum mire ad pulchritudinem ualeat: nõ tñ etiā capiti cõgruebat. Texit ergo illud pilo. Et qa in ſummo futuꝝ erat, quaſi ſummũ ædificii culmē ornauit, qui ornatus nõ eſt in orbē coactus: aut ĩ figurā pilei teres factus ne qbuſdā ꝑtibus nudis eſſet informis: ſed alibi infuſus alibi retractus: ꝑ cuiuſlibet loci decẽtia. Frons ergo uallata ꝑ circuitũ: & tẽporibus effuſi añ aures capilli: & eaꝝ ſummæ ꝑtes in coronæ modũ cinctæ, & occipitiũ omne cõtectum: ſpeciē miri decoris oſtẽtat. Iā barbæ rõ incredibile eſt quātũ cõferat ad dignoſcendā corpoꝝ maturitatem, uel ad differentiā ſexus uel ad decorē uirilitatis ac roboris: ut uideat̃ omnino non cõſtatura fuiſſe totius corporis ratio, ſi quicq̃ aliter eſſet effectum:

Serpentiũ lapſus uñ.
Quadrupedũ forma.
Caudæ uſus.
Capitis ſedes & forma.
Frons.
Capilli.
Barba.

De forma hominis & omnium membrorum habitudine: ſed ſpecialiter de auribus & oculis. Cap. VIII.

Nunc rõnē totius hoĩs oñdā: ſingulorũq; mēbroꝝ: q̃ in corpore aperta aut operta ſũt: utilitates & hitus explicabo. Cũ igit̃ ſtatuiſſet deus ex oĩbus aĩalibus ſolũ hoĩem facere cæleſtē: cætera uniuerſa terræna, hunc ad cæli cõtẽplationē rigidũ erexit, bipedēq; cõſtituit, ſcilicet ut eadē ſpectaret: uñ illi origo eſt. Illa uero depreſſit ad terrā, ut qa nulla his ĩmortalitatis expectatio ē toto corpore ut in humũ ꝓiecta: uētri pabuloq; ſeruirēt. Hoĩs itaq; ſolius recta rõ, & ſublimis ſtatus & uultus deo pr̃i cõis ac ꝓximus, originē ſuā fictorēq; teſtatur. Eius prope diuina mens: quia non tñ aĩantum q̃ ſunt in terra: ſed etiā ſui corporis eſt ſortita dominatũ, in ſummo capite collocata: tāq̃ in arce ſublimis ſpecula cur oĩa & contuetur. Hāc eius aulam deus nõ obductā porrectāq; formauit: ut in mutis aĩalibus: ſed orbi & globo ſimilem: ꝙ orbis rotunditas perfectæ rationis eſt ac figuræ. Eo igitur mens & ignis ille diuinus tanq̃ cælo tegitur. Cuius cum ſummum faſtigium naturali ueſte texiſſet: priorem

Hõ cur bipes & rigidus ad cæli cõtẽplationē erectus.
Mens in ſummo capite.

partem

partem quæ dicitur facies, neceſſariis membroꝝ miniſteriis, & inſtruxit pariter: Facies.
& ornauit. Ac primum oculoꝝ orbes cõcauis foraminibus concluſit, a quo foratu Oculi.
frontem nominatã, Varro exiſtimauit, & eos neq; minus neq; amplius, q̃ duos eſ Frons unde.
ſe uoluit: q; ad ſpẽm nullus eſt ꝑfectior numerus q̃ duoꝝ, ſicut & aures duas, qua Aures.
rũ duplicitas incredibile eſt quãtã pulchritudinẽ ꝓſeferat: & tũ pars utraq; ſimili
tudine ornata eſt, tũ ut uenîẽtes altrinſecus uoces facilius colligant. Nã & forma
ipſa mirãdũ in modũ ficta, qđ eaꝝ foramina uoluit eẽ nuda & inobſepta, qđ &
minus decoꝝ, & minus utile fuiſſet, qm̃ ſimpliciũ cauernarũ anguſtias ꝓteruolare
uox poſſet: & ſpargi, niſi ꝑceptã per cauos ſinus, & repcuſſu retẽta foramina ipſa
cõueherent, illis ſimilia uaſculis, qbus ĩpoſitis ſolent anguſtiora uaſa cõpleri. Eas
igiť aures qbus eſt inductũ nomẽ a uocibus hauriẽdis. Vnde Virgilius: Vocẽq; Verg. loc.
his auribus hauſi, qa uocẽ ipſam græci ἀκοὴν uocãt ab auditu per ĩmutationẽ lr̃æ,
aures uelut audes ſunt noĩatæ. Noluit deus artifex mollibus pelliculis informare
quæ pulchritudinẽ demerẽt pẽdulas atq; flectẽtes neq; duris ac ſolidis oſſibus ne
ad uſum inhabiles eẽnt, ĩmobiles, ac rigentes, ſed qđ cẽt hoꝝ mediũ excogitauit,
ut eas chartilago mollior alligaret, & hẽret aptã ſimul & flexibilẽ firmitatẽ. In his Chartilago auriũ.
audiẽdi tm̃ officiũ cõſtitutũ eſt, ſicut in oculis uidẽdi. Quoꝝ ꝓcipue inexplicabi
lis eſt ac mira ſubtilitas, qa eoꝝ orbes gẽmaꝝ ſimilitudinem ꝓferẽtes, ab ea parte
qua uidẽdũ fuit, mẽbranis perlucẽtibus texit: ut imagines reꝝ cõtra poſitaꝝ tanq̃
in ſpeculo refulgẽtes ad ſenſum intimũ penetrarẽt. Per eas igiť mẽbranas, ſenſus
ille qui diciť mens, ea quæ ſunt foris trãſpicit, ne forte exiſtimes aut imaginũ icur
ſione nos cernere (ut philoſophi dixerũt) qm̃ uidẽdi officiũ in eo debet eẽ, qđ ui Vidẽdi uis
det, nõ in eo quod uideť: aut intẽtione aeris cũ acie, aut effuſiõe radiorũ: qm̃ ſi ita unde.
eſſet, radiũ quẽ oculis aduertimus uideremus: donec intẽtus aer cũ acie: aut effuſi
radii ad id quod uidẽdũ eſſet peruenirent. Cum aũt uideamus eodẽ momẽto tem Mens per
poris plærũq; uero aliud agẽtes, nihilominus tñ uniuerſa quæ cõtra ſunt poſita, in oculos uidet.
tueamur: Verius & manifeſtius eſt mentẽ eẽ quæ per oculos ea quæ ſunt oppoſi Oculi mẽ
ta, trãſpiciat q̃ſi ꝑ feneſtras lucente uitro aut ſpeculari lapide obductas. Et iccirco tis indices.
mẽs & uolũtas ex oculis ſæpe dignoſciť. Quod qdẽ ut refelleret Lucretius ineptiſ
ſimo uſus eſt argumẽto. Si. n. mens inqt per oculos uidet, erutis & effoſſis oculis Lucretii lo
magis uideret, qm̃ euulſæ cũ poſtibus fores, plus inferunt luminis, q̃ ſi fuerint ob cus.
ductæ. Nimirũ ipſi uel potius Epicuro qui eũ docuit, effoſſi oculi erãt, ne uiderent
effoſſos orbes, & ruptas oculorũ fibras, & fluentẽ ꝑ uenas ſanguinẽ, & creſcentes
ex uulneribus carnes & obductas ad ultimũ cicatrices nihil poſſe lucis admittere.
niſi forte auribus oculos ſimiles naſci uolebãt, ut nõ tã oculis q̃ foraminibus cerne
remus, quo nihil ad ſpẽm fœdius, ad uiſum inutilius fieri põt. Quantulũ. n. uide
re poſſemus, ſi mens ab intimis penetralibus capitis per exiguas cauernarũ rimu
las attẽderet, ut ſi quis uellet trãſpicere per cicutã, non plus ꝑfecto cernat q̃ cicu
tæ ipſius capacitas cõprẽdat. Itaq; ad uidendũ mẽbris potius in orbẽ conglobatis
opus fuit, ut uiſus in latum ſpargereť, & quæ in primori facie adhærerẽt: ut libere
poſſint oĩa cõtueri. Ergo ĩeffabilis diuĩæ ꝓuidẽtiæ uirtus fecit duos ſimillimos or
bes, eoſq; ita deuinxit: ut nõ in totũ cõuerti: ſed moueri tñ ac flecti cũ mõ poſſent.

Orbes autem ipſos humoris puri ac liquidi plenos eſſe uoluit, in quorum media parte ſcintillæ luminum concluſæ tenerentur: quas pupillas nuncupamus, in quibus puris ac ſubtilibus cernendi ſenſus ac ratio continetur. Per eos igitur orbes ſeipſam mens intendit, ut uideat, miraq; ratione in unum miſcetur & coniungitur amborum luminum uiſus.

Pupillæ q.

¶ Contra eos qui ſenſus falſos eſſe contendunt. Cap. IX.

LIbet hoc loco illorum reprehẽdere uanitatẽ, qui dum uolunt oſtendere ſenſus falſos eſſe multa colligunt in quibus oculi fallantur, inter quæ illud etiam, quod furioſis & ebriis oĩa duplicia uideantur. Quaſi uero eius errori obſcura ſit cauſa. Ideo.n.fit: quia duo ſunt oculi. Sed quõ id fiat accipe. Viſus oculoꝝ intentiõe animi cõſtat: Itaq; qm̃ mens (ut ſupra dictum eſt) oculis tanq̃ feneſtris utitur, nõ tm̃ hoc ebriis aut inſanis accidit, ſed etiã ſanis ac ſobriis. Nam ſi aliquid nimis ꝓpius admoueas, duplex uidebitur. Certum eſt enim interuallum ac ſpaciũ quo acies oculorũ coit. Item ſi retrorſum auoces aium, quaſi ad cogitandũ & intentionẽ mentis relaxes, cum acies oculi utriuſq; diducit, tunc ſinguli uidere incipiũt ſeparatim. Si autem rurſus intendẽs aciemq; direxeris, coit in unũ quicquid duplex uidebat. Quid ergo mirum, ſi mens ueneno ac potentia uini diſſoluta dirigere ſe non poteſt ad uidendum ſicut ne pedes quidem ad ambulandum neruis ſtupeſcentibus debiles? aut ſi uis furoris in cerebrum ſæuiens, concordiam diſiungit oculorum? Quod adeo uerum eſt, ut luſcis hoĩbus ſi aut inſani aut ebrii fiant, nullo pacto poſſit accidere, ut aliquid duplex uideant. Quare ſi ratio apparet cur illi falluntur, manifeſtũ eſt non eſſe falſos ſenſus, qui aut non falluntur, ſi ſint puri & integri: aut ſi falluntur, mens tamen non fallitur, quæ illorum nouit errorem.

Oculi fallentur. Furioſis oĩa duplicia uideantur & cur. Ebriis oĩa duplicia uideantur & cur.

Senſus nõ eẽ falſos.

¶ Ad oculorum fabricam redit & omnium membrorum habitudinem, ſed ſpecialiter quæ uſq; ad uentrem per cutem apparent. Cap. X.

SEd nos ad dei opa reuertamus. Vt igit oculi munitiores eſſent ab iniuria eos ciliorũ tegminibus occuluit: unde oculos dictos eẽ Varroni placet. Nam & ipſæ palpebræ quibus mobilitas ineſt, palpitatio uocabulũ tribuit, pilis in ordine ſtãtibus uallatæ, ſeptum oculis decẽtiſſimũ ꝑbent. Quaꝝ motus aſſiduus incõprehẽſibili celeritate cõcurrẽs, & uidẽdi tenorẽ non impedit: & reficit obtutũ. Acies.n. ideſt mẽbrana illa perlucens, quã ſiccari & obareſcere non oportet, niſi humore aſſiduo terſa pureniteat, obſoleſcit. Quid ipſa ſuperciliorum faſtigia pilis breuibus adornata? Nonne quaſi aggeribus & munimentũ oculis, nequid ſupne incidat: & ſpẽm ſimul præſtãt? Ex quorum confinio naſus exoriẽs, & ueluti equali porrectus iugo, utrãq; aciem ſimul & diſcernit, & munit. Inferius quoq; genaꝝ non indecens tumor in ſimilitudinẽ colliũ leniter exurgens ab omni parte oculos efficit tutiores, prouiſumq; eſt ab artifice ſummo, ut ſi quis forte uehemẽtior ictus extiterit, eminentibus repellat. Naſi uero pars ſupior uſq; ad medium ſolida formata eſt. Inferior autem chartilagine adhæret molli ita ut ad uſum digitorum poſſit eſſe tractabilis. In hoc autem quamuis ſimplici membro tria ſunt officia conſtituta. Vnum ducendi

Oculi uñ. Palpebræ quæ & uñ. Acies quæ Supercilia Naſus Genæ.

ducendi ſpiritus. Alterum capiendi odoris. Tertium ut per eius cauernas purgamenta cerebri defluāt. Quas ipſe deus q̄ mirabili, q̄ diuina rōne molitus eſt, ut tñ hiatus ipſe naſi oris ſpēm nō deformaret. Quod erat plane futurū, ſi ſimplex foramen pateret. At id uelut pariete per mediū ducto īterſepſit atq; diuiſit, fecitq; ipſa duplicitate pulcherrimū. Ex quo ītelligiť quātū dualis numerus una & ſimplici cōpage ſolidatus, ad rerū ualeat pfectionē. Nā cū ſit corpus unū, tñ totū ex ſimplicibus mēbris cōſtare non poterat, niſi ut eſſent partes uel dextræ uel ſiniſtræ. Itaq; ut pedes duo & itē manus, nō tm̄ ad utilitatē aliq̄ uſumq; uel gradiēdi uel faciēdi ualēt, ſed & habitū decorēq; admirabilē cōferūt. Sic & in capite quod totius diuini opis q̄ſi culmē eſt, & auditus in duas aures, & uiſus in duas acies, & odoratio in duas nares a ſummo artifice diuiſa eſt, qa cerebrū in quo ſentiendi rō eſt, q̄uis ſit unū, tñ in duas partes mēbrana interueniēte diſcretū eſt, ſed & cor quod ſapiētiæ domiciliū uideť, licet ſit unū duos tñ itrinſecus ſinus hēt, qbus fontes uiui ſanguinis cōtinenť, ſepto intercedēte diuiſi, ut ſicut in ipſo mūdo ſumma rex̄ uel de ſimplici duplex, uel de duplici ſimplex & gubernat & cōtinet totū, ita in corpe de duobus uniuerſa cōpacta indiſſociabilē pſēderet unitatē. Oris quoq; ſpecies & rictus ex trāſuerſo patefactus, q̄ utilis, q̄ decēs ſit, enarrari nō pōt, cuius uſus in duobus cōſtat officiis, ſumēdi uictus & eloquēdi. Lingua intus īcluſa, quæ uocē motibus ſuis in uerbis diſtēdit, & eſt īterpres animi. Nec tñ ſola pōt per ſe eloqndi munus implere niſi acumen ſuū palato illiſerit, niſi adiuta uel offenſiōe dētiū, uel cōpreſſione labiox̄ dētes tñ plus cōferūt ad loquēdū. Nā & īfantes nō ante īcipiūt fari: q̄ dētes habuerit: & ſenes amiſſis dētibus ita balbutiūt: ut ad īfantia reuoluti denuo eſſe uideanť. Sed hæc ad hoīem ſolū ptinēt, aut ad aues, in qbus acuminata & uibrata certis motibus lingua, innumerabiles cātuum flexiōes, & ſonox̄ uarios modos exprimit. Habet pterea & aliud officiū, quo in oībus: ſed tñ ſolo in mutis utitur: q; cōtritos & cōmolitos dētibus cibos colligit, & cōglobatos ui ſua deprimit, & trāſmittit ad uētrē. Itaq; Varro a ligādo cibo putat linguæ nomē īpoſitū. Beſtias ēt potu adiuuat. Protēta.n. cauataq; hauriūt aquā eāq; cōprehēſam linguæ ſinu ne tarditate ac mora defluat ad palatū celeri mobilitate cōplodūt. Hæc itaq; palati cōcauo tanq̄ teſtitudine tegiť, eāq; dētiū ordine ſepiens deus q̄ſi muro circūuallauit. Dentes aūt ipſos ne nudi ac reſtricti magis horrori q̄ ornamēto eſſent, gingiuis mollibus quæ a gignēdis dētibus noianť, ac deinde labiox̄ tegminibus honeſtauit. Quox̄ durities ſicut in molari lapide maior eſt & aſperior, q̄ in cæteris oſſibus, ut ad cōtinendos cibos pabulūq; ſufficerēt. Labra ipſa quæ q̄ſi ante cohærebant q̄ decenter ītercidit, quox̄ ſupius ſub ipſa medietate uariū, lacuna quadā leui quaſi ualle ſignauit, inferius honeſtatis grā foras molliter explicauit. Nam qđ attinet ad ſaporē capiēdū, falliť qſquis hūc ſenſum palato ineſſe arbitrať. Lingua eſt enim qua ſapores ſentiunť, nec tñ tota. Nā partes eius quæ ſunt ab utroq; latere teneriores, ſaporē ſubtiliſſimis ſenſibus trahūt. Et cū neq; ex cibo qcq̄, neq; ex potione minuať: tñ inenarrabili modo penetrat ad ſenſum ſapor eadem rōne: quia nihil de quacūq; materia odoris decerpit. Cætera q̄ decora ſint: uix exprimi pōt. Deductū clementer a genis mentū, & ita inferius cōcluſum, ut acumē eius extremū

Nares.
Dualis numerus ad pfectionē multū ualet.
Cordis duo ſinus.
Os.
Lingua.
Dentes.
Senes cur balbutiāt.
Lingua uſi
Gingiuæ.
Labra.
Sapor utrū palato an lingua ſentiatur.
Mentum.

Collum. ſignare uideatur leuiter impreſſa diuiſio. Rigidum ac teres collum ſcapulæ uelut
Brachia. mollibus iugis a ceruice dimiſſæ: ualida & ſubſtricta neruis ad fortitudinem bra-
Lacerti. chia inſignibus toris extentū lacertoꝝ ingens robur utilis ac decēs flexura cubito-
Manus. rū. Quid dicā de manibus rōnis ac ſapiæ miniſtris? Quas ſollertiſſimus artifex
plano ac modice cōcauo ſinu fictas, ut ſi qd tenēdū ſit apte poſſit inſidere, in digi-
Digiti. tos terminauit: in qbus difficile eſt expedire, utꝝ ne ſpēs an utilitas maior ſit. Nā
& numerus pfectus ac plenus: & ordo ac gradus decētiſſimus: & articuloꝝ pariū
curuatura flexibilis, & forma unguiū rotūda concauis tegminibus digitoꝝ: faſti-
gia cōprehēdens atq; firmās: ne mollitudo carnis in tenendo cederet, magnū pbet
ornatū. Illud uero ad uſum miris modis habile, q unus a cæteris ſeparatus: cū ipa
manu orit & in diuerſum maturius findit. Qui ſe uelut obuiū cæteris pbēs oēm
tenēdi faciēdiq; rōnē uel ſolus, uel pcipue poſſidet tanq̄ rector oium atq; modera-
Pollex qs & unde. tor. Vnde etiā pollicis nomē accepit, q ui & ptāte īter cæteros polleat. Duos qdē
articulos extātes hēt, nō ut alii trinos, ſed unus ad manus carnē nectit pulchritu-
dinis gfa. Si. n. fuiſſet tribus articulis & ipſe diſcretus fœda & indecora ſpēs ade-
Pectus. miſſet manibus honeſtatē. Nā pectoris latitudo ſublimis & expoſita oculis, mira
bilē pſefert habitus ſui dignitatē. Cuius hæc cā eſt, q uidet hoīem ſolū deus uelu
ti ſupinū formaſſe. Nā ferē nullū aīal iacere in tergum pōt: Mutas aūt aīantes q̄ſi
altero latere iacentes finxiſſe, atq; ad terrā cōpreſſiſſe. Iccirco illis anguſtū pectus,
& ab aſpectu remotū, & ad terrā uerſus ſubiectū. Hoīs aūt patēs & rectū, qa ple
Papillæ. nū rōnis a cælo datū humile aut indecēs eē non debuit. Papillæ quoq; leuiter emi-
nētes & fuſcioribus ac paruis orbibus coronatæ, nō nihil addūt uenuſtatis, fœmi-
nis ad alendos fœtus datæ, maribus ad ſolū decus, ne informe pectus, & q̄ſi muti-
Venter. lum uideret. Huic ſubdita eſt planicies uētris, quā mediā ferē umbelicus non in-
Vmbilic'. decenti nota ſignat, ad hoc factus, ut per eū fœtus dum eſt in utero, nutriatur.

¶ De uiſceribus & inteſtinis uſq; ad membra genitalia. Cap. XI.

Equitꝰ neceſſario ut de internis quoq; uiſceribus dicere incipiā qui bus non pulchritudo, quia ſunt abdita, ſed utilitas incredibilis attributa eſt, qm̄ opus fuerat, ut terrænum hoc corpus ſucco aliquo, de cibis ac potibus aleretur, ſicut terra ipſa hymbribus ac pruinis. Prouidentiſſimus artifex in medio eius receptaculū cibis fecit, qui bus concoctis & liquefactis, uitales ſuccos mēbris oibus diſpartiret. Sed cū homo conſtet ex corpore atq; anima, illud quod ſupra dixi receptaculum ſoli corpori præſtat alimentum, animæ uero aliā ſedem dedit. Fecit, n. genus quoddā uiſce-

Pulmo aeris capax. rum molle atq; rarū, quod pulmonē uocamus, in quod ſpūs reciproca uiciſſitudine cōmearet, eumq; nō in uteri modū finxit, ne effunderet ſimul ſpūs aut inflaret in ſimul. Ideoq; ne plenū qdē uiſcus effecit: ſed inefflabile atq; aeris capax ut paulatim ſpūm recipet, dū uitalis uētus p illā ſpargit raritatē, & eundē rurſus paulatim redderet, dū ſe ex illo explicat. Ipſa. n. uiciſſitudo flādi & ſpirādi reſpirandiq;

Aura uitalis. tractus uitam ſuſtentat in corpore. Quoniam ergo duo ſunt in hoīe receptacula, unum aeris quod alit animā, alterum ciborū quod alit corpus, ut flecti ceruix ac moueri facile poſſit, duas eſſe per collum fiſtulas neceſſe eſt, cibalē ac ſpiritalem,

quarum

quarum ſuperior ab ore ad uentrem ferat, inferior a naribus ad pulmonẽ. Quarũ
ratio & natura diuerſa eſt. Ille.n. qui eſt ab ore trãſitus, mollis effectus ẽ, & q ſem-
per clauſus cohæreat ſibi: ſicut os ipm. qm̃ potus & cibus dimota & patefacta gu
la, qa corpales ſunt, ſpatiũ ſibi trãſmeãdi faciũt. Spiritus contra qui eſt incorpalis
ac tenuis, qa ſpatiũ ſibi facere non poterat, accepit uia patentẽ, quæ uocat̃ gurgu- Gurgulio quid.
lio. Is conſtat ex oſſibus flexuoſis ac mollibus, quaſi ex annulis in cicutæ modũ in
uicem compactis & cohærentibus, patetq; ſemp hic trãſitus. Nullã.n. requiem me-
andi hẽre ſpũs põt, qa is qui ſemp cõmeat, demiſſa utiliter de cerebro mẽbri por-
tione, cui uua nomen eſt, uelut occurſu quodã refrænat̃: ne aut tenetitudinem do- Vua quæ.
micilii cum impetu ueniẽs attracta pæſtilenti aura corrũpat, aut totã nocendi uio
lentiã, īternis receptaculis pferat. Ideoq; etiã nares breuiter ſunt aptæ, q̃ iccirco ſic Nares unde
noiant̃, qa per eas uel odor, uel ſpiritus nare non deſinit. Tamen hæc fiſtula ſpiri-
ritalis non tm̃ ad nares, uerũ quoq; ad os iter patet in extremis palati regiõibus: ubi
ſe folles fauciũ ſpectãtes uuã tollere incipiunt in tumorem. Cuius rei cã & rõ non
obſcura eſt. Loquendi.n. facultatem non haberemus, ſi ſicut gulæ iter ad os tm̃: ita
gurgulio ad nares tm̃ pateret. Aperuit igit̃ uiam uoci diuina ſollertia ex illa fiſtula
ſpiritali, ut poſſet lingua miniſterio ſuo fungi, & uocis ipſius inoffenſum tenorẽ,
pulſibus ſuis in uerba concidere. Qui meatus ſi aliquo mõ interceptus ſit: mutũ
faciat neceſſe eſt. Errat.n. pfecto quiſqs aliã cãm putat cur hoĩes muti ſint. Non Muti cur homines.
enim (ut uulgo credit̃) uinctã gerunt linguã, ſed hi uocalem illũ ſpũm p nares q̃ſi
mugientes pfundunt, q, uoci trãſitus ad os aut nullus oĩno eſt, aut non ſic patens
ut plenã uocem poſſit emittere. Quod plærũq; natura fit, aliqñ etiã caſu accidit:
ut morbo aliquo hic aditus obſeptus uocẽ non trãſmittat ad linguã, faciatq; de lo- Muti cur etiã ſurdi.
quẽtibus mutos. Qd' cũ acciderit, auditũ quoq; obſtrui neceſſe eſt, ut qa uocem
emittere nõ põt ne admittere qdẽ poſſit. Loquẽdi ergo cã patefactus eſt hic mea-
tus. Illud quoq; pſtat, ut in lauacris celebrãdis, qa nares colorẽ ferre non poſſunt,
aer feruens ore ducat̃. Itẽ ſi forte ſpiramenta narium frigoris pituita pcluſerit per
os aurã trahere poſſumus, nec obſtructa meãdi facultate, ſpiritus ſtrãgulet̃. Cibi Ciboꝝ ſuccus irrigat uniuerſũ corpus & uegetat.
uero in aluum recepti, & cũ potus humore pmixti, cũ iã calore pcocti fuerint, eorũ
ſuccus inenarrabili modo per membra diffuſus, irrigat uniuerſum corpus & ue-
getat. Inteſtinoꝝ quoq; multiplices ſpiræ ac longitudo in ſe conuoluta, & uno tñ Inteſtinorum ſpiræ.
ſubſtricta uinculo q̃ mirificum dei opus eſt? Nã ubi maceratos ex ſe cibos aluus
emiſerit, paulatim p illos internoꝝ anfractus extrudunt̃, ut quicqd ipſis ineſt ſuc-
ci, quo corpus alit̃ membris oĩbus diuidat̃. Et tñ nequi forte obhæreãt ac reſiſtãt
quod fieri poterat pp ipſoꝝ uoluminum flexiones in ſe ſæpe redeuntes, & fieri ſi-
ne pnicie non poterat: oppleuit ea intrinſecus craſſiore ſucco, ut purgamenta illa
uentris ad exitus ſuos facilius per lubricum niterent̃. Illa quoq; ratio ſubtiliſſima
eſt, q, ueſica cuius uſum uolucres nõ hñt, cũ ſit ab inteſtinis ſepata, nec ullã hẽat Veſica.
fiſtulã, quã ex illis urinã trahat, cõplet̃ tñ & humore diſtendit̃. Id quõ fiat non eſt
difficile puidere. Inteſtinoꝝ.n. partes, quæ ab aluo cibum potumq; ſuſcipiunt, pa
tẽtiores ſunt q̃ cæteræ ſpiræ, & multo tenuiores. Hæ ueſicã circũplectunt̃ & cõti
nent, ad quas partes cum potus & cibus mixta peruenerint, fimũ qdẽ craſſius fit &

trāſmeat.Hūor aūt oīs p illā teneritudinē ꝑcolat̃,eūq; ueſica cui9 æque tenuis ſub
tiliſq; mēbrana ē,abſorbet & colligit,ut foras qua natura exitū patefecit: emittat.

De membris conceptionis,& ipſius conceptus phyſica rōne. Cap: XII.

DEutero quoq; & conceptiōe qm̄ de internis loqmur,dici neceſſe eſt,
neqd ꝑteriſſe uideamur.Q uæ quāq̄ in opto latent,ſenſus tn̄ atq; itel

Vena genitalis q ſemen continet.

ligentiā latere non pn̄t.Vena in marib9 q̄ ſemen cōtinet duplex eſt.
paulo iterior,q̄ illd' hūoris obſcœni receptaculū.Sicut.n.renes duo
ſunt:itemq; teſtes,ita & uenæ ſeminales duæ:in una tn̄ cōpage cohærentes,qd' ui
demus in corꝑib9 aīaliū,cū interfecta pateſiūt.Sed ille dexterior maſculinū conti
net ſemen,ſiniſterior fœminū,& iō in toto corꝑe ps dextra maſculina eſt; ſiniſtra

Semen genitale.

uero fœminina.Ipm̄ ſemen qdem aiūt ex oī corꝑe ad uenā genitalē cōfluere,ibiq;
concreſcere.Sed hoc hūana mens qūo fiat,non pōt comꝑhendere.Itē in fœminis
uterus in duas ſe diuidit ꝑtes,q̄ in diuerſum diffuſæ ac reflexæ circūplicant̃,ſicut

Vterus muliebris.

arietis cornua.Q uæ pars in dextrā retorquet̃,maſculina eſt,q̄ in ſiniſtrā fœmini

Cōceptus qūo fiat.

na.Conceptū igit̃ Varro & Ariſto.ſic fieri arbitrant̃.Aiūt non tm̄ marib9 ineſſe
ſemen,uerū etiā fœminis & inde plerūq; matrib9 ſimiles ꝓcreari,ſed eaꝝ ſemen

Semē ſanguis purgatus.

ſanguinem eſſe purgatū.Q ui ſi recte cū uirili mixtū ſit,utraq; concreta,& ſimul
coagulata informari.Et primum qdē cor hoīs confingi,q; in eo ſit & uita hoīs,&

Cur hoīs primum ſigurat.

ſapiā.Deniq; totum opus q̄drageſimo die conſumari.Ex abortionibus hæc fortaſ
ſe collecta ſunt.In auiū tn̄ fœtibus primū oculos fingi dubiū nō eſt;qd' in ouis ſæ
pe deprehendimus.Vn̄ fieri non poſſe arbitror:qn fictio a capite ſumat exordiū.

Filioꝝ ſimilitudines unde.

Similitudines aūt in corꝑibus filioꝝ ſic fieri putāt.Cū ſemina inter ſe ꝑmixta coa-
leſcāt,ſi uirile ſuꝑauerit,pr̄i ſimilē ꝓuehi ſiue mr̄em ſeu fœminā.Si muliebre ꝑua
luerit:ꝓgeniē cuiuſq; ſexus ad imaginem rn̄dere maternā.Id aūt ꝑualet e duobus
qd' fuerit uberius.Alterū.n.quodāmodo amplectit̃ ac includit.Hinc plerūq; fieri
ſolet,ut unius tm̄ liniamēta ꝑtendāt.Si uero æqua fuerit ex pari ſemēte ꝑmixtio;
figuras quoq; miſceri,ut ſoboles illa cōis aut neutrū referre uideat̃.qa totū ex al
tero non habet,aut utrunq; qa partem de ſingulis mutuata eſt.Nā in corꝑibus aīa
liū uidemus aut confundi parentū colores:ac fieri tertiū neutri gn̄antiū ſimile:aut
utriuſq; ſic exprimi,ut diſcoloribus membris ꝑoē corpus cōcors mixtura uariet̃.

Semimares unde.

Diſpares quoq; naturæ hoc mō fieri putant̃,cum forte in læuā uteri ꝑtē maſculīæ
ſtirpis ſemē inciderit marē qdē gigni opinatio eſt.Sed qa ſit in fœminina ꝑte cō-
ceptus:aliqd in ſe hr̄e fœmineū,ſupra q̄ decus uirile patiat̃:uel formā inſignē,uel
nimiū cādorē,uel corꝑis læuitatē,uel arctus delicatos:uel ſtaturā breuē,uel uocē
gracilē,uel aīum imbecillū,uel ex his plura.Itē ſi ꝑtē in dextrā ſemen fœminini ſe

Viragines unde.

xus influxerit,fœminā qdē ꝓcreari,ſed qm̄ in maſculīa ꝑte cōcepta ſit hr̄e in ſe ali
qd uirilitatis,ultra q̄ ſexus rō ꝑmittat:aut ualida mēbra aut īmoderatā lōgitudinē,
aut fuſcū colorē,aut hiſpidā faciē,aut uultū indecoꝝ,aut uocē robuſtā:aut aīum
audacē:aut ex his plura.Si uero maſculinū in dexterā,fœmininū ī ſiniſtrā ꝑuene-
rit utroſq; fœtus recte ꝑuenire,ut & fœminis ꝑ oīa naturæ ſuæ decus cōſtet & ma
ribus tā mēte q̄ corꝑe robur uirile ſeruet̃.Illd' uero ipm̄ q̄ mirabile cōſtitutū a deo

Sexus duo cur.

eſt:qd' ad cōſeruationē generꝭ ſinguloꝝ duos ſexus maris ac fœmīæ machinatus
eſt,quibus

eſt, quibus inter ſe per uoluptatis illecebras copulatis ſucceſſiua ſoboles pareret:
ne oẽ genus uiuẽtiũ cõditio mortalitatis extigueret. Sed plus roboris maribus at-
tributũ ẽ, quo facilꝰ ad patiẽtiã iugi maritalis fœmiæ cogerent. Vir itaq; noiatus — Vir unde
eſt, ꝙ maior ĩ eo uis ẽ q̃ ĩ fœmia, & hic uirtus nomẽ accepit. Itẽ mulier (ut Varro — Virt' unde
interp̃tat) a mollicie ẽ dicta ĩmutata & detracta lr̃a, uelut mollier. Cui ſuſcepto fœ — Mulier uñ
tu cũ ꝑtus appropinq̃re iã cœpit, turgeſcẽtes iã mãmæ dulcibꝰ ſuccis diſtẽdunt:
& ad nutrimẽta naſcẽtis fontibus lactis fœcũdũ pectus exuberat. Nec.n. decebat
aliud q̃ ut ſapiẽs aial a corde alimoniã duceret. Idq; ip̃m ſollertiſſime cõparatũ ẽ, — Lactis alimonia.
ut cãdẽs ac pinguis humor teneritudinẽ noui corpis irrigaret, donec ad capiẽdos
fortiores cibos, & dẽtibꝰ iſtruat, & uiribꝰ roboret. Sed redeamus ad ꝓpoſitũ, ut
cætera quæ ſupſunt, breuiter explicemus.

¶ Cõtra illos q per uoluptatẽ mẽbris genitalibus abutunt, & ſubdĩtoꝝ mẽbroꝝ forma. Cap. XIII.

POterã nũc ego ipoꝝ quoq; genitaliũ mẽbroꝝ mirificã rõnem tibi
exponere: niſi me pudor ab hmõi ſermõe reuocaret. Itaq; a nobis
indumẽto uerecũdiæ q̃ ſũt pudẽda uelent. Q d' ad hãc rẽ attinet,
quæri ſatis eſt, hoĩes ĩpios ac ꝓphanos ſumũ nefas admittere q di
uinũ & admirabile dei opus ad ꝓpagãdã ſucceſſionẽ ĩexcogitabi
li rõne ꝓuiſũ, & effectũ: uel ad turpiſſimos q̃ſtus, uel ad obſcœnæ libidinis pudẽ
da opa cõuertũt, ut iã nihil aliud ex re ſãctiſſima petãt, q̃ ĩanẽ & ſterilẽ uoluptatẽ.
Q uę reliq corpis ꝑtes nõ carẽt rõne ac pulchritudine. Cõglobata ĩ nates caro q̃ ſe — Nates.
dedi officio apta & eadẽ firmior q̃ ĩ cæteris mẽbris, ne p̃mẽte corpis mole oſſibus
cederet. Item feminũ deducta: & latioribꝰ toris ualida lõgitudo quo facilius onus — Femen.
corpis ſuſtineret, q̃ paulatim deficientem in anguſtũ genua determinãt, quoꝝ de
centes nodi flexurã pedibus ad gradiendũ, ſedendũq; aptiſſimã p̃bẽt. Itẽ crura nõ — Crura.
æquali mõ ducta, ne ĩdecens hitudo deformaret pedes, ſed teretibus ſuris clemen
ter extãtibus ſenſimq; tenuatis, & firma ſũt & ornata. In plãtis uero eadẽ qdẽ: ſed — Plantæ q̃
tñ lõge diſpar q̃ ĩ mãibus rõ eſt. Q uæ qm̃ totius opis q̃ſi fundamẽta ſũt mirificus — & unde.
eas artifex nõ rotũda ſpecie, ne hõ ſtare nõ poſſet, aut aliis ad ſtãdũ pedibꝰ indige
ret, ſicut q̃drupedes: ſed porrectiores lõgioreſq; formauit, ut ſtabile corpus efficerent planicie ſua. Vñ illis ĩditũ nomen eſt. digiti æquæ totidẽ quot in mãibꝰ ſpẽm
magis q̃ uſũ p̃ferentes. Ideoq; & iũcti & breues, & gradatim cõpoſiti. Q uoꝝ qui
eſt maxius, qm̃ illũ ſicut ĩ manu diſcerni a cæteris opus nõ erat, ita ĩ ordinem redactus ẽ, ut tñ ab aliis magnitudĩe ac modico ĩteruallo diſtare uideat. Hæc eoꝝ ſpe
cioſa germanitas, nõ leui adiumẽto niſũ pedũ firmat. Cõcitari.n. ad curſũ nõ poſ
ſumꝰ niſi digitis ĩ humũ preſſis, ſoloq; nitẽtibꝰ, ĩpetũ ſaltũq; capiamꝰ. Explicaſſe
uideor oĩa, quoꝝ rõ intelligi põt. Nũc ad ea uenio, q̃ uel dubia uel obſcura ſunt.

¶ Q uod de multis quæ ſunt in corpore ratio ſciri nequit. Cap. XIIII.

MVlta eẽ cõſtat in corpe, quoꝝ uim rõnẽq; pſpicere nemo niſi qui fe
cit, põt. An aliqs enarrare ſe putat poſſe, qd utilitatis: qd effectus ha
beat tenuis mẽbrana illa plucẽs, q̃ circũnectit alũꝰ ac tegit: Q uid — R enes qui
renum gemina ſimilitudo? Q uos ait Varro ita dictos, q̃ſi riui ab — & unde.
his obſcœni hũoris oriant qd' eſt lõge ſecus: qa ſpiæ altrinſecus ſu-

pini cohærent, & ſunt ab inteſtinis ſeparati. Q uid ſplen? quid iecur? quid uiſcera quaſi ex conturbato ſanguine uidentur eſſe concreta? Q uid fellis amariſſimus liquor? Q uid globus cordis qui unus ſanguinis fons eſt? Niſi forte illis credẽdum putabimus, qui affectũ iracũdiæ in felle conſtitutũ putãt, pauoris in corde, letitiæ in ſplene. Ipſius autem iecoris officium uolunt eſſe, ut cibos in aluo cõcoquat amplexu & calefactu ſuo, quidam libidines rerum uenerearum in iecore contineri arbitrantur. Primum iſta perſpicere acumen humani ſenſus non poteſt, quia horũ officia in operto latent nec uſus ſuos patefacta demonſtrant. Nam ſi ita eſſet, fortaſſe placidiora quæq; animalia uel nihil fellis omnino, uel minus haberent q̃ feræ, timidiora plus cordis: ſalaciora plus iecoris, laſciuiora plus ſplenis habuiſſent. Sicuti igitur nos ſentimus audire auribus oculis cernere, naribus odorare, ita profecto ſentiremus nos felle iraſci, iecore cupere: ſplene gaudere. Cum autem unde affectus iſti ueniant, minime ſentiamus, fieri poteſt ut aliunde ueniãt, & aliud uiſcera illa q̃ ſuſpicamur, efficiant. Nec tñ conuincere poſſumus falſa illos qui hæc diſputant dicere. Sed oĩa quæ ad motus animi animæq; pertineant: tam obſcuræ altæq; rõnis eſſe arbitror, ut ſupra hoĩem ſit ea liquido peruidere: Id tamen certũ & indubitatum eſſe debet: res tot: tanta uiſcerum genera: unum & idem habere officium, ut animam contineant in corpore. Sed quid proprie ſingulis neruis ſit iniunctum, quis ſcire niſi artifex poteſt, cui ſoli opus ſuum notum eſt.

Fel iracundiæ affectũ cõtinet. Cor ſedes pauoris. Splen lætitiæ ſedes. Iecoris officium.

De obſcura uocis ratione. Cap. XV.

Vox quid. Verba unde.

DE noce aũt quã rõnem reddere poſſumus? Grãmatici quidẽ ac philoſophi uocẽ eſſe definiũt, aerẽ ſpiritu uerberatũ. V nde uerba ſunt nuncupata, quod pſpicue falſum eſt. Nõ. n. uox extra os gignit: ſed intra. Et ideo ueriſimilior eſt illa ſñia. ſtipatum ſpũm cum obſtantia fauciũ fuerit illiſum ſonum uocis exprimere, ueluti cũ in patẽtem cicutam labroq; ſubiectã dimittimus ſpũm & is cicutæ cõcauo repcuſſus ac reuolutus a fundo dũ deſcendentẽ occurſu ſuo reddit, ad exitum nitẽs ſonum gignit, & in uocalẽ ſpũm reſiliens per ſe uentus aĩatur. Q uod quidẽ an uerũ ſit, deus artifex uiderit. Videt enim nõ ab ore, ſed ab intimo pectore oriri. Deniq; & ore clauſo, & naribus emittitur ſonus qualis põt. Præterea ex maximo ſpiritu quo anhelamus, uox nõ efficitur, & leui & non coartato ſpiritu quoties uolumus efficitur. Non eſt igit̃ cõprehenſum quomodo fiat, aut quid ſit oĩno. Nec me nunc in academiæ ſñiam delabi putes, quia nõ oĩa ſunt incõprehenſibilia. V t. n. fatendũ eſt multa neſciri quæ uoluit deus intelligẽtiã hoĩs excedere, ſic tñ multa eſſe quæ poſſint & ſenſibus percipi, & ratione comprehendi. Sed erit nobis cõtra philoſophos integra diſputatio. Conficiamus igitur ſpacium quo nunc decurrimus.

V bi ſit mentis ſedes, & qua ratione corpori coniungatur Cap. XVI.

Mentis ſedes

MEntis quoq; rõnẽ incõprehẽſibilẽ eẽ qs neſciat, niſi qui oĩno illã nõ habet, cũ ipſa mẽs quo loco ſit aut cuiuſmodi neſciat? Varia ergo a phĩs de natura eius ac loco diſputata ſunt. Ac ego nõ diſſimulabo quid ipſe ſentiam, non q̃ ſic eẽ affirmẽ (quod eſt inſipiẽtis in re dubia facere) ſed ut expoſita rei difficultate itelligas quãta ſit diuinoꝝ

operum

operum magnitudo. Quidã ſedẽ mentis in pectore eſſe uoluerũt: quod ſi ita eſt:
quanto tãdem miraculo dignũ eſt rem in obſcuro ac tenebroſo habitaculo ſitam:
ui tãta rationis atq; intelligẽtiæ luce uerſari: tum ꝙ eã ſenſus ex oĩ corporis parte
conueniũt, ut in qualibet regione membrorꝝ præſens eſſe uideať. Alii ſedem eius ĩ
cerebro eſſe dixerũt. Et ſane argumẽtis probabilibus uſi ſũt, oportuiſſe ſcilicet qđ
totius corporis regimen haberet, potius in ſummo tanq̃ in arce habitare, nec qcq̃
eſſe ſublimius, q̃ id quod uniuerſum rõne modereť: ſicut ip̃e mundi dñs et rector
in ſummo eſt. Deinde ꝙ ſenſus omnis: ideſt audiẽdi, & uidendi & odorandi mini
ſtra membra in capite ſunt locata: quorum oium uiæ non ad pectus ſe ad cerebrũ
ferãt. Alioqui neceſſe nos eſſet tardius ſentire donec ſentiendi facultas longo itine
re per collum ad pectus uſq; deſcenderet. Hi uero aut non multum, aut fortaſſe
non errant. Videtur enim mens quæ dominatum corporis tenet in ſummo capite
Mentis ſedes in ſummo capite.
conſtituta, tanq̃ in cælo deus. Sed qñ in aliqua ſit cogitatiõe commeare ad pectus,
& quaſi ad ſecretũ aliquod penetrale ſecedere, ut conſilium tanq̃ ex theſauro recõ
dito eliciat ac proferat. Ideoq; cum intenti ad cogitandum ſumus, & cũ mens oc
cupata in altum ſe abdiderit neq; audire quæ circũſonant: neq; uidere quæ obſtẽt
ſolemus. Id uero ſiue ita eſt admirãdum profecto eſt quomodo id fiat: cum ad pe
ctus ex cerebro iter pateat: Siue aũt nõ, hoc tñ nihilominus admirãdum eſt, ꝙ di
uina neſcio qua ratione fiat: ut ita eſſe uideať. An põt aliqs non admirari, ꝙ ſenſus
ille uiuus atq; cæleſtis, qui mens uel animus nuncupantur, tantæ mobilitatis eſt, ut
ne tum quidem cum ſopitus eſt conquieſcat, tantæ celeritatis, ut uno temporis pũ
Animi celeritas.
cto cælum omne colluſtret, ſi uelit, maria peruolet, terras & urbes peragret. Oĩa
deniq; quæ libuerit quãuis longe lateq; ſummota ſint, in conſpectu ſibi ip̃e conſti
tuat. Et miratur aliquis ſi diuina mens dei per uniuerſas mundi partes intenta diſ
currit, & omnia regit, omnia moderatur: ubiq; preſens ubiq; diffuſa? cum tãta ſit
uis ac ptãs mentis humanæ intra mortale corpus incluſæ: ut ne ſeptis quidem gra
uis huius ac pigri corporis cui illigata eſt: coherceri ullo pacto poſſit, quominus ſi
bi liberam uagandi facultatem quietis ĩpatiens largiať? Siue igiť in capite mẽs ha
bitat: ſiue in pectore, põt ne aliqs cõprehendere quæ uis rõnis efficiat, ut ſenſus il
le incõprehenſibilis aut in medulla cerebri hæreat: aut in illo ſanguine bipartito q
eſt incluſus in corde: ac non ex eo ipſo colligat quãta ſit dei ptãs, ꝙ animus ſeip̃m
non uidet: aut qualis aut ubi ſit: nec ſi uideat tamen pſpicere poſſit: quo pacto rei
corporali res incorporalis adiuncta ſit. ſiue etiã mentis locus nullus eſt: ſed per to
Mẽtis nulla certa ſedes.
tum corpus ſparſa diſcurrit: & quod etiã fieri põt, & a Xenocrate Platõis diſcipu
lo diſputatum eſt. Siquidem ſenſus in qualibet parte corporis prę̃ſto eſt nec quid
ſit mens, nec qualis intelligi poteſt cum ſit natura tam ſubtilis ac tenuis, ut ſolidis
uiſceribus infuſa uiuo & quaſi ardenti ſenſu membris omnibus miſceať. Illud au
Ariſtoxeni ſnia refellitur.
tem caue, ne unq̃ ſimile ueri putaueris quod Ariſtoxenus dixit mentẽ omnino nul
lam eẽ ſed quaſi harmoniã in fidibus ex conſtructiõe corporis & compagibus ui
Mens quaſi in fidibus harmonia.
ſcerum uim ſentiendi exiſtere. Muſici enim intentionem concentumq; neruo
rum in integros modos ſine ulla offenſione conſonantium harmoniam uocant.
Volunt igitur animum ſimili ratione conſtare in homine qua concors modulatio
Harmõia quid.

conſtat in fidibus, ſcilicet ut ſingularum corporis partium firma coniunctio mē-brorūq; oīum conſentiens in unum uigor motum illum ſenſibilem faciat animūq; cōcinnet, ſicut ſunt nerui bene intenti ad conſpirantē ſonum. Et ſicuti ī fidibus cū aliqd aut interceptū, aut relaxatū eſt, omnis canendi ratio turbat' & ſoluit': ita in corpore cū pars aliqua membroꝝ duxerit uitiū deſtrui uniuerſa: corruptiſq; omnibus atq; turbatis, occidere ſenſum, eāq; mortē uocari. Verū ille ſi quicq̄ mētis habuiſſet: nō harmoniam de fidibus ad hominem tranſtuliſſet. Nō enim canere ſua ſpōte fides poſſunt, ut ſit ulla in his comparatio ac ſimilitudo uiuētis. Animus aūt ſua ſponte & cogitat & mouet'. Quod ſi qd in nobis harmoniæ ſimile eſſet: ictu moueretur externo, ſicut nerui manibus qui ſine tactu artificis pulſuq; digitorum muti atq; inertes iacent. Sed nimirum pulſandus ille manu fuit; ut aliquando ſentiret, quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Mors qd ex Ariſtoxeno.

¶ Quod anima ſit æterna, & quid ſit ſecundum philoſophorum uarias opiniones. Cap. XVII:

Animā eē immortalem.

SVpereſt de anima dicere. q̄q̄ percipi ratio eius & natura non poſſit. Nec ideo tñ īmortalē eſſe animā non itelligimus: qm̄ quicq̄d uiget, mouetur q; p ſe ſemper: nec uideri aut tangi poteſt: æternū ſit neceſſe ē. Quid aūt ſit anima nondū inter philoſophos conuenit: nec unq̄ fortaſſe cōueniet. Etenim alij ſanguinem eſſe dixerūt, alij ignem: alij uentum, unde anima uel animus nomen accepit, quod græce uentus ἄνεμος dicitur. nec illorum tamen quiſq̄ dixiſſe aliquid uidetur. Non enim ſi anima ſanguine aut per uulnus effuſo: aut febrium calore conſumpto uidetur extingui: continuo in materia ſanguinis animæ ratio ponenda eſt, ueluti ſi ueniat in quęſtionem. Lumen quo utimur quid ſit, & reſpondeatur oleum eſſe, quo conſumpto illo lumen extinguitur: cum ſint uniq; diuerſa: ſed alterum ſit alterius alimentum. Videtur ergo anima ſimilis eſſe lumini quæ non ipſa ſit ſanguis ſed humore ſanguinis alitur: ut lumen oleo. Qui autem ignem putauerunt hoc uſi ſunt argumento, qd̓ p̄ſente anima corpus caleat, recedente frigeſcat. Sed ignis & ſenſu indiget, et uidetur, & tactu cōburit. Anima uero & ſenſu aucta eſt & uideri nō pōt, & nō adurit. Vñ apparet animā neſcio quid eſſe deo ſimilē. At illi q uentū putār, hoc fallūtur, q; ex aere ſpiritū ducentes: uiuere uideamur. Varro itaq; definit. Anima eſt aer cōceptus ore, deferuefactus ī pulmone, tepefactus in corde, diffuſus in corpus. Hęc aptiſſime falſa ſunt. Neq; enim tam obſcurā nobis huiuſmodi dico eſſe rōnem, ut ne hoc quidem intelligamus, quid ueꝝ eſſe non poſſit. An ſi mihi qs dixerit æneū eſſe cælū, aut uitreū (ut Empedocles ait) aerem glaciatū, ſtatim ne aſſentiar' quia cælum ex qua materia ſit ignorem? Sicut enim, hoc neſcio: ita illud ſcio. Anima ergo non eſt aer ore conceptus: quia multo prius gignitur anima quam concipi aer ore poſſit. Nō enim poſt partū, inſinuat' in corpus (ut quibuſdā philoſophis uidetur) ſed poſt conceptū protinus: cum fœtum in utero neceſſitas diuina formauit: quia adeo uiuit intra uiſcera genitricis: ut & in cremento augeatur: & crebris pulſibus geſtiat emicare. Denique abortum fieri neceſſe eſt, ſi fuerit animal intus extinctum. Cæteræ definitionis partes eō ſpectāt, ut illis nouem menſibus quibus

Aīa qd & unde.

Sanguis aīa nō eſt.

Aīa quid ex Varrōe.

Cælū qd.

in utero

in utero fuimus, mortui eſſe uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera ſentētia eſt. Nec tamen in tantum falſos eſſe dicendum eſt qui hæc ſenſerunt, ut omnino nihil dixerint. Nam & ſanguine ſimul & calore, & ſpiritu uiuimus. Sed cum cōſtet anima in corpore omnibus adunatis, non expreſſerūt proprie quid eſſet: quia tam nō poteſt exprimi q̄ uideri.

Vtrum animus & anima ſint idem. Cap. XVIII.

Sequitur alia & ipſa inextricabilis quæſtio. Idem ne ſit anima & ani- *Aīus & aīa ſunt idem.*
mus, an uero aliud ſit illud quo uiuimus, aliud autem quo ſentimus
& ſapimus. Non deſunt argumenta in utranq; partē. Q ui enim unū
eſſe dicunt, hanc rationem ſequuntur: q; neq; uiui ſine ſenſu poſſit,
nec ſentiri ſine uita, ideoq; eſſe non poſſe diuerſum id quod non poteſt ſeparari,
ſed quicquid eſt illud: & uiuendi officium, & ſentiendi habere rationem. Iccirco *Lucretii locus.*
animum & animam indifferenter appellant duo epicurei poetæ. Q ui autem di-
cunt eſſe diuerſa: ſic argumentantur ex eo poſſe intelligi aliud eſſe mentem: aliud
eſſe animam: quia incolumi anima mens poſſit extingui, quod accidere ſoleat inſa- *Aīa ab aīo diuerſa.*
nis. Item q; anima morte ſopiatur, animus ſomno. Et quidem ſic, ut non tantum
quid fiat, aut ubi ſit ignoret, ſed etiam rerum falſarum contemplatione fallatur.
Q uod quomodo ipſum fiat: non poteſt præuideri: cur fiat poteſt. Nam requie-
ſcere nullo pacto poſſumus niſi mens uiſionum imaginibus occupata teneatur.
Latet autem mens oppreſſa ſomno tanq̄ ignis obducto cinere ſopitus: quē ſi pau- *Somnicā.*
lulum commoueris rurſus ardeſcit & quaſi euigilat. Auocatur ergo ſimulacris do
nec membra ſopore irrigata uegetentur: Corpus enim uigilante ſenſu licet iaceat
īmobile, tamen non eſt quietum, quia flagrat in eo ſenſus, & uibrat ut flamma &
arctus omnes ad ſe aſtrictos tenet. Sed poſtq̄ mens ad contemplandas imagines
ab intentione traducta eſt, tunc demum corpus omne reſoluitur inquietem. Tra-
ducitur autem mens cogitatione cæca cum cogentibus tenebris ſecum tantūmo-
do eſſe cœperit, dum intenta eſt in ea, de quibus cogitat, repente ſomnus obrepit,
& in ſpecies proximas ſenſum ipſa cogitatio declinat. Sic ea quæ ſibi ante oculos
poſuerat uidere quoq; incipit. Deinde procedit ulterius: & ſibi auocamenta inue-
nit: ne ſaluberrimam quietem corporis īterrumpat. Nam ut mens per diem ueris
uiſionibus auocatur, ne obdormiat, ita falſis ne excitetur. Nam ſi nullas imagines *Somniādi ratio.*
cernat, aut uigilare illam neceſſe eſt, aut perpetua morte ſopiri. Dormiendi ergo
cauſa tributa eſt a deo ratio ſomniandi: & quidem in commune uniuerſis animan
tibus. Sed illud homini præcipue q; cum eam rationem deus quietis cauſa daret
facultatem ſibi reliquit docendi hominem futura per ſomnium. Nam & hiſtoriæ
ſæpe teſtantur extitiſſe ſomnia: quorum præſens & admirabilis fuerit euentus, & *Somnia īterdū uera*
reſponſa uatum noſtrorum ex parte ſomnii conſtiterunt. Q uare neq; ſemper ue-
ra ſunt, neq; ſemper falſa Virgilio teſte, qui duas portas uoluit eſſe ſomniorum:
Sed quæ falſa ſunt dormiendi cauſa uidentur: quæ uera immituntur a deo ut im-
minens bonum aut malum hac reuelatione diſcamus.

De origine animæ an ſit. Cap. XIX.

Aīa an ex pře an ex matre generetur.

I Llud quoq; in quæſtiōem uenire pōt. Vtrum ne anima ex patre an potius ex matre. An uero ex utroq; gñetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti uendico. Nihil.n.ex his tribus uerū eſt, qa neq; ex utroq, neq; ex alterutroq; ſeruntur animæ. Corpus.n.ex corporibus naſci poteſt, qm̄ confertur aliquid ex utroq;. De animis anima nō pōt, qa ex re tenui & incōprehenſibili nihil poteſt decidere. Itaq; ſerendarum animarum ratio uni ac ſoli deo ſubiacet. Deniq; cæleſti ſumus omnes ſemine oriundi. Omnibus idem ille pater eſt ut ait Lucretius. Nam de mortalibus non poteſt quicq̄ niſi mortale generari. Nec putari pater debet: qui tranſfudiſſe aut iſpiraſſe animam de ſua nullo modo ſentit, nec ſi ſentiat quādo tamē aut quomodo id fiat, habeat animo comprehenſum. Ea quo apparet non a parentibus dari animas, ſed ab uno eodēq; oīum deo patre, q legem rōnemq; naſcēdi tenet ſolus: ſiquidē ſolus efficit: nā terreni parētis nihil eſt niſi ut humorē corporis in quo eſt materia naſcēdi cū ſenſu uoluptatis emittat uel recipiat: & citra hoc etiā opus humoris iſtius homo reſiſtit: nec amplius quicq̄ pōt, ideo naſci ſibi filios optāt, quia non ipſi faciūt. Cætera iā dei ſunt opera ſcilicet conceptus ipſe, & corporis informatio, & inſpiratio animæ, & partus incolumis: & quæcunq; deinceps ad hoiem conſeruandū ualēt, illius munus eſt q; ſpiramus: q; uiuimus, q; uigemus. Nam præter q̄ q; ipſius beneficio incolumi ſumus corpore: & q; uictū nobis ex uariis rebus ſubminiſtrat ſapiētiā quoq; homini tribuit: quā terrænus pater nullo modo dare poteſt. Ideoq; & de ſapiētibus ſtulti: & de ſtultis ſapiētes ſæpe naſcuntur, quod quidam fato ac ſideribus aſſignant. Sed non eſt nunc locus de fato diſſerendi. Hoc dicere ſatis eſt, q; ēt ſi aſtra efficientiam rerum continent, nihilominus omnia a deo fieri, qui aſtra ipſa & fecit, & ordinauit. Inepti ergo qui hanc poteſtatem deo detrahunt: & operi eius attribuūt. Hoc igitur dei munere cæleſti atq; præclaro an utamur in noſtra uoluit eſſe ptāte. Hoc enim conceſſo ipſum hominem uirtutis ſacramētis religauit, quo uitā poſſet adipiſci. Dedit ei & conſtituit aduerſarium nequiſſimū & fallaciſſimū ſpiritum, cū quo in hac terreſtri uita ſine ulla ſecuritatis requie dimicaret. Cur aūt deus hunc uexatorem generi hominum conſtituit breuiter exponam.

Sapientū filii cur aliquādo ſtulti. Stultorū filii cur aliquando ſapientes.

¶ Cur deus dedit ſpiritum temptatorem. Cap. XX.

A Nte oīa diuerſitatem uoluit eſſe: ideoq; uulgo non aperuit ueritatē: ſed eā pauciſſimis reuelauit, quæ diuerſitas oē arcanū mundi continet. Hæc eſt enim quæ faciat uirtutē, quæ ſcilicet non mō non eēt: ſed ne appareret qdē, quia uirtus eſſe nō poterit: niſi fuerit compar aliqs. In quo ſuperādo uim ſuā uel exerceat, uel oſtēdat. Nam ut uictoria conſtare ſine certamine non pōt, ſic nec uirtus quidē ipſa ſine hoſte. Ita qm̄ uirtutem dedit homini: ſtatuit ei econtrario inimicū, ne uirtus ocio torpens naturā ſuā pderet. Cuius oīs ratio in eo eſt: ut cōcuſſa & labefacta firmeť: nec aliter ad ſummū faſtigiū poſſit uenire, niſi trudenti manu ſemp agitata: ſe ad ſalutem ſuā dimicandi tenore fundauerit. Noluit enim deus hoiem ad immortalem illā beatitudinem delicato itinere puenire. Daturus ergo uirtutem: dedit hoſtem prius: qui animis hominū cupiditates: & uitia immitteret, q eēt author erroꝝ: malorūq; oīum machi

Vir⁹ ocio torpeſcēs nām ſuam perdit.

Querē

machinator, ut quoniam deus hominem ad uitam uocat, ille cõtra ut rapiat & traducat ad mortem. Hic eſt qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati ſtudent: aut ſi dolo & ſtudiis non quiuerit: uirilem gerit animam, qua ſublimium uigorem labefactare conetur: infanda dictu & execrabili moliens, uexat interficit, & tamen ut proſternit multos: ſic a multis uictus proſtratuſque diſcedit. Magna eſt enim uis hominis, magna ratio, magnum ſacramentum. A quo ſiquis non defecerit, nec fidem ſuam deuotionemq; prodiderit: hic beatus: hic denique (ut breuiter finiam) ſimilis deo ſit neceſſe eſt. Errat enim quiſquis hominem carne metitur. Nã corpuſculum quo induti ſumus: hominis receptaculum eſt. Nam ipſe homo neq; tangi, neque aſpici: neque comprehendi poteſt: quia latet intra hoc quod uidetur. Qui ſi delicatus ac tener in hac uita aliter fuerit q̃ ratio eius expoſcit: ſi uirtute cõtempta deſideriis ſe carnis addixerit, cadet & premetur in terram. Si autem (ut debet) ſtatum ſuum quem rectum recte ſortitus eſt, & prompte conſtanterque defenderit, ſi terræ quam calcare ac uincere debet: non ſeruierit uitam merebitur ſempiternam.

Homo nõ eſt id qđ uidetur.

¶ Operis concluſio: & ueritatem ſuperari non poſſe. Cap. XXI.

HÆc ad te Demetriane interim paucis & obſcurius fortaſſe q̃ decuit: pro rerum ac temporis neceſſitate perorauit: quibus cõtentus eſſe debeas. Plura & meliora laturus, ſi nobis indulgentia cælitus uenerit: tunc & ego te ad ueræ philoſophiæ doctrinam & planius & uerius cohortabor. Statui enim quam multa potero literis tradere quæ ad uitæ beatæ ſtatum ſpectent. Et quidem cõtra philoſophos: quoniam ſunt ad perturbandam ueritatem pnitioſi & graues. Incredibilis eſt enim uis eloquentiæ: & argumentandi diſſerendiq; ſubtilitas: quemuis facile decepit quos partim noſtris armis: partim uero ex ipſorum inter ſe cõcertatione ſumptis reuincemus ut appareat eos induxiſſe potius errorem q̃ ſuſtuliſſe. fortaſſe mireris, ꝙ tãtum facinus audeam. Patiemur ne igitur extingui aut opprimi ueritatem? Ego uero libentius uel ſub hoc onere defecerim. Nam ſi M. Tullius eloquentiæ ipſius unicum exemplar ab indoctis & ineloquentibus quia tamen pro uero nitebantur: ſæpe ſuperatus eſt. Cur deſperemus ueritatem ipſam contra fallacem captioſamq; facundiam, ſua propria ui & claritate ualituram? Illi quidem ſeſe patronos ueritatis profiteri ſolent. Sed quis poteſt eam rem defendere: quam non didicit? aut illuſtrare apud alios quam ipſe non nouit? Magnum uideor polliceri, ſed cælesti opus eſt munere, ut nobis facultas ac tempus ad propoſita perſequenda tribuatur. Quod ſi uita eſt optanda ſapienti, profecto nullam aliam ob cauſam uiuere optauerim: q̃ ut aliquid efficiam, quod uita dignum ſit: & quod utilitatem legentibus, & ſi non ad eloquentiam, quia tenuis in nobis facundiæ riuus eſt, ad uiuendum tamen afferat: quod eſt maxime neceſſarium. Quo perfecto: ſatis me uixiſſe arbitrabor: & officium hominis impleſſe, ſi labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos, ad iter cæleſte direxerit.

M. Tulliꝰ ab ineloquentibus ſuperatus.

¶ L. Cœ. Lactantii Firmiani Liber de opificio dei Finit.

¶ L. Cœlii Lactātii Firmiani, Diui. inſt. Epitome acephalos ætate etiam Hieronymi.

NAm ſi iuſtitia eſt ueri dei cultus, q̄d enim tam iuſtum ad
æquitatem, tā pium ad honorem, tā neceſſarium ad ſalu
tem, q̄ deum cognoſcere ut parentem, uenerari ut dn̄m:
eiuſq; legi aut p̄ceptis obtemperare? Neſcierunt ergo iu
ſtitiā philoſophi, qa nec ip̄m deum agnouerunt, & ideo
refelli potuerunt a Carneade, cuius hęc fuit diſputatio,
nullum eſſe ius naturale. Itaq; omnes animātes ip̄a ducē
te natura commoda ſua defendere, & ideo iuſtitiā: ſi alie
nis utilitatibus conſulet ſuas negliget: ſtultitiā eſſe dicen
dam. Quod ſi omnes populi penes quos ſit imperium: ipſiq; Romani q orbem to
tum poſſederent, iuſtitiā ſeq uelint: ac ſuum cuiq; reſtituere, quod ui & armis oc
cupauerunt ad caſas et egeſtatem reuertent̄. Quod ſi fecerint: iuſtos dicemus q
dem, ſed tn̄ ſtultos iudicare neceſſe eſt: q ut aliis p̄ſint: ſibi nocere contendāt. De
inde ſi reperiat aliqs hominem, q aut aurū pro aurichalcó: aut argentum pro plū
bo uendat p errorem, atq; id emere neceſſitas cogat: utrū diſſimulabit & emet par
uo, an potius indicabit? iuſtus utiq; dicet̄: qa non fefellit, ſed idem ſtultus q alteri
fecerit lucrū: ſibi damnum. ſed facile de dāno eſt. Quid ſi uita eius in periculū ue
niet: ut eum aliquādo neceſſe ſit aut occupare, aut mori: qd faciet? Poteſt hoc eue
nire: ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabulæ inherentē: aut uicto
exercitu fugiens: reperiat aliquem uulneratum equo inſidentem, utrū ne aut illū
tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ip̄e poſſit euadere? Si uolet iuſtus eſſe nō fa
ciet. ſed idem ſtultus iudicabit̄: q dum alterius uitæ parcit: ſuā p̄det. Si faciet qdē
ſapiens uidebit̄: qa ſibi conſulet. ſed & idem malus: quia nocebit. Acuta iſta ſanē:
ſed reſpondere ad ea facile poſſumus. Imitatio. n. nominum facit ut ſic eſſe uidea
tur. Nā & iuſtitia imaginem habet ſtultitiæ; nō tn̄ eſt ſtultitia, Et malitia imaginē
ſapiētiæ: non tn̄: ſapiētia eſt. Sed ſicut malitia iſta in conſeruādis utilitatibus ſuis
ītelligens redargui uidet̄, qa non ſapiētia: ſed calliditas & aſtutia eſt, ita & iuſtitia
non debet ſtultitia, ſed innocētia noīari: quia neceſſe eſt iuſtū eſſe ſapientē: et eum
qui ſit ſtultus, iniuſtū. Nā neq; rō, neq; natura ip̄ſa permittit, ut is qui iuſtus eſt: ſa
piens non ſit: qm̄ iuſtus nihil utiq; facit, niſi quod rectum & bonum eſt, prauū &
malū ſp fugit. Quis āt diſcernere bonū & malū, prauū & rectū poterit, niſi q ſa
piens fuerit? Stultus aūt malefacit: quia bonum & malū quid ſit ignorat: ideo pec
cat, quia non pōt praua & recta diſcernere. Igit̄ neq; ſtulto iuſtitiā, neq; iniuſto ſa
pientiam conuenire. Ergo ſtultus nō eſt qui nec tabula naufragū: nec equo ſauciū
deiecerit: quia ſe abſtinuit a nocendo: quod eſt peccatū: peccatum autē uitare ſa
pientis eſt. Sed ut ſtultus prima facie uideatur illa res efficit, q; extingui aīam cum
corpore exiſtimāt: iccirco omne cōmodum ad hāc uitā referunt. Si. n. poſt mortē
nihil eſt, utiq; ſtulte facit, qui alterius animæ parcit cum diſpendio ſuæ, aut qui al
terius lucro magis q̄ ſuo cōſulet. ſi mors animam delet, dāda ē opera: quo iuſtius

Ius nā nullum eſſe.

Romani oīa per iniuriā occupauerant.

Iuſtitia imaginem habet ſtulticiæ.

Iuſtus idē ſapiens.

Stulti cur peccant.

Animæ interitum

cõmodiuſq̨ uiuamus. Si aũt uita poſt mortẽ ſupereſt æterna & beata, hanc utiq̨ corporalẽ cum oĩbus terræ bonis iuſtus ac ſapiẽs contẽnet: quia ſciet quale a deo ſit pmium recepturus. Teneamus igiť innocẽtiã teneamus iuſtitiã: ſubeamus imaginẽ ſtultitiæ: ut uerã ſapiẽtiã tenere poſſimus. Et ſi hoĩbus uideť ineptũ ac ſtultum torqueri, & mori uelle quom libere liceat abire ſine noxa. Nos tñ omni uirtute omniq̨ patiẽtia fidem deo exibere nitamur. Non mors terreat, nec dolor frãgat quo minus uigor animi & cõſtãtia icõcuſſa ſerueť. Stultos notent: dũmodo ipſi ſtultiſſimi ſint, & cæci, & hebetes & pecudibus æquales: q non intelligunt eẽ mortiferũ relicto deo uiuo proſternere ſe atq̨ adorare terræna, qui neſciunt ex illis ęternam pœnã manere, q figmenta inſenſibilia fuerint uenerati: & eos q nec tormenta, nec mortẽ p cultu & honore ueri dei recuſauerint: uitã ppetuam cõſecututos: Hæc ẽ fideliſſima: hæc ẽ uera ſapiẽtia: hæc pfecta iuſtitia. Nihil ad nos attinet, quid iudicẽt ſtulti: qd homunculi ſentiãt. Nos iudiciũ dei expectare debemus. ut poſtmodum q de nobis iudicauerit, iudicemus. Dixi de iuſtitia qd eſſet, ſequiť ut oſtẽdam qd ſit uerũ ſacrificium dei, qs iuſtiſſimus ritus colendi, ne qs arbitreť aut uictimas, aut odores, aut dona præſentia deſiderari a deo: a quo ſi fames, ſi ſitis, ſi algor, ſi oĩum rerũ terrænarũ cupiditas abeſt, nõ ergo utiť his oĩbus: q̃ templis aliiſq̨ fictilibus inferuntur: ſed ſicut corporalibus corporale: ſic, utiq̨ icorporalibus icorporale ſacrificium neceſſariũ ẽ. Illis q̃ in uſum tribuit hoĩ deus: ipſe nõ indiget. Eſt oĩs terra ſub ptãte ipſius, nõ indiget templo, cuius domiciliũ mundus eſt, nõ indiget ſimulacro, qui eſt & oculis, & mente icõprehenſibilis. nõ idiget terrænis luminibus q ſolem cũ cæteris aſtris in uſum hoĩbus potuit accendere. Quid igitur ab hoĩe deſiderat deus, niſi cultũ mentis: q eſt purus & ſanctus? Nã illa q̃ aut digitis fiunt aut extra hoĩem ſunt: hoc ſacrificiũ uerũ nõ eſt: nec qd ex arca: ſed qd ex corde pferť, nõ qd manu: ſed qd mente libať. Hęc acceptabilis uictima eſt, quã de ſe ipſo animus imolat. Nã qd hoſtiæ? qd thura? qd ueſtes? qd aurũ? qd argentũ? qd pretioſi lapides conferunt, ſi colentis pura mens nõ eſt? Sola ergo iuſtitia eſt, quã deus expetit. In hac ſacrificium: in hac dei cultus eſt, de quo nunc mihi diſſerendum eſt, docendumq̨ in quibus operibus iuſtitiam neceſſe ſit contineri.

Sacrificia deo grata quæ.

Duas eſſe humanæ uitæ uias: nec phĩs ignotum fuit: nec poetis; ſed eas utiq̨ diuerſo mõ induxerunt phĩ. Alterã induſtriæ, alterã inertiæ eſſe uoluere, ſed hoc minus recte: cum eas ad ſolius uitæ cõmoda rettulerunt: melius poetæ: qui alterã iuſtorũ: alteram impiorũ eſſe dixerunt. Sed in eo peccant: q̨ eas non in hac uita, ſed apud inferos eſſe aiunt. Nos utiq̨ rectius, qui alteram uitæ: alteram mortis & hic tamen has uias eſſe dicimus. Sed illa dexterior: qua iuſti ſunt gradientes non in elyſium ferre: ſed in cælum. Immortales enim fiũt. Siniſterior ad tartarum. Æternis enim cruciatibus abdicuntur iniuſti. Veneranda eſt a nobis iuſtitiæ uia, quæ ducit ad uitam. Primum autem iuſtitiæ officium eſt deum cognoſcere ut parẽtem: eumq̨ metuere ut dominum, diligere ut patrẽ. Is eſt. n. qui nos genuit: qui uitali ſpiritu animauit: qui alit: qui ſaluos facit. Habet in nos nõ modo ut pater, uerũ etiã ut dominus licentiam uerberandi: & uitæ ac necis ptãtem: unde illi ab homine duplex honos:

Vitæ duas eẽ uias.

Iuſtitiæ officia.

Deum ue nator.

ideſt amor. cum timore debeť. Secundum iuſtitiæ officium eſt hoīem agnoſcere uelut fratrem. Si.n.idem deus fecit, & uniuerſos ad iuſtitiā, & ad uitā æternā pari conditione generauit: Fraterna utiqꝫ neceſſitudine cohæremus, quā qui non agnoſcit: iniuſtus eſt. Sed origo huius mali, quo ſocietas inter ſe hominum: quo neceſſitudinis uinculum diſſoluitur: ab ignorantia ueri dei naſcitur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat: bonus eſſe nullo mō poteſt. Inde eſt qđ ex eo tempore, quo multi dii conſecrari ab hominibus coliqꝫ cœperunt: fugata eſt (ſicut poetæ aiunt) iuſtitia: ſic direptum eſt oē fœdus: direpta ſocietas iuris humani, cum ſibi quiſqꝫ conſulere, ius in uiribus computare. nocere inuicē, fraudibus aggredi, dolis circunſcribere: cōmoda alioꝝ incōmodis adaugere, non cognatis, non liberis, nec parētibus parcere. ad necem hominū pocula temperare, obſidere cum ferro uias: mari infeſtare. libidini autem quo furor duxerit fræna laxare. nihil denique ſancti habere, quod cupiditas infanda non uiolaret. Cum hæc fierent, tum leges ſibi homines condiderunt pro utilitate communi, ut ſe interim tutos ab iniuriis facerent. Sed metus legū nō ſcelera comprimebat: ſed licentiā ſubmouebat. Poterāt enim leges delicta punire: conſcientiam punire non poterāt. Itaqꝫ quæ ante palā fiebāt: clam fieri cœperūt. Circūſcribi etiā iura ſiquidem ipſi præſides legū præmiis muneribuſqꝫ corrupti uel in remunerationē maloꝝ, uel perniciē iuſtoꝝ ſententias uendirabant. His accedebant diſſenſiōnes, & bella: & mutuæ deprædatiōes, & oppreſſis legibus ſæuiendi ptās licenter aſſumpta. In hoc ſtatu cum eſſent humanæ res, miſertus eſt noſtris deus. Reuelauit ſe nobis: & oſtendit: ut in ipſo religionem: fidem, caſtitatem: miſericordiam diſceremus, legemqꝫ diuinam, quæ humana cum cæleſtibus copulat tradente ipſo domino ſumeremus, qua lege uniuerſi quibus irretiti ſumus: errores cum uanis, & impiis ſuperſtitionibus tollerenť. Quid enim homini debeamus: eadem illa lex præſcribit: quæ docet quicquid homini præſtiteris: deo præſtare. Sed radix iuſtitiæ: & omne fundamentum æquitatis eſt illud. Vide ut ne facias ulli, quod pati nolis, ſed alterius animum de tuo metieris: ſi acerbum eſt iniuriam ferre: & qui eam fecerit: uidetur iniuſtus: transfert in alterius perſonam quod in te ſentis, & in tuam quod de altero iudicas. & intelliges tam te iniuſte facere: ſi alteri noceas: q̄ alterum: ſi tibi. Hæc ſi mente uoluemus, innocentiam tenebimus, in qua iuſtitia uelut in primo gradu conſiſtit. Primus eſt enim non nocere proximo, ſed officioſe prodeſſe. Et ſicut in rudibus agris prius quā ſerere incipias: euulſis ſentibus & omnium ſtirpium radicibus amputatis: arua purganda, ſic de noſtris animis prius uitia detrahenda: & tūnc demum uirtutes inſerendæ: de quibus ſeminatæ per uerbū dei fruges īmortalitatis orianť. Tres affectus uel (ut ita dicā) tres furiæ ſunt: quæ in animis hominū tantas perturbationes ciūt, & interdum cogunt ita delinquere: ut nec famæ, nec periculi ſui reſpectu, tuta habere permittant. ira quæ uindictam cupit. auaritia quæ deſiderat opes. libido quæ appetit uoluptates. His uitiis reſiſtendum eſt: hæ ſtirpes eruendæ ut uirtutes ſeri poſſint. Hos affectus ſtoici amputandos peripatetici temperandos putāt. Neutri eorum recte: quia neqꝫ detrahi poſſunt: ſiquidem natura inſiti habent certā magnamqꝫ rōnem. neqꝫ minui quoniam ſi mala ſunt: carendum eſt. eſtqꝫ temperan-

dum

Hō homini frater.

Iouis ſeculum perditiſſimum.

Leges cur inuentę.

Hō homini qđ debeat.

Alteri ne facias qđ ipſe pati nolis.

Cōparatio

Affectus tres hominū perturbāt aīos.
Ira.
Auaritia.
Libido.

dum mediocribus. ſi bona integris adutendum eſt. Nos uero neq; detrahendos, neq; minuẽdos eſſe dicimus. Non.n.per ſe mala ſunt quæ deus homini rationabiliter inſeruit: ſed cũ ſint utiq; natura bona, qm̃ ad tuẽdã uitam ſunt attributa male utendo fiant mala: ſicut ſi fortiſſime pro patria dimices, bonũ eſt, ſi cõtra patriam malum. Sic & affectus ſi ad uſus bonos habeas: uirtutes erũt, ſi ad malos uitia dicentur. Ira igiť ad cohertionem peccatorum.i. ad regendam ſubiectoꝝ diſciplinã data eſt a deo, ut metus licentiã comprimat & compeſcat audaciam. Et qui terminos eius ignorat, iraſcitur paribus aut fortioribus. Inde ad ĩmania facinora proſilitur, inde ad cædes, inde ad bella cõſurgitur. Cupiditas ad deſideranda & cõquirenda uitæ neceſſaria tributa eſt. Sed qui neſciunt fines eius, inſatiabiliter opes cõgerere nitũtur. Hinc uenena hinc circũſcriptiones, hinc falſa teſtimonia, hinc oium fraudum genera erumpent. Libidinis autem affectus ad procreãdos filios inſitus & innatus eſt, ſed qui limites eius animo non tenent, utuntur eo ad ſolã uoluptatem. Inde illicitæ nuptiæ, inde adulteria & ſtupra, inde omnes corruptelæ oriunť. Redigendi ergo ſunt iſti affectus intra fines ſuos & in uiam rectam redigendi, in qua & ſi ſunt uehementes, culpam tamen habere non poſſunt.

Affectus neq; boni neq; mali.

Ira cur hoi ingenita.

Cupiditas ad quid.

Libido cur hoi innata

COhibenda eſt ira cum patimur iniuriam, & ut malũ cõprimatur quod ex certamine impendet, & duas maximas uirtutes innocentiã, & patientiã teneamus. A natura frãgitur, cum habemus, quod ſatis eſt. Quis enim furor eſt in his congerẽdis laborare, quæ aut latrocinio: aut furore: aut proſcriptiõe, aut morte ad alios facile ſit peruentire? Libido extra legitimũ torũ nõ euageť, ſed creãdis liberis ſeruiat. Appetentia.n.nimia uoluptatis, & periculũ parit, & inſaniã generat. Et (quod eſt maxĩe cauendũ) mortẽ incurrit æternã. Nihil eſt.n.tã inuiſum deo, q̃ mens ĩcaſta & animus impurus. Nec hac ſola uoluptate abſtinẽdũ ſibi putet: quæ capitur ex fœminei corpis copulatiõe, ſed & cæteris uoluptatibus ſenſuũ reliquoꝝ, qa & ipæ ſunt uitioſæ, & eiuſdẽ uirtutis ẽ eas cõtẽnere. Oculoꝝ uoluptas pcipiť ex reꝝ pulchritudine. Auriũ de uocibus canoris & ſuaſionibus. Nariũ de odore iocũdo: ſaporis de cibis dulcioribus: qbus his oibus uirtus repugnare fortiter debet: ne his illecebris irrætitus aius a cæleſtibus ad terræna: ab æternis ad tpalia: a uita immortali ad perpetuã pœnã deprimať. In ſaporis & odoris uoluptate hoc periculũ ẽ: q̃ trahere ad luxuriã poterit. Qui.n. fuerit his deditus: aut non habebit ullã rem familiarem: aut ſi habuerit, aſſumet & aget poſtmodũ uitã deteſtabilẽ. Qui aũt rapiť auditu, ut taceã de cãtibus, qui ſenſus ita ſæpe deliniũt, ut etiam ſtatus mẽtis furore perturbẽtur cõpoſitis certis cantionibus, numeroſiſq; carminibus, aut argutis diſputationibus ad impios cultus facile traducũt. Inde eſt q̃ ſcriptis cæleſtibus quia uidẽtur incõpta, nõ facile crediť, qa aut ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere uolunt, non q̃runt uera, ſed dubia, immo illis hæc uidenť ueriſſima eẽ, quæ auribus blandiunť, ita reſpuunt ueritatẽ, dũ ſermonis uarietate capiunť. Voluptas uero quæ ſpectat ad uiſum, multiformis eſt. Nã quæ percipiť ex rerũ p̃tioſarũ pulchritudine, auaritiã concitat, quæ aliena eſſe debet a ſapiente atq; iuſto. Quæ autem capiť de ſpecie mulierũ in alterã rapit uoluptatem, de qua iam ſuperius locuti ſumus.

Opibus cõgerẽdis intenti legãt hæc.

Voluptatibus abſtinendum.

Gulæ uitium.

Muſicæ quãta uis.

Munerum editiões ſaturni. Scæna liberi pris ē. Circenſes ludi Neptūno dicati.

SVpereſt de ſpectaculis dicere. quæ qm̃ potētia ſunt ad corrūpendos aĩos: uitāda ſapiētibus & cauēda ſunt aliter, q̧ ad celebrandos deoꝝ honores iuēta memorant᷑. Nã muneꝝ editiões Saturno factæ ſūt. Scæna liberi pr̃is ē. Ludi uero circēſes Neptūno dicati putant᷑: ut iã qui ſpectat uel itereſt, relicto dei cultu, ad pꝛ̃ofanos ritus trāſiſſe uideat᷑. Sed ego de re malo dicere, q̃ de origine. Quid tã horribile, tã tetrũ q̃ hoĩs trucidatio? Ideo ſeueriſſimis legibus uita nr̃a mulctat᷑. Iō bella execrabilia ſunt: inuēta tñ cõſuetudo q̃tenus homicidiũ ſine bello ac ſine legib9 faciãt: & hoc ut ſcelus uindicēt. Quod ſi itereſſe homicidio ſceleris cõſciētia eſt: & eodem facinore ſpectator obſtrictus ē, quo & admiſſor. ergo & his gladiatoꝝ ſceleribus nõ minus cruore pꝛ̃fundit᷑, qui ſpectat q̃ ille q facit. nec põt eē imunis a ſanguine: qui uoluit effundi, aut uideri nõ iterfeciſſe, q interfectori & fauet, & pm̃iũ poſtulauit. Quid ſcæna? Num ſanctior? in qua comœdia de ſtupris & amoribus? Tragœdia de icæſtis & parricidiis fabulat᷑. Iſtrionici etiã ipudici geſtus, qbus ifames fœminas imitant᷑: libidines q̃s ſaltãdo exprimũt docēt. an non mimus corruptela diſciplinaꝝ ē? in quo fiũt pꝛ̃ imaginē, q nõ ſũt, ut fiãt ſine pudore quę uera ſunt. Spectãt hæc adoleſcētes, quoꝝ lubrica ætas q̃ frænari ac regi debet, ad uitia & peccata his imaginibus erudit᷑. Circus nõ innocētior æſtimat᷑, ſed maior hic furor ē, ſi quidē mētes ſpectãtiũ tãta ferunt᷑ inſania, ut nõ mõ in cõuicia, ſed ēt in rixas, nec nõ & in pꝛ̃lia & cõtētiões ſæpe cõſurgãt. Fugiēda igit᷑ oĩa ſpectacula, ut trãqllum mētis ſtatũ tenere poſſimus. Renũciãdũ noxiis uoluptatibus, ne deliniti ſuauitate peſtifera, in mortis laqueos icidamus. Placet ſola uirtus, cuius merces imortalis ē: cũ uicerit uoluptatē. Suppoſitis aũt affectibus: & pꝛ̃domitis uoluptatib9, facilis in cõprimēdis cæteris labor eſt ei; qui ſit dei ueritatiſq; ſectator. non maledicet unq̃, qui expectabit a deo benedictionē. Hic iurabit ne deũ ludibrio hẽat: ſed ne iurabit qdē, nequãdo uel neceſſitate uel cõſuetudine in piuriũ cadat. Nihil ſubdole: nihil diſſimulãter loquet᷑. neq; abnegabit qd̓ ſpopõderat. neq; pꝛ̃mittet qd̓ facere nõ poſſit. nõ iuidebit cuiq̃ q de ſuo cõtētus: nec detrahet, aut male alteri uolet, in quē forſitã beneficia dei pꝛ̃iora ſunt. Nõ furabit᷑, nec oĩno qcq̃ cõcupiſcet alienũ, nõ dabit in uſura pecuniã. Hoc ē. n. de alienis malis lucra captare, nec tñ negabit, ſiqdē neceſſitas cogit mutuari. Nõ erit aſper in filiũ, nec in ſeruũ. meminerit, q̧ ipſe patrē habeat ac dñm. Ita cũ his aget queãdmodũ ſecũ agi uellet. Munera ſupabũdãtia nõ recipiet a tenuiorib9, nec. n. iuſtũ ē augeri pꝛ̃imõia locupletũ p dãna miſeroꝝ. Vetus pꝛ̃ceptũ ē nõ occidere, qd̓ ſic accipi debet: nõ tãq̃ iubeamur ab homicidio tm̃. qd̓ ēt legibus publicis iubet᷑: manus abſtinere: nec iuſſiõe interpoſita, nec uerbo licebit piculũ iferre. nec ifantē necare, aut exponere, nec ſeipſum uolũtaria morte dãnare. Idē nõ adulterare, ſed hoc pꝛ̃cepto nõ ſolũ corrũpere alienũ matrimoniũ pꝛ̃hibet: qd̓ ēt cõi gētiũ iure dãnat᷑: uerũ ēt pꝛ̃ſtitutis corpibus abſtinere. Supra leges lex. n. dei eſt, ea quoq; q̃ pro licitis habent᷑ uetat, ut iuſtitiã cõſumet. Eiuſdē legis eſt falſum teſtimoniũ nõ dicere. qd̓ & ipm̃ latius patet. ſi mēdacium nocet ei: contra quem dicit᷑, & fallit eum apud quem dicit᷑. Nunq̃ igitur mentiendũ eſt, qa mēdaciũ ſemp aut fallit, aut nocet. Non eſt uir iuſtus, qui non ſine noxa

Homicidium execrabile. Gladiatorum ludi. Comœdia. Tragœdia. Iſtrionum ſaltatio. Mimi. Circenſis inſania.

Iurãdũ nõ eſſe.

Munera nõ recipienda a tenuioribus

Mentiēdũ non eſſe.

uitioſo

uitioſo ſermõe mẽtiẽ. Huic uero nec adulari licet. pnitioſa eſt. n. ac deceptrix adulatio, ſed ubiq; cuſtodiat ueritatẽ, quæ licet ad pſens ſit inſuauis, tñ cum fructus eius atq; utilitas apparuerit, non odium pariet (ut ait poeta) ſed gratiam.

Adulari non licet.

DIxi de his quæ uetantẽ, dicã nunc breuiter quæ iubentur. Innocentiæ proxima eſt miſericordia. Illa. n. malũ non facit, & hæc bonũ operatur. Illa incohat iuſtitiã hæc cõplet. Nã cũ imbecillior ſit hominum natura q̃ cæteratũ aĩantium, quas deus, & inſtructas ad inferendã, & munitas ad uim repellendã figurauit, affectũ nobis miſericordiæ dedit, ut omne pſidiũ uitæ noſtræ in mutuis auxiliis poneremus. Si. n. facti ab uno deo, & orti ab uno homine cõſanguinitatis iure ſociamur. Omnem igitẽ hominẽ diligere debemus. Itaq; non tãtum inferre iniuriã non oportet, ſed ne illatã quidẽ uindicare, ut ſit in nobis pfecta innocentia. Ideo iubet nos deus etiã pro inimicis precẽ facere ſemp. Ergo aĩal cõe atq; cõſors eẽ debemus, ut nos inuicẽ pſtãdis recipiendiſq; auxiliis muniamus. In multis. n. caſib9 & icõmodis fragilitas nr̃a ſubiecta ẽ. Specres tibi accidere, q̃ alteri accidit. Ita demũ excitaberis ad opẽ ferendã, ſi ſumpſeris eius aĩum, qui opẽ tantũ in malis cõſtitutus implorat. Si quis uictu indiget: impartiamur. Si quis a potẽtiori iniuriã ſuſtinet, eruamus. Pateat domiciliũ noſtrũ, uel peregrinis, uel idigẽtibus tecto. Pupillis defẽſio, uiduis tutela nr̃a non deſit. Redimere ab hoſte captiuos magnanimi opus eſt. Ægros paupes uiſitare, atq; fouere, inopes, aut pauperes (ſi obierint) nõ patiamur inſepultos iacere. Hæc ſunt opera hæc officia miſericordiæ quæ ſi qs pfecerit: uerũ & acceptũ ſacrificiũ deo immolabit. Hæc lætabilior uictima eſt apud deũ. qui nõ pecudũ ſanguine, ſed hoĩs pietate placatẽ. quem deus (quia deus eſt) ſua & ipſum lege ſua & cõditiõe perſequitur, miſeretur ei quem uiderit miſericordem. inexorabilis eſt ei: quẽ pcãtibus cernit immitẽ. Ergo ut hæc oĩa quæ deo placent: facere poſſimus: contẽnenda eſt pecunia, & ad cæleſtes trãſferenda theſauros, ubi fur nõ effodiet: nec rubigo conſumet, nec tyrãnus eripiet. Sed nobis ad æternã opulẽtiã deo cuſtode ſeruatur.

Miſericordiæ affect9 homini ꝓprius.

FIdes quoq; magna iuſtitiæ pars ẽ, q̃ maxĩe a nobis: qui nomẽ fidei gerimus: cõſeruãda ẽ pcipue ĩ religiõe, qa deus prior eſt & potẽtior q̃ hõ. Et ſi ẽ glorioſũ pro amicis, pro parẽtib9 pro liberis. i. pro hoĩe ſuſcipe mortẽ & qui hoc fecerit, diuturnã memoriã laudẽq; cõſequitẽ, quãto magis pro deo, qui põt æternã uitã ꝑ tpali morte præſtare? Itaq; cũ icidetit hmõi neceſſitas, ut diſcedere a deo, atq; ad ritus gẽtium trãſire cogamur, nullus nos metus, nullus terror iflectat, quo minus tradita nobis fidẽ cuſtodiamus. Deus ſit ante oculos, ſit in corde: cuius interno auxilio dolor uiſcerũ, & adhibita corpi tormẽta ſupentẽ. Nihil tũc aliqd q̃ uitæ imortalis pmia cogitemus. Ita facile & ſi diſſipãdi aut urẽdi artus fuerit tolerabimus: quæ in nos tyrãnicæ dñatiõis amẽtia molietẽ. Poſtremo ipſam mortẽ nõ inuiti aut timidi, ſed libenter & interriti ſubire nitamur, ut qui ſcimus quali apud deũ gloria ſumus futuri triũphato ſeculo ad ꝓmiſſa uenientes. Quibus bonis quantã beatitudine breuia hæc pœnaꝝ mala, & huius uitæ dãna penſemus. Quod ſi facultas huius gloriæ deerit: habebit fides etiã in pace mercedem. Teneatur ergo in oĩbus uitæ officiis:

teneatur in matrimonio. Non enim ſatis eſt, ſi aut alieno toro, aut lupanari abſti/neas. Qui habet coniugẽ, nihil quærat extrinſecus, ſed contentus ea ſola caſtiget. In uiolati cubilis ſacramẽtã cuſtodiat. Adulter. n. deo eſt pro inceſto qui abiecto iugo uel in liberã uel in ſeruã peregrĩa uoluptate luxuriat. Sed ſicut fœmina caſtitatis uinculis obligata eſt, & ne aliud cõcupiſcat, ita uir eadẽ lege teneat᷑, quo deus ex uiro uxorẽ unius corpis cõpage ſolidauit. Ideo præcepit non dimitti uxorẽ, niſi crimine adulterii deuictã & nunꝗ cõiugalis fœderis uinculum: ut ſi ruperit reſoluat᷑. Illud quoq; ad conſumandã pudicitiã iungit᷑, ut non mõ peccatum abſit: uerum etiã cogitatio. Pollui. n. mentẽ, ꝗuis inani cupiditate manifeſtũ eſt. Itaq; iuſtũ hominem qui ſcit ſe nec facere oportere, nec uelle. Purgãda eſt igitur cõſcientia, quã deus peruidet, qui falli non põt. Euacuet᷑ omni labe pectus: ut tẽplum dei eſſe poſſit quod non auri nec eboris nitor, ſed fidei & caſtitatis fulgor illuſtrat. Sed enim hæc oĩa difficilia ſunt homini: nec patit᷑ cõditio fragilitatis naturæ eſſe quẽq̃ ſine macula. Vltimum ergo remediũ illud eſt, ut confugiamus ad pœnitentiam, quæ non minimũ locũ inter uirtutem habet, quia ſui correctio eſt: ut cũ forte aut re aut uerbo lapſi fuerimus, ſtatim reſipiſcamus, ac nos deliquiſſe fateamur, oremuſq; a deo ueniã, quã pro ſua miſericordia non negabit, niſi perſeuerabimus in errore. Magnũ eſt pœnitẽtiæ auxiliũ, magnũ ſolatiũ. Illa eſt uulnerũ peccatorũq; ſanatio: illa ſpes, illa portus ſalutis, quã qui tollit: uiã uitæ ſibi amputat: quia nemo eſſe tam iuſtus poteſt ut nunꝗ ſit ei pœnitentia neceſſaria. Nos uero & ſi nullum ſit peccatum, confiteri tamen debemus: & pro debitis noſtris identidem deprecari: grãs agere etiã in malis. Hoc enim ſemper obſequium domino deferamus.

Caſtigare caſte uiuere.
Matrimonio ſeruanda fides.
Pœnitẽtia uirtus e: & magnũ auxilium.

HVmilitas. n. tam cara & amabilis deo eſt, ut cũ angelis ſuſcipiat peccatorẽ cõfitentẽ, quẽ in regnis cæleſtibus faciat pro humilitate ſublimari. Hæc ſunt quæ debet cultor dei exhibere. Hæ ſunt uictiæ, hoc ſacrificiũ placabile. Hic uerus eſt cultus, cũ hõ mẽtis ſuæ pignora in arã dei cõfert, ſumma illa maieſtas hoc cultore lætat᷑. Hũc ut filium ſuſcipit ſibi; quia donũ imortalitatis impartit᷑, de qua nunc mihi diſſerendũ eſt. & arguẽda eſt perſuaſio eoꝶ qui extingui alas cũ corporibus putauerũt. qui q̃a nec deũ ſciebãt, nec arcanũ mũdi perſpicere poterant, ne hoĩs quidẽ aĩæq; rõnem cõprehenderũt. Quomodo. n. poſſent ſapiẽtia prouidere, qui ſcientiã nullo modo habebant? Negantes ergo prouidentiã utiq; deum qui fons & caput eius eſt, negauerũt. ſequebatur ut ea quæ ſunt aut ſemper fuiſſe dicerẽt, aut ſua ſpõte eſſe nata, aut minutorum ſeminũ cõglobatione cõcreta. ſemp fuiſſe dici non põt: quia quicquid eſt: eſſe ſine aliquo initio nõ põt. ſua ſponte, aũt nihil naſci poteſt, quia nulla eſt ſine ratione natura. Semina. n. principalia qũo eſſe potuerunt, cum & ſemina exordiis oriantur, & uiciſſim res ex ſeminibus? Nullũ igit᷑ ſemen eſt quod originẽ non habeat. Sic factũ eſt: ut cũ putarẽt mundũ nulla prouidẽtia factũ ne hoiem q̃dẽ putarunt aliqua rõne generari. Quod ſi nulla eſſet in fingẽdo hoie ratio uerſata, mortalem igitur alam eẽ poſſe. Alii uero ex aduerſo & deũ eſſe unum, & ab eo mundum, & hominem eſſe factum, & animas immortales exiſtimauere. Sed cum ea ſenſerunt, ii tamen diuini operis atq; conſilii, nec cauſas, nec rationes, nec exitus

Prouidentiã ſuſtulit Epicurus.
Deus un᷑. Mundus a deo fact᷑ Homo a deo creat᷑

perſpexerunt

perſpexerunt, ut omne ueritatis arcanum conſumarent, atq; ueluti fine concluderent. Sed quod illi facere nõ potuerunt qa ueritatẽ perpetuo non tenebãt, nobis faciendũ eſt qui eã cognouimus, deo anunciãte. Cõſideremus igiť quæ rõ fuerit huius tãti tãq; immẽſi opis fabricãdi. Fecit deus mundũ ſicut Plato exiſtimauit, ſed cur fecit nõ oñdit: qa bonus inqt, & inuidẽs nulli fecit, quæ bona ſunt. Atqui uidemus in reꝝ natura & bona eẽ & mala. Poteſt ergo exiſtere peruerſus aliqs qualis fuerit Atheos ille Theodorus & Platoni reſpõdere. immo qa malus eſt fecit quæ mala ſunt. Q uo illum redarguet? ſi quæ bona ſunt deus fecit unde igiť mala eruperunt? quæ plærũq; etiã præualẽt. in materia inquit continebanť. Bona igitur & mala: aut nihil fecit deus, ſi bona tãtũ fecit, æterniora ſunt mala: quæ facta nõ ſunt q̄ bona quæ habuerũt exordiũ. Finẽ igiť habebunt quæ aliqñ cœperũt, & permanebunt quæ ſemp fuerunt. Mala igiť potiora ſunt. Si aũt potiora eſſe nõ poſſunt; ne æterniora quidẽ poſſunt. Ergo aut utraq; ſemper fuerunt: & deus ocioſus: aut utraq; ex uno fonte fluxerũt. Eſt. n. conueniens ut deus oĩa fecerit potius, qui nihil ergo ſecundũ ſnĩam Platonis. Ideo deus & bonus eſt quia bona facit: & malus qa mala. Q uod ſi fieri nõ põt, apparet non iõ factũ eſſe mundũ, quia mundus bonus eſt, qñ enim cõplexus & bona & mala, nec fecit ꝓpter ſe quicq̃ ſed pp aliud. Domus. n. ædificať non ad hoc ſolum ut ſit domus, ſed ut ſuſcipiat & tueatur habitantem. Itẽ nauis fabricať non ad hoc: ut nauis uideatur: ſed ut in ea poſſint homines nauigare. Vaſa aũt fiũt non ut uaſa ſint ſolum: ſed ut capiãt quæ ſunt uſui neceſſaria. Sic & mundũ deus ad uſum aliquẽ fecerit neceſſe eſt. Stoici aiunt cã hominum factũ eſſe & recte. Hoĩes. n. fruunť his oĩbus bonis quæ mundus in ſe cõtinet. Sed ipſi hoĩes cur facti ſint, aut quid in illis habeat illa fabricatrix prouidẽtia non explicanť? Immortales eſſe aĩas idẽ Plato affirmat, ſed cur aut qñ aut quõ: aut per quẽ ĩmortalitatẽ aſſequanť: aut tantũ illud myſterium cur hi qui ſunt ĩmortales futuri, prius mortales naſcanť: deinde decurſo tpis uitæ ſpatio atq; abiectis fragilium corpoꝝ exuuiis: ad æternã illã beatitudinẽ trãſferanť, non cõprehẽdit. denicq; nec iudiciũ dei, nec diſcrimen iuſti & iniuſti explicauit: ſed aĩas quæ ſe ſceleribus immiſerint, hactenus cõdẽnari putauit, ut in pecudibus renaſcãtur & ita peccatoꝝ ſuorum luere pœnas, donec rurſus ad figuras hoĩum reuertantur. Et hoc fieri ſemper nec circa finẽ. trãſmeãdi ludum mihi neſcio quem inducit ſomnio ſimilem, cui nec ratio ulla, nec dei gubernatio nec cõſilium aliquod ineſſe uideatur.

Mundum cur fecerit deus.

Deus bonus & nulli inuidẽs.

Bona & mala unde

Mala & bona unũ.

Mundus hoĩum cã factus.

Aĩæ imortales.

Scelerum pœnæ poſt obitũ Aĩas in pecudibus renaſci.

DIcã nũc quæ ſit illa ſnĩa, quã nec hi quidẽ qui uera dixerũt, collatis in unũ cauſis atq; fictionibus connectere potuerunt. Factus a deo mundus, ut homines naſcerenť. Naſcunť aũt hoĩes ut deũ patrem agnoſcãt, ut colãt in quo iuſtitia eſt. Colũt ut mercedẽ immortalitatis accipiãt. Accipiunt immortalitatẽ, ut in æternũ deo ſeruiãt. Vides ne quemadmodũ ſibi cõnexa ſint, & prima cum mediis, & media cum extremis? Inſpiciantur ſingula & uideamus utrũ ne illis ratio quoq; ſubſiſtat. Fecit ergo deus mundũ pp hominẽ. Hoc qui nõ uidet, non multũ diſtat a pecude? Q uis cęlũ ſuſpicit niſi hõ? Q uis ſolẽ? Q uis aſtra? Q uis opa dei mirať: niſi hõ? Q uis colit terrã? Q uis ex ea fructum capit? Q uis nauigat mare? Q uis piſces? Q uis

Mundus hoĩum cã factus.

uolatilia? Q uis quadrupedes habet in poteſtate, niſi homo? Cuncta igitur ꝓpter
hoiem deus fecit, quia uſui hoium cuncta ceſſere. Recte ergo uiderũt philoſophi
ſed illud quod ſeqtur, non uiderũt: ꝙ ipm̃ hoiem pp ſe fecerit. Erat.n.cõſequẽs &
neceſſariũ, & piũ, ut cũ hois cã tantã operã molitus ſit: cum tantũ illi honoris tan-
Hõ cur a deo factus tum illi ptãtis tribuerit ut dñetur mũdo, hõ agnoſceret, dñm tãtoꝶ beneficiorum
auctorẽ qui fecit mundũ pp ipſum: & ei cultũ & honorẽ debitũ redderet. Hic Pla
to aberrauit, hic pdidit, quãprimũ arripuerat, ueritatẽ, cũ de cultu eius dei quẽ cõ-
ditorem rerũ ac parentẽ fatebat̃, obticuit, nec intellexit hoiem deo poteſtatis uin-
culis eſſe religatũ, unde ipſa religio nominat̃. Et hoc eſt ſolũ: pp quid immortales
aiæ fiant. Senſit tñ æternas eſſe, ſed nõ per gradus, ad eã ſniam deſcẽdit. Amputa-
tis.n.mediis, incidit in totius ueritatẽ, quaſi per abruptũ aliquod ꝑcipitiũ: nec ulte
rius progreſſus eſt, qm̃ caſu ad eã, non rõne peruenerat. Colẽdus eſt igitur deus,
ut per religionẽ quæ eadem iuſtitia eſt accipiat homo adeo immortalitatẽ, nec eſt
ullum aliud pręmiũ pię mentis, quæ ſi eſt inuiſibilis nõ põt ab inuiſibili deo niſi in-
uiſibili mercede donari. Plurimis uero argumentis colligi poteſt æternas eſſe ani-
mas. Plato ait. Q uod per ſeipm̃ mouetur neq; principium motus neq; finem poſ
Aïas eẽ immortales ex Platõe. ſe habere. Animũ aũt hois per ſe ſemper moueri, quia ſit ad cogitãdũ mobilis, ad
inueniendũ ſollers, ad percipiendũ facilis, ad diſcendũ capax, ut qui ꝑterita teneat
præſentia cõprehẽdat, futura proſpiciat, multarũq; rerũ & artiũ ſcientiã cõplecta
tur: immortalẽ eſſe ſiquidẽ nihil habeat in ſe terrænı põderis labe concretũ. Præte
rea ex uirtute an uoluptate intelligit̃ æternitas animæ? uoluptas ois cõis aïalibus:
Virtus ſolius eſt hoïs. Illa uitioſa eſt, hæc honeſta. Illa ſecundũ naturã: hæc aduer
ſa naturæ: niſi aïa immortalis eſt. uirtus.n.pro fide, pro iuſtitia, nec egeſtatẽ timet,
nec exiliũ metuit, nec carcerẽ perhorreſcit: nec dolorẽ reformidat, nec mortem re
cuſat: Q uæ quia natura cõtraria ſunt, aut ſtultitia eſt uirtus, ſi & commoda impe
dit, & uitæ nocet. Aut ſi ſtultitia non eſt ergo aïa immortalis eſt, & iõ præſentia bo
na contẽnit, quia ſunt alia potiora quæ poſt diſſolutionẽ ſui corpis aſſequat̃. Illud
aũt maximũ argumentum immortalitatis: quo deum ſolus hõ agnoſcit. In mutis
nulla ſuſpitio religionis, quia terræna ꝓſpiciunt. Homo ideo rectus cælũ aſpicit,
ut deũ quærat. An põt ergo eẽ mortalis, qui ĩmortalẽ deſiderat? Non põt eſſe ſolu
bilis, qui cũ deo & uultu, & mẽte cõis eſt. Deniq; cæleſti elemẽto qđ eſt ignis hõ
ſolus utit̃. Si.n.lux per ignẽ, uita per lucẽ: apparet eũ qui uſum ignis habet nõ eẽ
mortalẽ, qm̃ id illi ꝓximũ: id familiare eſt: ſine quo non põt nec lux nec uita cõſta
re. Sed quid argumẽtis colligimus æternas eſſe aïas, cũ habeamus teſtimonia diui
na? Id.n.ſacræ lr̃æ ac uoces ꝓphetaꝶ docẽt. Q uod ſi cui parũ uideat̃, legat carmi
na Sibyllaꝶ. Apollinis quoq; Mileſii reſponſa cõſideret, ut intelligat deliraſſe De-
mocritũ, & Epicurũ & Dicearchũ, qui ſoli oïum mortaliũ, quod eſt euidẽs nega-
uerũt. Confirmata ĩmortalitate, ſupeſt dicere a quo ei tribuat̃. cũ certa & cõſtitu-
ta diuinitus tpa cõpleri cœperint, interitũ & cõſumationẽ reꝶ fieri neceſſe eſt ut in
nouet̃ a deo mũdus. Id uero tempore in proximo eſt, quãtum de numero annoꝶ:
deq; ſignis quæ prædicta ſunt a philoſophis colligi poteſt. Sed cũ ſint ĩnumerabi
lia quæ de fine ſeculi & cõſumatiõe tẽpoꝶ dicta ſunt, ea ipſa quæ dicunt̃ nuda po

nenda

nenda ſunt, qm̃(ut teſtimoniis utamur) imẽſum eſt, ſi q̃s illa deſiderat, aut nobis minus credit: adeat ad ſacrariũ cæleſtiũ lraꝝ, q̃rũ fide iſtructior errasse pħos ſentiat q aut æternũ eẽ hũc mũdũ, aut iſinita eſſe annoꝝ milia putauerũt: ex quo fuerit inſtructus. Nondũ.n. ſex milia cõplera ſunt, quo nũero cõſumato, tũ demũ malũ omne tolleť, ut regnet ſola iuſtitia, qď quatenus euenturũ ſit, paucis explicabo.

HÆc a prophetis & a uatibus futura dicunť. cũ cœperit mundo finis ultimus ꝓpinquare, malitia inualeſcet, oĩa uitioꝝ & fraudũ genera crebreſcent. Iuſtitia interibit, fides, pax, miſericordia, pudor ueritas nõ erit. Vis & audacia ꝑualebit. Nemo q̃cq̃ habebit, niſi male partum, manuq; defenſum. Si qui erũt boni, prædæ ac ludibrio habebunť. Nemo pietatem parẽtibus exhibebit. Nemo infantis aut ſenis miſerebitur. Auaritia libido uniuerſa corrũpet. Erũt cædes & ſanguinis effuſiones. Erunt bella non mõ externa & finitima, uerũ etiã inteſtina. Ciuitates iter ſe belligerabũt. Omnis ſexus & oĩs ætas arma tractabũt. Non imperii dignitas cõſeruabiť. Non militiæ diſciplina: ſed more latrocinii deprædatio & uaſtatio fiet. Regnũ multiplicabitur & decẽ uiri occupabunt orbẽ, & partienť, & uorabũt: & exiſtet lõge potẽtior ac nequior: qui tribus deletis Aſiam poſſidebit, cæteris in ptãte ſua redactis & abſciſſis, uorabit oẽm terrã, leges nouas ſtatuet, ueteres abrogabit. R̃epu. ſuã faciet, nomen imperii ſedẽq; mutabit. Tunc erit tp̃s infandũ & execrabile, quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eũ ſtatũ res cadet, ut oẽs uiuos lamẽtatio, mortuos gratulatio ſequať. Ciuitates & oppida interibũt, mõ ferro & igni, mõ terræmotibus crebris, mõ aquaꝝ inundatione, mõ pæſtilẽtia & fame. Terra nihil feret aut rigoribus nimiis, aut caloribus ſterilis. Aqua oĩs partim mutabiť in cruorẽ: partim in amaritudine uitiabiť: ut nihil ſit nec ad cibos utile: nec ad potum ſalubre. His malis accident ꝓdigia hoĩbus ad timorẽ. Cometæ crebro apparebũt. Sol perpetuo ſqualore fuſcabiť. Lunã color ſanguinis obũbrabit, nec amiſſæ lucis dãna reparabit. Stellæ oẽs decidẽt, nec tp̃ibus ſua rõ cõſtabit, hyeme ac æſtate cõfuſis. Tunc & annus, & mẽſis & dies breuiabiť, & hanc eſſe mundi ſenectutẽ & defectionẽ Triſmegiſtus elocutus eſt, quæ cũ uenerit, adeſſe tẽpus ſciendũ eſt, quo deus ad cõmutandum ſeculũ reuertať. Inter aũt hæc mala ſurget rex impius non mõ generi hominũ, ſed etiã deo inimicus. Hic reliq̃as illius prioris tyrãni conteret: cruciabit: uexabit, interimet. Tũc etiã lachrymæ: luctus, & gemitus ꝑpotẽs: & ad eũ caſſæ ꝑces, nulla reqes ad formidinẽ, & ſomnus ad qetẽ. Dies cladẽ nox metus augebit ſemper. Sic orbis terrarũ perẽ ad ſolitudinẽ hoĩum redigeť. Tunc ipius iuſtos hoĩes ac deditos deo duobus & quadraginta mẽſibus pſequeť: & ſe coli iubebit ut deũ. Se.n. dicet eẽ deũ cũ ſit antichriſtus. qui ut aduerſari, & ut ei poſſit accipiet ptãtẽ mirabilia faciẽdi, ut ignis deſcẽdat de cælo ut ſol deſiſtat a curſu, ut imago quã poſuerit, loquatur. Quibus prodigiis alliciet multos ut adorent eum ſignumq; eius in manu aut fronte ſuſcipiant. Et qui nõ adorauerit, ſignũq; ſuſceperit, exquiſitis cruciatibus morieť. Ita ferẽ duas partes exterminabit, tertia in deſertas ſolitudines fugiet. Sed ille proteruia implacabili furens adducet exercitum & obſidebit montem: quo iuſti confugerint, Qui cum ſe uiderint circumſeſſos, implorabunt au-

Mundi finis.

Antichriſtus qui.

xilium dei uoce magna, & audiet eos deus, & immittet eis liberatorem. Tunc cælũ intẽpeſta nocte patefiet & deſcẽdet Chriſtus in uirtute magna, & antecedet eũ claritas ignea, & uirtus iæſtimabilis angeloꝝ, & extinguetur oĩs illa multitudo impioꝝ, & torrẽtes ſanguinis current, & ipſe ductor effugiet, atq; exercitu ſæpe reparato, quartũ prælium faciet, quo captus cũ cæteris tyrannis tradet᷑ exuſtioni. Sed & ipſe dæmonũ princeps auctor & machinator malorũ, cathenis igneis alligatus cuſtodiæ dabit᷑, ut pacẽ mundus accipiat, ut uexata ſeculis terra requieſcat. Pace igitur parta, cõpreſſoq; omni malo, rex ille iuſtus & uictor, iudiciũ magnũ de uiuis & mortuis faciet ſuper terrã, & uiuẽtibus quidẽ iuſtis tradet in ſeruitutẽ gẽtes uniuerſas. Mortuos aũt ad æternã uitã ſuſcitabit, & in terra cũ his ipſe regnabit, & cõdet ſanctã ciuitatẽ. Et erit regnũ iuſtoꝝ mille annis. Per idẽ tp̃s ſtellæ cãdidiores erũt, & claritas ſolis augebit᷑, & luna nõ patiet᷑ diminutionẽ. Tunc deſcendet a deo pluuia benedictiõis matutina & ueſpertina, & oẽm frugem terra ſine labore hoĩum procreabit. Stillabũt mella de rupibus, lactis & uini fontes exuberabunt. Beſtiæ depoſita feritate mãſueſcẽt. Lupus iter pecudes errabit innoxius. Vitulus cũ leone paſcet᷑. Colũba cũ accipitre cõgregabit᷑. Serpẽs uirus nõ hẽbit. Nullum aĩal uiuet ex ſanguine. Omnibus. n. deus copioſum atq; innocentem uictũ dabit. Peractis uero mille annis: ac reſoluto dæmonũ principe, rebellabunt gẽtes aduerſus iuſtos, & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnãdã delẽdãq; ſanctorum gentẽ. Cõcutiet. n. a fundamẽtis ſuis terrã, & corruẽt ciuitates & pluet ſup impios ignẽ cũ ſulfure & grãdine: & ardebũt, & ſe inuicẽ trucidabunt. Iuſti uero pauliſp ſub terra latebũt, donec ꝑditio fiat gẽtiũ: & exibũt poſt diẽ tertiũ, & uidebũt campos cadaueribus optos. Tũc fiẽt terræmotus, & ſcindẽt ſe mõtes & ſubſidẽt in latitudine uallis ꝓfundæ: & cõgent᷑ in ea corpa mortuoꝝ, & uocabit᷑ nomẽ eius Poliãdriũ. Poſt hæc renouabit mundũ, & trãſformabit iuſtos in figurã angelorũ, ut immortalitatis ueſte donati, ſeruiãt deo in ſempiternũ. Tũc. n. impii reſurgẽt non ad uitã, ſed ad pœnã: eiſq; ſecunda reſurrectio facta deum excitabit, ut ad ꝑpetua tormẽta dãnet: æternis ignibus traditi merita pro ſceleribus ſuis ſoluãt. Hæc oĩa uera, oĩum cõſona adminiſtratiõe p̄dicta: cũ eadẽ Triſmegiſtus, eadẽ Hydaſpes: eadẽ Sibyllæ cõcinerit: dubitari non põt. Curæ ſpes oẽs uitæ, ac ſalutis in ſola religione dei ſit poſita. Itaq; niſi hõ ſuſcepit, quẽ deus ad liberationẽ miſit, qui miſſus eſt, niſi ſummũ deũ ꝑ eũ cognouerit, mãdata eius legeſq; ſeruauerit, in eas incidet pœnas de q̄bus locuti ſumus. Proĩde fragilia cõtẽnẽda ſunt, ut ſolida cõſeq̄mur. Spernẽda terræna, ut cæleſtibus oneremur. Temporalia fugiẽda, ut ad æterna ueniamus. Erudiat ſe quiſq; ad iuſtitiã: firmet ad cõtinẽtiã: p̄paret ad agonẽ, inſtruat ad uirtutẽ, ut ſi forte aduerſarius indixerit bellũ, nulla ui, nullo terrore: nullis cruciatibus a recto & bono diuellat᷑. Nõ ſe ſubſternat inſenſibilibus figmẽtis, ſed uerũ & ſolũ deũ rectus cognoſcat. Abiiciat uoluptates, quarum illecebris aĩa ſublimis deprimit᷑ ad terrã. Teneat innocentiã: proſit q̄ plurimis. Incorruptibiles ſibi theſauros bonis operibus acquirat, ut poſſit deo iudice pro uirtutis ſuæ meritis uel coronam fidei, uel præmium immortalitatis adipiſci.

¶ L. Cœlii Lactantii Firmiani diuin. inſt. Epitome finit.

L. Cœlii

¶ L. Cœlii Lactantii Firmiani de phœni-
ce carmen.

EST locus ĩ prĩo felix oriẽte remot9
Q ua patet æterni maxĩa põta poli
Nec tñ ęſtiuos hyemiſq; ꝓpĩqu9ad
In quo ſol uerno fũdit ab axe diẽ. (ort9
Illic planicies tractus diffundit apertos,
Nec tumulus creſcit, nec caua uallis hiat.
Sed nr̃os mõtes, quorꝫ iuga celſa putantur:
Per bis ſex ulnas eminet ille locus.
Hic ſolis nemus ẽ, & cõſitus arbore multa
Lucus, perpetuæ frondis honore uiret.
Cũ phaethõtæis flagraſſet ab ignibus axis,
Ille locus flãmis inuiolatus erat.
Et cum diluuiũ merſiſſet fluctibus orbem:
Deucalioneas exuperauit aquas.
Nõ hũc exãgues morbi, nõ ægra ſenectus:
Nec mors crudelis: nec metus aſper adit.
Nec ſcelus ĩfandũ: nec opũ ueſana cupido,
Aut mars, aut ardens cædis amore furor,
Luct9 acerb9 abeſt: & egeſtas obſita pãnis:
Et curæ inſomnes, & uiolenta fames.
Nõ ibi tẽpeſtas: nec uis furit horrida uenti:
Nec gelido terram rore ꝓuina tegit.
Nulla ſuper cãpos tendit ſua uellera nubes:
Nec cadit ex alto turbidus humor aquæ.
Sed fons in medio eſt: quẽ uiuũ nõie dicũt:
Perſpicuus, lucens, dulcibus uber aquis.
Q ui ſemel erũpens ꝑ ſingula tp̃a menſum:
Duodecies undis irrigat omne nemus.
Hic genus arboreũ procero ſtipite ſurgens
Non lapſura ſolo mitia poma gerit.
Hoc nem9 hos lucos auis ĩcolit unica phœ-
Vnica ſed uiuit morte refecta ſua. (nix
Paret & obſeq̃t Phœbo memorãda ſatelles
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primũ ſurgens aurora rubeſcit,
Cum primum roſea ſidera luce fugat.
Ter quatet illa pias ĩmergit corpus ĩ undas
Ter quater e uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur: ac ſummo conſedit in arboris altæ
Vertice, quæ totum deſpicit una nemus.
Et cõuerſa nouos Phœbi naſcẽtis ad ortus
Exſpectat radios: & iubar exoriens.
Aſt ubi ſol pepulit fulgentis limina portæ
Et primum emicuit luminis aura leuis.
Incipit illa ſacri modulamina fundere cãtus
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Q uam nec iulææ uoces: nec tibia poſſit
Muſica cyrrhæis aſſimilare modis.
Sed neq; olor moriens imitari poſſe putatur
Nec cyllenææ fila canora lyræ.
Poſtq̃ Phœbus equos ĩ apta refudit olympi
Atq; orbem totum protulit uſq; means.
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieq; ſonis.
Atq; eadem celeres ẽt deſcriminat horas:
Igniferũq; caput ter uenerata, ſilet.
Antiſtes nemorum luci uenerãda ſacerdos.
Et ſola arcanis conſcia phœbe tuis.
Q uæ poſtq̃ uitæ iam mille peregerit annos
Ac ſe reddiderint tẽpora longa grauem.
Vt reparet laſſum ſpatiis urgẽtibus æuum.
Aſſueti nemoris dulce cubile fugit.
Cũq; renaſcendi ſtudio loca ſancta reliquit:
Tũc petit hũc orbẽ: mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longæua uolatus:
Phœnicis nomen cui dedit ipſa uetus.
Secretoſq; petit deſerta per auia lucos.
Hic ubi per ſaltus ſylua remota latet.
Tum legit aerio ſublimem uertice palmam
Q uæ gratũ phœnix ex aue nomẽ habet:
Q uã nec dẽte nocens aĩal ꝓrumpere poſſit:
Lubricus aut ſerpens: aut auis ulla rapax.
Tũ uentos claudit pẽdentibus æolus antris
Ne uiolent flabris aera purpureum.
Neu concreta noto nubes per inania cæli.
Summoueat radios ſolis, & obſit aui.
Cõſtruit inde ſibi ſeu nidũ, ſiue ſepulchrũ
Nam perit: ut uiuat, ſe tamen ipſa creat.
Colligit hinc ſuccos, & odores diuite ſylua,
Q uos legit aſſyrius: quos opulẽtus arabs
Q uos aut Pygmææ gẽtes, aut india carpit
Aut molli generat terra Sabæa ſinu.

Cināma dehic, aurāq; ꝑcul ſpirātis amomi
Congerit, & mixto balſama cum folio.
Non caſiæ mitis, nec olentis uimen achanti:
Nec thuris lachrymæ guttaq; piguis abeſt
His addit teneras nardi pubentis ariſtas,
Et ſociat myrrhæ paſcua grata nimis.
Protinus in ſtrato corpus mutabile nido:
Vitaliq; toro membra quieta locat.
Ore dehinc ſuccos mēbris circunq; ſupraq;
Iniicit exequiis īmoritura ſuis.
Tunc inter uarios animā comendat odores:
Depoſiti tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
Æſtuat, & flāmas parturit ipſe calor.
Aeriq; procul de lumine concipit ignem
Flagrat: & ambuſtum ſoluitur in cinerem
Hos uelut in maſſā cineres ī morte coactos
Conflat: & effectum ſeminis inſtar habet
Hinc aīal primum ſine membris fertur oriri
Sed fertur uermis lacteus eſſe color.
Creuit in īmenſum ſubito cum tpe certo:
Seq; oui teretis colligit in ſpeciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura:
Et phœnix ruptis pullulat exuuiis.
Ac uelut agreſtes, cū filo ad ſaxa tenentur,
Mutari pēnæ papilione ſolent.
Non illi cibus eſt noſtro conceſſus in orbe,
Nec cuiq̄ implumen paſcere cura ſubeſt.
Ambroſios libat cæleſti nectare rores,
Stellifero teneri qui cecidere polo.
Hos legit, his mediis aliť in odoribus ales,
Donec maturam proferat effigiem.
Aſt ubi primæua cœpit florere iuuenta:
Euolat ad primas iam reditura domos.
Ante tamē: proprio qcqd de corpore reſtat:
Oſſaq;, uel cineres, exuuiaſq; ſuas:
Vnguie balſameo: myrrhaq; & thure ſoluto
Condit, & in formam conglobat ore pio.
Quā pedibus geſtās contēdit ſolis ad ortus
Inq; ara reſidens ponit in æde ſacra.
Mirandam ſeſe præſtat: præbetq; uehenti:
Tātus ibi decor eſt, tātus abundat honor.

Principio color eſt: qualis ſub ſidere cæli:
Mitia quem crocco punica grana legunt.
Qualis ieſt foliis, quæ fert agreſte papauer
Cum pendens ueſtit ſole rubente polus.
Hoc hūeri pectuſq; decēs uelamine fulgent
Hoc caput, hoc ceruix: ſūmaq; terga nitēt
Caudaq; porrigitur fuluo diſtincta metallo:
In cuius maculis purpura mixta rubet:
Clarū iter pēnas inſigne eſt deſuper: iris
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet
Albicat inſignis mixto uiridante ſmaragdo:
Et puro cornu gemmea cuſpis hiat.
Ingētes oculos credas: gemīoſq; hiacynthos
Quoꝝ de medio lucida flamma micat.
Æquatur toto capiti radiata corona
Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegūt ſquāmæ flauo diſticta metallo
Aſt ungues roſeus pingit honore color.
Effigies inter pauonis mixta figuram:
Cernitur: & mixtam phaſidis inter auem.
Magniciē, terris arabum quæ gignitur ales,
Vix æquare poteſt, ſeu fera, ſeu ſit auis.
Nō tñ ē tarda ut uolucres: q̄ corpore magno
Inceſſus pigros ꝑ graue pondus habent.
Sed leuis & uelox regali plena decore:
Talis in aſpectu ſe exhibet uſq; hominū.
Conuenit Ægyptus tanti ad miracula ui. s
Et raram uolucrem turba ſalutat ouans.
Protinus īſculpūt ſacrato ī marmore formā
Et ſignant titulo remq;, diemq; nouo.
Contrahit in cœtū ſeſe genus oē uolantium.
Nec prædæ memor ē ulla, nec ulla metus.
Alituum ſtipata choro uolat illa per altum:
Turbaq; proſequitur munere læta pio.
Sed poſtq̄ puri peruenit ad ætheris auras
Mox redit iſta: ſuis conditur ille locis.
Hæc fortunatæ ſortis fatiq; uolucris,
Cui de ſe naſci præſtitit ipſe deus.
Fœmia ſit, uel maſculus hæc ſeu forteq; neu
Felix q̄ Veneris fœdera nulla colit. (trū
Mors illi Venus ē, ſola eſt ī morte uoluptas:

Vt poſſit naſci, hæc appetit ante mori.
Ipſa ſibi proles: ſuus eſt pater, & ſuus hęres
Nutrix ipſa ſui: ſemper alumna ſibi.
Ipſa quidē ſed nō eadē: qa & ipſa: nec ipā ē
Æternam uitam mortis adepta bono.

Ouidius methamor. xv. de phœnice.

NEc tñ ex aliis gñis primordia ducit
Vna ē; q̄ repet: ſeq; ipā r̄ſemiet aleſ
Aſſirii ph. uocāt ñ fruge nec herbiſ
Sed thuris lachrymis: & ſucco uiuit amomi
Hæc ubi quinq; ſuæ compleuit ſecula uitæ
Ilicis in ramis: tremulæq; cacumine palmæ
Vnguibus: ac puro nidum ſibi cōſtruit ore.
Quo ſimul ac caſias, & nardi lenis ariſtas
Quaſſaq; cū fulua ſbſtrauit cinama myrrha
Se ſuper imponit, finitq; in odoribus æuū.
Inde ferūt totidē quæ uiuere debeat annos
Corpe de primo uolucrem phœnica renaſci

Dantes.

COſſi per li gran ſaui ſe confeſſa
Che la phœnice more e poi rinaſce
Q ñ al cinquecēteno āno ſe rapſſa
Herba ne biada in ſua uita non paſce:
Ma ſol de incenſo lachyme & amomo
E nardo: e myrrha ſon le ultime faſce.

L. Cœ. Lactantii Firmiani de reſurrectionis dominicæ die.

SAlue feſta dieſ toto uenerabilis ęuo
Qua de9 īfernū uicit: & aſtra tenet
Tpa florigero rutilāt diſticta ſerēo
Et maiore poli lumine porta patet
Altius igniuomum ſolem cæli orbita ducit:
Qui uagus oceanas exit: & intrat aquas.
Armatus radiis elementa liquentia luſtrans
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida ſincero producunt æthera uultu:
Lætitiamq; ſuam ſydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuſcula cultu
Cum bene uernarit reddit & annus opes.
Mollia purpureū pingunt uiolaria cāpū:
Prata uirent herbis, & micat herba comis
Paulatim ſubeunt ſtellantia lumina florum,
Floribus arrident gramina cuncta ſuis.
Semine depoſito late ſeges exilit aruis
Spondēs agricolæ uincere poſſe famem.
Caudice deſerto lachrymat ſua gaudia pal(mes
Vñ merꝫ tribuat, dat mō uitis aquā
Cortice de matris tenera lanugine ſurgens
Præparat ad partum turgida gēma ſinum
Subq; hyemis tēpus foliorum crine refuſo
Iam reparat uiridās frondea tecta nemus
Mixta ſalix, abies, corylus, ſiler ulmus, acer:
Plaudit q̄q; ſuis arbor amœna cōis (nux
Cōſtructura fauos apis hic aluearia linquēs
Floribus inſtrepitans poplite mella rapit.
Ad cātus reuocatur auis: quæ carmie clauſo
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc philomela ſuis attēperat organa cāniſ
Fitq; repercuſſo dulcior aura melo.
Ecce renaſcentis teſtatur gratia mundi.
Omnia cum domino dona rediſſe ſuo.
Nāq; triūphanti poſt triſtia tartara Chriſto
Vndiq; frōde nemus, gramia flore fauēt.
Legibus inferni oppreſſis, ſup aſtra meantē
Laudāt rite deum lux: polus, arua, fretū.
Qui crucifixus erat deus ecce p oīa regnat:
Dantq; creatori cuncta creata precem:
Mobilitas anni: menſium: lux alma dierum
Horarū ſplendor ſtridula, cuncta fauent.
Hic tibi ſylua comis, plaudit quoq; cāp9 ari(ſtis
Hic grates tacito palmite uitis agit
Hinc tibi nūc auiū reſonāt uirgulta ſuſurro
Has inter nimio paſſer amore canit.
Xp̄e ſalus rerꝫ: bone conditor, atq; redēptor:
Vnica progenies ex deitate patris.
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum ſubſiſtens, & patris ore potens.
Æqualis concors, ſocius: cū patre coæuus,
Quo ſumpſit mūdus principe principiū.
Æthera ſuſpēdis: ſola cōgeris ęquora fūdis:
Quæq; locis habitāt, q̄ moderata uigent.
Qui genus hūanū cernēs merſū eē pfūdo
Vt hominē eripes: es quoq; factus homo
Nec noſtro tantū uoluiſti e corpore naſci:

Sed caro quæ naſci pertulit, atq; mori.
Funeris exeqas pſis nouus auctor, & orbis:
Intra mortis iter dando ſalutis opem.
Triſtia ceſſarunt infernæ uincula legis,
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depereūt tenebræ Chriſti fulgore fugatæ:
Æternæ noctis pallia craſſa cadunt.
Sollicitā ſed redde fidē p̄cor, alma poteſtas:
Tertia lux rediit, ſurge ſepulte meus.
Nō decet ut uili tumulo tua mēbra tegantur
Non pretium mundi uilia ſaxa premant.
Indignū eſt cuius claudūtur cūcta pugillo:
Vt regat incluſum rupe uetante lapis
Lintea tolle precor ſudaria linque ſepulchro
Tu ſatis es nobis: & ſine te nihil eſt.
Solue catenatas inferni carceris umbras:
Et reuoca ſurſum quicquid ad ima ruit.
Redde tuā faciem: uideant ut ſecula lumen:
Redde diē, qui nos: te moriente fugit
Sed plāe īpleſti remeās pie uictor olympū.
Tartara preſſa iacent, nec ſua iura tenent.
Inferus īſaturabiliter caua guttura pādens.
Qui raperet ſemper ſit tua præda deus.
Eripis inumerū populū de carcere mortis:
Et ſequitur liber, quo ſuus auctor abis.
Euomit abſortā pauide fera belua plebem,
Et de fauce lupi ſubtrahit agnus oues.
Hic tumulū repetēs pꝰ tartara carne reſūpta
Belliger ad cælos ampla trophæa refers.
Quos hūit pœnale chaos, iā reddidit iſte:
Et quos mors peteret, hos noua uita tenet.
Rex ſacer ecce tui radiat ꝑs magna trophæi:
Cum puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis
Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes alas ueſtis quoq; cādida ſignat:
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.
Aditur hac felix cōcors mercede ſacerdos,
Qui dare uult domino dupla talenta ſuo:
Ad meliora trahens gentili errore uagantes:
Beſtia ne raperet munit ouile dei.
Quos priꝰ eua nocēs īfecerat, hos mō reddit
Eccleſiæ paſtor ubere lacte ſinu.

FINIS.

¶ Ex priore epiſtola diui Pauli ad corinthios. Cap. xi.

¶ Hoc autem præcipio non laudans quod nō in melius, ſed in deterius cōuenitis. Primū quidem conuenientibus uobis in eccleſiā, audio ſciſſuras eē inter uos: & ex ꝑte credo: nam oportet & hæreſes eē: ut & q̄ ꝓbati ſunt manifeſti fiant ī uobis. Cōuenientibus ergo uobis ī unū iā nō ē dominicā cœnā māducare. Vnuſquiſq; enī ſuā cœnā p̄ſumit ad manducādum. Et alius q̄dem eſurit: alius aūt ebrius ē: nunqd domos nō habetis ad manducādū & bibendum? An eccleſiā dei contemnitis. & cōfunditis eos qui nō hn̄t? Quid dicā uobis? Laudo uos ī hoc nō laudo. Ego enim accepi a dn̄o quod & tradidi uobis: qm̄ dominus Ieſus ī qua nocte tradebatur accepit panē: & gratias agens fregit, & dixit. Accipite & māducate. Hoc eſt corpus meū quod ꝓ uobis tradetur. Hoc facite in meā cōmemoratione. Similiter & calicem: poſtq̄ cœnauit, dicēs. Hic calix nouum teſtamētū ē in meo ſanguie. Hoc facite quotieſcūq; bibetis in meam cōmemorationē. Quotieſcūq; enim manducabitis panem hunc & calicem bibetis mortem domini annūciabitis donec ueniat. Itaq; qcunq; manducauerit panem & biberit calicem domini indigne reus erit corporis & ſanguinis domini.

¶ Ioannis Chryſoſthomi uiri Eloquētiſſimi ac Sanctiſſimi in Diui Pauli ad Corinthios particulam quæ legitur in cœna domini præclara enarratio: īterpræte Hieronymo Donato patritio Veneto Viro Clariſſimo.

NEceſſarium eſt huius criminis cauſam afferre:quo deiceps facilior, magiſq;
perſpicua ſit oĩs oratio. At uero:quod nã hoc crimen eſt? Sed nos non igno
rare oportet, ꝙ quẽadmodũ primi illi tres mille credẽtes ſimul oẽs ueſceban
tur, & ſimul oĩa poſſidebant: Ita eodẽ tpe, quo hæc edidit apoſtolus, fieri cõ
ſueuerat. Minus tñ exacte & indiligẽtius id obſeruabatur: nã ueluti quædã
cõis illius uictus reliquiæ ſupererãt, & ad poſteros uſq; deuenerant. Veꝝ ubi euenit: ut ex
his alii diuitias poſſiderẽt: Alii ad inopiã deducerẽtur: nõ iã ulterius bona ſua oĩa ex uetere
cõſuetudine ĩ mediũ ꝓpõebãt: Sed certe, ut æquũ erat diebus legittimis, ac ſolẽnibus mẽ
ſas cões & publicas ꝑparabant: & poſt myſterioꝝ cõiõnẽ: egregio conuentu oẽs ſimul ĩ cõ
munia cõuiuia deſcẽdebãt. Et qui diuites cẽſebãtur epulas atq; obſonia ĩ mediũ afferebãt:
& pauperes ac nihil habẽtes ad publica & in cõe ꝓpoſita prãdia cõuocabãtur: atq; una eo
dem conuiuio ueſcebantur. Veꝝ morẽ hunc ẽt in poſteꝝ aboleuerũt, huius rei nõ aliã cau
ſam afferre eſt: quã ꝙ indiuiſas ueluti factiões inciderãt & alii ſe ſe aliis addixerãt: atq; alii
alioꝝ ſe eẽ profitebãtur. Quod in pricipio epiſtolæ corrigẽs ſignificatũ eſt ĩquit mihi de
uobis fratres mei ab iis, q ſunt chloes: qa cõtentiones iter uos ſunt. Hoc aũt dico uobis, qa
unuſqſq; urm dicit: ego quidẽ ſum pauli: ego aũt apollo: ego uero cæphæ, nõ ꝙ ſeſe Paulo
ab eccleſia diuiſi qppiã addixiſſent; neq; eni id paſſus eẽt Paulus ſed malos mores ex diui-
tũ opulentia radicitus extirpare cupiẽs ſeipſum quoq; imiſcuit id in primis oñdere cupiẽs
ꝙ ſi quis etiã ipſi Paulo ſubſcripſiſſet, a cõi eccleſiæ copore diuulſus rẽ abſurdam: & ma-
xime legi cõtrariã ſe aggreſſum eẽ cognoſceret: ꝙ ſi qs ſeſe Paulo addicere ſine legis trãſ-
greſſiõe nõ põt quãto minus iis: q longe Paulo ĩferiores eſſe noſcũtur. Poſt quã igit̃ mos
hic antiquior in deſuetudinẽ abiit atq; oĩno diuulſus eſt: Mos inquã elegantiſſimus & ſalu-
berrimus quippe qui egregium amoris & beniuolẽtiæ argumentum atq; occaſionem præ-
bebat: & paupertatis conſolationẽ, diuitiaꝝ modeſtiam. Maxime philoſophiæ occaſionẽ:
humilitatis doctrinã prę ſe ferebat. Poſtquã ſublata eẽ tot bõa animaduertit apoſtolus, me
rito in hoc acerbius inuehitur. Dicẽs: hoc autem præcipio non laudans. In priore enim cri-
mine quaſi multis præcepta ſeruãtibus cũ loqui cæpiſſet, dixit. Laudo autẽ uos: quot ſem-
per mei memores eſtis, hoc autem loco, contrario utitur ſermone, hoc autę præcipiens nõ
laudo. Quapropter, neq; ſubinde poſt reprehenſionẽ illam: qua idolis ĩmolata comedẽtes
inſequit̃, in hoc crimen inuectus eſt. Sed qm̃ aſperius id fuerat de cõa & capillo ſermonẽ
interpoſuit: ne poſt magnorũ criminũ reprehenſionẽ rurſum in aliud graue crimen trãſ
greſſionẽ faciens acerbior appareat: iam igitur uehemẽtius inuehitur dicẽs: hoc aũt præci
piens nõ laudo, hoc inquã quod dicturus ſum quid ſibi uolũt hęc uerba hoc autẽ præcipi-
ens non laudo? non recipio uos inquit, quia me in neceſſitatem cõſilii conſtituiſtis: nõ lau-
do quia ad eã rem doctrina indigetis: quia a me eſtis cõmonẽdi atq; ĩſtruẽdi. uides ne quo
mõ confeſtim expræfatione maximã facti abſurditatẽ atq; inconueniẽtiã oſtẽdit? Enim ue
ro quotiẽs is, q peccat admonitiones in ſua errata non admittit. Merito crimẽ nulla uẽia di
gnum incurrit. Quare non laudas? quia inquir, non in melius. Sed in deterius conuenitis:
hoc eſt quia nihil in uirtutem ꝓficitis. Quum enĩ adiuuãda ſit liberalitas, ut incremẽta am
pliora & maiora recipiat uos liberalitatis morẽ: qui diu præualuerat: minuere nõ dubitaſtis
atq; ita minuere, ut meis uobis opus ſit præceptis: ut ad priſtina ĩſtituta redeatis. Poſt hæc
ne ꝓpter pauperes ſolum iſta dixiſſe uideatur non confeſtim menſaꝝ ſermonem aggredi

tur,ne apud auditores contẽptibilem reprehenſionẽ efficiat.Sed plenã ſtimulis & terroribus increpationẽ inqrit.Primũ inqt.Couenietibus uobis ĩ eccleſiã dei audio ſciſſuras ĩ uobis eẽ Nec dicit,audio uos nõ ãplius cõibus ferculis ueſci.Audio uos priuati:& nõ una cũ paupibus edere . Sed id,qđ potiſſimũ uiſũ ẽ poſſe eoꝝ aios ſenſuſq; cõcutere:ſciſſuræ & ſciſmatis nomẽ induxit,q̃ res fuerat eius criminis cã,atq; id reducit in mẽtẽ,qđ in pricipio epſe,ſe ab iis.q ſũt chloes audiſſe meminerat:& ex pte ĩqt:credo:ne a corithiis dici poſſit qd igr̃ ſi mẽtiũt̃?q nos criminant̃?nõ igit̃ dixit ꝓrſus credo ne ĩpudẽtiores auditores redderet,neq; dixit nõ credo,ne inuanũ rep̃hendere uideret̃:ſed ex pte inqt credo:hoc eſt ex parte pua credo:ut eos anxios in ꝓuẽtũ honeſtatis & uirtutis iſtituat.oportet.n.hæreſes eſſe:ut q ꝓbati ſunt,manifeſti fiãt ĩ uobis,hæreſes inqt:nõ dogmatũ aut opinionũ,ſed eiuſmodi ſciſſuraꝝ:q; ſi ẽt hæreſes opinionũ dixit,nõ ideo cãm aut occaſionẽ p̃ſtitit. Eniuero xp̃s inq: neceſſe eſt,ut ueniãt ſcãdala,nõ iõ arbitrii libertatẽ corrũpens,aut uitæ uim & neceſſitatẽ ĩponens,ſed p̃dicens id:qđ ex mala hoĩum uolũtate oĩno futuꝝ eſt: qđ ſane futuꝝ eſt:nõ quia id deus p̃uiderit:ſed quia hoĩum uolũtas ĩmedicabilis fuerit:nõ eñi quia p̃dixit deus,hæc facta ſũt:ſed quia oĩno ex mala hoĩum uolũtate uẽtura erãt:ipſa p̃dixit. Et eñi ſi neceſſitatis dũtaxat fuit fieri ſcandala,& non uolũtatis eoꝝ:q illa induxiſſent.Fruſtra ꝑfecto ſubdidiſſet:ueh hoĩ illi:p quẽ ſcãdala ueniũt.ſed hæc latius ſuis locis diſputãda relinq̃mus.Nũc ad rẽ p̃poſitã reuertẽdũ eſt. Nã q; hęreſes hoc loco:non alias:q̃ hmõi mẽſarum cõtẽtiões ſeparatiõeſq; itellexerit,uel ipſa ſeq̃ntis orõnis ſeries oñdit: ſimul eñi dixit audio ſciſſuras ĩ uobis eẽ,nõ hic ſubſtitit,ſed q̃les ſciſſuras rep̃henderit confeſtim apuit.q; unuſquiſq; inquit ꝓpriã cœnã aſſumit.& rurſũ nunqd domos non habetis ad mãducãdũ & bibẽdum?an eccleſiã dei contẽnitis?uerũ q; ſciſmatis:ſiue ſciſſuræ noĩe ſit uſus mirari non cõuẽit.Q uẽadmodũ.n.diximus:eiuſmodi uocabulo mẽſaꝝ ſeparatiões ĩſidere uult q; ſi opinionũ ſciſmata itellexiſſet:non utiq; tã tranq̃lla rep̃hẽſione uteret̃.Audi igit̃ quũ ſciſmata opinionũ rep̃hẽdit:quãtũ ſit uehemẽs:q̃ ſecuritate qua ĩcrepatione loq̃tur ſecuritate q̃dẽ quũ inqt:& ſi ãgelus p̃cipit p̃ter id qđ accepiſtis anathema ſit:ĩcrepatione uero:quũ ait,q ĩ lege iuſtificati eſtis,a gr̃a decidiſtis:& mõ canes appellat,mõ cauteriz ĩtes conſciẽtiã:mõ ãgelos diaboli nominat.At q hoc loco nil horũ attulit:ſed quieta:ac remiſſiore orõne uſus eſt.At uero qd nã ſibi uult ap̃ls:quũ inqt,ut qui ꝓbati ſunt manifeſti fiãt ĩ uobis ut magis eluceſcãt.i.ut hoc ĩcõcuſſis & fortib9,nõ ſolũ nihil officiat ſed eos lõge cõſpicuos atq; illuſtriores oñdat.hæc.n.dictio:ut nõ ſp cãm,ſed reꝝ euẽtũ plerũq; deſignat:eodẽ pacto.xp̃s ea dictõe utit̃ cũ ĩqt:ĩ iudicio:ego uẽi ĩ hũc mũdũ:ut ñ uidẽtes uideãt & uidẽtes cæci fiãt. Eodẽ paſto paulus ip̃e quũ đ lege diſputãs,ait.lex aũt ĩtroducta ẽ ut abũdaret delictũ:ſed neq; lex data ẽ:ut iudæoꝝ pctã cõcreſcerẽt:ſed data lege euenit:ut iniqores euaderẽt,neq; xp̃s pp hoc uenit in mũdũ ut uidẽtes cœci fierẽt:ſed id xp̃o ĩ mũdũ ueniẽte accidit,ita hic locus ſana rõne ĩtelligẽdus ẽ:ut q ꝓbati ſũt manifeſti fiãt ĩ uobis.Neq;.n.pp hoc factæ ſũt hæreſes:ut q ꝓbati eẽnt:mãifeſti fierẽt:ſed uenit fcis hæreſibus:ꝓbatos fieri mãifeſtiores hoc aũt dixit paupibus ſolatiũ afferre cupiẽs ut ſeſe a diuitibus cõtẽni:forti aĩo paterẽt̃:ideirco ñ dixit ut ꝓbati fiãt.Sed ut q ꝓbati ſũt mãifeſti fiant. Significãs:q; tã & ſi tales antea fuerãt,tñ ĩmixti cæteris atq; a diuitibus ſolatia,ac bñficia pcipientes nõdũ aliis eminebãt Nup uero ſeditio iſta atq; contẽtio,eos cõſpicuos ac claros reddidit nõ ſecus ac gubernatorẽ fluctus atq; aduerſa tẽpeſtas oñdit.Neq; itẽ dixit ut uos ꝓbati appareatis,ſed ut q ꝓ

bati ſũt, manifeſti fiãt, illi inquã:qui in uobis eiuſmodi ſũt. Neq;.n.rep̄hendẽs ma-
nifeſtos efficit, ne in ĩpudentiã ꝓlabant̃.neq; tñ eos extollit laudibus, ne molliores
reddat:ſed in ſuſpẽſo uerba dimittit ut ea ſuæ qſq; conſciẽtiæ accõmodare ualeat.
Neq; uero mihi hoc loco Paulus tã pauperes cõſolari uĩ q̃ eos diuites:q conſuetu
dinẽ non corrupere. Eniuero credibile ẽ i iis ñ de fuiſſe aliquos, q conſuetudinẽ ue
terẽ non reliqſſẽt, iõ dixit ex pte credo. Iure igit̃ illos ꝓbatos uocauit non ſolũ q cũ
cæteris conſuetudinẽ obſeruaſſent, ueꝝ ẽt q ſine iis legẽ hanc pulcherrimã iuiolatã
cuſtodiſſent & hos atq; illos, hoc laudis ſtimulo ad exercenda opa ſtudioſiores red-
dere cõat̃. Deĩceps, reliq̃ huius criminis ſpeciẽ attingit, q̃ nã hæc ẽt̃ Cõuenietibus
inquit uobis in unũ non ẽ dñicã cœnã mãducare. Vides ne iã quãtis cõatibus? quo
narrationis ordine congreſſũ hũe apparauerit? ipſa inqt huius forma ſpẽſq; cõuẽ-
tus longe ab amore & fraterna charitate diuerſa eſt:unus ſane uos excepit locus in
unũ oẽs cõuenitis. Menſa uero conuẽtui fcã diſſimilis eſt, neq; dixit cõueniẽtibus
uobis in unũ non una comeditis:nõ in cõe ueſcimini, ueꝝ longe aliter eoꝝ mentes
maiore q̃dã terroris incuſſione momordit, dicẽs non ẽ dñicã cœnã mãducare. hic
q; eos ad eã ueſperã remittit:q̃ plena illa uerẽdi horroris myſteria tradidit xp̄s:at-
q; ea de cã conuiuiũ illud cœnæ uocabulo comp̄hendit. Ea.n.cœna ſimul oĩs hũit ĩ
medio diſcũbentis ñ tã diuites & pauperes:q̃ id qđ infinita rõne diſtabat: Diſcipu
los & p̄ceptorẽ. Conſidera p̄ceptorẽ.& ꝓditorẽ. ꝓditor inq̃ cũ xp̄o & cæteris diſci
pulis diſcubuit, xp̄s ꝓditorẽ a cœna non depulit, quin illi cibos obtulit, & diuino-
rum munerũ participẽ effecit. Deinceps declarat paulus cur non cõtingat eos dñi-
cam cœnã mãducare. unuſqſq;.n.inqt ſuã cœnã aſſumit ad mãducandũ:& alius q
dem eſurit:alius aũt ebrius eſt. Aiaduertere q̃ſo qũo eos ſemetipſos cõfundere oñ-
dit. Nãq; qđ dñicũ ẽ:priuatũ efficiunt. Quo fit ut ip̄i ĩ primis ii ſint:qui iniuria a ſe
ipſis afficiãtur, quũ mẽſã ſuã tãta dignitate defraudẽt. Sed quo nã pacto dicet qſ-
piam? quia cœnã dñicã, hoc ẽ herilẽ, cõem conſeruis eẽ debere certiſſimũ ẽ. Quæ
enim ſũt dñi nõ huius illius ue ſerui ſũt:nõ priuati ſinguloꝝ ſed cõuiuia eũctoꝝ.
Quod igit̃ dñicũ ẽ cõe eſt, ſi.n.dñi tui eſt:quẽadmodũ certe ẽ: non debes id diuel
lere: & uelut in priuata conferre, ſed tanq̃ rem dñi conſeruis tuis in cõe ꝓponere
id.n.uere dñicũ eſt. At qui dũ ſolus comedis: id non ſinis eẽ dñicũ:nõ ſinis eẽ cõe.
Atq; iõ ſubdit dicens unuſquiſq; ſuã cœnã aſſũmit:& nõ dixit ſcidit, aut ſeparat:
ſed aſſumit & quiete, ac ſenſim uelut helluões atq; ĩpudẽtiſſimos crapulatores cri-
minat̃.qđ eſt ſequenti oro͞ne facilius apparet, ſubdit enĩ & alius quidẽ eſurit:alius
aũt ebrius eſt utrũq; ꝓfecto ad ĩmodeſtiã pertinet:& indigẽtiã & exceſſus. En alte-
rum crimẽ eoſdẽ arguit:& q, ꝓpria mẽſã honore defraudẽt:& qđ in crapulã ebri-
etatẽq; labãtur: Et qđ ĩſenſius & moleſtius ẽ aſtãte famelica & eſuriẽte caterua pau
peꝝ. Eniuero q̃ oĩbus ĩ cõe cõſtituenda eẽ oportuit ſoli epulãtur & nõ ſatiati ſimul
& temulenti ꝓdeunt:& ideo nõ inqt. Alius quidẽ eſurit, Alius aũt ſatur ẽ:ſed ebri-
us eſt:utrũq; profecto crimẽ ꝑ ſe accuſatione dignũ eſt. Nĩq; ebriari etiã non de-
ſpectis pauperibus culpa ẽ:& rurſum deſpicere pauperes ẽt citra ebrietatẽ repræ-
henſiõe dignũ eſt. At qui ubi utrũq; adiũctũ eſt:quãta criminis acceſſio, & exceſ-
ſus ſit, facile potes exiſtimare. Oñſa igitur delicti idecẽtia. Maiore deinceps iracun

dia atq; icrepatione iuehitur dicēs nūquid domos non hētis ad māducādū & bibē
dum, an eccleſiā dei cōtēnitis: & cōfunditis eos, q ñ hñt? Aduerte q̄ſo queādmodū
a deſpectu paupeꝝ in deſpectū eccleſiæ crimen eduxit ut eos grauiori orōne pſſos
redderet. Ecce iā q̄rta accuſatio q, nō pauptas ſolū: ſed eccleſia contēnit̃ & contūe
liis affecta eſt. enīuero ſicut dñicā cœnā priuatā efficis: ſic pfecto: & locū. N ī eccle
ſia uelut priuata domo abuteris. Eccleſia. n. fcā ē, nō ut iea diuiſi cōueniatis: ſed ut q
diuiſi ſūt: in ea copulētur, atq; in unū redigant̃. Et id ſynodus ſigñat. Et cōfunditis
eos qui ñ hñt. nō dixit fame pmi ſinitis eos, qui nō hñt. ſed q, uehemētius: ē cōfūdi
tis: ut oñdat, nō tā ſibi cibos ſurripi curare pauperes: q̄ affici cōtumelia. Ecce iā quī
tū crimē nō ſolū eſuriētes deſpectui hr̄e: ſed cōfundere. hoc āt dixit ut ſimul hone
ſtaret paupes ſimul oñderet eos: non uentris: ſed pudoris hr̄e rōnē: ſimul & ad cō
miſerationē auditores induceret. Poſtq̄ igit̃ tot gña criminū & trāſgreſſionū apuit
cōtumeliā in cœnā dñicā: cōtumeliā in eccleſiam: cōtumeliā in paupes: ebrietatem
deſpectū, deiceps remiſſiore tono icrepatiōis utit̃. dicēs laudo uos ī hoc, nō laudo.
Q uo loco maxie mirari cōuēit: q, quū explicata criminis indecētia uehemētiori in
crepatiōe & ptinatiore morſu opus eē uideat̃: cōtrariū fecit apl̄s: ſed remiſſione po
tius & reſpiratiōe q̄dā utit̃. Q uæ nā huius rei cā ē? quū eos grauius momordiſſet
a c accuſationē exaggeraſſet: uelut medicus optimus ñ ſimul ſed mutuo & piterea
pedines uulneribus ferrū adhibet: neq; tñ ea q̄ pfundiore ſectione indigēt in ſupfi
cie exſecat. Audiſti. n. quū in fornicatores inueheret̃ quātū ſecare & amputare non
dubitauerit. Neq; rurſum: quæ leuioribus unguētis indigent, ferro cōmittit. Q ua
pp hoc loco māſuetiorē orōnē adhibuit: & eos piter ergapaupes prōptiore redde
re conatus ē: icciirco māſuetius & lenius loqtur. Mox uolēs aliunde magis incutere
& mouere: ab magis ppriūs ſermonē itexit dicens. Ego. n. accepi a dño quod & tra
didi uobis. qm̃ dñs ieſus q̄ nocte tradebat̃: accepit panem: & benedicens fregit: &
dixit accipite & māducate hoc eſt corpus meum, quod pro uobis tradetur, hoc fa
cite in meā cōmemorationem. Q uā ob cām hæc myſteria cōmemorat? non ob ali
ud pfecto, niſi quia in pſens negociū ſermo iſte ſūmopere neceſſarius eē ur. Enim
uero inqt dñs tuus oēs eadē menſa dignatus eſt. Q uæ cū plena horrēdæ cuiuſdā
uenerationis erat: tum uero menſaꝝ oium quæ dici excogitariue poſſunt dignitatē
longe antecellebat. Tu uero pauperes tua mēſa tā tenui ac ſimplici indignos putas
& quū ī ſpiritali gr̄a de tuo ſibi nihil uſurpēt corpalibus epulis: q̄ neq; tua ſūt: eos
defraudas, & expilas: ueꝝ hoc non dicit apoſtolus ne orōne uideatur aſperior. Sed
qete ac ſenſim ait. Q m̃ dñs ieſus, in qua nocte tradebatur accepit panē. Age uero
quam ob rem nos in eius tpis & noctis illius, ac pditionis memoriā excitat? Non ī
merito neq; ab re Sed ut nos ſupramodū: uel ex ea occaſione cōpungat. uerū enim
uero ſiquis etiā adſit, qui ſit natura lapideus, mō aīum ad noctem illam adhibeat,
modo attēdat & uideat: quo in mœrore quaq; in anxietate animi xp̄s una cum diſci
pulis uerſatus ſit, qūo perditus, quomodo ligatus, quō accuſatus: quomodo iudi
catus, & reliqua ſubinde oīa: quæ paſſus eſt: profecto fiet omni cæra tenerior: &
aīum ac cogitationē oēm a terrenis cupiditatibus amouebit. Icciirco nos in eaꝝ reꝝ
memoriā exhortat̃: & mēſæ ac pditiōis digreſſionē facit: & dicit: dñs tuus ſeipſū

tradidit

tradidit pro te: Tu autẽ fr̃i tuo pro te ipſo cibos denegas? At uero quonã pacto ſe ait a dño accepiſſe? Neq̃.n.aderat Paulus quũ hęc doceret dñs. Sed eccleſiã pſequebat̃. Sed id dictũ eſt, ut itelligas, nihil plus mẽſam illã dñi hũiſſe, quã eas q̃ poſtea factæ ſunt. Enimuero pariter hodie dñs idẽ eſt: q opatur & pbet oĩa, quẽadmodũ eo tpe pbuit & opatus eſt. Neq; uero ſolũ ob hãc cauſam noctis illius mentionẽ fecit: Sed ut nos etiã alia rõne compũgeret. Nãq; ſicut memoriæ nr̃æ, ea potiſſimum uerba mãdamus, quæ nos audire contigit ab iis, q in huius uitæ diſceſſus articulo conſtituti ſunt ad quæ defunctoꝶ hæredes ſi qd præter eoꝶ mãdata temere cõmittere audent impenſe excitare ſolemus & dicere. Reuocate in memoriã, atq; aduertite: uobis hãc a patre ultimã uocem emiſſam: hæc ab eo, illa nocte qua emiſſurus erat ſpũm uobis fuiſſe mãdata. ita hoc loco paulus orõni ſuæ plenos cuiuſdã horroris ſtimulos addere cupiens. Recordamini inq̃t quæſo hĩc ultimã uobis ſacroꝶ diſciplinã a xp̃o traditã, hæc ea nocte: qua pro uobis ĩmolari debuit ab ipſo eſſe iſtituta atq; mãdata, quũ eã uobis cœnã dedit poſt q̃ nõ erat al.erã apparaturus. Ita q̃ deinceps acta ſũt, narrat dicẽs. Accepit panẽ: & bñdicẽs, fregit, & dixit accipite, comedite, hoc eſt corpus meũ, qd̕ pro uobis tradet̃. Si igit̃ ad Euchariſtiã accedis, quæ gratitudo, & gratiaꝶ actio eſt: Nihil idignũ euchariſtia facias fratrẽ nõ confũdas eſurientẽ deſpectui nõ hẽas, nõ ſis temulẽtus & ebrius. Eccleſiã ne cõtẽnas. accedis.n.pro iis, q̃ accepiſti gr̃as acturus, qn ergo mutuã potius uicẽ reddis, nec te a proximo tuo diuellas & ſepares. Enim uero xp̃s menſam oĩbus ex æquo diſtribuit dicẽs, accipite, & comedite, ille corpus ꝓpriũ ex æquo tradidit: Tu cõem panẽ diſtribuere nõ uis? Profecto pro oĩbus pariter traditus eſt, pro oĩbus ex ęquo corpus effectũ eſt. Silr̃, & calicẽ poſtq̃ cœnauit, dicens, hic eſt calix noui teſtamẽti in meo ſanguine hoc facite quotienſcũq; bibitis, in meã cõmemorationẽ. Quid ais cõmemorationẽ xp̃i facis & pauperẽ deſpicis & nullo mẽtis horrore cõcuteris? At uero ſi filii aut fratris, q uita functi ſũt cõmemorationẽ feceris te cõſciẽtia pcutis niſi ſeruato more paupes cõuoces. Nũc ubi dñi tui cõmemorationẽ facis neq; mẽſam ſimplicẽ illis pbes, ſed qd illud eſt: qd̕ dr̃? Hic calix nouũ teſtm̃ eſt &c. Erat ſane ueteris teſtamẽti calix ſacrificioꝶ libamina & aĩaliũ ſanguis rõne carentiũ. Poſtq̃.n.ſacrificauerãt calice, & phiala ſanguinẽ accipiebãt & ſimul bibere cõſueuerãt. Veꝶ ubi loco ſanguinis aĩaliũ rõne carẽtiũ ſanguinẽ ꝓpriũ xp̃s iduxit. neqs hæc audiẽs tumultuaret̃ aĩo & fluctuoſa q̃dã mẽtis agitatiõe uexaret̃: teſtamẽti illius ueteris mentionẽ egit. Poſt hæc de cœna illa diſſerẽs apoſtolus aptat pñtia pteritis ut non aliter ppati ſint, ac ſi eodẽ ueſpe & in eadẽ mẽſa diſcũberent: & ab eodẽ xp̃o idẽ ſacrificiũ exciperẽt. Ideo dixit. Quotiẽſcũq;.n. mãducabitis panẽ hũc & calicẽ bibetis mortẽ dñi annũciabitis, donec ueniat. Quẽadmodũ.n.xp̃s i pane & calice, hoc dixit facite in meã cõmemorationẽ: & nobis cãm myſterii nõ expſſit. Id pter cætera ſufficere exiſtimãs ad aſſequenda fũdamenta pietatis. Si.n, cõſideraueris qd pro te dñs paſſus ſit, fies ꝓculdubio ſapientior. Ita & hic rurſum inquit paulus, quotienſcũq; comeditis mortem dñi annunciatis. Et hæc illa ipſa cœna eſt. Mox oſtendere uolens: q, hæc cœna, uſq; ad conſumationem permanet. Dixit donec ueniat. Quare, quicũq; comederit panem hunc, & biberit calicem domini indigne: Reus erit

corporis & ſanguinis domini. Quãobrẽ quia effundit ſanguinẽ & non ſacrificiũ
ſed iugulationem præ ſe fert. Quemadmodũ.n.ii qui eo tpe chriſtũ punxere non
ut biberent eius ſanguinem: ſed ut effũderent idem ſane facit, q xp̃i ſanguinem bi-
bit idigne, & nullũ ex eius potione fructũ recipit. Vides inq̃tũ terroris orõnem ex
tulit & rep̃henſionẽ ſupramodũ exaggerauit? oñdens eũ q indigne bibiturus eſt,
tãti ſe criminis pticipem eſſe facturũ? At q qũo non bibit indigne, q deſpicit eſuriẽ
tem, neq; tñ deſpicit: Sed cõfũdit? Si.n.nõ dare paupibus eiicit regno quẽpiã (etiã
ſi uirgo ſit) imo non abunde ac largiter dare. Nã uirgines illæ oleũ ſane hũerũt. ſed
non abũde hũerunt. Conſidera q̃le crimen ſi totiã ſimul delicta ppetrare: q̃ delicta
dicet qſpiã? qd ais: q̃ delicta? Menſæ huiꝰ pticeps effectus es. In q̃ quũ eſſe te, opor
teat mãſuetũ & facilem, & angelis natura parem, contra crudelior & improbior fa
ctus es. Sãguinem guſtaſti Dñicũ, & fratrẽ tuũ non agnoſcis? Qua uenia dignus
es? qꝑ ſi añ non agnouiſſes, ex huius menſæ occaſionẽ agnoſcere debueras. At uero
menſæ honorem detrahis, quũ eũ, q dignus eſt, ut tantæ menſæ ſit pticeps: tu etiã
epulis tuis indignũ putas. Non audiſti q̃ta paſſus ſit is: q centũ denarios a cõſeruo
repetiit? Quõ mille talentoꝝ ſibi facta a dño largitione ſubinde priuatus eſt. Non
aduertis qs, nec uñ ſis genitus, qs factus ſis, neq; teip̃m recognoſcis, q uirtute atq;
officio longe paupiores iis, q pecũia paupes ſũt infinitis p̃ſſus onuſtuſq; delictis?
hæc tñ oĩa abſte deus expulit & menſa eiuſmodi dignũ fecit. Tu uero in fratrẽ tuũ
exuta pr̃ſus hũanitate nihil flecteris. Quid ergo aliud ſupeſt? niſi ut tortoribus iu
re tradaris? Hæc uerba intenti audiamus oẽs q nũc una cũ paupibus ad hãc men-
ſam accedimus. Et mox exeuntes paupes non aſpicimus. Sed eos eſurientes: ſaturi
atq; ebrii p̃terimus quo crimine eo tpe potiſſimũ corinthii culpabant. Et qñ dicet
quiſpiã hoc euenit? Sane qdem ſemp. Sed in diebus feſtis ac ſolẽnibus maxime,
tunc quum maxime id fieri non deberet. Enim uero tũc poſt cõmunionem confe-
ſtim ebrietas: & pauperum deſpectus excipit, & quum ſumpto chriſti ſanguine;
tp̃s ſit ſobrietatis atq; ieiunii, in petulantiã laſciuiam debacchationemq; plaberis,
quod ſi bonũ quẽpiã cibũ ſumpſeris, teipſum opportune obſeruas, ne alteꝝ cibũ,
qui malus ſit accipias, & priorem poſteriore corrumpas. At uero ſpiritalibus ci-
bis aſſumptis: ſathanicas delitias ſupinducere non dubitas conſidera quid poſt cœ
nam illam egerint apoſtoli nonne ad orationes & diuinas laudes reuerſi ſunt? non
ne in ſacras illas excubias addicti? nonne in longam illam & multa philiſophia re-
fertam diſciplinam deſcenderunt: magna enim illa ſubinde atq; admiranda chri-
ſtus præcepta diſſeruit: Dum ad uocandos illos qui eum crucifixuri erant Iudas p-
rexiſſet. Nonne audiſti, quo pacto illi tres mille credentes (cõmunione ſuſcepta)
ſemper erãt orationi deſeruientes & diſciplinæ, non ebrietati aut impudicitiæ. Tu
autem antequam ſuſcipias ieiunio & abſtinentia uteris ut cõmunione dignus pro
deas, quum autem ſuſceperis ubi potiſſime omnis modeſtia ſeruanda eſt ſoluis
& præcipitas omnia alioquin non conuenit ante cõmunionem ſeruare ſobrietatẽ:
ſumpta uero communione non idem facere? Decet enim in utroq; tempore ſerua
re madeſtiam. Maxime uero, ubi ſponſus exceptus eſt ante.n.quã exceperis, ut di-
gnus ſis eo qđ excepturus es. Et poſtea quã excepiſti ne idignus uidearis eius qđ

exceperis

exceperis. Quid ergo inquies ſumpta cōione ieiunandū eſt? nō hoc dico nō te ad hāc neceſſitatē impello, q̄q̄ id honeſtū eſt, ut id facias nō cogo. Sed ne in delitiis ſi ne ſatietate uerſeris admoneo. Si.n.id nullo tpe fieri cōuenit & id paulus oſdit, dicens mulierē quæ in delitiis uerſat̄ uiuentē eſſe mortuā, multo magis tūc moriet̄. Si.n.mulieri delitiæ mors eſt, multo magis uiro. Quod ſi hoc crimen alio ullo tpe nos interimit multo magis id poſt ſacroꝝ myſterioꝝ cōmunionē eueniet. Tu ergo uitæ panē accipiens: opus mortis efficis, & nō horres: neſcis quāta ex delitiis mala proueniūt. riſus intēpeſtiui inordinata colloquia, indecētes & perniciei plenæ facetiæ, nugæ inutiles: Poſtremo alia cōplura, quæ uel referre turpiſſimū eſt: & hæc facis mēſæ chriſti cōuiua futurus. Ea p̄ſertim die, qua carnē eius lingua cōtingere dignus effectus es, igit̄, ut hæc tibi non accidāt inſtrue dexterā linguā & labia: quæ in te ad īgreſſum xp̄i, ueluti ueſtibula facta ſunt. conſidera tp̄s quo accedis & a ſenſuali mēſa cōparationē faciens ad diuinā illam cœnā mētis oculos intēde, ad cœnā dico dn̄i ad uigiliā diſcipuloꝝ ad noctē illā ſacrā quinimo ſi quis diligentius inq̄rat impræſentiaꝝ uera nox eſt. uigilemus igit̄ cū dn̄o cū diſcipulis compūgamur, tēpus oronis eſt, nō ebrietatis, ſemp id q̄dē. Sed in diebus ſolēnibus potiſſime. Nāq̄ ſolēnitates & feſta ideo inſtituta ſunt, non ut turpitudini ſeruiamus, non ut delicta cōgregemus, ſed ut illa prorſus abiiciamus. Et q̄q̄ fortaſſe hæc fruſtra dico, nō ceſſabo dicere, licet.n.non oēs dicto audiētes eſtis, nō tñ oēs obaudiuis: q, ſi ēt oēs obaudietis, uos mihi præſtiteritis: Maior mihi merces eſt: & uobis iudiciū maius. Ne igit̄ malū hoc ultra ſerpat: Rurſum nō ceſſabo dicere, fortaſſe.n. fortaſſe uos ui aſſiduitatis accendā. Icirco uos ſuadeo, ne in nr̄m iudiciū hæc faciamus. Nutriamus xp̄m: potū demus xp̄o: iduamus xp̄m, hæc mēſa illa cæleſti digna ſunt opa. audiſti ſacras laudes, uidiſti ſpiritales nuptias. Conuiua factus es mēſæ regalis, ſpū ſancto repletus es. Egiſti una cū ſeraphin læta tripudia: cū ſupnis ptātibus ſocietatē iniīſti tantā lætitiā non proiicias: Tantum theſauꝝ non effundas ne ſup inducas ebrietatē, quæ oīs triſtitiæ mater eſt: & diaboli lætitia, quæ infinitoꝝ maloꝝ cā eſt. hinc ſopor morti ſimillimus: hinc capitū grauedines, hic ægritudines hinc obliuio & imago cadaueris, pculdubio ſi ſe tibi amicus quiſpiā obuius facturus eſt uinolētus eſſe non uelis. Dic mihi, quū xp̄m intus habeas, audes in ebrietatē prolabi? At qui dices, amo delitias. Non igit̄ ceſſare potes a temulentia? ego quoq̄ te in delitiis uolo uerſari. Sed in ueris delitiis, & quæ nullis unq̄ temporibus emarceſcent: quæ ſunt ueræ delitiæ? quæ ſemp in flore ſunt, in conuiuiū xp̄m conuoca. Da illi? quæ tua immo ſua ſunt. Hoc ſempiternæ ſemperq̄ floridæ uoluptatis eſt. At non ſunt iſta ſenſibilia quæ ſimul quum apparent euaneſcunt, unde & qui delicate uixit: nihil melius: imo aliquid peius conſequutus eſt eo: qui in delitiis non uixerit, hic enī tanq̄ in portu ſedet, ille in torrente quodam, & obſidione ægritudinum receptus tēpeſtatem hanc ferre non poteſt. Ne igitur hæc nobis accidant, modum & temperantiam proſequamur. Sic enim futurū eſt corpus rite diſpoſitum: & anima in tuto collocabit̄, & præſentibus futuriſq̄ malis abſoluemur, quibus liberati: regnum cæleſte conſequi ualeamus gratia & clemētia domini noſtri ieſu chriſti cui ſit gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

Huius enarrationis finis.

¶ Sermo Laurentii Vallæ de myſterio Euchariſtiæ.

SCio ego pleroſq; Venerandi patres & ciues egregii, qui ex hoc loco dixerũt de myſterio Euchariſtiæ in admiratione tanti ſacramẽti fuiſſe imoratos, dum aperire ſtudent atq; oſtendere quanta diuinitas quantũ miraculum ſit ut panis qui per nos ex tritico cõficitur ui diuinorũ uerboꝝ ex ſacerdotis ore prolatorũ cõuertatur nõ ſolum in hoiem ſed quod oẽm intellectum ſupergredi uidetur in deum. Poſt quæ reliquã oratiũculæ meæ partẽ in laudibus huius ſacramẽti conſumabo, Nã diuina laudare quiuis & poteſt & debet: illa uero inueſtigare & eoꝝ rõnem reddere pauciſſimoꝝ eſt perfectæq; ſapientum. Etenim qũo panis cõuertat̃ in deum ſi nulla rõne ꝓbabilius facere poſſemus: tñ nihil nobis uel ad religionẽ uel ad diuinam ſcientiã deeſſe exiſtimare debemus: ſcientes fidẽ eſſe ꝓprie cum nos deo credimus: ſicuti amico cuipiam, cuius ueritatem cognitam habemus atq; exploratam. Vnde ſcriptũ eſt. Beati qui non uiderunt & crediderunt. Quaſi qui non intelligunt & credũt. Nam quod quiuis uidet quid ſperat̃? Non enim credit alteri, ſed ſibi ipſi. Propterea de Abrahã dictũ eſt: qđ in ſpem p̃ter ſpẽ crediſſet. Credit Abrahã deo: & reputatũ eſt illi ad iuſtitiã: ita nobis ad iuſtitiã reputabitur, ſi fidem præter fidẽ habuerimus Verum ut rationem quoq; reddam nõ uideo cur quibuſdam tantopere hoc uideatur incredibile, panem conuerti in deum, q̃q̃ neſcio an in deum panis? an deus conuertatur in panem, Deus tamen exiſtens? Dicitur enim Verbum caro factum eſt. Non autem caro facta eſt uerbum. Et alibi. Ego ſum panis uitæ qui de cælo deſcendi. Iam ante Euchariſtiæ ſacramentum ſe panem uocat, quaſi ſeipſum cõuerſurus in panem. Hoc eſt pro pane ſe daturus. Sed accipite quonam modo id ſit intelligẽdum. Filius dei in mundum ueniens ſumpſit ex intemeratiſſimo Virginis corpore, neſcio an dicam carnem? Nam caro proprie dicitur quæ liquida non eſt: ſed ex carne, ut ſic dicam nitidiſſimum florem. Quid dicis? Nonne caro illa ſanctiſſima ex cibo facta eſt? Ita opinor: Quo autem ex cibo? Nẽpe ex pane. Neq;.n. ſanctiſſimam Virginem ex carne uictitaſſe credibile eſt. Ita fit ut prius panis: deinde caro fuerit id quod dominus dum incarnatus eſt, delibauit. Qũo aĩa hoĩes aĩauit pariter & diuinitate impleuit. Eadẽ ratione panem ſacroſancti altaris in carnem cõuertens ſeipſum: ideſt hominem deumq; infundit. Ideoq; nõ uideo quid plus hæc in altari, q̃ illa in utero Virginis incarnatio habeat in credendo difficultatis atq; miraculi. At illã inquies ſemel fuit. hæc uero quottidie & eodẽ tẽpore & plurimis ĩ locis

Hæc altera quæſtio eſt, & quæ non ſolum ad hoc ſacramẽtum ꝑtineret. Quomodo.n. idem ieſus & cũ apoſtolis in hieruſalẽ: & cũ diſcipulis in uia loquebat̃? Qũo eſt in cælo & inter homines? Sed ne altius q̃ uires meæ ferũt uolare uidear, afferã exẽpla de medio. Cur uox mea in ueſtris omnium auribus eſt tota? Quomodo radius ſolis eodẽ pũcto nõ dico medium aerẽ & extremũ cæli pariter uno ictu cõtingit, ſed pauimentum & tectum? Cũ negare nõ poſſimus, ſi uas aquæ plenũ ut inquit Virgilius, accepto ſole ſummi feri ad laquearia tecti, quin prius ſol aquã uerberarit, q̃ aqua ſuo ſplendore reuerberauerit tectũ. Sed tñ uidemus utrũq; pariter fieri

fieri id quod poſterius eſt factum eſſe poſterius affirmare nõ poſſis. Quid plura? Quis neſcit unũ hominẽ diuerſas ptes eodẽ tẽpore nõ poſſe intueri? Idem credere mus in pictura, quæ eſt hominis imago uſu euenire, nec in ea poſſe conringere qđ in ipſo hoie nõ cõtingit, & tñ id in multis picturis licet ſtueri. Quod niſi iſpiceres nequaq̃ ad credendũ uerbis aut rõne iducereris. Multa ſunt hmõi admirãda in rebus humanis atq; corporeis. Quanto debemus exiſtimare in ſpiritalibus atq; diuinis admirabiliora? An ignoramus pſertim rõne dictante Deũ ubiq; eſſe, & oia eſſe in deo? Nec fieri poſſe quin oia quæ ſunt in eo pſiſtant per quem exiſtũt. Quare qui de hoc dei aduentu in myſterio panis ambigit, nõ diuinã naturã: ſed hominis fragilitatẽ uidet cogitare. Maiore igit̃ aio de deo cogitandũ: ſentiendũ. loquendũ eſt, q̃ ut eius omnipotentiã reuocemus in dubiũ. Sed ne plura q̃ propoſui loquar poſtq̃ ut potui oſtendi q̃uo deus in panem, uel panis in deũ conuertatur. Rñdeam nunc illud quod pmiſi de huius myſterii laudibus. Quod maius a deo dari nobis donum potuit, q̃ ut ſeipſum donaret? Nẽpe ſeipſum. Et anteq̃ illuc pergamus nos paradiſo afficit. An non ipſe uocari ſe uoluit Emanuel, i. nobiſcum deus? Si nobiſcum eſt deus ut certe eſt, quo alio tẽdere uelimus? Verum enim nõ præbet ſe nobis ille quidẽ, ſed nondũ patefacta diuinitate. Quia nõdũ capaces ſumus contẽplãdæ diuinæ maieſtatis. In quam intuemur per ſpeculum in ænigmatæ, tum pro certo habemus quod nobiſcum eſt deus defenſor, adiutor, protector. Nec nobiſcum modo, uerum etiam intra nos. Quid optabilius dici & excogitari poteſt, q̃ deũ manibus hominum contrectari? Ori admoueri? atq; in intima pectoris recondi? Tã diu mãſurum, q̃ diu hoſpitium domus noſtræ purum mundũq; ſeruarimus. Hoc autem ſacramentũ dñs noſter ieſus chriſtus cum patribus olim in figura oñdiſſet diſcipuliſq; ſuis aliquãdiu pmiſiſſet, hodie in ultima ante obitũ cœna inſtituit, ut diſcipulos ſuos, imo & hoies relicturus, tñ eos non relinqueret, niſi ſubſtituto in ſui locũ hoc ſacro p qđ ſemp aduenit, ſemp adeſt. Per quod nunq̃ recedit, ut non plus præbuerit angelis aſcenſionis cũ ſe illis in cęlo donauit, donauit ppetuo mãſurum, q̃ hoibus cum hũc in modũ nobiſcũ permanet. O ineffabile nõ modo myſteriũ, ſed donũ mortalibus datũ, angelis. n. cũ pares ſimus qđ ieſum chriſtũ queadmodũ & illi poſſidemus: tñ in hoc ſuperiores cenſeri debemus, quoꝫ ex ore noſtro id qđ angelis nõ licet myſteriũ hoc ſacrũq; cõficitur. Vere dictus Emanuel, nobiſcum deus, q magis nobiſcũ, q̃ cũ angelis eſt. Neq; ab re. Quoniã nobis q̃ angelis eſt ipſe ſimilior. Ex quo illud quoq; itelligi licet quod deus apud pias neq; incredulas mẽtes oñdit: ſicut panem illũ conuertit: ſic nos in die iudicii cõuertet in deũ. Nos enim membra eius erimus, ut ſit caput totius corpis. O rẽ quæ uere exuperat oẽm ſenſum. Hoiem quid dicã, ex pane alitũ: ex limo factũ ſupra cælos aſcendere & deum effici? Hoc ergo demõſtrat: Hoc promittit Hæc hoſtia uere credẽtibus, quæ nunc a latinis uocat̃ Euchariſtia græco noie. Quod proprie ſignificat gratiarum actio. Vel quia chriſtus cum panẽ in manu accepit, gratias egit. Vel qa nos in eo accipiendo gratias illi agere oportet. Quamobrẽ ut iam finẽ faciã cum ſemp alias, tum pcipue hoc ſacro die una cum dño noſtro ieſu chriſto, qui patri gratias egit, agere debemus, cui ſit gratiaꝝ actio, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

¶ Adhortatio Philippi ad quendam theodoſium iudæum ut Chriſti religionem relicta iudæorum ſuperſtitione coleret ex ſuida.

TEmpore Iuſtiniani Imperatoris chriſtianiſſimi factus eſt homo qui
dam inter iudæos priceps, ei nomen Theodoſius erat. Is cum & Im
peratori, & pleriſq; notus eſſet, tum uel maxime Philippo cuidã ami
cus, atq; familiaris. Cum igitur & ſæpe adhortatus fuiſſet á Philip-
po Theodoſius, ut chriſtianam fidem miſſa iudaica perfidia ſequere
tur, tum uero impẽſius die quadã ad eum ſic eſt loquutus. Quãob-
rem inquit Theodoſi, cum uir ſis ſapiens, & apprime peritus legis, ac prophetarũ:
ſciaſq; probe oĩa legis, prophetarũq; in Ieſu dño conſumata fuiſſe, chriſtianam ue
ram religionem non ſequeris: quæ te ad ſalutẽ recta uia perducere poteſt, mihi.n.
perſuadeo quod ignorãtia ſcripturarũ te nõ teneat. Propera igitur credere in ſalua-
torem dñm noſtrũ ieſum Chriſtũ, ne in perfidia ꝑmanens, reus efficiaris æternæ
pœnæ. Ad quẽ iudæus. Gratias ait ago, habeoq; tibi Philippe ꝙ ſalutem meã quæ
ritans conaris magnopꝑe, me chriſtianum efficere. Quapropter tanq̃ ſi coram deo
eſſem, q nouit ſecreta cordiũ, ſincere, ac ſine dolo, cũ oĩ ueritate uerba hæc tibi fa-
ciam. Quod itaq; ieſus, á lege ꝓphetiſq; prophetizatus: etiã uobis chriſtianis ado
ratus aduenerit: certus admodũ ſum, tibiq; tanq̃ uero amico ꝓfiteor. Sed humana
quadã opĩone detẽtus, chriſtianus nõ fio, & ob hoc, memet cõtineo. Nũc.n. cum
ſim iudæus, princeps ſum iudæorũ in maximis honoribus, ĩ plurimis facultatibus:
in oĩbus deniq; quæ ad uitã bene degẽdã ptinẽt cõſtitutus, factus autẽ chriſtianus
oĩbus his priuarer; quæ in uita humana iudicant̃ bona. Nã & ſi patriarcha uniuer
ſalis eccleſiæ eſſem, nõ me putarẽ, tot, tãtiſq; fruiturum bonis. Ne igit̃ pręſentibus
bonis priuer, futurã eõtẽno uitã, & male qdẽ agẽs. Vt uero uerbis meis fidẽ faciã
cõfiſus in nr̃a ꝑpetua beniuolẽtia, apetiã tibi arcanũ max. inter nos hebræos abſcõ
ditũ, ex quo certe ſcimus, chriſtũ á uobis adoratũ illũ eſſe quẽ lex, atq; ꝓphetæ p̃-
conizauerũt, nõ ſolũ ex his quæ de illo ſcripta ſũt, ſed ẽt ex ſcripto ĩter nos myſte-
rio abſcõdito, myſteriũ itaq; hoc eſt. Antiqs tꝑibus, cũ tẽplũ in Hieruſalẽ cõſtrue
batur, mos erat iudæis. xxii. ſacerdotes in tẽplo conſtituere. ſ. tot numero, quot lr̃as
hẽmus, unde & diuinos codices. xxii. numeramus. Erat igit̃ in tẽplo codex: in quo
uniuſcuiuſq; ſacerdotis nomẽ, cognomẽq; ſcribebat̃, itẽ patris, atq; mr̃is. Mortuo
uero aliquo ſacerdote, reliqui in tẽplo cõueniebãt eligebãtq; alium in demortui lo-
cum, numerũ ſacerdotalẽ adimplẽtes, electũq;, in codice cõſcribebant. Verbi gra-
tia: Calen. ſeptẽb. deceſſit Iſaac beniamin Abrahæ, ſaræq; filiꝰ, ſurrogatus eſt in eiꝰ
locũ Samuel Ezechiel Salomonis, uriæq; filius. Hac itaq; conſuetudine inter he-
bræos durante, euenit eo tẽpore quo ieſus in iudæa erat, unũ ex. xxii. ſacerdotibus
diẽ ſuũ obiiſſe, ante quã ieſus cœpiſſet ſe notũ facere, docereq;, ut in ſe ſe crederẽt.
Conuenĩẽtibus itaq; ſacerdotibus ad electionẽ, & unoquoq; ex ſnĩa digniorẽ ꝓpo
nente, reliquiſq; non approbãtibus, quod neminẽ ad integrã ꝑfectãq; ſacerdotalẽ
uirtutẽ ĩueniebãt, quippe aut prudens erat, boniſq; moribus, uitaq; modeſta ꝓba-
tus, ſed ignorãtia legis, ac ꝓphetarũ, indignũ ſacerdotio iudicãtes, aut õ diuerſo,

uir eruditus, ſed haud ꝓbatæ uitæ: hoc itaq; mõ, multis ĩprobatis, unus ex ſacerdo
tibus ad electioné aſſurgẽs, ſic ẽ loquutus. Multos iq̃t pr̃es noĩaſtis, ſed dignũ ne-
miné iudicaſtis, ego uero ieſũ filiũ ioſeph ꝓpono eligoq;: ætate qdé iuuené, cæteꝝ
& uita hõeſtiſſima: & bonis, ac itegertimis moribus & doctrĩa ꝑfecta, egregie or-
natũ. Mea. n. ſnĩa, nemo unq̃ par huic uiſus ẽ, aut ĩ ſcripturaꝝ eruditõe, aut in uitæ
morũq; itegritate, qđ oĩbus hieruſalẽ habitãribus clarũ & manifeſtũ ẽ. Hac oĩone
audita, reliq ſacerdotes ſnĩam ꝓbauerũt: Ieſumq; in ſacerdoté receperunt, digniſſi-
mũ oĩum ſacerdotio iudicãtes. Dicebãt uero qdã eũ nõ eſſe ex tribu leui: ſed ex tri
bu Iuda credẽtes filiũ eẽ ioſeph, q ex tribu Iuda erat. Nõ. n. licebat cuiquã ſacerdo
talẽ dignitatẽ aſſeq, niſi eẽt ex tribu leui. Sacerdos uero q eũ ꝓpoſuerat r̃ndés mix
tũ affirmauit genus eiꝰ eẽ, multis. n. antea ſeculis: mixtioné quãdã factã fuiſſe dua-
rũ tribuũ, & exinde genus Ioſeph deſcẽdere, hoc dicto, approbantes reliq ſacerdo
tes ieſum in defũcti ſacerdotis locũ; Sacerdoté cõſtituere. Cõſuetudine itaq; exñte
non ſolũ nomẽ creati ſacerdotis in codice ſcribere, uerũ ẽt patris, atq; matris opor-
tuit eos parentes uocare, & ab ipſis ſua noĩa ſcire. Sacerdos q ieſum ꝓpoſuit, pa-
tré eius ioſeph deceſſiſſe dixit, ſoláq; matré uiuere. Matre in concilio acerſita, roga
taq; nomé ꝓferre, teſtariq;, an ieſus eius filius eẽt; & quo pr̃e genitus. Maria r̃ndit
ieſum filiũ eſſe meũ fateor. Ego. n. pepi eum, cuius rei: teſtes fide dignos adducere
poſſum, eos q in partu meo affuerũt, quod aũt in terris patré nõ hẽt, uel ex hoc di-
gnoſcere poteſtis, uirginé. n. me exiſtenté in galilæa, angelus dñi non dormientem
ſed uigilanté inueniẽs, euãgelizauit mihi, ex ſpiritu ſancto me cõcipere filiũ. cuius
nomé iuſſit uocare ieſum, Virgo itaq; cõcepi, uirgo peperi, & uirgo permãſi. His
auditis, accerſitiſq; obſtetricibus fideliſſimis, iuſſerũt ſacerdotes: ut quã diligenter
perſcrutarẽtur, an Maria uirgo eſſet. Obſtetrices re uera integra inuẽta, affirma-
runt uirginẽ eſſe. Hi etiã adducti, qui in partu affuerãt: teſtificati ſunt Ieſum Ma-
riæ filiũ eſſe. Stupentibus itaq; ſacerdotibus de his quæ de partu Mariæ teſtifica-
bãt. Iterũ rogata eſt ab eiſdé, qui dixerunt. Fare, age cõfidenter ore tuo Maria: cu-
ius, ac cuius eſt filius, ut ſic eum ſcribamus, quos. n. nobis dixeris, parẽtes illos, &
non alios conſcribemus. Maria autẽ r̃ndens, uere ait, ego eum pepi, inſcia in terra
de patre eius, ſed ab angelo audiui eſſe filiũ dei. Filius eſt ergo mei inuptæ Mariæ
uirginis, & filius dei. His dictis, codicẽ adduxerũt: & cõſcripſerũt. Dic tali talis ſa
cerdos deceſſit, filius talis, ac talis, in eius locũ oĩbus ſuffragiis ſurrogatus eſt ſacer-
dos: ieſus filius dei uiui: & Mariæ uirgis. Hic codex ĩ deſtructiõe hieruſalẽ diligẽ-
tia pricipũ iudæorũ ſaluatus eſt, & nũc eſt in tyberiade paucis admodũ iudæis, &
illis qdẽ fidelibus hãc rẽ ſciẽtibus mihi uero tanq̃ principi, magiſtroq; gẽtis reuela
tũ eſt. Nõ enim ſolũ ex lege, atq; ꝓphetis cognoſcimus, certiq; ſumus xp̃m a uobis
xp̃ianis adoratũ, filiũ eẽ dei uiui, qui pp ſalutẽ mũdi in terrã deſcẽdit, ueꝝ ẽt ex ſcri
ptione quæ uſq; ad hodiernũ diem ꝑmanet in tyberiade. His a iudæo relatis: mox
chriſtianus diuino zelo cõmotus: ad ſacratiſſimũ Imperatoré ꝓficiſci uoluit, eiq;
oẽm rẽ pãdere, ut ſupradictũ codicẽ imperator ex Tyberiade, miſſis illuc legatis
acciperet: ad arguendam iudæorum perfidiam. Et iudæus, rem inquit prorſus im
poſſibilem aggredi conaris. Omnia enim iudæi magis patientur, quã hmõi Codi-

cem tradant, quod ſi uis maior eos ſuperauerit, codicem corrũpent. Noli igitur cã eſſe magnorum malorũ, ego. n. tibi huiuſmodi rem tanq̃ uero amico communica- ui, ut cognoſcere poſſes, me fidem chriſtianam, non ignorantia relinquere, ſed ua na quadã gloria. Philippus itaq; uera eſſe credẽs quæ a iudæo audiuerat, Impato- ri quidẽ nunciauit nihil: ne imperator chriſtianiſſimus fruſtra graue ſuſcipet bel- lum. Plæriſq; uero amicoꝝ, rem omnem ordine narrauit, quibus referentibus nos quoq; oĩa ſupradicta accepimus. Curauimus ergo perquam diligẽter inueſtigare an ueram narrationẽ iudæus rettulerit de huiuſmodi ſcriptione ſacerdotali. Et in- uenimus Ioſephum in hiſtoria de captiuitate iudæorum, cuius ſæpe meminit Eu ſebius Cæſarienſis in eccleſiaſtica hiſtoria de captiuitate dicentem in commenta- riis ſuis, quod ieſus in tẽplo cũ reliquis ſacerdotibus ſanctificabat. Hoc itaq; apud Ioſephum inuenientes uirum antiquum, & patum poſt apoſtolos florentẽ. Quæ ſiuimus etiam inuenire hunc ſermonẽ in ſacra ſcriptura cõfirmatum. Inuenimus igitur in ſanctiſſimo euangelio lucæ quod cum eſſet ingreſſus ieſus ſynagogam iu dæorum, datus eſt ei liber, & legit Iſaiam prophetam dicentem. Spiritus domini ſuper me, cuius gratia unxit me, & euãgelizare pauperibus miſſit me. Quare ani- maduertimus quod niſi ordinem aliquem ſacrum habuiſſet ieſus inter iudæos ei datus non fuiſſet liber ut in ſynagoga legeret ad audientiam populi. Nam neq; no bis chriſtianis licet in eccleſia ſine aliquo ſacro ordine legere. Quamobrem crede re licet, ueram fuiſſe iudæi narrationem. FINIS.

Io. Petrus Valerianus Bellunenſis piis Lectoribus. S.

Nequid xp̃ianæ pietatis amatori deſit, ĩpreſſo iã elegãtiſſimo Lactãtii Firmiani ope: In quo ea quæ ad deũ & triuitatẽ ſpectãt luculẽter admodum elucubrauit, ui ſum eſt cũ iis Tertulliani diſſertationẽ, qua delirã hæreticoꝝ opinionẽ reprobat di luit, ac refellit, & aliq̃d de Euchariſtia ſubiũgere: quod myſteriũ a Lactãtio aut in- tactũ: aut ĩcuria tẽporũ deperiiſſe cõſtabat. Quare præclarã Io. Chryſoſtomi Vi ri & ſanctitate, & eruditiõe clariſſimi enarrationẽ, in diui Pauli ad Corinthios pti- culã q̃ legit in cœna dñi, ab Hieronymo Donato. P. V. Viro undecũq; laudatiſſi- mo latinitate donatã, addere collibuit, neq; non ſinceriſſimã Laurẽtii Vallenſis in eãdem materiam oratiunculã, ac in Iudaicã perfidiam manifeſtarium ex ſuda te- ſtimonium, ex quo deprehenditur ꝙ ipſi quoq; Ieſum Chriſtum Sotera noſtrum dei filium eſſe non inficiantur: quæ omnia benigne lector & uſui & oblectamento futura chriſticolis omnibus opinabamur. Vale.

Diuina opera Lactantii Firmiani & aliorũ ſupradictorũ Impreſſa Venetiis mi ra arte & diligentia Ioannis de tridino cognomento Tacuini finiunt. M. ccccc. ix. die. iii. Ianuarii dominante inclyto principe Leonardo Lauredano.

Regiſtrum huius operis.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V. Oẽs ſunt quaterni.

¶ Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI APOLOGETICVS ADVERSVS GENTES.

De Ignorantia Caput Primum.

I NON licet uobis Romani Imperii Antiſtites in aperto & ipſo fere uertice ciuitatis p̄ſidentibus ad iudicandũ palam diſpicere: & corã examinare q̄d ſit liquido in cauſa chriſtianoꝝ, ſed ad hanc ſolãm ſpeciem auctoritas ueſtra de iuſticiæ diligentia in publico aut timet aut erubeſcit inquirere, ſi deniq; quod proxime accidit domeſticis iudiciis nimis onerata ſectæ huius infeſtatio obſtruit uiam defenſioni, liceat ueritati uel occulta uia tacitaꝝ litterarum ad aures ur̃as peruenire: nihil de cã ſua deprecatur, quia nec de conditione miratur, ſcit ſe peregrinã in terris agere, inter extraneos facile inimicos inuenire. Cæteꝝ genus ſedẽ ſpem gr̃am dignitatẽ in cælis habere, unũ geſtit interdũ ne ignorata damnetur. quid hic deperit legibus in ſuo regno dominantibus ſi audiatur? An hoc magis gloriabitur ꝑtãs eaꝝ, quo etiã auditam dãnabunt ueritatẽ? Cæteꝝ inauditã ſi dãnent præter inuidiam iniquitatis, etiã ſuſpitionẽ merebũtur alicuius conſcientiæ: nolentes audire: quod auditũ damnare non poſſint: hanc itaq; primam cãm apud uos collocamus iniquitatis odii erga nomen chriſtianũ. Q uã iniquitatẽ idem titulus & onerat & reuincit, qui uidetur excuſare ignorãtia ſcilicet. Q uid enĩ iniquius, q̃ ut oderint homines quod ignorant, etiã ſi res meretur odiũ? Tunc etenĩ meretur cũ cognoſcitur an mereatur: uacante autẽ meriti noticia, unde odii iuſticia defenditur? quæ non de euẽtu: ſed de cõſciẽtia probanda eſt, cũ ergo ꝑpterea oderit hoĩes, q̄a ignorãt quale ſit: quod oderunt cur non liceat eiuſmodi illud eſſe: quod non debeant odiſſe? Ita utrunq; ex alterutro redarguimus: & ignorare illos dum oderunt, & iniuſte odiſſe dum ignorant. Teſtimoniũ ignorantiæ eſt, quæ iniquitatem dum excuſar condẽnat, cũ oẽs q retro oderãt, q̄a ignorabãt quale ſit, quod oderant: ſimul ut deſinũt ignorare ceſſant & odiſſe. Ex his fiũt chriſtiani utiq; de cõperto, & incipiunt odiſſe quod fuerant & profiteri quod oderãt, & ſunt tãti quanti & denotãtur, obſeſſam uociferãtur ciuitatem in agris, in caſtellis, in inſulis ob chriſtianos: oẽm ſexũ ætatem conditionem etiã dignitatem trãſgredi ad hoc nomen quaſi detrimento merent: nec tñ hoc ip̃o modo ad æſtimationẽ alicuius latentis boni promouent aĩos. Non licet rectius ſuſpicari: non libet propius expediri: hic tñ urbana curioſitas torpeſcit. amant ignorare cum alii gaudeãt cognouiſſe. Q uanto magis hos Anacharſis denotaſſet ĩprudentes: de prudentibus iudicãtes: q̃ muſicos de muſicis malũt neſcire: q̄a iam oderunt, adeo quod neſciant p̄iudicant id eẽ, q̄d ſi ſciant odiſſe non poterant: q̄ñ ſi nullum odii debitũ depræhendatur optimũ utiq; ſit deſinere: iniuſte odiſſe. Si uero de merito cõſtet, non m̃õ nihil odii detrahatur: ſed amplius acquirat̃. Ad perſeuerantiam etiã iuſtitiæ ipſius auctoritate. Sed nõ ideo ĩquit bonũ: quia multos cõuertit: quãti.n. ad malũ performãtur? quãti trãſfugæ ĩ puer ſum? quis negat? tñ quod ue

re malum eſt, ne ipſi quidẽ quos rapit defendere pro bono audẽt, omne malũ aut timore aut pudore natura perfudit. Deniq; malefici geſtiunt latere deuitant apparere trepidãt dep̄hensi negãt accuſati, nec torti quidẽ facile aut ſp cõfitentur, certe condẽnati merẽt, dinumerãt in ſemetipſos mẽtis male ĩpetus, uel fato, uel aſtris ĩputant: uolũt eñi ſuũ eẽ: quia malũ agnoſcũt christianis uero qd ſimile? neminem pudet, neminẽ pœnitet niſi plane retro non fuiſſe. Si denotatur, gloriatur ſi accuſatur nõ defendit. Interrogatus uel ultro cõfitet̃: dãnatus gr̃as agit. Q uid hoc mali eſt quod naturã mali non habet? Timorẽ: pudorẽ: tergiuerſationẽ, pœnitẽtiã, deplorationẽ. Q uod hoc mali eſt? cuius reus gaudet? cuius accuſatio uotũ ẽ, & pœna fœlicitas: nõ potes dementiã dicere, q reuinceris ignorare? Si certum eſt deniq; nos nocẽtiſſimos eẽ, cur a uobis ipſis aliter tractamur: q̄ pares nr̄i. i. cæteri nocentes cum eiuſdẽ noxæ eadẽ tractatio deberet peruenire. Q uodcũq; dicimur, cũ alii dicũtur & ꝓprio ore & mercenaria aduocatiõe utũtur ad innocẽtiæ ſuæ cõmẽdationem: rñdẽdi altercãdi facultas patet: qñ nec liceat ĩdefenſos & inauditos oĩno damnari: ſed xp̄ianis ſolis nihil permittitur loq: qd' cãm purget: qd' ueritatẽ defendat qd' iudicẽ non faciat iniuſtũ. Sed illud ſolũ expectatur quod odio publico neceſſarium eſt, confeſſio nominis nõ examinatio criminis, qñ ſi de aliquo nocẽte cognoſcatis non ſtatim confeſſio eo nomine homicidæ uel ſacrilegi uel inceſti uel publici hoſtis: ut de nr̄is eulogiis loquar cõtenti ſitis ad ꝓnũciandũ, niſi & cõſequẽtia exigatis qualitatẽ facti, locũ, numerꝝ tẽpus conſcios ſocios. Cap. II.

DE nobis nihil tale cũ æque extorquere oporteret: qd' cũ falſo iactat̃ ꝙ q̄ſq; iã infanticidia deguſtaſſet: qd' iceſta concelebraſſet: qui coci qui canes affuiſſent. O quãta illius p̄ſidis gloria ſi eruiſſet aliquẽ qui centũ iam iſantes comediſſet. At q̄ iuẽimus inq̄ſitionẽ quoq; in nos ꝓhibitam. Pli. eni ſecũdus cũ ꝓuinciã regeret: dãnatis q̄buſdã xp̄ianis, q̄buſdã gradu pulſis: ipſa tñ multitudinẽ ꝑturbatus, qd de cætero ageret conſuluit tũc Traianũ ĩperatorem: allegans p̄ter obſtinationẽ nõ ſacrificãdi nihil aliud ſe de ſacris eorꝝ cõperiſſe: q̄ cœtus ante lucanos ad canendũ Chriſto & deo, & ad cõfœderandã diſciplinã, homicidiũ, adulterium, fraudẽ: ꝑfidiã, & cætera ſcelera prohibentes, tũc traianus reſcripſit. Hoc genus inquirẽdos q̄dẽ nõ eſſe: oblatos uero puniri oportere. O ſentẽtiã neceſſitate confuſã: negat ĩquirẽdos ut ĩnocẽtes, & mãdat puniri ut nocentes. Parcit: & ſcæuit: diſſimulat: & aĩaduertit. Q uid temetipſum cẽſura circũuenis? Si dãnas cur nõ & ĩquiris? Si nõ inq̄ris cur non & abſoluis? Latronibus ueſtigãdis per uniuerſas ꝓuĩcias militaris ſtatio ſortitur, in reos maieſtatis & publicos hoſtes oĩs hõ miles eſt: ad ſocios ad conſcios inq̄ſitio uſq; extẽditur: ſolũ: xp̄ianũ ĩquiri non licet, offerri licet: quaſi aliud eẽt actura inquiſitio q̄ oblatio. Dãnatis ergo oblatũ: quẽ nemo uoluit requiſitũ: qui puto iam non meruit, iõ pœnam quia nocẽs eſt: ſed quia nõ requirẽdus inuẽtus. Itaq; nec in illo ex forma malorꝝ iudicandorꝝ agitis erga nos, quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad cõfitẽdũ ſolis xp̄ianis ad negandũ, cũ ſi malum eẽt: nos quidẽ negaremus non uero cõfiteri tormẽtis cõpelleretis, neq; enim iõ non putaretis requirẽda q̄ſtionibus ſcelera q̄a certi eſſetis admitti ea ex nominis cõfeſſione: q hodie de

confeſſo

confeſſo homicidia ſcientes homicidium quid ſit nihilominus ordinē extorquetis
admiſſi, quo ꝑuerſius cū ꝑ̄ſumatis de ſceleribus nr̄is ex nois cōfeſſiōe cogitis tor-
mētis de cōfeſſiōe decedere, ut negātes nomē pariter utiq; negemus & ſcelera, de
qbus ex cōfeſſiōe nois ꝑ̄ſumpſeratis. Sed opinor nō uultis nos perire: quos peſſi-
mos creditis. Sic.n. ſoletis dicere homicidæ: nega laniari iubere ſacrilegū ſi cōfite-
ri perſeuerauerit. Si nō ita agitis circa nos nocentes: ergo nos innocentiſſimos iudi
catis, cum quaſi innocentiſſimos non uultis in ea cōfeſſione perſeuerare quam ne-
ceſſitate non iuſticia damnandam a uobis ſciatis. Vociferatur homo chriſtianus
ſum quod eſt dicit, tu uis audire quod non eſt: ueritatis extorquendæ præſides de
nobis ſolis mendaciū elaboratis audire. Hoc ſum inquit quod quæris an ſim: quid
me torques in peruerſum? cōfiteor & torques, qd faceres ſi negarē? plane aliis ne-
gātibus nō facile fidē accōmodatis: nobis ſi negauerimus: ſtati creditis ſuſpecta ſit
nobis iſta ꝑuerſitas: neq̄ uis lateat i occulto q̄ nos aduerſus formā aduerſus nām iu
dicādi cōtra ip̄as quoq; leges miniſtret: niſi fallor eni leges malos erui iubent nō ab
ſcondi: cōfeſſos dānari perſcribūt non abſolui. Hoc ſenatuſcōſultū, hoc principū
mandata definiūt: hoc imperiū cuius miniſtri eſtis ciuilis nō tyrānica damnatio ē.
Apud tyrānos eni tormenta etiā pro pœna adhibentur, apud uos ſoli qōni tempe-
rātur ueſtrā illis ſeruire legem uſq; ad cōfeſſionē neceſſariū: & ſi confeſſione ꝑ̄ue-
niātur, uacabūt: ſnia opus ē: debito pœnæ nocēs expungēdus ē: nō eximendus de
niq; illū nemo geſtit abſoluere, nō licet hoc uelle, Ideo nec cogitur qſq̄ negare xp̄i
anū hoiem oium ſceleꝝ reū, deoꝝ iperatoꝝ, legū moꝝ naturæ totius inimicū exi-
ſtimas & cogis negare ut abſoluas, quē non poteris abſoluere niſi negauerit. Præ
uaricaris in leges, uis ergo neget ſe nocētē, ut eum facias innocentē, equidem iui-
tum non de præterito reū uñ iſta ꝑuerſitas? ut ēt illud nō recogitetis, ſpōte confeſ-
ſo magis credēdū eē, q̄ ꝑ uim negāti, uel ne cōpulſus negare: nō ex fide negarit &
abſolutus ibidē poſt tribunal de ur̄a rideat æmulatiōe, iteꝝ xp̄ianus. Cū igitur i oi-
bus in nos aliter diſquiratis q̄ in cæteros nocētes id unū cōcedēdo: ut de eo noie ex-
cludamur. Excludimur eni ſi facimus q̄ faciūt nō xp̄iani: itelligere poteſtis nō ſce-
lus aliqd in cā eē ſed nomē qđ q̄dā rō æmulæ oꝑatiōis inſeqtur. Hoc primū agēs
hoies nolint ſcire pro certo: qd ſe neſcire pro certo ſciūt. Iō & credūt de nobis quæ
non ꝓbātur, & nolūt inqri: ne ꝓbētur nō eē q̄ malūt crediſſe, ut noie illius æmu-
læ rōnis inimicū ꝑ̄ſumptis non ꝓbatis criminibus de ſua ſola cōfeſſione damnet.
Ideo torquemur confitentes & punimur ꝑſeruātes, & abſoluimur negātes, qa no-
minis ꝑ̄liū eſt. Deniq; qd de tabella recitatis illū xp̄ianū, cur non & homicidā. Sed
homicida xp̄ianus, cur non & icæſtus, uel quodcūq; aliud non eē creditis? In no-
bis ſolis pudet aut piget ipſis nominibus ſceleꝝ pronūciare. Xp̄ianus ſi nullius cri
minis reus eſt, nomen ualde infeſtū, ſi ſolius nois crimē eſt. Cap. III.

QVid quod ita pleriq; clauſis oculis in odiū eius ipingunt, ut bonum
alicui teſtimoniū ferētes admiſceāt nois exprobationem. Bonus uir
Caius Seius ſed malus tm̄ q; xp̄ianus. Itē ali⁹ ego Luciū ſapiētē uiꝝ
repēte factū xp̄ianū defero nemo retractat, ne iō bon⁹ Caius, & pru
dens Lucius: qa xp̄ianus: aut iō xp̄ianus quia prudēs & bonus. Lau-

dant quæ ſciunt, uituperãt quæ ignorant, & id quod ſciunt, eo quod ignorãt irrũpunt, cũ ſit iuſtius occulta de manifeſtis præiudicare, q̃ manifeſta de occultis prædãnare: aliis quos retro ante hoc nomẽ uagos uiles improbos nouerãt: ex ipſo denotãt quod collaudãt, cæcitate odii in ſuffragiũ impingũt, q̃ mulier, q̃ laſciua: q̃ feſtiua, q̃ iuuenis q̃ Lucius: q̃ Amaſius facti ſunt xp̃iani. Ita nomen emendationi imputatur nõnulli etiã de utilitatibus ſuis cũ odio iſto paciſcũtur, cõtenti iiuria dũ ne domi habeãt qđ oderũt. Vxorẽ iã pudicã maritus iã nõ zelotypus filiũ ſubiectum pr̃ retro patiẽs abdicauit, ſeruũ iã fidelẽ dñs olim mitis ab oculis relegauit. ut quiſq; hoc nomen emẽdatur offendit: tãti nõ ẽ bonũ eſſe quãti odiũ xp̃ianoꝝ: nũc igiť ſi nois odiũ ẽ. Quis nois reatus: quæ accuſatio uocabuloꝝ? niſi aut barbaꝝ ſonat aliqua uox nois, aut infauſtũ: aut maledicũ: aut impudicũ. Chriſtianus uero q̃tum interptætatio ẽ de unctiõe deducitur. Sed & cũ per perã xp̃ianus ꝓnunciatur a nobis. Nã nec nois eſt noticia penes uos de ſuauitate uel benignitate cõpoſitũ eſt oditur ergo in hoibus innocuis etiã nomen innocuũ. At.n. ſecta oditur in homine utiq; ſui auctoris. Quid noui ſi aliqua diſciplina de magiſtro cognomentũ ſectatoribus ſuis inducit? nõne philoſophi de auctoribus ſuis nũcupãtur? Platõici: Epicurei. Pythagorici ẽt a locis cõuẽticuloꝝ & ſtationũ ſuaꝝ ſtoici: achademici, atq; medici ab Eraſiſtrato: & grãmatici ab Ariſtarcho, coci etiã ab Apicio, nec tñ queq̃ offendit ꝓfeſſio nois cum inſtitutiõe tranſmiſſa ab inſtitutore: plane ſi qui ꝓbãt malam ſectã & ita malum & auctorẽ is probabit & nomẽ malũ dignum odio de reatu ſectæ: & auctoris. Ideoq; ante odiũ nois cõpetebat prius de auctore ſectã recognoſcere: uel auctorẽ de ſecta. At nũc utriuſq; inqſitiõe & agnitiõe neglecta nomẽ detinetur: nomen expugnatur, & ignotã ſectã ignotũ & auctorẽ uox ſola p̃dãnat, qa noiantur non qa reuincũtur, atq; ideo q̃ſi p̃fatus hæc ad ſugillãdã odii erga nos publici iniquitatẽ iã de cã inocẽtiæ cõſiſtã nec tñ refutabo q̃ nobis obiiciunť. Sed etiã i ipſos retorquebo q obiiciũt ex hoc quoq; ſciant hoies in xp̃ianis non cẽ, quæ in ſe neſciũt eſſe ſimul uti erubeſcãt accuſantes non dico peſſimi optimos: ſed iã ut uolunt cõpares ſuos. Rñdebimus ad ſingula quæ in occulto admittere dicimur, q̃ illos palã admittentes inuenimus in quibus ſceleſti: in quibus uani: in quibus dãnãdi: in quibus irridẽdi deputamur. Sed quoniam cum ad omnia occurrit ueritas noſtra: poſtremo legum abſtruitur auctoritas aduerſus eam, ut aut nihil dicatur retractandum eſſe poſt leges: aut ingratis neceſſitas obſequii præferatur ueritati de legibus prius concurram uobiſcum ut cum tutoribus legum.

❡ De legibus. Cap. IIII.

IAm primũ cũ dure definitis dicẽdo. Non licet eẽ uos. & hoc ſi ſine ullo retractatu humãiore p̃ſcribitis: uim ꝓfitemini: & iniquã ex arce dñationẽ: ſi iõ negatis licere quia uultis, non quia debuit non licere: quod ſi quia non debet ideo non uultis licere, ſine dubio id non debet licere quod male fit: & utiq; hoc ipſo præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonũ inuenero eẽ: quod lex tua prohibuit: nõne ex illo præiudicio prohibere me poteſt? Quod ſi malum eſſet iure prohiberet: ſi lex tua errauit, puto ab hoie cõcepta eſt: neq; enĩ de cœlo ruit. Miramini hoiem aut errare potuiſſe in lege

condenda

condenda, aut reſipuiſſe in reprobanda. non eni & ipſius Lycurgi leges a lacedæmoniis emẽdatæ: tantũ auctori ſuo doloris incuſſerũt, ut in ſeceſſu incedia de ſemet ipſo iudicarit. Nõne & uos quotidie experimẽtis illuminãtibus tenebras ãtiq̄tatis totã illã ueterẽ & ſqualentẽ ſiluã legũ nouis principaliũ reſcriptoꝝ & edictoꝝ ſecuribus trũcatis & ceditis? Nonne uaniſſimas papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogũt: q̄ Iuliæ m̃rimoniũ cõtrahi: poſt tãtæ auctoritatis ſenectutẽ heri Seuerus cõſtãtiſſimus pricipũ excluſit? Sed & iudicatos ĩ ptes ſecari a creditoribus leges erãt cõſenſu tñ publico crudelitas poſtea raſa ẽ in pudoris notã: capitis pœna cõuerſa eſt. Bonoꝝ adhibita ꝓſcriptio ſuffũdere maluit hoĩs ſanguinẽ q̄ effundere. Q̄d adhuc uos repurgãdæ leges latẽt: q̄s neq; ãnoꝝ numerus neq; cõditoꝝ dignitas cõmẽdat, ſed æq̄tas ſola, & iõ cũ iniquæ recognoſcũtur merito dãnant̃: licet dãnent quomõ iniquas dicimus, imo ſi non puniũt ẽt ſtultas? ſi uero facta? cur de ſolo nomine puniũt facta: q̄ in aliis de admiſſo nõ de noĩe probata defendũt, inceſtuoſus ſum? cur non requirũt infanticida? cur non extorquẽt? in deos, in cæſares aliquid cõmitto: cur non audior? q̄ habeo quo purger, nulla lux uetat diſuti: qđ prohibet admitti q̄a neq; iudex iuſte ulciſcitur, niſi cognoſcat admiſſum eẽ qđ non licet: neq; quis fideliter legi obſeq̄tur: ignorãs quale ſit quod ulciſcitur lex. Nnulla lex ſibi ſoli conſcientiã iuſtitiæ ſuæ debet, ſed eis a quibus obſequiũ expectat. Cæteꝝ ſuſpecta lex eſt: quæ probari ſe non uult. Improba autẽ ſi non probata dominetur.

¶ Contra idola Caput. V.

VT de origine aliquid retractemus eiuſmodi legũ uetus erat decretum: ne q̄ deus ab imperatore cõſecraret̃: niſi a ſenatu ꝓbaret̃. M. Aemilius de deo ſuo alburno: facit & hoc ad cãm nr̃am, quod apud uos de humano arbitratu diuinitas penſitat̃. niſi hoĩ deus placuerit: deus non erit: hõ iã deo ꝓpiti9 eẽ debebit. Tiberius ergo cuius tp̄e nomẽ xp̄ianũ in ſeculũ ĩtroiuit annũciatũ ſibi ex ſyria paleſtinaq; illic ueritatẽ illi9 diuinitatis reuelarat, detulit ad ſenatũ cũ p̄rogatiua ſuffragii ſui ſenatus, q̄a nõ ip̄e ꝓbauerat reſpuit. Cæſar ĩ ſnia mãſit, cõminatus piculũ accuſatoribus xp̄ianoꝝ cõſulite cõmẽtarios ur̃os illic repietis primũ Neronẽ in hãc ſectã: tũ maxĩe Romæ oriẽtẽ cæſarião gladio ferociſſe: ſed tali dedicatore dãnatiõis nr̃æ ẽt gloriemur q. n. ſcit illũ ĩteligere põt nõ niſi aliq̄d bonũ g̀rãde a Nerõe dãnatũ tẽptauerat & Dõitianus prænomie: Nerõis de crudelitate, ſed q̄a & hõ facile cœptũ rep̄ſſit reſtitutis ẽt quos relegauerat, tales ſp̄ nobis ĩſecutores iiuſti ipii turpes, quos & ipſi dãnare cõſueſtis, a q̄bus dãnatos reſtituere ſoliti eſtis. Cæteꝝ de tot exĩde principibus ad hodiernũ diuinũ hũanũq; ſapiẽtibus edite aliquẽ debellatorẽ xp̄iãoꝝ at nos cõtrario edim9 ꝓtectorẽ. Si lr̃æ Marci Aurelii grauiſſimi ĩperatoris req̄rãt̃ q̄b9 illã germanicã ſiti xp̄ianoꝝ forte militũ p̄catiõibus ĩpetrato ĩbri diſcuſſam cõteſtat̃, ſicut palã ab eiuſmodi hominibus pœnã dimouit, ita alio mõ palã diſp̄ſit, adiecta ẽt accuſatoribus dãnatiõe, & q̄dem tetriore. Caput. VI.

QVales ergo leges iſtæ quas aduerſus nos ſoli exercẽt ĩpii: iiuſti turpes demẽtes uãi, q̄s Traian9 ex p̄te fruſtrat9 ẽ, uetãdo ĩq̄ri xp̄iãos, q̄s nullus Hadriãus quãq̄ curioſitatũ oĩum explorator, nullus Veſpaſianus

quã q̃ iudæoꝶ debellator, nullus pius, nullus uerus ĩpreſſit: facilius utiq; peſſimi ab
optimis q̃buſq;, ut ab æmulis q̃ a ſuĩs ſociis eradicãdi iudicarẽtur. Nũc religioſiſſi
mi legũ & p̃rnoꝶ ĩſtitutoꝶ protectores & cultores: rñdeãt uelim de ſua fide & ho-
nore & obſeqo erga maiorũ conſulta ſi a nullo deſciuerũt: ſi ĩ nullo exorbitauerũt
ſi non neceſſaria & aptiſſima quæq; diſciplinæ oblitterauerũt, quonã illæ leges abie
rũt ſumptũ & ambitionẽ comprimẽtes: quæ cẽtũ æra non ãplius ĩ cœnã ſubſcribi
iubebãt, nec amplius q̃ unã ĩferri gallinã, & eam non ſaginatã quæ patriciũ qđ de-
cem pondo argẽti habuiſſet pro magno titulo ambitionis ſenatu ſũmouebat, q̃ the
atra ſtruprãdis moribus oriẽtia ſtatim deſtruebãt, q̃ dignitatẽ & honeſtoꝶ nataliũ
inſignia non temere, nec impune uſurpari ſinebãt. Video. n. & centenarias cœnas
a centẽis iã ſeſtertiis dicẽdas: & in lãces paꝶ ẽ ſi ſenatoꝶ & non libertinoꝶ: uel ad-
huc flagra rumpentiũ argentaria metalla ꝓducta uideo & theatra nec ſingula ſatis
eſſe, nec nuda. Nã ne uel hyeme uoluptas ĩmpudica frigeret primi lacedæmonii pe
nulã ludis excogitarũt: uideo & ĩter m̃ronas atq; poſtribulas nullũ de habitu diſcri
men relictũ circa fœminas qdẽ ẽt illa maioꝶ ĩſtituta ceciderũt: q̃ modeſtiæ. q̃ ſobri
etati p̃rocinabãtur, cũ auꝶ nulla norat p̃ter unico digito quẽ ſpõſus oppigneraſſet
ꝓnubo ãnulo, cũ mulieres, uſq; adeo uino abſtinerent: ut m̃ronã ob reſignatos cel-
læ uinariæ loculos ſui inedia necarint. Sub Romulo uero q̃ uinũ attigerat, ĩpune a
Mecenio martio trucidata ẽ. Iccirco & oſcula propinqs offerre & neceſſitas erat ut
ſpiritu ĩdicarẽtur: ubi ẽ illa fœlicitas m̃rimonioꝶ de moribus utiq; ꝓſperata, q̃ p an
nos ferme ſexcẽtos ab urbe cõdita nulla repudiũ domus ſcripſit? nunc in fœminis
p̃ auro nullũ leue eſt mẽbrũ: p̃ uino nullũ liberꝶ eſt oſculũ: repudiũ uero iã & uotũ
eſt quaſi m̃rimonii fructus ẽt circa ĩp̃os deos ũros q̃ ꝓſpecte decreuerãt, patres ue
ſtri iidẽ uos obſequẽtiſſimi reſcidiſtis, liberꝶ patrẽ cũ myſteriis cõſules ſenatus au
ctoritate nõ mõ urbe: ſed uniuerſa Italia eliminauerũt. Serapidẽ & Iiſdem & Arpo
cratẽ cũ ſuo Cynocephalo capitolio ꝓhibitos inferri: ideſt curia deoꝶ pulſos Piſo
& Gabinius cõſules nõ utiq; xp̃iani euerſis ẽt aris eorũ abdicauerũt turpiũ & ocio
ſarum ſuperſtitionũ uitia cohibẽtes, his uos reſtitutis ſummã maieſtatẽ cõtuliſtis.
Vbi religio? ubi ueneratio maioribus debita a uobis, habitu uictu & ĩſtructu, ſen
ſu: ĩp̃o deniq; ſermõe proauis renũciaſtis? Laudatis ſemp antiq̃tatẽ: & noue de die
uiuitis, p qđ oñditur dũ a bonis maiorum ĩſtitutis deceditis, ea uos retinere & cuſto
dire quæ nõ debuiſtis: cũ q̃ debuiſtis nõ cuſtodiitis. Adhuc qđ uidebimini fideliſ-
ſime tueri a patribus traditũ, ĩ quo p̃cipaliter reos trãſgreſſiõis xp̃ianos deſtina-
ſtis: ſtudiũ dico deoꝶ colendoꝶ, de quo maxime errauit antiquitas: licet Serapidi
iam iam Romano aras: reſtruxeritis, licet Baccho iam italico furias ueſtras imola-
retis ſuo loco oñdam, proĩde deſpici, & negligi: & deſtrui a uobis aduerſus maioꝶ
auctoritatẽ: nunc. n. ad illã occultoꝶ facinoꝶ infamiam rñdebo, ut iam inde ad ma
nifeſtiora pergã. Dicimur ſceleratiſſimi de ſacramẽto ĩfanticidii: & pabulo Iudæ:
& poſt cõuiuiũ inceſto qđ euerſores luminũ canes: lenones. ſ. tenebraꝶ libidinũ
impiarũ inuerecũdiam procurent. Dicimur tñ ſemp, nec uos quod tã diu dicimur
eruere curatis. Ergo aut eruite ſi creditis, aut nolite credere, qui non eruiſtis: de ue-
ſtra nobis diſſimulatiõe præſcribit' nõ eſſe: quod nec ipſi audetis eruere: longe ali-
ud mu

ud munus carnificii in chriſtianos impatis:nõ ut dicant quæ faciunt, ſed ut negent qd ſunt cẽſus iſtius diſciplinæ,ut iam edidimus a Tiberio eſt,cũ odio ſui cœpit ueritas ſimul atq; apuit inimica eſt,tot hoſtes eius quot extranei,& quidem ꝓprie exæmulatione iudæi ex cõcuſſione milites,ex natura. ipſi etiam domeſticis noſtris quotidie obſiderunt,quottidie ꝓdimur in ipſis plurimum cœtibus & congregatio nibus noſtris opprimimur.Q uis unq̃ taliter uagienti infanti ſupuenit,quis cruẽta ut inuenerat cyclopũ & ſyrẽarũ ora iudici reſerauit?qs uel in uxoribus aliq̃ immũda ueſtigia depræhẽdit?quis talia facinora cũ inueniſſet celauit,aut uendidit ipſos trahẽs homines?Si ſemper latemus quando ꝓditũ eſt,quod admittimus.Immo a qbus ꝓdi potuit,ab ipſis.n.reis nõ utiq;,cũ uel ex forma oĩbus myſteriis ſiletĩi fides adhibeatur,ſamothracia & eleuſinia reticentur.quanto magis talia quæ ꝓdita matri humanã animaduerſionẽ ꝓuocabũt dũ diuina ſeruãtur.Si ergo nõ ipſi ꝓditores ſui ſequitur ut extranei,& unde extraneis noticia,cũ ſemper etiã impiæ initiationes arceant profanos,& arbitris caueatur,niſi ſi impii nimis metuunt.

¶ Non eſſe credendum famæ. Cap. VII.

NAtura famæ omnibus nata eſt.utrũ eſt fama malũ quo non uelocius ullũ:cur malũ fama?qa uelox an qa plurimũ mẽdax,quæ nec tũc q̃dẽ cũ aliqd ueri afferet ſine mẽdacii uitio ẽ detrahẽs,adiiciens:demutãs de ueritate.Q uid?qd ea illi cõditio ẽ,ut nõ niſi cũ mẽtit̃ pſeueret,& tãdiu uiuit,q̃ diu nõ ꝓbat.Siqdẽ ubi ꝓbauit ceſſat eẽ,& quaſi officio nũciãdi functa rem tradit,& exinde res tenetur : res nominat̃,nec q̃ſq̃ dicit uerbi grã:fama eſt hoc Romæ factũ,aut fama eſt illũ ꝓuinciã ſortitũ.Sed ſortitus ẽ ille ꝓuinciã,& hoc factũ Romæ,fama incerti ẽ locũ nõ habet ubi certũ eſt,an uero famæ credat,niſi icõſideratus,qa ſapiẽs nõ credit Icerto,oĩum ẽ exiſtimare quãtacũq; illa ambitiõe diffuſa ſit,q̃tacũq; aſſeueratiõe cõſtructa,qd ab uno aliquando pricipe exorta ſit,neceſſe ẽ exinde intra duces linguaꝝ: & auriũ ſerpat.& ita modici ſeminis uitiũ cætera rumoris obſcurat:ut nemo recogitet ne primũ mẽdaciũ ſeminauerit,qd ſæpe fit:aut ingenio æmulatiõis aut arbitrio ſuſpitiõis aut non noua ſed ingenita qbuſdã mẽtiẽdi uoluptate.Bene autẽ qd omnia tẽpus reuelat teſtibus ẽt uẽis ꝓuerbiis atq; ſentẽtiis ex diſpoſitione naturæ,q̃ ita ordinauit,ut nihil diu lateat ẽt qd fama nõ diſtulit.merito igit̃ fama tã diu cõſcia ſola ẽ ſceleꝝ xpiãoꝝ. hãc Idicẽ aduerſus nos profertis.q̃ quod aliquãdo iactauit tãtoq; ſpatio I opinionẽ corroborauit:uſq; adhuc probare non ualuit. Cap. VIII.

VT fidem naturæ ipſius appellem aduerſus eos qui talia credẽda eſſe præſumunt,ecce proponimus horũ facinoꝝ mercedẽ uitam æternã repromittunt,credite interim. de hoc.n. quæro an & qui credideris tanti habeas ad eam tali conſcientia peruenire,ueni,demerge ferrum in infantẽ nullius inimicũ,nullius reum,omniũ filiũ,uel ſi alterius officiũ eſt,tu modo aſſiſte morieti homini anteq̃ uixit,fugiẽtẽ animam nouam expecta,excipe rudẽ ſanguinem,eo panem tuum ſatia,ueſcere libenter.Interea diſcumbens dinumera loca,ubi mater ubi ſoror nota diligenter,ut cũ tenebræ ceciderit caning non erres.piaculũ.n.admiſeris,niſi inceſtũ feceris,talia initiatus & conſignã

tus uiuis in æuum, cupio reſpondeas ſi tanti æternitas, aut ſi non ideo nec credēda
ēt ſi credideris, nego te uelle, etiam ſi uolueris nego te poſſe, cur ergo alii poſſunt ſi
uos nō poteſtis? cur nō poſſitis ſi alii pñt? alia nō opinor natura Cynopenæ aut Si
capodes alii ordines dētiū, alii ad inceſtā libidinē nerui, qui iſta credis, de homine
potes facere, hō es & ipſe quod & chriſtianus, qui non potes facere, non debes cre
dere, hō eſt.n.& chriſtianus, quod & tu. Sed ignorātibus ſubiicitur & imponitur:
nihil.n.tale de chriſtianis aſſeuerari ſciebār, obſeruādū utiq; ſibi & omni uigilātia
inueſtigādū: At q uolētibus initiari moris eſt opinor, prius patrē illū ſacroꝝ adire
quæ præparāda ſint deſcribere, tum ille infans neceſſarius adhuc tener, qui neſciat
mortē qui ſub cultro tuo rideat. Itē panis quo ſanguinis uirulētiam colligas, ꝑterea
cādelabra & lucernæ & canes aliqui & offulæ q̄ illos ad euerſionē luminū extēdāt
ante oīa cū matre & ſorore tua uenire debebis, qd ſi noluerint uel nullæ fuerit: qđ
deniq; ſingulares chriſtiani, nō erit opinor legitimus chriſtianus niſi frater aut fili
us qd nūc & ſi iſta omnia ignaris præparātur, certe poſtea cognoſcūt, & ſuſtinēt
& ignoſcūt. Timēt plecti ſi ꝓclamēt, q defendi merebunt, qui ēt ultro ꝑire malint
q̄ ſub tali conſciētia uiuere. Age nūc timeāt, cur ēt ꝑſeuerēt. Sequit̃.n.ne ultra ue
lis id te eſſe quod ſi prius ſciſſes non fuiſſes. Hæc quo magis refutauerim a uobis
fieri oſtēdā, partim in aperto & partim in occulto, ꝑ qđ forſitan & de nobis credi-
diſtis infantes penes aphricā Saturno imolabātur, palamuſq; ad ꝓcōſulatū Tibe-
rii q eoſdē ſacerdotes in eiſdē arboribus tēpli ſui obūbratricibus ſcelerum uotiuis
crucibus expoſuit, teſte militia pr̄iæ noſtræ, quæ idipm̄ munus illi ꝓcōſuli functa
ē. Sed & nūc in occulto ꝑſeuerat̃ hoc ſacrū facinus, nō ſoli uos cōtēnūt chriſtiāi,
nec ullū ſcelus in ꝑpetuū eradicatur: aut mores ſuos aliqs deus cū ꝓpriis filiis mu
tat. Saturnꝰ nō pepcit extraneis. utriq; nō ꝑcēdo ꝑſeuerabat, quos qdē ipſi parētes
ſui offerebāt. & libēter reſpōdebāt, & infantibus blādiebantur: ne lachrymantes
imolarētur, & tñ multū homicidio ꝑricidiū differt, maior ætas apud gallos Mercu
rio proſecat̃, remitto Tauricas fabulas theatris ſuis. Ecce in illa religioſiſſima urbe
Æneadaꝝ piorū eſt Iuppiter quidā quē ludis ſuis hūano ꝓluūt ſanguine, ſed be-
ſtiaꝝ inqtis opinor hoc munus q̄ hoīs: an hoc turpius ꝙ mali hoīs: certe tñ de ho-
micidio fundit̃: O Iouē chriſtianū & ſolū patris filiū de crudelitate, ſed qm̄ de iſā
ticidio nihil itereſt, ſacro an arbitrio ꝑpetret̃, licet parricidiū homicidio interſit. cō
uertat ad populū qđ uultis ex his circūſtātibus. & in chriſtianoꝝ ſanguinis hiāti-
bus ex ipſis ēt uobis iuſtiſſimis & ſeueriſſimis in nos p̄ſidibus apud conſcias pul-
ſem q natos ſibi liberos enectēt. Siquidē & de genere necis differt utiq; crudeliꝰ i
aqua ſpūm extorquetis, aut frigori & famæ & cāibus exponitis. ferro.n.mori ætas
quoq; maior optauit. nobis uero homicidio ſemꝑ interdicto ēt cōceptū utero, dū
adhuc ſāguis in hoīem deliberatur, diſſoluere nō licet, homicidii feſtinatio ē pro-
hibere naſci, nec refert natā quis eripiat aīam, an naſcentiū diſtribuet: homo ē &
qui eſt futurus ēt fructus omnis iam in ſemine eſt de ſanguinis pabulo & eiuſmo
di tragicis ferculis legite, nec ubi relatū ſit, eſt apud Herodotū opinor diffuſū bra
chiis ſanguinē ex alterutro deguſtatū: natiōes quaſdā fœderi cōparaſſe. Neſcio qd
& ſub Catilina deguſtatū eſt. Aiūt apud quoſdā gētiles ſcytharū defunctum quē-

que

que a ſuis cōmedi, longe excurro, hodie iſtic bellonæ ſacratus ſanguis de femore ꝑſciſſo in palmulā exceptus, & ſuis datus ſignatis. Itē illi q munere ī harena noxiorū iugulatorē ſanguinē recētē de iugulo decurrentem exceptū auida ſiti comitiali morbo medētes auferūt, ubi ſūt itē illi qui de harena ferinis obſoniis cœnāt, qui de apro, qui de ceruo petūt. Aper ille quē cruētauit, lutādo deterſit: Ceruus ille in gladiatoris ſanguīe iactauit, urſorū aluei appetūtur, trucidātibus adhuc ſe uiſceribus humanis: Ructat̄ ꝑinde ab hoīe caro paſta de hoīe. Hæc qui editis q̄tū abeſtis a cōuiuiis chriſtianorū? Minus aūt & illi faciūt qui libidine fera humanis mēbris ībiant. qa uiuos uorāt, minus humano ſanguine ad ſpurciciā cōſecrātur, quia futuꝝ ſanguinē lābunt, nō edūt īfantes plane: ſed magis puberes. Erubeſcat error ueſter chriſtianis, q ne aīaliū quidē ſanguinē, qđ in epulis exculētis habemus, qui ꝑpterea quoq; ſuffocatis & morticinis abſtinemus, ne quo ſanguine cōtaminemur, uel intra uiſcera ſepulto, deniq; inter temptamenta chriſtianorum botulos ēt cruore diſtentos admouitis, certiſſimi. ſ. illicitum eſſe penes illos per quod exorbitare eos uultis. Porro quale eſt, ut quos ſanguinem pecoris horrere confiditis humano inhiare credatis, niſi forte ſuauiorem eum experti quē qdē ipm ꝑinde examinatorem xp̄ianoꝝ adhiberi: ut foculū, ut accerram oportebat proinde. n. probarētur ſanguinem humanum appetendo: quemadmodum ſacrificium reſpuendo alioquin necando ſi non guſtaſſent quemadmodum ſi imolaſſent, & utiq; nō deeſſet uobis in auditione cuſtodiarum, & damnatione ſanguis humanus, proinde inceſti: qui magis q̄ quos ipſe Iuppiter docuit. Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert. Sed & macedōes ſuſpecti, quia cum primum Oedipum tragœdiam audiſſent ridentes inceſti dolorem. Emene dicebant. Iam nunc recōgitare quantū liceat erroribus ad īceſta miſcere materias peſſumitate luxuriæ. In primis filios expōitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte matre extranea: uel adoptandos melioribus parentibus emancipati alienati generi, neceſſe eſt quandoq; memoriam diſſipari, & ſimul error īmpegerit exinde iam tradux proficiet inceſti ſerpente genere cum ſcelere. Tunc deinde quocunq; in loco domi ꝑegre trans freta, comes eſt libido, cuius ubiq; ſaltus facile poſſunt alicubi ignaris filios pangere, uel ex aliqua ſeminis portione uti aſperſum genus per cōmertia humana concurrat in memorias ſuas: neq; eas cœtus īceſti ſanguinis agnoſcat, nos ab iſto euētu diligentiſſima & fideliſſima caſtitas ſepſit, q̄tūcūq; ab ſtupris, & ab omni poſt mr̄imoniū exceſſu: tm̄ & ab inceſti caſu tuti ſumus. Q uidā multo ſecuriores totā uim huius erroris uirgini cōtinētia depellūt, ſenes pueri ſi hæc in uobis eē cōſideraretis, ꝑinde in chriſtianis nō eē ꝑſpiceritis: iidē oculi renūciaſſent utrūq; ſed cæcitati duæ ſpēs cōcurrūt: ut q nō uidēt quæ ſunt, uidere uideant̄ quæ nō ſunt, ſic ꝑ oīa nūc de māifeſtioribus dicā.

¶ De non colendo idolo. Cap. IX.

DEos inquitis non colitis, & pro imperatoribus ſacrificia non impenditis, ſequitur ut eadem ratione pro aliis non ſacrificemus, quia nec pro uobis ipſi ſemel deos non colendos. Itaq; ſacrilegii & maieſtatis rei cōuenimur. Summa hæc cauſa immota eſt, & utiq; digna cognoſci. Si non præſumptio aut iniquitas iudicet, altera quæ deſperet, al-

tera quæ recuſat ueritatem, deos ueſtros colere deſinimus. ex quo illos non eſſe cognoſcimus. Hoc igitur exigere debetis uti probemus non eſſe illos deos & iccirco nõ colẽdos, qa tũc demũ coli debuiſſent ſi dii fuiſſẽt. Tũc & chriſtiani puniendi ſi quos nõ colerẽt, qa putarẽt nõ eẽ cõſtaret illos deos eẽ: ſed nobis inquitis dii ſunt. Appellamus & prouocamus a uobis ad cõſcientiã ueſtram illa nos iudicet, illa nos dãnet, ſi poterit negare, oẽs iſtos deos ueſtros hoies fuiſſe, ſed & ipſa inficias ſi ierit de ſuis antiquitatũ iſtrumẽtis reuincet. de quibus eos didicit teſtimoniũ phibẽtibus ad hodiernũ: & ciuitatibus, in quibus nati ſunt, & regionibus ĩ quibus aliqd operati ueſtigia reliquerũt, in quibus ẽt ſepulti demõſtrãtur. Nũc ergo per ſingulos decurrã, tot ac tãtos nouos ueteres ſeruos barbaros græcos romanos peregrinos captiuos adoptiuos proprios cõmunes maſculinos fœmĩas ruſticos urbanos nauticos militares, ocioſum eſt ẽt titulos perſequi ut colligã in compendiũ: & hoc non quo cognoſcatis, ſed recognoſcatis, certe enim oblitos agitis.

¶ De ſaturno & Ioue Cap. X.

ANte ſatutnũ deus penes uos nemo eſt, ab illo cẽſus totius uel potioris uel notioris diuinitatis. Itaq; qd de origine cõſtiterit, id & de poſteritate conueniet: Saturnũ itaq; quãtum litteræ docẽt neq; Diodorus græcus aut Thallus, neq; Caſſius Seuerus, aut Cornelius nepos neq; ullus cõmentator eiuſmodi antiquitatum aliud quã hoĩem promulgauerunt. Si q̃ras rerũ argumẽta, nuſq̃ ĩuenio fideliora, q̃ apud ipſã Italiã, ĩ q̃ Saturnus poſt multas expeditiões poſtq̃ attica hoſpitia cõſedit, exceptus ab Iano uel Iane, ut Salii uolũt Mõs quẽ coluerat ſaturnius dictus. ciuitas quam debellauerat ſaturnia uſq; nũc ẽ. Tota deniq; Italia poſt œnotriã ſaturnia cognominabat ab ipſo primũ tabula & imagine ſignatus numus, & ĩde ærario pſidet. Tñ ſi hõ ſaturnus utiq; ex hoĩe, & quia ab hoĩe, nõ utiq; de cœlo & terra, ſed cuius parentes ignoti erãt facile fuit eorũ filiũ dici, quorũ & oẽs poſſumus uideri. Quis .n. nõ cœlum & terrã matrẽ ac patrẽ uenerationis & honoris gratia appellet, uel ex cõſuetudine humana, qua ignoti, uel ex inopinato apparentes de cœlo ſupueniſſe dicunt. Proinde ſaturno repẽtino ubiq; cœlitẽ cõtigit dici. Nã & terræ filios uulgus uocat quorũ genus ĩcertũ ẽ. Taceo qđ ita rudes adhuc hoies agebãt, ut cuiuſlibet noui uiri aſpectu, quaſi diuio cõmouerẽtur. Cũ hodie iã politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos ſint cõfeſſi. in deos cõſecrẽt. Satis iã de ſaturno, licet paucis etiã Iouẽ oſtẽdemus tã hoĩem q̃ ex hoĩe, & deinceps totũ generis examen tam mortale q̃ ſeminis ſui par eſt, qm̃ ſicut hoies fuiſſe nõ audetis negare, Ita poſt mortẽ deos factos inſtituiſtis aſſeuerare, cãs quæ hoc exegerint retractemus, ĩ primis quidẽ neceſſe eſt concedatis eẽ aliquẽ ſublimiorẽ deũ, & mãcipẽ quendã diuinitatis qui ex hominibus deos fecerit. nã neq; ſibi illi potuiſſent ſumere diuinitatẽ: quã non habebãt, nec aliis præſtare eam non habẽtibus. niſi qui ꝓprie poſſidebãt. Cæterũ ſi nemo eſſet qui deos faceret fruſtra præſumitis deos factos auferẽdo factorẽ certe quidẽ ſi ipſi ſe facere potuiſſent, nunq̃ hoies fuiſſent, poſſidẽtes. ſ. melioris cõditiõis poteſtatẽ. Igitur ſi eſt qui faciat deos reuertor ad cauſas examinãdas faciẽdorũ ex hoibus deorũ: nec ullas inuenio niſi ſi miniſteria & auxilia officiis di-

uinis deſiderauit ille magnus deus. Prīo indignū eſt ut alicuius opera indigeret, &
qdē mortui cū dignius ab initio deus aliquē feciſſet, q mortui erat operā deſidera
turus, ſed nec opi locū uideo. Totū.n. hoc mūdi corpus ſiue inatū & in factū ſecū
dū Pythagorā, ſiue natū & factū ſecūdū Platonē ſemel utiq; ī hac cōſtructiōe deſ
poſitū & iſtructū & ordinatū cū oī rōnis gubernaculo īuētum eſt, impfectum nō
potuit eſſe quod perficit oīa. Nihil Saturnū & Saturniam gentē expectabat. Vani
erunt homines, niſi certi ſint a primordio & pluuias de cœlo ruiſſe, & ſidera radi-
aſſe, & lumīa floruiſſe, & tonitrua mugiſſe: & ipſum Iouē quę in manu eius poni-
tis flulmina timuiſſe. Itē oēm frugē ante Liberum & Cererē & Mineruam, immo
ante illū aliquem principem hoīem de terra exuberaſſe quia nihil continēdo, & ſu-
ſtinēdo homini pſpectum poſt hoīem potuit inferri, deniq; inueniſſe dn̄r neceſſa
ria iſta uitæ nō iſtituiſſe, quod autē inuenitur fuit, & quod fuit nō eius deputabit
qui inuenit, ſed eius qui iſtituit, erat.n. anteq̄ īueniret. Cæterū ſi ppterea Liber de
us qđ uitē demonſtrauit, male cū Lucullo actum eſt: qui primus cerāſa ex ponto
Italiæ pmulgauit, quod non eſt ppterea cōſecratus, ut nouæ frugis auctor, qa in-
uētor & oñſor. Quāobrē ſi ab initio & iſtructa & certis exercēdorū officiorū ſuo-
rū rōnibus diſpenſata uniuerſitas cōſtitit, uacat ex hac parte cā allegādæ humani
tatis in diuinitatē quia quas illis ſtationes & poteſtates diſtribuiſtis tam fuerunt ab
initio q̄ & fuiſſent ēt ſi deos iſtos nō creaſſetis. Sed conuertimini ad cām aliam re-
ſpondētes collationē diuinitatis meritorū remunerādoꝝ fuiſſe rationē: & huic cō
cedetis opinor illum deum deificum iuſticia præcellere, qui nec temere, nec indi-
gne, nec pdige tantum præmium diſpenſarit. Volo igitur merita recēſere, an eiuſ
modi ſint ut illos in cœlum extulerint: & non potius in imum tartarum merſerint,
quem carcerem pœnarum infernarum cum multis affirmatis. Illuc enim abſtrudi
ſolent impii, quiq; in parentes & in ſorores inceſti, & maritarum adulteri, & uirgi-
num raptores, & puerorum contaminatores, & qui ſæuiunt & qui occidunt: & q
furantur, & qui decipiunt, & quicunq; ſimiles ſunt alicuius dei ueſtri, quem homi
nem integrum a crimine aut uitio probare poteritis niſi hominem negaueritis. At
quin ut illos homines fuiſſe non poſſitis negare, etiam iſtæ notæ accedūt: quæ nec
deos poſtea factos credi permittunt. Si enim talibus uos puniendis præſidetis, ſi
commertium colloquium cōuictum malorum & turpium probi quiq; reſpuiſtis.
Horū aūt pares deus ille maieſtatis ſuæ cōſortio abſtruit. Quid ergo dānatis quo-
rum collegas adoratis? Sugillatio eſt in cælo ueſtra iuſtitia deos facitis, criminoſiſ
ſimos quoſq; ut placeatis diis ueſtris, illoꝝ eſt honor conſecratio coequalium. Sed
ut omittam huius indignitatis retractatum, probi & integri & boni fuerūt, qđ tn̄
potiores uiros apud inferos reliquiſtis, aliquē de ſapiētia Socratē, de iuſtitia Ariſti
dē, de militia Themiſtoclē, de ſublimitate Alexādrū, de fœlicitate Polycratē, de
copia Cræſum, de eloquētia Demoſthenē. Quis ex illis diis ueſtris grauior & ſa-
pientior Catone? Iuſtior & militarior Scipiōe? Quis ſublimior Pompeio? Fœlici
or Scylla copioſior Craſſo Eloquētior Tullio? Quanto dignius iſtos deos ille aſ-
ſumēdos expectaſſet? præſcius utiq; potiorum pperauit, opinor. & cœlum ſemel
cluſit, & nunc utiq; melioribus apud inferos muſitantibus erubeſcit.

¶ De ſimulacris Cap. XI.

CEſſo iã de iſtis, ut qui ſciam me ex ipſa ueritate demõſtraturũ quid nõ ſint cũ oſtẽdero quid ſint. Q uãtũ igr̃ de diis ueſtris noia ſolũmodo uideo, quorꝝ ueterum mortuorum, & fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Q uãtum aũt de ſimulacris ipſis nihil aliud reprahẽdo, q̃ matres ſorores eẽ uaſculorum inſtrumẽtorũq; communium, uel ex iiſdem uaſculis & inſtrumentis quaſi fatum conſecratione mutãtes licentia attis trãſfigurãte, & qdem contumelioſiſſime & in ipſo opere ſacrilege ut re uera nobis, maxime qui pp deos ipſos plectimur, ſolatiũ pœnarũ eſſe poſſit, quod eadẽ & ipſi patiũtur ut fiãt, crucibus & ſtipitibus imponitis chriſtianos, qđ ſimulacrum nõ prius argilla deformat, cruci & ſtipiti ſuperſtructa. In patibulo primũ corpus dei noſtri dedicatur, ungulis deraditis latera chriſtianorũ. At i deos ueſtros per oĩa mẽbra ualidius incũbunt, aſciæ & runcinæ & ſcobinæ ceruices ponimus ante plumbũ & glutinũ & gomphos ſine capite ſunt dii ueſtri. Ad beſtias impellimur certe quas libero & Cybelle & cæleſti applicatis ignibus utimur hoc & illi. a prima quidem maſſa in metalla dãnamur: inde cẽſentur dii ueſtri, in inſulis relegamur ſolet & in inſula aliqs deus ueſter, aut naſci, aut mori, . ſi p hæc cõſtat diuinitas aliqua, ergo cũ qui puniũtur cõſecrãtur. & numia erũt dicenda ſupplicia, ſed plane nõ ſentiũt has iniurias, & cõtumelias ſuæ fabricatiõis dii ueſtri, ſicut nec obſequia: o impiæ uoces, o ſacrilega cõuicia: infrendite iſpumate: iidẽ eſtis qui Senecã aliquẽ pluribus, & a maioribus de ueſtra ſuperſtitione perorantem reprahendiſtis. Igitur ſi ſtatuas & imagines frigidas mortuorꝝ ſuorũ ſimillimas nõ adoramus quas milui & mures & araneæ itelligunt, nõne laudẽ magis q̃ pœnã merebatur repudiũ agniti erroris. Poſſumus. n. uideri ledere eos, quos certi ſumus oĩno nõ eſſe. Q uod nõ eſt, nihil ab ullo patit̃, quia nõ eſt. Sed nobis dii ſunt inquis: & quomodo uos e cõtrario ĩpii, & ſacrilegi, & irreligioſi erga deos noſtros reprahẽdimini qui quos præſumitis eſſe negligitis, quos timetis deſtruitis, quos ẽt iudicatis illuditis. Recognoſcite ſi mentiar, prĩo qui cũ alii alios colitis, utiq; quos nõ colitis offenditis, prælatio alterius ſine alterius cõtumelia non põt ꝓcedere, quia nec electio ſine reprobatione, iã ergo cõtẽnitis quos reprobatis, quos reprobãdo offendere nõ timetis. Nã ut ſupra præſtrinximus ſtatus dei cuiuſq; in ſenatus eſtimationem pẽdebat. Deus non erat, quem homo conſultus noluiſſet, & nolendo damnaſſet.

¶ De laribus. Cap. XII.

DOmeſticos deos quos lares dicitis domeſtica poteſtate tractatis, pignerando uenditando demutando, aliquando in caccabulum de Saturno aliquando in trullam de minerua, & quiſq; contritus atq; conCuſſus eſt, dũ diu colitur, & quiſq; dñm ſanctiorẽ expertus eſt: domeſticam neceſſitatẽ, publicos æque publico iure fœdatis, quos in haſtario uectigales habetis. Sic capitolium ſic olitorium forum petit̃: ſub eadẽ uoce preconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione, q̃ſtoris diuinitas addicta conducitur, ſed. n. agi tributo onuſti uiliores hominum capita ſtipendio cenſa ignobiliora, Nã hæc ſunt notæ captiuitatis. dii uero qui magis tributarii magis ſancti. Im

m o qui magis ſancti magis tributarii maieſtas quæſtuaria efficitur, circuit caupo-
nas religio mendicans, exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri, non li-
cet deos noſſe gratis, uenales ſunt: quid omnino ad honorandos eos facitis, quod
non etiam mortuis ueſtris conferatis, ædes proinde: aras proinde: idem habitus &
inſignia iſtatuis: ut ætas: ut ars: ut negocium mortui fuit: ita deus eſt quo differt ab
epulo iouis Silicernium? a Simpulo obba? ab haruſpice polinctor? Nam & haru
ſpex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem diuinitatis di
catis: quibus & uiuentibus eum addicitis, accepto ferrent dii ueſtri, immo gratula
buntur, quod pares ei fiant domini ſui. Sed cum larentiam publicum ſcortum: ue-
lim ſaltem Laidem aut phrynem inter Iunões & Cereres, ac dianas adoretis, cum
Simonem magum ſtatua & inſcriptione ſancti dei inauguratis: cum de pædagogi
is aut aulicis neſcio quem Cinædum deum facitis: licet non nobiliores dii ueteres,
tamẽ cõtumeliã a uobis deputabũt hoc & aliis licuiſſe: qđ ſolis antiquitas contulit.

De ſacrificando Cap. XIII.

VOlo & ritus ueſtros recenſere, non dico quales ſitis in ſacrificando:
cum enecta & rabidoſa & ſanioſa quæq; mactatis: cum de opimis
& integris ſuperuacua quæq; truncatis capitula & ungulas: quæ do
mi quoq; pueris uel canibus deſtinaſſetis: cum de decima Herculis,
nec tertiam partem in aram eius imponitis: laudo magis ſapientiam
quod de perdito aliquid eripitis. Sed conuerſus ad litteras ueſtras quibus informa-
mini ad prudentiam & ad liberalia officia: quanta inuenio ludibria. Deos inter ſe Deoꝝ pugna
propter troianos & achiuos: ut gladiatorum paria congreſſos depugnaſſe. Vene-
rem humana ſagitta ſauciatam quod filium ſuum Æneam penẽ interfectum ab eo
dem Diomede rapere uellet: Martem tredecim menſibus in uinculis penẽ cõſum-
ptum. Iouem ne eandem uim a cæteris cœlitibus experiretur: opera cuiuſdam
monſtri liberatum: & nunc flentem Sarpedonis caſum: nunc fede ſubantem in
ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum iam pridem amicarum: exinde
quis non poeta ex auctoritate principis ſui: dedecorator inuenitur deorum? Hic
Apollinem Admeto regi paſcendis pecoribus addicit. Ille Neptuni ſtructorias
operas Laomedonti locat. Eſt & ille de lyricis Pindarum dico, qui Æſculapium ca
nit auaritiæ merito: qua medicinam nocenter exercebat fulmine uindicatum ma-
lus Iuppiter ſi fulmen illius: eſt impius in nepotem inuidus in artificem: Hæc ne-
q; uera prodi: neq; falſa confingi apud religioſiſſimos oportebat. Nec tragici qui-
dem aut comici parcunt, ut non erumnas, uel errores domus alicuius dei præfe-
rent: taceo de philoſophis Socrate contentus, qui in contumeliam deorum quer
cum & hircum & canem deierabat: ſed propterea damnatus eſt Socrates quia de-
os deſtruebat: Plane olim ideſt ſemper, ueritas odio eſt, tamẽ cum pœnitentia ſen
etntiæ Athenienſes & criminatores Socratis poſtea afflixerint, & imaginem eius
aureã in templo collocarint reſciſſa damnatio teſtimonium Socrati reddidit. Sed
& Diogenes neſcio quid in Herculẽ ludit, & Romanus cynicus Varro trecentos
Ioues, ſiue Iuppiteres dicendum ſine capidibus introduxit.

¶ De fabulis & nimiis deorum fœditatibus Cap. XIIII

CÆtera laſciuiæ ingenia etiã uoluptatibus ur̃is per deorũ dedecus
operãtur, deſpicite lẽtuloꝝ & hoſtilioꝝ uetuſtates utrũ mimos an
deos ur̃os in iocis & ſtrophis rideatis. Mecchũ anubim & maſculũ
lunã & Dianã flagellatã, & iouis mortui teſtamẽtum recitatum: &
tres hercules famelicos irriſos. Sed & hiſtrionũ lr̃æ oẽm fœditatẽ
eoꝝ deſignãt. Luget ſol filiũ iactatũ de cælo lætantibus uobis: & Cybele paſtorẽ
ſuſpirat faſtidioſum nõ erubeſcẽtibus uobis: & ſuſtietis Iouis eulogia cãtari: & Iu
nonẽ Venerẽ Mineruã a paſtore iudicari. Q uid qđ imago dei ur̃i ignominioſiſſi
mum caput & famoſum ueſtit, qđ corpus impuꝝ: & ad iſtã artẽ effœminatiõe ꝓ
ductũ mineruã aliquã uel Herculẽ repræſentat? nõne uiolatur maieſtas & diuini
tas cõſtupratur: laudãtibus uobis? plane religioſiores eſtis in cauea, ubi ſup ſãgui
nem humanũ: ſuper ĩquinamẽta pœnaꝝ ꝓinde ſaltant dii ur̃i, argumẽta & hiſto
rias noxiis miniſtrãtes, niſi qđ & ipſos deos ur̃os ſæpe noxii induũt. uidimus aliqñ
caſtratũ Attin illũ deũ ex peſinũte: & qui uiuus ardebat, Herculem induerat. Riſi
mus & inter ludicras meridianoꝝ crudelitates Mercuriũ mortuos canterio exami
nantẽ Vidimus & Iouis fratrẽ gladiatoꝝ cadauera cũ malleo deducentem. ſingula
iſta, quæq; adhuc quis poſſet inueſtigare, ſi honorẽ inquietant diuinitatis? ſi maie
ſtatis ueſtigia obſoletant, de cõtẽptu utiq; cẽſentur, tã eoꝝ qui eiuſmodi factitant,
q̃ eoꝝ qbus factitãt, ſed ludicra iſta ſint. cæteꝝ ſi adiiciã quæ nõ minus conſciẽtiæ
oium recognoſcẽt in tẽplis adulteria cõponi, ĩter aras lenocinia tractari: in ipſis ple
runq; æditiuoꝝ & ſacerdotũ tabernaculis, ſub iiſdem uittis & apicibus & purpure
is thure flagrãte libidinẽ expungi: neſcio ne plus de uobis dii ur̃i: q̃ de xp̃ianis que
rantur. certe ſacrilegi de ur̃is ſemper appræhendũtur: xp̃iani tẽpla nec interdiu no
runt, ſpoliarẽt forſitã ea & ipſi, ſi & ipſi ea adorarẽt. Q uid ergo colũt, qui talia non
colunt. Iam qdem intelligi ſubiacet ueritatis eẽ cultores: q̇ mendacii non ſint. Nec
errare amplius in eo, in quo erraſſe ſe recognoſcẽdo ceſſauerint hoc prius capite,
& omnem hinc ſacr̃i noſtri ordinẽ haurite: repercuſſis tamẽ opinionibus falſis.

¶ De capite aſinino & cæteris inſignibus: quorum cultura chriſtianis
obiiciebatur. Cap. XV

NAm quidam ſomniaſtis caput aſininũ eẽ deũ nr̃um. hanc Cornelius
Tacitus ſuſpitionẽ eiuſmodi ĩſeruit. Is enĩ in qnto hiſtoriarũ ſuarũ
bellũ iudaicũ exorſus ab origine gentis ẽt de ipſa tã origine q̃ de no
mine & religiõe gẽtis: q̃ uoluit argumẽtatus. Iudæos refert ægypto
expeditos ſiue ut putauit extorres uaſtis arabiæ in locis aquarũ egen
tiſſimos cũ ſiti macerarent: onagris: q̃ forte de paſtu potũ petituri æſtimabãtur in
dicibus fontibus uſos: ob eã gr̃am cõſimilis beſtiæ effigiem cõſecraſſe. Atq; ita in
de opinor p̄ſumptũ nos quoq;, ut iudaicæ religionis ꝓpinquos, eidem ſimulachro
initiari. At enĩ idẽ Cornelius Tacitus, ſane ille mẽdaciorum loquaciſſimus in eadẽ
hiſtoria refert Gn. Põpeiũ cũ Hieruſalem cœpiſſet ꝓpterea q̄ tẽplũ adiſſet ſpecu
landis iudaicæ religionis arcanis, nullũ illic repperiſſe ſimulachrũ, & utiq; ſi id co
lebatur quod aliqua effigie repræſentabatur, nuſq̃ magis q̃ in ſacrario ſuo exhibe
retur eo magis: quia nec uerebãtur extraneos arbitros: q̃uã q̃ uana cultura. Solis. n.

ſacerdotibus adire licitum & conſpectus cæterorum uelo oppanſo interdicebatur. Vos tamen non negabitis, & iumenta omnia, & coctos canterios cum ſua hippona coli a uobis. Hoc forſitan improbandum: quod intra cultores omnium pecudum beſtiarumque aſinarii tantum ſumus. Sed & qui crucis nos religioſos putat, cõſecraneus noſter erit, cum lignum aliquod ꝓpitiatur, uiderit habitus cum materiæ qualitas eadẽ ſit: uiderit forma: dum id ipſum dei corpus ſit: & tamẽ quanto diſtinguitur a crucis ſtipite Pallas attica? & Ceres farrea quæ ſine effigie rudi palo & informi ligno ꝓſtat? Pars crucis eſt omne robur, quod erecta ſtatione defigitur, nos ſic forte integrum & totum deo colimus. Diximus originem deorum ueſtrorũ a plauſtris de cruce induci. Sed & uictorias adoratis, cum in tropheis cruces inteſtina ſint trophæorum: religio Romanorum tota caſtrenſis ſigna ueneratur, ſigna iurat: omnibus diis præponit omnes illi imaginum ſuggeſtus inſignes monilia crucium ſunt. Sypara illa uexillorũ & Labarorum ſtolæ crucium ſunt laudo diligẽtiã, noluiſtis nudas & incultas cruces conſecrare. Alii plane humanius & uериſimilius ſolẽ credũt deũ nr̃m. Ad perſas ſi forte deputabimur, licet ſolem nõ in linteo depictum adoremus, habentes ipſum ubique in ſuo clypeo, denique inde ſuſpicio: quod innotuerit nos ad orientis regionẽ precari. Sed & plerique ur̃m affectatione aliqñ & cæleſtia adorandi ad ſolis ortũ labia uibratis: æque ſi diẽ ſolis lætitiæ indulgemus: alia longe rõne q̃ religiõe ſolis: ſecũdo loco ab eis ſumus qui diẽ Saturni ocio & uictui decernunt exorbitantes & ipſi a iudaico more: quẽ ignorant. Sed noua iam dei nr̃i in iſta ciuitate ꝓxime editio publicata eſt. Ex quo quidã in fruſtrandis beſtiis mercenarius noxius picturã propoſuit cũ eiuſmodi inſcriptione deus xp̃ianorũ onoнychitis: erat auribus aſininis, altero pede ungulatus: librum geſtatis & togatus. Riſimus & nomen & formã, ſed illi debebant adorare ſtatim biforme numẽ quia, & canino & leonino capite cõmixtos: & de capro & de ariete cornutos, & a lũbis hircos: & a cruribus ſerpentes, & planta uel tergo alites deos receperunt. Hæc ex abundanti ne quid rumoris in repercuſſum, quaſi de conſcientia, præteriſſemus quæ omnia conuerſi iam ad demonſtrationem religionis noſtræ repurgabimus.

De deo quem xp̃iani colunt. Cap. XVI.

QVod colimus & nos deus unus ẽ qui totã molẽ iſtam cũ omni iſtrumento elemẽtorum corporum ſpirituũ, uerbo, quo iuſſit, rõne, qua diſpoſuit: uirtute, qua potuit, de nihilo expreſſit in ornamẽtum maieſtatis ſuæ: unde & græci nomen mũdo coſmon accomodauerunt: inuiſibilis eſt, & ſi uideatur incõpræhenſibilis, & ſi per grãm repræſentetur in æſtimabilis & ſi humanis ſenſibus æſtimetur. Ideo uerus & tãtus ẽ. Cæterũ quod uideri cõiter: quod cõpræhendi: qđ æſtimari poteſt, minus eſt & oculis, qbus occupatur, & manibus: quibus cõtaminatur & ſenſibus, quibus inuenitur, qđ uero immenſum eſt: ſoli ſibi notum eſt: hoc quod eſt deum æſtimari facit: dum æſtimari non capit: ita enim uis magnitudinis: & notum hominibus obiecit, & ignotum & hæc eſt ſumma delicti nolentiũ recognoſcere, quẽ ignorare non poſſunt. uultis ex operibus ipſius tot ac talibus, quibus continemur, quibus ſuſtinemur: q̃bus oblectamur, etiam qbus exterremur: uultis ex animæ ipſius teſtimonio com-

probemus, quæ licet carcere corporis preſſa, licet inſtitutionibus prauis circūſcripta, licet libidinibus & concupiſcentiis euigorata: licet falſis diis exancillata: cum tamen reſipiſcit, ut ex crapula ut ex ſomno: ut ex aliqua ualetudine: & ſanitatē ſuā patitur, deum nominat ſolū, quia proprie uerus hic unus deus bonus & magnus & quod deus dederit omnium uox eſt. Iudices quoq; cum teſtatur, illum deus uidet: & deo cōmendo: & deus mihi reddet. O teſtimonium animæ naturaliter chriſtianæ: deniq; pronuntians hæc non ad capitolium, ſed ad cœlum reſpicit. Nouit enim ſedem dei uiui ab illo: & inde deſcendit ſed quo plenius & impreſſius tam ipſum: q̄ diſpoſitiones eius & uoluntates aditemus inſtrumentum adiecit litteraturæ: ſi quid uelit de deo inquirere, & inquiſito inuenire: & inuento credere: & credito deſeruire: uiros enim iuſticiæ innocentia dignos deum noſſe: & oñdere a primordio in ſeculū emiſit ſpiritum diuino mūdatos, quo p̄dicarēt deū unicū eſſe: qui uniuerſa condiderit: qui hoīem de humo iſtruxerit. Hic enī eſt uerus Prometheus: q̄ ſeculū certis tpoꝝ diſpoſitionibus & exitibus ordinauit, exinde q̄ ſigna maieſtatis ſuæ indicātis ediderit p ibres: p ignes, quas demerēdo ſibi diſciplinas determinauerit. q̄ ignoratis & deſertis, ſed obſeruātibus his p̄mia deſtinarit, & q ꝓducto æuo iſto iudicaturus ſit ſuos cultores ī uitæ æternæ retributionē ꝓfāos in ignē æq̄ ppetē ſuſcitatis oībus ab initio defunctis & reformatis & recenſitis ad utriuſq; meriti diſpūctionē: hæc & nos riſimus aliqñ: de uris fuimus: fiunt nō naſcūtur chriſtiani.

De prophetis. Cap. XVII.

QVos diximus prædicatores, prophetæ de officio prophetandi uocāur: uoces eorum itemq; uirtutes: quas ad finem diuinitatis edebant in theſauris litterarum manent nec iſtæ latent. Ptolemæorum erudiſſimus, quem Philadelphum ſupernominant: & omnis litteraturæ ſagaciſſimus cū ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum (ut opinor) æmularetē: inter cætera memoriaꝝ, q̄bus aut uetuſtas: aut curioſitas aliqua ad famā patrocinabatur, ex ſuggeſtu Demetrii phalerei grammaticorum tunc probatiſſimi, cui præfecturam mandauerat, libros a iudæis quoq; poſtulauit proprias atq; uernaculas litteras, quas ſoli habebāt: ex ipſis.n.& ad ipſos ſemp ꝓphetæ porauerant, ſcilicet ad domeſticam dei gentē ex patrū gratia hebræi retro qui nūc iudæi.

De ſcripturis dominicis. Cap. XVIII.

IGitur & litteræ hebrææ & eloquium. Sed ne noticia uacaret: hoc quoq; Ptolemæo a iudæis ſubſcriptum eſt ſeptuaginta & duobus interpretibus īdultis, quos Menedemus quoq; philoſophus prouinciæ iudææ de ſententiæ cōmunione ſuſpexit: affirmauit hæc uobis ēt Ariſtæas ita in græcum ſtilum ex aperto monumento reliquit. hodie apud Serapæum Ptolemæi bibliothecæ cum ipſis hæbraicis litteris exhibētur. Sed & iudæi palam lectitant: uectigalis libertas uulgo aditur Sabbatis omnibus: qui audierit, inueniet deum. qui etiam ſtuduerit intelligere, cogetur & credere, primam inſtrumentis iſtis auctoritatem ſumma antiquitas uendicat, apud uos quoq; religionis eſt inſtar: fidem de temporibus aſſerere: omnes itaq; ſubſtātias: omneſq; materias origines ordines uenas ueterani cuiuſq;

ſtili

ſtili noſtri gentes etiam pleraſq; & urbes inſignes hiſtoriarum, & cauſas memoriarum, ipſas deniq; effigies litterarum indices cuſtodeſq; rerum, & puto adhuc minus dicimus ipſos inquam deos ueſtros, ipſa templa & oracula & ſacra: unius interim prophetæ ſcrinium ſeculis uincit, in quo uidetur theſaurus collocatus toti us iudaici ſacramenti, & inde etiam noſtri.

¶ De Moyſe propheta. Cap. XIX.

SIquidem audiſtis interim Moyſem argiuo inacho parē ætate octingētis pene annis ante. V.C. Centū ſeptuaginta danaū ipſum apud uos uetuſtiſſimū pcēit: mille circiter cladē Priami antecedit: poſſem ēt dicere quingētis amplius & Homerū: habens quos ſequar. cæteri quoq; prophetæ & ſi Moyſi poſthumant: extremiſſimi tñ eorum non retroſiores reprehēdunt primoribus ueſtris ſapiētibus legiferis & hiſtoricis.

¶ De ſtatu temporum. Cap. XX

HÆc quibus ordinibus probari poſſint: non tā difficile eſt nobis exponere: q̄ enorme & arduum. Sed interim longū multis inſtris cum digitoꝝ ſupputariis geſticulis aſſidendū eſt. Reſeranda antiquiſſimarum etiā gentiū archiua ægyptioꝝ chaldeoꝝ phœnicū: aduocādi eorum municipes, per quos notitia ſubminiſtrata ē: aliqui Manethon ægyptius: & Beroſus chaldæus, ſed & Hieronymus phœnix tyri rex: Sectatores quoq; eorum Mendeſius. Ptolemæus & Menander Epheſius & Demetrius Phalereus: & rex Iuba, & Appion, & Thallus: & qui iſtos aut probat aut reuincit: Iudæus Ioſephus antiquitatum iudaicarum uernaculus uindex, græcorum etiam cēſuales conferendi, & q̄ q̄n ſint geſta, ut concathenationes temporū aperiantur, per q̄ luceāt annalium numeri, peregrinandum eſt in hiſtorias & lr̄as orbis & tñ quaſi partem iā ꝓbationis itulimus: cū per q̄ probari poſſint aſperſimus: ueꝝ differre p̄ſtat, ne uel minus pſequamur feſtinādo, uel diutius euagemur pſequēdo: plus iam offerimus pro iſta dilatione, maieſtatē ſcripturarū, ſi non uetuſtate diuinas probamus ſi dubitatur antiquitas: ne hoc tardius aut aliunde diſcendū: corā ſunt quæ docebunt: mundus & ſeculū & exitus: q̄cq̄d agitur p̄nunciabatur: quicquid uidetur audiebatur: qđ terræ uorāt urbes: quod inſulas maria fraudāt, quod externa atq; interna bella dilaniant, quod regnis regna compulſant, quod fames & lues & locales q̄q; clades. & frequētiū plærunq; mōtiū uaſtant, quod humiles ſublimitate, ſublimes humilitate mutantur: qđ iuſticia rareſcit & iniqtas increbreſcit, Bonaꝝ olum diſciplinarū cura torpeſcit: qđ etiā officia tpoꝝ & elementoꝝ munia exorbitantur: quod & monſtris & portentis naturaliū forma turbatur: puidenter ſcripta ſunt dū patimur legūtur: dum recognoſcimus probantur, idoneum opinor teſtimonium diuinitatis ueritatē diuinationis. Hinc igitur apud nos futurorū quoq; fides tuta eſt iam ſcilicet probatorum: quia cum illis quæ quotidie probantur prædicebantur, eædē uoces ſonant, eædem litteræ notant: idem ſpiritus pulſat, unū tempus eſt diuinationi futura præfari apud homines, ſi forte diſtinguitur dum expungitur: dū ex futuro præſens: de hinc ex præſenti præteritum deputatur. Quid delinquimus oro uos futura quoq; credentes qui iam dicimus illis per duos gradus credere.

¶ De chriſto & quid chriſtiani differant ab hebræis Cap. XXI.

SEd qm̄ edidimus antiquiſſimis iudæoꝝ inſtrumentis ſectam iſtā eſſe ſuffultam: quā aliquādo nouellam, ut Tiberii tpibus plæriq; ſciunt profitētibus nobis quoq; fortaſſe an hoc noie de ſtatu eius retractetur quaſi ſub umbraculo inſigniſſimæ religionis certæ licitæ aliquid ꝓpriæ p̄ſumptionis abſcōdat, uel quia præter ætatem neq; deuictus exceptionibus: neq; de ſolēnitatibus dieꝝ, neq; de ipſo ſignaculo corporis: neq; de conſortio nominis cū iudæis agimus, qd̄ utiq; oporteret ſi eidē deo mancíparemur. Sed ut uulgus iā ſcit xp̄m ut aliquem hoium qualem iudæi iudicauerūt. quo faciliꝰ quis nos hominis cultores exiſtimauerint: ueꝝ neq; de xp̄o erubeſcimus, cum ſub nomine eius deputari & damnari iuuat, neq; de deo aliquid præſumimus aliter. Neceſſe ē igitur pauca de chriſto, ut de deo totū. Iudæis erat apud deum gr̄a, ubi & inſignis iuſtitia: & fides originalium auctoꝝ unde illis & generis magnitudo & regni ſublimitas floruit: & tanta fœlicitas: ut de dei uocibus quibus edocebātur de promerendo deo: & non offendendo p̄monerentur. Sed quanta deliquerint fiducia patrum inflati ad declinandū deriuantes a diſciplina in ꝓphanū modū, & ſi ipſi nō confiterētur: probaret exitus hodiernus ipſoꝝ: diſperſi palabūdi: & cœli & ſoli ſui extorres uagātur per orbem ſine homine ſine deo rege, quibus nec aduenarū iure terram p̄riam ſaltē ueſtigio ſalutare conceditur, cū hæc illis ſanctæ uoces præminarentur, eadē ſemper oēs ingerebant fore, uti ſub extimis curriculis ſeculi: ex oī iam gente & populo & loco cultores ſibi allegeret deus multo fideliores in quos gr̄am transferret pleniorē quidem ob diſciplinæ auctoris capacitatē uenit. igitur qui ad reformandā & illuminandā eam uenturus a deo p̄nunciabatur Chriſtus ille filius dei. Huius igitur gr̄æ diſciplinæq; arbiter & magiſter illuminator atq; deductor gn̄is hūani filius dei annūciabatur, nō quidē ita genitus: ut erubeſcat in filii nomine: aut de patris ſemine non de ſororis incæſto, nec de ſtupro filiæ aut coniugis alienæ deū patrē paſſus eſt: ſquamatū aut cornuū aut plumatū amatorē in auro cōuerſum, Danaæ Iouis iſta ſunt numini ueſtri. Cæterum dei filius nullā de impudicitia habet mr̄em etiam quā uidetur habere nupſerat: ſed prius ſubſtātiam ediſſeram, & iā natiuitatis qualitas intelligitur, iam ediximus deū uniuerſitatem hanc mundi uerbo & rōne & uirtute molitum. Apud ueſtros quoq; ſapiētes λόγον: ideſt ſermonē atq; rōnem conſtat artificē uideri uniuerſitatis. Hunc. n. zenō determinat factitatorē q cuncta in diſpoſitōe formauerit eundē & factū uocari & deū & aīum Iouis & neceſſitatē oium rerū. Hæc Cleanthes in ſpiritu cōgerit, quē ꝑmeatorem uniuerſitatis affirmat. Et nos etiā ſermoni atq; rōni: Itēq; uirtuti ꝑ quæ oia molitum deum ediximus, ꝓpriam ſubſtantiam ſpiritus īſcribimus, cui & ſermo inſit prænunciāti, & ratio adſit diſponenti, & uirtus præſit ꝑficienti. Hunc ex deo prolatū didicimus, & ꝓlatione generatū: & iccirco filium: & deum dictum ex unitate ſubſtātiæ. Nam & deus ſpūs etiā cū radius ex ſole porrigit̄: portio ex ſūma. Sed ſol erit in radio: quia ſolis eſt radius: nec ſeparatur ſubſtātia, ſed extēdit̄. Ita de ſpiritu ſpūs, & de Deo Deus. Vt lumen de lumine accenſum manetītegra & indeffecta materiæ matrix, & ſi ꝓplures inde traduces qualitatū mutueris, ita & qd̄

de deo

de deo perfectum eſt. Deus eſt & dei filius: & unus ambo. Ita de ſpiritu ſpiritus: & de deo deus modulo alternum numerum gradu non ſtatu fecit, & a matrice non receſſit: ſed exceſſit. Iſte igiẽ dei radius, ut retro ſemp prædicabaẽ, delapſus in uirginẽ quãdã & in utero eius caro figuratus naſcitur homo deo mixtus, caro ſpiritu inſtructa nutritur, adoleſcit, affatur, docet, operatur, & chriſtus eſt. Recipite iterim hanc fabulam, ſimilis eſt ueſtris dum oſtendimus quõ chriſtus probetur: & q penes nos eiuſmodi fabulas æmulas ad deſtructionẽ ueritatis iſtiuſmodi pminiſtrauerint. Sciebãt & iudæi uẽturum eſſe chriſtum. ſ. quibus prophetæ loquebãtur. nã & nunc aduentum eius expectant, nec alia magis inter nos & illos compulſatio ẽ: q̃ q iam ueniſſe non credunt. Duobus. n. aduentibus eius ſignificatis, primo qui iã expunctus eſt in humilitate conditionis humanæ. Secundo qui cõcludendo ſeculo imminet in ſublimitate diuinitatis exertæ. Primum nõ intelligendo. Secundum quem manifeſtius prædicatum ſperant unum exiſtimauerunt, nec enim intelligerent priſtinum crediturí ſi intellexiſſent, & conſequuturi ſaltem ſi credidiſſent, meritum fuit delictum eorum. Ipſi legunt ita ſcriptum mulctatos ſe ſapientia, & intelligentia, & oculorum, & aurium fruge. Quem igitur ſolum hominem modo præſumpſerant de humilitate, ſequebatur uti magnũ æſtimarent de poteſtate cũ illo uerbo dæmõia de hominibus excuteret: cæcos illuminaret: leproſos purgaret paraliticos reſtringeret, mortuos deniq uerbo redderet uitæ, elementa ipſa famularent, compeſcens procellas, & freta ingrediens, oſtendens ſeſe uerbum dei: ideſt λόγον: illud primordiale primogenitum uirtute & ratione comitatum, & ſpiritu inſtructum eundem qui uerbo oĩa & faceret & feciſſet. Ad doctrinam uero eius quia reuincebãtur magiſtri primoreſq iudæorũ ita exaſperabãtur, maxime q ad eũ ingens multitudo deflecteret, ut poſtremo oblatũ põtio Pilato ſyriã tũc ex pte romana pcurãti uiolentia ſuffragiorũ in crucẽ ieſum dedi ſibi extorſerint. prædixerat & ipſe ita facturos parũ ſi nõ & pphetæ retro ẽt: tñ ſuffixus multa mortis illius ppria oſtẽdit inſignia. Nã ſpũm cũ uerbo ſponte demiſit pueto carnificis officio. Eodem momẽto dies mediũ orbẽ ſignãte ſole ſubducta eſt. Deliquium utiq putauerũt, q id quoq ſuper chriſto prædicatũ nõ ſcietũt: & tñ eũ mũdi caſum relatũ i archiuis ueſtris habetis. tunc iudæi detractũ & ſepulchro conditũ magna etiã militari manu cuſtodiæ diligentia circũſederunt, ne qa prædixerat tertia die reſurrecturũ ſe a morte, Diſcipuli furto amoliti cadauer fallerẽt ſuſpectos. Sed ecce die tertia cõcuſſa repente terra, & mole reuoluta, quæ obſtruxerat ſepulchrum, & cuſtodia pauore diſiecta, nullis apparẽtibus diſcipulis nihil in ſepulchro reptum eſt, præter q̃ exuuiæ ſepulti: nihilominus tñ primores quorũ itererat, & ſcelus diuulgare: & populũ uectigalẽ, & famularẽ ſibi a fide reuocare: ſurrep tũ a diſcipulis iactitauerunt. nã nec ille ſe in uulgus eduxit ne impii errore liberarẽtur, ut & fides non mediocri pmio deſtinata difficultate cõſtaret. Cũ diſcipulis autẽ qbuſdã apud galileã iudeæ regionem ad. xl. dies egit, docẽs eos quæ docerẽt, dehĩc ordinatis eis ad officiũ pdicãdi per orbẽ circũfuſa nube i cœlũ eſt receptus, multo melius q̃ apud uos aſſeuerare de Romulo pculi ſolent. ea oĩa ſuper xpo Pilatus & ipſe iam pro ſua cõſcientia chriſtianus Cæſari tũc Tiberio nũciauit. Sed & cæſares credidiſſent ſuper xpo:

ſi aut cæſares non eſſent ſeculo neceſſarii, aut ſi & chriſtiani potuiſſent eē cæſares.
Diſcipuli quoq; diffuſi per orbem ex præcepto magiſtri dei paruerunt, qui & ipſi
a iudæis inſequentibus multa perpeſſi, utiq; pro fiducia ueritatis libenter. Romæ
poſtremo per Neronis ſæuitiā ſanguinē chriſtianū ſeminauerunt. Sed monſtraui
mus uobis idoneos teſtes chriſti ipſos illos quos narratis: multum eſt ſi eos adhibe
am, ut credatis chriſtianis, propter quos non creditis chriſtianis.

❡ De chriſto & deo omnipotente. Cap. XXII.

INterim hic eſt ordo noſtræ inſtitutionis hunc edidimus & ſectæ &
nominis cenſum cū ſuo auctore, nemo iam infamiā incutiat, nemo
aliud exiſtimet: qa nec fas ē ulli de ſua religiōe mētiri. ex eo. n. qđ aliđ
a ſe coli dicit q̄ colit negat quod colit: & culturā & honorē in alterū
trāſfert & trāſferēdo iā nō colit: qđ negauit. dicimus & palā dicimus
& uobis torquētibus lacerati & cruēti uociferamur. Deū colim9 p xp̄m illū hoīem,
putate per eū & in eo ſe cognoſci uult deus & coli ut iudæis rñdeamus & ipſi deū
per hominem moyſem colere didicerunt: ut græcis occurrā: Orpheus pieriæ mu-
ſeus athenis Melipus argis Trophonius bœotiæ initiatiōibus homines obligaue
rūt: ut ad uos quoq; dña ores gētiū aſpiciā: hō fuit Pōpilius Nūa q romāos opero-
ſiſſimis ſuꝑſtitiōibus onerauit, licuerit & xp̄o cōmētari diuinitatē rē ꝓpriā, nō qa
rupices & adhuc feros hoīes multitudini tot numinū demēdoꝝ, attonitos efficiēdo
ad hūanitatē tēperaret qđ Numa: Sed q iā expolitos, & ipſa urbanitate deceptos
ī agnitionē ueritatis ocularet. Quærite ergo ſi uera ē iſta diuinitas chriſti. Si ea eſt
qua cognita qs reformet ad bonū, ſequit ut falſe renūciet: cōperta ī primis illa oī
rōne, quæ delitefcens ſub noībus & imaginibus mortuoꝝ qbuſdā ſignis & miracu
lis & oraculis fidē diuinitatis operat, atq; adeo dicimus eē ſubſtantias q̄ſdā ſpirita
les, nec nouū eſt nomen. Sciunt dæmones philoſophi Socrate ipſo ad dæmonii ar-
bitri ū expectāte. Quidni cū & ipſi dæmoniū adheſiſſe a pueritia dicatur, dehor-
tato plane a bono. oēs ſciunt poetæ, ēt uulgus idoctū in uſum maledictis frequen-
tant Sathanā principē huius mali generis, proinde de propria conſcientia animæ:
eadē ex ſacramēti uoce pronunciat. Angelos quoq; etiā Plato non negauit, utriuſq;
noīs teſtes eē, uel magos aſſerūt. Sed qūo de angelis quibuſdā ſua ſpōte corruptis
corruptior gens dæmonū euaſerit dānata a deo cū generis auctoribus, & cum eo
quē diximus principe apud litteras ſanctas ordine cognoſcitur. Nūc de operatiōe
eorū ſatis erit exponere. opatio eorū eſt hoīs euerſio, ſic malicia ſpiritalis a primor-
dio auſpicata ē in hoīs exitiū. Itaq; corporibus qdē & ualitudines īfligūt: & aliquos
caſus acerbos aīæ uero repētinos & extraordiarios ꝑ uim exceſſus, ſuppetit illis ad
utrāq; ſubſtātiā hoīs alēdā ſubtilitas & tēuitas ſua multū ſpiritalibus uiribus, licet
& inuiſibiles & inſenſibiles ī affectu potius q̄ in actu ſuo appareāt, ſi poma ſi fru-
ges neſcio qđ aurę latēs uitiū in flore præcipitat, in germine exanimat, ī pubertate
cōuulnerat, ac ſi cæca rōne tētatus aer pęſtilētes hauſtus ſuos effundit. eadē igr̄ ob-
ſcuritate cōtagionis aſpiratio dæmonū & angeloꝝ mētis quoq; corruptelas agit fu
roribus & amētiis fœdis, ac ſæuis libidinibus cū erroribus uariis: quoꝝ iſte potiſſi
mus q eos iſtos captis & circūſcriptis hoīm mētib9 cōedat, ut & ſibi pabula ꝓpria

nidoris

nidoris: & ſanguinis procuret ſimulachris imaginibus oblata, & quæ illi accura
tior paſcua eſt, qua hominem e cogitatu ueræ diuinitatis auertat præſtigiis falſis,
quas & ipſas quō operetur, expediam. Omnis ſpiritus ales eſt. Hoc angeli & Dæ
mones. Igitur momento ubiq; ſunt. Totus orbis illis locus unus eſt, quid ubi gera
tur tam facile ſciunt q̄ enunciāt uelocitas diuinitas creditur, quia ſubſtantia ignora
tur, ſic & auctores interdum uideri uolūt eorum quæ annūcianr, & ſunt plane ma-
lorū nōnunq̄ bonorum tamen nunq̄. diſpoſitiones etiam dei, & nūc prophetis cō-
cionantibus excerpunt, & nunc lectionibus reſonātibus carpunt. Ita & hinc ſumē
tes quaſdā temporum ſortes emulantur diuinitatem dum furantur diuinationem.
In oraculis autem quo ingenio ambiguitates tēperēt in euentus: ſciūt Crœſi, ſciūt
pyrrhi: cæterum teſtudinē decoqui cū carnibus pecudis Pythius eo modo renun-
ciauit, quo ſupra diximus, momēto apud Lydiam fuerat habens de incolatu aeris
& de uicinia ſiderum & de cōmertio nubium cæleſtes ſapere paraturas, ut & plu-
uias q̄s iā ſentiūt repromittār: benefici plane & circa curas ualitudinū, lædūt.n. pri
mo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculū noua ſiue cōtraria, poſtq̄ deſinunt læ
dere & curaſſe creduntur. Quid ergo de cæteris igeniis uel ēt uiribus fallaciæ ſpiri
talis ediſſerā? Phātaſmata Caſtorū & aquā cribro geſtatā & nauē cingulo ꝑmotā,
& barbā tactu irrufatā, & ut numia lapides crederētur, & deus uerus nō q̄rerec.

¶ De phantaſmatibus magicæ & dæmoniis Cap. XXIII

PORRO ſi & magi phantaſmata edūt, etiam defunctorum inclamant
animas. Si pueros in eloquium oraculi eliciunt. Si multa miracula
circulatoriis præſtigiis ludunt. Si & ſomnia immittunt: habentes
ſemel inuitatorum angelorum & dæmonum, aſſiſtentem ſibi po-
teſtatem: per quos & capræ & menſæ diuinare conſueuerunt, quā
to magis ea poteſtas de ſuo arbitrio, & pro ſuo negocio ſtudeat totis uiribus ope-
rari quod alienæ præſtant negociationi, aut ſi eadem & angeli & dæmones operā-
tur, quæ & dii ueſtri: ubi eſt ergo præcellentia diuinitatis, quam utiq; ſuperiorem
omni poteſtate credendū eſt. non ergo dignius præſumetur ipſos eſſe, qui ſe deos
faciant, cum eadem edant: quæ faciant deos credi, quam pares angelis & dæmoni-
bus: deos eſſe. locorum differentia diſtinguitur (opinor) ut a templis deos exiſtime-
tis, quos alibi deos non dicitis, ut aliter dementare uideatur, qui ſacras turres per-
uolat, aliter qui tecta uiciniæ tranſilit: & alia uis pronuncietur in eo qui genitalia
uel lacertos, alia qui ſibi gulam proſecar, cum par exitus furoris & una rō eſt inue-
ſtigationis. Sed hactenus uerba: iam hinc demonſtratio rei ipſius, qua oſtende-
mus unam eſſe utriuſq; nominis qualitatē, edatur hic aliq̄s ſub tribūalibus ueſtris
quem dæmone angi cōſtet: iuſſus a quolibet chriſtiano loqui ſpiritus ille tam ſe dæ
monē cōfitebitur de uero, q̄ alibi deū de falſo. Æque producatur aliquis ex his qui
de deo pari exiſtimatur, quis aeris maleficū numē de nidore cōcipiūt qui ructādo
curāt, q anhelādo ꝑfantur. Iſta ipā uox cæleſtis pluuiarū pollicitatrix. Iſte ipſe Æ
ſculapius medicinarū demōſtrator: alia de morituris ſocordio & denatio, & Aſcle
piodoto ſūminiſtrat, niſi ſe dæmōes cōfeſſi fuerir chriſtiano mētiri, nō audētes ibi
dē illius chriſtiani ꝓcaciſſimi ſanguinē fundite: qd iſto ope manifeſtius? quid hac

probatione fidelius? ſimplicitas ueritatis in medio eſt, uirtus illi ſua aſſiſtit, nihil ſu
ſpicari licebit magia, aut aliqua eiuſmodi fallacia fieri dictis non ſtetis, ſi oculi ue-
ſtri & aures præmiſerint uobis, quid autẽ inniti põt aduerſus id quod oſtendit̃ nu
da ſinceritate? ſi altera parte uere dei ſunt, cur ſeſe dæmonia mẽtiũtur, an ut nobis
obſequantur? Iam ergo ſubiecta chriſtianis diuinitas ueſtra. nec diuinitas deputã
da eſt, quæ ſubdita eſt homini: & ſi quid ad decus facit æmulis ſuis, ſi altera parte
dæmones ſunt uel angeli: cur ſe alibi pro diis agere reſpondẽt? Nam ſicut illi qui
dii habẽtur dęmones ſe dicere noluiſſent: ſi uero dii eſſent. ſ. ne de maieſtate ſe de
ponerent. Ita & iſti quos directo dæmones noſtis nõ auderẽt alibi pro diis agere. ſi
aliqui oĩno dii eſſent: quoꝝ nominibus utuntur. uererentur. n. abuti maieſtate ſupe
riore ſine dubio & timẽdorum. ideo nulla eſt diuinitas iſta quã tenetis. qa ſi eẽt ne
q; a dæmoniis affectaret̃ in cõfeſſione: neq; a diis negaretur. cũ ergo utraq; pars cõ
currit in cõfeſſionẽ deos eſſe negans, agnoſcite unum genus eſſe. i. dæmonas. ueꝝ
utrobiq; iam deos q̃rite. quos cum præſumpſeratis dæmonas eẽ cognoſcitis. eadẽ
uero opera noſtra ab eiſdem diis ueſtris nõ tantum hoc detegẽtibus: q; neq; ipſi dii
ſint: neq; ulli alii, etiam illud in continenti agnoſcitis quid ſit uere deus, & an ille: &
an unicus quem chriſtiani profitemur. & an ita credendus colenduſq;. ut fides ut
diſciplĩa diſpoſita eſt chriſtianorũ. Dicent ibidem & quis ille chriſtus cum ſua fa-
bula? Si homo communis conditionis? ſi magus? ſi poſt mortẽ de ſepulchro a di-
ſcipulis ſurreptus? Si nunc deniq; penes iferos? ſi nõ in cœlis potius? & inde uẽtu-
rus cũ totius mũdi motu cũ horrore orbis? cũ plãctu oĩum, nõ chriſtiãorũ? ut dei
uirtus: & dei ſpiritus. & ſermo. & ſapientia. & ratio. & dei filius. quod cũ ridetis, ri-
deant & illi uobiſcum: negent chriſtum oẽm ab æuo aĩam reſtituto corpore iudica
turũ. Dicant hoc pro tribunali ſi forte Minoen & Radamanthum ſecundũ cõſen-
ſum Platonis & poetarũ hoc eſſe ſortitos, ſuæ ſaltem ignominiæ & damnationis
notam refutent. Renunciant ſe immũdos ſpiritus eſſe, quod uel ex pabulis eorum
ſanguine & fumo, & putidis rogis pecorũ, & impuratiſſimis linguis ipſorũ uatũ
intelligi debuit. Renuant ob maliciam prædãnatos ſe in eundem iudicii diem cum
omnibus cultoribus & operationibus ſuis. At qui omnis hæc noſtra in illos domi-
natio & poteſtas dominatione chriſti ualet, & de cõmemoratione eorũ q̃ ſibi a deo
per arbitrum chriſtum imminentia expectant, chriſtum timentes in deo & deũ
in chriſto ſubiiciuntur ſeruis dei & chriſti: ita de contactu deq; afflatu noſtro cõtẽ-
platione & repræſentatione ignis illius correpti etiam de corporibus noſtro impe-
rio excedunt inuiti, & dolentes, & uobis p̄ſentibus erubeſcentes, credite illis quũ
de ſe loquũtur, qui mentientibus creditis, nemo ad ſuum dedecus mentitur, quin
potius ad honorem, magis fides prona eſt aduerſus ſemetipſos confitentes, q̃ pro
ſemetipſis negantes. Hæc deniq; teſtimonia deorum ueſtrorum chriſtianos face-
re conſueuerunt, quia plurimum illis credẽdo in chriſto domino credimus. Ipſi lit-
terarum noſtrarum fidem accendunt Ipſi ſpei noſtræ fiduciam ædificãt, colitis il
los quos ſcitis eſſe de ſanguine chriſtianorũ: Nollent itaq; uos tam fructuoſos tã
officioſos ſibi admittere, uel ne a uobis quãdoq; chriſtiãis fugẽtur, ſi illis ſub chri
ſtiano uolẽte uobis ueritatẽ probare, mẽtiri liceret, omnis iſta cõfeſſio illoꝝ: qua ſe
deos

deos negant eſſe,quacq; non alium deum reſpondent præter unum cui nos manci
pamur:ſatis idonea eſt ad depllendum crimen læſæ maxime romanæ religionis. Si
enim non ſunt dei procerto:nec religio procerto eſt:ſi religio non eſt:nec procerto
rei ſumus læſæ religionis. At econtrario in uos exprobatio reſultauit:qui menda-
cium colentes ueram religionem ueri dei nõ mõ negligẽdo, quin iſup expugnãdo
deum uerum committis crimen ueræ irreligioſitatis. Nã ur conſtaret illos deos eſ-
ſe: nonne conceditis de æſtimatione communi aliquem eſſe ſublimiorem & po-
tentiorem uelut principem mundi perfectæ peritiæ & maieſtatis:nam & ſic plærique
diſponunt diuinitatem ut imperium ſummæ dominationis eſſe penes unum, offi-
cia eius penes multos uelint, ut Plato Iouem magnum in cœlo comitatum exercitu
deſcribit deorum pariter & dæmonum. Itaq; oportere & procurantes & præfe-
ctos & præſides pariter ſuſcipi, & tamen quod facinus admittit, qui magis ad
Cæſarem promerendum & operam & ſpem ſuam transfert, nec appellatiõem dei
ita ut imperatoris in aliquem principem confitetur cum capitale eſſe iudicet alium
præter Cæſarem & dicere & audire: colat alius deum, alius Iouem, alius ad cœlum
ſupplices manus tendat, alius ad arã fidei manus:alius ſi hoc putatis nubes nume
ret orãs, alius lacũaria: alius ſuam animam deo ſuo uoueat, alius hirci. Videte enĩ
ne & hoc ad irreligioſitatis eulogiũ cõcurrat adimere libertatẽ religionis & interdi
cere optionẽ diuinitatis, ut nõ liceat mihi colere quẽ uelim, ſed cogar colere quem
nolim. Nemo ſe ab inuito coli uellet, ne hõ qdẽ, atq; ideo & ægypiis permiſſa eſt
tam uanæ ſuperſtitionis poteſtas auibus & beſtiis cõſecrãdis, & capite dãnandi, q
aliquem huiuſmodi deũ occiderit. Vnicuiq; ẽt prouinciæ & ciuitati ſuus deus eſt:
ut Syriæ Aſcarte, ut Arabiæ Diaſares, ut Norico Tibilenus, ut Aphricæ cæle-
ſtus: ut Mauritaniæ Reguli ſui romanas ut opinor prouincias edidi, nec tamen ro-
manos dominos earũ, quia Romæ non magis coluntur, q̃ qui per ipſam quoq; ita
liam municipali conſecratione cenſentur: cruſtuminienſiũ Deluentinus, Narnien
ſium Viridianus: æſculanorũ Ancharia: Volſinienſium Nurſia, otriculanorũ Va-
lẽtia, Sutrinorum Norcia, Faliſeorũ in honore eſt pater curis: unde accepit cogno
men Iuno. ſed nos ſoli arcemur a religionis proprietate. Lædimus Romanos nec
romani habemur, quia non romanorum deum colimus, bene q; omnium deus ẽ,
cuius uelimus aut nolimus oẽs ſumus. Sed apud uos quod uis colere ius eſt ꝑter
deum uerum, quaſi non hic magnus omnium ſit deus: cuius omnes ſumus.

❡ De religione Romanorum. Cap. XXIIII.

SAtis mihi quidem uideor ꝓbaſſe de falſa & uera diuinitate, cum de-
monſtrauit quẽadmodum probatio cõſiſtat non modo diſputationi
bus nec argumentationibus, ſed ipſorum etiã teſtimoniis quos de-
os creditis, ut nihil iam ad hãc cãm ſit retractãdum. Quoniã tamẽ
romani nominis proprie mentio occurrit. non omittã congreſſionẽ,
quã ꝓuocat illa ꝑſumptio dicẽtiũ, romãos pro merito religioſitatis diligentiſſime
intantum ſublimitatis elatos ut orbem occuparint, & adeo deos eſſe, ut præter cæ-
teros floreant, qui illis officium præter cæteros faciant. ſ. iſta merces romanis a diis
pro gratia expẽſa eſt. Sterculus, & Mutunus & Laurentina ꝓuexit imperiũ: pere

q̄ fruſtra colunt,certe non poteſt fidei conuenire,ut religionis meritis excreuiſſe uideantur,qui ut ſugeſſimu s religionem,aut lædendo creuerunt:aut creſcendo læſerunt etiam illi quorum regna conflata ſunt in imperii romani ſummam:cum ea amitterent ſine religionibus non fuerunt.

¶ De regno dei Cap. XXVI.

VIdete igitur ne ille regna diſpẽſet , cuius eſt & orbis qui regnatur & homo ip ſe qui regnat,ne ille uices dominationum ipſis temporibus in ſeculo ordinauerit,qui ante omne tempus fuit:& ſeculum corpus temporũ fecit:ne ille ciuitates extollat aut deprimat ,ſub quo fuit aliquando ſine ciuitatibus genus hominum . Q uid erratis? prior eſt quibuſdam diis ſuis? Syluestris Roma:ante regnauit:q̄ tantum ambitum capitolii extrueretur.Regnauerunt & babylonii ante pontifices:& Medi ante.xv.uiros:& Ægyptii ante Salios:& Aſſyrii ante Lupcos & Amazones ante uirgines ueſtales.Poſtremo ſi Romanæ religiones regna præſtant nunq̄ retro iudæa regnaſſet deſpectrix cõium iſtarum diuinitatum : cuius & deum uictimis : & templum donis:& gentem fœderibus aliquandiu Romani honoraſtis : nunq̄ dominaturi eius ſi deo non deliquiſſet:ultimo in chriſtum . Satis hæc aduerſus intentionem læſæ diuinitatis:ꝙ nõ uideamur lædere eam quam oſtendimus non eſſe.

¶ De ſpiritu dæmoniaco. Cap. XXVII.

IGitur prouocati ad ſacrificandũ obſtruimus gradũ ꝑ fide cõſcientiæ uřæ:qua certi ſumus ad quos iſta pueniãt officia.ſub imaginum ꝓſtitutione & humanoꝝ nominum cõſecratione. Sed quidã demẽtiam exiſtimant:quod cũ poſſimus & ſacrificare in pñti & illæſi abire manẽte apud animũ ꝓpoſito:obſtinationẽ ſaluti p̃feramus . Datis.ſ.conſilium quo uobis abutamur, ſed agnoſcimus unde talia ſuggerantur,quis totum hoc agitẽt:& quomodo nunc aſtutia ſuadendi , nũc duricia ſæuiendi ad cõſtantiam noſtram deiiciendam operetur.Ille ſcilicet ſpiritus dæmoniacæ & angelicæ paraturæ:q noſter ob diuortiũ æmulus:& ob dei gratiam liuidus de mentibus ueſtris aduerſus nos præliatur,occulta inſpiratione modulatis & ſubornatis ad omnem quam in primordio exorſi ſumus,& iudicandi peruerſitatem & ſæuiendi iniquitatem . Nam licet ſubiecta ſit nobis tota uis dæmonum : & eiuſmodi ſpirituum,ut nequam tamen ſerui metui nonnunquam contumaciam miſcent , & lædere geſtiunt,quos alias uerentur:odium enim etiam timor ſpirat præterquam & deſperata conditio eorum ex prædamnatione ſolatium reputat fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora:& tamen apprehenſi ſubiguntur & conditioni ſuæ ſuccidunt , & quos de longinquo oppugnant de proximo obſecrant. Itaq; cum uice rebellantium ergaſtulorum ſiue carcerum uel metallorum : uel hoc genus pœnalis ſeruitutis erumpunt : aduerſum nos in quorum poteſtate ſunt certi & impares ſe eſſe & hoc magis perditos ingratis reſiſtimus , & equales repugnamus : perſeuerantes in eo quod oppugnant , & illos nunquam magis detriumphamus q̄ cum pro fidei obſtinatione damnamur.

¶ De regno imperatoris. Cap. XXVIII

QVoniam autẽ facile iniquum uideretur liberos homines inuitus urgeri ad ſacrificandũ : Nam & alias diuine rei faciẽdæ libens animus inducitur, certe inepiũ exiſtimaretur, ſi qs ab alio cogeretur ad honoré deoꝝ quos ultro ſui eã placare deberet: ne ꝑ manu eſſet iure libertatis dicere. Nolo mihi Ioué propitium. Tu qui es? me conueniat Ianus iratus ex qua uelit fronte. Quid tibi mecũ eſt? formati eſtis ab iiſdẽ utiq; ſpiritibus ut nos pro ſalute imperatoris ſacrificare cogatis & impoſita eſt tã uobis neceſſitas cogendi ꝗ nobis obligatio periclitandi. Ventum eſt igitur ad ſecundum titulũ læſæ auguſtioris maieſtatis. *Si* quidem maiore formidine & callidiore timiditate Cæſarem obſeruatis ꝗ ipſum de olympo Iouem etiã merito ſi ſciatis. Quis enim ex uiuẽtibus non cuilibet mortuo potior? Sed nec hoc uos rationc facitis potius ꝗ reſpectu preſentaneæ poteſtatis. Adeo & in iſto irreligioſi deos ueſtros erga deprehendimini cũ plus timoris humano dominio dicatis. ciuitatis dẽiq; apud uos per omnes deos ꝗ per unum genium Cæſaris peieratur.

¶ An poſſint prodeſſe Idola. Cap. XXIX.

COnſtet igitur prius ſi iſti quibus ſacrificatur ſalutem imperatoribus uel cuilibet homini impertiri poſſunt: & ita nos crimini addicite. Si angeli aut dæmones ſubſtantia peſſimi ſpiritus beneficium aliquod operantur, ſi perditi conſeruant, ſi damnati liberant: ſi deniq; quod conſcientia noſtra eſt: mortui uiuos tuentur. Nam utiq; ſuas primo ſtatuas & imagines & ædes tuerentur, quæ (ut opinor) Cæſarum milites excubiis ſalua præſtant, putó autem hæ ipſe materiæ de metallis Cæſarum ueniunt: & tota templa de nutu Cæſaris conſtant: multi deniq; Dii habuerunt Cæſarem iratum. Facit ad cauſam ſi & propitius illis aliquid liberalitatis aut priuilegii confert. Itaq; ſunt in Cæſaris poteſtate cuius & toti ſunt quomodo habebunt ſalutem Cæſaris in poteſtate: ut eam præſtare poſſe uideantur quam facilius ipſi a Cæſare conſequuntur?

¶ De poteſtate Imperatorum Cap. XXX.

IDeo ergo cõmittimus in maieſtaté Imperatorum qa illos nos ſubiicimus rebus ſuis? quia non ludimus de officio ſalutis ipſorũ? q eam nõ putamus in manibus eẽ plumbatis? Sed uos religioſi qui eã quæritis ubi nõ eſt petitis a quibus dare non põt: præterito eo in cuius ẽ poteſtate. Inſup eos debellatis qui eã ſciũt petere: qui ẽt poſſint ipetrare: dũ ſciunt petere. Nos enim ꝓ ſalute Imperatoꝝ deũ uocamus æternũ deum uerũ & deũ uiuũ: quẽ & ipſi Imperatores propitiũ ſibi ꝑter cæteros malũt. Sciũt quis illis dederit imperiũ, ſciunt quis hoies quis & aĩas ſentiunt eũ deum eſſe ſolũ in cuius ſolius poteſtate ſunt a quo ſũt ſecundi: poſt quem primi ante oẽs & ſuper oẽs deos, qui diu cũ ſuper omnes homines qui utiq; uiuũt, & mortuis antiſtant recogitatu quouſq; uires imperii ualeant & ita deum intelligunt aduerſus quem ualere non poſſunt per eũ ualere ſe cognoſcunt: cælũ deniq; debellet Imperator, cælũ captiuũ triumpho ſuo inuehat, cœlo mittat excubias, cœlo uectigalia iponat. Non

poteſt,ideo magnus eſt:quia cœlo minor eſt,illius enim eſt ipſe cuius & cœlũ eſt,
& oĩs creatura,inde eſt ĩperator'uñ & hõ:anteq̃ ĩpator ĩde poteſtas illi:unde & ſpi
ri us illuc ſuſpicientes chriſtiani manibus expanſis quia inocuis:capite nudo quia
non erubeſcimus,deniq; ſine monitore , quia de pectore oramus , p̃cantes ſumus
omẽs ſemp pro oĩbus,imperatoribus uitam illis prolixã,impeiũ ſecuꝝ.domum
tutam exercitus fortes:ſenatũ fidelẽ:populum ꝓbum,orbem quietum,& q̃cunq;
hoĩs & cæſaris uota ſunt.Hæc ab alio orare non poſſum q̃ a quo ſcio me conſecu-
turũ:qm̃ & ipſe eſt,qui ſolus præſtat , & ego ſum cui impetrare debetur famulus
eius qui eum ſolum obſeruo qui ei offero opimã & maiorẽ hoſtiã,quam ipſe man
dauit:orationem de carne pudica de anima innocenti de ſpiritu ſancto profectam.
Nõ grana thuris uni'aſſis nõ a radice arboris lachrymas:nec duas meri guttas nec
ſanguinem reprobi hominis mori optantis:& poſt oĩa inquinamenta,etiam cõſci-
entiam ſpurcam,ut mirer:cum hoſtiæ probẽtur,penes uos a uitioſiſſimis ſacerdo-
tibus cur præcordia potius uictimarum q̃ ipſorũ ſacrificãtium examinantur? Sic
itaq; nos ad deum expanſos ungulæ fodiant cruces ſuſpendant,ignes lambant gla
dii guttura detruncent beſtiæ inſiliant,paratus eſt ad omne ſupplicium ipſe habi-
tus orantis chriſtiani.Hoc agite boni præſides,extorquete animam deo ſupplican
tem pro imperatore:hic erit crimen ,ubi ueritas & dei deuotio eſt.

De oratione pro inimicis. Cap. XXXI.

ADulati nunc ſumus Imperatori:& mẽtiti uota quæ diximus ad eua
dendam.ſ.uim plane ꝓficit iſta fallacia. Admittitis eñ nos probare
quodcunq; defendimus . Q ui ergo putas nihil nos de ſalute Cæſa-
rum curare . Inſpice dei uoces litteras noſtras quas neq; ipſi ſuppri-
mimus:& plæriq; caſus ad extraneos tranſferunt . Scitote ex illis p̃-
ceptum eſſe nobis ad redundantiam benignitatis:etiam pro inimicis deũ orare,&
perſecutoribus noſtris bona precari,qui magis inimici & perſecutores chriſtiano
rum q̃ de quorum maieſtate conuenimur in crimen? ſed etiã nominatim atq; ma-
nifeſte:o rate inqui t pro regibus & pro principibus & poteſtatibus ut oĩa trãquil-
la ſint,uobiſcũ enim cõcutitur Imperiũ concuſſis etiam cæteris membris eius:uti
q; & nos licet extranei a turbis æſtimemur in aliquo loco caſus inuenimur.

¶ Item pro imperio & poteſtate Romanoꝝ. Cap. XXXII.

ESt & alia maior neceſſitas nobis orãdi pro impatoribus; etiam pro
omni ſtatu Imperii , rebuſq; romanis q; uim maximã uniuerſo or
bi iminentem ipſamq; clauſulam ſeculi : acerbitates horrẽdas com
minantem Romani imperii commeatu ſcimus retardari . Itaq; no-
lumus experiri ; & dum præcamur differri. Romanæ diuturnitati
fauemus . Sed & iuramus ſicut non per genios cæſarum ita per ſalutem eorum
quæ, eſt auguſtior omnibus geniis.Neſcitis genios dæmonas dici,& inde diminu
tiuaa uoce dæmonia.Nos iudicium dei ſuſpicimus in Imperatoribus qui gentibus
illos præfecit,id in eis ſcimus eſſe quod deus uoluit & pro magno adiumento ha-
bemus.Cæterum dæmonas.i.genios adiuuare conſueuimus ut illos de hominibus
exigamus non ucierare ut illis honorem diuinitatis cõferamus.

❡ De Imperatore Cap. XXXIII.

SEd quid ego amplius de religione atq; pietate chriſtiana in Imp̄ato-
rẽ quã neceſſe ē. Suſpiciamus ut eũ quẽ dñs noſter elegerit, ut me
rito dixerim noſter eſt magis Cæſar ut a noſtro deo conſtitutus Ita-
q; ut in eo plus, ego illi operor in ſalutem. Si quidem non ſolum ab
eo poſtulo eam qui poteſt præſtare: aut q̄ talis poſtulo, qui merear
impetrare. Sed etiam q̄ temperans maieſtatem Cæſaris infra deum magis illum
cõmendo deo cui ſoli ſubiicio. Subiicio ãt cui non adæquo. Non enim deum impe
ratorem dicam, uel quia mentiri neſcio, uel quia illum deridere non audeo, uel quia
nec ipſe ſe deum uolet dici: ſi homo ſit intereſt homini deo cædere. Satis habebat ab
pellari Imperator. Grande & hoc nomen eſt, quod a deo traditur. negat illum im-
peratorem qui deum dicit: niſi homo ſit non eſt Imperator. Hominem ſe eſſe etiã
triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur. Suggeritur enĩ ei a tergo. Re-
ſpice poſt te. Hominem memento te. etiam utiq; hoc magis gaudet: tanta ſe gloria
coruſcare ut illi admonitio conditionis ſuæ ſit neceſſaria. Minor erat ſi tũc deus di-
ceretur. Maior eſt qui reuocatur ne ſe deum exiſtimet.

❡ De auguſto Imperatore. Cap. XXXIIII

AVguſtus imperii formator ne dominum quidem dici ſe uolebat, &
hoc enim dei eſt cognomen. Dicam plane imperatorẽ dñm ſed mo
re cõi. Sed qñ non cogor ut dñm dei uice dicam. Cæteꝝ liber ſum il-
li. Dominus. n. meus unus eſt deus omnipotens: æternus: idem q̄ &
ipſius. qui pr̄ patriæ eſt quõ dñs eſt? Sed & gratius nomen eſt pieta
tis q̄ ptãtis, etiam familiæ magis patres q̄ domini uocantur: tanto abeſt: ut Impe-
rator deus debeat dici, quod non põt credi non modo turpiſſima, ſed & pernicio-
ſa adulatiõe: tanq̄ ſi habens ĩperatorem alteꝝ appelles: nõne maximam & inexora-
bilẽ offenſam contrahes eius quem habuiſti: etiam ipſi timendã quem appellaſti?
eſto religioſus ĩ deũ qui uis illum propitium imperatori, deſine alium deum crede
re: atq; ita & hunc deum dicere, cui deo opus eſt, ſi non demẽdatio erubeſcit adu-
latio: eiuſmodi hominem deum appellans: timeat ſaltem de infauſto. Maledictum
eſt ante Apotheoſin deum Cæſarem nuncupare.

❡ De ſollennibus Cæſarum. Cap. XXXV.

PRopterea igitur publici hoſtes chriſtiani: quia ĩperatoribus neq;
uanos neq; mentientes neq; temerarios honores dicant: quia ueræ
religionis hoĩes etiã ſolẽnia eoꝝ conſcientia potius q̄ laſciuia cele-
brant grande uidelicet officiũ focos & choros in publicũ educere
uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere. uino lutum
cogere, cateruatim curſitare ad iniurias, ad ĩpudentias ad libidinis illecebras. ſicci-
ne exprimitur publicũ gaudiũ p̄ publicũ dedecus? Hæccinæ ſolennes dies princi-
pum decent quæ alios dies nõ decent? qui obſeruat diſciplinã de Cæſaris reſpectu
hi eã ꝓpter Cæſarẽ deſerunt? & maloꝝ moꝝ licẽtia pietas erit, occaſio luxuriæ reli
gio deputabitur? O nos merito dãnandos, cur. n. uota & gaudia Cæſaꝝ caſti & ſo-
brii & ꝓbi expungimus? cur die læto nõ laureis poſtes obũbramus? nec lucernis

dic̃ infringimus? honeſta res & ſolénitate publica exigente inducere domui tuæ
habitum alicuius noui lupanaris: uelim tamen in hac quoq; religione ſecūdæ maie
ſtatis: de qua in ſecūdū ſacrilegiū cõuenimur chriſtiani non celebrando uobiſcum
ſolénia cæſaꝝ: quo more celebrari nec modeſtia nec uerecūdia nec pudicitia ꝑmit
tunt. Sed occaſio uoluptatis magis q̄ digna ratio ꝑſuaſit fidem & ueritatem nr̄am
demonſtrare, ne forte. & iſtic deteriores chriſtianis depræhendantur, q nos nolunt
Romanos haberi: ſed hoſtes principum romanoꝝ ipſos quirites ipſam uernacu-
lam ſeptem collium plebem cõuenio an alicui cæſari ſuo parcat illa lingua Roma
na? Teſtis & tyberis & ſcholæ beſtiarū. Iam ſi pectoribus ad tranſlucendum quã
dam ſpecularem materiã natura obduxiſſet cuius nõ præcordia inſculpta appare
rent: ac noui Cæſaris ſcænã congiario diuidendo præſidentis, etiã illa hora qua ac
clamant de noſtris annis: augeat tibi Iupiter annos. Hæc chriſtianus tam e nunci-
are non nouit q̄ diu de nouo cæſare optare. Sed uulgus inquis ut uulgus. Tamen
Romani, nec illi magis depoſtulatores chriſtianorum q̄ uulgus, plane cæteri ordi
nes ꝑ auctoritate religioſi ex fide: nihil hoſti cū de ipſo ſenatu, de equite, de caſtris
de palatiis ipſis ſpirant? Vnde Caſſii & Nigri & Albini unde qui inter duas lauros
obſident Cæſarẽ? unde qui faſcibus eius exprimẽdis paleſtricam exercent? unde
qui armati palatiū irrūpunt? Oibus tot ſigeriis atq; partheniis audaciores de Ro-
manis (niſi fallor) ideſt de non chriſtianis, atq; adeo oẽs illi ſub ipſa uſq; impietatis
eruptione, & ſacra faciebant pro ſalute imperatoris & geniū eius deierabant aliī fo
ris alii intus: & utiq; publicoꝝ hoſtiū nomen xp̄ianis dabant. Sed qui nunc ſceleſta
rum partiū ſocii aut plauſores quotidie reuelantur poſt uidemiã parricidarū race-
matio ſupſtes q̄ recentiſſimis & ramoſiſſimis laureis poſtes præſtruebãt: q̄ elatiſſi-
mis & clariſſimis lucernis ueſtibula enubilabãt: q̄ cultiſſimis & ſupbiſſimis toris ſo
rum ſibi diuidebãt nõ ut gaudia publica celebrarẽt: Sed ut uota ꝓpria iã ediſcerẽt
in aliena ſolennitate exẽplū atq; imaginẽ ſpei ſuæ inaugurarent, nomẽ Principis in
corde mutantes eadẽ officia dependūt: & qui aſtrologos & Aruſpices & Augures
& Magos de cæſarum capite conſultãt quas artes ut ab Angelis deſertoribus ꝓdi-
tas, & a Deo interdictas ne ſuis quidẽ cauſis adhibent chriſtiani, cui autem opus
eſt perſcrutari ſuper cæſaris ſalute, niſi a quo aliquid aduerſus illam cogitatur uel
optatur? aut poſt illam ſperatur & ſuſtinetur? non enim ea mente de caris conſu-
litur qua de dominis aliter curioſa eſt ſollicitudo ſanguinis: aliter ſeruitutis.

¶ De æqualitate oium perſonaꝝ. Cap. XXXVI.

SI hæc ita ſunt ut hoſtes depræhẽdantur qui Romani uocabãtur: cur
nos q hoſtes exiſtimamur Romani negamur? Non poſſumus & ro
mani nõ eſſe & hoſtes eẽ cū hoſtes reperiãtur q romani habebãtur
adeo pietas & religio & fides imperatoribus dedita nõ in hmõi offi-
ciis cõſiſtit qbus & hoſtilitas magis ad uelamentū ſui poteſt fungi,
ſed in his moribus, qbus diuinitas iperat tã uere q̄ circa oẽs neceſſe habet exhibe-
ri. neq;. n. hæc opera bonæ mẽtis ſolis iperatoribus debẽtur a nobis: nullū bonum
ſub exceptiõe perſonaꝝ adminiſtramus: qa nobis præſtamus, qui nõ ab hoĩe aut
laudis aut præmii expenſū captamus. Sed a deo exactore & remuneratore indiffe

rentis benignitatis. Iidem ſumus impatoribus qui & uicinis nr̃is. Male.n.uelle ma
le facere : male dicere , male cogitare de quoq̃ ex æquo uetamur : quodcunqꝫ non
licet in imperatorem id nec in quemq̃ quod in neminem eo forſitan magis : nec in
ipſum qui per deum tantus eſt.

¶ Ne malum contra malum. Cap. XXXVII.

SI inimicos:ut ſupra diximus:iubemur diligere quem hẽbimus odiſ
ſe? Itẽ ſi læſi uicẽ referre ꝓhibemur,ne de fcõ pares ſimus,quẽ poſ-
ſimus lædere? Nã de iſto ipſi recognoſcite,quotiẽs .n.in xp̃ianos de
ſæuitis partim aĩs ꝓpriis ꝑtim legibus obſequẽtes? Q uotiẽs ẽt p̃te-
ritis uobis ſuo iure nos inimicũ uulgus ĩuadit lapidibus , & incẽdiis
ipſi: Bacchanalium furiis? nec mortuis parcũt xp̃ianis,qn illos de requie ſepulturæ
de Aſilo quodã mortis iã alios iã nec totos auellãt diſſecẽt diſtrahãt.qd tñ de tã cõ
ſpiratus inq̃ denotatis de tã aĩatis ad mortẽ uſq̃ ꝑ iniuria repẽſatis.qñ uel una nox
pauculis faculis largiter ultiõis poſſet opari.Si malũ malo diſpũgi penes nos lice-
ret.Sed abſit ut aut igni hũano uindicet̃ diuina ſecta:aut doleat pati in quo ꝓbat̃:
ſi.n.hoſtes extraneos nõ tãtum uindices occultos agere uellemus deeſſet nobis uis
numeroꝝ & copiaꝝ. Plures nimiꝝ Mauri & Marcomani ipſiqꝫ parthi:uel q̃tæcum
qꝫ unius tamen loci & ſuoꝝ finiũ gentes:q̃ totius orbis externi ſumus? & ur̃a oĩa:
impleuimus urbes,inſulas : caſtella,municipia,conciliabula:caſtra ipſa:tribus:de
curias palatiũ,ſenatum foꝝ,ſola uobis relinquimus tẽpla:cui bello non idonei? nõ
ꝓmpti fuiſſemus? etiã impares copiis:q tã libenter trucidamur? Si nõ apud iſtam
diſciplinam magis occidi liceret q̃ occidere ? potuimus & inermes nec rebelles:ſed
tantũmodo diſcordes ſolius diuortii: ĩuidia aduerſus uos dimicaſſe.Si.n.tanta uis
hominũ in aliquẽ orbis remoti ſinũ abrũpiſſemus a uobis:ſuffudiſſet utiqꝫ dãnati
onem ueſtrã,tot qualiũcunqꝫ amiſſio ciuiũ,ĩmo etiã & ipſa deſtitutione puniſſet
ꝓculdubio expauiſſetis ad ſolicitudinẽ nr̃am ad ſilẽtiũ reoꝝ & ſtuporẽ quẽdã:q̃ſi
mortuæ urbis q̃ſiſſetis.qbus in ea imparetis plures hoſtes q̃ ciues uobis remanſiſ-
ſent.nũc.n.pauciores hoſtes habetis præ multitudine xp̃ianoꝝ penẽ oĩum ciuium
penẽ omnes ciues chriſtianos habẽdo.Sed hoſtes maluiſtis uocare generis huma
ni.Q uis aũt nos ab illis occultis,& uſqꝫ quaqꝫ uaſtãtibus mentes & ualitudines ue
ſtras hoſtibus raperet? A dæmoniorum ĩcurſibus dico:q̃ de uobis ſine præmio ſi-
ne mercede depellimus.Suffeciſſet hoc ſolum noſtræ ultiõi qꝫ uacua exinde poſſeſ
ſio immundis ſpiritibus pateret.porro nec tanti præſidii cõpenſationem cogitan-
tes non modo non moleſtum uobis genus : uerum etiã neceſſariũ hoſtes iudicare
maluiſtis,quia ſumus plane non generis humani:ſed potius tamen erroris.

De cœtu. Cap. XXXVIII.

PRoinde nec paulo leuius ĩter licitas factiões ſectã iſtam deputari
oportebat:a q̃ nihil tale cõmittitur:q̃le de illicitis factiõibus timeri
ſolet. Niſi fallor eni prohibẽdaꝝ factionũ cã.de ꝓuidentia cõſtat
ac modeſtia publica:ne ciuitas:ĩ ꝑtes ſcinderet̃:q̃ res facile comitia
cõſilia curias cõciões ſpectacula ẽt æmulis ſtudioꝝ cõpulſatiõibus
inq̃etaret:cũ iam & inquæſtu habere cœpiſſent uenalẽ & mercenariã hoĩes uiolẽ-

tiæ ſuæ

tiæ ſuæ operã. At .n. nobis oĩ gloriæ & dignitatis ardore frigẽtibus nulla eſt neceſ
ſitas cœtus, nec ulla magis res aliena q̃ publica. Vnã oẽs rẽpublicã cognoſcimus
mũdũ. Æq; ſpectaculis ueſtris intantũ renũciamus, inquantũ originibus eorum:
quas ſcimus de ſuperſtitione cõceptas, cũ & ipſis rebus de quibus exigũtur præte
rimus. Nihil eſt nobis dictu uiſu auditu cũ inſania circi: cũ impudicitia theatri: cũ
atrocitate harenæ, cum xyſti uanitate, quo nos offendimus? Si alias præſumimus
uoluptates. Si oblectari nouiſſe nolumus noſtra iniuria eſt, ſi forte noſtra non ue
ſtra. ſed reprobamus quæ placent uobis, nec uos noſtra delectãt. Sed licuit Epicu
reis aliquam decernere uoluptatis ueritatem. i. animi æqtatem & ampla negocia.

¶ De diſciplina chriſtianoꝝ. Cap. XXXIX.

EDam iã nunc ipſe negocia chriſtianæ factionis, ut qui mala refuta
uerim bona oſtẽdam, corpus ſumus de cõſcientia religionis & di
ſciplinæ ueritate & ſpei fœdere. Coimus in cœtũ & agregationẽ
ut ad deum quaſi manufacta p̃cationibus ambiamus orãtes. Hæc
uis deo grata eſt oramus etiam ꝓ imperatoribus ꝓ miniſtris eoꝝ
ac poteſtatibus pro ſtatu ſeculi pro rerum quiete ꝓ mora finis. coimus ad littera
rum diuinaꝝ commemorationẽm, ſi quid p̃ſentium tempoꝝ qualitas aut p̃monere
cogit, aut recognoſcere. Certe fidem ſanctis uocibus paſcimus, ſpem erigimus: fi
duciam figimus, diſciplinam p̃ceptorum nihilominus inculcationibus denſamus.
ibidem etiam exhortationes caſtigationes, & cenſura diuina. Nam & iudicat̃ ma
gno cum pondere ut apud cæteros de dei conſpectu, ſummumq; futuri iudicii p̃
iudicium eſt. Si quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis & conuentus &
omnis ſancti commertii religetur: præſident ꝓbati quiq; ſeniores honorem iſtum
non pretio ſed teſtimonio adepti, neq; enim p̃tio ulla res dei conſtat: etiam ſi quod
artis genus eſt: non de oneraria ſumma quaſi redẽptæ religionis congrẽgatur. Mo
dicam unuſquiſq; ſtipem menſtrua die uel cũ uelit & ſi modo poſſit apponit. Nã
nemo compellit̃ ſed ſpõte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt, nã ĩde nõ epu
lis nec potaculis nec in gratiis uorattrinis diſpenſatur: ſed egenis alendis human
diſq; & pueris ac pupillis re ac parentibus deſtitutis ætateq; domitis ſenibus. Item
naufragis, & ſi qui in metallis, & ſi qui in inſulis, uel in cuſtodiis duntaxat ex cauſa
dei ſectæ alumni confeſſionis ſuæ ſunt. Sed eiuſmodi uel maxime dilectionis ope
ratio notam nobis meruit penes quoſdam. Vide inquiunt ut inuicem ſe diligant:
ipſi enim inuicem oderunt: & pro alterutro mori ſunt parati. Ipſi enim ad occiden
dum alterutrum paratiores erunt. Sed & ꝙ fratres nos uocamus, non alias opinor
inſaniunt q̃ ꝙ apud ipſos omne ſanguinis nomen de affectatione ſimulatum eſt.
fratres etiam ueſtris ſumus iure naturæ matris unius, & ſi parum homines uos, qa
mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui unum patrem
deum agnouerunt, qui unum ſpiritum biberunt ſanctitatis: qui de uno utero igno
rãtiæ eiuſdẽ ad unã lucem exſpirauerit ueritatis: ſed eo fortaſſe minus legitimi exi
ſtimamur, quia nulla de noſtra fraternitate tragœdia exclamat: uel qa ex ſubſtãtia
familiari fratres ſumus quæ penes uos fere dirimit fraternitatẽ. Itaq; q animo ani
maq; miſcemur, nihil de rei cõicatiõe dubitamus, oĩa idiſcreta ſunt apud nos: præ

ter uxores.In illo loco conſortium ſoluimus in quo ſolo cæteri homines cõſortium
exercẽt,qui nõ amicorũ ſolũmodo matrimonia uſurpãt:ſed& ſua amicis patientiſ
ſime ſubminiſtrãt,ex illa credo maiorũ & ſapiẽtiſſimorũ diſciplina:Græci Socra-
tis & Romani Catonis qui uxores ſuas amicis cõmunicauerũt,quasi matrimoni-
um duxerant,liberoꝝ cauſa & alibi creandorũ,neſcio quidẽ an inuitas,quid.n.de
caſtitate curarent,quam mariti tam facile donauerant? O ſapientia attica:o roma
næ grauitatis exẽplũ:Leno eſt phũs & cẽſor,quid ergo mirũ ſi tanta caritas cõuio
latur.Nam & cœnulas noſtras præter q̄ ſceleris iſames ut ꝓdigas:ſugillatis: de no
bis.ſ.Diogenis dictũ eſt.Megarẽſes obſonãt,quaſi craſtina die morituri.Sed ſti-
pulã qs in alieno oculo facilius ꝑſpicit q̄ in ſuo trabẽ. Tot tribubus & curiis & de
curiis ructãtibus aceſcit aer: aliis cœnaturis creditor erit neceſſarius herculanarũ
decimarũ polinctorũ ſumptus ſtabularii ſupputabũt:Apaturiis Dionyſiis myſte-
riis atticis coquoꝝ delectus ĩdicit̃.ad fumũ cœnæ Serapicæ ſparteoli excitabunt̃:
de ſolo triclinio chriſtianoꝝ retractat̃.cœnæ noſtra de noĩe rationem ſuam oſtẽdit
uocatur,id quod dilectio penes græcos eſt quantiſcũq; ſumptibus conſtet, lucrũ
eſt pietatis noĩe facere ſumptum, ſiquidem inopes quoſq; refrigerio iſto iuuamus
non qua penes uos paraſiti affectãt ad gloriã famulãdæ libertatis ſub auctoramẽ-
to uentris inter contumelias ſaginandi,ſed qua penes deum maior eſt contempla-
tio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt conuiuii reliquum ordinem diſciplinæ
æſtimatæ, quid ſit de religionis officio: nihil utilitatis niſi modeſtiæ admittit:non
prius diſcũbitur,quam oratio ad deũ prægustetur,editur quantum eſurientes ca-
piunt.Bibitur quantũ pudicis eſt utile,ita ſaturantur ut qui meminerint etiam per
noctem adorãdũ deum ſibi eſſe.Ita fabulant̃ ut qui ſciant dñm audire, poſt aquã
manualẽ & lumina,ut quiſq; de ſcripturis ſanctis uel de proprio ingenio põt ꝓuo
catur in medium deo canere,hic probat̃ q̃uo biberit Æque orõ conuiuiũ dirimit:
inde diſceditur nõ in cateruas cenſionũ neq; in claſſes diſcurſationũ,nec in eruptio
nes laſciuiaꝝ:ſed ad eãdem curam modeſtiæ & pudicitiæ,ut qui non tam cœnam
cœnauerint q̄ diſciplinã.Hæc coitio chriſtianoꝝ merito ſane illicita, ſi illicitis par:
merito dãnãda ſi quis de ea queritur: eo titulo quo de factiõibus querela eſt: in cu
ius ꝑniciẽ aliquãdo cõuenimus? Hoc ſumus cõgregati:quod & diſpſi.hoc uniuer
ſi quod & ſinguli:neminẽ lædẽtes neminẽ cõtriſtãtes cũ ꝓbi,cũ bõi coeũt,cũ pii:
cũ caſti cõgregantur:nõ eſt factio dicẽda ſed curia.At ecõtrario illis nomen factio
nũ accõmodãdum eſt,qui in odium bonoꝝ & proborum cõſpirãt:q aduerſũ ſan-
guinẽ innocẽtium conclamãt:prætexẽtes ſane ad odii defenſionem illam quoq; ua
nitatẽ,quod exiſtiment omnis publicæ cladis,oĩs popularis ĩcommodi chriſtianos
eſſe cãm,ſi tyberis aſcendit in mœnia, ſi nilus non aſcendit in arua, ſi cœlum ſte-
tit,ſi terra mouit,ſi fames ſi lues: ſtatim chriſtianus ad leonem acclamatur,tantos
ad unũ. Oro uos ante Tyberium.i.ante chriſti aduẽtũ quante clades orbẽ & urbẽ
ceciderunt. Legimus Hierapolim & delon & rhodon & con inſulas multis cũ mi
libus hominum peſſum abiiſſe.Memorat & Plato maiorem Aſiæ & Aphricæ ter-
rã atlantico mori ereptã.Sed & mare corinthiũ terræmotus ebibit,& uis undaꝝ lu
caniã italiæ abſciſſã ĩ Siciliæ nomẽ relegauit.Hæc uti q; nõ ſine iniuria incolẽtiũ ac

cidere

cidere potuerunt, ubi uero tūc non dicam deorum ueſtrorum contemptores chriſtiani? ſed ipſi dii ueſtri cum totū orbē cataclismus aboleuit? uel ut Plato putauit campeſtre ſolummodo? poſteriores.n.illos clade diluuii cōteſtantur ipſæ urbes, in quibus nati mortuiq; ſunt: etiam quas condiderunt, neq; enim alias in hodiernū manerent: niſi & ipſæ poſthumæ cladis illius. Nōdum iudæum ab egypto examē paleſtina ſuſceperat, nec iam illic chriſtianæ ſectæ origo conſederat, cum regiones ac fines eius Sodoma & Gomora igneus imber excuſſit, olet adhuc incendio terra, & ſi qua illic arborum poma oriantur oculis tenus: cæterum cōtacta cinere ſcūt. Sed nec Thuſcia iā tunc atq; campania de chriſtianis querebātur: cū Vulſinios de cœlo pōpeios de ſuo monte profudit ignis, nemo adhuc Romæ deū uerū adorabat cū Annibal apud cānas p romāos ānulos cædes ſuas modio metiebatur oēs dii ueſtri ab oibus colebantur, cum ipſum capitolium ſenones occupauerunt.

¶ De aduerſis urbium. Cap. XL.

ET bene quot ſi quid aduerſi accidit urbibus ædium clades tēplorū q; & mœnium fuerunt: ut iam hoc reuincam non a deis euenire quia & ipſis euenit. Semper & humana gens male de deo meruit, primo quidē ut inofficioſa eius quem cū itelligeret ex parte nō requiſiuit: ſed & alios inſuper ſibi cōmentaret: dehinc quod non inquirendo innocentiæ magiſtrum & nocentiæ iudicē & exactorē: oibus uitiis & criminibus inoluit. Cæterū ſi requiſiſſet, ſequebat̄ ut cognoſceret requiſitum: & recognitum obſeruaret. & obſeruatum magis propitium experiretur q̄ iratum. Eundem ergo nunc quoq; ſcire debet iratum quem & retro ſemp' priuſq̄ chriſtiani nominarētur, quibus bonis utebatur ante editis deos ſibi fingeret, cur non ab eo etiam mala intelligat euenire, cuius bona eſſe non ſenſit? Illius rea eſt cuius & ingrata. etiam tamē ſi priſtinas clades comparemus, leuiora nunc accidunt: ex quo chriſtianos a deo orbis accepit. Ex eo enim & innocentia ſeculi iniquitates temperauit & deprecatores dei eſſe cœperunt. deniq; cum ab imbribus æſtiua hiberna ſuſpēdunt & annus in cura eſt, uos quidem quottidie paſti ſtatimq; pranſuri balneis & cauponis & lupanaribus operati Aquilitia ioui imolatis. Nudipedalia populo denunciatis, cœlum apud capitolium quæritis, nubila de laquearibus expectatis, auerſi ab ipſo & deo & cœlo. Nos uero ieiuniis aridi & omni continentia experſi ab oī uitæ fruge dilati in ſacco & cinere uolutantes inuidia cœlum tundimus deum tangimus, & cum miſericordiam extorſerimus iuppiter honoratur.

¶ Quod deus ſpernitur & ſtatuæ adorantur. Cap, XLI

VOs igitur ſportūi rebus humanis: uos rei publicoꝝ incōmodoꝝ uos maloꝝ illices ſemp apud uos ſpnitur, ſtatuæ adorātur. Et.n. credibilius haberi debet eū iraſci qui negligat̄, q̄ qui colūtur. An ne illi iniquiſſimi', ſi pp chriſtianos etiam cultores ſuos lædunt, quos ſeperare daberēt a meritis chriſtianorū? hoc inqtis, & in deū ueſtrū repcutere ē ſiquidē, & ipſe patiat̄ pp ꝓphanos etiā cultores ſuos lædi. admittite prius diſpoſitiones eius: & non retorquebitis. Qui eni' ſemel æternū iudiciū deſtinauit:

poſt ſeculi finem:non præcipitat diſcretionē,quæ eſt condtio iudicii ante ſeculi finem.Æqualis eſt interim ſup oē hominū genus & indulgens & increpãs:communia uoluit eſſe cōmoda ꝓphanis & incōmoda ſuis: ut pari conſortio omnes & lenitatē eius & ſeueritatē experiremur:quia hæc ita didicimus:apud ipſum diligimus lenitatē metuimus ſæueritatē uos contra utranq; deſpicitis. etiã ſequitur ut omnes ſeculi plagæ nobis:ſi forte in admonitionem:uobis in caſtigationem a deo obueniant.At qui nos nullo modo lædimur : in primis quia nihil noſtra refert in hoc æuo niſi de eo q̄celeriter excedere.Dehinc quia ſi quid aduerſi infligitur ueſtris meritis deputatur. Sed & ſi aliqua nos quoq; perſtringunt,ut uobis cohærentes lætamur magis recognitione diuinarū prædicationū cōfirmãtium.ſ.fiduciã & fidē ſpei noſtræ.Si uero ab eis quos colitis oĩa uobis mala eueniunt noſtri cauſa,qd colere ꝑſeueratis? tam ingratos,tam iniuſtos qui magis uos in dolorē chriſtianorū iuuare & aſſerere debuerant,quos ſeparare deberent a meritis chriſtianorum.

¶ Contra eos qui infructuoſos dicebant chriſtianos. Cap. XLII.

SEd alio quoq; iniuriarum titulo poſtulamur,& infructuoſi in negociis dicimur.quo pacto homĩes uobiſcum degētes eiuſdē uictus habitus inſtructus eiuſdem ad uitam neceſſitatis? neq;.n.brachmanæ aut indorum gymnoſophiſtæ ſumus ſiluicolæ & exules uitæ. Meminimus gratiã nos debere dño deo creatori nullū fruſtū operum eius repudiamus,plane tēperamus , ne ultra modum aut ꝑper ãutamur.Itaq; non ſine foro nō ſine macello nō ſine balneis, tabernis:officinis,ſtabulis:nundinis:ueſtris cæteriſq; cōmertiis cohabitamus in hoc ſeculo. Nauigamus & nos uobiſcū, & militamus & ruſticamur & mercamur , proinde miſcemus artes opera nr̃a publicamus uſui ueſtro. Quomodo ĩfructuoſi uideamur negociis ueſtris cū quibus & de q̄bus uiuimus nō ſcio.Sed ſi cerimonias tuas nō frequēto.Attamē illa die homo ſū.Nō lauor diluculo ſaturnalibus ne & noctē & diē ꝑdã.Attamē lauor hōeſta hora & ſalubri,quæ mihi & calorē & ſanguinē ſeruet. Rigere & pallere poſt lauacrū mortuus poſſū non in publico liberalibus diſcūbo,qđ beſtiariis ſuprema cœnãtibus mos eſt.Attamē ubi de copiis tuis cœno nō emo capiti coronã,quid tua intereſt emptis nihilominus floribus qūo utar? puto gratius eē liberis & ſolutis & undiq; uagis. Sed & ſi ĩ coronã coactis nō coronã naribus admouimus,uiderit qui ꝑ capillū odorãtur, conſpectaculis nō cōuenimus,quæ tñ apud illos cœtus uenditãtur,ſi deſiderauero libentiuſq; de ꝓpriis locis ſumere,plane non emimus? Si arabie querūtur ſciãt Sabæi pluris & carioris ſuas merces chriſtianis ſepeliendis profligari , q̄ diis fumigãdis certe inqtis templorū uectigalia quotidie decoquūt ſtipes quotus quiſq; iam iactat.Non ſufficimus & hoibus & diis ueſtris mendicantibus opem ferre.Nec putamus aliis q̄ petentibus impartiendum . Deniq; porrigat manū iuppiter & accipiat.cū ĩterim plus noſtra miſericordia inſumit uicatim q̄ ueſtra religio tēplatim.Sed cætera uectigalia gratias chriſtianis agent ex fide dependentibus debitū:quã alieno fraudãdo abſtinemus,ut ſi ineatur quantum uectigalibus pereat fraude & mendacio ueſtrarū profeſſionum facile ratio haberi poſſit unius ſpeciei querela compenſata pro commodo cæterorum rationum.

¶ De

¶ De lenocinio. Cap. XLIII.

Plane cōfitebor q cōquerunt. nam ſi q forte uere de ſterilitate chriſtianorū conqueri poſſunt, primi erūt lenones ꝑductores aquarioli: tū ſicarii ueneñarii magi itē aruſpices arioli mathematici: his īfructuoſos eē magnus fructus eſt. & tñ quodcūq; diſpendium eſt rei noſtræ, per hãc ſectam cum aliquo præſidio compenſari poteſt.

¶ De exorciſmate Cap. XLIIII.

Quanti habetis non dico quia iam de uobis dæmonia excutiant: non dico iam qui pro uobis quoq; uero deo preces ſternant, quia forte non creditis. Sed a quibus nihil timere poſſitis.

¶ De cuſtodiis ethnicorum. Cap. XLV.

At enim illud detrimentū reipublicæ tam grande q̄ uerum nemo circunſpicit: illam iniuriam ciuitatis nullus expendit: cum tot iuſti impendimur cum tot innocētes erogamur: ueſtros. n. iam cōteſtamur actus, qui quotidie iudicandis cuſtodiis præſidetis, qui ſententiis eulogia diſpungitis: tota uobis nocētes uariis criminum eulogiis recenſentur, quis illic ſicarius? qs manticularius? quis ſacrilegus? aut corruptor? aut lauātium prædo? quis ex illis etiā chriſtianus aſcribitur? aut cum chriſtiani ſuo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes de ueſtris ſemper æſtuat carcer? de ueſtris ſemper metalla ſuſpirant, de ueſtris ſemper beſtiæ ſaginātur de ueſtris ſemper munerarii noxiorum greges paſcunt. Nemo illic chriſtiãus, niſi plane tantum chriſtianus, aut ſi & aliud iam non chriſtianus.

De innocentia chriſtianorum. Cap. XLVI.

Nos ergo ſoli innocentes. Q uid mirum ſi neceſſe eſt? Enimuero neceſſe ē innocētiā a deo edocti & perfecte eā nouimus, ut a perfecto magiſtro reuelatam, & fideliter cuſtodimus: ut ab inconceptibili diſpenſatore mandatam, uobis autem humana æſtimatio innocētiam tradidit, humana item damnatio imperauit. Inde nec plene adeo timendæ eſtis diſciplinæ ad innocentiæ ueritatem, tanta eſt prudentia hominis ad demonſtrandum bonū, quāta auctoritas ad exigendum: tam illa facilis quā iſta cōtēni. Atq; a deo quid plenius dicere nō occides, an docere ne iraſceris quidē. Q uid perfectius prohibere adulteriū? an ēt ab oculorū ſolitaria cōcupiſcentia arcere? qd eruditus de maleficio? an de maliloquio interdicere? qd inſtructius iniuriā nō permittere? an nec uicē iniuriæ ſinere? dum tamen ſciatis ipſas quoq; leges ueſtras q̄ uidētur ad innocētiā ꝑgere de diuina lege, ut antiqore ferme mutuatas? Diximus iam de Moſis ætate, Sed quanta auctoritas legum humanarum, Cum iſtas euadere homini contingat: & plærūq; in admiſſis deliteſcere & aliqñ cōtēnere. in uoluntate uel neceſſitate delinquēdi recogitat etiā pro breuitate ſupplicii cuiuſlibet: nō tñ ultra mortem remanſuri. Sic & epicurus omnem cruciatum dolorēq; deſpiciat, modicū quidē cōtēptibilē pronunciando, magnum uero nō diuturnū. n. uero nos qui ſub deo oīum ſpeculatore diſpūgimur, quiq; æternam ab eo pœnā ꝓuidemus merito ſoli inocētiæ occurrimus. & ꝑ ſciētiæ plenitudie: & ꝑ latebrar̄ difficultate:

& pro magnitudine cruciatus non diuturni uerum ſempiterni:eum timẽtes quem
timere debebit,& ipſe qui timentes iudicat:Deum non proconſulem timentes cõ
ſtituimus(ut opinor)aduerſus omnium criminum intentionem , quæ chriſtiano
rum ſanguinem flagitat,oſtendimus totũ ſtatum noſtrum : & quibus modis pro
bare poſſimus ita eẽ ſicut oſtendimus ex fide.ſ.& antiquitate diuinarum litterarũ
Item ex cõfeſſione ſpiritalium poteſtatũ quis nos reuincere audebit? non arte uer
borum,ſed eadem forma qua probationem cõſtituimus de ueritate. Sed dum uni
cuiq; manifeſtatur ueritas noſtra,interim incredulitas dũ de bono ſecte huius ob
ducitur:quod uſui iam & de cõmertio innotuit,non utiq; diuinũ negocium exiſti
mat,ſed magis philoſophiæ genus.eadẽ inqt & philoſophi monẽt & profitẽtur in
nocẽtiã iuſtitiã patiẽñã ſobrietatẽ pudicitiã.Cur ergo quibus cõparamur de diſci
plina:proinde illis non adequamur ad licentiam impunitatẽq; diſciplinæ? uel cur
& illi ut pares noſtri non urgentur ad officia quæ nos obeũtes periclitamur? Q uis
enim philoſophum ſacrificare : aut deierare : aut lucernas meridie uanas proferre
compellit? Q uinimmo & deos ueſtros palam deſtruũt,& ſuperſtitiones ueſtras
commentariis quoq; accuſant:laudantibus uobis.plæriq; etiam in principes latrãt
ſuſtinentibus uobis , & facilius ſtatuis & ſalariis remunerantur,q̃ ad beſtias pro
nunciantur,ſed merito philoſophi,non enim chriſtiani cognominantur . Nomen
hoc philoſophoꝶ dæmonia nõ fugat:quidni? cum ſecundum deos philoſophi dæ
monas deputẽt.Socratis uox eſt:ſi dæmonium permittat.Idem & cũ aliquid de ue
ritate ſapiat deos negans.Æſculapio tamẽ gallinaceum proſecari iam in fine iube
bat credo ob honorem patris eius , quia Socratẽ Apollo ſapientiſſimum omnium
cecinit.o Apollinẽ incõſideratũ ſapiẽtiæ teſtimonium reddidit ei uiro qui negabat
deos eſſe inquantũ odiũ flagrat ueritas intantum qui eam ex fide præſtat offendit.
qui autẽ adulterat & affectat hoc maxime nomine gratiam pangit:apud inſectato
res ueritatis qua in luſores & corruptores.Mimice philoſophi affectant ueritatem
& affectãdo corrumpunt,ut qui gloriã captãt chriſtiani,eam neceſſario appetunt
& integre præſtãt,ut qui ſaluti ſuæ curãt,adeo neq; de ſciẽtia neq; diſciplina ut pu
tatis æquamur:Q uid.n.Thales ille princeps phyſicorũ ſciſcitãti Crœſo de diuini
tate certũ renũciauit? cõmeatus deliberandi ſæpe fruſtratus.deum quilibet opifex
chriſtianus & inuenit & oſtendit.& exinde totum quod in deo quæritur re quoq;
aſſignat,licet Plato affirmet factitatorem uniuerſitatis,neq; inueniri facilem & iuẽ
tum enarrari in oẽs difficilẽ . Cæteꝶ ſi de pudicitia prouocemur lego partem ſñiæ
atticæ in Socratẽ corruptorẽ adoleſcentiũ ꝓnunciatã. Sexum nec fœmineũ mutat
chriſtianus.noui& Phyrnẽ meretricẽ Diogenis ſupra recubantis ardorẽ ſubãtem
Audio & quẽdã Speuſippum de Platonis ſchola in adulterio piiſſe,chriſtiãus uxo
ri ſuæ ſoli maſculus naſcit̃.Democritus excæcãdo ſemetipſum q̃ mulieres ſine cõ
cupiſcẽtia aſpicere nõ poſſet & doleret:ſi nõ eſſet potitus,incõtinẽtiã emẽdatiõe ꝓ
fitet̃.At chriſtianus ſaluis oculis fœminã uidet aĩo aduerſus libidinẽ cæcus eſt.Si
de probitate defendã ecce lutulentis pedibus Diogenes ſupbos Platonis toros alia
ſupbia deculcat.chriſtianus nec in pauperem ſuperbit Si de modeſtia certem. Ec
ce Pythagoras apd Thurios . Zenõ apud priẽnẽſes tyrãnidẽ affectãt:Chriſtiãus

uere

uere nec ciuitaté.Si de æquanimitate cõgrediar.Lycurgus apocartheſin optauit ꝙ leges eius lacones emẽdaſſent,xp̃ianus ẽt dãnatus gratias agit.Si de fide cõparem Anaxagoras deſpoſitũ hoſtibus denegauit xp̃ianus ẽt extra fidelis uocatur. Si de ſimplicitate conſiſtã Ariſtoteles familiaré ſuũ Hermiã turpiter loco excedere fecit chriſtianus nec inimicũ ſuum lædit.Idẽ Ariſtoteles tam turpiter Alexãdro regẽdo potius adulatur q̃ Plato a Dionyſio uentris gratia ueditat᷑ Ariſtippus in purpura ſub magna grauitatis ſupficie nepotat᷑,& Hippias dum ciuitati ĩſidias diſponit occidit᷑:hoc pro ſuis oĩ atrocitate diſſipatis nemo unq̃ tẽptauit xp̃ianus, ſed dicet aliquis ẽt de noſtris excedere quoſdã a regula diſciplinæ,deſinũt tũ chriſtiani hẽri penes nos,philoſophi uero illi cũ talibus factis in nomine & in honore ſapiẽtiæ pſeuerãt,adeo qd ſimile philoſophis & chriſtianis gratiæ diſcipulis,& cœli famæ negociator,& uitæ uerboꝝ & factoꝝ operator,& rerum ædificator & deſtructor, Amicus & inimicus erroris ueritatis interpolator & integrator & expſſor & furator eius,& cuſtos antiqor omnibus ueritas ni fallor,& hoc mihi ꝓficit antiqtas p̃ſtructa diuina litteraturæ quo facile credã theſaurũ eam fuiſſe poſteriori cuiq; ſapiẽtiæ,& ſi nõ onus tñ uoluminis tẽperaré etiam excurreré in hãc quoq; ꝓbationé Q uis poetaꝝ,qs ſophiſtaꝝ,q nõ omnino de ꝓphetarũ fonte potauerit᷑ Inde igit᷑ philoſophi ſitim ingenii ſui rigauerũt ut quæ de noſtris hñt:ea nos cõparent illis. Inde opior & a quibuſdã quoq; eiecta philoſophia a thebãis dico a ſpartiatis & argiuis dum a ueſtra conãtur,& homines gloriæ ut diximus,& eloquẽtiæ ſolius libidinoſi ſiqd in ſanctis ſcripturis offẽderũt:digeſtis ex improſtituto curioſitatis ad propria opauerunt:neq; ſatis credẽtes diuina eſſe quo minus interpolarẽt,neq; ſatis intelligẽtes ut adhuc tũc ſub nubila etiã ipſis iudæis obumbrata,quoꝝ ꝓpria uidebantur.Nã & ſi qua ſimplicitas erat ueritatis eo magis ſcrupuloſitas hũana fidẽ aſpnata mutabat p quod incertũ miſcuerunt ẽt qđ inuenerat certũ. Inuentũ.n.ſolũmodo deũ non ut inuenerãt diſputauerũt:ut & de q̃litate & de natura eius & de ſede diſceptẽt.Alii incorpalem aſſeuerãt,alii corpalé ut tã platonici q̃ ſtoici: alii ex atomis:alii ex numeris.Sicut epicurus & Pythagoras:alii ex igne q̃liter Heraclito uiſum eſt.& platonici qdem curanté reꝝ cõtra Epicurei ocioſum & inexercitũ: & ut ita dixerim neminé humanis rebus poſitũ uero extra mundũ.Stoici q figuli mõ extrinſecus torqueat molé hãc intra mundũ:platonici q gubernatoris exẽplo intra illud maneat qđ regat,ſic & de ipſo mundo natus ĩnatuſue ſit,deceſſurus manſuruſue ſit uariant:ſic & de aĩæ ſtatu : quã alii diuinam & æternam:alii diſſolubilem contendunt,ut quis ſenſit ait intulit aut reformauit.Nec mirum ſi uetus inſtrumẽtum ingenia philoſophoꝝ interuerterunt,ex hoꝝ ſemine & noſtrã hanc nouiciolam paraturam uiri qdam ſuis opinionibus ad philoſophicas ſentẽtias adulterauerũt,& de una uia obliquos multos tramites & inexplicabiles ſciderũt.Q uod ideo ſuggeſſerim ne cui nota uarietas ſectæ huius in hoc quoq; nos philoſophi adæquare uideatur:& ex ueritate defenſionum uindicet ueritaté,expedite autem præſcribimus adulteris noſtris illã eſſe regulã ueritatis quæ ueniat a chriſto tranſmiſſa p comites ipſius quibus aliquãto poſteriores diuerſi iſti cõmẽtatores ꝓbabunt᷑ oĩa aduerſus ueritatẽ de ipſa ueritate cõſtructa ſunt:operãtibus æmulationẽ iſtã ſpiri

tibus erroris.ab iis adulteria hmo͂i ſalutaris diſciplinæ ſuborta:ab his quædam ēt
fabulæ ĩmiſſæ quæ diſſimilitudine fidē infirmarēt:ueritatis uel ēt ſi potius euince-
rent:ut qs ideo nõ putet xp̄ianis credendũ,quia nec poetis & philoſophis:uel ideo
magis poetis & philoſophis exiſtimet credēdũ,qa nõ chriſtianis.Itaq; & ridemur
deum p̄dicantes iudicaturꝝ.Sic enim & poetæ & philoſophi tribunal apud inferos
ponunt.Si gehēnam cõminemur quæ eſt ignis arcani ſubterraneus ad pœnā the
ſaurus ꝓinde decachinamur ? Sic enī & pyri phlegethõ apud mortuos amnis eſt,
& ſi paradiſum nominemus locũ diuinæ amœnitatis:recipiēdis ſanctoꝝ ſpiritibus
deſtinatũ:materia quadā igneæ illius zonæ a noticia orbis cõis ſegregatum elyſii
campi fidem occuparũt.Vnde hæc oro uos philoſophis aut poetis tam cõſimilia
non niſi de noſtris ſacr̄is ut de prioribus.Ergo fideliora ſunt noſtra magiſq; credē-
da:quoꝝ imagines quoq; fidem inueniunt de ſuis ſenſibus.Iam ergo ſacramenta
noſtra imagines poſterioꝝ hēbuntur,quod uerum forma non ſuſtinet:nunq̄ enim
corpus umbra aut ueritatē imago præcedit.Age iam ſi qs phũs affirmet:ut ait La
berius de ſnia Pythagoræ hominē fieri ex m̄ulo.colubrum ex muliere & in eā opi
nionem oĩa argumenta eloquii uirtute detorſerit : nõne & ſenſum mouebit,& fi-
dem infiget:ēt ab aĩalibus abſtinendi.Propterea ꝑſuaſum qs hēat ne forte bubulā
de aliquo proauo ſuo obſonet.At enim xp̄ianus ſi de hoĩe hominē ipſumq; de Ga
io gaiũ reducere repromittat lapidibus magis nec ſaltē cædibus a populo exiget:
ſi quæcũq; rõ præeſt animaꝝ humanaꝝ reciprocandaꝝ in corpora,cur nõ eandem
ſubſtantiā redeant,cũ hoc ſit reſtitui id eſſe quod fuerat.Iam nõ ipſæ ſunt quæ fue
rant:qa non potuerũt eſſe quod non erāt:niſi deſināt eſſe quod fuerāt.Multis ēt lo
cis exoptio opus erit:ſi uelimus ad hāc partē laſciuire:quis inquā beſtiā reforma-
ri uidit:ſed de noſtra magis defenſiōe qui ꝓponimus multo utiq; dignius credi ho
minē ex homine redituꝝ:quēlibet ꝓ quolibet:dũ eadē qualitas aĩæ in eandē reſtau
retur cõditionē:& ſi nõ effigiē certe.qa ratio reſtitutiōis deſtinatio iudicii eſt:neceſ
ſario idē ipſe qui fuerat exhibebit,ut boni ſeu cõtrarii meriti iudiciũ a deo referat.
Ideoq; repræſentabunt & corꝑa,qa nēq; pati qcq̄ põt aĩa ſola ſine materia ſtabili.
i.carne eo ꝙ oĩno de iudicio dei pati debēt Aĩæ nõ ſine carne meruerũt,intra quā
oĩa egerunt,ſed qũo inquis diſſoluta materia exhiberi põt.Cõſidera temetipſum o
hõ,& fidē rei inuenies.Recogita qd fueris anteq̄ eſſes utiq; nihil : meminiſſes.n.ſi
quid fuiſſes.Qui ergo nihil fueras priuſq̄ eſſes,idē nihil fueris cũ eſſe deſieris.cur
nõ poſſes eſſe rurſus de nihilo? eiuſdē auctoris uoluntate:q te uoluit eſſe ex nihilo.
Quid noui tibi eueniet? q nõ eras,factus es:cũ iteꝝ nõ eris:fies.Redde rõnē ſi po-
tes:q̄ factus es,& tũc reqres q̄ fies.Et tñ facilius utiq; fies ꝙ fuiſti aliqñ,quia æque
nõ difficile factus es,qd nunq̄ fuiſti aliqñ.Dubitabit credo de dei uiribus,qui tm̄
corpus hoc mundi de eo quod fuerat:non minus q̄ de morte uocationis & inanita
tis ĩpoſuit animatũ ſpũm oĩum aĩaꝝ aĩatore ſignatũ,& ipſum hũanæ reſurrectio
nis exemplũ in teſtimonium nobis.Lux cotidie interfecta reſplendet,& tenebræ
pari uice decedendo ſuccedũt:ſydera defuncta uiueſcũt:tꝑa ubi finiunt incipiunt
fructus cõſumant & redeũt:certe ſemina non niſi corrupta & diſſoluta fœcũdius
ſurgũt:oĩa ꝑeundo ſeruātur:oĩa de iteritu reformant.Tu homo tm̄ nomē ſi intelli

gas te

gas te uel de titulo Pythiæ dicens dominũ oĩum morientiũ reſurgentiũue ad hoc
morieris:ut pereas ubicũq; reſolutus fueris quæcũq; te materia deſtruxerit hauſe-
rit aboleuerit in nihilũ ꝓdigerit, reddet te eius eſt nihilũ ipſum cuius & totũ ergo
inq̃tis ſemꝑ moriendũ erit & ſemꝑ reſurgendũ:ſi ita rex dominus deſtinaſſet : in-
gratis expieris cõditioni s tuæ legem. At nũc nõ aliter deſtinauit q̃ prædicauit:quæ
ratio uniuerſitatẽ ex diuerſitate cõpoſuit, ut oĩa æmulis ſubſtãtiis ſub unitate con
ſtarent ex uacuo ex ſolido ex aĩali & inaĩali ex cõpræhenſibili & incõpræhenſibili
ex luce & tenebris & ipſa uita & morte eadẽ æuũ quoq; iſta deſtinata diſtincta cõ-
ditione cõſeruit, ut prima hæc pars ab exordio rex quã incolim9 tꝑali ætate ad finẽ
defluat. Sequens uero quã expectamus in infinitã æternitatẽ ꝓpagetur . Cũ ergo
finis & limes medius qui interhiat affuerit:ut etiã mũdi ipſius ſpecies trãſferatur,
æque tꝑalis:quæ illi diſpoſitioni æternitatis aulæ uice oppãſa eſt. tũc reſtituetur oẽ
humanũ genus ad expũgendũ quod in iſto æuo boni ſeu mali meruit:& exĩde de
pendendum ĩmenſam æternitatis perpetuitatẽ. Ideoq; nec mors:iam nec rurſus ac
rurſus reſurrectio. Sed erimus iidẽ qui nũc nec alii poſt dei q̃dẽ cultores apud de-
um ſemper ſuperinduti ſubſtãtia ꝓpria æternitatis. Prophani uero & qui nõ inte-
gre ad deũ in pœna æque iugis ignis habẽtes ex ipſa natura eius diuinã. ſ. ſubmini
ſtrationẽ incorruptibilitatis. Nouerunt & philoſophi diuerſitatẽ arcani & publici
ignis. Ita longe alius eſt qui uſui humano:alius q iudicio dei appatet: ſiue de cœlo
fulmina ſtringens:ſiue de terra per uertices montiũ eructans. non. n. aſſumit quod
exurit:ſed dum erogat reparat:adeo manent mõtes ſemper ardentes:& q de cœlo
tãgitur ſaluus eſt:ut nullo iã igni decinereſcat:& hoc erit teſtimoniũ ignis æterni
hoc exemplũ iugis iudicii pœnã nutriẽtes mõtes utũtur & durãt. Q uid nocentes
& dei hoſtes? hæc ſunt quæ in nobis ſolis præſumptiões uocantur in philoſophis
& poetis ſũmæ ſciæ & inſignia ingenia. Illi prudẽtes:nos inepti. Illi honorãdi:nos
irridendi. imo eo amplius & puniendi. falſa nũc ſint quæ tuentur:& merito p̃ſum-
ptio:attamen neceſſaria inepta:attamen utilia. Siq̃dem meliores fieri cogunt q eis
credũt metu æterni ſupplicii, & ſpe æterni refrigerii, itaq; nõ expedii falſa dici:nec
inepta haberi, quæ expedit uera præſumi nullo titulo dãnari licet, quæ ꝓſunt om-
nino. In uobis itaq; præſumptio eſt hæc ipſa quæ dãnat utilia ꝓinde nec inepta cẽ
poſſunt:certe & ſi falſa & inepta, nulli tñ noxia: Nã & multis aliis ſimilia q̃bus nul
las pœnas irrogatis uanis & fabuloſis iaccuſatis & impunitis ut inoxiis. Sed i eiuſ-
modi. n. ſi utiq; irriſioni iudicandũ eſt, nõ gladiis & ignibus & crucibus & beſtiis,
de qua iniq̃tate ſæuiciæ non modo cæcũ hoc uulgus exultat & inſultat:ſed & q̃dã
uſum q̃bus fauor uulgi de iniq̃tate captatur:gloriantur nõ q̃ſi totum q̃d in nos po
teſtis nr̃m ſit arbitriũ certe ſi uelim xp̃ianus ſum:tũc ergo me dãnabis ſi dãnari ue
lim, cũ uero quod in me potes niſi uelim nõ potes. Iam meæ uolũtatis ẽ, q̃d potes
non tuæ poteſtatis, ꝓinde & uulgus uana de nr̃a uexatiõe gaudet, ꝓinde. n. nr̃um
eſt gaudiũ:quod ſibi uindicant qui malũt dãnari q̃ a deo excidere, contra illi q nos
oderũt dolere nõ gaudere debebãt cõſecutis nobis quod eligimus. Ergo inq̃tis cur
q̃rimini ꝙ uos inſeq̃mur, ſi pati uultis cũ diligere debeatis ꝑ quos patimini q̃d uul
tis plane uolumus pati:uex eo more quo & bellũ miles, nemo q̃ppe libens patitur

cum & trepidare & piclitari ſit neceſſe, tñ & prælatur oībus uiribus & uincens in ꝑlio gaudet q de ꝑlio q̄rebat̄, qa & gloriā cōſequit̄ & ꝑdam ꝑliū ē nobis qđ ꝓuocamur ad tribunalia ut illic ſub diſcrimine capitis pro ueritate certemꝰ. Victoria ē aūt pro quo certaueris obtinere, ea uictoria hēt & gloriā placēdi deo, & ꝑdā uiuendi in æternū, ſed obducimur certe cū obtinuimus, ergo uicimus cū occidimur, deniq; euadimus cū obducimur. Licet nūc ſarmēticios & ſemaſſios appelletis, qa ad ſtipitē dimidii aſſis reuicti ſarmētoꝝ ambitu exurimur. Hic ē hītus uictoriæ nr̄æ. Hæc palmata ueſtis: tali curru triūphamus, merito itaq; uictis nō placemus, ꝓpterea.n. deſpati & ꝑditi exiſtimamur. Sed hæc deſpatio & ꝑditio penē uos ī cā gloriæ & famæ uexillū uirtutis extollūt. Mutiꝰ dextrā ſuā libēs ī ara reliqt: o ſublimitas aī Empedocles totū ſe ſe Catanenſiū ætneis incēdiis donauit, o uigor mētis. Aliq̄ carthaginis cōditrix rogo ſe ſecūdū mr̄imoniū dedit, o ꝑconiū caſtitatis: Regulus ne unus pro multis hoſtibꝰ uiueret toto corꝑe cruces patit̄, o uiꝝ fortē & ī captiuitate uictorē. Anaxar. cū ī exitū ptiſane pilo cōtūderet̄ tūde tūde aiebat Anaxarchi follē. Anaxarchū.n. nō tūdis o phi magnanimitatē q tali de ſuo exitu ēt iocabat̄: omitto qui cū gladio ꝓprio alioue gn̄e mortis mitiore de laude pepigerūt. Ecce.n. & tormētoꝝ certamina coronāt̄ a uobis. Attica meretrix carnifice iā fatigato: poſtremo linguā ſu. ī comeſtā ī faciē tyrāni ſæuiētis expuit: ut expueret & uocē ne cōiuratos cōfiteri poſſet. ſi ēt uicta uoluiſſet zeno Elates cōſultꝰ a Dionyſio. qd nā phīa ꝑſtaret cū rn̄diſſet cōtēptū mortis īpaſſibilis flagellis tyrāni obiectus ſniam ſuā ad mortē uſq; ſignabat: certe laconū flagella ſub oculis ēt hortantiū ꝓpinquoꝝ acerbata tm̄ honor ē tolerātiæ. deinde cōferūt q̄tū ſāguinis fuderit o gloriā licitā qa hūanā cui nec ꝑſumptio ꝑdita, nec ꝑſuaſio deſpata reputat̄ in cōtēptu mortis & atrocitatis oī mō aī tm̄ pro pr̄ia. pro impio, pro amicicia pati ꝑmiſſū eſt: q̄tū ꝓ deo nō licet. & tm̄ illis oībus & ſtatuas diffūditis: & imagines īſcribitis, & titulos īciditis in æternitatē q̄tū de monumētis poteſtis. ſ. ꝑſtatis: & ipſi quodāmō mortuis reſurrectionē hāc qui uerā a deo ſꝑat, ſi pro deo patiat̄ inſanus ē. Sed hoc agite boni ꝑſides meliores multo apud populū ſi illis xp̄ianos imolaueritis: cruciate: torquete: dānate atterite nos. Probatio eſt.n. īnocētiæ nr̄æ iniqtas ur̄a. Ideo nos hæc pati Deus patit̄. Nā & proxime ad lenonē dānādo xp̄ianā potius q̄ ad leonem cōfeſſi eſtis labē pudicitiæ apud nos atrociorē omni pœna & omni morte reputari, nec quicq̄ tñ profuit. Exq̄ſitior q̄q; crudelitas ur̄a illecebra ē magis ſectæ. Plures efficimur quotiēs metimur a uobis Sētē ē ſanguis xp̄ianoꝝ, multi apđ uos ad tolerātiā doloris & mortis hortātur, ut Cicero ī Tuſculanis, ut Seneca in fortuitis: ut Diogenes: ut Pyrrō ut Galinicus. Nec tñ tātos inueniūt uerba diſcipulos: quātos xp̄iani factis docēdo. Illa ipſa obſtinatio q̄ exprobatis magiſtra ē. Q uis.n. nō cōtēplatiōe eius cōcutit̄ ad reqrendū qd intus ī re ſit? Q uis nō ubi reqſiuit accedit? ubi acceſſit pati exoptat: ut dei gratiā redimat: ut oēm ueniā ab eo cōpēſatiōe ſanguinis ſui expediat: omnia eni huic operi delicta donant̄. Inde ē qꝙ ibidem ſentētiis ueſtris gratias agimus, ut eſt æmulatio diuinæ rei & humanæ: cum damnamur a uobis a deo abſoluimur.

¶ Q uinti ſeptimii Florētis Tertuliani Apologeticus explicit.

¶ Item

¶ Item Sermo pulcherrimus de uita æterna. Cap.xlvii.

SIcut dicit Auguſtinus. Beata eſt uita cũ id quod hoibus optimũ eſt
habetur & amatur. Si alicui nunciaretur ꝙ eſſet heres alicuius ma-
gnæ poſſeſſionis uel hereditatis: unde magnus honor ſibi uel ſuis
poſſet euenire: multũ gauderet & magnas expẽſas faceret & pone-
ret ſe in multis miſeriis & tranſiret maria & mõtes ut cito ueniret ad
hoc. Et ſi dimitteret ſe exhæreditari: accideret ex prauitate magna & defectu cor-
dis. Deus aũt nũciat amicis ꝙ ſũt hæredes uitæ & regni æterni. Iob.xxxvi. Annũci
at aĩco qm̃ poſſeſſio ei⁹ ſit.ſ.ꝙ hẽat ibi ius. & ꝙ ad eã poſſit aſcẽdere: niſi ex praui
tate cordis & defectu ꝑdat. Sup hoc expauit cor meũ factũ ĩ tali exceſſu q̄ſi motũ
de loco ſuo. Paꝝ fuit ꝙ ſaltaret de uẽtre ob ſui deſideriũ. Vita æterna debet̃ nobis
iure hæreditario. Turpe ẽ cũ terra aliq̃ uẽdit̃ ſi ab eis q nõ ſũt de cognatiõe emat̃
Sicut nos oẽs ſumus fratres xp̃i: unde hæreditatẽ regni cælorũ quã uẽditiõi expo-
nit emere debemus. Hiere.xxxii. Eme agrũ meũ q eſt in anathor: tibi.n.cõpetit iu
re ꝓpinquitatis. Itẽ libẽter dr̃ res emi in qua quis nec falli põt nec dãnificari. Tale ẽ
regnũ cælorũ q̄tũcũq; conſtet. Prouerbio.ulti. Conſiderauit agrũ & emit illum. Et
ſequit̃ Guſtauit & uidit qm̃ bona eſt negociatio eius. Itẽ deus multũ oſtẽdit æter-
nã uitã uel gratiã ualere & magnam eẽ qñ eã tñ care uẽdit amicis: quos nullo mo-
do deciperet. Petrus emit eam martyrio crucis. Paulus amputatione capitis: & ſic
de aliis. Ipſe.n. filius dei emit eã amicis ſuis effuſiõe ſanguinis ſui. Magna ergo iſa
uia uidetur illi qui credit ad melius forũ hẽre uinum q̃ filius uel ſerui domus uel ẽt
paterfamilias Sic q paradiſum ad melius forũ uult hẽre q̃ ſancti uel ipſe chriſtus
Lu.ult. Nõne oportuit xp̃m pati &c. Gre. Quis ſanctoꝝ ſine tribulatione coronat⁹
ẽ: facta præcedẽtium recolamus, & non erũt grauia quæ toleramus. Itẽ ſi hõ tãtũ
laborat ꝓ uita iſta quæ miſera & fluida ẽ, q̄tũ dẽret laborare ꝓ uita æterna. Augu-
ſtinus. O amatores mundi nõ eſt reqes ubi q̄ritis eã. Beatã uitã quæritis in regione
mortis. nõ ẽ hic, qũo ibi beata uita ubi nec uita. Quod ſi amatis iſtã miſerã fluidã-
q; uitã, ubi cũ tãto labore uiuitis, q̄tomagis amare debetis illã beatã uitam ubi nul
lum dolorẽ ſuſtinebitis. Si homo tãtũ cauet ſibi a nociuis cibis pro uita tꝑali quar̃
nõ ꝓ uita æterna? quæ ꝑ mala opera amittitur. Iob.vi. Nunquid poterit guſtari qđ
guſtatũ affert mortẽ? Itẽ homo idigẽs oĩ bono libẽter q̄reret patriã ubi bonis om-
nibus abundaret ſine fine hæc eſt uita æterna. Iudicũ.xviii. Da nobis dñe locum in
quo nullius rei eſt penuria. Deutero.viii Oĩum rerũ abũdãtia ꝑfrueris. Auguſtin⁹
Cur ꝑ multa uagaris homuntio quærendo aĩæ tuæ & corporis tui bonũ. Ama unũ
bonũ in quo ſunt oĩa bona & ſufficit. Quid.n. amas caro mea? quid deſideras ani-
ma mea? Ibi eſt qcquid amatis, quicquid deſideratis. Si delectat pulchritudo: Ful-
gebũt iuſti ſicut ſol in regno patris eorũ. Abſalõis formoſitas ibi eẽt deformitas &
tñ in toto iſrael nõ erat pulchrior illo: ita ꝙ a plãta pedis uſq; ad uerticẽ nõ erat ĩ eo
ulla macula. Cur ergo quæris pulchritudinẽ q̃ ſicut flos marceſcit & cadit: & deſpi
cis illã q̃ dabit̃ hũilib⁹ & deſpectis. Phil.iiii. Saluatorẽ expectam⁹ q̃ refor.&c. Si
delectat uelocitas. Certe ubi uoluerit ſpũs ibi protin⁹ erit corp⁹. ſicut ſol ſtatim cũ
naſcit̃ ĩ oriẽte: apparet in occidẽte Tũc ſaliet ſicut ceruus claudus: ut dr̃ Eſa.xxv.

Si libertas. Liberabitur creatura a ſeruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filioꝝ
dei. Illa q̄ ſurſũ ẽ hieruſalẽ libera ẽ. Si caſ emit aliq̃n hõ libertatẽ tpalẽ, q̄re nõ æter
nã ubi mortua manus nõ accipit̃ nec cẽſus reddit̃, Si longa & ſalubris uita deſide
rat̃. Ibi æterna ſanitas, & uitæ æternitas. Ibi nullus moritur, q̄a nullus ibi orit̃: ſed
iuſti iperpetuũ uiuẽt & ſalus iuſtoꝝ a dño. Ibi nullus itrinſecus morbus: nullus ex
triſecus, ſed ſũma i carne ſanitas: i aĩa tota trãq̃llitas, q̄a xp̃s erit uita tua, nec te ſe-
nectus cõſumit. Si ſatietas: Pſal. Satiabor cũ appuerit gloria tua. Chriſtꝰ. n. erit ci
bus tuus ne eſurias potus ne ſitias. Apoc. vii. Nõ eſuriẽt neq; ſitiẽt ãplius neq; &c.
Chryſo. Ibi ſatiati deſiderabimus, ne ſatietas generet faſtidiũ, deſiderãtes ſatiabi-
mur: ne cũ anxietate ſaniet deſideriũ. In p̄ſenti nõ ſatiat̃ oculus uiſu nec auris audi
tu iplet̃. Ecc. i. Sed tũc ĩplebit̃ i bonis deſideriũ tuũ. Si melodia uel lætitia. Vacabi
mus dei laudibus qui erit omnia in omnibus, ubi nec ulla deſidia ceſſabitur: nec ul
la indigẽtia laborabit̃. pſal. Sicut lætantiũ oĩum habitatio eſt in te. Gaduiũ & læti-
tia iuenietur i ea & gratiaꝝ actio, & uox laudis. Si ſapiẽtia uel cognitio, ipſa ſapiẽ-
tia oſtẽdit ſeipſam, tũc cognoſcẽt a minimo uſq; ad maximũ. Bernardus: Cogno-
ſcemus patris potẽtiã, Filii ſapiẽtiã, ſpũſſancti benigniſſimã clemẽtiã, & ita habe-
mus illius ſũmæ trinitatis cognitionẽ. Chry. Quid eſt qđ nõ ſciat q̄ ſcientẽ oĩa ui
det. Iohan. xvii. Hæc ẽ uita æterna ut cognoſcãt te uerũ deũ & quẽ miſiſti ieſum
xp̃m. Si cõis amicicia uel dilectio. Diligẽt deũ pluſquã ſeipſo. Etiã ſe iuicẽ tanq̃ ſe
ipſos. Et deus ipſos pluſquã illi ſeipſos. Et tãta uis charitatis oẽs ſibi ſociat ut qđ
in ſe nõ accipiat in alio accepiſſe gaudeat. Si pax & cõcordia. Illis erit una uolũtas,
ibi nihil aduerſum: nec a ſeipſo nec ab alio q̄s patiet̃: q̄a erit illis omnibus uolũtas
Idẽ i illa æterna patria ubi ĩmortales erimus nec prælia erũt ulla nec debita: ſed ue
ra pax. Si potẽtia q̄rit̃, & oĩpotẽs erit q̄libet uolũtatis ſuæ. Nã ſicut põt deus quod
uult per ſeipſum, ita poterũt illi quod uolẽt per ſeipſos: quia ſicut nõ aliud uolent
q̄ ille, ita ille uolet q̄cquid illi uolẽt, & quod ille uolet nõ poterit non eſſe. Si diuitiæ
diligunt̃: Gloria & diuitiæ i domo eius. Fideles ſeruos ſuos ſupra multa cõſtituet:
ut dr̃ Matth. xxv. Grego. Si uere diuites eẽ cupitis ueras diuitias amate. Eſa. xxxiii.
Oculi tui uidebũt hieruſalẽ ciuitatẽ opulẽtã. Si honor ibi erit uerus honor qui nul
li denegabitur nulli cõcedetur indigno. Imo filii uocabũtur: quia ubi erit deus & ip
ſi. Volo pater ut ubi ego ſum illic ſit & miniſter meus. Io. xii. Si ſecuritas. Viuẽt cũ
oĩ tranquillitate ſecuri. quia iuſtoꝝ aĩæ in manu dei ſunt &c. Sap. iii. Bernardus. O
ciuitas cæleſtis mãſio ſecura patria totũ cõtinẽs quod delectat. populus ſine mur-
mure: icolæ q̄eti: hoĩes nullã ĩdigẽtiã hñtes. O q̄ glorioſa dicta ſũt de te ciuitas dei
Si requies ibi reqes ſine labore. Apoc. xiiii. A modo iã dicit ſpiritus ut requieſcant
a laboribus ſuis. Sed delitiæ uel uoluptates. Omnes delitiæ quæ ſunt in mũdo: &
erunt uſq; ad diẽ iudicii minores ſunt reſpectu illius ſuauitatis: quomõ ſit una gut
ta aquæ reſpectu totius maris. Bernardus. Tãta eſt iocunditas & ſuauitas illius cæ
leſtis patriæ, q̄ ſi non liceret ibi eſſe niſi per unius horæ moram omnes huius uitæ
dies pleni delitiis merito cõtẽnentur. Cui cõparata omnis aliũde ſuauitas dolor eſt:
omnis iocũditas mœror: omne dulce amarũ: omne odoriferum fœdum: omne qđ
cunq; aliud delectari dici poſſit moleſtum: cũ dei bonitas in infinitum excedat om

nem bonitatem.Bernardus.Si tanta inuenitur delectatio in portiuncula creaturæ q̧ non poteſt homo ab ea ſeparari.q̄ta erit in ipſo creatore.Si gutta inebriat.multomagis totus fons. Si diuinæ bonitatis ueſtigia tm̄ hn̄t ſuauitatis.quid ipſe fons pietatis deus. Itē ſolus odor qui datur ſanctis in præſenti plus ualet & delectat q̄ totū gaudiū huius mūdi.quid ergo erit de ueritate dulcedinis.Auguſtinus.Quicquid uoles erit.& quicqd noles nō erit.Gregorius.Nihil exterius qd' appetat:nihil interius qd' faſtidiat:cor humanū indigēs cor exptum erūnis.q̄tumq auderes ſi in his oibus abūdares.Dedignet ergo fratres unuſqſq̧ ueſtrū ultra uelle ſeruire pcō cui tāta pmittūtur ī celo & multa alia q̄ oculus nō uidit:nec auris:audiuit:nec ī cor hoīs aſcēdit:q̄ p̄parauit dn̄s deus electis ſuis ut dr̄.i.Corin.ii.Ad quæ perducere dignetur.Qui uiuit & regnat per oīa ſæcula ſæculorum.Amen. FINIS.

TABVLA.

De ignorantia Cap.primū.ii.iii.
De legibus cap.iiii.
Contra idola cap.v.vi.
Non cē credendū famæ cap.vii.viii.
De non colendo idolo cap.viiii.
De Saturno & Ioue cap.io.
De ſimulachris cap.xi.
De laribus cap.xii.
De ſacrificando cap.xiii.
De fabulis & nimiis deorum fœditatibus cap.xiiii.
De capite aſinio & cæteris īſignib9:quorū culiuta xp̄ianis obiiciebat.ca.xv.
De deo quē chriſtiani colunt cap.xvi.
De prophetis cap.xvii.
De ſcripturis dominicis cap.xviii.
De Moyſe propheta cap.xviiii.
De ſtatu temporum cap.xx.
De chriſto & quid chriſtiani differāt ab hebræis cap.xxi.
De chriſto & deo oīpotente cap.xxii.
De phantaſmatibus magice & demoniis cap.xxiii.
De religione Romanorum. cap.xxiiii.
De regno deorum cap.xxv.
De regno dei cap.xxvi.
De ſpiritu demoniaco cap.xxvii.
De regno imperatoris cap.xxviii.
An poſſint prodeſſe idola cap.xxviiii.
De poteſtate imperatorum cap.xxx.
De oratione pro inimicis cap.xxxi.
Itē p ſpio & ptāte Romāoꝝ cap.xxxii.
De imperatore cap.xxxiii.
De auguſto imperatore cap.xxxiiii.
De ſolēnibus cæſarum cap.xxxv.
De æqualitate oīum pſonaꝝ cap.xxxvi.
Ne malū contra malum cap.xxxvii.
De cœtu cap.xxxviii.
De diſciplina chriſtianoꝝ cap.xxxviiii.
De aduerſis urbibus cap.xl.
Q đ de9ſpnit & ſtatuæ adorāt cap.xli.
Contra eos qui infructuoſos dicebant chriſtianos cap.xlii.
De lenocinio cap.xliii.
De exorciſmate cap.xliiii.
De cuſtodiis hennicorum cap.xlv.
De inocentia chriſtianoꝝ cap.xlvi.
Item ſermo pulcherrimus de uita æterna cap.xlvii.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

FINIS.

Quinti ſep.Tertuliani apologeticus aduerſus gētes cū ſermone pulcherrimo de æterna uita explicit:Qđ op9 arte & īpēſis Ioānis Tacuini fuit impſſū Venetiis anno dn̄i.M.D.X.die nono Nouēbris:dn̄ante Leonardo lauredāo pricipe illuſtriſ.

Regiſtrum huius operis.a b c ſunt terni d eſt duernus.

A. PANDIMIGLIO
ROMA